

VE
RI
TAS

BIJDRAGEN

TOT DE

TAAL-, LAND- EN VOLKENKUNDE

VAN

NEDERLANDSCH-INDIË.

TYP. NED. BOEK- EN STEENDRUKKERIJ v/h H. L. SMITS.

BIJDRAGEN

TOT DE

TAAL-, LAND- EN VOLKENKUNDE

VAN

NEDERLANDSCH-INDIË,

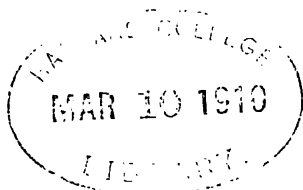
UITGEGEVEN DOOR HET

Koninklijk Instituut voor de Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederlandsch-Indië.

ZESDE VOLGREEKS. — VIJFDE DEEL.

(DEEL XLIX DER GEHEELE REEKS.)

'S GRAVENHAGE,
MARTINUS NIJHOFF.
1898.

MAR 10 1910

INHOUD.

Bladz.

Notulen der Bestuurs- en Algemeene Vergaderingen.

BIJDRAGEN

TOT DE

TAAL-, LAND- EN VOLKENKUNDE

VAN

NEDERLANDSCH-INDIË

UITGEGEVEN DOOR HET

Koninklijk Instituut voor de Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederlandsch-Indië.

ZESDE VOLGREEKS. — VIJFDE DEEL.

(DEEL XLIX DER GEHEELE REEKS).

EERSTE AFLEVERING.

'S-GRAVENHAGE,
MARTINUS NIJHOFF
1898.

INHOUD.

HET AFBREKEN VAN ONZE BETREKKINGEN MET BANDJERMASIN ONDER DAENDELS EN DE HERSTELLING VAN HET NEDERLANDSCH GEZAG ALDAAR OP DEN 1n JANUARI 1817.

DOOR

P. H. VAN DER KEMP.

Blijkens het aangeteekende op bl. 342 van mijn voorgaand opstel over „Fendall's en Raffles' opvattingen.... omtrent het Londensch tractaat van 13 Augustus 1814" (*Bijdragen*, 6e volgreeks, 3e deel, 1897; bl. 2 van den overdruk) wenschte ik de herstelling van het Nederlandsch gezag, als een gevolg van dat tractaat, ten aanzien van iedere bezitting afzonderlijk te behandelen, voor zoover althans de nasporing in de archieven mij, in verband met hetgeen bereids werd gepubliceerd, daartoe aanleiding kon geven. Bandjermasin, hoofdplaats van het tegenwoordige gewest *Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo*, trok dientengevolge het eerst mijne aandacht.

Een uitnemend bondig overzicht van het verleden dezer vestiging vindt men o. a. in de „Geschiedkundige aanteekeningen omtrent het zuidelijk Borneo" van J. Hageman, gepubliceerd op bl. 199 vv. van het *Tijdschrift voor Ned. Indië*, 23e jaargang, 1e deel (1861). Onze betrekkingen met deze streken waren in de 17e eeuw van geene, in de 18e van weinig beduidenis en werden telkens afgebroken. Ongeveer in 1709 bemerkt men de eerste sporen van Europeesche aanraking met Bandjer; van 1709 tot 1778 komt het Nederlandsch bestuur in meer onmiddellijke betrekking tot dit land. Dientengevolge treedt met het jaar 1780 de geschiedenis van Bandjermasin in een helderder licht. De Compagnie had het monopolie der peper en der diamanten; volgens contract moesten geleverd worden 6 millioenen ponden peper à $2\frac{1}{2}$ cent. Dit was het eenige middel, waarop de Compagnie iets won, en wat haar bewoog den post aan te houden. Op de ruwe diamanten, het goud, de was, de rotan en de sago werden de onkosten niet gedekt om de slechte sortee-

ringen, en omdat de „omliggende Indianen en Chineezen" den meesten handel op Bandjer dreven. De Compagnie vond het ook onraadzaam den handel uit te breiden, uit vrees volgens vroegere ondervinding, voor de moord- en roofzucht der bevolking, en streefde daarom niet naar vermeerderde teelt. Buiten het fort hadden wij geen duim gronds in bezit; men moest gestadig op zijne hoede wezen tegen overrompeling en plundering.

In 1785 overleed de Sultan, nalatende drie minderjarige zonen, waarvan er een tot opvolger aangewezen was onder voogdij van den zwager des overledenen: pangeran *Nata.* Deze maakte zich echter zelf van den troon meester, terwijl hij twee zijner neven liet ombrengen; de derde, pangeran *Amir*, redde zich door de vlucht en wist met behulp van Pagattan, een Boegineesch rijkje aan de zuidoostkust, oom Nata in het nauw te brengen. De overweldiger riep de hulp der Compagnie in, die zich liet vinden. Kapitein Christoffel Hofman toonde zich het vertrouwen waardig: met slechts 80 cipay-soldaten versloeg hij de Boegineesche macht niet alleen, doch nam Amir gevangen, die de stoutheid om voor zijne rechten op te komen, moest boeten met verbanning naar Ceylon. Den 13n Augustus 1787 sloot Hofman als commissaris van de Compagnie eene overeenkomst (nog in 1789 met een artikel aangevuld), waardoor de grondslag voor onze heerschappij in deze streken moest gelegd worden; den substantielen inhoud der bepalingen vindt men op bl. 222 van Hageman's Aanteekeningen.

Feitelijk wonnen wij er niets door. Hofman werd vermoord en de pepercultuur verminderde, tot er geen korrel meer werd voortgebracht. Opvolgende residenten beijverden zich door wangedrag en onbekwaamheid den naam der Edele Compagnie nog meer te bezoedelen. In 1797 werd François van Boekholz, vader van dengeen, die in 1817 ons gezag te Bandjer zou herstellen (sub 62), als commissaris naar den verworpen post gezonden. Daar het kwaad school in de uitgebreide macht, die ons het tractaat van 1787 had gegeven, stond de Commissaris alle daarbij aan de Compagnie toegewezen landen weder aan den Sultan af, echter onder zekere bepalingen en voor drie jaren. De kwalijkgezindheid verminderde daarmede inderdaad en nog in 1797 ontving men 58,750 ponden peper; er zou zelfs meer geleverd zijn, indien de factory geld genoeg had gehad.

In 1802 werd François van Boekholz weder naar Bandjer gezonden

om de contractueele bepalingen te herzien. De inkomsten waren andermaal achteruitgegaan en in 1805 werd opnieuw het verlaten van den post in overweging genomen; reeds in 1790 had men de Westkust prijs gegeven. Er werd een commissaris heengezonden om de pepertuinen te inspecteeren; hij bracht een ongunstig rapport uit.

De door Hofman's wapenen op den troon gestelde Nata, bekend als panembahan *Ratoe* of *Batoe* (van batoeah = de gelukkige) en als Sultan *Tagmid Ollah*, overleed in 1808. Hij werd opgevolgd door zijn zoon, sultan *Soleiman* of *Sleman Almoh Tamit Alalah*. Daar hij eerst den 3n Juni 1825 overleed, beleefde hij de dagen van Daendels, van de Engelschen en van de Nederlandsche commissarissen-generaal. Hij wordt ons geschetst als een uitgezocht voorbeeld van oostersche wreedheid.

De vervallen staat onzer betrekkingen met Bandjer, deed de gouv.-gen. Daendels andermaal een commissaris derwaarts zenden. Hiertoe werd aangewezen de luitenant-kolonel S. J. van Thiel; deze keurde een zoo ellendigen militairen post in de modder, met afgeleefde soldaten en onbruikbare kanonnen bezet, en door modderpoelen omgeven, af. Den 19n Mei 1809 trok Daendels den geheelen post in, terwijl hij dd. 28 October en 2 December 1810 de commissie, zoowel als het gedrag van den gecommitteerde, door de hooge regeering deed goedkeuren. De hoofdbeweegreden was, dat Bandjermasin, behalve de peper, niets opleverde, en die peperopbrengst de lasten niet kon dekken.

Het opbreken van den post had echter onder bijzondere omstandigheden plaats, die verdienen gekend te worden, waarom er het eerste deel van dit artikel aan gewijd is. J. C. Baud doelt er op, waar hij in zijne verhandeling: „De Bandjermasinsche Afschuwelijkheid", gepubliceerd in het IIIe deel, nieuwe volgreeks dezer *Bijdragen* (1860), op bl. 5 het volgende memoreert: „De Gouverneur-Generaal Daendels had in het jaar 1809 het Nederlandsch etablissement van Bandjermasin, als te kostbaar, opgebroken, na de forten Tatas en Tabaniou, met eenig oorlogsmaterieel te hebben overgegeven aan den Sultan, die de waarde daarvan, bij ontstentenis van gereed geld, betaalde met eenen zuiveren diamant." Werd ook bedoeld een *onzuivere?* Zie sub 7 en 10. Andere schrijvers, die het tijdvak behandelen, deelen over dit *een koninkrijk voor een diamant* niets nader mede. De laatste geschiedschrijver, de heer M. L. van Deventer, kon — nadat, zonderling genoeg, Borneo in het

13e deel der *„Opkomst van het Nederlandsch gezag in Oost-Indië"* (1888) bij de behandeling van Daendels' bestuur volstrekt onbesproken was gelaten — de leemte hebben hersteld in het vervolgwerk, betrekkelijk *„Het Nederlandsch gezag over Java en onderhoorigheden sedert* 1811" (1891), waar hij verhaalt, dat toen onze Commissarissen-Generaal in 1816 van de Britsche bewindslieden op Java, Fendall c. s., de wederovergave van Bandjermasin vorderden, en hun zulks geweigerd werd op grond, dat Daendels den post had prijs gegeven en dientengevolge zij wel den Sultan, doch niet ons in het wederbezit der door hen bezette streken wilden stellen, — door de Britsche commissarissen te Bandjer aan den Sultan gevraagd was naar de correspondentie, die de Vorst over het opbreken van den post in 1809 gevoerd had. Doch blijkens de door Van Deventer medegedeelde *Minute of a conference with the Sultan at Martapoera, 20th October* 1816 (bl. XLVII) heeft de Vorst deze papieren niet kunnen of willen overleggen. „In pursuance of our instructions", leest men in het verbaal, „we applied to the Sultan, for the correspondence passed between His Highness and the Dutch Government, on occasion of the abandonment of Bandjermasin in 1809, in order to procure copies particularly of the document signed by Marshal Daendels, in which he acquaints the Sulthan with his determination to abandon the settlement. These papers were not forthcoming (*sic*)." — Reeds in mijne verhandeling over „De sluiting van het Londensch tractaat van 13 Augustus 1814" (6e volgreeks, 3e deel dezer *Bijdragen* 1897) gaf ik te kennen, dat men het met de *sic*'s van den heer Van Deventer niet altijd ernstig moet nemen (bl. 245; bl. 7 van den overdruk); hier schijnt dit ook het geval te zijn, ten minste als de geschiedschrijver er mede wilde aanwijzen, dat hij aan het bestaan van het document geen geloof heeft geslagen; en dus niet, dat de Vorst slechts te onzer wille, het bestaan van een stuk ontkende, dat de Engelschen tegen ons zouden kunnen gebruiken. Hoe ook, van de karakteristieke correspondentie wordt niet verder melding gemaakt, ofschoon het uit de archiefstukken blijkt, dat zij bevorens reeds door den Britschen resident Hare naar Batavia was gezonden, zoomede dat zij door Fendall in Rade bij een sub 36 te vermelden schrijven van 3 September 1816 onzen C. C. G. G. werd aangeboden, ten einde als bewijs te dienen, dat inderdaad van de souvereiniteit over Bandjer was afgezien, toen Insulinde aan Engeland overging. „Since this letter was written", leest men in een P.S. van genoemde missive, „we

have received a despatch from Mr. Hare at Banjermasin, and wishing to lay before your Excellencies every information relating to the evacuation of that establablishment, we do ourselves the honour of transmitting herewith copy of translates of letters addressed to the Sulthan by the commissioner S. J. van Thiel and by the Governor-General Marshal Daendels."

De niet met onze Indische literatuur volslagen onbekende lezer weet, althans ongeveer, wie de heer *Hare* was. Zoo hem ook de bijzonderheden minder helder voor den geest staan, dan herinnert hij zich althans die *Bandjermasinsche afschuwelijkheid*, waarmede J. C. Baud het door mij aangehaald artikel doopte; de afschuwelijkheid was niet de Sultan, die zijne regeering reeds met eenige moorden had doen inwijden, doch de Engelschman, die het monster eenigszins scheen getemd te kunnen hebben. Het lag echter volstrekt niet in het karakter van onzen Baud om reclame-titels voor zijne verhandelingen uit te vinden; de loop van het opstel toont aan, dat hij enkel vertaald heeft, wat een over de zaak gebeten Britsche resident, de heer Boggie, heeft genoemd "the Bandjermasin enormity". Baud heeft blijkbaar geen zeer gunstigen indruk van Hare gekregen, en dat kan ook wel niet anders; doch het opstel is grondig genoeg om den lezer in staat te stellen zelf een onafhankelijk oordeel uit te spreken; bovendien wordt de Luitenant-Gouverneur niet gespaard en volmondig erkend, dat "de hulp door Raffles verleend, om Hare van *menschen* te voorzien, de hoogste afkeuring uit een zedelijk en staatkundig oogpunt" verdiende (bl. 14); maar dit heeft niet kunnen beletten, dat zoo allengs de hoofdschuldige op den achtergrond is gedrongen, om het volle licht der "afschuwelijkheid" op een mindere te doen vallen. Ik geloof dat daarin eene fout is gelegen, eene fout waarvan ook Baud, zij het tegen zijne bedoeling, niet kan vrijgesproken worden, wegens de geheel ter zake niet dienende geringschattende wijze, waarop van Hare is gesproken. De Engelschen mochten dit doen ten einde Raffles van eene schanddaad vrij te pleiten, of althans die te doen vergeten, waardoor in ieder ander land het bestuur van een landvoogd voor eeuwig gebrandmerkt zou zijn: doch dit is geen standpunt, dat verder nog verdediging behoeft. Wat doet het nu tot de hoofdzaak toe, vraag ik mij af, of Hare plezier had in het houden van meer of minder vrouwen; nergens staat dat hij over de uitgezondenen den sultan en dwingeland heeft

gespeeld; die haremgeschiedenis, "die zelfs door de Oostersche inschikkelijkheid werd veroordeeld", zegt Baud (bl. 2), wordt door alle geschiedschrijvers met het meeste genoegen naverteld. "Met zijne talrijke, meest *vrouwelijke* volgelingen", spatieert de Schrijver, ging hij, een welgesteld koopman te Malakka, naar een woest oord, niet uitsluitend om roem en voldoening te genieten van eene tot bloei te brengen kolonie, doch ook om te zijn "ontslagen van de lastige nabuurschap van eene Europeesche maatschappij" (bl. 2). Zoo neemt men het oordeel der lezers over daden in beslag, die met de "afschuwelijkheid" in geen noodzakelijk verband staan. Waarom ook dat "Engelsche gelukzoeker", als men slechts hierin met ieder ander verschilt, dat men zijn geluk wat verder of langs moeielijker wegen zoekt, dan het gros van de menschen? Waarom geschreven, dat Hare, ten einde zijn land van bevolking te voorzien: van Raffles wist te verkrijgen, dat vele Javanen derwaarts werden gebracht (bl. 3). Raffles, de bloed, werd toch waarlijk niet misleid; en op zich zelf genomen, valt er tegen Hare's poging ook weinig te zeggen, ware er slechts met orde en rechtvaardigheid gehandeld; dat dit niet geschied is, komt uitsluitend ten laste van de toenmalige Regeering en hare op Java dienende ambtenaren. Hare was wel resident, doch tevens particulier ondernemer; de Regeering wist dat niet alleen, doch zij had het uitdrukkelijk goedgekeurd: voorzichtigheid in het voldoen aan zijne verzoeken was daarom dure plicht geweest. Niets daarvan. Een *edict* van 31 Mei 1813 (Baud bl. 9) machtigt de residenten tot het wegzenden van Javanen: "om den persoon buiten de verzoeking tot het begaan van misdaden te plaatsen en hem de gelegenheid te geven om op eene eerlijke wijze zijn levensonderhoud te verdienen" (bl. 10)! Och ja: de menschen werden op 's lands kosten overgevoerd en gevoed. Toen verklaarde Hare vooral vrouwen noodig te hebben — alweer dus de vrouw! — daar mannen dan wel vanzelf zouden komen. En Raffles schrijft de residenten aan: "dat aan de inlandsche ambtenaren het bevel worde gegeven om, hetzij door kleine geschenken, hetzij door het aflossen van hare schulden, jonge vrouwen over te halen om vrijwillig naar Bandjermasin te vertrekken". "Ten aanzien van dit onderwerp", vervolgt de circulaire, "zal de heer Hare zich waarschijnlijk tot u wenden en gij zijt gemachtigd hem elke hulp te verleenen, waaruit geene uitgaven voor het Gouvernement kunnen voortvloeien." Hare liet zich natuurlijk niet onbetuigd.

„Het zou den maatregel, waarvan het Gouvernement de noodzakelijkheid inziet, zeer bevorderen", schreef hij op zijne beurt den residenten dd. 31 Augustus 1815 (Baud bl. 11), „zoo de resident de inlandsche districtshoofden gelastte, pogingen aan te wenden om vrouwen van *goed gedrag* over te halen door middel van kleine voorschotten. Vrouwen van *losse zeden*, die schadelijk voor de maatschappij zijn, als de aanleiding tot de meeste overtredingen, waaraan de mannen zich schuldig maken, zijn geschikte voorwerpen om te worden weggezonden. Eene goede politie eischt dit, ook in het belang der rust. Men verwacht dat van deze soort velen zullen worden gevonden; zij zijn gemakkelijk te onderscheiden en vallen niet in de termen om voorschotten te bekomen." Prachtig, niet waar? zoo'n mijnheer nog als verzorger van de goede zeden te zien optreden! Het was trouwens de toon van den Luitenant-Gouverneur zelven. En de residenten zonden maar, ook die meisjes van plezier, die als *ronggengs* het inlandsche leven dagelijks veraangenamen door dans en zang: wat eene opvatting mag men wel vragen.

Aldus werd 'n 4000 tal menschen, deels boeven, deels staatkundige onruststokers, deels min of meer onschuldigen, naar Hare's heerlijkheid gezonden. Eene goede administratie werd niet van de menschen gehouden; Hare ontving daartoe niet de voldoende gegevens, rapporteerde hij in een staat van 31 Juli 1816 (Baud bl. 10); men gaf dus ook geen acht op den tijd, dien zij, krachtens vonnis, slechts hadden te blijven! Maar met bijna geene middelen, heeft de landheer onder deze bedenkelijke verzameling van ontevreden werklieden, orde weten te houden; dit wijst dan toch op zeker beleid, dat niet gering is te achten. „Men beschuldigde Hare van geringe zorg te hebben gedragen voor de voeding en kleeding van zijne onderhoorigen, en velen hunner met nutteloozen arbeid te hebben bezig gehouden" (Baud bl. 4). Wel mogelijk, dat hij in zijne woestenij — men denke zich eens goed het oord destijds van het Borneosche Zeeland! — niet genoegzaam gelegenheid vond om aan de eischen te voldoen; ook dat hij zich weleens met de keuze van den arbeid zal vergist hebben; doch overigens? Nergens leest men iets hards over de behandeling; dit teekent, dunkt me. Er was anders ruim gelegenheid daarover te hooren, en die gelegenheid zouden waarlijk C. C. G. G. niet ongebruikt hebben gelaten. Onze commissaris Van Boekholz heeft in 1816—1817 plaatselijke onderzoekingen moeten instellen niet alleen; doch toen 'n 1000 tal dier bannelingen destijds op Java

terugkwam, zijn in de verschillende havensteden Nederlandsche commissiën van onderzoek voor de in ontvangstneming dezer menschen aangesteld; en ofschoon de rapporten daarover niet nalaten het ongelukkig lot te schetsen van verbannenen, die over hun straftijd waren aangehouden of zonder voldoende schuld waren weggezonden, vindt men er niets in, dat een smet werpt op Hare als landeigenaar.

Toch zijn alle publicisten het er over eens, dat deze man met Raffles' doodzonde beladen, den woestijn moest ingezonden worden; het loont de moeite na te lezen, wat ze verder alzoo schrijven. In *De Nederlandsche Hermes* van December 1828 (N° XIII) vindt men eene „Beschrijving van Bandjermasin" van den resident Tobias, onder het foutieve hoofd *Macasser.* „Hij maakte daar eene volkplanting", leest men over Hare op bl. 28, „legde op den onbevolkten grond geheele dorpen aan, plantte koffie- en pepertuinen, richtte eene scheepstimmerwerf op, waarvan spoedig een uitmuntend koopvaardijschip afliep; in het kort, hij maakte eene volkplanting, die in der tijd zeer groot voordeel voor hem zelven en het Gouvernement had kunnen opleveren, en de verwondering van een ieder moest wekken, en zoude gewekt hebben, ware het niet, dat de onkiesche wederrechtelijke middelen, om zich van volk van Java te voorzien, algemeen verachting hadden te weeg gebracht, terwijl derzelver toelating door den Gouverneur Raffles nog onbegrijpelijk is."

C. J. Temminck in zijn „*Coup d'oeil général sur les possessions Néerlandaises dans l'Inde Archipelogue*", dl. II (1847), slaat op hetzelfde aanbeeld, bl. 179—180. „Chef improvisé", „despote Anglais", „nouveau Don Quichotte"!! die alleen maar lachlust zou opgewekt hebben, indien hij 's Raffles' machtiging tot het ontbieden van menschen uit Java niet misbruikt had.

Dr. Salomo Müller noemt hem in zijne „*Reizen en Onderzoekingen in den Indischen Archipel*", dl. I (1857), bl. 142 een „zonderling", een „grillig Engelschman", „die noch onder vreemde wetten, noch onder vreemde vlag, van welke natie ook, verkoos te leven, maar zijn eigen wetgever wilde zijn en zijn eigen vlag wilde voeren". Herinneren wij ons echter, dat evenals een George Müller in 1825, ook Hare door Borneo heeft gereisd: dat echter de eene gescalpeerd is geworden, doch de andere het leven er afbracht, met eigen gebouwde schepen ging varen, nog de Kaap bezocht en midden in den Oceaan op de Kokos den grondslag dacht te leggen voor eene kolonie, waaraan een bezoek nog merkwaardig moet zijn!

Professor Veth, die trouwens wel wat al te veel placht na te schrijven, heeft, blijkens de Inleiding tot zijne *»Borneo's Westerafdeeling"* (1854), geen ander inzicht over »dezen avontuurlijken man", »dezen kleinen despoot", dan dat »de zonderling", die toch op een te voren onbevolkt terrein eensklaps dorpen deed verrijzen, tuinen aanleggen, zelfs eene scheepstimmerwerf oprichten, vanwaar een voortreffelijk schip zou afloopen, meer behartigde zijne eigen belangen dan die van zijn Gouvernement (dl. I bl. LVII).

De leermeesters van den heer Levyssohn Norman hebben er blijkens diens *»Britsche Heerschappij"* (1857) dan ook evenzeer zoo over gedacht. Op bl. 99 leest men, dat Hare was »veeleer een excentriek Engelschman, dan een talentvol staatsman"; ook dat nog! Hij had twee rollen te vervullen: »de eene van Britsch ambtenaar, de andere van despoot in zijn rijkje": o dat despotisme! »Hare moest zich vergenoegen, den despoot op zeer kleine schaal te spelen." Had men dan verlangd, dat er een parlementair stelsel was ingevoerd?

Met Mr. I. H. J. Hoek's *»Herstel van het Nederlandsch gezag"* (1862) loop ik zeer weg; dit heb ik reeds dikwerf betuigd. Daarom spijt het mij, dat ook hij slechts van »het schandelijk bestuur van Hare" weet te spreken (bl. 130), zonder er nader over uit te weiden.

In gestrengheid van oordeel zijn de Britsche bewindslieden niet achter gebleven; meer dan den verdreven landheer als *misdadiger* te brandmerken, kan immers wel niet; en dit deed het Bengaalsch bestuur in een brief aan onze C. C. G. G., dien ik sub 107 heb medegedeeld.

Zonder Hare bij wijze van tegenstelling hooger te willen aanslaan dan hij verdient, had ik toch niet zulk een ongunstigen indruk van hem gekregen als de publicisten om het zeerst zich beijveren te geven. Hij had het succes tegen zich, en dat zegt veel; maar in één adem de grootheid van zijn werk te roemen en over de Donquichotterie te doen spotten, is toch wel wat te veel van het gezond oordeel gevorderd. Het is altijd aangenaam als men bij eene afwijkende meening onverwacht op een denkgenoot stuit, en dit deed ik, toen mij Hageman's Aanteekeningen eerst onder de oogen kwamen, nadat ik mijne indrukken over het gemis aan voldoende tegen Hare stemmende bewijsgronden had op schrift gesteld. Op bl. 227 en 228 aldaar vindt men hem geschetst als »een gewoon Engelschman", »die vrede en vrijheid lief had, en niemand leed deed". Van zijn land ontzet, herinnert Hageman, heeft Hare getracht op de Kokos-eilanden eene kolonie te stichten: »Hare

vestigde zich, in 't midden van den Indischen oceaan, op de koraalriffen, die de Kokos-eilanden heeten, met slechts weinige menschen en beesten, verre van alle openbaar staatkundig gezag. Wij mogen gerust aannemen, dat geen dergenen, die hem, van uit hun studeervertrek, een despootje, een don Quichot of een grillige genoemd hebben, den moed zullen hebben gehad, hem derwaarts te vergezellen, en aldaar met hem te verblijven, — zelfs niet in de Borneosche vestiging, — noch dat zij immer zooveel nut voor de menschheid zullen kunnen stichten, als Hare op zijne kale riffen in den oceaan."

Doch ook dien lof schijnt de Borneosche verworpeling niet geheel te verdienen, zoo althans juist is, wat daarover o. a. schreef de Londensche correspondent van de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* in het nommer van 14 Mei 1897. Naar aanleiding van een belangrijk blauwboek, toen aan het Parlement over de Kokos gezonden, herinnert de Correspondent er aan, dat Hare, „de beruchte", zich ten spijt van zijn vroegeren ondergeschikte, kapitein Ross, van de Kokos meester maakte en er zich vestigde: „met al zijne sultanen en slaven, die hij uiterst streng bejegende — want Hare had er een internationaal harem op na gehouden." Dus alweder de *harem!* Maar waar haalde de meester dan toch de macht vandaan om zich te handhaven, niettegenstaande zijne *uiterste* strengheid; welke toovermiddelen stonden dezen slechtaard ter beschikking, dat hij, ondanks de Borneosche afschuwelijkheden, nog een aanhang wist te werven, bereid hem naar het uiterste der wereld te volgen? Op deze eilanden zette hij zijn sultansleventje immers voort: „Hij hield eene lijfwacht en een seraglio, hij sleet zijn tijd met braspartijen en met het bijleggen der krakeelen, welke onophoudelijk onder zijne volgelingen en zijne hofhouding voorvielen." In onze meer beschaafde maatschappijen wordt zeker niet *onophoudelijk* gekrakeeld! Historisch is het intusschen, dat niet *Hare*, doch de meer waardige *Ross* de Kokos heeft gekoloniseerd, gelijk ik in het laatste gedeelte dezer verhandeling zal mededeelen.

Het land, dat Hare op Borneo wilde koloniseeren, was door hem van den Sultan verkregen. Nadat Fendall de terugzending der bannelingen had bevolen, verloor de bezitting hare waarde en dientengevolge deed de landheer moeite haar te verkoopen, zoowel bij het Britsche, als bij het Nederlandsche bestuur. Het Bengaalsch bewind wilde echter niets met den man te maken hebben, die

als *misdadiger* beschouwd werd; en onze C. C. G. G., ofschoon zij ongaarne een Engelsch potentaatje in het Banjermasinsche zagen, vonden geen termen om geld voor zijne verwijdering uit te geven. Het gevolg is geweest, dat de Regeering hem van zijn land zonder eenige vergoeding heeft ontzet. Het loont weder de moeite eens na te gaan, in hoeverre C. C. G. G. met deze ontzetting Hare te kort deden.

Nagenoeg alle publicisten stellen he voor, alsof Hare slechts het land kreeg *om het gedurende diens residentschap te gebruiken.* De op bl. 8 vermelde heer Tobias schreef o. a. op bl. 27 van het aangehaald artikel: „Aan den heer Hare werd bovendien nog door den vorst, bij wijze van temporaire gift, afgestaan het geheele landschap Molucco met de Karrow en Poeloe Lampej, in naam om tot eene jacht- en vischplaats te dienen, doch waarmede gemelde ambtenaar andere voornemens had." — Baud schreef op bl. 15 van zijne *Afschuwelijkheid*: „Hare, hoezeer hoog opgevende van zijne verkregene rechten, bleef het bewijs, dat hij inderdaad rechten bezat, steeds schuldig. Aan den anderen kant beweerde de Sultan, dat hij aan Hare slechts mondeling had toegestaan om, zoolang hij resident van Bandjermasin zou zijn, het land Molukko te gebruiken als eene lustplaats. Hierbij kwam, dat men van lieverlede de zekerheid bekwam, dat hetgeen Hare beweerde, naar de strenge letter der Britsche bepalingen omtrent het aannemen van geschenken door ambtenaren, eene onmogelijkheid was, zoodat als zeker kon worden aangenomen, dat, al had ook de Sultan aan Hare eene acte van afstand verleend (hetgeen de Vorst stellig bleef ontkennen), die daad zou moeten beschouwd worden als door de Britsche wetten vernietigd." — Hoek heeft deze overigens betwistbare redeneering nageschreven (bl. 130): „Gesteund door zijnen vriend Raffles, had hij zich van den Sultan een stuk lands weten te verwerven, en daarvan een rijkje gesticht, waarvan hij de souverein was, en dat onder eene eigene administratie door hem bestuurd werd. Bij het herstel van het Nederlandsch gezag, beweerde hij zijne landen van den Sultan ten geschenke ontvangen te hebben, hoewel hij inderdaad den Sultan tot dien afstand geprest had. Deze gedroeg zich bij de komst onzer Commissarissen alsof die afstand nooit eene gift had bevat, en eischte ze terug, bewerende, dat hij aan Hare slechts mondeling had toegestaan, om zoolang hij Resident zou zijn het land Molukko (zoo heette het landgoed) te gebruiken als lustplaats. Hare, hoewel hij hoog van zijne

rechten opgaf, en zich een tijdlang als onafhankelijk vorst bleef gedragen, bleef het bewijs, dat hij er rechten, veel meer souvereine rechten op bezat, schuldig. Daarbij, al had hij het inderdaad in vollen eigendom en met uitgebreide rechten ten geschenke gekregen, hij had het als Engelsch ambtenaar niet mogen aannemen, zelfs niet bij het verlaten zijner betrekking, zoodat het duidelijk was, dat het Nederlandsche gouvernement zich niet om hem behoefde te bekreunen." Van A tot Z, kan men zeggen, onjuist; doch hierover nader. Veth schrijft aldus over de verhouding van Hare tot den Sultan na (bl. LVII): „hij wist ook persoonlijk van hem, bij wijze van tijdelijke gift, een uitgestrekt landschap, in naam als jacht- en vischterrein, te verwerven, waarop hij besloot eene volkplanting aan te leggen." Levyssohn Norman zegt ook (bl. 99), dat het land slechts „in leen" werd afgestaan Van Deventer deelt dit evenzeer mede (bl. XLV), er bijvoegende (bl. CLXXVIII), dat het land „eenvoudig" door het hersteld Nederlandsch gezag in bezit werd genomen. *Eenvoudig* was het zeker! — Wijze Hageman houdt in deze het midden, door op bl. 226 zijner vermelde Aanteekeningen op te merken: „Voorts bedong Hare voor zich zelven den afstand van een stuk grond bij Poeloe Lampej, in eigendom, leen of tijdelijke gift („*to grant or lease*") ten behoeve van private jacht en visscherij." Slechts één publicist ontmoette ik, die het recht waarschijnlijk den waren naam gaf; ik bedoel Temminck, die anders blijkens het op bl. 8 medegedeelde, niet van Hare-gezindheid verdacht kan worden gehouden; op bl. 179 deel I leest men namelijk. „Un ami intime du Gouverneur Raffles, Alexandre Hare, d'un caractère indépendant et d'une humeur aventureuse, s'étant formé l'idée chimérique d'une indépendance sans bornes, était parvenu à se faire céder en toute propriété un district fort étendu dans les états du Sultan de Bandjermasin." *In vollen eigendom* dus.

Opmerking verdient, dat dit ook de indruk was, dien oorspronkelijk commissaris J. van Boekholz er van kreeg, derwaarts gezonden door C. C. G. G. om te Bandjermasin het Nederlandsch gezag te herstellen. Een zijner eerste rapporten is van 6 Maart 1817, gepubliceerd door het *Tijdschrift voor Nederlandsch-Indië*, 23e jaargang, deel I (1861) op bl. 357, onder het min eigenaardige hoofd: „De westkust van Borneo". Rapporteur merkt op, dat Hare van het land eerst „het gebruik en daarna het bezit" kreeg, terwijl men op bl. 358 leest: „En ofschoon de sultan nu daarvan onwetendheid

voorwendt, en zich zeer over den heer Hare beklaagt, schijnt het mij toe, dat het land aan hem geschonken is, niet alleen in vollen eigendom, zooals de particuliere landen op Java bezeten worden, maar met veel uitgestrekter voorrechten, zooals men uit de acte van afstand, die in handen van den heer Hare te Batavia is, kan ontwaren." Er was dus wel degelijk eene acte van afstand en Hare bezat die! Doch C. C. G. G. wilde gaarne hierover andere gezichtspunten. Van Boekholz was zoo onduidelijk in zijne rapporten, een verwijt, dat geenszins geheel onverdiend mocht heeten; en nu zou bij de zending van diens opvolger naar Borneo deze de zaak nog eens moeten overwegen. Daartoe werd aangewezen de ons bekende resident uit de Vorstenlanden: Nahuijs. Hij diende over de quaestie dd. 30 Mei 1819 een rapport in, hetwelk ik voorhanden vond in eene verzameling handschriften van het Instituut, waarop Dr. Brandes mijne aandacht had gevestigd. Het advies deed ik sub 104 drukken. De Steurs heeft ergens aan Nahuijs zijne hebbelijkheid verweten om regeeringspersonen honing om den mond te smeren; ik heb die beschuldiging in verscheidene rapporten gegrond gevonden; zoo ook hier. Het geheele advies is in zijne argumenteering diep treurig en er uitsluitend op ingericht om der Regeering te believen. Als Baud ons mededeelt, dat *van lieverlede* de overtuiging veld won, dat de Britsche wet verbood geschenken aan te nemen, en *dientengevolge* de bezittitels in ieder geval van geenerlei waarde geacht mochten worden, dan merken wij op, dat diezelfde afkeurenswaardige exceptie bij Nahuijs wordt gevonden. C. C. G. G. bezorgd voor Britsche regelingen, voor haar *strenge letter*, zooals wij bij Baud lazen! Het kan verkeeren. En die dat appeltje deed rollen, is dezelfde resident, die kostbare huurlanden van de prinsen in de Javasche vorstenlanden met graagte aanneemt; aanneemt, terwijl ook den Nederlandschen residenten zulk een verbod was gegeven; aanneemt op grond dat hetgeen voor de gouvernementslanden was bepaald, niet voor Vorstenlanden geldig mocht worden beschouwd! Bovendien hoe konden C. C. G. G. in gemoede aan deze exceptie waarde hechten, terwijl in hun archief stukken berustten, volgens welke de Luitenant-Gouverneur in Rade tot tweemaal toe, uitdrukkelijk resident Hare *had* veroorloofd als heer der hem toegewezen landen op te treden, al ware het dan ook tegen Britsche wetten in! Ik heb deze belangrijke documenten sub 23 en sub 26 gepubliceerd. Letten wij er op, dat het verbod niet gold *het beginsel der uitgifte*, want ook de Luitenant-Gouver-

neur, ook zijne raadslieden en anderen verrijkten zich met landen, die zelfs bewoond waren, terwijl het latere Nederlandsch gezag de aldus verkregen eigendomsrechten heeft geëerbiedigd; doch de exceptie gold eene bloote vormenquaestie: Hare had het land niet *gekocht*, maar *ten geschenke* ontvangen. Van Boekholz herinnert dan ook zeer ter snede aan het bestaan der particuliere landerijen op Java, waartegen niets afdeed het door Nahuijs aangeteekende, dat het Engelsch bestuur om staatkundige redenen wel de gewesten Probolingo en Besoeki terugkocht! Zeker er waren klemmende staatkundige redenen om eigendomstitels af te koopen op bevolkte provinciën; maar die redenen konden niet steek houden voor de onbevolkte, ongebruikte woestenijen van Borneo; bovendien het Engelsch bestuur *kocht terug*; Nahuijs daarentegen adviseert: „Eene teruggave der te Molucco gevonden wapenen en kanonnen, of te wel daarvoor eene schadeloosstelling in geld is het eenige, waarop de heer Hare zoude mogen hopen." Nahuijs zelf heeft wel heel wat anders *gehoopt*, toen men een paar jaar later aan zijne gronden ging tornen!

Hare kreeg het land door *pressie*, luidde het officieel beweren; en de publicisten schreven het na. Doch nergens wordt gezegd hoe die werd uitgeoefend, waarin ze bestond. Hij had het land reeds vóór hij als resident optrad en bovendien des Vorsten wensch om een resident plezier te doen, kon toch allerminst in die dagen als argument tegen de waarde der schenking worden aangevoerd. Wat ernstiger is, de Sultan, voor wiens rechten men zich nu in eens zoo bezorgd toonde, heeft, althans zoover ik de stukken kon nagaan, nooit zich daarop beroepen! Het groote stuk, dat aan C. C. G. G., naar zij meenden, de bevoegdheid scheen te schenken daadwerkelijk tegen Hare's rechten op te treden, is des Sultans klacht, door mij sub 97 wedergegeven. Naar aanleiding daarvan schreven zij dd. 1 Juli 1818 aan het Departement van Koloniën:

De willekeurige daden van Hare en zijn agent hadden reeds lang onze aandacht tot zich getrokken. Dan nu onlangs ontvingen wij een brief van den Sultan in dato 7 April, waarbij hij over de aanmatigingen dezer personen klaagde, en de ongegrondheid van derzelver aanspraak op het land Molucco opgaf en tegen dezelven de bescherming van het Nederlandsche Gouvernement inriep.

Wij oordeelden het nu tijd te zijn een beslissenden maatregel te nemen.

Uit de onderhandelingen met het voormalig Britsche Gouvernement van Java; uit de berichten van den Commissaris en den Assistent-

Resident te Bandjermasin, en uit de zeer onbehoorlijke wijze, waarop Hare en zijn agent zich jegens het Nederlandsch Gouvernement hebben gedragen, was het ons duidelijk, dat dezelve, noch uit hoofde van eenig recht of vergunning, noch uit hoofde van zijne gedragingen langer aanspraak maken kon op de vrijheid, hem tot nu toe verleend, en wij verzochten derhalve den Gouverneur-Generaal, om den Assistent-Resident te Bandjermasin te gelasten zich dadelijk in naam van het Nederlandsch Gouvernement in het bezit te stellen van het souverein gezag der landen door gemelden Hare bezeten wordende en om de vereischte macht ter zijner beschikking te stellen, ten einde bij tegenstand of verdere verkeerde handelingen zich van derzelver personen meester te maken.

Wij hebben van onze zijde den Sultan met dezen maatregel bekend gemaakt en zien het rapport van de uitvoering daarvan dagelijks te gemoet.

Men leze nu dezen Sultansbrief en men zal er uit ontwaren, dat hij veeleer bepaald te kennen geeft het land *vrijwillig* te hebben afgestaan, zij het dan ook onder voorspiegelingen van den begiftigde, die niet werden verwezenlijkt.

Iets anders is het, en daar licht ongetwijfeld het punt, dat hij ontkent het land *in eigendom* te hebben gegeven; *hij zou wel mal zijn geweest*, luidt 's Vorsten betoog met andere woorden, *indien hij ooit zoo iets had gedaan!* Maar Sleman was een door en door slecht man, en alzoo ook voor geen enkelen leugen vervaard. C. C. G. G. zijn nochthans op die redeneering ingegaan; er kwam echter een oogenblik, dat zij het zich zonder voldoening zouden kunnen herinneren. Van Boekholz sloot namelijk in 1817 met den Sultan een deugdelijk contract, waarbij een groot gedeelte des Rijks aan Nederland werd afgestaan. Waarom? Geschiedde dit niet onder *pressie?* Hoe ook, Sleman kreeg andermaal berouw; hij schreef er over aan de Regeering, en in dat stuk houdt hij precies dezelfde redeneering, om te ontkennen, dat hij ooit zijn Rijk aan Nederland afstond: *wat zou ik daaraan gehad hebben*, argumenteert dan de Vorst; *wat zouden de menschen wel van zoo'n dwaasheid denken!!* Zie sub 84.

Maar alle redeneeringen kunnen verder ter zijde gelaten worden. Hare had een eigendom; als hij dat niet gehad had, als hij althans slechts een stuk land voor zijn plezier gedurende het residentschap had gekregen, zou hij immers ook niet eene organisatie in het leven hebben geroepen, die voor eene verre toekomst bestemd was. De eigendomsacte is door mij sub 22 weergegeven; en wèl is het vreemd, dat zij tot dusver in de Elout-verzameling van

's Rijks archief, door vele geschiedschrijvers anders reeds geraadpleegd, ongerept liggen bleef. Het eenige zou kunnen zijn, dat de vertaling van des Sultans schenkbrief te wenschen heeft overgelaten; doch zou de Vorst zelf dan niet met zijne acte voor den dag zijn getreden en waren daarvoor door onze bewindslieden niet gezorgd, die immers zoo prat waren het eigendomsrecht te betwisten?

De roode draad, welke door de gansche geschiedenis heenliep om Hare's positie te verzwakken, was het ballingenschandaal en de schaamte, die Fendall met zijne raadslieden daarover gevoelde. De Britsche commissarissen te Bandjer, Abrahams en Stuart, haastten zich de menschen te verwijderen. de gebouwen af te breken, enz, hetgeen onze C. C. G. G. dd. 1 Mei 1817 aan Van Boekholz, in antwoord op zijn rapport over het eigendomsrecht, deed schrijven, dat die maatregelen „ten klaarste doen zien, dat ook bij de Britsche regeering die voorgewende rechten van geen de minste waarde gerekend zijn"; en waaraan Nahuijs o. a het argument ontleende: „hoe weinig voordeelig de heer afgetreden gouverneur Fendall en het lid van den Britschen raad Abrahams over de merite van de zaken en dwaze vorderingen van den heer Hare dachten".

Het zal den lezer wel geenszins bevreemden, dat ik de beschouwingen onzer geschiedschrijvers over deze quaestie, niet bijzonder hoog aansla; ééne onvoorzichtige naschrijving is echter te kenschetsend voor het gemis aan ernst, waarmede men zijn onderwerp onder de knie trachtte te krijgen, om onvermeld gelaten te worden. Hoek verwijst in de Hare-quaestie tweemaal, namelijk in de noten [1] op bl. 129 en 132, naar het *Tijdschrift voor N. I.* 1860, *dl. I bl.* 337 *en bl.* 358. Daar wordt evenwel gehandeld over *Nias*; en in dat gansche deel wordt over de zaak niets gevonden. Ik denk, dat de Schrijver op het oog heeft gehad het door mij op bl. 12 vermelde tijdschriftdeel van 1861, bl. 357—365, en dat bl. 337 mede een drukfout is. Maar wat doet nu Van Deventer? Ook hij haalt dat zelfde tijdschriftdeel van 1860 bij de Hare-quaestie aan; men zie noot [1] bl. XLVI: alleen laat hij er onvermeld de door Hoek aangegeven bladzijden. Iets dergelijks dus, als wat mij aanleiding gaf tot de ongunstige meening, o.a. uitgedrukt op bl. 242 van mijne verhandeling over „De sluiting van het Londensche tractaat" (bl. 4 van den overdruk).

Twee onderwerpen gingen wij tot dusver ter loops na: de stukken over het opbreken van den post door Daendels en die over Hare;

een derde gewichtig punt vordert nog eene inleidende beschouwing, t.w. de quaestiën tusschen Fendall in Rade en C. C. G. G. bij de herstelling van ons gezag gerezen.

Toen de Engelschen Java veroverden, was Bandjermasin reeds lang door ons verlaten. Zij hadden er dus de vrije hand, waarvan zij gebruik maakten om met den Sultan een contract te sluiten, dat hun er de opperheerschappij verzekerde. Uit mijne verhandeling over „De sluiting van het Londensch tractaat", weten wij, dat de Engelsche bewindslieden reeds bij de verovering van Java aan de mogelijkheid eener toekomstige teruggave dachten en dat zij o. a. uit dien hoofde Banka en onderhoorigheden uitdrukkelijk aan de Engelsche regeering door den sultan van Palenbang deden afstaan, ten einde zoo mogelijk daaraan bij teruggave van de veroverde bezittingen in het algemeen een argument te ontleenen tot de ongehoudenheid om ook de tineilanden prijs te geven. Zie bl. 368 of bl. 28 van den overdruk. Vermoedelijk heeft eenerlei gedachte er toe geleid, om in het contract met den sultan van Bandjer te laten bepalen: dat de Engelschen de souvereiniteit nooit aan eene andere Europeesche macht zouden mogen overdragen. Zoowel om deze als om andere redenen zou ik het contract gaarne ter beschikking hebben erlangd, waarom ik er den heer Danvers, den Indischen archivaris te Londen, naar vroeg, doch zonder er antwoord op te ontvangen. Levyssohn Norman op bl. 99 verhalende, dat Hare door lord Minto naar Bandjer was afgevaardigd, om met den Sultan middelen te beramen tot wering der zeerooverij, laat daarop volgen: „Men ving aan, een contract te sluiten, waarbij de suzereiniteit van Engeland over het rijk van Bandjermasin erkend werd, terwijl de Sultan het land in leen terug ontving." Hier staat een noot van dezen inhoud:

Java Gazette, 12 Dec. 1812. «A treaty confirming to Gr. Br. in perpetuity all the rights and privileges formely possessed by the Dutch dynasty." Zoowel de Sultan als de Rijksbestuurder moesten door het Britsch bestuur benoemd worden.

Van Deventer over Hare handelende (bl. XLV) zegt hetzelfde aldus: „Hij sloot voor het Britsche Gouvernement met den Sultan van Bandjer een contract, dat alweder in geen enkel belangrijk opzicht verschilde met die, welke te voren door de Hollandsche Compagnie waren aangegaan."

Ook hier volgt een noot, maar aldus: *Java Gazette*, 12 *December* 1812.

Zooals men dit laatste leest, zou men echter verwachten, dat in de Courant zelf het contract werd gepubliceerd, en ik ben niet vrij van de meening, dat de Schrijver het inderdaad gedacht heeft. Hoe ook, de *Gazette* houdt het stuk volstrekt niet in; zij publiceerde slechts het sub 18 wedergegeven berichtje, waaruit Levyssohn Norman putte, zonder dat de vorm zijner mededeeling tot misverstand behoefde aanleiding te geven. — Tobias schrijft op bl. 27 van zijn Hermes-artikel, dat het Engelsche contract voor den Sultan nog ongunstiger was dan het in 1787 geslotene, immers: „dat reeds in 1812 zekere heer Hare als commissaris en resident werd gezonden, die een nieuw verbond sloot, bijna gelijk dat van 1787, doch nog nadeeliger voor den vorst, die, ware het nieuw gesloten contract in observantie gebleven, zeer weinig van zijn land en bijna niets van zijne macht had overgehouden." — Het eenige wat van deze verbintenis tot dusver geopenbaard werd, altijd natuurlijk voor zoover ik kon nagaan, is art. 5 in Hageman's Aanteekeningen, luidende blijkens bl. 226 noot * aldus: „His Highness cedes to the hon. E. I. Comp. in every right of sovereign jurisdiction, the island, fort, town and batteries of Quën (*Kween*) and Tatas; the whole of the Dajac provinces Mandawie, Sampit, Pemboeang and Kottawringin with its dependencies Sintang, Lawi and Hai, Becompai and the Doosoon countries, Barow, Coti, Passir, Pagattan and Poeloe Laut, with their respective dependencies."

Het Londensch tractaat van 13 Aug. 1814 legde nu aan Engeland de verplichting op „to restore to the Prince Souvereign of the United Netherlands.... the colonies, factories, and establishments which were possessed by Holland.... on the 1st of January 1803." Tot hoever moest echter die *restitutie* gaan? Dat werd eene quaestie ten gevolge van het Engelsche tractaat met Bandjer. Fendall i. R. stond tegenover de belofte, die hij trouwens niet had uitgelokt, dat de souvereiniteit nooit aan eene andere mogendheid zou worden overgedragen; maar die overdracht werd ook niet uitdrukkelijk door het Londensch tractaat voorgeschreven: onzerzijds kon slechts *teruggave* worden gevorderd van hetgeen was *overgegeven* en daaronder behoorde Bandjer niet, wijl onder Daendels in 1809 van de souvereiniteit was afgezien. Wel hadden wij den post bezeten in 1803, en konden wij er dus desverkiezend ook weder bezit van nemen; doch dit sloot enkel van Engelsche zijde de verplichting in, dat men zich uit Bandjermasin terugtrok. De Luitenant-Gouverneur vroeg over deze beschouwing en andere quaestiën

inlichting aan het Bengaalsch bestuur; dit antwoordde geheel en al overeenkomstig de geuite inzichten. De lezer heeft van de gansche correspondentie kunnen kennis nemen sub 167 der voorafgaande verhandeling; eene algemeene opmerking dien ik echter hieraan te verbinden.

Gelijk werd medegedeeld, ontving ik die stukken wat laat, namelijk toen het grootste deel mijner verhandeling over „Fendall's en Raffles' opvattingen" was afgedrukt. Ware dit niet het geval geweest, ik zou vermoedelijk mij op sommige punten, althans wat den toon betreft, anders hebben uitgelaten. De indruk toch, dien C. C. G. G. en in navolging alle Nederlandsche publicisten hebben gekregen over de moeielijkheden bij de overgave onzer bezittingen gerezen, is deze geweest: dat Fendall, al naar het humeur ingaf en enkel om ons het lastig te maken, telkens maar quaestiën opwierp. Ik vind dat de nu openbaar geworden briefwisseling daarover wel eenigszins anders doet denken. Fendall's verzoek om instructiën is, dunkt mij, eene bezadigde, zaakkundige uiteenzetting, waaruit geenerlei twistzoekende haatdragendheid tegen het komend Nederlandsch gezag spreekt: men kan natuurlijk van opinie verschillen, als gevolg van het nationale standpunt dat ingenomen moest worden; doch de brief zelf is een document, over welks gedachtengang geen landvoogd zich zou behoeven te schamen. En het antwoord van lord Moira, die bovendien later wel heeft getoond, het Nederlandsche gezag volstrekt niet onwelwillend gezind te zijn, laat zich evenzeer zonder ergernis lezen. Er is m. i. slechts één zeer bedenkelijk zwak punt in het betoog — niet van Fendall — doch van zijn Gouverneur-Generaal. Lord Moira erkent met zoovele woorden, dat een eisch tot het waarborgen der inlandsche contracten in strijd zou zijn met het Londensch tractaat, in zoover, dat eene eventueele weigering van die vordering niet zou mogen beantwoord worden met handhaving van het Engelsch bezit (§ 6 van de depêche): streed dan niet met die redeneering, heb ik mij afgevraagd, Moira's lastgeving (in § 8 dier depêche), dat tegen weigering moest *geprotesteerd* worden? — Hoe ook, Fendall werd door zijn verzoek om inlichting (zie § 13 van dit schrijven) aan stellige instructiën, ook ten aanzien van Bandjer gebonden (zie § 11 van Moira's missive), zoodat hij ten slotte voor alle argumenten onzer C. C. G. G. om wat toe te geven, wel moest doof blijven.

Het is menschelijk, maar niettemin jammer geweest, ook met

het oog op de waardeering van ons verzet tegen de latere zeer onbetamelijke handelingen van Raffles, dat C C. G. G., inzonderheid Elout, gelijk ik reeds in mijne vorige verhandeling bl. 357 (bl. 17 van den overdruk) opmerkte, te veel achter Fendall's houding gezocht hebben, te zeer hebben verwacht, dat het Britsch bestuur te Batavia een Nederlandsch standpunt zoude innemen; dat elke van hen afwijkende opvatting als eene looze, niets beteekenende vinding werd bestreden, enkel te berde gebracht uit eene kwaadaardige lust ons den voet dwars te zetten. De menschen verstonden elkander niet meer. Men las, wat niet geschreven was; men nam aan, wat niet was toegezegd; men hoorde niet naar waarschuwende opmerkingen, die toch gegeven waren; kleine tijdsverzuimen, die tot de zaken niets afdeden, werden breed uitgemeten en over eigen lange tijdsverzuimen, die wèl betreurenswaardige gevolgen hadden, gezwegen; iedere partij klemde zich aan de argumenten, die het standpunt medebracht, maar als slotvuurwerk diende bij C. C. G. G. de vele malen terugkeerende tirade: *dat het Opperbestuur in Engeland toch zoo vriendelijk voor Nederland was!*

Het middelpunt van het verschil lag oorspronkelijk in de vraag: welke waarde men had toe te kennen aan Daendels' afscheidsbrief sub 9 wedergegeven. Dat was dan toch het prijsgeven van alle gezag, meende Fendall; zóó zeer, dat zelfstandig een ander verdrag door den Sultan met de Engelschen kon worden aangegaan! Geenszins, pleitten C. C G. G. „Hiertegen werd door C. C. G. G. te recht opgemerkt", memoreert Hoek, bl. 127, „dat het verlaten van dien post door Daendels slechts te beschouwen was als *un acte purement militaire*, want dat hij geen recht had eene bezitting te laten varen, of het minste deel van de Nederlandsche bezittingen af te staan zonder de machtiging van het Europeesche Gouvernement; dat daarenboven het tractaat van 13 Augustus 1814 alle bezittingen, *dépendances de Java*, teruggaf, die op den 1sten Januari 1803 aan het Nederlandsch Gouvernement toebehoorden. De vragen, die hier gedaan moesten worden, waren alleen dezen: Bezat het Hollandsch Gouvernement toen Bandjermasin? en bevindt die post zich nu onder de macht van het Britsch Gouvernement? beide vragen konden niet anders dan bevestigend beantwoord worden. Van de Britsche zijde schijnt men dan ook van de juistheid dezer aanmerkingen overtuigd te zijn geweest, al wilde men niet toegeven tot de overdracht gehouden te zijn."

Van die overtuiging is mij volstrekt niets gebleken. C. C. G. G. verzwakten zich, dunkt mij, veeleer, door te beweren, dat eene daad als van Daendels geene staatkundige gevolgen kon hebben, omdat hij er niet toe bevoegd was. Hun standpunt bracht zeker mede, om er op te wijzen, dat die daad slechts als een militairen huishoudelijken maatregel viel te beschouwen; en Mackay, blijkens bl. 64 zijner sub 1 vermelde dissertatie vindt dat standpunt zelfs geheel zuiver, opmerkende: „Hoewel de Regeering het tijdelijk moeielijk achtte hare rechten te handhaven, zoo volgt daaruit volstrekt niet, gelijk Raffles scheen te meenen, dat men bij het sluiten van den vrede deze verlating als een bewijs van afstand van rechten kon doen gelden, al was zij geschied vóór de inlijving van het Koninkrijk Holland bij Frankrijk." — Als men echter Daendels' afscheidsbrief kalm naleest en daarin o. a. op des Sultans vraag, of de handelsbeperkingen nog bestaan, geantwoord vindt: het kan ons niets meer schelen; ge zijt geheel vrij in doen en laten; ja meer dan dat, wanneer men daarin stuit op eene uiting onzer Regeering als deze: „Op deze gronden heeft zij besloten om zich geheel terug te trekken *en alle bemoeiingen en souvereiniteit in Bandjer op te geven*"; dan is het toch niet dan natuurlijk, dat de belanghebbende partij beweerde dat in dit prijsgeven meer lag dan een eenvoudig terugtrekken *met behoud van onze aanspraken op souvereiniteit.*

C. C. G. G. zouden hier eene ongezochte gelegenheid hebben gevonden om door zekere erkenning van Fendall's juist inzicht, een argument tegen latere onwettige bezettingen te berde te brengen. De bedoeling van het tractaat van 1814 was in algemeenen zin ons *den kring van belangen* terug te geven, dien wij in 1803 bezaten, gelijk ik herinnerde op bl. 379 van mijn voorgaand opstel (bl. 39 van den overdruk). In dezen breederen zin had kunnen opgenomen worden, hetgeen Mr. Hoek bedoelt (bl. 128) met zijne opmerking: „dat de bewoordingen van het tractaat ontwijfelbaar inhielden, dat de post uitgeleverd moest worden." Door stil van Bandjer te vertrekken, gelijk de Engelschen deden, werd Borneo weder in onzen kring van belangen gebracht, en door van deze opvatting omtrent het tractaat goede nota te nemen, waren aan andere quaestiën terstond het karakter gegeven, waarop ze eigenlijk neerkwamen. Dat er quaestiën over zouden kunnen rijzen, en C. C. G. G. dit ook voorzagen, blijkt uit het schrijven dd. 20 September 1816 van Fendall in Rade, sub 39 medegedeeld, waarin wij uit-

drukkelijk zien verklaard, dat het verlaten van Bandjer volstrekt niet het prijsgeven van alle rechten op Borneo wilde beteekenen; terwijl C. C. G. G. op het bedenkelijk gewicht dezer verklaring voor de toekomst wijzen in hun rapport aan het Opperbestuur dd. 9 October 1816, gelijk ik hierna uitvoeriger zal mededeelen.

Baud beweert op bl. 6 zijner *Afschuwelijkheid*, dat de weigering om ons Bandjer over te geven, „onder gewone omstandigheden" aan C. C. G. G. geene zorg zou hebben gebaard, maar dat zij zich nu verontrustten wegens de terugzending der bannelingen van Harc's land. Ik geloof het niet; er waren wel degelijk meer redenen om bezorgd te zijn. Ongunstige berichten toch over Sleman's meening betrekkelijk onze terugkomst waren achtereenvolgens tot ons gekomen en de troepenmacht was hoogst zwak. Moesten wij niet gevaar loopen er weder uitgezet of wel uitgehouden te worden door bandeloos Sultansvolk; een gevaar, dat dan toch veel minder zou zijn, wanneer de Engelsche en Nederlandsche vlaggen onder de wapenen van beide bevriende mogendheden konden wisselen. En kregen wij door de bijzondere houding van het Engelsch bestuur moeielijkheden, welk een noodlottigen invloed kon dit niet op andere inlandsche potentaten hebben, die in dergelijke omstandigheden geplaatst waren. Alles is ten slotte boven bidden en denken gunstig afgeloopen — in weerwil van den Engelschen toeleg, meenden C. C. G. G., om den Sultan tegen ons in het harnas te jagen.

Wezenlijk, ook dit laatste is onbillijk; geen enkel bewijs is er voor aan te voeren, wel het tegendeel. Hier weder eene korte herinnering aan enkele feiten, ten einde later in eene meer geleidelijke ontwikkeling er op terug te komen. Deze bondige aanwijzing mag te nuttiger schijnen, daar de data dan sneller op elkander kunnen volgen, hetgeen van eenig belang is, wijl vertraagde behandeling door C. C. G. G. aan de Engelschen wordt verweten, terwijl onze Vertegenwoordigers evenzeer, en eigenlijk nog meer, hun tijd namen.

De correspondentie over de weigering van het Britisch bewind om Bandjer ons op dezelfde wijze over te geven als Java, Makasser, Palembang, Banka, namelijk door verwisseling der vlaggen, ving reeds medio 1816 aan, doch begon eerst recht nadat den 19en Augustus Fendall i. R. Java aan C. C. G. G. had overgedragen. De bezwaren van dezen, uiteengezet in eene mis-

sive van 26 Augustus, werden den 3en September beantwoord. In dezen laatsten brief ontvingen C. C. G. G. voor het eerst bericht, dat een speciale commissaris naar Bandjer voor het opbreken van den post zou worden gezonden; een brief dd. 9 September (volgens Hoek, bl. 127, den 10en ontvangen) vult dit aan met de mededeeling, *dat die commissaris op het punt stond te vertrekken.* C. C. G. G. zonden een tegenbetoog dd. 14 September; zij gaven geen antwoord op de vraag, door welke personen en in welke havens op Java de terug te zenden bannelingen konden ontvangen worden, doch protesteerden tegen het beginsel der terugzending. Den 20en September wederlegt Fendall i. R. Hij geeft de verzekering, dat het ons te Bandjer niet moeielijk zal gemaakt worden; hij belooft zijne goede diensten bij den Sultan; ja, als wij slagen met den Vorst ons te verstaan, dan konden de bannelingen ons ook worden gelaten: alleen moesten C. C. G. G. niet vergen, dat het Engelsch bewind het gezag ons overgaf. Fendall zegt ook niet te gelooven, dat de Sultan bezwaren zal maken. De brief besluit met voor de tweede maal er aan te herinneren, dat de Britsche commissaris spoedigst moet vertrekken, met het oog op den moesson, die terugkeer naar Java van de commissie en de bannelingen zou bemoeilijken. Op spoedig antwoord wordt aangedrongen: *We anxiously await your Excellency's reply...* Maar het antwoord bleef uit, zoodat dd. 25 September eene zeer dringende herinnering kwam. De schepen om de bannelingen af te halen zouden des Zondags a. s., d. w. z. den 29en September, vertrekken; er kon niet langer gewacht worden: dit was dus de 3e waarschuwing, dat de Britsche commissie op het punt stond heen te gaan. Nochtans leest men in Baud's opstel, bl. 6, „dat men, geheel onverwachts, vernam „dat een Britsche commissaris *alleen* naar Bandjermasin was vertrokken." Dit is ook de voorstelling van C. C. G. G., doch hoe kan men in gemoede van een *geheel onverwachts* spreken, wanneer zelfs de datum van het vertrek der schepen, bestemd om de bannelingen te vervoeren, wordt opgegeven?!

Den 27n September hebben onze Vertegenwoordigers geantwoord, dat een commissaris door hen was aangewezen om zich met den Britschen commissaris te verstaan. De pogingen van onzen Commissaris om tot een mondeling onderhoud te komen, leden echter schipbreuk en eindigden in de pertinente verklaring van Engelsche zijde, dat C. C. G. G. zelven moesten schrijven. Wat er gebeurd is,

weten wij alleen door de rapporten van dezen, die zich diep geërgerd toonden; doch er schijnt misverstand geweest te zijn. Er waren twee punten, die van onze zijde niet voldoende gescheiden waren: dit denk ik althans. Fendall had de vraag gedaan: waar en aan wie *op Java* kunnen wij de bannelingen overgeven? Hierover konden ondergeschikten zich verstaan, zijnde eene administratieve quaestie; doch op het betoog tegen die toezending, had Fendall mede geantwoord: geen bezwaar, dat de bannelingen op Bandjer onder het Nederlandsch gezag worden gelaten, mits gij afziet van den eisch, dat Engeland U het gezag in handen stelt en er in wordt toegestemd, dat gij U met den Sultan zelven verstaat. Dit was de politieke zijde van het vraagstuk en daaromtrent verlangde Fendall i. R. rechtstreeksche correspondentie met C. C. G. G. zelven, gelijk blijkt uit de sub 41 wedergegeven missive. Wat namelijk had eerstgenoemde in den vermelden brief van 20 September o. a. geschreven? Blijkens sub 39 dit: „Will a joint commission, ***founded on the principle of the independance of the Sultan to negociate his own arrangements***, be satisfactory to your Excellencies? We would have no hesitation in acceding to such an arrangement." C. C. G. G. gaven op die vraag geen antwoord, maar benoemde een commissaris, alsof dat beginsel reeds was uitgemaakt; vandaar een misverstand, waarvan zij zelven toch wel eenigszins de schuld droegen, maar dat zij in een schrijven dd. 1 December 1816 op de volgende bittere wijze aan Fendall verweten:

Tous les arguments que nous avons allegués pour prouver les droits de Sa Majesté notre Roi sur Bandjermasin ont été sans fruit, et votre Excellence en son Conseil nous a déclaré enfin positivement dans la lettre du 3 Septembre qu'elle enverrait une commission pour prendre les arrangements nécessaires pour l'abandon de cet établissement.

Elle a réïtéré cette déclaration dans la lettre du 9e; nous avons tâché de la faire revenir de cette résolution par la nôtre du 14, mais la réponse en date du 20 Septembre fut négative. Votre Excellence en son Conseil y proposa cependant une commission combinée, basée sur le principe de l'indépendance du Sultan; lors de nos délibérations sur cette proposition nous reçûmes une lettre à peu près dans le même sens au date du 25.

Nous ne perdîmes aucun moment; nous priâmes Mr. Engelhard de vouloir se charger de cette commission et pour préparer les choses de la manière la plus amicale et la plus propre à bien finir. Il tâcha de s'entretenir avec le commissaire Britannique Mr. Abrahams; celui-ci lui donna, comme nous avons eu l'honneur de mentionner déjà, les

assurances les plus fortes; mais désirait que Mr. Engelhard s'adressa à son Excellence le Lieutenant-Gouverneur. On se concerta de s'y rendre à une heure déterminée. Mr. Engelhard s'y rendit; mais ne trouva pas le conseiller Abrahams; et son Excellence le Lieutenant-Gouverneur, après quelques moments de conversation, demanda que notre Commissaire lui donna par écrit les grands traits. — Celui-ci y satisfit le 1er Octobre, mais reçût pour reponse que votre Excellence en son Conseil désirait une communication directe avec nous-mêmes.

Ja, waarover? *Niet* over de bannelingen, doch over onze opvatting met betrekking tot de positie van den Sultan in zake zijne verhouding tot Engeland: zie de brieven sub 42 en sub 43. Nochtans beschouwden C. C. G. G. het dd. 8 October door Fendall i. R. te kennen gegeven verlangen — om eerst het beginsel van ons optreden te Bandjer te zien vastgesteld, vóór dat geantwoord kon worden op de vragen: of onze troepen door de Engelschen zouden toegelaten worden en of onze commissaris zich met den Britschen commissaris, te Bandjer over de beschikking der bannnelingen zou mogen verstaan, — als *ontwijkend*, gelijk zij zich in de sub 46 wedergegeven missive aan het Opperbestuur uitdrukten. En in het feit, dat deze dd. 1 October gestelde vragen, eerst den 8n worden beantwoord, zien zij tevens, blijkens hun rapport dd. 9 October 1816 aan het Opperbestuur: „Een nieuw bewijs, dat de Britsche commissarissen niets dan vertraging zoeken, daar zij acht dagen hebben doorgebracht tot beantwoording der eenvoudige vragen hun door ons gedaan." Wij zullen zien, dat straks C. C. G. G. wel vier *weken* met de zending zelve doen voorbijgaan! Inmiddels achten zij zich genoopt Fendall dd. 15 October te schrijven, — dus zij laten er ook eene week over heen gaan! — dat het hun speet de zaak verkeerd te hebben begrepen; zij gaven nu het hoofdbeginsel toe, d. w. z. zij verklaarden er in te berusten, dat Engeland niet *aan ons* Bandjer zou overgeven en herhaalden ten slotte de vermelde twee vragen: zie sub 47. Nog *denzelfden dag* kwam het antwoord. Nu de wijze van verwisseling der vlaggen ophield eene quaestie te zijn, verklaarde Fendall i. R., zouden onze troepen niet alleen vrij kunnen landen, niettegenstaande er de Engelsche vlag nog kon wapperen, doch onze commissaris voor Bandjer zou de vrijheid hebben om zich plaatselijk met den Britschen commissaris aldaar over de beschikking der bannelingen te verstaan; maar, luidt de waarschuwing voor de *vierde* maal: haast u nu met het afzenden van den commissaris, opdat hij nog kome, vòòr den reeds

vertrokken Britschen commissaris gebruik heeft gemaakt van zijne volmacht om naar omstandigheden te handelen m. a. w. den post op te breken en de bannelingen te doen vertrekken, daar die in last heeft om de zaken af te doen vòòr de moesson terugkeer naar Java moeielijk maakt; men lette op dit sub 48 wedergegeven schrijven, waarover ten slotte zooveel te doen is geweest. De Britsche commissaris was dus reeds op reis gegaan, en wel om dezelfde reden, die Fendall voor de bespoediging der overgave van Makasser had opgegeven, gelijk vermeld op bl. 373 mijner vorige verhandeling over de opvattingen omtrent het tractaat van 1814 (bl. 33 van den overdruk). Doch evenals C. C. G. G. zelven menigmaal goede reden hadden om eenigen tijd met antwoord of handelen te wachten en nochtans, wanneer hun wederpartij dat deed, er een streek in zagen, evenzoo vinden zij die moessonhaast maar looze praatjes. „Intusschen", schreven zij toch dd. 9 October 1816 aan het Opperbestuur, „is de heer Abrahams reeds voor verscheiden dagen vertrokken; men ziet dus dat men ons alleenlijk wil op den langen baan schuiven, tijd winnen, en alzoo den heer Abrahams gelegenheid geven, om met den Sultan zoodanige schikkingen te maken, als nu, of in den tijd (want de uitzichten op Borneo gaan ook ver) ter onzer wering en ten nutte der Engelschen dienen kunnen." Dit wordt geschreven nadat *viermaal* is gewaarschuwd, dat men haast wil gemaakt zien! Meer dan dat. Het is ten slotte *gebleken*, dat de gansche beschuldiging zonder grond is geweest Op zichzelf genomen, lag er niets in, dat de Engelsche commissie enkele dagen vroeger vertrok, ten einde met den Sultan zaken af te doen, waarmede wij, naar Fendall's oordeel, niets te maken hadden; doch overigens had die commissie in last om den Sultan voor het Nederlandsch gezag te stemmen, ten einde den weg tot hem voor ons gemakkelijk te maken; lord Moira had dit volgens het slot der § 11 van zijn brief ook wel gewild. Dat dienovereenkomstig werd gehandeld, konden wij reeds lezen op bl. XLVII bij Van Deventer, waar hij aan de *Minute of a conference with the Sultan at Martapoera*, *20th October* 1816 ontleent het op bl. 4 door mij medegedeelde, dat de Britsche commissie te vergeefs naar de Daendels-correspondentie had gevraagd, en dan aldus vervolgt: „From this point, the Sultan was naturally lead to speak of the conduct of the Dutch towards him, and He did this with a share of moderation and good humor, for which we were not prepared.... We deemed it quite unnecessary to pave the way further for the successful nego-

ciation of the Dutch commissioners." En geheel hetzelfde verslag gaf Fendall dd. 19 December 1816, blijkens het sub 66 medegedeelde, in antwoord op de bittere beschuldigingen van C. C. G. G. — Zien wij bovendien wat verder gebeurde.

Volgens hun eigen schrijven dd. 1 December aan Fendall stelde de correspondentie van 15 October hen, niettegenstaande de dringende waarschuwing, *volkomen gerust*: „la lettre du 15 et la réponse du même jour, nous mit dans une fatale tranquillité." En dit moet min of meer tot verontschuldiging strekken, dat de Nederlandsche commissaris met een expeditietje van 50 man eerst den 16ⁿ November, dus eene *maand* later! Batavia verlaat. „Nous fîmes alors", schreven C. C. G. G. op de mededeeling van die fatale rust wegens de correspondentie van 15 October, „les préparatifs pour l'envoi des troupes, ce qui nous avait été impossible auparavant, et ces préparatifs sans doute coûtaient du temps, surtout dans la position où nous nous trouvons, et où se trouve toute administration nouvelle, qui doit se créer tout-à-fait. Nous crûmes pouvoir être plus assurés encore, puisque le résident Hare et son assistant Van de Wahl restaient toujours à Java et que dans la position des choses leur présence parut nécessaire pour la conclusion. — Voilà Monsieur le Gouverneur", besluit het bitter schrijven van 1 December op het nog niet officieel bevestigd bericht, dat de Britsche commissie te Bandjer de Engelsche vlag bereids tegen de Sultansvlag had verwisseld, „des faits qui ne peuvent être démentis, qui au besoin peuvent être vérifiés de la manière la plus formelle des faits, dont tout observateur impartial pourra tirer des résultats, qui ne tourneront pas à notre déshonneur. Nous avons du compter sur la bienveillance des commissaires Britanniques à Bandjermasin, que certes ne pourraient alléguer aucune bonne raison pour des mesures aussi peu attendues, si elles se trouvent officiellement confirmées; mais nous osons espérer encore que les choses ne sont pas arrivées à ce point et que bientôt nous apprendrons de plus heureux résultats."

Inderdaad wat zullen *onpartijdige* Nederlandsche lezers hiervan zeggen? Zij zullen zeker niet C. C. G. G. verwijten den weinigen voortgang, dien ook zij aan de correspondentie gaven, de groote tijdruimte, die verliep alvorens de expeditie in zee stak. Bij hun bekenden ijver, hunne warme toewijding aan 's lands belangen, hun loffelijke zucht om te toonen, dat het in het stof zoo kortelijk geleden neergebogen volkje zich veerkrachtig genoeg toonde

om op nieuw een wereldrijk in den Oceaan te aanvaarden, zullen zij altijd op den voorgrond stellen, dat C. C. G. G. door goede redenen, ook door gemis aan troepen, schepen, geld, verplicht werden te handelen, gelijk zij hebben gedaan; maar mochten zij dan wel van elke teleurstelling de schuld terugwerpen op Fendall en zijn raad? Ging het aan te zeggen: wij waren zoo gerust, ook daar en daarom; wij geloofden, wij dachten.... terwijl hun wederpartij meer dan eens had gewaarschuwd om niet te gelooven, niet te denken, niet gerust te zijn. Was het ook wel eene steekhoudende verontschuldiging, dat eerst met de voorbereiding tot de expeditie een aanvang werd gemaakt na 15 October, terwijl reeds maanden te voren de noodzakelijkheid dier expeditie, onder welke omstandigheden dan ook, kon worden verwacht?

Toen eindelijk de expeditie te Bandjer aankwam, namelijk dato 3—4 December, had de Britsche commissie hare taak reeds geheel ten einde gebracht: de gal liep bij onze Vertegenwoordigers over; zij hielden het er voor, dat die commissie zich opzettelijk had gehaast, ten einde zich van het lastige toezicht der onzen te ontslaan. De feiten weerspreken echter ook dit. Den 14n October was zij te Bandjer gekomen en eerst den 9n November "of daaromtrent", berichtte de resident van Semarang dd. 25 November 1816 aan C. C. G. G., was de Britsche vlag er nedergelaten en die des Sultans geheschen. ***Drie weken*** waren alzoo verloopen, gedurende welken tijd de Britsche commissie dag aan dag uitkeek naar de komst van den Nederlandschen commissaris, die immers reeds vóór haar vertrek benoemd was geworden. Zij begreep er niets van, kon er ook niets van begrijpen, en aan het hopeloos wachten moest dan toch eens een einde komen, ook ter wille van de bannelingen in verband met de Britsche financieele belangen: "they have been fed and maintained at the expence of Government", herinnerde de brief van Fendall i. R. dd. 30 November. "It was not till the seasons would admit of no further delay" — leest men daarop nog in antwoord op dezerzijdsche verwijten — "that our commission was sent to Bandjermasin. No commission on the part of the Netherlands Government accompanied or soon followed them...... the object which we anxiously wished for — viz. an arrangement that could have justified our placing at your Excellencies disposal all the facilities, which the British establishment at Banjer could afford, would have been obtained; we have now been compelled to act separately and to withdraw the British establishment as well

as we could and while we regret extremely any disappointment, which your Excellencies may experience from what has passed there, we regret even more, if possible, that our efforts to prevent it were unsuccessfull.... Our Commissioners in short sailed in the full expectation of being immediateley followed by a commission of the Netherlands Government; they had a variety of matters to arrange independently of the political question and they were informed, that while they were in the first instance proceeding on these duties, it was hoped that they would be able. to pave the way for the reception of the Netherlands troops, and the arrangement of all matters with the Netherlands commissioner and with the consent and concurrence of his Highness the Sultan: it now appears that they waited full three weeks before they came to a conclusion. We cannot sufficiently regret therefore, that no person joined them on the part of his Netherlands Majesty's Government."

Zal de lezer, in navolging van C. C. G. G. en van alle Nederlandsche publicisten, nochtans het opbreken van den post vóór onze commissie was aangekomen, eene slechte daad vinden? Ik zelf heb mij daaraan schuldig gemaakt, deels op gezag dier publicisten, deels echter ook op kennisneming der stukken, die eerst daarna bleken niet volledig te mijner beschikking te zijn geweest, toen ik op bl. 363—bl. 364 van mijne vorige verhandeling over de opvattingen omtrent het tractaat van 1814 (bl. 23—bl. 24 van den overdruk), o. a. schreef, dat men nog niet zonder ergernis de Engelsche stukken hierover kon lezen „waarin het gehuichel over vriendschappelijke verhoudingen, oprechtheid, openbaren plicht, eergevoel, enz. sterk aan den dag treedt door het schenden eener overeenkomst, die C. C. G G. in goed vertrouwen op het gegeven woord aannamen." — Ik vermeende inderdaad, dat zulk eene *overeenkomst* bestond, omdat het in de officieele stukken over de opvatting van het tractaat van 1814 in het algemeen eenvoudig gezegd wordt, en het bij het schrijven van mijn voorafgaand artikel niet op mijn weg lag speciale punten te onderzoeken. Nu deelde ik bl. 395 vv. dier verhandeling (bl. 55 vv. van den overdruk) mede, dat herhaaldelijk nota's van het Nederlandsch Ministerie van Buitenlandsche Zaken aan onzen gezant te Londen, den heer Fagel, werden gezonden. Een dier nota's is o. a. uitgegaan van 's Konings secretaris van Staat Falck, die hij bij het volgend schrijven, gedagteekend Brussel, 25 Augustus 1817, den Minister van Buitenlandsche Zaken aanbiedt:

Uwe Excellentie heeft bij twee verschillende rapporten in dato 2 en 28 Juni ll. N° 120 en 149 den Koning aangeraden om van de geschillen, ter zake der overneming onzer Oost-Indische bezittingen, den ambassadeur Fagel nauwkeurig kennis te doen dragen, ten einde hij in staat zij van de ongunstige indrukken, die deswege bij het Britsche ministerie mochten ontstaan, van den beginne af tegen te gaan en den weg te banen tot de reclamatiën, welke in tijd en wijle, van deze zijde zouden behooren gedaan te worden over de nadeelen, die het gedrag der Engelsche gezagvoerders in Azië aan de Nederlandsche belangen toegebracht heeft.

Zijne Majesteit zich met dat gevoelen hebbende gelieven te vereenigen, is het mij voorgekomen, dat de overzending aan de ambassade te Londen van de zeer omslachtige stukken successievelijk door het departement van Koophandel en Koloniën overgelegd, zoude kunnen worden vermeden door derzelver wezenlijken inhoud, met weglating van alle herhalingen, in eene doorloopende memorie te vervatten, en het is in de hoop, dat deze schikking aan Uwe Excellentie niet ongevallig wezen zal, dat ik mij de eer geef hiernevens een opstel te voegen, van welker nauwkeurigheid, zoo wat de daadzaken aangaat, als met betrekking tot de argumenten van Commissarissen-Generaal, ik mij door eene aandachtige lezing heb overtuigd.

In deze memorie leest men o. a.:

„Les commissaires Anglais, envoyés de Java à Banjermasin pour faire la remise de cet établissement, trouvaient à propos, malgré la convention faite de le garder jusqu'à l'arrivée de la commission des Pays-Bas, de l'abandonner avant l'arrivée de cette commission."

Daargelaten nu de redactie, dat de Engelsche commissie naar Bandjer werd gezonden *pour faire la remise de cet établisement*, waaruit men ten onrechte zal kunnen lezen, dat de commissie bestemd was om *ons* het gezag over te geven, hetgeen echter, blijkens eene in de nota voorkomende vroegere mededeeling niet in de bedoeling lag, mag ik nu wel vragen, wie ter wereld in het op bl. 25 vermeld schrijven van 15 October, dat men hier op het oog heeft, en hetwelk ik destijds niet ter beschikking had, eene *conventie* zal zien of zelfs, om op het slecht gekozen woord niet te vallen, eene bindende belofte om de bezitting aan te houden tot de komst der onzen; integendeel er staat in, zie ik sinds het stuk mij onder de oogen kwam, dat als wij ons niet haasten, de bezitting niet aangehouden zal *kunnen* worden! Hoe wilde men inderdaad gereedelijk zaken afdoen, wanneer partijen elkander zoo slecht geliefden te verstaan?

Dit kaatsen met den bal was echter niet zoo geheel met het gemoedelijk doel om op zichzelf in de behartiging van 's lands zaken te bewijzen, dat men zich niets had te verwijten. Men leest het in Falck's brief: een protest tegen tijdverlies, enz. stond gelijk met het gereed maken van eene rekening voor de toekomst; de Staatssecretaris of liever minister Van Nagell noemde dat niet onaardig *den weg banen voor geldelijke reclamatiën!* C. C. G. G. zelven hadden trouwens dit denkbeeld aan de hand gedaan, waar zij dd. 9 October 1816 aan *Koloniën* schreven, in vervolg op het bl. 22 medegedeelde, omtrent de verreikende plannen der Engelschen met Borneo:

„Wij bidden dus UHoogEdelGestrenger aandacht op deze belangrijke bezitting te vestigen, welke alweder den grond voor eene grootere uitbreiding voor ons zouden kunnen geven. Wij zullen een sterk protest inleveren en wij vertrouwen, dat wij daarmede aan des Konings oogmerken zullen beantwoorden, en den grond leggen tot klachten en vorderingen bij het Engelsch Gouvernement, die dienen kunnen om ons recht te doen wedervaren, en wijders strekken tot eene tegenvordering van de pretentiën, die men niet nalaten zal in menigte te maken; want wij mogen het niet verbergen (trouwens UHoogEdelGestrenge zelve heeft in deszelfs schrijven dit reeds als waarschijnlijk vooruitgezien), dat de uitschotten groot zullen zijn."

De gepeperde brieven droegen dus ook een geldelijk karakter; hoe meer gekruid, hoe stelliger het recht op vergoeding: aanleiding echter te grooter voor eene minder objectieve behandeling der zaken.

Aan de verzameling van Mr. W. Roosegaarde Bisschop (bl. 341 der vorige verhandeling, bl. 1 van den overdruk) meende ik niets te kunnen ontleenen, wat met het onderwerp dezer verhandeling in rechtstreeksch verband stond. Behalve echter het daaraan ontleende uittreksel sub 77, heb ik nog in de sub 115—117 weergegeven brieven aanleiding gevonden tot enkele mededeelingen over de verdere zwerftochten van Hare naar de Kokos-eilanden, die ik wel als slot aan mijne verhandeling zonder overwegend bezwaar kon toevoegen.

1.

Het verlaten van den post te Bandjermasin onder Daendels in September 1809.

De gouverneur-generaal A. H. Wiese droeg bij eene memorie, gedagteekend Batavia, 10 Januari 1808, het bestuur aan H. W. Daendels over, nadat deze met een gevolg van vijf heeren te Anjer aan wal gestapt en te Batavia den 5n dier maand gekomen was. De memorie werd afgedrukt op bl. 294—299 van M. L. Van Deventer's „*Opkomst van het Nederlandsch gezag in Oost-Indië*" (1888), het 13e en laatste deel van een arbeid, wiens *Opkomst*-titel reeds in vroegere deelen door „Onder-" of „Achteruitgang" had moeten vervangen worden. Welke gedachten de aftredende Landvoogd over de toekomst van Borneo's Zuider- en Ooster-afdeeling had, blijkt niet uit de gedrukte memorie, die anders een overzicht van den staat van Java en de Buitenbezittingen geeft, daar juist waar gouverneur-generaal Wiese over Bandjermasin aanvangt, de heer Van Deventer er een *enz.* met tittels achter plaatste (bl. 298). Naar hetgeen ik hiervoor op bl. 2 en 3 mededeelde, zal het met den post wel niet rooskleurig hebben uitgezien; in ieder geval Daendels was van oordeel, dat bij den benarden staat der financiën en verdedigingsmiddelen van Java, de krachten niet aan eene onvruchtdragende factorij moesten verspild worden en men haar dientengevolge behoorde in te trekken. In hoever de maatregel ontraden is geworden, blijkt evenmin; er wordt gezegd, dat „deskundigen", „vele Hollanders" er tegen waren [1]; doch het besluit van 19 Mei 1809 in het *Plakaatboek* van Mr. J. A. van der Chys, deel XV (1896), bl. 727, luidt aldus:

Gehoord zijnde de consideratiën van den directeur-generaal en de administrateurs-generaal van 's Konings financiën en domeinen, welke éénstemmig van gevoelen zijn, dat, niet alleen de residentie Bandjermasin eene noodelooze en voor de financiën nadeelige omslag is, maar ook dat het eenigste artikel, 't welk van daar getrokken wordt, namelijk de peper, behalve dat zij weinig getrokken is (*a*), voor den Lande een verlies geeft van rds 4:44 per pikol, gerekend op eene leverantie van drie duizend pikols 's jaars, 't welk eene aanzienlijke somma uitmaakt van rds 14750 zilvergeld;

(*a*) Dat tweemaal *getrokken* staat zoo in het Plakaatboek afgedrukt.

is besloten de residentie van Bandjermasin in te trekken, de civiele en militaire bedienden en de magazijnen naar Batavia te doen transporteeren, de vesting en het niet te transporteeren zijnde geschut te verkoopen aan den Sultan aldaar, doch het goede en vervoerbare geschut, geweren, de beste amunitie, als vuursteenen, enz. naar Batavia te verzenden;

wordende met de executie van dit besluit belast de directeur-generaal van 's Konings financiën en domeinen, de chef van de generale staf en de commissaris-generaal der marine; ieder, voor zooveel hem regardeert, met last om te zorgen, dat de opbraak nog staande dit saizoen geëffectueerd zij.

Zijn Hageman's *Aanteekeningen* juist, dan is vooral een advies van den luitenant-kolonel S. J. van Thiel, blijkens het hiervoren bl. 3 medegedeelde, op dit besluit van invloed geweest: en in ieder geval werd deze officier nu naar Bandjer gezonden om de daad bij het woord te voegen. Wat wij er trouwens feitelijk bezaten, was niet veel.

Het land zelf heette ongezond; de lagere streken der kustlanden werden tweemaal in de 24 uren één of meer voeten hoog door den oploopenden zeevloed overstroomd, bij de eb achterlatende ziltige, verpestende modder enz., waaraan *Bandjermasin* zijn naam zou ontleenen [2]. De hoofdplaats is niet vlak aan zee gelegen, doch omstreeks drie geographische mijlen binnen de mondopening der groote Bandjerrivier of, gelijk zij door de inlanders van het lagere gedeelte veelal genoemd wordt, Soengi Barito (Soengi = Kreek). Op die hoogte neemt de mondopening aan den linkeroever eene andere rivier op, de kleine Bandjer, Soengi Tatas of Soengi Martapoera, welke uit de oostelijke streken afkomt; en deze Soengi heeft bovendien met de Barito verbinding langs een van de kreek uitgaanden noordwestelijken tak, een arm of ondiep kanaal, de Kween geheeten. De gaffel van de Tatas en van de Kween vormt een eilandje, door welks breede westelijke zijde de Barito stroomt; in den oostelijken binnenhoek van de gaffel of delta ligt de hoofdplaats. Het gansche eilandje heet ook wel Tatas, een woord, dat de beteekenis heeft van doorbreken, doortocht banen. Daar nu hadden en hebben wij het fort, mede van dien naam; verder vinden wij er aan den rechteroever van de Martapoera het Europeesche kerkhof, de woning van den resident, het algemeen pakhuis en havenkantoor; terwijl tegenover het fort op den linkeroever worden en werden aangetroffen de Chi-

neesche wijk, de (voormalige) sultans- en prinselijke woningen, enz. [3]. Doch het hof was in den regel niet daar, onder de kanonnen van Tatas; hetzij hierom, hetzij wijl de vorsten zich ook tegen hunne inlandsche omgeving dieper in de binnenlanden meer beveiligd achtten, hadden zij hun gewoon verblijf zes à vier uren roeiens oostelijker, te Martapoera, de „zaligmakende stad", eene plaats die over land nagenoeg niet was te bereiken. Een ander gewoon verblijf, waarmede wij ook zullen kennis maken, lag nog oostelijker, namelijk te Karang Inten.

Toen Van Thiel te Tatas voor de uitvoering van het Daendelsbesluit was aangekomen, huisde sultan Sleman te Martapoera. Beide partijen schenen het niet noodig te vinden of wel er op tegen te hebben elkander te ontmoeten, zoodat de zaak geheel per brief werd afgedaan. De Overste had een schrijven van den Gouverneur-Generaal aan den Sultan gezonden en daarbij den prijs genoemd voor het achterlaten van fort Tatas, zoomede van fort Tabanio, eene andere onbeduidende sterkte, meer zuidwaarts aan de kust gelegen; doch hierop schijnt geen antwoord te zijn gekomen. In ieder geval vond de Sultan de zaak bijzonder onaangenaam. Voor hem, die, niettegenstaande alle aanmaningen van onze zijde, zijne verplichtingen enkel met beloften van beterschap inloste, had onze souvereiniteit geen overwegend bezwaar; integendeel zij hielp hem om zich staande te houden te midden eener wanorde, die den troon voortdurend in gevaar bracht. Bovendien vroeg men hem nu geld, dat de man niet had; en al kende hij het op bl. 32 vermelde besluit der opheffing niet, volgens welk hem onbruikbaar materieel zou worden te koop geboden, immers *de beste ammunitie*, *de vuursteenen*, *enz.* moest men naar Batavia medenemen! de volksmeening was genoeg verbreid, dat het handelen met de Compagnie gelijk stond met het trekken aan het kortste lijntje.

Van Thiel moest dus aanmanen; hij deed het bij brief van 15 Augustus 1809, waarmede zich eene bijzonder eigenaardige correspondentie opent. Hoe wij daaraan zijn gekomen, deelde ik op bl. 4—bl. 5 mede: de Britsche resident Hare zond ze naar Batavia, vergezeld van een door hem geschreven toelichtende nota. Van Thiel's brief wijst op de aanleiding van het besluit en op de onveranderlijke vriendschap niettemin van de Compagnie. De genegenheid bleek ook, herinnerde het schrijven, uit het aanbod tot verkoop, want aldus bleef vriend Sultan in de gelegenheid gesteld zich te verdedigen. De prijs, vroeger genoemd zijnde (waaruit ik het

bestaan eener voorafgaande correspondentie heb opgemaakt, zonder die te kennen) was niets meer dan hetgeen de zaken aan het Gouvernement zelf nog kort geleden hadden gekost Nogmaals wordt eeuwigdurende vriendschap beloofd; maar . . . . vriend Sultan moest niet denken, dat men forten en batterijen toch moeielijk op de schouders kon nemen, en hij ze dus zonder betaling ook wel zou houden — maar als vriend Sultan niet wilde koopen, dan werden forten en batterijen met den grond gelijk gemaakt en alle voorraden zouden medegenomen worden! [4]

Sultan dacht nu na, doch dit duurde onzen Commissaris te lang. Den 19en Augustus schreef hij andermaal. Hoe is het nu, vroeg hij, met het bewijs van vriendschap, dat het Gouvernement met de presentjes Tatas en Tabanio wil geven? Heeft vriend Sultan er nu wel de volle waarde van overwogen? Kijk eens hier: en eene lange lijst werd overlegd van allerlei kostbare zaken, waaronder zelfs ledige ammunitiekisten! Dat alles is waard 25000 rijksdaalders en als vriend Sultan het liever niet betaalt in geld, dan kan hij volstaan . . . . *met een ruwen diamant.* Bedenk nu alles goed. Wilt ge niet, dan heb ik in last al de gebouwen en forten neer te branden en te vernielen. Dan zijt ge zelf machteloos; de roovers zullen het land invallen; geene zeevaarders zullen peper komen halen of zout brengen en dan zal de Regeering ook niet te hulp snellen, daar gij getoond hebt, hare vriendschap te versmaden. Vriend Sultan moet dus goed overwegen; de Regeering doet alles uit welwillendheid en in goed vertrouwen; ze wil vriendschappelijk handelen; vriend Sultan moet dat voelen en om in vriendschap te blijven de forten overnemen. [5]

Sleman liet nog niets van zich hooren; doch is de op bl. 34 vermelde memorie van Hare juist, dan werden hem nu mondeling de bedreigingen herhaald, die op de verwoesting zijner hoofdplaats wellicht konden neerkomen: aldus bevreesd geworden, gaf hij blijken van toenadering. [6] Hierover toonde zich Van Thiel bij schrijven dd. 26 Augustus verheugd; men leest daarin inderdaad van een mondeling onderhoud met een gelastigde van den Vorst. Vriend Sultan moest toch niet denken, dat men hem om den tuin wilde leiden of dat de Regeering wrok tegen hem hield. Och Heere neen! Zij was te wel van zijne goede bedoelingen overtuigd, die hij o. a. getoond had door het zenden van zoovele Dajakkers voor het leger. Hij moest toch niet aan de oprechtheid des harten twijfelen. Geef nu maar voor de forten een grooten

en geschikten diamant; het komt er des noods niet op aan of er een streep door loopt; maar laat het een mooie steen zijn; vriend Sultan zal er geen berouw over hebben. De Gouverneur-Generaal zelf had gezegd, dat als het een groote diamant was, hij hem dadelijk aan den koning van Holland zou zenden; en zeker zal hij er dan bijvoegen, dat vriend Sultan hem zond; en zoo zal Sultan alles gedaan kunnen krijgen, wat hij maar wil. Maar als hij niet wil koopen, plechtig wordt het verzekerd, dan zou het met de vriendschap voor goed uit zijn; en persoonlijk, verklaart onze Overste die vriendschap zoo hoog te waardeeren, dat hij er niet genoeg op heeft kunnen aandringen, ook bij den voor den Sultan optredenden hadji Abdul Kasam, om toch maar toe te geven! [7]

De Sultan antwoordde met de toezending door den Pangeran Depati van een steen, gelijk was afgebedeld. De Vorst zeide hem te schatten op 50000 rijksdaalders, dus verwachtte het meerdere in geld terug. Hij vroeg verder om hem eenige Javanen te zenden voor de bediening van het geschut en verzocht inlichting over de wijze, waarop fort Tatas moest worden bezet.

Een lange brief dd. 9 September was het antwoord; natuurlijk bijzonder goed gestemd. De steen woog 26 karaat en werd door onzen Commissaris een weinig te hoog geschat beschouwd; doch daar hij zichzelf niet in staat achtte om de juiste waarde te begrooten, zou hij hem den Gouv.-Gen. overhandigen, die den steen zorgvuldig zou laten schatten; wat hij dan meer waard mocht blijken, konden des Sultans zendelingen, die naar Batavia gingen, in ontvangst nemen. De terbeschikbaarstelling van eenige Javanen stelde Van Thiel in het vooruitzicht; voor de bezetting van Tatas raadde hij Chineezen aan; doch hij kon in het algemeen slechts beloven, 's Vorsten belangen bij de Regeering warm te ondersteunen, dus op geenerlei vragen stellige verzekeringen geven. De brief ging vergezeld van eene lijst in duplo, handelende over den z.g. verkoop, en van eene flauwe proclamatie of iets dergelijks, waarin Van Thiel de Chineezen en andere handelaars in 's Vorsten welwillendheid aanbeval. [8]

Aldus nam onze Commissaris afscheid, nog met de diere verzekering, dat vriend Sultan nooit moest twijfel koesteren aan het goede, oprechte hart van vriend Regeering en van Hollands koning!.... Werd echter ooit een vorstendom op meer onwaardige wijze verlaten?

Behalve de diamant, was van Thiel nog ter bezorging door den Sultan medegegeven een brief voor den koning van Holland en

twee brieven voor den Gouv.-Gen. De Vorst beklaagde zich over ons vertrek en vroeg inlichting, hoe het met de handelsbeperkingen nu zou worden.

Onze Commissaris te Batavia aangekomen zijnde, werd de plaats door de Engelsche vloot geblokkeerd. Van een wegzenden des diamants aan den koning van Holland was geene quaestie, aangenomen dat men inderdaad daartoe het plan had gehad. De Regeering bracht de steen op vendutie; natuurlijk was het een bijzonder ongunstig oogenblik. In plaats van de 50000 rijksdaalders of een beetje minder, gelijk Van Thiel zich gevleid had, kreeg men er niet eens den geschatten koopprijs der forten van 25000 rijksdaalders voor; de steen haalde 10000 rijksdaalders in papier, destijds gelijkstaande met 3802 Spaansche dollars. Toen de tijden beter werden, maakte de kooper er eene prachtige winst mede.

De laatste missive, die over het verlaten van Bandjer werd geschreven, is een waardig besluit van de gansche correspondentie. Terwijl de Gouv.-Gen. bij brief van 28 October 1809, blijkens het door Van der Chijs medegedeelde, naar Nederland berichtte, dat „deze opbrake zonder eenige entraves geëffectueerd" was, werd den Sultan met karakteristieke hardhandigheid geantwoord, dat deze genoeg was gewaarschuwd, zonder dat het iets had geholpen. Na hem met verwijten te hebben overladen, wordt den Vorst medegedeeld, dat men aan het verzoek om terug te keeren niet kon voldoen, al ware het slechts, dat de Gouv. Gen niemand zou kunnen vinden, die plezier had den post te betrekken! Doch al vond het verlaten zonder voorbehoud plaats, de Gouv.-Gen. voedde verder ook geen wrok over het verledene; zoodat, vervolgde het schrijven, indien vriend Sultan het in zijn rijk niet kon uithouden, hij gerust met de zijnen naar Java mocht overkomen: de Regeering zou dan voor allen zorgen en aan vriend Sultan een streek ter bestiering geven, gelijk de prinsen van Madoera en zoovele andere Javasche grooten hadden; rijkelijk zou hij en zijn gezin kunnen leven! — Dan komt de afrekening, het zwakke punt. De diamant had maar een klein deel opgebracht, van hetgeen de koopprijs voor de forten was; Daendels had zich echter gedeeltelijk weten schadeloos te stellen door de kwijting eener peperschuld, die iemand aan den Sultan had, zich toe te eigenen; doch ook dan kwam men nog niet tot den koopprijs van 25000 realen, waarom vriend Sultan verzocht werd, het verschil alsnog bij te passen! — Wat betrof de handelsbeperkingen, die hielden vanzelf

op, daar de Regeering er voor goed van afzag, om zich ooit weder met vriend Sultan te verbinden; *de souvereiniteit werd voor altijd en uitdrukkelijk prijsgegeven*, gelijk ik op bl. 21 mededeelde; ten minste als de vertalingen van Hare uit het Maleisch in het Engelsch, zooals de stukken in het archief voorkomen, te vertrouwen zijn. Het speet den Gouv.-Gen. enorm, besloot de brief, dat aan geen der wenschen van vriend Sultan kon worden voldaan, doch als Zijne Hoogheid de uitnoodiging aannam om naar Java over te steken, dan zou Zijne Excellentie aan vriend Sultan een landstreek ter bestiering geven, rijk aan schoone paarden en overvloeiende van wild. [9]

Kan men resident Hare gelooven, dat stelde dit schrijven den Sultan in zoover bitter te leur, dat zijn diamant niet alleen voor een appel en een ei was verdwenen, doch dat hem nu ook niet voldaan werd de door hem te vorderen schuld wegens peperleverantie. Hij achtte zich bedrogen; de diamant had dan maar niet in zoo'n ongunstigen tijd verkocht moeten worden. Hare was van oordeel, dat de Sultan reden tot klagen had; ware de diamant zoo weinig waard geweest, dan zou overste Van Thiel geen genoegen er mede op Bandjer hebben genomen, waar men toch zeer goed edelsteenen wist te schatten. Herhaaldelijk liet de Vorst zich dan ook tegenover den Britschen resident uit, dat hij van de Hollanders niets meer wilde weten. „In this perhaps" — besloot Hare zijne toelichting over de diamant-peper geschiedenis [10] — „is partly grounded the visible degree of detestation and apprehension he has sometimes expressed at the thought of renewing that connexion." En de daad bij het woord voegende, luidde 's Vorsten eerste mededeeling aan Gouverneur-Generaal Van der Capellen: *dat hij ons niet verlangde* [11]!

Zoo'n vaart liep het ten slotte nog wel niet, doch dat de zaak de Vorst bleef hinderen, bleek uit zijn schrijven, hetwelk bij missive dd. 9 April 1818 van onzen assistent-resident Benoit te Bandjer, dus toen er het Nederlandsch gezag ten volle hersteld was, aan C. C. G. G. werd gezonden en dat het verzoek inhield: „om vergoeding voor of teruggave van den diamant van 26 karaat door Zijne Hoogheid aan den luitenant-kolonel Van Thiel op order van den toenmaligen Gouverneur-Generaal Daendels afgegeven"! Onze Commissaris voor de inbezitneming van Bandjer, de heer Van Boekholz, bevond zich, toen die brief door de Regeering werd ontvangen, te Batavia en adviseerde bij missive dd. 18 Mei

over deze aangelegenheid. Hij zette de geheele zaak uiteen, dus ook dat de diamant van 50,000 realen voor slechts 3802 Spaansche matten verkocht werd; hij was van oordeel dat men den steen of een daaraan geëvenredigd bedrag den Sultan moest teruggeven, mits deze de 25,000 realen betaalde, waarvoor indertijd de forten enz. van commissaris Van Thiel waren overgenomen. — Wat de Regeering besliste, heb ik niet uit de archiefstukken aangeteekend; wellicht dat het mij ontging.

Toen bij de landing der Engelschen op Java in 1811 generaal Janssens inzag, dat hij den vijand niet langer kon weerstaan, bood hij generaal Auchmuty dd. 17 September 1811 een ontwerp-capitulatie aan, waarvan art. 1 luidde: „Le Général Janssens remettra au Général Auchmuty l'île de Java et ses dépendances"; doch van Engelsche zijde werd hierop geantwoord: „The events of war having placed all the provinces of Java, West of Semarang, in possession of the British forces, General Janssens can only stipulate for those which remain to the Eastward of Semarang, and which are not yet in possession of His Britannic Majesty's forces" [12].

Daartoe had dus ook Bandjermasin gerekend kunnen worden, al ware het, dat wij het verlaten hadden, mits wij slechts er onze souvereiniteit niet hadden prijs gegeven; want destijds was Borneo nog niet door de Engelschen bezet.

Wèl had dus Daendels hier met zijne gewone onbesuisdheid gehandeld. Dat er raadslieden of deskundigen waren, die de ontruiming afkeurden en hij die nochtans doordreef, mag hem wel niet tot eene grief worden aangerekend: immers hij had als verantwoordelijk bestuurder te beslissen in die moeielijke tijden of men krachtig genoeg was de bezitting te houden; doch met welk eene karakterlooze geschiedenis, met welk eene onwaardige correspondentie ging de ontruiming gepaard: was het te verwonderen, dat onze Engelsche vrienden er over smoezelden! En dit daargelaten, had het terugtrekken onzer militairen, enz. althans niet gepaard kunnen gaan met zeker voorbehoud omtrent onze rechten, gelijk het later b.v. plaats had, op last van den minister J. C. Baud, — trouwens door de ondervinding wellicht wijs geworden! — toen wij aan den aandrang van Engeland tot het verlaten van Sumatra's Oostkust moesten gevolg geven; men verg. bl. 213 van mijn „*Handboek tot de kennis van 's Lands zoutmiddel in Ned.-Indië*" (1894). Ook de Engelschen zelven, toen zij Bandjermasin voor ons in 1816 ontruimden, verklaarden dit slechts onder zeker voorbehoud

te doen en wel niet zoo zeer omdat zij zich door het Londensch tractaat van 1814 tot overgave gebonden achtten, doch wijl zij in de handhaving van het bezit vooralsnog geen voordeel zagen. Uit dien hoofde gaf Fendall i. R. bij den sub 39 vermelden brief van 20 September 1816 aan C. C. G. G. te kennen: „dat zij, hoezeer Bandjermasin verlatende, echter het daarvoor willen gehouden hebben, dat bij deze verlating zij uitdrukkelijk behouden hebben alle rechten, welke het Britsch Gouvernement mocht hebben bekomen door het tegenwoordig etablissement van Bandjermasin en door het tractaat met den Sultan, of bij de manier op welke die bezitting was verlaten gedurende het bestuur van den maarschalk Daendels in deze kolonie" (bl. 117). En: „De wederherstelling van het Nederlandsch gouvernement staat niet in verband met de teruggave van hetgeen wij begrijpen op zichzelven en uitdrukkelijk te hebben verkregen" (bl. 118).

C. C. G. G. in hun rapport dd. 9 October 1816 het departement van Koloniën op het belang dezer aldus door hen aangehaalde uitlatingen wijzende, voegen daaraan toe:

„De zin dezer redeneeringen zal duidelijk zijn, wanneer wij UHoog-Edelgestrenge zullen onderricht hebben, dat daarbij gedoeld wordt op den afstand van groote gedeelten territoir, ja van een zeer aanzienlijk gedeelte van Borneo aan de Britten door den sultan van Bandjermasin, hoezeer daartoe geen recht hebbende, gedaan, zoodat de verlating van Bandjer door de Britten denkelijk eene verplaatsing elders langs die kust zou ten gevolge hebben."

Wij loopen echter hiermede den tijd vooruit; keeren wij terug naar het oogenblik, dat de Nederlandsche en Fransche vlaggen uit Insulinde weggevaagd en Borneo voor ieder ondernemend man vrij open lag.

II.

Vestiging der Engelsche regeering te Bandjer op het einde van 1812 en de kolonisatie van Moloeka, het land van resident Hare.

Reeds tijdens de voorbereiding der Engelschen voor hunne expeditie naar Java, waren zendelingen van den Bandjermasinschen sultan naar Malakka getogen, ten einde de gezaghebbenden dier natie over te halen in Borneo's Zuider- en Oosterafdeeling de plaats te doen innemen, welke door Daendels veel te ondoor-

dacht was prijs gegeven. Des Sultans wensch vond echter geene onmiddellijke bevrediging; nochtans werden er onderscheidene ondernemende Engelschen door opgewekt om er al vast hun geluk te gaan beproeven [13]. Daartoe behoorde Alexander Hare, een vermogend handelaar van Malakka en een vriend van Raffles. De eerste reizen mochten wel niet met gunstigen uitslag bekroond worden, doch reeds vóór het Engelsch gezag te Bandjer zich zou vestigen, wist Hare er zijn invloed te doen gevoelen en dientengevolge van den Sultan het land in gebruik te krijgen, waarover later zooveel te doen zou zijn. [14]

Het lag ten zuiden van Bandjer in den driehoek, waarvan de naar het zuiden gekeerde top als Toedjoeng Selatan of Zuidhoek in zee springt. De streek heeft de algemeene benaming van Tanah Laut, dus van Zeeland. Inderdaad lage, moerassige, doch ook grasrijke landen, uitgezocht (althans destijds) voor de hertenjacht, waaraan de Bandjareesche grooten zich met groote voorliefde overgaven [15]. Onderscheidene stroomen doorsnijden de Tanah Laut; eene der levensaderen echter van de 1400 □ Engelsche mijlen groote aan Hare afgestane streek was de breede rivier, die op Stemfoort's atlas voorkomt onder den naam *Moloeka* en welke, van oost naar west stroomende, voorbij Bati-Bati (ook wel geschreven Pati-Pati), ten zuiden van den mond der rivier van Bandjermasin (de Barito) in zee valt Aldus had de landheer vrije, rechtstreeksche gemeenschap met de zee, waardoor verklaard wordt het aanhoudend klagen onzer na het herstel van het Nederlandsch gezag teruggekeerde bestuurslieden over de onttrekking door Hare aan de betaling der tolgerechtigheden, die voor de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo werden gewettigd. Hare's land bestond uit vestigingen van onderscheidene namen, waaronder er een naar de vermelde rivier was geheeten, doch in Stemfoort's atlas afwijkend *Maloeka* is gedrukt, zooals trouwens ook voorkomt in Schwaner's *Borneo*, b.v. op bl. 2 dl. I. Meer algemeen vindt men echter geschreven *Molukko.* De grond scheen er geschikt voor peper-, koffie-, groentencultuur; ik deel slechts mede, wat men er van heeft geschreven. Er lagen ook rijke bosschen, leverende uitnemend scheepstimmerhout. De ondernemende landheer draalde niet aan zijne rivier eene scheepstimmerwerf te bouwen, vanwaar eerlang goede schepen in zee staken! „Doch de vaartuigen, die daarop werden gebouwd, deed hij ook verkoopen", leest men in G. Lauts' „*Geschiedenis*" 6e deel (1866), bl 22, alsof dit weder voor Hare eene kwade noot is! Ook goudmijnen heetten er te zijn;

diamanten zouden er worden gevonden; het edelste wild joeg door de uitgestrekte grasvelden: kortom een dorado, althans op papier. [16]

Toen Java en onderhoorigheden bij capitulatie van Janssens aan de Engelschen overging, viel, gelijk ik op bl. 39 mededeelde, Borneo er buiten, zijnde door Daendels reeds vóór de verovering prijsgegeven. Lord Minto, de gouverneur-generaal van Bengalen, die de expeditie had medegemaakt en eenigen tijd te Batavia verbleef, meende nu ook het noodige te moeten verrichten, om aan den door den Sultan van Bandjer geuiten wensch tot bezetting dier streken tegemoet te komen. Hare had er reeds de verhoudingen geëffend en uit dien hoofde benoemde lord Minto hem er in 1812 tot resident [17]. Deze kreeg dus daardoor de dubbele hoedanigheid van gewestelijk bestuurshoofd en van particulier landheer, hetgeen natuurlijk zeer verkeerd was. Het blijkt echter niet, dat lord Minto van die heerlijkheid iets wist; ook kan ik slechts uit enkele zinsneden van officieele stukken vermoeden, dat reeds destijds het land in gebruik was gekregen.

Wil men Raffles' *Java Government Gazette* gelooven, dan zou, blijkens een bericht in haar nommer van 12 December 1812, resident Hare als *een verlosser* aan het ontaarde Sultanshof zijn ontvangen [18]; in 1818 zonden wij ook zoo'n „verlosser" naar Palembang in den persoon van Mr. Muntinghe [19]. Het heeft niet kunnen beletten, dat evenzeer als de Bandjareesche sultan spoedig van Hare genoeg had, Mr. Muntinghe met al de Nederlanders door de bevolking werd weggejaagd! Zouden de officieele „verlossers"-berichten ook wat gekleurd zijn?

Een contract, waarin Engelands oppermacht werd erkend, was, naar Nederlandsch model, onder de algemeene vreugde spoedig gesloten. Gelijk ik op bl. 17 mededeelde, heb ik het contract zelf niet ter beschikking gehad, doch uit de mededeelingen er over blijkt, dat het Engelsch bestuur er eene bepaling in deed opnemen, krachtens welke den Sultan werd toegezegd, dat Engeland nooit de verkregen souvereiniteit aan eene andere Europeesche mogendheid zou overdragen [20]; terwijl verder een groot deel des rijks onder rechtstreeksch bestuur van de nieuwe meesters kon gebracht worden. Het edele Engeland handelde hier weder volstrekt niet uit inhalige zucht naar landbezit; maar, naar de voorstelling van Raffles' *Memoir*, uit het meer verheven beginsel om aan de zeerooverij een einde te maken [21]! Eerst bij het scheiden van de markt herinnerde het zich, blijkens het op bl. 40 aange-

teekende, dat ook het landbezit overigens nog van waarde kon zijn.

De Sultan bleek zóó dankbaar voor Hare's bemoeiingen, dat hij hem op schitterende wijze wilde beloonen; en hij meende dit niet beter te kunnen doen, dan aan Hare en zijne nazaten voor altijd in vollen eigendom het door hem reeds in bruikleen ontvangen land Moloeka bij eene oorkonde van October 1812 af te staan [22]. Deze afstand werd door den Luitenant-Gouverneur in Rade uitdrukkelijk goedgekeurd [23]. Eenige jaren later achtte Hare nochtans eene nadere bevestiging noodig. De Londensche conventie van Augustus 1814, die de teruggave aan Nederland van de koloniën toezegde, had men toen reeds gesloten; dit was het echter niet, heeft later de Landheer aan onze C. C. G. G. verzekerd, dat hem tot het uitlokken eener nieuwe goedkeuring bewoog; men geloofde immers in Indië niet aan de spoedige teruggave. Doch, gelijk ik vroeger mededeelde, het lag in het plan van het Engelsche opperbestuur om Java en onderhoorigheden van eene Compagnie's kolonie in eene Kroonkolonie om te zetten [24]: dan moesten ook de Compagnie's dienaren, waaronder Hare zelf, zoomede Raffles en zijn Raad, vervangen worden, en hij vreesde, dat die nieuwe bestuurders het hem lastig zouden maken. Uit dien hoofde (zette hij later aan C. C. G. G. uiteen) verzocht hij alsnog aan Raffles eene bepaalde verklaring, dat hij het eigendomsrecht met diens toestemming had verkregen en uitgeoefend [25]. De Luitenant-Gouverneur in Rade voldeed aan het verzoek bij een besluit van 24 April 1815 [26].

Op papier scheen dus de zaak voldoende in orde; maar de groote moeilijkheid om het land tot ontwikkeling te brengen, lag in het volslagen gemis aan werkkrachten. De onbeschaafde inlanders van Borneo zelf waren niet tot geregelden arbeid geneigd, en evenmin schenen Javasche koelies door vrije immigratie verkregen te kunnen worden. Om dezen misstand ter wille van zijn vriend Hare te verhelpen, kwam Raffles —

Promoting the welfare of the people committed to his charge,
He sought the good of his country and the glory of God:

zooals zijn monumentaal grafschrift luidt [27], — tot den bekenden zoo befaamden maatregel om mannen en vrouwen bij honderden van Java als politiemaatregel naar Moloeka te doen opzenden. Meer dan 4000 menschen, zoo zwaar als licht gestraften, boeven en staatkundige overtreders, beschuldigden met en zonder vonnis,

vrouwen aan wie enkel slecht levensgedrag kon worden ten laste gelegd: zij allen werden opgepakt en, zelfs zonder behoorlijke waarborgen voor eene ordelijke registreering, op 's lands kosten over zee verbannen. Niet meer dan 'n 3000 schijnen de plaats van bestemming te hebben bereikt, daar de overigen op reis aan het muiten sloegen, de vaartuigen afliepen of zich uit de voeten maakten. De aangekomenen werden in een dorp Poeloe Lampej vereenigd; men was daar op eene vlakte, immer als de meest uitgezochte plaats voor hertenjacht beschouwd; de menschen moesten het echter eerst bewoonbaar maken door het bouwen van hutten en het aanleggen van tuintjes [28]. Zij werden in kampongs afgedeeld, waarover demangs als hoofden; hun algemeen hoofd kreeg den titel van toemenggoeng [29].

III.

Hoe Fendall met onze Commissarissen-Generaal in October 1816 overeenkwam, dat ons te Bandjermasin de vrije hand zou worden gelaten.

Het was eene weinig aantrekkelijke nalatenschap, die aldus door Raffles aan zijn opvolger, den luitenant-gouverneur Fendall, dd. 11 Maart 1816 werd overgegeven. De kosten van het etablissement waren hoog en werden op verre na niet door de inkomsten gedekt [30]. Ofschoon onder het meest zuinige bestuur van het latere Nederlandsch gezag Bandjer ook veel meer bleef kosten dan het opbracht, hebben onze publicisten het toenmalig tekort uitsluitend geweten aan Hare's bestuur, op grond dat hij als resident 's lands belang in dezen zou hebben verwaarloosd, daar hij al zijne krachten aan de ontwikkeling van Moloeka had gewijd; verg. bl. 9. En hoe was de toekomst van dit particulier land? Wat ook de na te noemen Britsche commissie Abrahams-Stuart hierover ongunstigs heeft gerapporteerd, ten einde het plotseling wegzenden der ballingen te verdedigen (bl 58), de billijkheid vordert ook hier te erkennen, dat de ondervinding van een paar jaar daarover niets zekers kon leeren; maar de schande van het aan duizenden gedaan onrecht drukte er zwaar op, en Fendall, voorgelicht door den Semarangschen resident Boggie, die hij in commissie ter onderzoek had gezonden, was er de man niet naar om dien staat van zaken langer dan noodig zou zijn, te laten voortduren [31].

De onverwachte komst van majoor Nahuijs op den 5en Maart 1816 te Batavia, aan het Engelsch bestuur aldaar het eerst het bericht brengende van de nadering onzer C. C. G. G., maakte echter de handhaving van zeker *status quo* wenschelijk. Gelijk ik bl. 18—bl. 19 mededeelde, opende de Luitenant-Gouverneur den 15n d. a. v met het Bengaalsch bestuur eene correspondentie over tal van onderwerpen, die bij eene overgave aan Nederland tot verschil van opvatting konden leiden. Daartoe behoorde ook Bandjermasin: wat moest er mede gedaan worden, vroeg hij in § 13 zijner missive (bl. 483 van het voorgaand opstel; bl. 144 van den overdruk)? Den post behouden, achtte hij niet wenschelijk, waar de Hollanders toch in die streken op zee de meerderen zouden worden; maar hem ons over te geven, oordeelde hij evenmin noodig: want, ofschoon de Londensche conventie de teruggave gelastte van al hetgeen wij in 1803 hadden bezeten, dit voorschrift kon slechts betrekking hebben op hetgeen wij nog tijdens de capitulatie van Janssens wettelijk in bezit hadden, en daartoe behoorde Bandjer niet, zijnde de souvereiniteit er over reeds in 1809 aan den Sultan teruggegeven. Tegen de overgave *aan ons* bestond te meer bezwaar, meende Fendall, wijl het contract met den Vorst dit verbood: doch de quaestie zou vanzelf ophouden te bestaan, indien de Nederlanders, gelijk wel mogelijk was, er van afzagen om zich andermaal te Bandjer te vestigen, vooral wanneer zij des Sultans onafhankelijkheid waarborgden en Daendels' daad homologeeren wilden. — Het antwoord van de regeering te Calcutta was, blijkens § 11 (bl. 493; van den overdruk bl. 153) volstrekt: tegen het opbreken van den post door Fendall werd geen bezwaar gemaakt, doch uitdrukkelijk verboden Bandjer aan ons over te geven.

De Engelsche bestuurders schijnen het niet verwacht te hebben, dat het herboren, door zoovele slagen getroffen Nederlandsche volk reeds aanstonds voldoende kracht zou kunnen ontwikkelen om de oude bezittingen te hernemen; dit blijkt o. a. uit de eigen correspondentie tusschen Fendall en Moira, speciaal waar ik daarop betrekking hebbende noten stelde. Doch van jingo's kan men niet verwachten, dat deze veerkracht van de uit het stof zich oprichtende kleine natie een woord van waardeering zou uitlokken; een Raffles geeft zij slechts schampere, bittere woorden tegen ons in de pen [32].

Aan den anderen kant schijnt er bij C. C. G. G. geen oogenblik aan getwijfeld te zijn, dat, naar Engelands opvatting, al onze oude

bezittingen weder teruggegeven zouden worden; vandaar, dat toen in eene memorie van 27 Juni 1816 Fendall i. R. (Keir, Abrahams en Cranssen) de hoofdpunten opgaf, waarover men zou moeten handelen, en daarin Bandjermasin onder de over te geven posten bleek weggelaten, onze Vertegenwoordigers dit slechts als een onwillekeurig verzuim beschouwden (zij hielden zich althans zoo), hetwelk reeds door henzelven hersteld werd geacht met het noemen van den naam er van in hun antwoord [33].

Eene illussie natuurlijk. Zonder gewag te maken van lord Moira's bevelen, deelde de Luitenant-Gouverneur i. R. den dag na de Engelsche concept-conventie van 14 Juli 1816 (bl. 363 van mijn vorig opstel, bl. 23 van den overdruk) aan C. C. G. G. de ons reeds bekende gronden mede, waarom o. a. Bandjer niet was opgenomen [34]. — Het gevolg der verschillen was, dat de conventie van 23 Juli 1816 enkel de overgave van Java, zoomede van Makasser regelde, terwijl den 19[n] Augustus onze C. C. G. G. het bestuur over Java aanvaardden. Aldus had Fendall de macht uit handen gegeven om de Bandjermasinsche bannelingen naar Java terug te voeren; mij dunkt dit wijst er ook op, dat het ongenoegen over zijne latere handelingen ten aanzien van de commissie-Abrahams en de inscheping der menschen voor Java meer uit misverstand is voortgevloeid dan wel een gevolg is geweest van het boos opzet om ons in alles den voet dwars te zetten. Het kan echter ook zijn, dat hij in Augustus 1816 nog niet voldoende op de hoogte was gebracht door de commissie-Boggie; de juiste datum dier commissie is mij niet bekend.

Den 26[n] Augustus 1816 brachten C. C. G. G. bij het nu afgetreden Britsch bewind hunne bezwaren in tegen diens weigering om, niettegenstaande het toch niet voornemens was, den post bezet te houden, Bandjer ons over te geven. Het is in dit schrijven geweest, dat men zich niet enkel bepaalde tot een beroep op de letter van art. 1 der Londensche conventie, doch tevens het op bl. 20 vermelde argument te berde bracht, dat Daendels' daad slechts als eene militair-administratieve viel te beschouwen, en dus niet als eene politieke, gelijkstaande met een opgave van de souvereiniteit; ter versterking hiervan werd aangevoerd, dat geen landvoogd de bevoegdheid had het kleinste deel eener kolonie eigenmachtig prijs te geven. [35]

Het viel Fendall niet moeielijk de argumenten, die hun doel voorbij streefden, in zijn betoog van 3 September te wederleggen.

Met de verantwoordelijkheid van een landvoogd jegens zijn gouvernement had men zich hier niet in te laten; de Gouv.-Gen. had het gezag: zijne daden golden voor wet. Dit op den voorgrond stellende, kon uit de nu overgelegde en de op bl. 34 vv. vermelde correspondentie over het opbreken van den post blijken, dat wel degelijk Daendels den Sultan volledige vrijheid van handelen had hergeven. Daarvan gebruik makende, had de Vorst de souvereiniteit van Engeland erkend, onder uitdrukkelijke voorwaarde deze niet aan eene andere Europeesche mogendheid over te dragen; Fendall i. R. verklaarde alsnog geenszins gezind te zijn die voorwaarde te schenden. Men zou den Sultan de souvereiniteit teruggeven, den post ontruimen en verder C. C. G. G. de vrijheid laten eene nieuwe verbintenis aan te gaan, zoo de Vorst zich daartoe liet vinden. Dit alles werd medegedeeld onder de typische verzekeringen van betoonde *frankness* en *cordiality*; C. C. G. G. bleven daarin natuurlijk niet achter! De brief besluit met de mededeeling, dat men eigenlijk niet genoegzaam op de hoogte was van den staat der vestiging en van de aldaar zich bevindende „Javanese settlers and convicts"; dat te vergeefs was uitgezien naar de overkomst van resident Hare ten einde inlichtingen te kunnen verstrekken, waarop men reeds blijkens den brief van 15 Juli had gewacht; en dat men uit dien hoofde nu besloten had eene commissie van Batavia naar Bandjer te zenden met volmacht om naar omstandigheden den post op te breken, of inlichtingen te erlangen, waarop stelliger gehandeld zou kunnen worden. [36]

C. C. G. G. antwoordden niet onmiddellijk; doch intusschen verkreeg Fendall de verwachte inlichtingen van Bandjer, hetzij enkel per brief (verg. bl. 4—5), hetzij ook door Hare persoonlijk, die inderdaad omstreeks dezen tijd te Batavia aankwam. Zoo verklaart het zich, dat den 9^{n} September door den Engelschen gouvernements-secretaris Assey aan onzen Algemeen Secretaris een briefje van positieven inhoud werd geschreven. Besloten was, stond daarin, dat onverwijld de post zou worden opgebroken; en dat men dientengevolge de Javanen naar hun land wenschte terug te zenden Gevraagd werd daarom de wenschen van C. C. G. G. te mogen hooren ten aanzien der landingsplaatsen en der personen, die ze in ontvangst konden nemen. Bij den brief was eene opgave met toelichting gevoegd, dat er waren 907 mannen, 462 vrouwen en 123 kinderen. Onder de vrouwen behoorden 80 bij vonnis uitgewezenen; 137, die hare veroordeelde mannen waren gevolgd;

terwijl de 245 overigen zonder vonnis waren weggezonden „for bad conduct"; 10 mannen en 2 vrouwen bleken hun straftijd te hebben overschreden; verder waren de opgaven enz. onbetrouwbaar: „deficient and irrigular"! [37] Tegenover zoo'n schilderij klinkt toch wel eenigszins de meening vreemd, dat Fendall ons de waarheid van het schandaal trachtte te verbergen. Herinneren wij, in aansluiting van het op bl. 23 medegedeelde, er aan, dat de brief tevens berichtte, dat de Commissie *op het punt stond* te vertrekken.

Het is de vraag of Fendall i. R. met het verzoek om te mogen weten, waar de bannelingen konden landen en aan wie zij overgegeven mochten worden, eene kwaadwillige bedoeling heeft gehad; zij hebben wellicht niet ten volle bevroed, wat het voor de pas zich vormende administratie wilde zeggen, om daar in eens voor het geval te worden gesteld, dat aan een 1000tal menschen, zoo boeven als onschuldigen, eene behoorlijke plaatsing moest worden gegeven; maar C. C. G. G. waren zóó weinig in eene stemming om de Britsche handelingen, die hare onaangename zijde hadden, eenigszins zacht te beoordeelen, dat zij zelfs niet eens goed lazen, wat eigenlijk gevraagd werd!

Zij lieten nog een paar dagen over de mededeeling voorbijgaan, zoodat zij eerst dd. 14 September aan Fendall de bitterheid van hun gemoed te kennen gaven over den brief van den 3n, en vooral over dien van den 9n. De oude argumenten om tot overgave te dringen, werden herhaald; zij spraken schande van het plan om 'n 1000 tal veroordeelden *inopinément* aan de maatschappij terug te geven; en verder gaven C. C. G. G. te kennen, dat zij volstrekt weigerden de bannelingen op Java toe te laten [38]. Inderdaad werd den residenten in dien geest eene lastgeving verstrekt.

Fendall's uitvoerig antwoord dd. 20 September bracht de zaak geen stap verder; bij de weigering tot overgave bleef volhard en men betuigde dat het de bedoeling niet was om de bannelingen maar over Java los te laten: eene bedoeling, die immers door het verzoek zelf tot *overlevering aan onze autoriteiten* werd weersproken. Verder was de brief zoo zacht mogelijk. Wij zouden, werd verzekerd, niet gehinderd worden in onze pogingen om met den Sultan een nieuw contract te sluiten: integendeel men zou ons ten dezen steunen; en werden wij aldus weder in het souverein bezit van Bandjer gesteld, dan zou er ook geen bezwaar gemaakt worden, om aldáár aan het Nederlandsch bestuur de bannelingen

over te laten. Fendall i. R. verklaarde zich bereid tot een persoonlijk onderhoud met C. C. G. G. over deze aangelegenheid; en zoo weinig toonde hij het bannelingenschandaal verborgen te willen houden, dat hij voor de behandeling dezer aangelegenheid eene gezamenlijke commissie naar Bandjer voorstelde, mits *founded on the principle of the independance of the Sultan to negociate his own arrangements.* De brief besloot met de mededeeling, dat met het oog op den moesson, „anxiously" het antwoord ten spoedigste werd tegemoet gezien, opdat het ontvangen mocht worden „before the departure of the commission now under orders to proceed at Bandjermasin." [39]

Hierop kwam echter geen onmiddellijk bericht, zoodat dd. 25 September de Britsche gouvernementssecretaris Assey onzen Algemeenen Secretaris eene herinnering zond. Het schrijven vroeg uitsluitend antwoord „as far as the convicts are concerned" m. a. w. het herhaalde de vraag wat daarmede kon gedaan worden. Gaven toch C. C. G. G. uitvoering aan het denkbeeld om met den Sultan een nieuw contract te sluiten, zoo zou er geen bezwaar zijn, dat de bannelingen aldaar overgingen aan het Nederlandsch gezag, hetwelk er dan naar goedvinden over kon beschikken; maar antwoord hieromtrent was nu ook dringend noodig, wijl wegens den naderenden moesson, het vertrek der schepen, bestemd voor eventueelen terugvoer der Javanen niet langer uitgesteld kon worden, zoodat het op den eerstkomenden Zondag, d. w. z. op den 29n September, vast bepaald was. Wilden C. C. G. G. ze liever niet naar Java, doch naar de (nog niet door ons overgenomen) Molukken gezonden hebben, dan zoude ook dit op kosten van het Engelsch bestuur kunnen geschieden; doch andermaal werd het verzoek herhaald, dat spoedig antwoord zou worden gegeven, opdat men niet door het ongunstig jaargetij verplicht werd over de bannelingen te beschikken op eene wijze, waarmede C. C. G. G. zich niet zouden kunnen vereenigen. [40]

C. C. G. G., blijkbaar niet gezind Fendall i. R. te ontmoeten, lieten den Algemeenen Secretaris dd. 27 September antwoorden, dat de heer N. Engelhard voor de inbezitneming van Bandjer was aangewezen en gemachtigd om met den benoemden Britschen commissaris voor Borneo, den heer Abrahams, de zaken te bespreken. Dat deze besprekingen konden plaats vinden op den grondslag van des Sultans onafhankelijkheid, waarop het toch aankwam, werd niet gezegd en lag ook niet in de bedoeling; dat de Britsche heeren onzen Commissaris opzettelijk krijgertje lieten spelen, eerst om

Fendall nevens Abrahams en toen om Abrahams nevens Fendall te spreken, mag men zonder meer niet veronderstellen; men moet hier misverstand aannemen, dat wellicht verschoonbaar zou blijken, indien men geheel op de hoogte was; wij kennen nu alleen de zaak uit de korte mededeeling van C. C. G G., of liever van Elout, die soms de rapporten aan het Ministerie, en daaronder den brief van 9 October 1816, waarin het geval wordt medegedeeld, alleen onderteekende. Engelhard had eene samenkomst met Abrahams, "doch waarin niets verhandeld wierd, doordien laatstgemelde Heer verlangde, dat dezelve in tegenwoordigheid van den gewezen Luitenant-Gouverneur Fendall gehouden wierd". Eene samenkomst werd toen verzocht en verkregen ten huize van Fendall: "dan, de heer Abrahams liet zich niet vinden; de Gouverneur was huiverig te antwoorden, doch verzocht den heer Engelhard de punten schriftelijk op te geven." Engelhard voldeed ook hieraan; het eenige gevolg was echter, dat hem bij schrijven van Assey dd. 1 October werd medegedeeld, dat de punten niet behandeld konden worden, tenzij ze door C. C. G. G. zelven werden medegedeeld. [41] — C. C. G. G. namen dit bericht op in den geest, dat zij hun Algemeenen Secretaris aan Assey den volgenden dag lieten schrijven, of de Luitenant-Gouverneur kon goedkeuren: 1° dat onze commissaris met troepen te Bandjer landde, niettegenstaande er de Britsche vlag nog zou geheschen zijn; en 2° dat onze commissaris aldaar zich met den Britschen commissaris verstond over de beschikking der bannelingen. [42] — Was het nu niet in de eerste plaats de schuld van C. C. G. G., dat er noodeloos vertraging ontstond? Fendall i. R. had als uitgangspunt van onderhandeling gesteld de erkenning van des Sultans vrijheid om met ons zich opnieuw te verbinden; zonder die erkenning toch konden geene Nederlandsche commissie en troepen worden toegelaten onder bescherming van de Britsche vlag. Dit was dan ook het antwoord, dat de Britsche bewindslieden bij Assey's schrijven dd. 8 October deden geven [43]; en omdat hierover een week verliep, gaven C. C G G. later, blijkens het op bl. 25 en 26 medegedeelde het verwijt terug, dat men vertraging zocht.

Hoe ook, de noodzakelijkheid werd nu wel ingezien, dat onzerzijds toegegeven werd: doch in het rapport aan het Opperbestuur hierover ziet men de zaak weder verder zoeken, dan wel strikt noodig scheen. Herhaaldelijk had Fendall i. R. verzekerd, dat men ons in het sluiten van een verdrag met den Sultan ter wille

zou zijn, dat men ons althans niet zou tegenwerken; uit het op bl. 26 medegedeelde blijkt duidelijk genoeg, dat men die belofte heeft gestand gedaan en reden om haar te wantrouwen bestond er geenszins. Nochtans was eerst noodig een bezoek van Hare aan C C. G. G. om hun de overtuiging te schenken, — zoo stellen zij het althans voor — dat van tegenwerking geene quaestie zou zijn. De Resident-Landheer had getracht de Britsche bewindslieden over te halen de bannelingen op Moloeka te laten en wel op eigen kosten, daar zij tot dusver onderhouden werden door het Britsch bestuur; kon dat niet, dan wilde hij zijn land teruggeven onder bepaling, dat hem op Java grond zou worden ter beschikking gesteld [44]. Deze besprekingen, die met verlof van Fendall aan C. C. G. G. werden medegedeeld [45], hadden wel is waar geen resultaat, maar onze Vertegenwoordigers kregen uit de gedachtenwisseling den indruk, dat de Britsche bewindslieden ongaarne zouden zien, dat Bandjer niet andermaal door een Europeesch gezag werd bezet, wijl bij gemis hiervan de gansche kolonie te Moloeka zou gevaar loopen. Op dien grond ontvingen C. C. G. G. de overtuiging, dat zij gerust hun commissaris en de troepen naar Bandjer konden laten gaan, ook al zou de Engelsche macht zich bij ons optreden aldaar geheel onzijdig houden; hoe weinig intusschen de belangen van Moloeka bij de Britsche commissie voor Bandjer gewogen hebben, toen zij ons den weg tot den Sultan trachtte te effenen, mag blijken uit het feit, dat zij niettemin vrij hardhandig de bannelingen van het land verwijderden (bl. 58), zoodat onze commissaris aldaar ten slotte er veel verwoest en neergehaald vond, gelijk ik nader zal mededeelen. Wat daarvan ook zij, C. C. G. G. werden door het praten met Hare gerustgesteld, en besloten daarom het groote struikelblok, de erkenning van des Sultans onafhankelijkheid toe te geven, „den vorm aan de zaak op te offeren", zooals zij in hun rapport van 20 October 1816 aan het Opperbestuur berichtten [46]. Hun schijven aan Fendall dd. 15 October was er het gevolg van; maar uit deze volgorde der feiten blijkt dan toch duidelijk, dat Engelhard geen volmacht kreeg, het hoofdbeginsel der quaestie aan te nemen en dat dus Fendall i. R. van zijn standpunt gelijk had, den commissaris onverrichter zake naar huis te laten gaan! En ook nu, zonder volmondig bedoelde onafhankelijkheid toe te staan, deelden C. C. G. G. mede, dat zij in de niet-overgave door het Britsch bestuur berustten; en van die „hypothese" uitgaande,

deden zij andermaal de vraag of onze commissaris met troepen zou toegelaten worden, ten einde met den Sultan de schikkingen te kunnen treffen, die oorbaar zouden geacht worden en vervolgens bezit te nemen van de vestiging zelve; tevens verzochten zij, dat de noodige bevelen mochten afgaan, opdat de quaestie der bannelingen onaangedaan bleef. [47] — Nog denzelfden dag kwam het meest welwillende antwoord, dat men wenschen mocht. In geen enkel opzicht zou tegen de toelating der onzen bezwaar zijn; dadelijk zouden bevelen hiertoe afgaan aan den commissaris, die reeds naar Bandjer gezonden was. Slaagde men er in om met den Sultan eene overeenkomst te sluiten, dan bestond er evenmin eenig bezwaar meer om de bannelingen van Moloeka ons over te laten. De heer Hare had volledige machtiging om alles mede te deelen; hij zou door de ontruiming schade lijden, zoodat het ook in zijn belang was, dat de bannelingen bleven, indien het goedschiks kon geschieden. *Maar geen oogenblik mocht nu met onze zending meer verloren gaan*, vermaande het slot van dit schrijven, want de afgezonden commissie had volmacht om naar omstandigheden de menschen er te laten, indien dit veilig kon, of ze terug te zenden zoolang de moesson er nog gelegenheid toe gaf. [48]

Tevergeefs zoek ik in deze correspondentie naar het motief der beschuldiging door C. C. G. G., blijkens bl. 48 te kennen gegeven, door Baud op bl. 6—7 van zijne *Afschuwelijkheid* gepubliceerd, door Hoek op bl. 132 van zijn *Herstel* nogmaals herhaald, door Meinsma op bl. 139 dl. II zijner *Geschiedenis* onderwezen, dat Fendall slechts vertraging zocht om onzen commissaris buiten het onderzoek der Moloeka-schandalen te houden [49]. Dat de Britsche bewindslieden zich daarvoor tegenover den vreemdeling schaamden, dat wij dit gevoelden, en daarom voor de mogelijkheid van zulk een opzet een geopend oog hadden, laat zich begrijpen; doch dit kan in ieder geval den Luitenant-Gouverneur niet tot oneer strekken; niet minder waar is het echter, dat wij het in handen hebben gehad, het geheele onderzoek te beheerschen, en dat alleen ons dralen en draaien — men herleze ook den brief sub 46, waarin aan het Opperbestuur geheel ten onrechte wordt geschreven, dat *Fendall* eigenlijk van opinie was veranderd! — oorzaak is geweest, van eerst te Bandjer te komen, toen alles bleek afgeloopen. Trouwens wij hebben dit onderzoek ten slotte toch geleid, zij het dan ook op Java zelve.

IV.

De oorzaak, dat tegen de verwachting, bij aankomst van onzen commissaris te Bandjer dd. 3 Dec. 1816, de Britsche post reeds dd. 9 Nov. te voren was opgebroken.

Gelijk op bl. 27 is medegedeeld, waren C. C. G. G door Fendall's schrijven van 15 October volkomen gerustgesteld, in weerwil van de daarin voorkomende waarschuwing, dat als zij zich niet haastten onze commissaris te laat zou komen. „Nu draalden wij niet lang, handen aan het werk te leggen", rapporteerden zij aan het Opperbestuur den 20ⁿ d. a. v. Doch dit *niet dralen* bestond enkel in de nadere aanwijzing van de commissie voor Bandjer, gelijk ik in het volgend hoofdstuk zal mededeelen; wegens mij onbekende redenen vertrok de Nederlandsche commissie eerst eene maand later, namelijk den 16ⁿ November. De Britsche commissie daarentegen was reeds den 14ⁿ October te Bandjer aangekomen en wachtte nu met ieder aankomend schip op de verschijning der Hollanders. Maar er kwam niets en men vernam ook niets. De reis naar Bandjer van Batavia duurde destijds ongeveer 14 dagen; zoo was, blijkens het op bl. 49—50 medegedeelde, Abrahams in de laatste dagen van September nog te Batavia en den 14ⁿ October te Bandjer; zoo had onze commissie den 16ⁿ November zee gekozen en in de eerste dagen van December Bandjer bereikt. Wanneer derhalve ook na den brief van 15 October onze commissie dadelijk was vertrokken, had men er in de eerste dagen van November kunnen zijn. De Engelsche commissie zag gedurende een paar weken naar ons uit, zonder dat een Nederlandsch vertegenwoordiger kwam opdagen. Men kan zich wel voorstellen, dat het gerekt verblijf op eene plaats als destijds Bandjer was, deze commissie ongeduldig maakte, waar zij ook hoegenaamd niets vernam omtrent de te verwachten komst der onzen; bovendien, en dit was eene voorname zaak, de bannelingen werden uitsluitend onderhouden op kosten van het Engelsch bestuur. Het spreekt van zelf, dat men daaraan zoo spoedig mogelijk een einde wilde zien en dat men alzoo niet de kans wenschte te loopen van door den moesson verhinderd te worden, de bannelingen naar Java terug te zenden, gelijk Fendall i. R. herhaaldelijk waarschuwend vroeger had opgemerkt. Met volkomen waarheid kon dan ook deze, op de verwijten van C. C. G. G., antwoorden: „Your Excellencies have been informed

that the British commission at Bandjermasin had full powers to adopt the measures which after local enquiry they found most expedient and practicable, by our former letters and in fact by daily observation your Excellencies must have been aware that if we *were* to take steps for withdrawing the British establishment and expences from Bandjer, they could not be delayed, because if the establishment were not actually removed during the present month, it could not be removed this year at all, and we should be involved in difficulties regarding it which are too obvious to require explanation." Het blijkt overigens uit de data, hoe weinig gegrond de beschuldiging is geweest, dat de Britsche commissie overhaast te werk ging ten einde ons optreden te Bandjer moeielijker te maken; want ofschoon reeds den 14n October aangekomen, werd eerst den 9n November of daaromtrent de Engelsche vlag door de Sultansvlag vervangen. C. C. G. G. lazen het tot hunne ontsteltenis in een brief dd. 25 November van den resident te Semarang, die het vernam van den gezagvoerder van *De Goede Hoop*, een schip dat van Bandjer aldaar was binnengeloopen. De Britsche commissie had alzoo — ik wees er hiervoren bl. 28 op — drie weken met het verwisselen der vlaggen gewacht; nochtans, en niettegenstaande Fendall geenszins de mogelijkheid had uitgesloten, dat zijne commissie de haar gegeven volmacht tot handelen zou hebben gebruikt, schreven C. C. G. G. in hun rapport dd. 30 November aan het Opperbestuur, dat deze verwisseling der vlaggen "tegen de afspraak" was en die *afspraak* werd, blijkens het op bl. 30 medegedeelde, in de taal onzer diplomatie, eene *conventie!* C. C. G. G. hadden zich trouwens ook den vorigen dag gericht tot Fendall zelf met verzoek om opheldering, daar zij moeielijk aan de tijding konden geloof slaan [50]. In het daarop volgend antwoord, hetwelk gedeeltelijk reeds op bl. 28 is medegedeeld, werd breedvoerig de vermoedelijke loop der zaak uiteengezet. Op den voorgrond stellende, dat nog geen officieel bericht van de gebeurtenis was ontvangen, erkende Fendall de mogelijkheid er van, natuurlijk er echter op wijzende, dat hij genoeg daarvoor had gewaarschuwd, en dat het talmen van C. C. G G. zelven de oorzaak van hunne teleurstelling was. [51] — De daarop volgende pleitrede dd. 1 December van C. C. G. G. onderscheidde zich door uitdrukkingen, die slechts in de opgewekte bitterheid van het gemoed hare verklaring, maar geene rechtvaardiging, kunnen vinden. Men leest er o. a. het volgende in:

Quoique votre Excellence en son Conseil n'ait pas reçu encore des nouvelles officielles, elle admet néanmoins la probabilité que le pavillon anglais a fait place à celui du sultan de Bandjermasin, en y ajoutant que telles étaient les instructions données aux commissaires, qui cependant se trouvaient munis encore des pouvoirs nécessaires pour engager le Sultan à recevoir les troupes néerlandaises et pour donner toute assistance compatible avec les traités existants.

Pour autant que les instructions principales données aux commissaires Britanniques sont de nouveau justifiées par des arguments tirés de la conduite du gouverneur Daendels, nous ne voyons aucune nécessité d'y répondre; nous les avons développé dans notre correspondance précédente; maintenant nous n'étions plus dans la catégorie, où il était propre de les alléguer.

Dans notre lettre du 15e Octobre nous déclarâmes partir d'un principe posé par votre Excellence en son Conseil, quoique erroné sans doute; cette déclaration changea tout-à-fait la face des affaires et la réponse que nous reçûmes le même jour, nous tranquillisa entièrement.

Elle devait nous inspirer toute confiance, puisque cette correspondance était le fruit d'une conversation particulière, tenue entre nous et le résident Hare avec l'aveu des autorités Britanniques et puisque la conversation qu'avait eue Mr. Engelhard avec Mr. Abrahams avant son départ, et les assurances que le dernier lui avait faites, étaient en harmonie avec le résultat. Aussi nous ne voyons nous opposer qu'un seul argument de peu de valeur en soi et peu fondé sur les faits.

Votre Excellence en son Conseil nous accuse de lenteur; cette accusation revient trop dans les dernières lettres, que nous avons eues l'honneur de recevoir, pour la laisser sans réponse et sans vouloir pénétrer dans des motifs, qui nous sont étrangers,

— *wegen banen voor geldelijke reclamatiën!* zie blz. 31 —

nous devons à nous mêmes de récriminer cette accusation, surtout par rapport au sujet qui nous occupe.

Dans la lettre de votre Excellence en son Conseil du 23e Novembre se trouve cette phrase: *Sans doute il y a eu de temps assez pour une décision depuis le 15e Juillet jusqu'au 16e Novembre.* Voilà de grands mots sans doute, mais sont-ils de quelque valeur?

Groote woorden! Wij lazen reeds op bl. 27, hoe C. C. G. G. hunne opvatting trachtten te verdedigen met aanhaling van data, tot het verzoek in antwoord op Engelhard's schrijven van 1 October, dat C. C. G. G. zelven zich tot Fendall behoorden te richten; de brief vervolgt dan:

Nous satisfîmes à cette demande par l'entremise du sécrétaire-général D'Ozy, qui écrivit au sécrétaire Assey le 2 Octobre. Il reçut en

réponse la lettre du 8e Octobre et cet espace de 6 jours a été employé pour nous faire parvenir la déclaration que votre Excellence en son Conseil ne pourrait se résoudre à donner une réponse catégorique à nos questions, à moins que nous répondions d'avance à ce qui était contenu dans la lettre de votre Excellence en son Conseil du 20 Septembre; une telle réponse aurait pu nous être faite dès la première ouverture faite par Mr. Engelhard. — À qui donc imputer la perte du temps?

Mais d'ailleurs les instructions données à Mr. Engelhard, les conférences, qu'il a voulu entamer et qu'il a entamées réellement de sa part avec les autorités Britanniques en vertu de nos ordres, n'étaient-elles pas des réponses réelles à cette lettre?

Neen, C. C. G. G. zelven hebben, blijkens het op bl. 51 aangeteekende, aan het Opperbestuur bekend, dat zij eerst *daarna* tot toegeven besloten! En aan Fendall betuigden zij immers *leedwezen*, dat zij zich *vergist*, dat zij *niet goed gelezen* hadden: zie sub 47!

Nous l'avons cru, nous le croyons encore et nous avons mis dans cette discussion, comme partout ailleurs, la bonne foi, qui est inhérente au caractère Hollandais; aussi nous avons été touché vivement de cette réponse du 8 Octobre, au point même de faire cesser toute correspondance et de faire droit à nous mêmes.

Mais la visite que nous fit le résident Hare, l'assurance qu'il nous donna, que votre Excellence en son Conseil était enclin encore de finir à l'amicale, nous fit écrire la lettre du 15e et la réponse du même jour nous mit dans une fatale tranquillité.

Reeds op bl. 27—28 heb ik de vraag gedaan, in hoever deze volkomen gerustheid mocht gerechtvaardigd heeten en daar tevens het slot van het verwijtend schrijven medegedeeld, waarin C. C. G. G. nog de hoop uitdrukten, dat het bericht geene officieele bevestiging zou erlangen. Die hoop vervloog weldra in rook. Den 9n December antwoordde Fendall i. R. op het schrijven van C. C. G. G.: "that we have not seen any reason to alter the opinion we have already had the honor of communicating to your Excellencies"; terwijl Fendall's bericht dd. 19 d. a. v. en de rapporten van onzen eigen commissaris te Bandjer het feit van de verwisseling der vlaggen bevestigden. Nu stortten C. C. G. G. in hun brief van 26 December op nieuw de bitterheid van hun gemoed bij Fendall uit over "la conduite bien peu loyale des autorités Britanniques subalternes", waardoor onze Vertegenwoordigers zich ten diepste getroffen achtten. "Mais" — vervolgden zij — "nous n'entrerons dans aucune dis-

cussion ultérieure; elle serait oiseuse; le coup est porté; — nous nous bornons donc à protester solemnellement contre toute acte fait en violation des droits de notre auguste Souverain et des assurances, qui nous ont été données. Nous rendrons compte exacte à notre Gouvernement de tout ce qui s'est passé; le Gouvernement Britannique sans doute n'approuvera pas une conduite aussi fortement en opposition avec la morale la plus relachée de la politique"! — Ook uit hun rapport dd. 3 Januari aan het Opperbestuur blijkt hoezeer zij zich gegriefd achtten, te meer wijl zij nu het ergste vreesden voor den uitslag der zending van hun commissaris. „Het smart ons", getuigden zij, „zoo telkens en in alle zaken moeielijkheden te zien opgeworpen; maar wij hebben gemeend rondelijk onze gevoeligheid over zooveel teleurstellingen ons aangedaan, te moeten te kennen geven, en het recht van Zijne Majesteit te moeten vasthouden. Uit vorige brieven zal UHoogEdelGestrenge ontwaard hebben, hoe wij eindelijk ons ten aanzien van de bezitneming van Bandjermasin en de gevolgen daarvan meenden te kunnen geruststellen; dan de lezing der nu overgezonden stukken kan UHoogEdeleGestrenge ook overtuigen, hoezeer wij ons bedrogen gevonden hebben: wij behoeven dan daarbij ook niets te voegen."

V.

De onverwachte wegzending der bannelingen van Bandjermasin door de Britsche commissie aldaar.

De Engelsche commissie te Bandjer had drieërlei soort van belangen in het oog te houden. Vooreerst de politieke en huishoudelijke aangelegenheden van hun eigen land: daarmede had eene Nederlandsche commissie niets uit te staan, vooral van het nu eenmaal ingenomen standpunt, dat door Daendels onze souvereiniteit op Borneo was prijs gegeven. Er lag dus niets onnatuurlijks in, dat de Engelsche commissie op eigen gelegenheid naar Bandjer toog, ten einde deze zaken vóór onze komst in het reine te brengen. Ten tweede had zij bij den Sultan de herneming van het Nederlandsch gezag voor te bereiden: uit het op bl. 26 medegedeelde, is ons gebleken, dat de Engelsche commissie daaraan voldaan heeft. Ten derde stond zij voor de groote moeilijkheid der Moloeka-quaestie met de daarmede samenhangende zaak der ban-

nelingen. De instructie, die Fendall had medegegeven, gaf ten deze de vrijheid om: óf, indien het mogelijk mocht zijn, de bannelingen onder het gezag van den Sultan te stellen; óf als tijdelijken maatregel ze ten laste van Hare te laten, totdat het Nederlandsch gezag ze zou overgenomen hebben; óf, indien dit ook niet kon, de vóor het teruggeven der vrijheid in aanmerking komenden naar Java te laten gaan, en de overigen, dus wier straftijd nog niet als verstreken mocht beschouwd worden, naar eene *Britsche* kolonie te zenden, daar C. C. G. G. nu eenmaal geweigerd hadden ze op Java in ontvangst te nemen. Fendall heeft in dezen geest onze Vertegenwoordigers ingelicht en daar er geenerlei reden bestaat om aan de waarheid er van te twijfelen, zien wij hieruit andermaal, dat de Britsche bewindsman niet getracht heeft ons verder met de bannelingen lastig te vallen; dat het anders uitliep, is zijne schuld niet geweest.

De Engelsche commissie, niet voorgelicht door Europeesche plaatselijke autoriteiten, had in dit opzicht eene moeielijke en teere taak te vervullen; doch een bezoek aan het land bracht haar spoedig tot de overtuiging, dat de onderneming eene hopelooze zaak was, die door het blijven der bannelingen niet te redden zou zijn. Vandaar haar besluit om in ieder geval ze te doen vertrekken en zij drukte in haar brief van 28 November aan Fendall de hoop uit, dat dit algeheele goedkeuring, ook van onze zijde, zou verwerven: „more particularly as from our local knowledge and enquiries we feel no hesitation in giving it as our opinion, that a similar insight into the real state of things by the Dutch commissioner will point out to him the inexpediency of the Netherlands Government continuing an unprofitable settlement, the people of which have never yet been able to contribute in the slightest degree to their own support, and towards which nothing effectual has been or is likely to be done and as moreover it is not to be expected that they will encourage and support Mr. Hare in a concern which is not likely to benefit either himself or them without any return, and without the prospect at the end of four years of any being derived."

De vraag die dus nu rees, was, wat met de bannelingen gedaan moest worden. Ze aan den Sultan toevertrouwen? De commissie, nu bekend geworden met den bandeloozen staat des rijks, zag wel in, dat dit in het geheel niet ging. Ze voorloopig onder Hare of onder het Nederlandsch gezag te laten? Dit bleek

even onmogelijk, omdat er noch de Resident-Landheer, noch een Nederlandsche vertegenwoodiger was; en omdat de commissie ook niet wist, wanneer dezen konden verwacht worden en de weldra keerende moesson de wegzending kon beletten. Aldus kwam de commissie er toe de bannelingen in te schepen en kortweg als *vrije menschen* naar Java te zenden, zonder echter door een voorafgaand gezet onderzoek, gelijk in haar instructie lag opgesloten, na te gaan, wie voor dat voorrecht in aanmerking mochten komen. Misschien zag zij zich door den verwaarloosden toestand der registers, in verband met de haast, die zij noodig achtte, niet tot zulk een onderzoek in staat: hoeveel tijd dit in beslag kon nemen, zouden weldra onze eigen bestuurders op Java ondervinden (bl. 64); maar dan blijft het niettemin onverantwoordelijk, dat de schepen voor een deel vertrokken, zonder dat zelfs de gezagvoerders eenig papier over hunne passagiers mede kregen! Dacht soms de commissie, dat ons bestuur nog zoo onvoldoende op Java was ingericht, dat aan de kustplaatsen geen gezag was? In ieder geval het tegenovergestelde werd weldra ondervonden. Den 9n November kwam de *Despatch* op de reede van Soerabaja met 200 bannelingen: mannen, vrouwen en kinderen. De gezagvoerder hiervan had wèl een stuk bij zich; hij deelde den Resident mede, dat hem opgedragen was om de lieden als „vrije menschen" ergens op Java aan land te laten gaan en dat zoo het plaatselijk Nederlandsch gezag er zich tegen mocht verzetten, hij slechts de schriftelijke lastgeving der Engelsch-Bandjareesche commissie had te vertoonen! Resident Van Lawick van Pabst begaf zich aan boord en de eerste banneling, door hem ondervraagd, bleek een door den luitenant-gouverneur Raffles bevestigd vonnis van den Raad van Justitie te Soerabaja dd. 11 Juli 1812 gekregen te hebben, ingevolge waarvan de man was gegeeseld, gebrandmerkt en voor *twintig* jaar gebannen. De Resident rapporteerde dit dd. 11 November aan de Regeering; hij vroeg instructiën, tevens de mogelijkheid erkennende, dat onder de passagiers veroordeelden waren, wier straftijd was verstreken, doch hetwelk bij gemis aan behoorlijke papieren niet kon worden nagegaan. — 's Regeerings antwoord werd gegeven bij een besluit van 19 November, waarbij aan alle bestuurshoofden verboden werd om transporten van Bandjer aan wal te laten. Het op bl. 54 vermelde schip *De Goede Hoop* bracht ter reede van Semarang 200 personen aan, opdat dezen gelegenheid zou gegeven worden zich naar hunne woonsteden aldaar,

zoomede naar Rembang, Japara en Joana terug te keeren. De resident Parvé weigerde natuurlijk de toelating, ook nadat de Britsche commissaris te Semarang Crawfurd op eene onverwijlde landing aandrong: „as the crowded state of the vessel and the approaching bad weather demand an early attention to this objets with a view to the preservation of the lives of the people" [52]. Den 22n November bracht een vaartuig van Bandjer 61 mannen, vrouwen en kinderen op de reede van Grisee, destijds de hoofdplaats eener residentie. De gezagvoerder van dit schip had geen enkel papier bij zich, doch deelde het bestuurshoofd mondeling mede, dat hij order had gekregen om de menschen te Grisee „dan wel elders op het eiland Java aan wal te zetten"! Resident De Groot legde beslag op het schip, verbood de landing en vroeg nadere bevelen aan de Regeering. Intusschen kwam er den 3n December weder een schip met 48 bannelingen en 26 „afgedankte militairen". De Groot weigerde andermaal toestemming tot landen te geven en daar onder de ongelukkigen eene zeer bedenkelijke verstoordheid begon te heerschen, plaatste hij er een detachement djajangsekars op het vaartuig als politiemaatregel. Den 7n December ankerde een schip met 138 bannelingen op de reede van Rembang; ook de gezagvoerder hiervan had geen enkel papier bij zich. Eenige passagiers slaagden er in te ontvluchten; zij werden weer opgepakt en naar hun vaartuig teruggezonden, dat nu naar Semarang koers zette.

Fendall werd door de haastige handelingen der Britsche commissie van Bandjer in moeilijke omstandigheden gebracht. Zonder eenig voorafgaand bericht over het opbreken van den post, waren eerst 'n 400 à 500 bannelingen te Batavia aangebracht of liever op de reede, wijl de landing werd geweigerd; en daarna hadden C. C. G. G. de op bl. 54 vermelde tijding van Semarang ontvangen, dat inderdaad ook de Sultansvlag voor die der Engelschen had plaats gemaakt, terwijl tegelijkertijd aldaar bannelingen waren aangekomen. Reeds bij de komst der eerst vermelde bezending had ons bestuur met Fendall onderhandelingen aangeknoopt over hetgeen met die menschen moest gebeuren. Fendall erkennende, dat de Bandjermasinsche commissie had verkeerd gedaan de bannelingen weg te sturen zonder aan den gezagvoerder behoorlijk opgemaakte stukken mede te geven, wraakte niettemin het verbod van C. C. G. G. ten aanzien der ontscheping. „We cannot conceal from your Excellencies", werd hun opgemerkt, „our extreme surprise

that those persons, who actually are free people and have gone or been sent from hence to Bandjermasin without any judicial sentence, or whose term of judicial transportation has actually expired, should be refused admission to their native country. By the restitution of this colony to His Majesty the King of the Netherlands these persons have become His Netherlands Majesty's subjects; and it can never be argued that by having gone for a time to another place of residence, which place moreover is on the point of becoming or perhaps even now have become a possession of His Netherlands Majesty, they have forfeited their right to return and reside under his said Majesty's Government in their native land. We cannot therefore admit on any principle of law or equity that these persons ought to be treated as criminals and not be permitted to land on Java, and we feel it a duty to protest most solemnly against the principle laid down on the subject in your Excellencies letter of the 19 instant."

Doch daarover liep juist de quaestie: de Bandjermasinsche commissie had wel de bannelingen als vrije menschen weggezonden, doch reeds uit het rapport van resident Van Lawick over de passagiers van de den 9n November te Soerabaja aangekomenen, bleek immers, dat de rapporten der commissie niet vertrouwd konden worden. Ook Fendall moest het afkeurenswaardige dezer behandeling erkennen. Vandaar dat men overeenkwam, dat van beide zijden op de verschillende havenplaatsen commissiën benoemd zouden worden om te onderzoeken aan wie men de vrijheid kon geven en wie in gevangenschap dienden te blijven. Bij de besluiten van 28 November en 1 December d. a. v. benoemde dientengevolge onze Regeering de leden der Nederlandsche commissiën voor Batavia, Semarang en Soerabaja en ontvingen zij mede de vereischte instructie; een schrijven dd. 4 December van Fendall berichtte, dat door hem gelijkluidende voorschriften waren gegeven [53]. De hoop, dat hiermede aan de bittere correspondentie een einde zou zijn gemaakt, bleek echter ijdel. De Bandjermasinsche commissie schijnt van meening te zijn geweest, dat de menschen, die zij achtereenvolgens naar Java had gezonden, inderdaad op vrije voeten gesteld behoorden te worden; wat nog overbleef zou, blijkens het op bl. 58 medegedeelde, naar eene Britsche kolonie moeten, tenzij de Nederlandsche commissaris te Bandjer er zich over ontfermen wilde. Steeds in afwachting van de komst van dezen commissaris, hield zij daarom die menschen nog zoo lang mogelijk aan. Mocht

echter de Nederlandsche commissaris niet opdagen, dan zouden, berichtte de commissie dd. 18 November aan Fendall, de bannelingen, wier straftijd nog niet ten einde was, met de *Princess Charlotte* voor Batavia ter doorzending worden aangewezen. Fendall i. R. gaf hiervan aan C. C. G. G. bij brief van 13 December bericht, daarbij de hoop uitdrukkende, dat onze commissaris nog tijdig te Bandjer zou komen om het vertrek te beletten. „Our commissioners however", voegde hij er verschoonend nogmaals aan toe, „were acting in entire ignorance of the probable time, when the Netherlands commissioner might be expected, and in the disappointment of not finding Mr. Engelhard as they had expected on board the first ship from Java, have found an additional difficulty, in determining their arrangements." Denzelfden dag, dat dit geschreven werd, zond onze Regeering een bericht aan Fendall, waarvan de aanhef aldus luidde:

„Des avis reçus depuis quelques jours de Cheribon nous ont annoncé que la tranquillité publique y est interrompue. Une lettre, qui nous est parvenue ce matin, nous apprend, qu'un nombre assez considérable de natifs s'est mis en route pour se joindre, comme ils s'expriment, à leur chef et prince, et nous fait connaître en même temps, qu'ils ont en vue le déporté pangerang radja Laoestan, fils du déporté pangerang radja Canoman, sultan de Cheribon; ils se flattent que parmi les malheureux, qui nous sont envoyés tout inopinément de Bandjermasin, se trouve celui qu'ils attendent." Verder berichtten C. C. G. G., dat aan de commissiën voor het onderzoek der bannelingen onverwijld last was gegeven om naar bedoelden persoon of naar anderen, die zich in de vroegere Cheribonsche onlusten hadden doen kennen, onderzoek te doen, en ze gevangen te zetten, ook al ware de straftijd verstreken; Fendall werd verzocht om eenerlei bevelen aan de Engelsche commissieleden te geven, terwijl de brief weder eindigde met de openbaring van ontevredenheid over de onbedachtzame terugzending der bannelingen, waarvan men nu de gevolgen kon ontwaren [54]. Fendall i. R. antwoordde den volgenden dag, dat met leedwezen het bericht der rustverstoring was vernomen en aan de Engelsche leden der havencommissiën instructiën werden gezonden [55]. Eene week ging voorbij; de Bandjermasinsche commissie had intusschen, toen zij onzen commissaris niet zag opdagen, de *Charlotte* doen wegzeilen met 382 bannelingen, zoowel vrijgelatenen als personen wier straftijd niet ten einde was. Den 17ⁿ December

kwam het vaartuig op de reede van Batavia; onze politie haastte zich naar boord, ontdekte er den gezochten Laoestan onder den naam van Achmat en voerde hem met eenige andere bannelingen, van het schip naar de gevangenis aan wal. Nu was het aan de Engelsche heeren om zich beleedigd te toonen over den hoon de Britsche vlag aangedaan. Bij brief van 19 December gaf Fendall i. R. (Keir èn Cranssen!) er zijn ongenoegen over te kennen. Hij begon andermaal de handelingen der Bandjermasinsche commissie te verschoonen met de uiteenzetting, dat zij niet langer in onzekerheid had kunnen wachten, daarbij tevens mededeelende, dat de Sultan volstrekt geen bezwaar zou maken om zich met het Nederlandsch gezag op nieuw te verstaan. Fendall vroeg verder wat C. C. G. G. met de aangebrachten verlangden te doen: ze te laten landen, of hen door het Engelsch bestuur te doen zenden naar de Molukken, naar Banka of naar Bengalen. Hierop ten spoedigste antwoord verzoekende, eindigde hij aldus:

„There is however one circumstance which we must bring to your Excellencies' notice. It has been reported to us that two days ago, the police-officers at Batavia proceeded on board the Princess Charlotte and took certain persons from on board and conveyed them on shore. We cannot conceive that such an act could have been authorised; to take persons out of a ship under British colours and under our orders without any communication with us, though we are on the spot and immediate reference was at hand, is an act of such a description that we cannot imagine it to have been ordered by your Excellencies. We feel it our duty however to request an early explanation on the subject."

C. C. G. G. schenen het niet noodig te vinden de verklaring zoo spoedig te geven: immers zij antwoordden eerst den 26^{n} December. Zij erkenden, „franchement et cordialement", in Fendall's brieven kwamen deze woorden ook telkens voor (zie bl 47) dat zij wel ter dege uitdrukkelijke, stellige bevelen aan den advocaat-fiscaal hadden verstrekt voor de gevangenneming. Zij herhaalden de redenen hiervoor, doch voegden er tevens bij, dat zij er zich te eerder toe genoopt hadden geacht, wijl de Britsche secretaris Assey uit naam van Fendall i. R. had verklaard, geene voldoende middelen te bezitten om te beletten, dat de passagiers van het schip zouden ontvluchten; ook dit schrijven weder was vol bitterheid [56].

Het gebeurde had verder geene gevolgen; doch treurig was het met de bannelingen gesteld. De beperkte ruimte van de

Charlotte maakte het onderzoek, dat reeds op den dag der aankomst begon, hoogst moeielijk: „de domheid van de meeste dezer menschen", deelde het rapport onzer commissie van onderzoek mede, belemmerde evenzeer eene nauwgezette ondervraging. De lijsten bleken ook hier niet in orde, want verscheidene passagiers stonden er niet eens op vermeld! Het grootste deel der vrouwen waren geene veroordeelden, doch hadden slechts hunne mannen gevolgd: op de vraag of zij dan maar niet liever met de kinderen aan land wilden gaan, hadden allen, op twee na, „met geestdrift en aandoening" geantwoord, dat zij het lot hunner mannen, hoe hard dit ook zijn mocht, wenschten te blijven deelen; waardoor zij, „een treffelijk blijk van liefde en trouw gegeven hebben", oordeelde de commissie, die met „medelijden en deernis" over het lot der ongelukkigen toonde vervuld te zijn. Het baart geene verwondering, dat zich de wanhoop van de opeengepakte massa meester maakte; denzelfden dag, dat het onderzoek plaats vond, ontstond er opstand aan boord, zoodat militairen er de rust moesten herstellen en bewaren.

Ook de onderzoekingen te Semarang en Soerabaja vorderden slechts langzaam. Niettegenstaande de Britsche bewindslieden nog den 27^n Januari 1817 op spoed aandrongen [57], en den 29^n d. a. v. de commissiën door onze Regeering werden uitgenoodigd om haar onderzoek binnen acht dagen te doen afloopen, kon het eerst den 10^n April 1817 als geëindigd beschouwd worden [58]. Het rapport dd. 8 Maart d. a v. van den advocaat-fiscaal Van Sevenhoven is teekenend. „Het is inderdaad onverantwoordelijk", leest men daarin, „dat personen, welke slechts voor één en twee jaren verbannen zijn, te Bandjermasin twe en drie jaren langer zijn verbleven dan de tijd van hun vonnis bepaalt"; waarom hij de Regeering vroeg: „of niet de rechtvaardigheid en de menschelijkheid zouden vorderen, dat bij het Britsche gouvernement klachten daarover wierden ingebracht en vordering gedaan tot eene vergoeding voor de onwettige straf en het lijden, welke zulke personen ondergaan hebben." De rapporteur vestigde er de aandacht op, dat zelfs personen „suspect van misdrijf" onder de bannelingen werden aangetroffen; en zoo lichtzinnig hadden de wegzendingen plaats gevonden „dat zelfs er geene aanteekeningen te vinden zijn van de dispositiën der residenten om dezelven te verbannen", waardoor het dikwerf onmogelijk was geweest om de mate der schuld na te gaan. „Nimmer in eene geciviliseerde maatschappij", oordeelde hij terecht, had

zulk eene "ongehoorde gebeurtenis" mogen plaats vinden, waardoor de meeste der verwijderde personen "als geheel onverdiend uit het land hunner geboorte, uit den stillen en vreedzamen kring hunner vrienden, uit de armen hunner familie gerukt zijn." In "ontroering" over dit alles, verklaarde Van Sevenhoven, dat zijn hart bloedde bij de gedachte aan het lot van zoo velen, die onverdiend leden.

Een breed besluit dd. 13 Mei 1817 N° 29 beschikte over hun lot: er waren 709 mannen, 337 vrouwen, 58 kinderen [59]. Gedeeltelijk werden zij op vrije voeten gesteld; gedeeltelijk op nieuw verbannen en met voortzetting van dwangarbeid belast; gedeeltelijk op de particuliere landerijen "als vrije lieden" geplaatst, waarbij de landheeren een overeengekomen loon op zich namen [60]. Het werpt weder een eigenaardig licht op de verhoudingen tusschen C. C. G. G. en Fendall, dat onze Regeering naliet den gewezen Luitenant-Gouverneur met het besluit van 13 Mei in kennis te stellen. Secretaris Assey moest dientengevolge den 24n Mei naar den stand der zaak vragen, daarbij de karakteristieke mededeeling voegende, dat zijn chef met bijzonder veel genoegen van ter zijde had vernomen, dat de bannelingen op zoo'n den lande voordeelige wijze zouden geplaatst zijn als door de te werkstelling op de particuliere landerijen [61]. Onze Algemeene Secretaris gaf in het door zijne kortheid scherpe briefje dd. 26 Mei 1817 ten antwoord: "dat het niet dan met moeite geweest is, dat een middel is gevonden om de teruggezonden personen behoorlijk te verzorgen; dat C. C. G. G. dan ook wel gewenscht hadden, dat meer gehoor ware gegeven aan hunne verlangens; dat ook nu zoude kunnen worden ingeroepen de overeenkomst, waarbij de Luitenant-Gouverneur in Rade zich heeft verbonden om een gedeelte dier bannelingen naar de Molukken of elders te vervoeren; doch dat C. C. G. G., doordrongen zijnde van de moeilijkheid, die er voor Z. E. daarin gelegen zoude zijn en ten blijke hunner vriendschappelijke gezindheid, de verdere bezorging zelve op zich zullen nemen."

De betuiging dezer *vriendschappelijke gezindheid* was zeker een niet onaardig besluit van de reeks onaangename brieven, die partijen hadden gewisseld! Doch ook hier toonde men weder zich onjuist te hebben uitgedrukt door te herinneren aan eene *overeenkomst*, die inderdaad, naar de beteekenis van dat woord, *niet* bestond. — Begeven wij ons nu met den Nederlandschen commissaris naar Bandjermasin zelf en maken wij ons bekend met hetgeen aldaar onder zijne leiding plaats vond.

VI.

Het hijschen der Nederlandsche vlag te Bandjermasin op den 2ⁿ Janurari 1817.

Uit hetgeen hiervoren werd medegedeeld, weet de lezer dat N. Engelhard tot commissaris voor Bandjermasin was aangewezen. Hij had als zoodanig eene conferentie eerst met Abrahams, daarna met Fendall gehad, die tot geen resultaat leidden, zoodat C. C. G. G. zich verplicht zagen genoegen te nemen met Fendall's mededeeling dd. 15 October 1816, dat, terwijl hij bleef vasthouden aan het beginsel van des Sultans vrijheid van handelen jegens ons, de Nederlandsche commissaris met troepen te Bandjer onder Engelsche vlag zou kunnen landen en aan de besprekingen met den Sultan tot het sluiten van een verdrag met het Nederlandsch gezag geene beletselen in den weg zou worden gelegd (bl. 50—52).

Of het mislukken van de besprekingen tusschen Engelhard en de Britsche bewindslieden de ontevredenheid onzer Regeering eenigermate heeft opgewekt (wat men echter niet kan aannemen); dan wel of men toen reeds beter vond den gewezen gouverneur van Java's Noord-Oostkust voor de overneming van de Molukken te bestemmen, waartoe 'n drietal maanden later werd overgegaan, is mij onbekend en het op bl. 53 vermeld rapport van 20 October 1816, waarin C C. G. G. mededeelden, dat zij zich nu gehaast hadden de handen aan het werk te slaan, zegt ook niet, waarom bij besluit van den 18ⁿ te voren, tot commissaris werd aangewezen Jacob Dirk Jan d'Arnaud van Boekholz, zoon van den op bl. 2 vermelden Frans van Boekholz [62]. Uitgaande van het denkbeeld, dat in overeenstemming met de Engelsche commissie te Bandjer, de zaken zouden behandeld worden, kreeg hij eene instructie mede, waarin onze Regeering getracht had, rapporteerde zij evenzeer aan het Opperbestuur, „met voorzichtigheid twee klippen te vermijden, den Engelschen geen aanstoot te geven en bij den Sultan onze waardigheid vast te houden"; een goed deel van de bepalingen dezer instructie zou ten slotte geen dienst kunnen doen, omdat de Engelsche commissie de zaken reeds had afgedaan, toen Van Boekholz te Bandjer aankwam [63]. Eindelijk werden bevelen gegeven, luidde het evenzeer in het aangehaald rapport, „tot het detacheeren van een vijftigtal manschappen, die nu eerstdaags, en waarschijnlijk

met Z^{r} M^{s} schip *Nassau*, welks verschijning in die wateren eene goede vertooning zal maken, naar hunne bestemming vertrekken zullen." Toen zijn er echter weder mij onbekende omstandigheden gerezen, waardoor het *eerstdaags* tot eene maand werd gerekt en de *Nassau* eene andere bestemming heeft gekregen. Wij lazen op bl. 27 dat C. C. G. G. aan Fendall opmerkten, dat er moeielijkheden waren gerezen, als een noodzakelijk gevolg van het inrichten der nieuwe administratie. Hoe ook, eerst den 16^{n} November 1816 stevende onze Commissaris met zijne bescheiden macht naar Borneo en wel per *Iris*, die den 3^{n} December d. a. v. het anker voor de rivier van Bandjer liet vallen [64]. Van Boekholz, die met den troepencommandant, majoor Meijer, nog denzelfden dag aan wal ging, ten einde zonder verzuim de maatregelen tot ontscheping te kunnen nemen, ondervond te Tatas (het fort van Bandjer) aangekomen, de diepste teleurstelling [65]. In plaats van door de Engelsche commissie te worden ontvangen en aan onze soldaten de gelegenheid tot onderkomen enz. te zien gegeven, ontwaarde hij slechts eene geheel vervallen omgeving, waar niets was te krijgen. Alle bruikbare landsvoorraden toch waren met de *Princess Charlotte* naar Batavia verscheept, toen de Britsche commissie niets van de komst der onzen bemerkte. De Sultan had hetgeen voor transport ongeschikt werd geacht, ten geschenke gekregen en het was zijne vlag, die van fort Tatas wapperde. *Fort* was echter een oneigenlijke naam, meende onze Commissaris, waar men niets anders zag dan eene verschansing met geheel verteerde palissaden, 10 à 12 voet hoog. Van de Britsche commissie bemerkte men niets; zij was in het verwijderde Moloeka, wachtende op de gelegenheid om de onherbergzame oorden voor goed te verlaten. In het „fort" vond Van Boekholz een mantri van den Sultan op den grond liggen; aan het tolhuis stootte hij op Bandjareesche bedienden. De kazernen waren geheel vervallen, dus onbruikbaar; evenzoo de residents- en commandantswoningen. De bijgebouwen lagen afgebroken, verwaarloosd, vernield neder; nergens een tafel, bed of eenig ander onontbeerlijk huisraad; het geschut was verroest; van de affuiten geen stuk heel: kortom een staat van zaken, zooals men zich kan voorstellen, waar aan inlanders de gelegenheid wordt gegeven vrijelijk te rampassen. Den dag na deze teleurstellende ervaring, dus den 4^{n} December, verlieten onze soldaten de *Iris*; zij werden in het peperpakhuis onder dak gebracht. Er was echter eene hoopgevende lichtzijde; het bleek den Commissaris

al ras, dat er geen strijd zou zijn te voeren, want een ieder scheen te vreden met de op handen zijnde bestuursverandering, die aan de beklagenswaardige ingezetenen eene meer billijke en rechtvaardige bejegening verzekerde, waarvan zij zoolang verstoken waren gebleven. Dus *alweer* een „verlosser"! Ook trof Van Boekholz nog drie oud-gedienden van het vroeger Nederlandsch bestuur aan: een was een man van 80 jaren, die er 30 van in Indië had doorgebracht en in 1811 van den gouv.-gen. Janssens sergeantsgagement had ontvangen, dat hem echter sinds vijf jaar niet meer was uitgekeerd; de Commissaris bracht de drie ouden voor toelagen in aanmerking.

De groote vraag was echter welke houding de Sultan zou aannemen. Uit het bl. 62—63 medegedeelde, is ons gebleken, dat hij geen plan had tegen de terugkomst van het Nederlandsche gezag bezwaren te maken; doch C. C. G. G. vernamen dit eerst uit Fendall's brief dd. 19 December, waarin hij extracten uit het rapport der Bandjermasinsche commissie mededeelde, m. a. w. toen Van Boekholz reeds op reis was [66]. Deze kon alleen gehoord hebben van de op bl. 38 vermelde mededeelingen van resident Hare, volgens welken de Sultan ons verfoeide, en van den aldaar vermelden eigen brief des Vorsten, waarin hij had geschreven, dat hij onze terugkomst niet op prijs stelde. C. C. G. G. hadden echter gedaan alsof zij de strekking van het onwelwillend schrijven niet gevoelden; althans een brief dd. 8 October 1816 den Sultan doen geworden, waarin zij, in antwoord op diens schrijven van 12 Mei t. v., hunne voldoening uitspraken over 's Vorsten wensch met ons in vriendschap te leven en hem mededeelden, dat eerlang een commissaris met troepen zou komen, waarvoor zij eene goede ontvangst verzochten [67].

Het was nu voor Van Boekholz' beleid weggelegd om den Sultan voor zich en het te herstellen gezag te winnen. Gelijk ik op bl. 34 mededeelde, woonde deze in den regel niet ter hoofdplaats; hij bevond zich nu echter evenmin te Martapoera, want de onrustige staat des lands had hem in 1812 of 1813 nog drie uur oostelijker den wijk doen nemen, namelijk naar Karang Inten, gelegen aan den zuidelijken van de twee stroomen, die in de Martapoera samenloopen, aan de Soengi Karang Inten, de „rivier der diamantklippen": aldus meer geheeten naar de kwartssteentjes, dan naar de vele edelsteenen, die op haar bodem glinsterden. In hoever dit ook eene gewone verblijfplaats der vroegere sultans was geweest, is mij niet bekend; maar de Mohamme-

daansche vorsten van het rijk lagen daar allen begraven op drie na, die aan de nader op bl. 80 te noemen Kween ter aarde waren besteld.

Onze Commissaris begon nu met derwaarts den 5n December een brief te zenden; hij deelde den Sultan de komst der expeditie mede en verzocht den dag voor eene audientie te mogen weten, ten einde een nieuw contract van vriendschap te kunnen sluiten [68]. Reeds in den avond van den 6n ontving Van Boekholz een minzaam antwoord: de Sultan zeide zich zeer over de komst der onzen te verheugen en gaarne den Commissaris te willen ontvangen, die zelf slechts den dag had te bepalen. Per omgaande berichtte de Commissaris, dat hij den 9n zou komen. De roeivaart van negen uren werd toen tevens medegemaakt door de twee van Batavia medegegeven burgerlijke ambtenaren, den majoor Meyer en een kleine afdeeling Europeesche troepen. Bij de aankomst op den 10n was de ontvangst zoo luisterrijk en hartelijk, als men maar had mogen hopen. Gezeten zijnde, werd de Commissaris met het gewone saluut begroet. Hij overhandigde een brief van C. C. G. G., die besloten was geweest in een gouden bus, gegoten in den vorm van een draak. Een nieuw saluut van 21 kanonschoten ging met deze overhandiging gepaard, dat nogmaals herhaald werd toen de Sultan het staatsstuk had gelezen. De mededeeling, waartoe de Commissaris was gezonden, hoorde evenzeer de Vorst met bijzonder genoegen aan. Inderdaad zonder vreemde hulp zag de Sultan geen kans zich staande te houden en het verleden onzer Oost-Indische Compagnie had hem geleerd, dat het Europeesch gezag voor hem een vorm was, waarvan hij slechts voordeel kon trekken; terwijl daartegenover zijnerzijds enkel beloften behoefden te bestaan, die geene werkelijke verplichtingen vorderden. Ter elfder ure zou het hem echter blijken, dat het Nederlandsch gezag niet meer met een vorm op papier genoegen nam; hij had zich toen echter onvoorzichtig gebonden en het tegenstribbelen van hem en zijn opvolger leidde ten slotte tot den ondergang van het Bandjermasinsche rijk. Doch wie kon dit destijds voorzien; men scheidde in de beste verwachtingen, de Sultan bovendien vervuld met gevoelens van erkentelijkheid, voor de door Van Boekholz medegebrachte geschenken, die den Vorst "veel vermaak hadden gegeven" [69]. Den volgenden dag vond eene particuliere conferentie plaats, waarin het sluiten van een contract werd besproken en vastgesteld. De Vorst wilde echter de bijzonderheden er van nog een

paar dagen overwegen, ook om de Maleische vertaling te bewerken, en daar Van Boekholz het noodig meende niet al te lang met een bezoek aan Moloeka te wachten, begaf hij zich intusschen over land den 14n December van Bandjer naar Hare's heerlijkheid. Op de bevindingen aldaar kom ik nader; den 20n was hij van de reis derwaarts terug, maar nu heette het, dat de Sultan nog niet met de Maleische vertaling van het door hen beiden ontworpen contract en met de proclamatie omtrent de erkenning onzer souvereiniteit, enz. gereed was; dringend deed de Vorst verzoeken om de plechtigheid van het hijschen onzer vlag uit te stellen tot het contract geteekend zou zijn, tevens belovende dat de Commissaris niet langer dan tot ultimo December zou behoeven te wachten.

Van Boekholz meende terecht, dat zooveel mogelijk alle denkbeeld van indringen of dwang moest vermeden worden en stond daarom het uitstel toe; doch tevens vreezende dat nieuw uitstel zou worden gevraagd, getroostte hij zich de moeite om nogmaals de lastige reis naar Karang Inten te maken. Overbodig scheen het niet. Hij moest toch andermaal het voordeel van eene Europeesche bezetting onder de aandacht brengen en er op wijzen, dat zonder 's Gouvernements bescherming, 's Vorsten gansch geslacht gevaar liep om te gronde te gaan.

Voor dergelijke drangredenen scheen de Sultan te zwichten; den 1n Januari 1817 werd het contract op de passeerbaan van des Sultans hof te Karang Inten geteekend, in tegenwoordigheid van den Kroonprins, panembahan Adam; van den Rijksbestierder, Arie Amangkonaga, eindelijk van de pangerans Natta, Depattie, Kasoema Widjaja, Achmet en Anta Kasoema: prinsen uit des Sultans huis, die het contract mede onderteekenden, terwijl ook al de andere pangerans, hofgrooten en mantries bij de plechtigheid tegenwoordig waren. De inleidende overwegingen van het vreemdsoortig tractaat luidde aldus:

Hunne Excellentiën de Commissarissen-Generaal over Nederlandsch-Indië, in overweging hebbende genomen, dat de herstelling der oude vriendschapsbetrekkingen tusschen het Nederlandsch Gouvernement en zijne Hoogheid den Sultan van Bandjermasin niet dan de heilzaamste gevolgen kan hebben voor het geluk en de welvaart van de onderdanen van het Nederlandsche Gouvernement en die van zijne Hoogheid den Sultan; en na het vernietigen van het contract tusschen het gewezen Engelsche bestuur op Java en zijne

Hoogheid aangegaan, geen tijd willende verliezen de voorschreven banden van vriendschap te hernieuwen en tot dat einde volgens oude gewoonte, aan zijne Hoogheid een commissaris te zenden, zoo zijn, nadat zijne Hoogheid in dezen volkomen de weldadige en wijze bedoelingen van hunne Excellentiën de heeren Commissarissen-Generaal had doorgrond, de ondervolgende artikelen van overeenkomst gesloten en aangegeven.

De 32 artikelen van het belangrijk historische staatsstuk geef ik sub 70 weder: Raffles zegt er van schamper in den sub 20 vermelden brief aan Inglis, dat het tractaat den handel voor de Nederlanders monopoliseerde en dus weder de Engelschen buitensloot [71]. Zoo in het algemeen gesproken, was dit niet waar, daar alle volken vrijheid tot het drijven van handel erlangden (art. 26); wel waren er een paar monopoliseerende cultuurbepalingen (artt. 28 en 29), doch de aanplant van peper en koffie was zóó vervallen, dat alleen nog een monopolie redding scheen te kunnen aanbrengen; en werd ook het zout tot een landsmonopolie verklaard, waardoor men een gewichtig artikel van ruiling uit Java met Bandjermasinsche producten onmogelijk maakte, men moet niet vergeten, dat de streek nooit anders dan nadeelen aan de Europeesche besturen had berokkend, terwijl dit monopolie zich als een van de meest gewichtige takken van inkomst liet aanzien; bovendien was deze maatregel evenzeer gericht tegen Nederlandsche ingezetenen.

Na het contract, werd de proclamatie des Sultans voorgelezen [72] en legde de Rijksbestierder in handen van den Commissaris den bij art. 11 bedoelden eed van trouw af [73]. De plechtigheid werd met de onmisbare 21 kanonschoten besloten.

Den volgenden dag had de groote gebeurtenis plaats, die den volke moest doen blijken, dat de Nederlandsche macht op nieuw als gevestigd kon beschouwd worden. In tegenwoordigheid van eenige prinsen, hofgrooten en de ingezetenen, heesch men de Nederlandsche vlag te Bandjermasin onder drie salvo's uit het geweer van onze troepen. Ook hier las men 's Vorsten proclamatie af, terwijl tevens eene proclamatie van onzen Commissaris den terugkeer van Bandjermasin en omliggende landen onder Nederlandsche souvereiniteit verkondigde [74].

Aan de Regeering schreef de Sultan in Maart 1817 een brief, waarin hij zijne volkomene ingenomenheid met den afstand zijner landen uitdrukte. Hij had voor dat schrijven Van Boekholz'

tusschenkomst verzocht, onder herinnering niet te vergeten in het door dezen te stellen concept, C. C. G. G. bekend te maken met de verkeerde handelingen van vorige residenten en in welken hoogen graad hij, Sultan, met commissaris Van Boekholz tevreden was. De Commissaris had echter laten weten, dat de Regeering geen belang kon stellen in de uitdrukking van gevoelens, die niet van den Sultan zelf kwamen, waarop de Vorst persoonlijk zijne tevredenheid aan C. C. G. G. had te kennen gegeven. En toen het contract dd. 29 April 1817 geratificeerd van Batavia terugkwam, betuigde de Sultan alsnog zijne erkentelijkheid aan Van Boekholz voor de bescherming en goedheid, die de Vorst van onze Regeering mocht ondervinden.

Zoo waren de zaken tegen de verwachtingen van C. C. G. G. geheel ten goede gekeerd; het onverwacht opbreken der Engelschen, waarover zij zich zoo ongerust hadden gemaakt, was zonder ernstige gevolgen gebleken. De gebeurtenis vervulde hen met groote tevredenheid over het beleid van Van Boekholz; van een bitter woord over Engelsche tegenwerking is dan ook geen spoor meer in hun rapport dd. 16 Mei 1817, waarin de uitslag aan het Opperbestuur vol illusiën voor Borneo's toekomst werd medegedeeld, het volgende berichtende:

Gemelde Commissaris heeft met veel beleid in deze gehandeld, en de zaken reeds dadelijk, zoo ten aanzien der betrekkingen met den Sultan als van de administratie, gebracht op een regelmatigen voet.

De Sultan schijnt dan ook geheel en al tevreden te zijn, niet alleen, maar geheel overtuigd van de noodzakelijkheid, dat eene Europeesche macht daar ter plaatse gevestigd is ter zijner bescherming, zoo tegen eigen onderdanen, als van naburige vorsten en volken; en deze gedachte is ook bij andere vorsten voor hunne eigen landen gevestigd. Nog onlangs heeft de vorst van Sambas, mede op Borneo gelegen, ons doen verzoeken, dat wij toch ten Zijnent ons ook zouden nederzetten, aan welk verzoek wij, zoodra zich eene goede gelegenheid daartoe opdoet, voldoen zullen; want het is voor Z^r^ M^s^ dienst hoogst belangrijk ons op Borneo zoo mogelijk uit te breiden.

Reeds hebben wij bij vorige gelegenheid de bezitting van Bandjermasin UHoogEdelgestrenge als belangrijk uit een politiek oogpunt voorgehouden; maar nu kunnen wij daarenboven het genoegen hebben UHoogEdelGestrenge ook van den financieelen toestand goede berichten mede te deelen, zoodat ook de reden, waarom de gouverneur-generaal Daendels besloot dien post in te trekken, thans niet meer bestaat. Wij hebben in de uitbreiding van het zoutmonopolie, dat op Java bestaat, te Bandjermasin een bron van inkomsten voor de

huishouding aldaar gevonden, die gevoegd bij andere middelen van inkomsten, ons een zuiver overschot van dertig à veertig duizend ropyen belooft, wanneer eens de eerste kosten zullen zijn voldaan.

Er zou echter nog heel wat water door de Barito moeten stroomen eer deze illusiën over Borneo's hoorn des overvloeds de verwezenlijking nabij waren.

Er valt hier bovendien nog eene opmerking te maken over het in den brief medegedeelde, dat het *hoogst belangrijk* was om „ons op Borneo uit te breiden"; terwijl C. C. G. G. ook reeds een jaar te voren op dezelfde wijze de vestiging te Bandjer hadden aangewezen, „welke", naar wij op bl. 31 lazen, „alweder den grond voor eene grootere uitbreiding voor ons zouden kunnen geven". Hoe gemakkelijk Elout c. s. zich die aangelegenheid uit een oogpunt van recht voorstelden, bleek ons mede uit bl. 40, waar wij hun meening konden lezen, dat de Sultan geen recht had gehad, stukken grond aan de Engelschen af te staan, waar wij ons dachten te vestigen. *Borneo* moest toch, naar de gekoesterde illusiën, een pendant worden van *Sumatra*, dat wij immers, blijkens het op bl. 381 onzer voorgaande verhandeling aangeteekende (bl. 43 van den overdruk), evenzeer zoo ver mogelijk tot onze bezitting wilden maken. Zulke opvattingen moesten ten slotte wel tot strijd met onzen kolonialen nabuur leiden, ook op Borneo, waar, toen de Engelschen weldra pogingen aanwendden om zich in het Pontianaksche te vestigen, de deur voor hun neus werd dichtgeslagen. Men betaalde ons dit o. a. met de fatale en wederrechtelijke stichting van Singapore, gelijk het bestuur van Bengalen ons berichtte in een merkwaardig schrijven dd. 26 Juni 1819, dat ik later in zijn geheel hoop te publiceeren [75]. En daar Van Boekholz bij die gelegenheid als een waar *enfant terrible* was opgetreden, zat er voor onzen Gouverneur-Generaal niets anders op, dan bij depêche dd. 16 December 1819, op het verwijt van onze zucht naar overmatige gezagsuitbreiding te antwoorden, dat de Commissaris ook niet had moeten *zeggen*, wat niet in zijne instructie stond! [76] — In den loop der Londensche onderhandelingen over de herziening van het tractaat van 1814 werd opnieuw, nu bij monde van Elout, *ontkend!* dat wij naar de oppermacht over Borneo streefden, hetgeen het Bestuur der O.-I. Compagnie te Londen aan de regeering te Calcutta in § 21 van zijne depêche dd. 8 Augustus 1820 deed schrijven: „In regard to Borneo we have to inform you, that the arrogation of supremacy over the whole island, which has been imputed to the Dutch, has

been distinctly disavowed by the Netherlands plenipotentiaries. If, indeed, the points which they have occupied, are the only points worth occupying in that vast island (a question which we have not the means of determining) this disavowal of the Netherlands plenipotentiaries, it must be owned, is of no great practical value. It is valuable, however, as an admission of principle, and we are not informed on what ground their occupation of these points can be reasonably questioned." [77]

Zoo bleek het inderdaad steeds noodig, gelijk ik op bl. 393 mijner vorige verhandeling opmerkte (bl. 53 van den overdruk), dat wij de meest stellige verzekeringen gaven over onze oprechtheid, over onze waarheidsliefde, over onze eerlijkheid, *eigen aan het Nederlandsche volkskarakter*, luidde het ietwat naïef nog bij C.C.G.G., in hun brief van 1 October 1816 aan Fendall (bl. 56 hiervoren), en met deze uitnemende toevoeging, hadden wij ten minste iets op de Engelsche heeren vooruit, die er echter, gelijk lord Moira en zijn raad, de schouders over ophaalden, zooals sub 130 mijner voorgaande verhandeling is opgemerkt!

VII.

Ontevredenheid van den sultan van Bandjermasin over de handhaving van het met hem dd. 1 Januari 1817 gesloten contract.

Zoo wapperde nu weder onze vlag in Borneo's Zuider- en Oosterafdeeling, zonder dat dit herstel de tusschenkomst der Engelschen gevorderd of ons veel lasten veroorzaakt had; doch hoeveel verkeerds diende men ook hier ter wille van den vrede bij gemis van geld en troepen voorbij te zien: op den onwelwillenden vreemdeling maakte zelfs onze gansche gezagsvertooning den indruk eener bloote comedie: "The European Government", schreef Hare in eene nota, gedagteekend Rijswijk 4 November 1817, "has juridiction on paper at Bandjer, but if the Resident with the little confined total garison ever betrays his credulity to display an attempt at control beyond the Fort walls, the farce of assisting him is most readily carried on, but only to the secret derision of every Bandjarese." Dat echter de Sultan toch wel eenige rekening met ons toezicht hield, kan o. a. blijken uit het volgende voorval, hetwelk ongeveer gelijktijdig plaats vond, toen het vorenstaande werd geschreven.

Onder de grieven, die reeds de Compagnie tegen Bandjers wanbestuur had, behoorde dat daar straffeloos veel aan valsche munterij werd gedaan. Zoo werd in Juli 1778 door de regeering te Batavia overwogen: „dat sommige inlanders, voornamelijk van Borneo en wel speciaal van Bandjermasin, hier hebben aangebracht en onder de goede ingezetenen trachten te debiteeren en uit te geven verscheidene soorten van valsche muntspeciën", waarom de gouv.-gen. Reinier de Klerk besloot, dat men „den hier aanwezigen zendeling van den koning van Bandjermasin over dat onbetamelijk gedoente zijner onderhoorigen in termen van nadruk zal onderhouden" [78]. — Het kwam nu ongeveer in den aanvang van 1818 voor, dat de Sultan eene geheele bende valsche munters gevangen nam, waaronder zelfs eenige verwanten van hemzelf. Ingevolge art. 16 van het sub 70 wedergegeven tractaat stelde hij nochtans de misdadigers ter beschikking van ons bestuur; commissaris Van Boekholz, die destijds te Batavia was, beval de Regeering aan, in overeenstemming met het te Bandjer zich bevindend bestuurshoofd Benoit, om wegens de bereidwilligheid in dit geval door den Vorst betoond, dezen de beslissing in de zaak over te laten, waartoe vermeld artikel mede vrijheid schonk, hoewel het nuttig zou zijn, voegde Van Boekholz er aan toe, om nu openlijk blijk te geven van 's Gouvernements rechten en gezag. Het besluit dd. 1 Mei 1818 n° 7 machtigde den Commissaris om in den geest van zijn voorstel dd. 29 April t. v. aan den Sultan te schrijven.

Het moet echter erkend worden, dat deze correspontie een zeldzaam lichtpunt mocht heeten. Het land toch was ten prooi aan grenzenloos wanbestuur. Bandeloosheid en roof heerschten allerwege; handel kon onder die omstandigheden bezwaarlijk opkomen. De talrijke grooten des rijks leefden in ledigheid, armoede en wangedrag. De vruchtbare grond bleef onbebouwd. De voormalige zoo bloeiende pepercultuur, met het product waarvan onze eerste vaarders naar Oost-Indië in Bantam begonnen kennis te maken, was geheel dood; de rijstcultuur onbeteekenend. Dajaksche stammen roofden tot in de rivier van Bandjer en doodden er wie zij ontmoetten, ten einde met de gesnelde hoofden hunne trouw- en lijkplechtigheden op te luisteren. [79] In zulk een wanbestuur orde en welvaart te scheppen, vorderde geduld, beleid, tijd; bovendien aanzienlijke uitgaven waren noodig, terwijl geen vooruitzicht bestond, dat spoedig de inkomsten des lands ze konden dekken; doch ook al ware de Regeering verplicht, oordeelde onze Com-

missaris, voorloopig op de bezitting toe te leggen, men mocht haar in geen geval prijs geven, daar het dan een zeerooversnest zou blijven, noodlottig voor de ontwikkeling van de scheepvaart langs die streken. De trouweloosheid van het volk was, naar zijn inzien, een hoofdoorzaak van het verval des handels in peper, zoomede in goud en diamanten, ofschoon de goedkoope prijzen dier artikelen tot verkeer moesten prikkelen. Zijn oordeel over den Sultan was niet volstrekt ongunstig, maar toch ook niet buitengewoon bemoedigend. „Voor zooveel ik den tegenwoordigen Sultan heb kunnen leeren kennen", schreef hij toch [80], „komt het mij voor, dat hij echter genegen is het laatst aangegaan contract na te komen, en aan Uwe Excellenciën welgevallig te wezen; doch hij is zwak en wordt door anderen geregeerd, waardoor zijne twee opgemelde deugden voor ons van geen nut zijn, en de plaatselijke autoriteit alhier met omzichtigheid en rechtvaardigheid gebruik moet maken van de macht, die hem door Uwe Excellenciën zal worden gegeven, zonder zich in eenigen deele zwak genoeg te toonen om daarvan uit hoofde van eenige voorkomende omstandigheid met zijne prinsen en onderdanen te willen afwijken. Meest alle deze lieden leven in ledigheid en het gansche volk, daardoor weinig aangemoedigd, is maar al te zeer genegen hun voorbeeld te volgen, zoodat, in weerwil van de vruchtbaarheid van den grond, de Bandjerees de onontbeerlijkste artikelen van voeding en dekking van andere volken moet erlangen. Behalve het zout, dat alhier niet wel kan aangemaakt worden, moeten hem de rijst en katoenen garens van elders worden aangevoerd, benevens nog andere noodwendigheden, die het land kan voortbrengen of door hen zelven zouden kunnen worden aangemaakt, als olie, tabak, suiker, ijzeren pannen en grove lijnwaden, alle welke artikelen hier meestal van Java worden aangebracht, ofschoon sedert de vernietiging van de pepercultuur men zich hier en daar bezig houdt met rijst aan te planten. Men zal hierdoor zien, dat de landbouw bijna niet noemenswaardig is en dat die omstandigheid zeer gunstig is voor den Javaanschen landman, die de vruchten van zijne nijverheid daardoor met voordeel aan de op deze plaats varende handelaars kan van de hand zetten."

Er viel dus heel wat te organiseeren. Van Boekholz, bijgestaan door zijn kundigen assistent-resident, later resident, Benoit, beijverde zich niet weinig om een gezonderen staat van zaken in het leven te roepen. Beide bestuurders hadden zich echter nog niet zeer ver

in deze richting bewogen, of zij stuitten op bepaalden onwil van de zijde des Sultans, die eerst over Van Boekholz, en toen deze vertrokken was, over resident Benoit ernstig bij onze Regeering begon te klagen. De onzekere staat van zaken wordt niet slecht geteekend door het feit, dat Van Boekholz de op ons grondgebied wonende Chineezen moest gelasten en ten slotte dwingen om bij feestelijke gelegenheden niet alleen Chineesche en Sultansvlaggen te vertoonen, doch ook de Nederlandsche wimpels te doen wapperen. *Ons* gebied: de Vorst had weliswaar een groot gedeelte van zijn land zonder eigenlijke reden afgestaan; hij scheen goed gevonden te hebben, dat het contract was geredigeerd in den vorm alsof wij — de pas komenden, die er feitelijk bijna nooit iets te zeggen hadden gehad! — wel zoo goed waren geweest uit zuivere welwillendheid concessiën aan den Sultan te doen, als b. v. in de artt. 17, 25 en 26 van het sub 70 afgedrukt contract; hij had zich eigenlijk aan handen en voeten laten binden.... doch op papier en het papier bleek geduldig, zooals de ervaring van eeuwen geleerd had. Voor den Sultan hadden dergelijke bepalingen in vele opzichten geene grootere beteekenis, dan wanneer in de bloemrijke taal van het Oosten aan den komenden gast het geheele huis en al wat daarin is door den gastheer ter beschikking wordt gesteld; zoodra men echter zou beginnen te toonen, dat men er zich als werkelijk huisheer wilde inrichten en aangenaam maken, kon het niet anders of de vriendschap luwde snel. „Gewoon", verhaalde de latere resident Tobias [81], „even onbepaald en willekeurig te regeeren over de uitgestrekte provinciën, die naar recht volgens de vroegste contracten aan het Gouvernement behoorden, had hij niet anders gedacht of de afstand van 1817 was een bloote vorm, even gelijk bij de vorige; de nieuwe orde van zaken was eene knotsing zijner macht; wat raakte hem de welvaart der onderdanen; hij kon niet meer algemeen naar willekeur over have en goed, over leven en dood beschikken; en van daar, dat hij, sedert 1817, onophoudelijk moeielijkheden van allerlei aard in den weg legde, welke den goeden voortgang der zaken moesten vertragen, waar zij die niet hier en daar geheel verhinderden."

Een der groote grieven, die reeds zeer kort na het herstel van ons gezag opkwam, was de handhaving van het tarief der in- en uitvoerrechten, waarvoor onze Commissaris dd. 24 Januari 1817 regelingen had getroffen, en van het door C. C. G. G. bij publicaten dd. 21 April 1817 gewettigde zoutmonopolie. De Sultan en

zijne grooten wilden hiervan niet weten, zoodat zij zelven de grootste smokkelaars bleken! Wij zien uit de artt. 25, 30 en 31 van het contract, dat eenige vrijstellingen ten behoeve van den Vorst en zijne onderhebbenden waren toegestaan; doch het viel niet moeielijk de grenzen, door die bepalingen getrokken, te overschrijden en alzoo aan de hoofdbron onzer inkomsten voor de bestrijding der kosten van de vestiging tekort te doen. Om zich hiervan een volkomen juist begrip te vormen, geve men zich van de gesteldheid der hoofdplaats behoorlijk rekenschap. Bandjermasin is zeer arm aan landwegen; evenals te Palembang leven de menschen voor een goed deel op het water. Het land is aan weerszijden der Barito zóó laag, dat het dagelijks bij het rijzen van de zee overstroomd wordt. Dit is de reden, dat alle langs den wal staande woningen, twee of drie voeten boven den moerassigen grond, op palen rusten, en meestal ter zelfder hoogte door middel van smalle houten gangen, bij wijze van bruggen, met elkander of wel alleen met den oever in verbinding staan. Niet weinige huizen echter, vooral van Chineesche handelaren, zijn op rakit's of houtvlotten in de rivier gebouwd: eene manier, die zoowel het gemeenschappelijk verkeer begunstigt, als zindelijk, koel en gezond is. De vlotten bestaan uit zware boomstammen of balken, welke met bamboes of bindrotting aan elkander verbonden en door gevlochten rottingtouw, hetzij aan den oever, hetzij aan eenige sterke heipalen bevestigd zijn. Zij rijzen en dalen met den vloed en de ebbe, en staan veelal door kleine drijvende bruggen met een der wallen in gemeenschap. Somwijlen ook liggen zij geheel vrij; men gaat en komt alsdan met prauwtjes. De meeste handelsartikelen vindt men op de rakit's uitgestald; andere koopwaren, inzonderheid mondbehoeften, worden in prauwtjes aangeboden. Deze lichte bootjes, uit dunne planken van ijzerhout of uit een enkelen uitgeholden boomstam bestaande, worden gewoonlijk slechts door één, zelden door twee of meer personen, dikwerf vrouwen, met eene korte roeispaan voortgestuwd; men ziet ze onophoudelijk, inzonderheid op de marktdagen, langs de rivier heen en weder zweven. Sommigen dienen alleen tot het overzetten van menschen; anderen zijn als vlottende kramen, met lijnwaden, sitsen en andere kleedingstoffen, zoomede met eetwaren van allerlei aard overvloedig beladen. Met één woord, de geheele oppervlakte der rivier strekt tot algemeene marktplaats; zij is schier het middelpunt van alle menschelijk verkeer, daar er geene andere gemeenschap te land bestaat dan de weinige voet-

paden op het eilandje Tatas. Zoo was het in ieder geval toen Van Boekholz er voor te zorgen had, dat te midden van de algemeene levendigheid, de belangen van 's Lands schatkist niet uit het oog werden verloren. [82]

Dit vertier heerschte onder het Sultansbestuur het meest, wanneer eene der bij art. 25 van het contract bedoelde Chineesche wangkangs binnenliep. Aan het hof en onder de grooten heerschte dan algemeene opgewondenheid. Zoowel aan boord als langs de oevers, in den Chineeschen kamp, verrezen honderden kraampjes met zijden stoffen, glaswerken, potten, pannen, lekkernijen enz. Dan was het kermis te Bandjer. Een onnoemelijk getal schuiten, versierd met veelkleurige vaandels en wimpels, dicht bezet met prinsen, prinsessen en roeiers, allen getooid in de fraaiste kleederen, verlevendigden het tooneel. De Vorst verliet met zijn gansche gezin Karang Inten, vergezeld van 'n 2 à 3000 menschen, bestaande uit geleide, danseressen, kunstenmakers, in bonte pakken opgetooide kinderen, en allerlei gespuis. Met 60 à 80 vaartuigjes werd dan de uit zee komende wangkang de Barito op geboegseerd tot men de Sultanswoning te Tatas bereikte, die met het verblijf des Rijksbestuurders aan dezelfde zijde als de Chineesche kamp, d. w. z. aan den linkeroever der rivier was gelegen. [83]

Onze Commissaris, de eerste persoon op het gouvernementsgebied van Tatas, liet zich bij deze feestvreugde niet onbetuigd. De kanonneerboot begroette den Vorst met een salvo van 15 schoten, de gamelan liet hij spelen, de Nederlandsche wimpels allerwege wapperen. Er viel echter ook politie te houden, daar, onder de onschuldige bedrijven door, veel losbandigheid, bloedige twisten, treurige misbruiken plaats vonden. Prinsen en grooten kochten op crediet, indien ze de goederen niet eenvoudig wegnamen. Ter dekking van schulden werden niet slechts goederen, doch ook menschen in pand gegeven; en aan het bestaan van een tarief voor in- en uitvoerrechten schenen de Vorst en zijne omgeving van schooiers, maar niet te willen denken. Dit alles bewoog Van Boekholz om, toen er eene Chineesche schuit zou binnenloopen, wachten te plaatsen, niet slechts op het gouvernementsgebied, maar ook op de wangkang. Bovendien liet hij daarvan een doorvoergeld, groot 250 Spaansche dollars, heffen, wijl men den Commissaris verteld had dat zulks de gewoonte was. Ziedaar de eerste oorzaak van oneenigheden. De Sultan was ten hoogste over een en ander verstoord, ofschoon de Commissaris tot terugbetaling van

het geheven recht last had gegeven, zoodra het hem duidelijk was geworden, dat men hem verkeerd had ingelicht. „Hij heeft ons gehoond", schreef de Vorst dd. 21 Augustus 1817 naar Batavia, „naardien hij aan de Chineezen zijne macht toonde". Wellicht dat 's Commissaris politie zich mede aan knevelarij schuldig maakte. „Men moet daarenboven", luidde het o. a. nog, „aan de menschen, die daar de wacht houden, per man een kip, twee eendvogels, twee kokosnoten en rijst verschaffen. Zij vorderen dat uit naam van de Compagnie, doordat zij dien naam ook nog gebruiken tot allerlei hun niet vrijstaande handelingen. Zoo onteeren zij dezelve en dat is schadelijk."

Van Boekholz bepaalde zich bovendien niet tot tijdelijke wachten op Chineesche schuiten en het gouvernementsgebied in den omtrek. Uit het op bl. 33 medegedeelde kan blijken, dat het mogelijk was de hoofdplaats Tatas te bereiken, niet alleen langs den zuidelijken rivierarm van dien naam, doch ook langs de noordelijke Kween. Uit dien hoofde scheen het onzen Commissaris niet voldoende, dat aan de monding van eerstgenoemden stroom eene tolpolitie was geplaatst, doch achtte hij er ook eene verder op aan de Kween noodig. Nieuwe aanleiding tot ergernis voor den Sultan, die juist in de Kween eene geschikte gelegenheid vond zijn zout en verdere benoodigdheden, ook wat tot verkoop bestemd was, tolvrij te erlangen. Reeds de Engelschen hadden er om dezelfde reden een post gehad, doch deze was op 's Vorsten aansporing in 1807 door Bandjareezen aangevallen; men beproefde nogmaals de vestiging van een post, doch weder met bloedigen afloop. De Sultan had aan Van Boekholz medegedeeld, dat die onaangenaamheden het gevolg waren geweest van den weerzin der bevolking tegen de vestiging op eene plaats, die geheiligd werd beschouwd door eenige graven, waarvan ik reeds op bl. 69 melding maakte, die zouden dagteekenen van onheuglijke tijden, toen de sultans er eene verblijfplaats hadden; men mocht er dan ook niet jagen; doodde men er een dier, dan stelde men zich, verhaalde de Sultan, aan ziekten en aan spoedigen dood bloot. Er moet van deze mededeelingen over de heiligheid der plaats wel iets aan zijn geweest; althans Müller heeft in zijne hiervoor op bl. 8 vermelde „Reizen", niet alleen medegedeeld (bl. 157), van aan de oostzijde der Kween de graven van de eerste drie Mohammedaansche vorsten *gezien* te hebben, doch tevens bericht hij: „De vorstelijke graven aan de Antassan Kween worden bij de Mohammedaansche bevolking hoog in eere gehouden, en vaak ontvangen zij hare

offeranden." Onze Commissaris beschouwde echter die heiligverklaring als duimzuigerij van den Sultan, ten einde op een maatregel te doen terugkomen, die het smokkelen belemmerde; hij werd in zijne meening versterkt, toen hij op een nachtelijken tocht langs de Kween artikelen aanhield, waaronder zout, die niet bij het tolhuis waren aangegeven en die men onder heimelijke bescherming van den Sultan en zijne prinsen wilde binnenvoeren. Dientengevolge zette onze Commissaris zijn maatregel door, hetgeen den Sultan dermate ergerde, dat deze de Regeering over Van Boekholz schreef dat: „hij zulks met opzet deed om oneenigheden te veroorzaken".

Van Boekholz was er zich niet bewust van, dat deze en andere redenen van ontevredenheid in die mate bestonden, dat daarover de Sultan, die zich immers jegens hem zoo vriendelijk en tevreden had betoond! — zich tot de Regeering zou wenden, zelfs met verzoek om den Commissaris, die zich in October 1817 te Batavia bevond, niet meer te laten terugkomen. Van den bekwamen Benoit wilde hij evenmin weten, doch hij verzocht, „opdat wij eens tot rust mogen komen", als vertegenwoordiger der Regeering, zekeren heer Lucht, die destijds als onderofficier bij de genie op Java werkzaam was, doch die onder Hare het opzicht over de politie te Poeloe Lampej had gehad met den rang van luitenant-adjudant. Met dezen persoon als bestuurshoofd, beloofde de Vorst eene nieuwe toekomst. „Want", scheef hij, „wij zouden met hem raadplegen en te samen overleggen hoe de pepertuinen en andere voortbrengselen van ons land weder te doen bloeien. Dan kan waarschijnlijk ons land nog veel opbrengen, want die Hollander is zeer bekend met de inwoners en weet de plaatsen, die geschikt zijn om tuinen aan te leggen. Ik zal met hem alle dagen kunnen overleggen, opdat het Gouvernement geene schade van zijn etablissement op Bandjer lijde. Want wij durven vrij zeggen, dat op den voet, waarop de commissaris Van Boekholz alles heeft ingericht, naar ons oordeel, het Gouvernement er ten slotte altijd schade bij zal hebben; doch ook zal ons land ten gronde gaan en de inwoners er geheel ongelukkig worden. Ziehier openhartig onze meening; wij zeggen die in de hoop, dat daarin zal worden voorzien, dat alles goed en vooral tijdig zal worden geschikt." Het heette nu ook, dat Van Boekholz den Sultan met het contract had willen bedriegen, niettegenstaande deze nog slechts een paar maanden te voren, blijkens het op bl. 71—72 medegedeelde, zijne erkentelijkheid er

over had betoond [84]! „Deze Commissaris", klaagde de Sultan, „is een jong mensch; men moet bekennen, dat hij er veel meer van weet dan alle residenten en commissarissen, die vóór hem op Bandjer resideerden; met dat al zijn wij op die kunde niet gesteld. Hij houdt ook veel van ons niet te raadplegen en ons niets van de zaken mede te deelen. Hoe kan het dan goed gaan, zooals onze vrienden Commissarissen het verlangen, hetgeen zij ons zoo heusch en welmeenend te kennen gaven en waaraan wij niet dan met een dankbaar gevoel kunnen denken. Wij verzoeken dan, dat onze vrienden Commissarissen-Generaal den commissaris Van Boekholz liefst niet weder naar Bandjer zenden, gelijk wij hun ook verzoeken den post te Kween in te trekken...." Het klaagschrift van 21 Augustus 1817 besloot: „Al hetgeen wij in onzen vorigen en dezen brief verzochten, hopen wij dat door onze vrienden Commissarissen-Generaal wel zal opgenomen worden, en dat onze vrienden dat alles met hunne gewone wijsheid, billijkheid en kunde zullen overwegen. Wij hopen, dat deze brief, dien wij in duplo zenden, aan onze vrienden ten spoedigste zal geworden."

Van Boekholz werden deze klachten in handen gesteld; hij adviseerde dd. 28 October 1817. Hij vestigde er de aandacht op, dat ze hoofdzakelijk haar grond vonden in het ernstig streven naar handhaving van het contract. „*Geene smokkelarij* met de wangkang; *geene smokkelarij* door de Kween; *geene smokkelarij* in het zout of andere artikelen; en daarbij eene zinkende heerschappij van den vorst heeft plaats. De Sultan deelde in dien sluikhandel, doch hij verkrijgt thans *niets meer* dan hetgeen hem bij contract is toegestaan." Ook de toenadering der Dajaks tot ons, die de Commissaris had weten te bewerken, kon, naar diens oordeel, een doorn in het oog des Vorsten zijn, waardoor wij in kracht tegen hem zouden winnen, „want de Sultan vreest de Dajakkers en dezen daarentegen dragen aan Zijne Hoogheid en zijn huis eene innerlijke haat toe." Van Boekholz adviseerde, dat C. C. G. G. aan ons bestuurshoofd te Bandjer, Benoit, moesten schrijven om op den bestaanden voet voort te gaan, nochtans zonder uit het oog te verliezen: „de zwakheid van onze gewapende manschappen in vergelijking met hetgeen de Sultan daartegenover zoude kunnen stellen." Onder dit voorbehoud diende Benoit van het onverzettelijk voornemen te doen blijken om van de contractueele artikelen niet af te wijken en dit te laten gepaard gaan met strikte rechtvaardigheid jegens een ieder. De Regeering ver-

eenigde zich hiermede. Een door Van Boekholz gestelde brief aan den Sultan, waarin op het onredelijke zijner klachten en wenschen werd gewezen, zond de Regeering mede aan Benoit, ten einde dien den Vorst ter hand te stellen.

Aldus waren de zaden van misnoegen reeds bij het herstel van ons gezag aanwezig, die eerlang, gelijk ik op bl. 69 aanmerkte, den ondergang van het gansche rijk zouden ten gevolge hebben. De Sultan had blijkbaar al zeer spoedig berouw gekregen over het te lichtvaardig aangegaan contract, nu men hem deed gevoelen, dat de ernstige handhaving er van voortaan van onze zijde het streven zou zijn. De onrust, die daardoor over Bandjermasin ontstond; de klachten, die de Sultan spoedig in veel erger mate over Benoit deed hooren; gewelddadigheden, die weldra niet uitbleven; een en ander leidden achtereenvolgens tot zendingen van nieuwe commissarissen, wier rapporten echter in hoofdzaak ook daarop nederkwamen, dat de Sultan zich los wilde maken van banden, waarin hij zich zelven ondoordacht had geslagen [85].

Vooral onder dergelijke omstandigheden laat het zich wel begrijpen, dat C. C. G. G. tegen iedere aanraking van den Sultan met eene vreemde mogendheid wilden waken: het gaf intusschen tot het volgend onaangenaam incident met het bestuur van Bengalen aanleiding. De kooplieden Deans Scott en C° te Batavia hadden een brief ontvangen van den „Persiaanschen Secretaris bij het Hoofd-Gouvernement in Bengalen", waarin hun, namens den Gouv.-Gen. te Calcutta, werd opgedragen om een pakje, geadresseerd aan den Sultan van Bandjermasin, bij de eerste gelegenheid aan het adres te bezorgen. De Firma wendde zich dientengevolge met een request hiervoor tot onze Regeering. C. C. G. G. wezen het verzoek niet alleen bij een besluit van 20 Februari 1818 van de hand, doch verboden de Firma uitdrukkelijk het pakje of eenige andere reeds ontvangen of nader te ontvangen brieven, van welken aard ook, aan den Sultan van Bandjermasin te zenden of op eenige manier te doen toekomen, terwijl commissaris Van Boekholz werd aangeschreven om een wakend oog te houden op de correspondentie met en door den Sultan gehouden wordende. Bij het nemen van dit besluit voorzagen C. C. G. G. wel, gelijk zij bij schrijven van denzelfden dag aan het Opperbestuur berichtten, dat hunne handelwijze door het Bengaalsche gouvernement als eene groote grief kon worden aangerekend, doch zij vermeenden integendeel recht te hebben om over het gedrag van dat Gouver-

nement te klagen; omdat eene zoo vaste als wijze maatregel, bij elke Europe sche mogendheid aangenomen, was, dat geen onderdaan, ja niemand, wie hij zij, in eenige betrekking, in onderhandeling of in briefwisseling treden mocht met de inlandsche vorsten, in, onder en bij haar gebied in de indische zeeën levende; en het Bengaalsche gouvernement zoude voorzeker, schreven C. C. G. G., dien regel ten zijnent, niet straffeloos laten overtreden.

Ook daarna heeft Raffles als luitenant-gouverneur van Benkoelen aanraking met Borneo's vorsten, mede met Bandjermasin, gezocht, hetgeen door onze Regeering zoo veel mogelijk belet is [86]. Trouwens Raffles was van oordeel, dat wij op Borneo geen schijn van recht hadden, gelijk hij nog bij missive dd. 3 Juli 1818 van Benkoelen aan het geheim comité der O.-I. Compagnie te Londen berichtte [87].

VIII.

De verbeurdverklaring van Hare's land Moloeka.

Wij dienen nu onze aandacht te wijden aan Van Boekholz' bevindingen ten aanzien van Hare's particulier land Moloeka. Op bl. 70 deelde ik mede, dat de Commissaris zich er den 14ⁿ December henen begaf en den 20ⁿ terugkwam. Reeds gedurende zijn tiendaagsch verblijf te Bandjer had Van Boekholz bemerkt: dat de Engelsche commissie zich inmiddels onledig had gehouden met het opbreken der kolonie; want onderscheidene bannelingen zwierven aldaar rond, voorzien van een bewijs dier commissie, dat zij van de ballingschap waren ontslagen en als vrije lieden konden gaan, waar zij verkozen. Langs een ongebaanden weg van 20 palen bereikte Van Boekholz het op bl. 44 vermelde Poeloe Lampej, alwaar hij de Britsche commissarissen Abrahams en Stuart aantrof, die daar wachtten op eene gelegenheid om naar Batavia terug te gaan, aangezien zij hunne taak reeds geheel hadden volbracht. Op eenige weinige Amboneesche soldaten en ongeveer 40 à 50 Javanen na, bevond hij dan ook het gansche etablissement opgebroken, alles vernield, de tuinen verwoest: waarom daarmede zoo'n haast was gemaakt, kon Van Boekholz, schreef hij aan de Regeering over zijne ontmoeting met de Britsche commissarissen, „niet dan met moeite" opmaken „uit hunne dubbelzinnige verklaringen". Zij wilden ook over geenerlei politieke handelingen

met den Sultan zich uitlaten. Het eenige wat Van Boekholz daardoor te doen bleef, was de vermelde Javanen, die mede vrij verklaard waren, en de Amboneezen over te halen in Nederlandschen dienst te treden, en alzoo niet onmiddellijk naar Java terug te keeren, waartoe zij reeds de belofte van de Engelsche commissie hadden ontvangen. Onze Commissaris voer vervolgens de Moloeka af en kwam aldus aan eene kleine verschansing met palissaden, waar men ook een etablissement, Karrouw genaamd, gevestigd had; dit landschap met Poeloe Lampej en Moloeka vormde het geheele land. In de nabijheid lag een bosch, waaruit Hare, destijds te Batavia, hout liet kappen voor het bouwen van schepen. Er werden nog 'n 80 à 100 werklieden aangetroffen, die zich onledig hielden met een zeeschip van 400 ton op te zetten [88]. Hun hoofd was de sinds zoo bekend geworden en op bl. 10 vermelde koopvaardijkapitein Ross, als gemachtigde van Hare achtergelaten, toen deze in 1816 zich naar Batavia had begeven. Zeeman van beroep, had Ross reeds vroeg zoowel de Groenlandsche als Indische zeeën bevaren en was hij tijdens de Engelschen bezit van Java namen, in kolonialen dienst bevelhebber van een oorlogsbrik geweest. Hij wordt ons in eene nota van 4 November 1817 beschreven als "een openhartige ronde zeeman"; Hare zelf zegt van hem: "although of plain seamen appearance", is Ross "a gentlemans son of education, with some literary requirement." Inderdaad was deze merkwaardige man uit een niet onaanzienlijk Schotsch geslacht afkomstig en van opvoeding en ontwikkeling. — Toen de gezagvoerder van de Nederlandsche brik *Dankbaarheid*, de heer J. J. Duintjer, hem in 1842 op de Kokos een bezoek bracht, erkende hij in hem een man van 50 à 60 jaar, die toonde te zijn, "nog een gezond en achtbaar, opgeruimd, innemend, diep denkend, veelomvattend mensch", bestedende zijn vrijen tijd aan de letteren, dank eene bibliotheek van een 1000tal boekdeelen "vele daaronder van fijnen smaak, van uitgebreide en groote geleerdheid, over natuur- en aardrijkskunde, geschiedenis en wijsbegeerte, en ook over werktuigkunde"; hij had tevens "eene zedige, vriendelijke en nette vrouw" [89].

Het was met deze persoonlijkheid, dat Van Boekholz nu in aanraking kwam. Ross stelde namelijk bij een schrijven, gedagteekend Karrouw 16 December 1816 onzen Commissaris op de hoogte der bestaande verhoudingen; hij gaf er in te kennen, dat Moloeka uitsluitend aan Hare behoorde en sprak de verwachting uit, dat het nieuwe bestuur de eigendomsrechten zou eerbiedigen [90],

Dat Hare die werkelijk moet gehad hebben, meen ik uit het sub 22 wedergegeven stuk en uit de sub 23 en 26 vermelde bevestigingsbrieven van den luitenant-gouverneur Raffles in Rade te mogen opmaken; doch de Sultan zelf dacht er anders over. Volgens hem zou hij met den afstand geene andere bedoeling gehad hebben dan eene gebruikgeving van een lust- en jachtverblijf aan den resident Hare als zoodanig, dus slechts gedurende diens persoonlijk residentschap. De minuut van den schenkingsbrief had de Vorst, naar hij beweerde, „verloren"; doch, zeide hij aan onzen Commissaris, hij liet het aan ieder ter beoordeeling, welk belang hij er wel gehad bij zou kunnen hebben om zonder eenige betaling of vergoeding zulk een kostbaar land aan een particulier ten geschenke te geven! [91] Hetzelfde argument dus, gelijk ik reeds op bl. 15 aanteekende, dat de Vorst te berde bracht, toen hij berouw begon te gevoelen over den afstand van een gedeelte zijns rijks aan het hersteld Nederlandsch gezag. De Regeering vond echter deze beweegreden, waar het Hare's land betrof, nog zoo onaannemelijk niet; zij werd daarin echter niet voldoende door de adviezen van Van Boekholz gesteund, die, gelijk men op bl. 12 heeft kunnen lezen, veeleer van Hare's goed recht overtuigd was. Hetzij dat onze Commissaris geschiktheid miste om de zaken steeds helder voor te stellen; hetzij dat hij bij de bekende gevoelens van de Regeering tegen Hare's eigendom, het minder oorbaar achtte al te zeer bij zijne meening te blijven staan — van Batavia schreef men hem, dat hij geene genoegzame gegevens ter beoordeeling verstrekte, dat hij onduidelijk was, dat telkens de Regeering in onzekerheid verkeerde of zij hem wel goed begreep [92]. Hoezeer echter C. C. G. G. omtrent deze aangelegenheid blijk gaven van een onbevangen oordeel te missen, bewijst het feit, dat Van Boekholz tevens werd herinnerd, dat het aan geen de minste tegenspraak onderhevig was, dat niemand, wie hij ook ware, onder een erkend gouvernement „souvereine of territoriale rechten" mocht bezitten: een „onwrikbaar beginsel", hetwelk onze Commissaris nooit uit het oog had te verliezen. Dit kon de Regeering schrijven, terwijl zij op de hoofdplaats als het ware omringd was door landen met „territoriale rechten"!

Men zag echter, en na al wat er gebeurd was en nog zou gebeuren, niet geheel zonder grond, in Moloeka den kiem van een Engelsch vorstendommetje te midden onzer bezittingen: het was vermoedelijk speciaal uit dien hoofde, dat er eenigszins hard-

handig tegen werd opgetreden. Ook de houding van Ross werkte de vrees voor een onafhankelijk landje wellicht in de hand. Men stoorde zich daar niet, naar het schijnt, noch aan onze bepalingen op de in- en uitvoerrechten, noch aan ons zoutmonopolie [93]. Aan de Regeering werd zelfs bericht, dat Ross drie batterijen had doen stellen, waarvan eene vlak tegenover onzen post te Tabanio; dat hij eene gewapende macht met tegen ons gerichte vijandelijke oogmerken onderhield; dat er geregeld de Engelsche vlag wapperde; dat de vaartuigen zonder Bandjer aan te doen en dus zonder zich aan de tollen te onderwerpen, rechtstreeks naar Moloeka zich begaven, gelijk, blijkens het op bl. 41 medegedeelde, mogelijk was; enz. Benoit ging zóó ver van zelfs aan de Regeering twee kanonneerbooten te verzoeken, ten einde alle gemeenschap met Poeloe Lampej af te snijden! [94]

De brieven van Ross zelf met ons bestuurshoofd getuigen echter volstrekt niet van zucht naar eigenlijk gezegd verzet, zoodat het wel mogelijk is, dat, gelijk de Regeering te kennen gaf, de aan Benoit geworden berichten wellicht overdreven waren [95]. Ross' schrijven van 26 October 1817 is althans de onderworpenheid en de bescheidenheid zelve. „I am extremely sorry", berichtte hij o. a. het bestuurshoofd, „that any part of my conduct should have given you cause to think me disrespectfull to your Government or yourself and do assure you that whatever may be the grounds of your opinion, it is entirely attruable to my ignorance of your language and customs, and not in the smallest degree intentional on my part, as I am simply overseer. His Netherlands Majesty has not a subject in the Malay Archipelago, who respects his Government or its members more than myself and I hope, you do not give heed to the villains, who hate all Europeans alike and desire nothing better than to see them at variance with each other." Ross schreef dus alles toe aan opstokerijen van den Sultan en zijne omgeving. Hij kon, vervolgde het schrijven, dan toch geen nederiger titel hebben aangenomen dan *superintendent*, dat in de Engelsche taal wilde zeggen, meende hij te moeten verduidelijken, „simply overseer of an estate". Over de waarde van Hare's aanspraken had hij, als superintendent niet te oordeelen; doch het speet hem wel zijn woord aan Hare verpand te hebben, om te handhaven: „what *he calls* his rights, during my stay here, which however no personal difficulties, however great, shall induce me to forget".

Dezelfde bescheiden toon kwam uit in een schrijven dd. 4 November 1817 van Hare zelf aan Van Boekholz, beiden destijds te Batavia. Daarin wordt voor de redelijkheid van Ross opgekomen, die misschien enkel door zijn gemis aan kennis van de Nederlandsche taal had gedwaald; Hare kon evenmin gelooven aan het hijschen der Engelsche vlag: „as it was fully explained to him by the commission (*nl. van Abrahams en Stuart*), that the English colours were no longer to fly on Borneo". Tegenover zulke betuigingen had men dan toch wel, dunkt mij, regelen kunnen treffen, die het souvereiniteitsrecht onzer Regeering waarborgden, ook op Moloeka.

Van Boekholz kreeg mede de overtuiging, dat Ross slechts door misverstand dwaalde, waarom bij besluit dd. 9 December 1817 nº 31*a* door de Regeering aan onzen Commissaris werd opgedragen van den heer Hare te vorderen het zenden van een schriftelijken last aan zijn gemachtigde: „houdende om zich in alle opzichten te gedragen, met alle betamelijke onderwerping aan het Nederlandsch bestier te Bandjermasin gevestigd en zich zorgvuldiglijk te onthouden van willekeurige handelingen of daden, welke alleen in naam van de wettige overigheid kunnen worden uitgevoerd." — Mr. Hoek deelt op bl. 131 van zijn „*Herstel*" mede, dat Hare geweigerd heeft dit bevel te geven. Ik heb dit niet in de stukken gevonden, doch daarom behoeft men nog niet Hoek's mededeeling te wantrouwen, wijl de papieren over allerlei onderwerpen samengevoegd zijn, zoodat men weleens een stuk als van geen belang onaangeteekend kan laten, terwijl eerst later dat belang aan den dag treedt. Alleen verwondert het mij, tegenover Hare's eigen brieven, dat hij geweigerd heeft bedoelde lastgeving te verstrekken; in verband met die betuigingen, scheen er voor de weigering toch weinig reden. Hoe ook, zeker is het, dat de klachten over Ross niet ophielden; en zoo werd o. a. bij brief van 4 April 1818 aan de Regeering medegedeeld, dat de werkzaamheden op Moloeka uitgebreid, zoomede versterkingen en batterijen voltooid werden [96]. Van Boekholz, steeds te Batavia, gaf daarop bij brief van 16 Mei 1818 de Regeering in overweging ons bestuurshoofd te Bandjer aan te schrijven: „om krachtdadig te waken tegen de aanmatigingen van den agent van den heer Hare, en te zorgen, dat dezelve zich niet bemoeie met den Sultan, noch deszelfs onderdanen." Dit advies werd door C. C. G. G. gelijktijdig behandeld met een brief dd. 7 April 1818,

dien de Sultan over Hare's land naar Batavia had geschreven. De korte zin van de lange rede dier missive was, dat de onbetrouwbare Vorst het land Móloeka terugverlangde, op grond het den heer Hare enkel als resident was gegeven, deze de voorgespiegelde geldelijke voordeelen nooit had opgebracht, en de Engelschen op Bandjer niets meer te zeggen hadden [97].

Onze Regeering nam daarop het fameuse geheim besluit van 22 Mei 1818. Overwogen werd, dat Hare geenerlei rechten kon doen gelden en hij met zijn gemachtigde door allerlei willekeurige maatregelen eene goedgunstige behandeling verbeurd had; op grond waarvan het bestuur te Bandjer werd aangeschreven zich in het bezit van het land te stellen en bij tegenstand zich van hun persoon meester te maken! [98]

Hare, den ongunstigen loop der zaak voorziende, had zich intusschen tot Raffles, destijds luitenant-gouverneur van Benkoelen, gewend. Door de plotselinge wegzending der bannelingen waren de waarde en de toekomst van zijn land vernietigd; indien hij de gemaakte kosten, geheel of gedeeltelijk, kon terug erlangen, hetzij van het Britsch-Indische, hetzij van het Nederlandsche gouvernement, dan zou hij gaarne van het land verder afzien [99]. Raffles haastte zich bij brief van 7 Juni 1818 onze Regeering mede te deelen, dat de heer Hare het land, hem door den Sultan afgestaan, de Britsche regeering had aangeboden en dat de beslissing hierover onze Regeering zou worden medegedeeld, zoodra men ze had ontvangen [100].

C. C. G. G. stoorden zich niet aan dit schrijven. Hadden zij dd. 30 Juni 1818 in het algemeen besloten, naar aanleiding van zijne bemerkingen over ons optreden in Palembang en onderhoorigheden, dat zij hem op brieven, die over buiten zijn gewest gelegen belangen handelden, voortaan niet meer zouden antwoorden [101], overeenkomstig die beslissing werd bij besluit dd. 1 Juli 1818 Raffles' mededeeling over Moloeka ter zijde gelegd [102].

Maar de Regeering was hiermede van den benadeelden landheer niet af; deze hield niet op met geldelijke vergoeding te vragen. Reeds vóór hij te Batavia over de vrijwillige afstanddoening had gesproken, waartoe hij zich zeer spoedig bereid had verklaard, was door Ross het onderwerp te Bandjer behandeld. Van Boekholz koesterde echter niet de overtuiging, dat wij veel aan het land zouden hebben, speciaal wegens gemis aan bevolking; alleen zou men er den Sultan gemakkelijker door in bedwang kunnen houden, zoomede beter den smokkelhandel tegengaan. Toen hadden C. C. G. G.

te kennen gegeven (nl. in den sub 92 vermelden brief van 1 Mei 1817), dat, wegens het gemis aan middelen het beter zou zijn, indien Hare het land maar aan den Sultan teruggaf. „Daar intusschen" schreven zij destijds mede, „in deze zaak geene voorbarige beslissing behoort genomen te worden en wellicht nadere ingewonnen berichten UEd. zouden kunnen leiden tot de gedachte, dat het beter ware voor de Nederlandsche regeering zelve tot dien eigendom te geraken, zal UEd. nog eenigen tijd kunnen wachten met eene dadelijke en stellige verklaring en wij wachten dan die nadere berichten met Uwe consideratiën gaarne af. Dan bij het eindigen herinneren wij UEd. nogmaals, dat aan den heer Hare niet het geringste souverein of territoriaal recht moet of kan worden toegelaten." — Daarna was het op bl. 89 vermelde besluit van 22 Mei 1818 gevallen, waarbij eenvoudig het land was verbeurd verklaard, terwijl den Sultan werd medegedeeld, dat aldus weder de Regeering hem een blijk had gegeven „van hare welwillendheid"! De Vorst vond dit natuurlijk erg mooi en beschouwde nu ook het land als zijn eigendom, doch hiervan bleek ons bestuur ook niet te willen weten, hetgeen 's Vorsten grieven tegen ons eerlang vermeerderde; de quaestie hierover deed zich echter eerst later voor [103]. Voorloopig had men slechts rekening te houden met Hare's vorderingen, zoodat de Regeering het noodig achtte nogmaals een plaatselijk onderzoek naar de rechtmatigheid er van te doen instellen. Aanleiding om van een nader rapport nieuw licht te verwachten, bestond bovendien in de terugroeping bij besluit dd. 10 November 1818 van Van Boekholz als commissaris voor Borneo. Zijn optreden in de Westerafdeeling aldaar had met name de Regeering ontstemd, waarom hij door den ons bekenden Jogjaschen resident Nahuijs vervangen werd, aan wien nu mede werd opgedragen naar Bandjer te gaan: „ter verkrijging van eene juiste kennis omtrent den staat der zaken te Bandjermasin in het algemeen, en bijzonderlijk ook met betrekking tot de landen weleer door zekeren A. Hare bezeten, doch onlangs op het stellig verzoek van den Sultan aldaar onder gezag van de Nederlandsche regeering gesteld." — Nu, dat verzoek bestond alleen in de verbeelding van C. C. G. G. Lezen wij den sub 97 weergegeven brief, dan zien wij dat de Sultan er zich enkel toe bepaald had, met de hulp der Regeering te vragen om „die menschen van den heer Hare uit *ons* land" te verdrijven, daar de Vorst verklaarde het niet aangenaam te vinden met Engelschen en Nederlanders tegelijkertijd te doen te hebben.

Nahuijs is evenzeer, naar het mij overkomt, onder invloeden geweest, die hem buiten staat schijnen gesteld te hebben, de Moloeka-quaestie onpartijdig te beoordeelen. Zijn advies, gedagteekend Bandjermasin 30 Maart 1819 heb ik sub 104 geheel wedergegeven; de lezer zelf beoordeele in hoeverre mijne bl. 13—14 daarover gegeven ongunstige meening gedeeld kan worden. Nahuijs' conclusie was, dat aan de rechtvaardigheid werd voldaan door Hare de op het land gevonden wapenen terug te geven, dan wel hem hiervoor eene schadeloostelling toe te kennen.

De Regeering handelde overeenkomstig dit advies en gaf alzoo aan Hare's geldelijke vorderingen geen gehoor. Het kwam haar daarbij ten goede, dat niet slechts, blijkens het op bl. 16 aangeteekende, de Britsche bewindslieden op Java tegen de onderneming gestemd waren, doch dat ook het bestuur in Bengalen van de zaak niets wilde weten. C. C. G. G. hadden zich namelijk bij brief van 25 Augustus 1818 tot den Gouv.-Gen. aldaar, lord Moira, gewend met klachten over Raffles' bemoeiingen in Palembang, Padang, Lampongs, Borneo [105] en aldus ook de Hare-quaestie aangeroerd. Door den luitenant-gouverneur van Benkoelen was echter over deze aangelegenheid in zijne klachten omtrent het beleid onzer C. C. G. G. niets gezegd, wijl hij het stuk buiten den Gouv.-Gen. om, naar *Londen* had gezonden! Dientengevolge antwoordde lord Moira in den brief van 7 November 1818 [106], na over Palembang, Padang en de Lampongs te hebben gehandeld, dat hij, geheel onkundig van de zaak, nader berichten van Benkoelen zou inwinnen, doch tevens voegde hij er alvast aan toe, dat C. C. G. G. er van verzekerd konden zijn, dat het bestuur in Bengalen niet genegen was een man als Hare te steunen, die gehandeld had als een misdadiger, althans als een *delinquent* [107]!

Lord Moira's schrijven van 28 November 1818 [108] gaf nader te kennen, dat het bestuur van Bengalen geenszins het voornemen had om aan Hare's eischen eenigermate te gemoet te komen of daarvoor zijne tusschenkomst te verleenen. Uit dit antwoord bleek tevens, dat de slimme Raffles het terrein voldoende had verkend om zich met steun aan zijn vriend Hare niet verder te compromitteeren. Had toch de luitenant-gouverneur van Benkoelen aan onze Regeering een brief geschreven, naar wij uit bl. 89 weten, die als een waarschuwende wenk aan haar kon beschouwd worden om vooralsnog niet tegen den eigenaar van Moloeka gewelddadig op te treden, doch waarin hij, waarschijnlijk met voordacht, C. C. G. G.

omtrent de doorzending op een dwaalspoor leidde; — in lord Moira's antwoord stond, dat Raffles' naam blijkbaar hier *misbruikt* was, daar hij zich bepaald had met Hare's aanbod tot overneming van het land eenvoudig *the Court of Directors* aan te bieden, zonder zich verder in deze aangelegenheid partij te stellen [109].

In Nederland vernam men de resultaten van Nahuijs' zending niet zonder voldoening. „Met opzicht", schreef de Minister van Koloniën dd. 11 October 1819 aan den Koning [110], „tot de landen, welke de gewezen Britsche resident Hare voorgeeft, dat hem door den sultan van Bandjermasin in eigendom geschonken zijn, is opnieuw gebleken hoe ongegrond dat voorgeven, en hoe noodzakelijk de inbezitneming dier landen voor het Nederlandsch gouvernement is geweest. Van de zijde van den agent van voorn. Hare was daaromtrent dan ook geene andere oppositie ontmoet, dan het aanteekenen van een niets beduidend protest." Mr. P. Mijer heeft in zijne *Kronijk van Nederlandsch-Indië*, *loopende van af het jaar* 1816 in deze zelfde bewoordingen den laatsten tegenstand medegedeeld, dien de vrijmoedige handeling onzer Regeering bij den landeigenaar uitlokte [111]; doch terecht stelde Mr. Hoek daarop de vraag, hoe Hare door het Britsch gezag niet ondersteund en door zijn vriend Raffles verloochend, zijne rechten nog anders had kunnen verdedigen [112]. Alzoo ontstond het bij Engelschen te vinden verhaal, dat Hare door de Nederlandsche regeering op wederrechtelijke wijze van zijne landen is beroofd geworden.

IX.

Hare en de Kokos-eilanden.

Het booze oog onzer Regeering bleef intusschen op den voormaligen landheer van Moloeka rusten. Beschuldigd van de Engelsche autoriteiten te hebben aangeraden zich van Bandjermasin meester te maken, werd hij uit Nederlandsch-Indië verbannen, zoodat hij ook een hem in Rembang toebehoorend land moest achterlaten [113]; of dit een stuk woeste grond was, dat hem, ingevolge zijn sub 44 medegedeeld verzoek, als schadeloosstelling voor Moloeka werd gegeven, is mij niet bekend. Hare voer nu naar de Kaap de Goede Hoop, en wist aldaar, aan de Afrikaansche kust en elders menschen te bekomen, waarmede hij weder naar den Oost-Indischen Archipel terugging en zich in 1827 op de onbewoonde eilanden der Kokos-eilanden

vestigde. Aldus ving hij zijn Robinson Crusoë-leven opnieuw aan. De eilanden waren destijds reeds bezocht geworden door zijn vroegeren ondergeschikte Ross, die zich naar Europa had begeven om middelen te vinden voor eene vestiging op dezelfde eilanden; vermoedelijk had Hare hiervan vernomen, toen ook hij derwaarts voer. Ross kwam mede terug, niet weinig verwonderd daar Hare aan te treffen. Op het 32tal eilanden der groep was echter voor beide mannen, plaats genoeg, totdat Hare weder de vrijheid verkreeg om naar Nederlandsch-Indië terug te gaan, waar hij te Benkoelen ging wonen, aan Ross nu het veld geheel vrij latende. De ex-vorst van Moloeka stierf, volgens den op bl. 10 vermelden Correspondent van de *Rotterdammer Courant* „een ellendigen dood" te Batavia.

Nog was Hare op de Kokos woonachtig, toen hij in den loop van 1829 een bezoek ontving van den Nederlandsch-Indischen kolonialen schoener *Flora*, onder bevel van den heer A. van der Jagt. Dit schip kwam op last van ons bestuur de eilanden eens opnemen. Een der 32 eilanden van den groep heet *Rijst-eiland*, ook wel *Poeloe Toean*: daar woonde Hare betrekkelijk armoedig, maar tevreden. Hij ontving Van der Jagt buitengewoon vriendelijk en vertelde hem o. a. dat zijn voornemen niet anders was geweest, dan alleen om voor zijne menschen eene plaats te zoeken, waar hij verzekerd was, dat niemand eenige heerschappij over hem zoude kunnen uitoefenen, en dat zich tot dit einde geene betere gelegenheid aangeboden had dan deze eilanden, te meer daar het hem bekend was, dat zij niet binnen de limieten van de Nederlandsch-Indische bezittingen lagen. Hij was evenwel van oordeel dat, uit hoofde de eilanden in de nabijheid der Nederlandsche bezittingen waren gelegen, dit gouvernement de meest natuurlijke aanspraak er op zoude kunnen maken; hij verklaarde zelfs dat, wanneer de Nederlandsche regeering aldaar de vlag plantte, zulks hem aangenaam zoude zijn, ofschoon hij als Engelsch onderdaan hiertoe nooit eenige pogingen zoude aanwenden, en van ons gouvernement geene protectie verlangde. Hij had breedvoeriger aan de Ned. Ind. regeering omtrent de politiek dezer eilanden geschreven. Ook was door hem, tijdens zijn verblijf aan de Kaap de Goede Hoop, door bemiddeling van den Engelschen minister Canning te Londen, bij den Engelschen gezant te 's Gravenhage, in de zaak van Java ophelderingen verzocht, maar men had daarmede nog geen begin kunnen maken, uit hoofde het Engelsche

gouvernement eenige zaken tusschen hem en het Bengaalsch gouvernement eerst wilde afgedaan hebben; hij was echter onderricht, dat de voormalige Gouverneur-Generaal baron Van der Capellen openlijk verklaard had, dat de zaak hem ten laste gelegd, uit een misverstand was voortgesproten; het zou hem hoogst aangenaam zijn, indien het Nederlandsche gouvernement hem vergunde, naar Java te komen, en wel om zich in het Rembangsche, waar hij nog een landgoed had, te kunnen vestigen. Verder verhaalde hij, dat er op de Kokos-eilanden nooit een oorlogsschip was geweest, maar dat hij, eenigen tijd geleden tijding van Batavia had ontvangen, dat een Engelsche oorlogskorvet ze zoude komen bezoeken; dat echter de Engelsche admiraal te Madras er niet toe zoude overgaan, voor en aleer hij daartoe door een Engelsch onderdaan werd uitgenoodigd [114].

Inderdaad was de *Pandora*, die een kruistocht in de Straits maakte, door de Engelsche kooplieden aldaar, belanghebbenden in den handel op de Kokos, ernstig aangezocht geworden, deze eilanden te bezoeken vóór de Nederlanders er hun vlag zouden hijschen. Zij hadden daarbij den commandant van de *Pandora*, kapitein Gordon, eene memorie aangeboden, waarin niet geheel te recht Hare, in plaats van Ross, als de eerste kolonist wordt genoemd; verder heet het, dat Hare van zijn landen door het Nederlandsch gouvernement beroofd werd; dat men hem uit Java had gezet, op eene beschuldiging, dat hij het Engelsch gouvernement zou hebben aangeraden, zich van Bandjer meester te maken; enz. [115].

De Commandant der zeemacht in Bengalen zond dit stuk aan de Regeering aldaar met een schrijven dd. 20 Augustus 1829, waarin hij mededeelde, dat hij een oorlogsschoener derwaarts had gezonden, die nu onder zeil was. Naar zijne meening had echter Engeland onvoorwaardelijk afgezien van alle eilanden in den Archipel, behalve die bij het tractaat van 1824 uitdrukkelijk waren genoemd; terwijl de kooplieden van de Straits, die bij Gordon op de bezetting der Kokos hadden aangedrongen, menschen waren, die, zooals hij geloofde, zeer betrokken waren in smokkelhandel op Java [116].

Wat dien smokkelhandel aangaat, men geloofde te Batavia ook, dat de eilanden daartoe dienden, doch Van der Jagt berichtte hierover in zijn sub 114 vermeld rapport van December 1829 bl. 313: „Van hetgeen mij te Batavia is medegedeeld geworden, dat aldáár sluikhandel werd gedreven, en men van die eilanden de

muitelingen op Java van kruit en wapenen zoude hebben voorzien, is even zoo min waar, als dat er op die eilanden eenige andere handel wordt gedreven. Ik durf de verzekering geven, dat hiervan niets bestaat, en de heer Hare noch de heer Ross hieraan denken, waarvan ik mij gedurende mijn verblijf op de Kokos-eilanden ten volle overtuigd heb."

De Regeering te Calcutta nam bij schrijven dd. 15 September 1829 de bezwaren door den Commandant der zeemacht geopperd betrekkelijk Engelands rechten weder op eene karakteristieke wijze weg. De Kokos, merkte zij m. i. terecht op, konden niet tot den Oosterschen archipel, bedoeld bij het tractaat van 1824, gerekend worden: dus .... *het tractaat van* 1824 *is er ook niet op van toepassing*. Uitnemend. Maar, luidde het verder, als het geval zich mocht voordoen, dat de *Nederlandsch-Indische* regeering de eilanden reeds had doen bezetten, dan moest wèl dat tractaat tegen die bezetting worden ingeroepen en uitdrukkelijk aan haar de vraag worden gedaan, of zij, in opvolging van art. 6 daartoe machtiging had van de Regeering in Nederland! Alsof bovendien onze landsdienaren verplicht zouden geweest zijn zich aldus aan Engelsche lasthebbers te verantwoorden! En dit schreef men op eene wijze, waaruit de lezer mag opmaken, dat de valschheid der redeneering niet eens werd gevoeld [117].

Doch het was in den regel *diefjes met diefjesmaat*. Dat wij ons niet aan den aanmatigenden vreemdeling stoorden en dientengevolge de Vice-President, waarnemend Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië, Mr. Merkus, onder nadere goedkeuring van het Opperbestuur, de eilandengroep tot Nederlandsch gebied verklaarde, mocht eene verdienstelijke daad geacht worden; maar dit was geen reden, dunkt mij, om op een door het Ministerie van Koloniën uitgegevene kaart van Nederlandsch Oost-Indië, bezorgd door Van der Felden van Hindenstein, de onjuistheid te laten drukken: „Deze eilanden, *als van ouds Nederlandsch eigendom*, zijn in 1829, *uit dien hoofde*, weder in bezit genomen, en maken *dus* een gedeelte uit der Nederlandsche bezittingen in Oost-Indië." [118]

Zoo ver zou het bovendien niet komen. Het schijnt dat het Opperbestuur, om welke reden dan ook, de zaak niet aandurfde en dat dus de verzochte goedkeuring niet gegeven werd. Van onze zijde werd Ross eerst nog toegestaan een vlag te voeren; later werd hem dit weder geweigerd. Toen kwam in 1857 een Engelsch oorlogskorvet aan Ross weder een bezoek en tevens de

Engelsche vlag brengen, waarmede de Kokos-eilanden tot eene Britsche bezitting werden verklaard; het *Tijdschrift voor Ned.-Indië* meende te weten, dat daartegen door onzen Gouv.-Gen. zou zijn geprotesteerd [119]. De hoop der redactie van Van Hoëvell's orgaan dat het bij zulk een protest niet mocht blijven, is natuurlijk in ieder geval ijdel gebleken. Zoo was het niet alléén *Hare* — onze Regeering zou het maar te zeer ondervinden — door wien protesten werden ingediend, die, naar den uitslag beoordeeld, als *niets beduidend* moesten worden beschouwd.

Den Haag, Koningskade 23. November 1897.

TOELICHTENDE AANTEEKENINGEN

BEHOORENDE BIJ HET ARTIKEL

„Het afbreken van onze betrekkingen met Bandjermasin onder Daendels en de herstelling van het Nederlandsch gezag aldaar op den 1n Januari 1817."

DOOR P. H. VAN DER KEMP.

Bl. 32 noot 1. Verg. bl. 60 vv. van D. J. Mackay's dissertatie over Daendels (1861) en bl. 363 van mijn voorafgaand artikel over de opvattingen omtrent het tractaat van 1814 (bl. 23 van den overdruk), zoomede sub 57 aldaar.

" 33 noot 2. Zie aanteekening 1 bl. 310 dl. I van Müller's "Reizen", hiervoor op bl. 8 vermeld. — Eene andere naamsafleiding nog op bl. 2—3 dl. I van W. A. van Rees' "*De Bandjermasinsche krijg*" (1865).

" 34 noot 3. Zie o. a. den platten grond in Stemfoort's Atlas. — Over de reis naar het in den tekst te noemen Martapoera, zie men bl. 268 van Müller's "*Reizen*" en bl. 86 dl. II van de sub 15 te noemen reis van resident Halewijn.

" 35 noot 4. Van Thiel's brief dd. 15 Augustus 1809 luide aldus:

Onze vriend de Sultan zal zeker uit den brief van den gouv.-gen. Daendels gezien hebben, dat de redenen om Bandjermasin te verlaten geene andere is, dan dat het sinds lang slechts zware verliezen geeft, de verwachting om er voordeel van te trekken, altijd eindigende in teleurstelling van wege de aanhoudende zware uitgaven benoodigd om de plaatsen in een goeden en verdedigbaren staat te houden. Opdat onze vriend de Sultan in veiligheid moge achterblijven, terwijl zijne oprechte gevoelens jegens de Compagnie bekend zijn, wordt deze gelegenheid benut om een wederkeerig bewijs van goeden wil aan te bieden en een bewijs te geven, dat de Compagnie tot eene voortdurende vriendschap bereid is. Mij is daarom opgedragen aan onzen vriend den Sultan over te dragen het fort Tatas en de batterij van Tabanio met kanonnen, kruit en kogels, opdat onze vriend geen gevaar behoeft te

vreezen, wanneer wellicht een vijand van plan mocht zijn Bandjer aan te vallen. Tevens worde onzen vriend aanbevolen voor de pepertuinen te zorgen, terwijl handelsvaartuigen zullen komen en gaan, aanbrengende zout en alle andere handelsartikelen van Java.

Indien onze vriend de Sultan het aangebodene wil ontvangen tegen den opgegeven prijs, die het nog kortelijk geleden gekost heeft aan het Gouvernement in werken en herstellingen, zoo is mij opgedragen den Sultan te verzoeken niet te veronderstellen, dat de Compagnie, wanneer zij Bandjer verlaat, niet zich den Sultan zal blijven herinneren of hem ooit zal vergeten. Niets verder van hare gedachten zijnde, kan onze vriend de Sultan integendeel verzekerd zijn, dat de Compagnie, indien hij de forten goed in orde laat houden, hem vast meer dan ooit zal bijstaan, wanneer de noodzakelijkheid er voor blijkt. Doch als onze vriend de Sultan het fort te Tatas en de batterij van Tabanio onder deze voorwaarden niet wil aannemen, heb ik de bevelen van den Maarschalk om in dat geval, en daarvoor ben ik als commissaris gezonden, het geheel te verwoesten op zulk eene wijze, dat het onmogelijk is ze te gebruiken, terwijl de kanonnen en voorraden door mij naar Java worden medegenomen.

Bl. 35 noot 5. Van Thiel's brief dd. 19 Augustus 1809 luidde aldus:

Onze vriend de Sultan is nu bekend met de wenschen van de Regeering en wij verzoeken daarom zijne meening te kennen of hij genegen is het bewijs van vriendschap, dat het Gouvernement beoogt met de gift van de Tatas- en Tabanioforten, aan te nemen; en of hij ten volle hunne waarde en belangrijkheid voor hem beschouwd heeft. Ten einde onzen vriend in staat te stellen den prijs te schatten, hebben wij de stukken onderzocht en bevonden de waarde van de residentiegebouwen en batterij van Tabanio met (*volgt eene lange lijst van kanonnen, geweren, voorraden, lege ammunitiekisten, enz. enz.*) bedragende in het geheel de som van 25,000 realen, en zoo onze vriend de Sultan bezwaar heeft dit bedrag in zilver te betalen, kan hij ook een ruwen diamant geven.

Wij verzoeken onzen vriend den Sultan ons niet kwalijk te nemen, dat wij hem nogmaals herinneren, dat indien hij niet dit alles voor dezen prijs wil ontvangen, dan de last der Regeering is, om alle gebouwen en forten neer te branden en volledig te vernielen.

Wij moeten aannemen, dat onze vriend de Sultan wel de waarde kent van het fort Tatas en benting Tabanio, en

zeker met goeden wil wenscht te ontvangen dit bewijs van vriendschap van de Hooge Regeering, wijl de Sultan met deze twee forten krachtigen tegenstand kan bieden, indien een vijand Bandjermasin aanvalt en handelsvaartuigen kunnen in veiligheid te Tatas ankeren. Indien onze vriend deze twee sterkten in goeden staat onderhoudt, zal de Regeering evenzoo zonder twijfel hulp verleenen in tijden van gevaar. Wij moeten daarom ook duidelijk den Sultan te verstaan geven, dat indien hij de loge en forten niet wil overnemen, zeeroovers, vijanden en ander slecht volk gemakkelijk Bandjer kan binnenkomen, die zal zijn zonder een poort of verdedigbaren ingang; en Javaansche handelaren zullen daarom niet de plaats durven bezoeken, daar zij zich niet veilig kunnen achten. Zij zullen dus niet komen om peper te halen of zout en olie te brengen en het Nederlandsche gouvernement zal zeker er uit opmaken, dat de Sultan zijne vriendschap niet wenscht en zal hem daarom niet bijstaan, indien eens onze vriend en zijne onderdanen in moeielijkheid verkeeren.

Indien onze vriend de Sultan wel overweegt alles wat wij hem in dezen brief hebben uitgelegd, zal hij zeker inzien, dat de Regeering de loge en het fort om geene andere reden overgeeft dan om hem haar vertrouwen en goeden wil te toonen; dat het haar wensch is om vriendschappelijk te handelen; en we denken daarom dat onze vriend de Sultan een gelijk verlangen wil toonen om in vriendschap met de Compagnie te blijven, door in het Regeeringsvoorstel te treden betrekkelijk de ontvangst van de twee forten.

Bl. 35 noot 6. In de door mij geraadpleegde afschrift-nota van Hare (wellicht niet heel juist overgeschreven) leest men o. a.:

That the Sultan sufficiently distressed with the prospect of ruinous consequences to succeed abandonment, and disgusted at the proposal of extorting a heavy sum of money, for what his peaceable habits afforded him no estimation, the Bangarese could not use or the commissioners *(door Van Thiel aangewezen voor de schatting?)* carry away, kept allof at his upcountry-residence and without a meeting taking place, repeatedly refused, till the threats of burning and blowing up, which were communicated verbally still more impressively than by writing, and would have been attended with destruction of the place, besides an infallible invitation to pirates, compelled him, after firmly pleading want and refusing money, to listen to persuasions for giving as a sort of reciprocal present or return a diamond.

Bl. 36 noot 7. **De brief dd. 26 Augustus van Van Thiel luidde aldus:**

Wij danken onzen vriend den Sultan zeer voor het vertrouwen, dat hij in ons stelt, gelijk dit blijkt uit zijn verlangen om onze wezenlijke en vriendschappelijke gevoelens te kennen ten aanzien van de beide brieven, die wij den Sultan hebben gezonden. Wij verzoeken den Sultan ten ernstigste om te vertrouwen al hetgeen wij daarin geschreven hebben; het is geheel in overeenstemming met de wenschen van Z. E. den Gouv.-Gen., die naar wij zeker weten, niet de geringste idée heeft om te bedriegen of het den Sultan moeielijk te maken. Dit is volstrekt niet het geval, wijl des Sultans goede gezindheid volkomen bekend is, waarvan hij nog zoozeer getuigde door Dajakkers (soldaten) te zenden; zoodat wij niet aarzelen in de zuiverheid van onze bedoelingen hem duidelijk en openhartig te kennen te geven, dat wij geen plannen hebben verborgen. Indien alzoo de Sultan de gift van het Gouvernement, bestaande in het fort te Tatas en de batterij Tabanio aanneemt en die gift beantwoordt met een grooten en fraaien diamant (zelfs al is die niet geheel zuiver), een goeden steen, die den Gouv.-Gen. aangenaam kan zijn, dan is de Gouv.-Gen. van plan, naar hij mij heeft medegedeeld, den diamant te zenden aan Z. M. den Koning van Holland en zeker zal hij dan berichten, dat hij hem heeft gekregen van onzen vriend den Sultan; en aan alle wenschen van onzen vriend den Sultan, hij kan er zeker van zijn, zal worden tegemoet gekomen.

Terwijl ik op mijne eigen verantwoording heb genomen om onzen vriend den Sultan zoo plechtig dit te verzekeren, moet ik ook duidelijk verklaren, dat indien misschien de Sultan niet wil ontvangen de beide forten, noch een grooten diamant geven, dan is onze vriend de Sultan, naar wij hem ten stelligste kunnen verzekeren, niet langer de vriend der Compagnie en geen zijner wenschen zullen vervuld worden. Wij voor ons zijn oprechtelijk verlangend naar eene blijvende vriendschap met den Sultan en wij zullen daartoe ons best doen, wanneer wij teruggekeerd zijn en des Sultans wenschen kunnen doen hooren. Wat wij schrijven, hebben wij tevens mondeling te kennen gegeven aan hadji Abdoel Kassim om u mede te deelen.

〃 36 noot 8. **De brief van Van Thiel dd. 9 September 1809 luidde aldus:**

Deze brief van ons, commissaris Van Thiel is dienende om onzen vriend den Sultan van Bandjer te doen weten, dat wij door den Pangeran Depati hebben ontvangen zijn brief met een diamant, dien wij bevonden 26 karaten te wegen. De

waarde waarop onze vriend de Sultan dezen diamant gesteld heeft, nl. 50000 rijksdaalders, achten wij een weinig te hoog, maar daar wij zelven niet een geschikt beoordeelaar zijn om de tegenwoordige waarde van zulk een diamant te schatten, moeten wij hem met des Sultans brief zenden aan Z. E. den Gouv.-Gen. en wanneer Z. E. zorgvuldig heeft nagegaan en bepaald wat de waarde kan zijn, kunnen de personen, door den Sultan gezonden, ontvangen wat hij waard is boven de waarde van fort Tatas en de batterij Tabanio.

Met betrekking tot alles wat verder in des Sultans brief vermeld is, kunnen wij niet zelven beslissen, maar moeten wachten tot wij Z. E. zullen hebben ontmoet, als wanneer wij de zaak zullen voorbrengen en al het mogelijke zullen doen om des Sultans belangen te behartigen en zijne wenschen te bevredigen.

Wat aangaat des Sultans wensch om eenige Javanen te erlangen, die het volk hier kunnen leeren om het geschut te verzorgen en te bedienen, willen wij doen wat wij kunnen in voege er 5 of 6 man hier en 5 of 6 man te Tabanio zullen zijn; de Sultan zal dan hun verblijf eenigszins geriefelijk dienen te maken....

(*Volgt gedachtenwisseling over een vaartuig.*)

Onze vriend de Sultan vraagt onze meening hoe Tatas te bezetten. Daar wij niet goed bekend zijn met den Bandjerees, komt het ons het geschiktst voor een Chinees als bevelhebber van het fort aan te stellen en hem door Bandjereezen te doen bijstaan. Op Java zien wij dat het volk over het algemeen op goeden voet is met den Chinees; daar deze menschen lust en verstand hebben ten aanzien van handelsondernemingen, zullen zij, wanneer het bekend is, dat Chineezen het fort commandeeren, misschien gereedelijk overkomen.

Wij bieden hierbij den Sultan twee papieren aan, waarin wij al de artikelen, die de Sultan overneemt van het Gouvernement, hebben beschreven. Een er van hebben wij onderteekend en blijft bij den Sultan berusten; op den ander verzoeken wij, dat onze vriend zijn zegel wil stellen en terugzenden, opdat wij het stuk den Gouv.-Gen. kunnen overleggen. Wij geven tevens onzen vriend den Sultan kennis, dat wij misschien binnen tien dagen zullen kunnen vertrekken, waarom wij den Sultan verzoeken personen te willen aanwijzen, voor de overneming van Tatas en Tabanio.

Hierbij was bovendien het volgende stuk gevoegd:

Wij, de Commissaris overste Van Thiel doen onzen vriend den Sultan weten, dat wanneer wij deze plaats verlaten, wij

aan des Sultans zorg overlaten alle Chineezen en handelaars, in het vertrouwen, dat zij onder zijne bescherming het goed zullen hebben en dat het zijnen zonen en bloedverwanten niet geoorloofd zal zijn iemand ten overlast te wezen.

Wij bevelen onzen vriend den Sultan aan, eenige vertrouwde mannen aan te wijzen ter beslechting van alle verschillen en quaesties, die tusschen de Chineezen en andere handelaren mogen rijzen.

Laat niet onzen vriend den Sultan onder eenige bezorgdheid zijn, want wij verklaren, dat onze vriend is met oprecht goed hart de vriend van het Gouvernement en den Koning van Holland.

Tatas, 9 September 1809. S. J. VAN THIEL.

Bl. 38 noot 9. **De brief van Daendels volgt hieronder; het door mij geraadpleegde afschrift, heeft geen datum.**

Door mij, den Maarschalk Gouverneur-Generaal wordt zijne Hoogheid medegedeeld, ontvangen te hebben van luitenant-kolonel en commissaris Van Thiel drie brieven van Z. H.: één voor den Koning van Holland en twee voor den Maarschalk den Gouv.-Gen.

Wat aangaat de beide brieven, te kennen gevende het groot verdriet van Z. H. over het verlaten door de Hollanders van Bandjer, de Maarschalk antwoordt, dat het Z. H. wel niet moeilijk zal vallen de aanleiding te begrijpen, die tot het afbreken van eene verbintenis leidde, waarvan de bepalingen nooit door Haar werden vervuld en waarop inbreuk zoo herhaaldelijk plaats vond. Hoe dikwerf sinds het jaar 1797 werd commissie op commissie naar Bandjer gezonden, allen zonder nut, bewijzende dat het niet alleen onmogelijk voor het Hollandsch Gouvernement is om er een voordeel uit te behalen, doch zelfs om de uitgaven te dekken, noodig voor het houden van eene residentie en eene behoorlijke vestiging. Z. H. kan derhalve zeker niet verwonderd zijn, dat de Hollandsche regeering ten laatste moede is geworden de eindelooze vage praatjes en beloften, waarmee Z. H. steeds haar misleid heeft; en dat zij de vaste overtuiging heeft gekregen, hoezeer het behoud der vestiging van geene waarde kan zijn. Op deze gronden heeft zij besloten om zich geheel terug te trekken en alle bemoeienis en souvereiniteit in Bandjer op te geven. Hoe dikwerf is Z. H. onderhouden en vermaand, doch, naar het scheen, zonder geloof te wekken. Nochtans indien de Maarschalk Gouv.-Gen. zich nu verplicht ziet met de belangen van zijn Vorst te rade te gaan door een zoo blijk-

baar noodigen maatregel te nemen, doet hij het zonder eenigen wrok of voorbehoud. Hij kan met geen mogelijkheid voldoen aan den wensch van Z. H. om de plaats opnieuw te bezetten, die nu eenmaal verlaten is, ziende geen grond om nu de Hollandsche regeering te bevredigen en zelfs niemand hebbende om met zijn goedvinden derwaarts te zenden.

Doch daar Z. E. de Maarschalk Gouv.-Gen. gevoelt voor den toestand van Z. H., als beroofd van de Hollandsche bescherming en aldus misschien spoedig blootgesteld aan onlusten en beroeringen van zijne onderdanen of naburige radja's, biedt Z. E. in medelijden, Z. H. verblijf aan met zijne gansche familie en al zijne betrekkingen op Java; mocht Z. H. dit aannemen, dan zal Z. E. hem het bestuur opdragen van een district op dezelfe wijze als hij heeft gedaan aan de prinsen van Madoera en andere hoofden van Java, en rijkelijk in het onderhoud van zijne overige familie voorzien.

Z. E. deelt verder Z. H. mede, dat de diamant gezonden door luitenant-kolonel van Thiel van 26½ karaat als betaling voor de forten en toebehooren, is geveild voor 10,000 rijksdaalders papier, betaald met 5170 zilver of 3802 Spaansche dollars, waarbij gevoegd moet worden het debet van Mr. ......; 3000 tegen 60 st. werd ontvangen in credit van Z. H. schuld als uit inliggende rekening blijkt; de Maarschalk hoopt dat hij het tekort zal betalen.

Daar het Hollandsche Gouvernement Bandjer heeft opgegeven en de Maarschalk Gouv.-Gen. het niet geschikt oordeelt om in het verzoek te treden tot wederbezetting der plaats, het Gouvernement duidelijk inziende dat het te vergeefs is om de voorwaarden van eenige verbintenis nagekomen te zien, is het Z. E. den Gouv.-Gen. onverschillig, waarin en welk volk handel op Bandjer drijft en Z. H. kan zijn peper verkoopen aan wien hij het best denkt, zooals hem het meest behaagt en het meest voordeel geeft.

De Maarschalk Gouv.-Gen. betreurt ten zeerste, dat het niet in zijne macht is de wenschen Zijner Hoogheid te vervullen *(om Javanen naar Bandjer te zenden?)*, zijnde daarvoor niemand te krijgen, doch indien Z. H. aanneemt de uitnoodiging van Z. E. den Maarschalk en naar Java overkomt, zal hij Z. H. geven het bestuur van een landschap met schoone paarden en vol wild.

Bl. 38 noot 10. De nota van Hare, waarvan het slot in den tekst, deelt namelijk het volgende over de diamantgeschiedenis mede:

The commissioners valued as they pleased the ruinous

fort, old guns, carriages and trumpery, which he *(Van Thiel?)* had not craft to carry away; and the Sultan gave a stone of 26 carrats, which altho' with some defects, must have been of considerable value or the commissioners on the spot, where the prices of diamonds are so well understood, would not have appeared satisfied.

The stone was sent to vendu in the time when the blockaded situation of Batavia and falling ruined state of the paper-currency must have afforded but an unfavorable market, and it was consequently knocked down for a sum in papermoney which after realisation yielded so little as to afford the Sultan no conclusion but that of provoking fraud; and whether the transaction was fair or no, this I have heard for certain before coming here, that the first transfer yielded a great gain as the original purchaser allowed.

The Sultan conceives that this diamond should not have been accounted for a price under what he fixed, or that the forts etc. should be subject to a similar aftertransaction, and therefore a large quantity of pepper, which was due here at the time, and has been placed to his account, he considered himself defrauded of.

Bl. 38 noot 11. De brief van den Sultan, waarin dit werd medegedeeld, vond ik niet onder de stukken; doch C. C. G. G. berichten aan het departement van Koloniën in hun rapport dd. 9 October 1816, dat de Sultan het den Gouv.-Gen. had geschreven. Daar men deze houding aan tegenwerking der Engelschen toeschreef, maakt het ook een deel uit van de klachtenmemorie, die blijkens het op bl. 30 medegedeelde door Falck voor onzen Londenschen gezant was samengesteld. „Le sultan de Bandjer" leest men daar, „par suite de la résolution prise par les Anglais, écrivit une lettre au gouverneur-général Van der Capellen pour lui faire savoir qu'il ne s'attendait à aucune prise de possession de sa part." — Dit is blijkbaar een gevolg der mededeeling van C. C. G. G. dd. 9 October 1896, waarin men over hunne betoogen tegen Fendall's weigering om Bandjer aan ons over te geven, leest: „Men wil te dien aanzien van niets hooren, gelijk UHoogEdelGestrenge uit de bijlagen dezes blijken zal; maar tevens heeft men ons verklaard dat bezit niet te zullen houden voor de Engelsche Compagnie, maar het geheel te zullen overlaten aan den Sultan als een onafhankelijk vorst, en het gevolg van dit besluit is geweest,

dat de Sultan zelf, aan onzen ambtgenoot den Gouverneur-Generaal geschreven heeft, dat hij ons niet verlangde. — Wij zullen hem daarop antwoorden, gelijk uit nevensgaande bijlage blijken kan. — Intusschen vinden wij van de Engelsche zijde eene tegenwerking, die wij van eene vriendschappelijke en verbondene mogendheid, en veel minder van eene ondergeschikte macht, niet konden verwachten."

De moeilijkheden, die ook van Engelsche zijde verwacht werden bij onze overneming van Bandjer, deden wellicht den Britschen assistent-resident aldaar S. van de Wahl aan C. C. G. G. bij brief dd. 14 September 1816 het voorstel doen om overeenkomstig de in den brief gestelde voorwaarden hem van Bandjer bezit te doen nemen voor het Nederlandsche gouvernement; hij moest dan de toezegging ontvangen er drie jaren als assistent-resident te mogen fungeeren. C. C. G. G. bepaalden er zich toe om in hunne vergadering van 24 September 1816 het schrijven provisioneel voor notificatie aan te nemen. — Dezelfde Van de Wahl adresseerde zich dd. 22 Februari 1818 tot onze Regeering voor de inbezitneming van Nieuw Guinea; zie het opmerkelijke stuk bij Van Deventer bl. 236.

Bl. 39 noot 12. Men zie de capitulatie *Tijdschr. v. Ned.-Indië*, 2de deel (1839) bl. 394—bl. 405. — J. Hageman geeft in zijne verhandeling: "De Engelschen op Java", *Tijdschr. v. Ned.-Indië* 6de deel (1857) op bl. 369 den substantieelen inhoud der bepalingen in het Hollandsch weder. Op Janssens' voorstel betrekkelijk "De overgave van Java en onderhoorigheden", zou volgens die vertaling geantwoord zijn: "Er viel niets over te geven dan oostelijk *Java;* de overige landen waren reeds in Engelsche macht." Het komt mij voor, dat aldus de bedoeling van het *en onderhoorigheden* niet juist werd opgevat.

" 41 noot 13. "Engelsche avonturiers hadden reeds lang te voren beproefd met dit eiland handelsbetrekkingen aan te knoopen: hierin waren zij vrij wel geslaagd, vooral sinds het Hollandsch gezag zich nergens krachtig kon blijven staande houden." Bl. 98 van *De Britsche heerschappij over Java en onderhoorigheden* van Levyssohn Norman (1857).

" 41 noot 14. Dat Hare inderdaad het land kreeg vóór zijn

optreden als resident, blijkt ook uit de sub 115 vermelde memorie der Britsche kooplieden. Men zie nader sub 22.

Bl. 41 noot 15. In eene beschrijving op bl. 401 vv. dl. I (1838) *Tijdschrift voor Ned.Indië* van den resident Halewijn, die in 1824 eene reis door het Bandjermasinsche deed; verder bl. 289 van Muller's *„Reizen"*, zoomede de plaat, vóór het 1ste deel van Schwaner's *„Borneo"*.

〃 42 noot 16. Zie Van Boekholz' beschrijving in het op bl. 12 vermelde Tijdschriftdeel bl. 358—359.

〃 42 noot 17. In de noot op bl. 110 der *Memoir* van Raffles' weduwe, eerste uitgave 1830, staat dat Hare resident werd van *Sambas;* ofschoon een „errata" in het werk zelf dat verbetert, wordt de fout herhaald op bl. 134 dl. I der 2de uitgave van 1835. — Wijders vestig ik er nog uitdrukkelijk de aandacht op, dat *lord Minto*, volgens de *Memoir*, Hare tot resident benoemde, en dus niet Raffles, zoodat het minder juist zou zijn, wat o. a. voorkomt in eene aanklacht tegen dezen laatste van den Engelschen resident Boggie: „In 1812, Mr. Raffles, then Lieutenant-Governor of Java, appointed a friend of his own Resident at that place, in the island of Borneo." Zie Baud's opstel bl. 7 en 17. — Het kan echter ook wel, dat de *Memoir* zich vergist.

〃 42 noot 18. Het bericht van de *Government Gazette* luidt in zijn geheel als volgt:

We are happy to announce to the public that accounts have been received from Banjar Massing, of a very favorable description. The British Resident and Commissioner Mr. Hare, had been received at the Sultan's Court with the most particular respect and attention, and had been hailed throughout His Highness's dominions as the deliverer of that once powerful Kingdom. A treaty of friendship and alliance had been concluded with his Highness, highly conducive to the British interest and confirming to Great Britain in perpetuity all the rights and privileges formerly possessed bij the Dutch Company.

Our correspondent writes in the most rapturous terms of the beauty and richness of the country through which the Resident with his suite had recently made a tour, and anticipates, with every appearance of reason, to the English

Government, the greatest commercial and political advantages, from the permanent establishment of the British influence on the Island.

The garrison was extremely healthy, and conducted himself with the greatest propriety.

Bl. 42 noot 19. Zie mijn artikel over *„Fendall's en Raffles' opvattingen enz.*" bl. 400 (bl. 60 van den overdruk).

„ 42 noot 20. Ziehier hoe Raffles in een brief aan Inglis, gedagteekend Singapore, 12 Juni 1819 de zaak beschrijft:

It had been an object of our policy to admit and preserve the independence of the Bornean states. At the period of the conquest of Java, no European authority was established in any of them, but the ports were open to the general trader. Many of the princes of these states had risen into authority and independence subsequent to the decline of the Dutch power; and, with the exception of Banjar Masing (*a*), during the administration of Marshal Daendels, the Sultan had fairly bought the Dutch out, who withdrew, leaving him, by a written declaration, independent, on condition of his purchasing the fort and other buildings from them. This condition he fulfilled; and while lord Minto was at Malacca, on his way to Java, he received ambassadors from that state, courting our alliance. His Lordship was pleased to listen to their proposals, and an agreement or treaty was entered into, one of the first articles of which was, that we should never transfer the place to the Dutch.

Memoir. Uitgave 1830 bl. 392. In de 2[de] uitgave, dl. II, bl. 28, is de brief zeer onvolledig overgenomen, niet slechts waar stippels ter aanwijzing hiervan staan, gelijk aldaar op bl. 31, doch ook elders: geheele bladzijden, waaronder karakteristieke, werden zonder tittel-aanwijzing weggelaten. Ook bovenstaande aanhaling vindt men daarin niet. De belangrijke brief komt vertaald voor in D. C. Stein Parvé's *„Handelingen van Sir James Brooke. . .*" (1859), bl. 191 vv.

„ 42 noot 21. „Lord Minto, during his stay in Java, made

(*a*) Ik denk, dat de voorafgaande *punt komma* met het daarop volgende *and* moet komen *achter* „Banjar Masing". — In het hieronder vermelde werk van Parvé luidt in ieder geval de vertaling ten onrechte: „en met uitzondering *van de uitrusting tegen* Banjermassing onder den maarschalk Daendels, had de sultan de Nederlanders op eene milde wijze uitgekocht;" (bl. 190).

several arrangements for the suppression of piracy; and having, whilst he was at Malacca during the progress of the expedition, received ambassadors from the state of Bandjer Masing, courting the alliance of the English, his Lordship appointed Mr. Hare resident of this place, with the view of checking this destructive system of native warfare." *Memoir* door Raffles' weduwe: bl. 99 uitgave 1830; bl. 134 dl. I uitgave 1835.

Bl. 43 noot 22. Het Sultansbesluit omtrent den afstand van Moloeka luidt als volgt:

Nademaal wij voor vier jaren geleden aan onzen vriend den hr. Alexander Hare verzochten eenige landen van ons te willen aannemen, zich op Banjermasin te vestigen, en de tolgerechtigheden met al het overige gezag in den haven en op het land met ons te deelen, welk verzoek wij, op aanraden van onzen vriend, die zag dat dit voor ons het voordeeligst zoude zijn, voor de Engelsche regeering hebben gebracht.

En nademaal door den voorspraak van onzen vriend het Engelsche Gouvernement dit ons verzoek heeft ingewilligd;

Zoo is het, dat wij ons verheugende over het aangegane contract met de Engelsche regeering, over het sluiten van hetwelk wij niet kunnen af zijn te gevoelen, zoowel groote tevredenheid als erkentenis, aan onzen vriend, aan hem en zijne nazaten, voor altijd bij deze acte in vollen eigendom en om door hem beheerd te worden, zonder dat wij daar iemand zullen kunnen stellen over de tollen of tot het voeren van eenig ander gezag, afstaan:

De landen, gelegen ten noorden van het midden der rivier Martapoera, van daar tot aan den oorsprong van die rivier recht zuidwaarts tot aan zee, van daar tot aan den overkant van Tatas en de rivier Martapoera, tot recht noordwaarts de helft der rivier Bantal, daaronder begrepen de landen van Bati-Bati, alle de stranden en lage gronden Oedjong Batie en de padang of het park van Margarita.

Wij hebben deze acte met ons zegel bekrachtigd in het land van Martapoera op Donderdag van de maand October 1812 van de Hedjra, het 1227[e] jaar genaamd Alif, op den 24[n] van de maand Ramadan.

De Wahl Ass. Resdt.	Zegels van Sultan Soleiman, zoomede van twee prinsen: Panembahan Adam en Aria Mangka Negara.

De afschriften in de Elout-verzameling van 's Rijks archief zijn soms zeer slecht en slordig geschreven. — Het in het Engelsch gestelde Sultansbesluit, waarvan ik ook inzage kreeg, is bovendien niet geheel in overeenstemming met de Hollandsche vertaling. Zoo luidt het in den aanhef: „Whereas we Sree Padoeka Sultan Soleiman of Bandjar having *some years ago* invited our well beloved friend Alexander Hare Esq. to accept of certain cession of territory". En aan het slot vindt men in het Engelsch niet *Donderdag van de maand October* 1812 (dus hier geheel zonder nadere aanwijzing van den datum!)

Verzoeken om aan te nemen, wil nog niet zeggen, dat het land in 1808 of 1809 werd aangenomen; doch uit eene mededeeling van Van Boekholz (bl. 258 van het op bl. 12 vermelde Tijdschriftdeel) kan men wel opmaken, dat Hare reeds destijds het land in gebruik nam; bovendien wordt het medegedeeld in de sub 115 vermelde memorie der kooplieden van de Staits.

Bl. 43 noot 23. Ziehier den bevestigingsbrief; ongelukkig trof ik hem alweder ongedagteekend aan, zoodat ik slechts vermoeden kan, dat hij betrekking heeft op de schenking, bedoeld sub 22.

The Honble Lt.-Governor in Council approves of your acceptance of the park and grounds, which the Sultan in his letter mentions, having given you for your private residence. He also authorizes your selecting for yourself a portion of land on the Govermentcoasts, the particulars of which may be hereafter specified; and further you are permitted to make such grants of lands from the waste ceded countries as you may deem advisable in order to enduce the Chinese and natives of Borneo to settle there to such extent as may be necessary to bring the same into cultivation.

„ 43 noot 24. Omtrent deze plannen tot verandering van Java e. o. in eene Kroonkolonie, zie men mijne artikelen over het tractaat van 1814 in de *Bijdragen*, 6ᵉ volgr. dl. III, bl. 247 en 353 (bl. 9 van den overdruk „De Sluiting" en bl. 13 van den overdruk „Fendall's en Raffles' opvattingen").

„ 43 noot 25. Hare heeft namelijk bij brief van 4 November 1817 aan C. C. G. G. de volgende verklaring gegeven van het voor de nieuw opgetreden Regeering verdachte feit,

dat hij nog eene bevestiging zijner rechten erlangde, nadat dan toch het Londensche tractaat van 13 Augustus 1814 bekend was. Het door mij geraadpleegde afschrift, was zeer slecht geschreven.

With regard to the nature of my territorial rights, I will elucide briefly to explain the origin.

I was not a servant deputed to occupy a station with the British then possessed, but invited by the Sultan, as an independant individual, proposed to Government an establishment, in which mine own interests must collaterally become involved.

At that time changes of government were expected here. Another Company's Government with other servants from Bengal, or a Kings Government from Europe were probable. I might have been superceded in the official charge, or from having too much with my own private affairs to attend, prefer resigning it.

In such case I might have become subject to annoyances from the authority of a succeeding Resident, and having fixed myself by personal investiture of capital, being in that remote situation very unpleasantly situated; and it was therefore necessary to provide a securety for the independence of my private property, as only an individual, settled under the sanction and assured protection of Government.

These considerations were without any advertence to the event of the Hollandish Government returning there, but merely the prevention indispensable against the possibility of the spot, where I was about to sink my funds, being rendered personally untenable to me.

Bl. 43 noot 26. De nadere bevestigingsbrief dd. 24 April 1815 van den Luitenant-Gouverneur in Rade, luidde als volgt, zooveel ik het slecht geschreven afschrift kon lezen:

Whereas his Highness the Sultan Soleiman Almah Jamat of Banjermasin has presented certain lands to Alexander Hare Esq., as a free and voluntary gift to induce his residence at Banjermasin: This is to certify that the Hon[ble] the Lieutenant Governor in Council of Java, has granted his permission to Mr. Hare to accept of the said lands on the conditions upon which His Highness has presented the same.

And further the L[t]. Governor in Council of Java has been pleased to permit Mr. Hare to attach to the above mentioned lands the desa's of Sampit and Pemboeang, on the express

condition that the said desa's be considered to be so held during pleasure, and at the discretion of the Government, who may become permanently in charge of the British establishment at Banjermasin.

Bl. 43 noot 27. Zie het grafschrift in de Aanteekeningen van mijn voorgaand opstel over *Fendall's en Raffles' opvattingen omtrent het tractaat van* 1814, sub 158.

" 44 noot 28. De heer Halewijn bezocht Poeloe Lampej nog in 1824, d. w. z. 'n 8tal jaren ongeveer nadat Hare's etablissement werd opgebroken. Men leest eene beschrijving van het bezoek en van de hertenjacht op bl. 401 vv. van dl. I van het *Tijdschrift voor Ned.-Indië* (1838). Het verhaal is anonym gedrukt, doch de hoogleeraar Veth meldt op bl. XIII der Alphabetische Lijst enz. zijner *"Borneo's Wester-Afdeeling"*, dl. I, dat omtrent den schrijver geen twijfel bestaat. — Poeloe Lampej wordt ook op Stemfoort's Atlas vermeld. Het ligt halverwege den weg, die van Martapoera zuidwaarts naar de zeeplaats Tobanio leidt.

" 44 noot 29. Meerdere bijzonderheden in het op bl. 12 vermelde rapport van Van Boekholz.

" 44 noot 30. Men zie de *Account current of the charges of the settlement of Bandjermasin* over de jaren 1812—1816 als bijlage op bl. 24 van Baud's opstel afgedrukt. In dien tijd was er eene som van 556770 ropijen meer uitgegeven dan verkregen.

" 44 noot 31. Men zie de "Letter from James Simpson, Esq., Advocate, conveying his opinion of the result of the enquiry conducted by Mr. William Boggie, late resident of Semarang, into the kidnapping and banishment of several thousands of the unoffending inhabitants of Java to Borneo, as bearing on Mr. Boggie's claims on the British government": mede afgedrukt op bl. 16 van Baud's opstel.

" 45 noot 32. Karakteristiek is de bittere toon van Raffles in den sub 20 vermelden brief dd. 12 Juni 1819 over onze groote troepenmacht. Overeenkomstig mijne aanteekening aan het slot aldaar komt o. a. ook de volgende uitval

enkel voor op bl. 391 der *Memoir* van de eerste uitgave; vond men het te dwaas voor een herdruk?!

I am willing to leave the Dutch to the full enjoyment of all the improvements they are inclined to make in Java and the Moluccas; to give them the full advantage of all they can fairly claim, and to put up patiently with all the ingratitude, rivalry, and even hostility, that is naturally to be expected; but I wish them to be confined to their proper ground. I wish them to leave us in possession of the advantages of that trade which we enjoyed in the year 1803, previous to the last war.

Not satisfied, however, with the possession of those places which, at that date, were occupied by the European power, we find them grasping at the sovereignty of the whole of the Archipelago, taking a mean advantage of our generosity and forbearance, and, profiting by the reduction of our naval establishment, they have sent out to Batavia a force, both military and naval, of an alarming extent. The European troops in Java alone exceed 10000 men, besides what are at the Moluccas and other out-stations. A large colonial army is raised, while a navy, consisting at present of one ninety-gun ship, one seventy-four. three frigates, eight corvettes, and innumerable smaller vessels; manned with upwards of 1700 Europeans, strikes terror through all the adjacent countries.

Thus armed, they are perhaps excited by recollections of ancient maritime and commercial greatness, and no longer the corrupt agents of a bankrupt company: they are anxious to re-establish their supremacy to the full extent that it was acknowledged two centuries ago. The authorities in this country were then the agents of a commercial company, and could go no further; but they are now the representatives of a sovereign, who has a name to establish, and in whose behalf they will not hesitate to pursue schemes of conquest and ambition, unknown to the cautious policy of their East-India Company.

Men zie de vertaling op bl. 197 van het sub 20 vermelde werk van Steyn Parvé.

Bl. 46 noot 33. Zie bij *Hoek* bl. 84.

" 46 noot 34. De brief van Fendall i. R. dd. 15 Juli 1816 luidde als volgt:

With regard to the settlement of Bandjarmasin we could wish to postpone any definitive arrangement until our infor-

mation on the subject of the existing state of that settlement is more complete. To obtain this the resident Mr. Hare has been sent for. But meanwhile it is necessary for us to observe that we cannot concur with your Excellencies in the opinion that Bandjermasin can be considered in the same point of view as the other establishments which are restored by the convention of 1814. The Dutch establishment at Bandjermasin had been formally and fully withdrawn and as appears from the puplic records a sum of money was paid by the Sultan to the Governor-General of the Dutch possessions in India as a purchase of the Fort. The settlement has ceased to exist and was not one of the dependencies included in the capitulation, made by Governor-General Janssens in the year 1811. It is held by the British Government under a distinct and separate cession, voluntarily made by the Prince of the country to the British government alone, and therefore the formation of the establishment, as it now stands, can constitute no right on the part of His Netherlands Majesty's Government to demand its restitution to them. At the same time we would by no means wish to imply that there is an intention of continuing the present British establishment at Banjermasin.

Bl. 46 noot 35. De brief van C. C. G. G. dd. 26 Augustus 1816 luidde aldus:

Pour ce qui regarde Bandjermasin, nous regardons l'abandon de cet établissement fait par le maréchal Daendels comme un acte purement militaire. Ce Général n'était pas en droit d'abandonner une possession ou de céder la moindre partie des possessions Néerlandaises, sans l'autorisation du Gouvernement Europeën.

Le traité du 13 Août 1814 nous cède toutes possessions qui appartenaient au Gouvernement Hollandais à l'époque du 1 Janvier 1803. Nous n'avons donc qu'à juger les deux questions suivantes:

1°. La Hollande, possédait-elle à la dite époque Bandjermasin?

2°. Cet établissement ne se trouve-t-il pas maintenant au pouvoir du Gouvernement Britannique?

La conséquence simple et claire d'une réponse affirmative est, que le Gouvernement Néerlandais est en droit d'en attendre la restitution.

Nous accédons au reste volontiers à la proposition d'attendre l'arrivée de Mr. Hare avant que de terminer les arrangements provisoires pour l'exécution de ce droit.

Bl. 47 noot 36. De brief van Fendall i. R. dd. 3 September 1816, die ook over Banka handelde en het op bl. 4 vermelde P. S. inhield, luidde met betrekking tot Bandjermasin als volgt:

With regard to the settlement of Bandjermasin we perceive that your Excellencies consider the abandonment of that establishment by marshal Daendels as an act entirely of a military nature and that this General had no right to abandon a possession or to cede the smallest portion of the Netherlands possessions without the authority of European Government.

But if marshal Daendels has exceeded his powers, he is responsible to his Government for having done so. The act itself has been conclusively executed — and the sultan of Bandjermasin considered it so, when he concluded the treaty with the British government of Java in the year 1812. — We regret therefore, that we cannot concur in the conclusions drawn by your Excellencies on this subject.

Bandjermasin was in the possession of Holland on the 1st of January 1803, and the British Government has now an establishment at Bandjermasin. But subsequently to the 1s January 1803, the Dutch establishment was formally withdrawn and abandoned, and the British have since established themselves there under a special and separate treaty concluded prior to the convention of Augustus 1814, and the terms of which forbid a transfer to the Netherlands government. The present British establishment may be withdrawn, but we cannot restore the settlement at Bandjermasin. We will do nothing to hinder any arrangements your Excellencies may have in contemplation to form with the Sultan, but our engagements preclude us from interferring to restore, what the former Government had given up to the Sultan, and which we did not gain possession of in right of the capitulation of Java, but by a separate act, concluded many months afterwards, and with the Prince of the Country.

While however we thus frankly communicate to your Excellencies the principles on which we deem it necessary to be guided with regard to the establishment at Bandjermasin, we request with the same frankness and cordiality to assure your Excellencies, that we are at present occupied in making arrangements to ascertain the exact state of that establishment and to withdraw the British residency whenever we are sufficiently informed with regard to the number and description of Javanese settlers and convicts, and on the subject of

properties, which may have been vested there by individuals.

The resident Mr. Hare not having yet arrived, we have determined to send a commision to Bandjermasin forthwith for the purpose above mentioned; and it is intended to entrust this commission with authority to take the most advisable measures for withdrawing the British residency and establishment at Bandjermasin, or otherwise collecting such information as may enable us to speak more decidedly upon the subject.

Bl. 48 noot 37. De brief dd. 9 September 1816 van Assey aan onzen Algemeenen Secretaris luidde aldus:

I am directed to request you to inform their Excellencies the Commissioners-General, that the British Commissioners have resolved to take immediate measures for the removal of the present British establishment at Bandjermasin, as already communicated in the letter addressed to their Excellencies a few days ago — and the Commission, now on the point of proceeding to that settlement, will be specially charged with instructions to this effect.

The convicts who have been sent from this island to Bandjermasin during the last five years will require to be brought back to Java in consequence of this arrangement, and I am instructed to request that you will have the goodness to lay before their Excellencies the enclosed abstract of the last return, received on the 2d instant, from the resident at Bandjer, and to add that measures will be taken to bring them to such port and deliver them to such person as their Excellencies may think most expedient.

De in dit schrijven bedoelde opgave van bannelingen enz. werd reeds gepubliceerd op bl. 22 van Baud's artikel over de Banjermasinsche afschuwelijkheid.

" 48 noot 38. De brief van C. C. G. G. dd. 14 September 1816 luidde aldus:

Pour ce qui regarde l'établissement de Banjermasin, nous n'abandonnons pas tout espoir de pouvoir convaincre votre Excellence que le refus constant du ci-devant Gouvernement provisoire de Java (dont il est une dépendance) d'en faire la délivrance au Gouvernement Néerlandais serait une infraction positive et directe aux droits que ce Gouvernement a acquis par le traité du 13 Août 1814; le dit traité règle les droits réciproques des deux Gouvernements, le premier cède au dernier toutes les possessions Asiatiques, maintenant en sa possession, pour autant qu'elles étaient au pouvoir du

dernier au 1[r] janvier 1803; il n'y a aucune exception à l'égard de Bandjermasin; il ne nous appartient pas à nous, qui ne sommes appelés qu'à mettre le dit traité en exécution, d'en faire.

La déclaration faite par votre Excellence en son Conseil dans une lettre précédente, qu'elle ne songeait à rien moins qu'à en garder la possession, nous dispense au reste de presser cet argument.

Déjà nous nous sommes expliqués sur la conduite du Gouverneur-Général Daendels et nous ne pouvons cacher la peine extrême que nous a causée la réponse à cette explication, qui s'est glissée dans la lettre qui nous occupe; voici la phrase que nous avons en vue:

„Si le Maréchal Daendels a excédé ses pouvoirs il est responsable à son Gouvernement de l'avoir fait, mais l'acte a été exécuté finalement et le Sultan de Banjermasin l'a considéré ainsi, lorsqu'il a conclu le traité avec le Gouvernement Britannique de Java en 1812."

Nous nous étions flattés d'une réponse plus conforme aux protestations réitérées d'amitié et de bienvaillance pour le Gouvernement Néerlandais, qu'il a plu à votre Excellence et son Conseil de nous faire; et certes c'eût été une occasion favorable d'en donner la preuve la moins équivoque en nous aidant à rentrer dans les droits, dont l'exercise n'a été interrompu que par des circonstances du temps et nous sommes bien persuadés que ce n'aurait été qu'agir conformément au voeu du Gouvernement Britannique en Europe.

Mais si une conduite opposée nous a vivement frappé, notre étonnement s'est accrû lors de la lecture de la lettre, écrite par Monsieur le Sécretaire Assey au Sécretaire-Général D'Ozy, en date du 9 de ce mois.

Cette lettre contient une simple communication que les commissaires Britanniques, ayant résolu d'abandonner l'établissement de Bandjermasin, les criminels déportés depuis les cinq dernières années seraient renvoyés à Java, débarqués dans tel port et délivrés à telles personnes, que nous aurons désignées à cet effet.

Le nombre de 917 déportés en vertu des sentences des tribunaux de justice est effrayant en vérité; les voir renvoyer inopinément avec leurs familles au nombre de plus de 1400 personnes dans la société d'où ils sont bannis, est un phénomène d'autant plus extraordinaire en considérant les relations intimes qui existent entre nos Gouvernements; ainsi nous devons déclarer franchement et de la manière la plus sérieuse que nous regardons un acte de pareille nature comme contraire

aux droits de notre auguste Souverain et que nous refusons positivement de les admettre sur le territoire de cette île.

Nous éprouvons un sentiment bien pénible en nous voyant chargés des criminels et enlever nos soldats et nos citoyens comme nous avons eu l'honneur de remontrer à votre Excellence dans notre lettre du 14 juillet passé qui jusq'ici est restée sans réponse.

Nous déclarons en outre, que nous avons positivement résolu de prendre possession de notre établissement de Bandjermasin; nous osons attendre de votre Excellence, et nous la prions du moins avec instance, qu'elle veuille agir de concert avec nous à ce sujet et qu'elle donne les ordres nécessaires pour que toute chose reste intacte à fin de ne préjuger en rien nos droits.

Si toutefois notre espoir s'évanouit et l'ancien Gouvernement provisoire de Java nous refuse le droit que le Gouverment Britannique Européen a reconnu, nous devrons de notre côté protester formellement contre une atteinte aussi forte.

Bl. 49 noot 39. De brief van Fendall i. R. dd. 20 September 1816 luidde aldus:

We regret exceedingly to observe in your Excellencies' letter, bearing date the 14 instant, that our sentiments with regard to the settlement at Bandjermasin differ so materially as to render it difficult to bring them to a point of union, but our anxiety that the restitution of this colony should be effected in the most amicable manner possible, induces us to communicate to you still further the principles on which we feel it absolutely incumbent upon us to act, and the extent to which we consider ourselves permitted to go. Having done this with the frankness and cordiality which can arise only from a wish to conciliate, we rely with confidence that we shall experience from your Excellencies a corresponding wish to meet and remove the difficulty.

We request however to premise that nothing was ever further from our intention than to let loose the persons, who either from political reasons or by sentences passed in the courts of justice, have been transported to Bandjermasin and we most earnestly depricate any such construction on the letter which we directed to be transmitted to Mr Secretary-General D'Ozy on the 9 current. — In the proposal then made to deliver the convicts on this island, we never entertained an idea of letting them loose upon the society from whence they had been banished. Our idea was to deliver

them to the Government of Java, who might exercise its mercy or transport them to some one of its established dependencies, more convenient and less expensive than Bandjermasin.

The circumstances in which the present settlement at Banjer has been formed are such as to preclude us from delivering over that settlement to his Netherland Majesty's Government. To do so would be an infraction of a treaty, concluded when the settlement was formed; would be in direct contradiction to the wishes of the Sultan as recently expressed; and would in short in our opinion and belief be a deliberate departure from our national honor and good faith, a consideration which we should hope would of itself induce your Excellencies not to persist in demanding it. But our withdrawing from Bandjermasin is a very different question; the Sultan would consent to the measure and we feel ourselves justified in adopting it so long as we do not assert in placing him under any other authority. At the same time we wish it to be clearly and explicitly understood that in withdrawing the present establishment, we expressly retain any rights which the British government may have acquired, by the present settlement at Bandjermasin and by the treaty with the Sultan or by the terms under which that settlement was evacuated, and abandoned during the administration of marshal Daendels in this colony *(a)*.

We have thus with the most perfect frankness and cordiality placed in your Excellencies' possession the principles on which we are guided in the present question, and your Excellencies will readily perceive that the disposal of the Javanese convicts and settlers is the greatest difficulty in the arrangement

We have no wish to interfere in, much less to hinder any plans which your Excellencies may have in view towards Bandjer. We would on the contrary be happy to assist in promoting them, for it is our intention to withdraw the present British establishment; but although we would have no hesitation in the event of the Netherlands government reëstablishing itself at Bandjarmasin with the concurrence of the Sultan, in transferring to your Excellencies the authority, we hold over the Javanese conscrits and settlers, we cannot in the face of a solemn and explicit agreement deliver over that Javanese population, or place the sultan of Bandjermasin under any other European authority, — an effect which would be produced by restoring the settlement of Ban-

(a) C. C. G. G. hadden nu waarlijk deze stellige verklaring door hunne eigen telkens terugkeerende pleitredenen (bl. 115—116) uitgelokt!

djermasin in the manner which your Excellencies have proposed.

Any intermediate course, calculated to avoid the difficulties above alluded to, we shall be most happy to adopt and to carry it into effect without delay; and we shall consider it the strongest proof of your Excellencies' good will and desire to complete the restitution of this colony in the spirit of friendship, which happily subsists between our respective Governments, if you will cordially and candidly unite with us on the present occasion. In the frankness with which our views and sentiments are thus communicated, your Excellencies have the best proof of their sincerity; and either by personal conference or otherwise we shall with pleasure receive your Excellencies' opinion in the same manner. Will a joint commission, founded on the principle of the independance of the Sultan to negociate his own arrangements, be satisfactory to your Excellencies? We would have no hesitation in acceding to such an arrangement. The Sultan would in all probability not object, and in the event of his concurrence being obtained, no difficulty would exist on our part in transferring to his Netherlands Majesty's government the facilities and the security, afforded by the control of the separate Javanese population in the districts of Tallos. In short so long as we preserve untouched the independency of the Sultan in as far the British goverment is concerned, and explicitly declare that the reëstablishment of the Netherlands Government does not depend on the restitution by us of what we conceive to have been separately and distinctly acquired *(a)*, we shall be happy in any local details of arrangements to meet the wishes and views of your Excellencies.

We anxiously await your Excellencies' reply to this letter, and, with reference to the advanced state of the season request to be favored with it, as early a date as may be convenient, in order that it may reach us if possible before the departure of the commission now under orders to proceed to Bandjermasin.

Bl. 49 noot 40. De brief dd. 25 September 1816 van Assey aan onzen Algemeenen Secretaris luidde aldus:

I am directed to request you, to bring to the notice of their Excellencies the Commissioners-General, that the necessity of coming to some determination with regard to the disposal of the Javanese convicts at Bandjermasin, before the

(*a*) Zie de noot hiervoor.

season is too far advanced to admit of their being removed to a distant settlement, induces the British Commissioners to request most earnestly an early decision of their Excellencies upon the letter of the 20 intant in as far as the convicts are concerned.

It is intended to dispatch the vessels to Bandjermasin on Sunday next, as the professional men have stated that a longer delay might endanger the practicability of the passage, and if even their Excellencies should still think it necessary to object of resuming the settlement of Bandjermasin on the terms proposed in that letter, it is still possible that an understanding could be formed with regard to the disposal of the convicts, sinçe their Excellencies have expressed it to be their intention to resume an establishment at Bandjermasin.

The British Commissioners under these pressing considerations would feel themselves obliged to their Excellencies to favor them with a reply, as soon as can be convenient: whether, in any arrangement which their Excellencies may have in contemplation, the Javanese convicts at Bandjermasin would be allowed to remain under his Netherlands Majestys Government, or if their Excellencies would consent to their being sent at the expense of the British Government to the Moluccos, where the services of people of this description cannot be otherwise than publicly useful.

With regard to the Javanese settlers at Bandjermasin, who have gone there not under any judicial sentence, they must naturally be considered free men; and be allowed to remain or to go where they please, independently of any political arrangements between the two Governments.

In conclusion I am instructed to observe, that it would be a subject of great regret to the British Commissioners if the uncertainty with regard to the intended arrangements of their Excellencies the Commissioners-General and the imperious necessity of the early adoption of some resolution, when the season of the year would soon render it very difficult to carry any resolution into effect, should lead them to the adoption of any plan for disposing of the convicts in a manner not consonant to their Excellencies' wishes and ideas.

Bl. 50 noot 41. De brief van Assey dd. 1 October 1816 aan Engelhard luidde:

I am directed by the British Commissioners to acknowledge the receipt of your letter of this date relative to points

connected with your mission to Bandjermasin for the purpose of taking possession of that establishment, and I am instructed to acquaint you that the British Commissioners cannot enter into this discussion unless it comes direct from their Excellencies the Commissioners-General.

Bl. 50 noot 42. De brief van onzen Algemeenen Secretaris dd. 2 October 1816 was van den volgenden inhoud:

Mr. Engelhard having communicated to their Excellencies the Commissioners-General the objection the British Commissioners have made to enter with him into the discussion relative to the points connected with the mission conferred on him, according to my letter of the 27th Ultimo, I am directed to repeat the questions and have consequently the honor to request, you will propose the same to His Excellency the Lt Gouvernor viz.

In the event of the arrival of the Commissioner at Bandjermasin, while the British flag is still displayed, will it be permitted by the British Commissioner to land, with the troops attached to his mission?

Will it be left to the British Commissioner to make such arrangements with the Commissioner to be sent, on the spot regarding the disposal of the convicts as circumstances may direct?

〃 50 noot 43. De brief van Assey dd. 8 October 1816 aan onzen Algemeenen Secretaris luidde:

I am directed by the British Commissioners to acknowledge the receipt of your letter, of the 2nd Instant, containing queries with regard to the mission of Mr Engelhard, and to request you to inform their Excellencies the Commissioners-General that as the replies to these queries must necessarily depend much on the principle upon which the establishment at Bandjermasin is taken possession of by His Netherlands Majesty's government, the British Commissioners feel themselves unable to answer the queries until they receive their Excellencies' sentiments upon the points noticed in their letter under date the 20th Ultimo.

〃 51 noot 44. Hare heeft dit later verhaald in eene nota dd. 4 November 1817 aan Van Boekholz, destijds te Batavia, namelijk dat hij bij Fendall was gekomen: 〃to invite the British government to leave the population as settled at Moloeka and... to undertake the charge of them on

mine own account, or, if Government should afterwards be disposed to take over my landed property there, I would relinquish and retire, trusting that in such case a compensation would be given me in Java."

Bl. 51 noot 45. C. C. G. G. brengen dit feit nog in herinnering, toen zij bij den op bl. 55 vermelden brief van 1 December 1816, aan Fendall dubbelhartigheid verweet.

" 51 noot 46. In hun rapport dd. 20 October 1816 berichtten C. C. G. G. namelijk over deze aangelegenheid het onderstaande aan het Opperbestuur, in vervolg op hun schrijven van den 9n; de lezer zal er uit zien dat, geheel ten onrechte, C. C. G. G. het hier voorstellen, alsof *Fendall* eenigszins van meening veranderd was!

Uit onzen boven aangehaalden brief van den 9n is aan UHoogEdelGestrenge gebleken, dat wij daags te voren een ontwijkend antwoord ontvangen hadden op onze stellige vragen aan het Britsch Gouvernement gedaan, zoo ten aanzien van de landing onzer troepen, als van de bannelingen op en bij Bandjermasin levende.

Korte dagen daarna werden wij door den Britschen resident van Bandjermasin Hare over deze bezitting onderhouden. Hij had (zoo het toen reeds scheen en daarna bleek) van de Britsche regeering daartoe verlof bekomen, en zijn berichten aan die regeering schijnen dezelve, ten minste eenigszins, van gedachten te hebben doen veranderen.

Deze heer heeft zekerlijk, zooveel in zijn vermogen was, toegebracht, om de noodzakelijkheid eener Europeesche bezetting in die streken te betoogen, daartoe, behalve door de staatkundige redeneeringen, nog aangezet wordende door zijne eigen geldelijke belangen, alzoo hij met de bannelingen en andere vrije menschen eene kleine, op zichzelve staande volkplanting had samengebracht, waaraan hij veel kosten besteed had, die bij eene geheele verlating der Britsche macht, zonder door eene Nederlandsche vervangen te zijn, tot niet zoo hebben geloopen.

Genoeg, dat wij uit deze gesprekken aanleiding verkregen, om te stellen, dat er ten minste mogelijkheid was, in stede van geheele tegenwerking, eenige medewerking te zullen ondervinden, indien wij van onze zijde eene nadere en eenigszins gewijzigde aanvrage deden. Wij aarzelden niet om den vorm aan de zaak op te offeren....

Bl. 52 noot 47. De brief van C. C. G. G. dd. 15 October 1816 luidde aldus:

Nous avons vu avec peine par la lettre de Mr. le sécretaire Assey au Secrétaire-Général D'Ozy en date du 8 de ce mois, que nous n'avons pas bien compris celle, que votre Excellence et son ci-devant Conseil nous ont fait l'honneur d'écrire en date du 20 Septembre dernier par rapport à l'établissement de Bandjarmasin.

Nous nous étions flattés que la nomination d'une commission de notre part aurait lévé toutes difficultés.

Sans vouloir presser là-dessus, nous éprouverons encore si nous pourrons en venir à un arrangement amical, qui nous intéresse fortement.

Nous partons donc du principe (sans cependant l'admettre puisqu'il nous parait dénué de tout fondement), que le Gouvernement Britannique de Java a énoncé plus d'une fois de la manière la plus positive, qu'il se croit non fondé à nous en délivrer la possession.

Dans cette hypothèse, et sans insister sur notre droit, nous n'avons qu'une seule demande à faire: Votre Excellence admettra-t-elle notre commissaire et les troupes, qui l'accompagneront, dans l'établissement de Bandjermasin et Tatas, afin de faire tels arrangements avec le Sultan, que nous croirons être expédients et utiles, et de prendre possession ensuite de cet établissement même? (*a*)

Nous osons espérer de recevoir une réponse aussi catégorique et simple, qu'est la question même et nous nous flattons de même que votre Excellence prendra les mesures nécessaires pour que l'affaire des *convicts*, si intimement liée à l'établissement nouveau, qui a été formé, reste intacte.

" 52 noot 48. De brief dd. 15 October 1816 van Fendall i. R. luidde aldus:

We hasten to acknowledge the receipt of your Excellencies' letter of this day's date on the subject of Bandjermasin, and in reply to the question it contains, we request to assure you that we shall offer no opposition whatever to the landing of the Commissioner, who may be sent by your Excellencies to Bandjermasin; or of the troops who may accompany him, and orders to that effect will be fortwith sent to the commission, whom we lately dispatched to that place. (*b*)

(*a*) Deze zinsnede ook bij Hoek, bl. 128.
(*b*) Deze zinsnede met onbeduidende afwijking ook bij Hoek bl. 128.

When the Netherlands commission shall have arranged with his Highness the Sultan, we shall have no objections whatever to place at your Excellencies' disposal the authority and relations we have in the Javanese establishment of convicts and settlers at Bandjermasin (*a*). Mr. Hare, now at Batavia, has received full permission to communicate to your Excellencies the present state of affairs at Bandjermasin and to lay before you the interest which he himself profess on the ground of expences personally incurred by him on account of this establishment and it is not our desire or intention to move them if any arrangements can be made for their remaining there in security. But no time can now be lost in coming to a decision on this point and the commission, who have gone to Bandjermasin, have full powers and authority to act on the spot as they find most expedient: either leaving the people as they are if it can be done with safety to them, or if otherwise to remove the convicts while the mouson yet admits of its being done.

Bl. 52 noot 49: "eene overhaasting, die blijkbaar ten doel had eene ontmoeting te vermijden met den ambtenaar (den heer Van Boekholtz) van de Nederlandsche zijde bestemd om zich naar Bandjermasin te begeven" (*Baud*).

"Aan dit talmen en later het haasten van Fendall lag een doel ten grondslag. Overtuigd van de onrechtvaardigheid der gepleegde handelingen, had hij een onderzoek bevolen, en nu wilde hij zooveel mogelijk verhoeden, dat het Ned. Gouvt zich met dat onderzoek zou bemoeien, omdat anders al het berispelijke en willekeurige van de handelingen van Raffles voor dat Gouvt. zou worden opengelegd" (*Hoek*).

"Fendall wenschte klaarblijkelijk de Nederlanders te verhinderen bekend te worden met den staat van zaken onder den resident Hare in Bandjermasin, waarop zeer veel was aan te merken, zoodat hij met overhaasting een kommissaris derwaarts zond voordat de Nederlandsche gemachtigden konden aankomen" (*Meinsma*).

" 54 noot 50. Het schrijven dd. 29 November 1816 van C. C. G. G. luidde aldus:

Nous avons peine à croire une nouvelle bien peu conforme aux intentions que votre Excellence en son Conseil a bien

(*a*) Ook bij Hoek op bl. 132.

voulu nous communiquer, mais nous nous trouvons obligés en tout cas de nous adresser à votre Excellence en son Conseil avec prière de vouloir nous communiquer ce qui en est, afin de pouvoir prendre dans ce cas inopiné telle mesure qu'un changement total de position pourrait rendre nécessaire.

Bl. 54 noot 51. In den brief van Fendall i. R. dd. 30 November 1816 leest men o. a. het volgende:

We have not at present received the official advices on the subject, but we consider it most probable, that the British flag has been withdrawn from Tatas and that the settlement, which the Sultan delivered to the British Government, has been given up to his Highness' authority; and though it is with regret that we revert to points on which we have not been able to concur in opinion with your Excellencies, we must in justice to ourselves observe, that our former correspondence evidently pointed to this measure, as one which must happen if your Excellencies did not deem it practicable to meet us and to obviate the difficulty by some intermediate measure as proposed in our letter of the 20th September last.

We fell it to be our duty to avoid delivering the sultan of Bandjarmasin as a vassal of the Netherlands government; we at the same time had to withdraw the British establishment; we pointed out to your Excellencies the difficulties that existed against the delivery of that establishment without some attention to the claims of the Sultan, and to the public faith pledged to him, by treaty; we adverted to the further difficulty arising from the necessity of adopting some measures for the future disposal of the Javanese population; they have been fed and maintained at the expence of Government and they could not be left in an uncertainty: we then suggested an alternative of a joint commission or any other intermediate course, which your Excellencies would propose. We received no answer, and it was not till the seasons would admit of no further delay that our commission was sent to Bandjermasin.

No commission on the part of the Netherlands government accompanied or soon followed them and it would appear from this report that they remained three weeks at Bandjermasin; for they arrived there on the 14th October and it is stated that the British flag was withdrawn early in the present month. The Sultan had received the establishment from the Dutch government and ceded it to the British, as his own possession; these positions are proved by the correspondence

of marshal Daendels and the treaty in 1812, copies of which documents we have already had the honor to place in your Excellencies' possession. The Sultan has earnestly requested, that it should be given back to him; and unless by a new arrangement made with his Highness, he agreed to deliver it again to his Netherlands Majesty's Government, we possessed not the right to transfer it. These points we have already communicated to your Excellencies in our former correspondence and proposals. If Mr. Van Boekholz had proceeded to Bandjermasin in the beginning of October, when Mr. Engelhard was supposed to be going thither, the object which we anxiously wished for — viz. an arrangement that could have justified our placing at your Excellencies' disposal all the facilities, which the British establishment at Bandjer could afford, would have been obtained. We have now been compelled to act separately and to withdraw the British establishment as well as we could, and while we regret extremely any disappointment, which your Excellencies may experience from what has passed there, we regret even more, if possible, that our efforts to prevent it, were unsuccessfull.

Having no official advices as yet, we can only presume that our commission has withdrawn the British flag, and delivered to the Sultan the districts, which his Highness had ceded to the British Government. This is in conformity to their instructions, but they have at the same time been expressly informed, that though the establishment could not be given over unconditionally, they were to assist in obtaining the concurrence of the Sultan for the reception of the Netherlands troops, and to afford every aid consistent with existing treaties.

Our commissioners in short sailed in the full expectation of being immediately followed by a commision of the Netherlands Government; they had a variety of matters to arrange independently of the political question and they were informed, that while they were in the first instance proceeding on these duties, it was hoped that they would be able to pave the way for the reception of the Netherlands troops, and the arrangement of all matters with the Netherlands commissioner, and with the consent and concurrence of his Highness the Sultan. It now appears that they waited full three weeks before they come to a conclusion.

We cannot sufficiently regret therefore, that no person joined them on the part of his Netherlands Majesty's Government.

Bl. 60 noot 52. Tegelijkertijd dat Java aan onze C. C. G. G. was overgegeven, werd, voor de behandeling van nog hangende zaken op Java, door Fendall in Midden-Java als commissaris aangewezen Crawfurd. Men leest namelijk in het buitengewoon nommer der *Java Gouvt. Gazette* van Maandag 19 Augustus 1816, waarin het Britsch bestuur de overgave bekend maakt, o. a. het volgende:

The Residents in the Eastern Districts, after having executed the delivery of the administration and public property under their charge in conformity to the instructions which have already been sent to them, will repair to Batavia for the final audit of their accounts; and, in order to expedite the conclusion of any arrangements still requiring to be made in the Eastern districts, Mr. *John Crawfurd* has been already appointed commissioner at Semarang; and persons who have matters of immediate reference to transact with the British authority in the Eastern districts, will make application to the commissioner Mr. Crawfurd.

In dezelfde publicatie komt nog tot slot de volgende dankbetuiging voor:

The Lieutenant-Governor in Council avails himself of this opportunity to record his acknowledgments of the benifit which the British Government during its administration of this colony has derived from the services of those Dutch gentlemen who have held employments under its authority; and with the cordial thanks of the British Government for the ability and exertions they have shewn in the performance of the duties attached to the several situations they have filled, he requests to offer them his best wishes for their future prosperity and welfare.

〃 61 noot 53. De namen der Hollandsche commissieleden bij Hoek blz. 133. Hunne instructie luidde in substantie als volgt:

1. Terstond het onderzoek met de Engelsche commissieleden aanvangen.
2. De bannelingen rangschikken onder een dezer klassen:
   a. Bij rechterlijke gewijsde veroordeelden, wier tijd nog niet was verstreken.
   b. Politiek verwijderden.
   c. Bij rechterlijk gewijsde veroordeelden, wier tijd was verstreken.
   d. Die tot geen der drie vorige klassen behoorden.

3. De Commissie kon alle de noodige stukken, die tot de verbanning hadden geleid, opvragen.
4. Lijsten der personen opmaken met opgave der redenen van verbanning.
5. De personen *a* en *b* behoorden aan boord te blijven: de klassen *c* en *d* moesten ontscheept en in verzekerde bewaring gesteld worden, tot nadere beslissing van C. C. G. G.
6. Het onderzoek verrichten „met de meeste nauwkeurigheid, doch tevens met den meesten spoed".

Bl. 62 noot 54. Na het aangehaalde uit den brief dd. 13 December 1816 van C. C. G. G., leest men er namelijk nog het volgende in:

Nous avons envoyé sans delai aux commissaires, nommés pour l'examen des personnes ci-dessus mentionnées, les ordres nécessaires afin de faire les recherches les plus exactes, si en vérité parmi elles se trouve le dit rebelle, ou quelques autres personnages marquants, qui dans le temps se sont distingués dans les troubles de Chéribon, et en cas qu'oui, de les mettre en prison, soit que le temps de leur déportation soit exprimé ou non.

Nous avons cru, Monsieur le Gouverneur, devoir donner connaissance de cet ordre à votre Excellence en son Conseil, pour que les commissaires, nommés par elle, pourraient en être avertis.

Nous sommes fortement persuadés que votre Excellence en son Conseil voudra concourir avec nous pour prévenir les suites funestes de ce tumulte en effet sérieux, et qui nous fait regretter de plus en plus, que les commissaires Britanniques à Bandjermasin se sont permis une démarche aussi inconsidérée qu'étonnante, que celle de renvoyer sans nécessité, sans communication, malgré le voeu du Gouvernement Néerlandais, des personnes dont, dès notre première lettre, nous déclarâmes la présence effrayante pour le repos public.

„ 62 noot 55. Het antwoord van Fendall i. R. dd. 14 December 1816 luidde aldus:

We are this moment honored by the receipt of Your letter of this date, and regret extremely to learn that any interruption of the public tranquillity has taken place.

Instructions similar to those which your Excellencies have issued, shall be this day sent to our officers, engaged in the joint examination of the persons arrived from Bandjermasin.

Bl. 63 noot 56. Het schrijven van C. C. G. G. dd. 26 December 1816 besloot aldus:

Déjà le sang a coulé, on en est venu aux mains et quelques uns de nos compatriotes, et des natifs fidèles au Gouvernement Néerlandais, ont été les victimes de leur zèle. Heureusement au reste, les bonnes mesures prises ont eu le meilleur effet possible, et plus de cinq cents de ces malheureux sont mis hors de combat.

Ce n'est pas dans des circonstances aussi sérieuses qu'il faut perdre le bon moment, pour se saisir d'un personnage marquant, qu'une partie des insurgés attend comme leur chef, qui lui-même déclare avoir reçu à Bandjermasin des avis, que sa famille l'attendait sous peu, *qui a été déporté par le Gouvernement Britanique lui-même, pour la même raison*, et que des autorités subalternes se permettent de renvoyer simplement avec un grand nombre de ses adhérents, sans en donner connaissance préalable, sans même le signaler exactement sur l'état officiel signé par eux, surtout quand ces autorités, comme il paraît par l'ordre donnée au capitaine du *Despatch*, n'ont aucun égard pour la seule autorité légale, qui soit à Java, du Gouvernement Néerlandais, mais donnant l'autorisation de les faire mettre pied à terre; en effet cette autorisation a eu son effet, comme il nous est entre autres rapporté par notre résident à Sumanap.

C'est par une telle conduite, si jamais le cas put exister, que pourrait être compromis le pavillon respectable d'une nation, qui ne l'est pas moins surtout à nos yeux, qui avons été témoin *en Europe* de tant de preuves de générosité et de bienveillance envers la nôtre.

" 64 noot 57. Den 27 Januari 1817 deelde o. a. de Britsche secretaris Assey aan onzen Algemeenen Secretaris mede: "that the British commissioners are on every account anxious to bring these enquiries to a close and would consider it a proof of good will and cordiality if the difficulties, that may exist therein, could be smoothed and abrogated."

" 64 noot 58. Hoek bl. 133.

" 65 noot 59. Zie de classificatie der bannelingen, als resultaat van het onderzoek, bij Hoek bl. 133.

" 65 noot 60. Baud schrijft op bl. 13—14 zijner *Afschuwelijkheid:* "Door de geschikte maatregelen der Nederlandsche Kom-

missarissen-Generaal en de medewerking der Britsche ambtenaren liep het opbreken van de inrichting te Bandjermasin zonder verdere rustverstoring op Java af. Het verder lot van de onderscheiden soorten van gedeporteerden blijkt niet, maar het is waarschijnlijk dat de staatkundige bannelingen later werden vervoerd naar de Molukken, dat de rechterlijk veroordeelden naar luid van de tegen hen bestaande vonnissen werden behandeld en dat eindelijk de personen die op de reeds beschreven lichtvaardige wijze waren opgeligt en weggevoerd, op vrije voeten zijn gesteld."

Baud schijnt alzoo niet bekend te zijn geweest met het in mijne verhandeling aangehaald besluit van 13 Mei 1817. Het volge hier in zijn geheel:

N° 29. Nader gedelibereerd zijnde op het rapport van de Commissie te Batavia benoemd tot onderzoek der bannelingen van Banjermasin, teruggezonden in d° 21 Januari ll., vermeld in de notulen van den 7ⁿ Februari daaraanvolgende N° 33, en alstoen gehouden in advies.

En wijders in deliberatie gebracht zijnde de consideratiën van den advocaat-fiscaal te Batavia op het rapport tot het voors. einde te Soerabaja benoemd en nog de consideratiën van denzelven advocaat-fiscaal houdende eene algemeene voordracht omtrent alle de op Java teruggezondene bannelingen, met uitzondering van dat gedeelte van dezelven, welke te Semarang is aangebracht en waarover bij besluit van den 12ⁿ Maart dezes jaars N° 10 is gedisponeerd.

Is goedgevonden en verstaan,

Ten aanzien der bannelingen welke te *Batavia* zijn aangebracht:

Ten eerste: Te approbeeren, dat de personen welke bij rechterlijk vonnis naar Banjermasin voor niet langer dan den tijd van vijf jaren verbannen zijn geweest en vermeld staan op de ten deze geannexeerde lijst sub Letter *A*, alle op vrije voeten gesteld zijn.

Ten tweede: Te approbeeren, dat de Cheribonners, vermeld in de lijst gemerkt Lᵗ B & C, gedeeltelijk afgegeven zijn aan de heeren Petel, Jessen en Trail om op de plantage te Tjiband, en aan de heeren J. Fraser en L. P. de Serière om op hunne plantagiën in de Bataviasche ommelanden te dienen en beschouwd te worden als vrije lieden, zullende gemelde planters ten aanzien van deze Cheribonners verplicht zijn de volgende bepalingen in acht te nemen:

1° dat zij alle die personen zullen behandelen als vrije lieden, alleen om politieke redenen bij hen geplaatst om te arbeiden;

2° dat zij die, welke zich kwalijk mochten gedragen of trachten te ontvluchten, dadelijk aan de politie zullen overleveren;

3° dat zij aan dezelven zullen doen de volgende betaling en verstrekkingen:

aan een mandoor f 6, 8 gantang rijst en één flesch olie;

aan getrouwde lieden f 2, 6 stuivers, 7 gantang rijst en ¼ flesch olie;

aan ongetrouwden f 2, 6 stuivers, 5 gantang rijst en ¼ flesch olie 's maands;

4° Dat zij hun indertijd zullen voorschieten hetgeen noodig is tot het bouwen van Javaansche woningen en het cultiveeren van den grond en hun tot dit laatste einde een stuk land geven.

Ten derde: Den Resident van Bantam en den Magistraat van Batavia aan te schrijven om tweemaal 's jaars te onderzoeken of door eene commissie te doen onderzoeken of aan de in art. 2 gemaakte bepalingen wordt voldaan en daarvan aan den Gouverneur-Generaal rapport te doen.

Ten vierde: De Cheribonsche en Bantamsche hoofden, vermeld op de lijst Letter D, gedurende hun leven te verbannen naar Ambon, om aldaar als staatsgevangenen bewaard en behandeld te worden, wordende aan den Gouverneur van de Moluksche eilanden overgelaten om hun toe te staan zoodanig pensioen als hij zal vermeenen te moeten bepalen, overeenkomstig den staat van deze gevangenen.

Ten vijfde: De personen genaamd Rantjana en Oerip, als kunnende nadeelig zijn voor de rust, gedurende vijf jaren te relegeeren naar Banda om aldaar buiten den ketting op den voet van alle de andere werklieden in de specerijperken te arbeiden.

Ten zesde: De Bantammers en Cheribonners, vermeld op de lijst Letter E te verzenden naar het oostelijk gedeelte van Java om aldaar bij particulieren te arbeiden op den voet bij artikel 2 vastgesteld, met dien verstande echter dat de residenten der plaatsen, waarheen dezelven zullen gezonden worden, in de bepalingen zoodanige verandering zullen kunnen maken als de locale omstandigheden noodzakelijk mochten maken.

Ten zevende: Te approbeeren dat de lieden welke wederom voor eenige jaren zouden verbannen moeten worden, vermeld op de lijsten F, G en H, aan den heer Petel zijn afgegeven

om voor dien tijd op zijne plantage te dienen, doch onder de volgende bepalingen:

1° Dat hij degenen, welke zich slecht mochten gedragen of trachten te ontvluchten, aan de politie zal overleveren, ten einde in den ketting geklonken op gemelde plantagie ten afschrik van anderen te arbeiden.

2°. Dat hij aan deze lieden behalve de noodige kleeding nog zal doen de volgende betaling en verstrekking:

aan een mandoor f 6 of f 5, 5 gantangs rijst, één of een halve flesch olie, 1½ of één pond zout, 1½ of één pond gezouten visch, naarmate van hunne dienstverrichtingen, 's maands;

aan de gemeene werklieden f 1¼, 5 gantangs rijst, ½ flesch olie, 1½ pond zout en 1½ pond gezouten visch;

aan de vrouwen f 1¼, 2 gantangs rijst, ½ flesch olie, 1½ pond zout en 1½ pond gezouten visch.

3° dat hij degenen, wier tijd verstreken zal zijn, dadelijk zal ontslaan en hun de keus laten om te blijven of naar hunne geboorteplaats terug te keeren; in alle gevallen daarvan kennisgevend aan den Magistraat, wordende den advocaat-fiscaal bij deze aangeschreven aan elk van deze personen een certificaat te geven, houdende vermelding van den tijd gedurende welke zij zullen moeten arbeiden.

4°. Den heer Petel aan te schrijven jaarlijks rapport te doen van de lieden, welke uithoofde van hun goed gedrag mochten verdienen eenigen afslag te bekomen.

Ten achtste: Den Magistraat van Batavia aan te schrijven om tweemaal 's jaars te onderzoeken of door eene commissie te doen onderzoeken of aan de bepalingen bij art. 7 gemaakt, wordt voldaan en daarvan rapport te doen aan den Gouverneur-Generaal.

Ten negende: De twintig personen, welke nog in het kettingkwartier zijn, vermeld op de lijst Letter K, en weder voor vijftien jaren zouden verbannen moeten worden, af te geven aan den Directeur van de Civiele gebouwen en Werken om buiten den ketting voor den publieken dienst gebruikt te worden onder dezelfde verstrekking en kleeding als de kettinggangers en bovendien onder betaling van f 2 's maands; zullende degenen, die zich slecht gedragen of mochten trachten te ontvluchten, worden overgeleverd aan de politie om evenals de overige kettinggangers in den ketting geklonken te worden voor den tijd gedurende welke zij nog moeten dienen.

In de tweede plaats. Ten aanzien van de 44 te *Semarang*

zijnde, waarvan alstoen berichten van Batavia werden ingewacht en ten aanzien van welke bij besluit van den 12ⁿ Maart ll. nº 10 niet is gedisponeerd:

Ten eerste. Den Resident van Semarang aan te schrijven de 35 personen, voorkomende op de lijst Letter L., op vrije voeten te stellen en te zorgen, dat zij zoo veel mogelijk bij particulieren geplaatst worden op de voorwaarden hierboven onder nº 2 bepaald voor de Cheribonners, gewijzigd echter naar de locale omstandigheden of indien zulks niet kan geschieden dat dezelven in dienst van het Gouvernement als vrije lieden verblijven.

Ten tweede de negen personen, voorkomende op de lijst Letter M, voor den tijd van vijf jaren te verzenden naar Banda, om aldaar buiten den ketting in de specerijperken te arbeiden.

In de derde plaats ten aanzien van de bannelingen van Banjermasin te *Soerabaja* aangebracht:

Ten eerste de personen, welke bij rechterlijk vonnis voor minder dan den tijd van vijf jaren verbannen zijn geweest en zekere vrouw, genaamd Embo Walio, alias Embo Oeriep, vermeld op de lijst Letter N, op vrij voeten te stellen en den fungeerenden Resident aan te schrijven om aan elk twee Sp. matten te geven, ten einde hen in staat te stellen naar derzelver woonplaatsen terug te keeren.

Ten tweede aan de personen, vermeld op de lijst Letter O, welke bij rechterlijk gewijsde gecondemneerd zijn tot een bannissement van meer dan tien jaren, te verleenen afslag van een derde van den tijd van dat bannissement; voorts aan degenen, die om bijzondere redenen op gemelde lijst gebracht zijn te geven afslag van den tijd van hun bannissement tot vijf jaren en de overige voor den tijd als aangeteekend staat in de laatste kolom van dezelfde lijst; alle, ten getale van zestien personen, af te geven aan particulieren om op het land te arbeiden op den voet als hierboven onder art. 7 voor de bannelingen te Batavia is bepaald met dien verstande dat degenen welke in het Oostergedeelte van Java tehuis behooren, naar Batavia zullen worden opgezonden en de overige te Soerabaja moeten gehouden worden.

Ten derde. De drie personen, gesteld op de lijst Letter P, welke ad vitam verbannen waren, te verleenen afslag van dien tijd tot op vijftien jaren en den fungeerenden Resident van Soerabaja aan te schrijven om dezelven buiten den ketting

in dienst te nemen op den voet bij art. 9 hierboven bepaald.

Ten vierde. De twaalf personen, voorkomende op de lijst Letter Q, welke den tijd van hun bannissement hebben uitgediend op vrije voeten te doen stellen en den fungeerenden Resident van Soerabaja aan te schrijven aan ieder van de zelven twee Spaansche matten te geven, ten einde hen in staat te stellen om naar hunne woonplaatsen terug te keeren.

Ten vijfde. Te approbeeren de vrijgeving der tweehonderd drie en veertig personen, vermeld op de lijst Letter R, zooals dezelve door de commissie van onderzoek is geschied.

Ten zesde. De teruggevoerde drie en tachtig personen, welke niet hebben kunnen worden geclassificeerd en gesteld zijn op de lijst Letter S, naar hunne verkiezing naar Banjermasin als vrije kolonisten te zenden dan wel bij particulieren te arbeiden, zullende de fungeerende Resident deze keus aan dezelven hoofd voor hoofd voorstellen en hun, nadat die zal zijn uitgebracht, verzenden in het eerste geval naar Banjermasin, in het tweede naar Batavia, ten einde aldaar te worden afgegeven aan de heeren Coop á Groen en van Son, en Baggers om op hunne landen te arbeiden op den voet bij art. 2 voor de bannelingen te Batavia bepaald.

In de vierde plaats den Magistraat van Batavia en den Resident van Semarang en Soerabaja aan te schrijven, gelijk geschiedt bij deze, om de landeigenaren, aan wie bannelingen tot den arbeid worden afgegeven, met de voorwaarden op de welke dit geschiedt en bij dit besluit zijn omschreven, bekend te maken.

Afschrift enz.

Bl. 65 noot 61. **Het slot van het schrijven dd. 24 Mei 1817 van den Britschen secretaris Assey aan onzen Algemeenen Secretaris luidde namelijk:**

I am desired by the British commissioners to request you to inform their Excellencies the Commissioners-General that they will be happy to be favored with a communication of their Excellencies' sentiments on their letter of the 29 March last, regarding the classification and disposal of the Javanese convicts to which letter they have not at present received any answer.

After the enquiries already held on this subject, the British commissioners consider it necessary that the disposal of the Javanese brought back from Banjermasin to this island

should be clearly understood and they are the more desirous of it, because they hear that some arrangements have been made for employing them on the private estates in this neighbourghood. It will afford the British commissioners much pleasure to find that the labour of these people can have been employed in a manner so advantageous to the public interests of the present government of the colony.

Bl. 66 noot 62. Dat de Commissaris van 1816 de zoon was van dien van 1797 blijkt o. a. uit een op bl. 81—82 te noemen klacht dd. 21 Augustus 1817 van den Sultan over dezen *jongen mensch*: »Alle de vorige commissarissen en residenten toonden hun vlijt; dezen zaten niet stil, maar overzagen alles, als Hofman en de commissaris Van Boekholz, de vader van dezen." — Ook Hoek deed te vergeefs nasporing naar de redenen, waarom Engelhard ten slotte niet voor Borneo werd bestemd, zie bl. 127—128 van zijn »*Herstel*".

» 66 noot 63. Tot de voornaamste bepalingen der instructie behoorden de volgende:

2. Te Bandjermasin aangekomen, moest Van Boekholz dadelijk den Britschen commissaris Abrahams van zijne aankomst verwittigen en hem bekend maken met het doel zijner zending: «om namelijk met den Sultan van Bandjermasin in naam van Zijne Majesteit de oude vriendschapsbetrekkingen te hervatten".

4. Zoo spoedig mogelijk na de landing en verzorging der troepen, zou V. B. den Sultan op de meest geschikte wijze kennis geven, dat hij gekomen was, ten einde te volbrengen, hetgeen door C. C. G. G. aan den Sultan den 8n was geschreven. Men zie sub 67.

5. Hij moest dientengevolge den Sultan verzekeren: «dat aan C. C. G. G. niets meer ter harte gaat, dan om ter voldoening aan de welmeenende gezindheid van Z. M. hun geëerbiedigden Koning, de gronden te leggen voor eene nauwe vriendschap en daarom ter bekwamer gelegenheid met Z. H. den Sultan in zoodanige onderhandelingen zullen treden, als tot dat einde meest bevorderlijk zullen bevonden worden; dat hij inmiddels gelast is om met den Commissaris, die thans in naam van Zijne Groot Britanische Majesteit (den hartelijken vriend en getrouwen bondgenoot van Z. M. den Koning der Nederlanden) de bedoelde bezittingen bestiert, de noodige maatregelen te nemen, ten einde na het verlaten der plaats door de Britsche regeering het Nederlandsche bestuur een

aanvang te doen nemen, hetwelk aan Z. H. voorzeker niet dan welgevallig en geruststellend zijn kan".

6. Zoodra V. B. met den Sultan in dien geest afgehandeld had, moest hij daarvan den Britschen commissaris kennis geven en hem verzoeken zijne hulp en medewerking tot voldoening van het doel zijner zending.

7. V. B. moest met den Britschen Commissaris overleggen op welke wijze het best kon gehandeld worden met het etablissement, hetwelk uit Javanen en verbannenen bestaande, daar werd opgericht en hoe het al verder onder de Nederlandsche regeering kon worden gebracht.

8. Zoo spoedig mogelijk van Bandjermasin en van bedoeld etablissement in 's Konings naam bezit nemen «en het hijschen van de Nederlandsche vlag met de vereischte plechtigheden doen vergezeld gaan".

9. Zich in het bestuur van een en ander zoo veel mogelijk houden aan de bestaande inrichtingen enz. «en daarin voorts naar zijn beste weten met rechtvaardigheid en voorzichtigheid te werk te gaan".

10. Van resident Hare alle die inlichtingen trachten te verkrijgen, welke van nut kunnen zijn. In het bijzonder onderzoeken: «den aard van het bovenbedoeld etablissement met al hetgeen daartoe betrekkelijk is, bijzónderlijk op welke wijze en wanneer dat de landen tot hetzelve door den Sultan zijn afgestaan en nagaan of de rechtvaardigheid, billijkheid en het nut van den lande vorderen, in de vorige onderhandelingen met den gem. Heer Hare te treden".

13. Zich nauwkeurig bekend maken met al hetgeen tot verbetering van de administratie, van de politieke betrekkingen met den Sultan en andere vorsten, van handel, landbouw, enz. zou kunnen strekken, ten einde hiervan een omstandig verslag met advies aan C. C. G. G. in te dienen.

Bl. 67 noot 64. In *„De Nederlandsche Zeemacht"* van Backer Dirks, dl. II (1891), bl. 487, staat dat de kapitein ter zee Sloterdijk met de *Nassau* naar Bandjermasin vertrok vóór het einde van 1816; terwijl van de *Iris* geen melding wordt gemaakt. Laatstgenoemd schip werd met den aanvang van 1817 overgegeven aan de Koloniale Marine.

„ 67 noot 65. Van Boekholz' eerste rapport, waarin hij zijn wedervaren te Bandjer mededeelt, is van 7 December 1816. Hieruit ontleende ook Van Deventer het op bl. CLXXVIII— bl. CLXXIX medegedeelde.

Bl. 68 noot 66. In het door Fendall medegedeeld extract van het rapport der Engelsche commissie leest men o. a. het volgende:

The Sultan simply observed in conversation that the Dutch were probably desirous of again occupying Bandjermasin, but that whoever might be deputed to treat with him and carry their instructions into effect, would soon perceive that his country was now in a ruinous condition and in fact not worth possessing and that the same motives which induced the Dutch Government to withdraw their settlement in 1809 would still operate with equal force to determine them from not having any connection at the present moment.

On the whole we deemed it quite unnecessary to pave the way further for the successfull negotiation of the Dutch commission, being satisfied that he will encounter no obstacle in obtaining for his Government all that the British possess and are about to relinquish in this quarter.

" 68 noot 67. C. C. G. G. in het sub 11 vermelde rapport dd. 9 October 1816 melding makende van des Sultans onwelwillend schrijven, laten daarop volgen: "Wij zullen hem daarop antwoorden, gelijk uit nevensgaande bijlage blijken kan." Hiermede wordt onderstaande brief bedoeld, die echter geen bepaald antwoord op het *niet verlangen* inhoudt:

Wij *(volgen de namen enz. van C. C. G. G.)* schrijven dezen vriendschappelijken, minzamen, oprechten en welmeenenden brief aan onzen vriend Paduka Sri Sultan Sleman Almoh Tamit Alalah, gezeten op den troon van Bandjer, wenschende aan onzen vriend alle heil en zegen op deze wereld.

Voorts maken wij den Sultan bekend, dat Zijne Excellencie de Heer Gouverneur-Generaal Baron van der Capellen, onze hooggeachte ambtgenoot!, de vriendelijkheid gehad heeft, ons kennis te geven van den inhoud des briefs, door Zijne Hoogheid aan Zijne Excellencie geschreven op den 28 van Mei 1230 | 1816.

Wij hebben uit dien brief met groot genoegen gezien, dat Zijne Hoogheid met den Heer Gouverneur-Generaal in goede vriendschap verlangt te leven en die banden van vriendschap door de daartoe best geschikte middelen vast te hechten. Zoodanig is ook de last, welken onze groote en machtige Koning, door den wijzen God tot geluk van allen, die onder zijn bestuur behooren, gegeven, ons heeft bevolen te volvoeren.

De vroegere jaren hebben bewezen, hoe heilrijk en gelukkig die eensgezindheid tusschen Zijne Hoogheid en vroegere Sultans van Bandjer en het Hollandsch Gouvernement voor beide die partijen geweest is.

Wij weten, hoezeer het Zijne Hoogheid gegriefd heeft, dat die betrekkingen door toevallige omstandigheden hebben opgehouden, en wij kunnen Zijne Hoogheid verzekeren, dat het aan Zijne Majesteit onzen geëerbiedigden en beminden Koning eene innerlijke tevredenheid heeft gebaard, dat die betrekkingen beter en nauwer dan ooit te voren nu weder zullen kunnen worden toegehaald.

Wij geven dus bij deze aan Zijne Hoogheid kennis, dat wij eerlang aan den last van Zijne Majesteit en aan de begeerte van ons hart voldoen zullen en daartoe de noodige personen tot beheering en eene geringe krijgsmacht tot behoud der rust naar Bandjer zenden zullen, die wij zeker zijn, dat door Zijne Hoogheid met alle liefde ontvangen en met alle oplettendheid behandeld zullen worden, gelijk wij ook aan Zijne Hoogheid verzekeren, dat hun lust en verlangen niet anders is dan vriendschappelijk en eendrachtig te leven en Zijne Hoogheid met alle onderscheiding te behandelen.

Wij bevelen inmiddels Zijner Hoogheid onze ingezetenen aan, die thans nog in en om Bandjer leven; en wij hebben Zijne Excellencie, den Baron van der Capellen, Gouverneur-Generaal verzocht, voor het overige, om degenen, die door Zijne Hoogheid naar hier gezonden worden, alle die gemakkelijkheid te verschaffen in het volvoeren hunner oogmerken, welke aan Zijne Excellencie bij eenen anderen brief van dezelfde dagteekening werden bekend gemaakt.

Aldus geschreven te Batavia den achtsten October Achttien Honderd en Zestien.

Bl. 69 noot 68. Van Boekholz' brief dd. 5 December 1816 luidde, na de gewone complimenteuse inleiding aldus:

Wijders maakt de Commissaris aan zijn vriend den Sultan bekend, dat hij gisteren avond laat alhier van Batavia is aangekomen met de Hollandsche Koninklijke korvet Iris in gezelschap van twee politieke bedienden en den majoor Meijer, die commandant is van een gering detachement Hollandsche en Inlandsche troepen van omtrent zeventig man benevens twee Hollandsche officieren.

Uit den brief, dien Hunne Excellenties aan Zijne Hoogheid geschreven hebben op den 8^{n} October 1816 zal het Zijne Hoogheid reeds gebleken zijn, welke het oogmerk is

van mijne zending; en ik verheug mij derhalve zeer, belast te wezen met de vervulling van eene taak, die tusschen het Hollandsche Gouvernement en Zijne Hoogheid de vorige banden van vriendschap zal doen hernieuwen en het voormalig zoo bloeiend rijk van Bandjer zal doen deelen in den zegen, dien de algemeene vrede over geheel Europa en de wijsheid en liefde van Zijne Majesteit, onzen geëerbiedigden koning, speciaal verspreiden over degenen, die hij bestuurt of beschermt.

Niets gaat hunne Excellentiën de C. C. G. G. meer ter harte dan de voldoening aan de welmeenende gezindheid van Hooggedachte Zijne Majesteit en ter bereiking derhalve van hunner Excellenties' oogmerk, zou het mij aangenaam wezen in eene conferentie met Zijne Hoogheid te treden ten einde over en weder bepalingen dienaangaande te kunnen voorstellen. Het is daarom dat ik Zijne Hoogheid uitnoodig daartoe een zekeren tijd te bepalen, wanneer ik tevens het genoegen zal hebben Zijne Hoogheid een brief van Hoogstdezelven te overhandigen, benevens eenige geschenken, die Hoogstdezelven, ten blijke harer welwillendheid, daarbij hebben gevoegd, twijfelende ik niet of Zijne Hoogheid zal zekerlijk genoegen scheppen in 't geen ik hem van wege Hunne Excellentiën mede te deelen heb.

Bl. 69 noot 69. **Van Boekholz heeft het verslag zijner ontmoeting met den Sultan medegedeeld in een rapport dd. 4 Januari 1817. Daaruit putte Van Deventer de door hem op bl. CLXXIX medegedeelde bijzonderheden.**

" 71 noot 70. **Ziehier de artikelen van het contract:**

1. «Alle vorige contracten en verbonden" door den Sultan «aangegaan zoo met eenig Hollandsch als Engelsch gouvernement" worden niet langer van kracht verklaard.

2. «Daar zal nu en ten allen tijde eene oprechte vriendschap en harmonie heerschen tusschen het Nederlandsche Oost-Indische Gouvernement en den Sultan van Bandjermasin, benevens derzelver onderhoorigen en onderdanen, ten einde elkander in allerlei gevallen met raad en daad bij te staan, en elkanders bestwil te bevorderen en schade af te weren, even als of zij een volk waren."

3. «De Nederlandsche Regeering verbindt zich om Z. H. den Sultan bij te staan, en met Hare wapenen te beschermen, tegen alle inlandsche, zoowel als buitenlandsche vijanden,

die de rust, voorrechten en zekerheid van Zijner Hoogheids huis, land of volk zouden willen storen."

4. «Voor de bescherming en zekerheid van den handel langs de kusten en rivieren van de bezittingen van Z. M. den Koning der Nederlanden op Borneo en van dien van den Sultan, zal het Nederlandsch Oost-Indisch Gouvernement eene voldoende macht van kleine gewapende vaartuigen onderhouden; en Zijne Hoogheid verbindt zich almede het hare zooveel mogelijk toe te brengen tot het leveren van zoodanige gewapende vaartuigen als hem door den Commissaris of Resident tot dat einde mochten worden aangevraagd."

5. De Sultan «staat af in vollen eigendom en souvereiniteit aan Z. M. den Koning der Nederlanden: het eiland, de stad en het fort te Tatas en de Kween, de gezamenlijke Dajaksche provinciën, benevens de provinciën Mandawai, Sampit, Kottaringin en onderhoorigheden, voorts Sentan, Lawai en Jelai, Bekompai, Tabanio, Pagatan en het eiland Laut, Passir, Koti, Barrow en alle hunne onderhoorigden."

6. «De Sultan verbindt zich om van de landen, waarover hij thans nog de beheerscher is, geen gedeelten hoe ook genaamd en onder welke voorwaarden zulks ook zoude mogen wezen, in eigendom af te staan, aan wien het ook zij, zonder voorkennis en goedkeuring van het Hollandsche gouvernement te Batavia."

7. Beide partijen «zullen van wederzijden de volkomen vrijheid hebben om in hunne respective landen als opperheer en meester te heerschen, nieuwe bronnen van inkomsten te openen of de oude in wezen te laten, en zoodanig inwendig bestier en administratie in te voeren als zij noodig en dienstig zullen oordeelen, zonder dat de een aan den anderen daarin eenige hindernis zal mogen toebrengen; onder zoodanige restrictiën echter als in den loop van dit contract voorkomen".

8. Alle ingezetenen binnen het Sultansgebied «hoe zij ook genaamd worden en van welke natie zij ook zijn, geene geboren Bandjareezen zijnde, zullen onder het onmiddellijk gezag staan van het Nederlandsche Gouvernement, en, zulks gevraagd wordende, dadelijk door den Sultan aan den Hollandschen Commissaris of Resident worden uitgeleverd."

9. De Sultan kent onze Regeering «het recht toe om in Zijner Hoogheids grondgebied vrij en onbelemmerd aan te

kappen alle soorten van houtwerken, die zij benoodigd mocht hebben, om de goud- en diamantmijnen, die aldaar mochten gevonden worden te doen openen en bewerken, met uitzondering echter van de districten Lahoet, Doekoenkeri en Doekoenkanan".

10. Indien de troon vaceert, zal de kroonprins «die met de goedkeuring van het Nederlandsch Oost-Indisch Gouvernement tot de Koninklijke waardigheid is verheven, onverwijld den troon beklimmen, en er zal dan wederom een andere prins tot Rijksopvolger worden voorgedragen, die na de ontvangen goedkeuring van het hoog Nederlandsch Oost-Indisch Gouvernement te Batavia, in die waardigheid openlijk en plechtiglijk aan het Bandjereesche volk zal worden voorgesteld".

11. De Sultan «zal geen personen, hoe ook genaamd, tot eersten minister of rijksbestierder benoemen vóór en aleer hij eerst door den Hollandschen commissaris of resident is voorgedragen, en door het Nederlandsch O. I. Gouvernement is goedgekeurd". De aldus benoemde doet in handen van den Vertegenwoordiger een eed «dat hij gedurende zijn ministerie zijn invloed in geenerhanden opzichten zal gebruiken om het Nederlandsche bestier Zijner Majesteits bezittingen hinderlijk te wezen, maar daarentegen zijne beste vermogens zal aanwenden, dat er niets in het Rijk voorvalle, strijdig met de artikelen van dit contract".

12. «Ingeval de Rijksbestierder zich schuldig mocht maken aan eenige misdaad of wangedrag, hetzij tegen het Nederlandsche Gouvernement of tegen Z. H. of hunne respectieve onderdanen, zal er een raad van onpartijdige personen door Z. H. en den Commissaris of Resident worden benoemd om de zaak te onderzoeken en daarover vonnis te vellen; doch hetzelve zal niet ter executie worden gelegd, dan nadat daarop ook het besluit van het Nederlandsche Gouvernement van Batavia zal zijn ontvangen."

13. «Aan het Nederlandsche Gouvernement zal competeeren het recht van judicature over de Bandjareesche opgezetenen in de landen, welke sorteeren onder Zijne directe gehoorzaamheid."

14. De Sultan behoudt: «de vrije exercitie van justitie, zoo in 't civiele als crimineele, over alle overtredingen en misdaden in zijn Rijk tusschen zijne gemeene onderdanen onderling gepleegd, gelijk als van ouds en naar 's Lands wijze".

15. «De Europeanen, Chineezen, Mooren, Boegineezen, Makassaren, Mandareezen, Baliërs of eenige andere natiën, geene onderdanen van den Sultan zijnde, tegen Zijne Hoogheid of tegen de Bandjereezen, die onder Zijner Hoogheids gebied sorteeren, eenig misdrijf plegende, zal de Sultan gehouden zijn, zoodanige delinquenten aan het Nederlandsche gezag uit te leveren, om naar deszelfs wetten te worden gevonnisd."

16. «Wanneer de onderdanen van Z. H. den Sultan eenig misdrijf plegen, zoo in 't civiele als crimineele, hetzij tegen het gezag van het Nederlandsche Gouvernement, hetzij tegen dezulken, die onder zijne gehoorzaamheid behooren, zullen dezelven beoordeeld en gevonnisd worden door den Raad, die door het Nederlandsche Gouvernement te Tatas zal gevestigd worden, geassisteerd door eenige Bandjereezen van goeden naam en faam, en die kennis hebben van de Bandjereesche wetten en gewoonten; doch het zal in sommige gevallen aan den Hollandschen Commissaris of Resident vrijstaan, om wanneer hij zulks voeglijk en nuttig oordeelt, de zaak aan Z. H. den Sultan over te wijzen, die zich verbindt alsdan met spoed en onpartijdigheid daarover recht te spreken."

17. «Ten blijke van de welwillendheid van de Nederlandsche Regeering, en om aan den Sultan een bewijs te geven van Haar vertrouwen, neemt het Nederlandsche Gouvernement aan om in eene of meer van de afgestane provinciën, het inwendig bestier, onder de directe bevelen van den Hollandschen Commissaris of Resident, op te dragen aan een of meer prinsen uit het huis van Z. H., in de hoedanigheid van Regent en onder toevoeging van zoodanig een rang en titel als het Nederlandsche Gouvernement nader zal bepalen, aan wiens macht het derhalve ook overgelaten blijft om gedachte prinsen naar hunne verdiensten en aan den dag gelegd gedrag te beloonen en te bevorderen, of het ongenoegen van het Gouvernement te doen ondervinden."

18. «Z. H. de Sultan derhalve begeerig zijnde om een der prinsen uit zijn huis als Regent in eene der provinciën onder het Nederlandsche gebied geplaatst te zien, zal daartoe door middel van den Hollandschen Commissaris of Resident verzoek doen aan het hooge Gouvernement te Batavia, en deswegen Hoogstdeszelfs besluiten afwachten."

19. «Ten einde te voorkomen, dat eenige vreemde Mogendheid, hetzij Europeesche of Aziatische, een nadeeligen invloed verkrijge op de vriendschapsbetrekkingen, die thans zoo gelukkiglijk hersteld zijn tusschen het Nederlandsche Gouvernement en Z. H. den Sultan, zoo belooft Z. H. bij dezen om nimmer eenigen ambassadeur of zendeling te ontvangen van, of te zenden aan vreemde Mogendheden of Prinsen, veel minder te correspondeeren of te veroorloven, dat zijner Hoogheids onderdanen met dezelven correspondeeren, zonder voorkennis en goedkeuring van het Nederlandsche Gouvernement."

20. «Alle muntspeciën door het Nederlandsche Gouvernement gangbaar verklaard, zullen ook gangbaar zijn in het grondgebied van Z. H. den Sultan."

21. «Inboorlingen van het Koninkrijk van Bandjermasin en onderdanen van Z. H. zullen vrijheid hebben om overal door de geheele uitgestrektheid der Indische bezittingen van Z. M. den Koning der Nederlanden te reizen, handel te drijven en zich ter woon neder te zetten, mits voorzien zijnde van behoorlijke passen van de eene of andere Hollandsche autoriteit, en zich overeenkomstig 's Lands wetten gedragende."

22. Partijen «verbinden zich wederzijds om in hunne respectieve territoriën aan geen misdadiger schuilplaats te verleenen, die van den bodem van zijn eigen gouvernement mocht zijn overgeloopen; maar order te stellen dat hij ten spoedigste worde opgevat en overgeleverd."

23. «De Sultan verbindt zich om de bepalingen ten aanzien van de inkomende en uitgaande rechten, tollen en belastingen in zijn Rijk in wezen te laten en daarin geene veranderingen te maken dan met overleg van den Hollandschen Commissaris of Resident, die daaromtrent het welmeenen van de Nederlandsch Oost-Indische Regeering te Batavia zal moeten vragen en Haar besluit afwachten."

24. «Z. H. de Sultan verbindt zich om de meest mogelijke hulp te bewijzen in den opbouw van forten of andere werken van verdediging, indien dezelven hierna noodzakelijk mochten bevonden worden, hetzij door het leveren van volk uit zijn rijk, als anderszins en alle bescherming en gemak te verleenen aan dezulken der onderdanen van Z. M. den Koning der Nederlanden, die voorzien van behoorlijke passen op

Zijner Hoogheids grondgebied mochten reizen, handel drijven, of zich ter woon wenschen neder te zetten."

25. «De Nederlandsch Oost-Indische Regeering aan den Sultan een ander bewijs van Hare toegenegenheid en Haren wensch om hem tegemoet te komen willende geven, staat af van het recht om de inkomende en uitgaande gerechtigheid te eischen van de lading van een der middelmatige Chineesche wankangs, die gewoon zijn hier jaarlijks ten handel aan te komen en bestel- en andere goederen voor het particulier huishoudelijk gebruik van den Sultan mede te brengen."

26. «Er wordt alsmede ten believe en op het dringend verzoek van den Sultan bij dezen bepaald, dat geene Arabieren of hunne afstammelingen, den naam dragende van *Saïds* of *Sjerifs*, zich ter woon mogen nederzetten te Bandjermasin, ofschoon zij evenals alle andere volkeren de vrijheid zullen hebben om aldaar ongestoord ten handel te komen varen."

27. «Vermits de behoorlijke eerbewijzen door het Nederlandsche Gouvernement te Batavia gegeven worden bij de ontvangst van brieven, van Z. H. den Sultan, zoo verbindt zich Z. H. om de brieven, die hij van het Nederlandsche Gouvernement mocht ontvangen, te begroeten met één en twintig schoten uit het grof geschut."

28. De Sultan «te kennen gegeven hebbende, dat de vernietiging der pepercultuur in zijn Rijk hem eene onwaardeerbare schade had toegebracht in zijne inkomsten, zoodanig dat hij niets vuriger verlangde dan om de cultuur en de leverantie van peper wederom hersteld te zien op den voet, zooals het voor dezen onder de Hollandsche Oost-Indische Compagnie plaats vond; zoo is bij dezen bepaald, dat de Sultan in zijn Rijk de noodige maatregelen zal nemen om wederom nieuwe peperplantagies te doen aanleggen en daarvoor zoodanige zorg te dragen, dat daarvan de voordeeligste inzaam moge worden verwacht en dat het aan de keuze van het Nederlandsche Gouvernement zal zijn overgelaten om uitsluitend al de peper, die Zijner Hoogheids landen zullen afwerpen, van den Sultan over te nemen tegen zoodanige prijzen als naderhand in billijkheid zullen worden bepaald, dan wel in het bezit van den Sultan te laten, indien het Gouvernement niet mocht verkiezen de ingezamelde peper te ontvangen; in welk laatste geval echter het Gouvernement

zich verbindt om zooveel het in haar vermogen is, den Sultan behulpzaam te wezen, dat zijn peper op eene voordeelige wijze wordt van de hand gezet."

29. «Ten aanzien van de uitbreiding der cultuur en leverantie van de peper in de landen van den Sultan, zoowel als van eenige te doene aanplantingen en leverantiën van koffie, zullen wanneer het Nederlandsche gouvernement zulks voor de wederzijdsche belangen noodig zal oordeelen, naderhand separate overeenkomsten met Z. H. den Sultan worden aangegaan."

30. «Bij Z. H. den Sultan in gebruik zijnde om jaarlijks eenige kleine vaartuigen naar Java, Bima, en langs de kusten van Borneo te zenden, ter inkoop van paarden, schapen en ander vee, of van inlandsche speelinstrumenten, voor eigen gebruik: zoo wordt bij dezen bepaald, dat op de dusdanig door Z. H. ingevoerd wordende artikelen te Bandjermasin geene gerechtigheden zullen geheven worden; mits echter het getal zijner daartoe gebruikt wordende vaartuigen nimmer hooger kome dan op *vier*, die ieder in het jaar maar ééne reis zullen mogen doen, terwijl dezelven, andere artikelen inhoudende, onderhevig zullen zijn aan de bepaalde tolbetaling."

31. «Ook wordt de Sultan ontheven om op Banjermasin gerechtigheden te betalen voor den uitvoer van eenige handelswaren met gedachte vaartuigen; mits die handelswaren, zooals tot nu toe heeft plaats gehad zich eenlijk blijven bepalen tot geringe artikelen, aan de equipagiën medegegeven om uit de verkooppenningen daarmede op de plaatsen hunner aankomst, een middel van onderhoud te vinden; deze artikelen echter meerder in hoeveelheid beloopende dan volgens oordeel van den Resident daartoe noodig zijn, zullen onderhevig zijn aan tolbetaling."

32. Na onderteekening en zegeling van het contract door den Sultan en den Commissaris «zal hetzelve altoosdurend stand houden", behoudens goedkeuring en bekrachtiging door de Regeering te Batavia, «die het recht zal hebben om daarin met overleg van den Sultan zoodanige verandering te maken, als Zij ten beste van land en volk noodig mocht oordeelen."

Bl. 71 noot 71. De uitval van Raffles in den brief aan Inglis luidt aldus:

Our treaty was made with an independent Prince, who was acknowledged as such by the Dutch, and without reference to the conquest of Java. This place the Dutch commis-

sioners claimed under the convention, and it was in vain we urged the impossibility of making the transfer. They were, however, determined, and our Government not thinking it a place worth contending for, and being further displeased with the local authority, and perhaps ignorant of the value of the position, withdrew, on which the Dutch sent a commanding force, took possession, entered into a nominal treaty with the Chief, by which they secured to themselves the exclusive trade and control, and of course shut us out from further intercourse, the first and most important article in all their agreements with these states being the exclusion of the English.

Bl. 71 noot 72. 's Vorsten proclamatie, waarbij de gansche Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo aan Nederland werd afgestaan, luidde als volgt:

Ik Padoeka Sri Sultan Sleeman Almah Tamit Alalah, regeerend vorst van Bandjermasin, in aanmerking genomen hebbende, dat na het vernietigen van het contract, hetwelk ik met het gewezen Engelsch Gouvernement op Java en onderhoorigheden had aangegaan, het niet dan tot welzijn van mijn Huis en de zekerheid en rust van mijn land en volk kan strekken om wederom, zooals weleer, in een vriendschappelijk verbond te treden met het Nederlandsch Oost-Indisch Gouvernement; en ten dien aanzien met den Commissaris van wege het hooggedachte Gouvernement op heden een plechtig contract gesloten en aangegaan hebbende, zoo wordt bij deze openlijk en plechtiglijk aangekondigd, dat ik zoo voor mij zelven als voor mijne wettige opvolgers en erfgenamen, bij gedacht contract uit eigen wil aan zijne Majesteit den Koning der Nederlanden, Prins van Oranje-Nassau, Groothertog van Luxemburg, enz. enz. enz. in vollen eigendom en souvereiniteit afgestaan heb, de stad en het fort te Tatas en de Kween, de gezamenlijke Dajaksche provinciën, benevens de provinciën Mandawie, Sampit en Kotawringin; voorts de landen Sentai, Lawai en Jelai, Bekompai, Tabanio, Pagatan, Passir, Koetai, Barrow, het eiland Laoet met alle hunne onderhoorigheden.

En dat de opgemelde provinciën en landen op heden aan het Nederlandsch Oost-Indische Gouvernement zijn overgebracht en overgegaan en door den gemelden Commissaris uit naam van het Gouvernement in bezit zijn genomen.

Ik gelast en beveel derhalve een ieder mijner onderdanen om het voornoemde Hooge Nederlandsche Oost-Indische Gouvernement als hun wettigen souverein te eerbiedigen, te

erkennen en te gehoorzamen, gelijk het stille en goede onderdanen betaamt.

En opdat niemand hiervan onwetendheid zou kunnen voorwenden, zal deze in de Maleische en Bandjareesche talen worden afgekondigd, daar en waar het ter verkrijging van algemeen kondschap noodzakelijk is.

Bandjermasin den 1n Januari 1817.

Bl. 71 noot 73. De eed, dien de Rijksbestierder aflegde, luidde aldus:

Ik Pangerang Arie Amongkonaga, tweede zoon van den tegenwoordigen Sultan Sleeman Almah Tamit Alalah, Rijksbestierder over het Bandjermasinsche rijk, tot die waardigheid voorgedragen en in den jare 1803 door de destijds hooge regeering te Batavia aangesteld; en thans op nadere approbatie van hunne Excellentiën de heeren C. C. G. G. over N.-I. in die betrekking continueerende,

Beloof en zweer, dat ik gedurende mijn ministerie in geenerlei opzicht mijn invloed zal gebruiken om het Nederlandsch bestuur in de bezittingen van Zijne Majesteit den Koning der Nederlanden op Borneo hinderlijk te wezen of eenige stoornis toe te brengen; maar daarentegen mijne beste vermogens zal aanwenden, dat er niets in het rijk voorvalle, strijdig met de artikelen van het op heden gesloten contract tusschen het Nederlandsch Oost-Indisch Gouvernement en opgemelde zijne Hoogheid den Sultan.

Belovende verder met al mijn vermogen en kracht te zullen tegengaan, dat zoowel aan de in Bandjermasin wonende, als de aldaar ten handel komende Chineezen, Javanen, Makassaren en andere natiën, onder de directe gehoorzaamheid behoorende van het Nederlandsch Oost-Indische Gouvernement door de onderdanen van den Sultan van Bandjermasin geen overlast of willekeurige afpersingen gedaan worden, maar vrij en ongehinderd naar de deswege gemaakte overeenkomst worden gehandhaafd en beschermd.

Ten blijke daarvan heb ik dezen onder den Koran bezworen eed met mijn naam onderteekend en met mijn zegel gezegeld.

Bezworen voor mij
J. Van Boekholz,
Comm.

Karang-Inten, den 1en Januari 1817.
L. S.
In tegenwoordigheid van den Sultan en het volk.
O Het cachet van den Sultan.
O Het cachet van den Kroonprins.

" 71 noot 74. Van Boekholz' proclamatie was van den volgenden inhoud:

In Naam des Konings.

Door hunne Excellentiën de heeren C. C. G. G. van Ned. Indie, representeerende zijne Majesteit den Koning der Nederlanden, Prins van Oranje-Nassau, Groot-Hertog van Luxemburg enz. enz. enz. bij hunner Excellenties' besluit van den 18ⁿ October 1816 gemachtigd om in naam van zijne Majesteit het Nederlandsch Bestuur op deze kusten te herstellen en de oude vriendschapsbetrekkingen met zijne Hoogheid den Padoeka Sri Sultan Sleeman Almah Tamit Alalah, regeerend vorst van Bandjermasin te hernieuwen.

Zoo wordt bij deze openlijk en plechtiglijk verklaard, dat in voldoening daarvan en in overeenkomst met het contract op den eersten dezer met gedachte zijne Hoogheid den Sultan aangegaan, van nu af aan de eilanden, het fort, de stad en batterijen van Tatas en de Kween, de gezamenlijke Dajaksche provinciën, Mandewi, Tabangauw, Pagatan en het eiland Laoet, Passir, Koetai, Barrow en alle hunne onderhoorigheden, gebracht zijn onder het Nederlandsch Gouvernement en dat ik, krachtens het bovengemelde besluit, het bestuur over opgemelde landen als nu op mij genomen heb.

Wordende bij deze aan allen, die zulks mocht aangaan, bevolen en gelast, om gedachte hunne Excellentiën de C. C. G. G. als hunne wettige overheid te eerbiedigen en te gehoorzamen en dengeen aan wien Hoogstdezelven voor het tegenwoordige het plaatselijk gezag hebben toevertrouwd of in den vervolge zullen toevertrouwen, als zoodanig te erkennen en zich onder zijne orders te stellen.

En opdat niemand hiervan eenige onwetendheid zou kunnen voorwenden, zal deze publicatie den Volke worden voorgelezen in tegenwoordigheid van de voornaamste hofgrooten en prinsen van het huis van den Sultan van Bandjermasin, en vervolgens aangeplakt in de Hollandsche, Engelsche, Bandjareesche, Maleische en Chineesche talen, ten einde te strekken tot een ieders informatie en naricht.

Bandjermasin den 2ⁿ Januari 1817.

De Commissaris van Bandjermasin,
J. Van Boekholz.

Bl. 73 noot 75. De §§ 51, 52 en 53 van het Bengaalsch schrijven dd. 26 Juni 1819 houden b. v. dit in (*a*):

(*a*) De brief vindt men in Bisschop's verzameling. Stukken echter, gericht aan onze Regeering, zal men in den regel in onze archieven aantreffen; zoo ligt er ook deze depêche in.

The proceedings of the Netherlandish authorities, since the arrival of the Commissioners, empowered by your august Sovereign to receive charge of His Majestys possessions in the East Indies, have created a strong impression on our minds, that those proceedings have been actuated by a spirit of ambition, by views of boundless aggrandisement,...... (*a*)

If your Excellency should enquire what acts in particular have made the impression we describe, we.....

...... beg leave to refer your Excellency to the language addressed by your agent at Pontiana to major Farquhar, requiring the latter to refrain from attempting to form any connection with any of the chiefs of Borneo, on the ground that the whole of that country had come under your control.

Bl. 73 noot 76. De Gouv. Gen. Van der Capellen kon dan ook op het sub 72 gedaan verwijt slechts het navolgende antwoorden bij zijne missive dd. 16 December 1819 (*b*):

V. E. rélève dans sa dépêche du 26 Juin la réponse faite au major Farquhar par notre Commissaire à Pontianak, comme un des exemples qui prouvent nos intentions d'agrandissement. J'avoue volontiers que la réponse donnée par Mr. Van Boekholz à cette occasion n'était point entièrement conforme à l'esprit de ses instructions et que les expressions, dont il s'est servi, ne sont point approuvées par le Gouvernement. J'avoue volontiers qu'il aurait dû se borner à inviter le major Farquhar à ne point entraver nos négociations avec les princes de Borneo avec lesquels nous étions sur le point de conclure des traités et de renouer d'anciennes rélations, rompues par suite des évènements, au moment où le départ précipité du Major retardait la remise de Malacca à nos commissaires.

" 74 noot 77. De bezorger der nagelaten papieren van den commissaris-generaal Elout, betrekkelijk de onderhandelingen met Engeland 1820—1824, de heer Elout van Soeterwoude, heeft in de inleiding der *Bijdragen* van 1863 medegedeeld, hetgeen laatstgenoemde gedurende de beraadslagingen in September 1854 over het adres van antwoord op de Troonrede ten aanzien van het tractaat van 1824 in 's Lands vertegen-

(*a*) Verg. bl. 43—44 van Raffles' „*Statement*".

(*b*) Deze brief trof ik mede in onze archieven aan. In Bisschop's verzameling wordt hij ook gevonden, maar vertaald in het Engelsch, een stuk, dat slechts dienst had kunnen doen, wanneer het oorspronkelijke uit onze archieven verdwenen was.

woordiging zeide. Men leest daarin o. a. het volgende (bl. II): „Nederlands rechten zijn noch uit het tractaat — het is goed dat te herhalen — van 1814, noch uit dat van 1824 voortgesproten; zij steunden op een aloud en erkend bezit, en ook de betrekking op Borneo, die voor Nederland dagteekent van, naar ik meen, 1607 en 1609, was niet twijfelachtig. Het Britsch bewind heeft die volstrekt niet weersproken; het heeft er zelfs geene aanspraak hoegenaamd op gemaakt."

Mij dunkt, dat het door mij medegedeelde er op wijst, dat de heer Elout zich hier wel wat te volstrekt heeft uitgelaten. Zeker is het, dat als het Bengaalsch bestuur bij het in den tekst vermeld schrijven van 26 Juni 1819 voorop stelt, dat de grondslag van ons koloniaal bezit in den Indischen archipel niet meer en niet minder is, dan het Londensch tractaat van Augustus 1814, de Gouv. Gen. Van der Capellen bij het mede aangehaald schrijven dd. 16 December d. a. v. antwoordt:

„V. E. établit la proposition que nos droits dans ces parages ne sont fondés que sur le traité d'Août 1814; *je ne fais aucune difficulté d'admettre ce principe.*"

Bl. 75 noot 78. Mr. Van der Chijs' Plakaatboek dl. X bl. 171—172.

„ 75 noot 79. Van Boekholz' rapport dd. 4 Januari 1817.

„ 76 noot 80. Van Boekholz' rapport dd. 6 Maart 1817. Een uittreksel hiervan vindt men ook op bl. 358 van het hiervoren op bl. 8 vermelde Tijdschriftartikel.

„ 77 noot 81. Op bl. 30 van het op bl. 8 vermelde Hermesartikel.

„ 79 noot 82. Zie ook bl. 145—146 van het op bl. 8 vermelde boekdeel over Müller's „Reizen"; bl. 202 vv. van J. B. J. van Doren's „Bijdragen tot de kennis der verschillende landen, volken," dl. I (1860): *Het rijk van Bandjermasin en zijne hoofdplaats van dien naam;* enz.

„ 79 noot 83. Eene gekleurde plaat van den toenmaligen kraton vindt men op bl. 56—57 dl. I (1853) van Dr. C. A. L. M. Schwaner's „*Borneo*". Evenzoo ziet men daar op bl. 54—55 een gezicht op de Chineesche wijk en op bl. 40—41 een gezicht op Bandjer zelf. — Zoowel de Barito

als de Soengei Tatas bezit genoegzame diepte om voor zeeschepen als wangkangs bevaarbaar te zijn.

Bl. 82 noot 84. De Sultan beweerde, dat Van Boekholz had gedaan alsof hij, namens den Vorst, de landen had afgestaan. „Wat zou een ieder verwonderd zijn te zien" — klaagde de Sultan, blijkens het slecht vertaalde of zeer verward gestelde stuk, „dat hij de landen afstond, die den Sultan van rechtswege toekwamen."

„ 83 noot 85. De Sultan had zich dd. 22 Juni 1819 ook met allerlei klachten en beschuldigingen tegen Benoit tot de Regeering gewend. Intusschen waren 's Lands kruisprauwen en een adviesjacht door „roovers" aangevallen. Op de bezittingen van 's Gouvernementsgebied hadden ook herhaaldelijk invallen plaats; een militaire post werd afgeloopen; twee anderen achtte men noodig maar op te breken; de kapitein der djajangsekars met zijn gansche detachement werd vermoord; en de Sultan verklaarde niet alleen er niets tegen te kunnen doen, doch betuigde zijne ongerustheid over nog meer onlusten! De grieven van den Sultan bleken o. a. te bestaan in het aanleggen van een weg achter het fort en van een nieuwen militairen post, genaamd *Schans van Tuyll.* Roesler, die, na Nahuijs, als commissaris ter onderzoek werd gezonden, was, blijkens zijn rapport dd. 8 September 1821 van oordeel, dat die werken alleszins nuttig waren „en dat het schijnt, dat de Sultan zich hierover heeft beklaagd, meer uit vrees voor de gevolgen, welke deze en andere door den Resident aangelegde werken zullen hebben op de geschiktheid van het eiland Tatas voor cultuur en bevolking, dan wel uit werkelijke overtuiging van derzelver nutteloosheid of schadelijkheid." Ook de post te Kween werd weder een onderwerp van 'Sultans grieven; en eigenaardig besloot de Vorst zijne klachten met dezelfde betuiging als over Van Boekholz gegeven, namelijk: „dat de tegenwoordige Resident anders handelt dan alle zijne voorgangers"; terwijl hij nu de Regeering verzocht hem zekeren heer Sasse als resident in plaats van Benoit te zenden. — Commissaris Nahuijs, die, gelijk ik op bl. 91 mededeel, na Van Boekholz, als commissaris Bandjer bezocht, oordeelde

dat deze vervanging de strekking zou hebben „om den Sultan ten koste van 's Lands belangen meester van geheel het beleid van zaken op Bandjermasin te maken; daar de heer Sasse een oud en door ziekten verzwakt man is, die reeds uit dien hoofde ontslag heeft verzocht uit den post van collecteur." — Het lid van den Raad van Indië, Mr. H. W. Muntinge, aan wien alle stukken over Bandjer bij dispositie dd. 19 September 1820 werden in handen gesteld, besloot zijn lijvig advies dd. 20 September 1821 (dus van een jaar later) met de opmerking „dat de Sultan van Bandjermasin bij aanhoudendheid voortgaat, de maatregelen van ons gouvernement te dwarsboomen; dat de beruchte Kendet..... niet ophoudt zijne rooverijen aan de monding der Bandjersche rivier te plegen; dat de sloepen van een Arabisch en zelfs van een Portugeesch vaartuig daarvan onlangs het slachtoffer zijn geworden; terwijl Z. H. de Sultan den toegang tot de provinciën van Becompaij en de beide Dajaks door het spannen van zoogenaamde talians dwars over de rivieren aan alle Nederlandsche autoriteiten tracht te beletten, en de inwoners dezer landstreken, de Dajakkers, daarentegen het geweld en de onderdrukking van den Sultan zóó moede zijn, dat zij zich gereed maken eene bezending uit hun midden aan Uwe Excellentie tot het inroepen van hulp en bijstand af te vaardigen."

Bl. 84 noot 86. Zie o. a. *Opvattingen* 390; *ov.* 50.

„ 84 noot 87. In Raffles' brief dd. 3 Juli 1818 leest men o. a. het volgende (V. D. 258):

With regard to Borneo the Dutch have not a shadow of claim. The only footing they had in 1803, was at Bandjermasin on the southern extremity. This they subsequently quitted, leaving the Sultan independant and in possession of all the forts, etc., which he had by a public deed purchased from them on their withdrawing.... The great island of Borneo is very nearly at the disposal of any European power, that may have the inclination to command its ressources. The E. I. Company have already rights upon it to a very considerable extent in the Northern districts; and, should the Dutch establish themselves at Pontianak, we have the means of participating in the trade, by forming

a rival establishment at Sambas. But this would lead to the same evils, as have already began to be felt on Sumatra; and I would suggest, either that the Dutch should be compelled to withdraw from Borneo altogether, or that at least the Equator should form the boundary of their settlements.

Men verg. *Memoir*, Uitgave 1830 bl. 392 en 399. In de Uitgave van 1835 weggelaten.

Bl. 85 noot 88. „Het schip is voltooid geweest en heeft onder den naam van *Borneo* verscheidene jaren gevaren." Baud's opstel bl. 4. — „Een uitmuntend koopvaardijschip." Bl. 28 van het sub 81 vermelde Hermes-opstel. — „Dit schip, waarop de Engelsche vlag opgenomen werd, voerde Ross verscheidene jaren als koopvaardij-kapitein, langen tijd voor en in het jaar 1827, er handel mede drijvende op de peperkust van Sumatra. Op een dezer reizen werden de Kokos-eilanden door hem opgenomen." Bl. 139 van het in de volgende noot te vermelden *Bericht*.

„ 85 noot 89. Zie het *Bericht* van Duintjer omtrent zijne reis naar de Kokos in de „Verhandelingen enz. betrekkelijk het Zeewezen" van Jhr. G. A. Tindal en Jacob Swart; Nieuwe Volgorde, dl. IV (1844) bl. 139 – 142.

„ 85 noot 90. De brief van Ross dd. 16 December 1816 luidde aldus:

As I have been left here by Mr. Alex. Hare, the proprietor of these lands in charge of the sea-coast and protection of the river, I think it my duty to acquaint you, that the whole of the coast from Kampong Salatan to this river of Moluka inclusive, is comprehended in his grant from the Sultan of Bandjermasin and that in consequence any evacuations or occupations, which have hitherto as may hereafter taken place within the said limits, must be considered by me as infringments of this Mr. Hare's rights and cannot confer on the parties so infringing or occupying any claim whatever.

Permit me to hope that from the Government, now established at Tatas, Mr. Hare and his people on these lands will experience protection and I trust will be found by the conduct to merit it.

During Mr. Hare's absence and in ignorance of any arrangements he may be intending for the future, I consider it as

discharging a part of my duty in troubling you with this letter.

I have the honor to be
Sir!
Your most obedient servant
J. C. Ross.

Corrow 16 Dec. 1816.

Bl. 86 noot 91. Dit staat in een naschrift dd. 5 Januari 1817 van het sub 69 vermeld rapport van Van Boekholz dd. 4 te voren. Hij schrijft daarin namelijk het volgende:

Poelo Lampej is de hoofdnegorei van Molukka, een uitgestrekt landschap, dat de heer A. Hare van den Sultan in eigendom ontvangen heeft. Hoe ver dit eigendom zich uitstrekt, heb ik niet kunnen nagaan, vermits de akte van afstand noch bij den Sultan, noch bij den kapitein Ross, gemachtigde van den heer A. Hare te Molukka, te vinden is. De Sultan heeft het document verloren, maar vermeent dat daar nu het Engelsche Gouvernement deze plaats verlaten heeft, de gewezen resident vanzelf alle aanspraak op het land verloren heeft, vermits Zijne Hoogheid bij den afstand geene andere intentiën had, dan om aan den tijdelijken resident eene lustplaats te verschaffen en hem daartoe het uitsluitend gebruik te geven van de Poelo Lampej, alwaar veel overvloed van herten en ander wild is en van jaren herwaarts eene jachtplaats van den Sultan is geweest, gelegen op een hoogen en vruchtbaren grond, en derhalve voor het oogmerk zeer geschikt; latende Zijne Hoogheid het aan een ieders oordeel over te verklaren, welk belang hij wel kon hebben, om zonder daarvoor betaling, bescherming of eenige andere schadeloosstelling te erlangen, dat kostbaar land aan een particulier ten geschenke te geven.

„ 86 noot 92. Brief van C. C. G. G. dd. 1 Mei 1817.

„ 87 noot 93. Van de Zoutpublicatie dd. 21 April 1817 in de sub 92 vermelde missive aan Van Boekholz kennis gevende, gelastten C. C. G. G. aan Van Boekholz er voor te zorgen: „dat daartegen door een invoer op de bewuste landen niet worde gehandeld."

„ 87 noot 94. Rapport van Benoit dd. 29 Augustus 1817.

„ 87 noot 95. Besluit dd. 5 October 1817 N° 8. Mochten de informatiën, die Benoit had bekomen, bij nader onderzoek juist blijken, dan moest hij „ernstige vertoogen" indienen.

Bl 88 noot 96. Benoit legde bij zijn schrijven van 4 April 1818 een zeepas over, die Ross had uitgereikt, daarbij tevens mededeelende: „dat de gen^de^ Ross na het van stapel loopen van zijne schepen een begin schijnt te willen maken met de organisatie zijner landen, de bevolking te vermeerderen, en door de peperteelt en andere werkzaamheden de opgezetenen van daar en van andere plaatsen uit te lokken zijne versterkingen en batterijen te voltooien en zich uit te breiden beoosten Tabanio tot Plagang."

„ 89 noot 97. Des Sultans brief dd. 7 April 1818 luidde als volgt:

Het is met zeer vele eerbiedsverzekeringen, dat wij dezen brief aan onze vrienden C. C. G. G. doen geworden, en met een bijzonder genoegen, dat wij Hun onzen dank betuigen voor de goedheid, die Zij voor ons hebben, daar ons land in rust en vrede is; want er is zoodanige goede verstandhouding tusschen ons en den heer resident Benoit en alle de onzen met de menschen van onze vrienden, de C. C. G. G., dat wij hopen dat dat altijd zoo zal voortduren.

Mogen onze vrienden C. C. G. G. eene langdurige goede gezondheid genieten, gelukkig zijn en alle hunne wenschen vervuld zien; hun geluk dale af op alle die onder Hen zijn, doordat zij menschlievendheid en gerechtigheid allerwege aan den dag leggen.

Sedert lang hebben wij veel vertrouwen in de goedheid van onze vrienden C. C. G. G. gehad. Wij hebben daarom ook reeds in vroegere brieven de vrijheid genomen eenige gunsten te verzoeken. Wij hopen, dat onze onderlinge vriendschap steeds sterker zal worden aangeknoopt, want wij weten van ouds hoe nuttig het ons altijd is geweest met het Nederlandsch Gouvernement in goede verstandhouding te leven. Wij vertrouwen in het Gouvernement, en van daar dat wij durfden te vragen al hetgeen wij dachten èn voor de Compagnie, èn voor ons land nuttig zou zijn. Wij deden dit onder den maarschalk Daendels, onder de residenten Bloem en Roselier. Wij hebben deswege met den commissaris Van Boekholz en den resident Benoit gesproken. Wij hebben hun eenige eigenhandige brieven van den resident Roselier doen zien. Wij verzochten hun de C. C. G. G. daarover te onderhouden en wij refereeren ons voorts aan een brief, dien wij daaromtrent zelve aan onze vrienden C. C. G. G. schreven.

Wij moeten onze Vrienden in deze ook nog spreken over een stuk land, genaamd Molukko, hetwelk, toen de heer Hare vanwege de Engelsche Compagnie als resident te Bandjer kwam, door ons aan hem bij contract is afgestaan, terwijl hij aannam de helft der opbrengst van de tollen aan ons te geven. Hij beloofde dat dit meer zou bedragen dan hetgeen al de tollen van Bandjer aan de Engelsche Compagnie opbrachten, daaronder begrepen die van Sentang, Jamo, Kotawringin, Pasir, Kota Baro en andere in gemeld contract voorkomende landen. Toen hebben wij dit land aan den heer Hare gegeven, vooreerst als resident vanwege de Engelsche Compagnie te Bandjer en ten tweede omdat wij ook van zijn kant op de nakoming van het contract staat maakten. De Engelsche Compagnie, en dus ook de Resident van Harentwege, de heer Hare, hebben nu Bandjer verlaten; wij hebben van hetgeen ons volgens genoemd contract toekwam, niets ontvangen, integendeel, het is schade voor ons land geweest en het heeft aan de peperteelt veel kwaad gedaan.

Nu vernemen wij dat die mijnheer Hare op zijn land nog aanspraak maakt. Wij verwonderen ons ten hoogste daarover, en wij zijn nooit van gedachten geweest iets aan een Engelschman te geven, zonder dat wij daaruit eenig nut trokken of dat daartoe eenige reden was. Wij hebben hem dit alleenlijk gegeven, omdat hij vanwege de Engelsche Compagnie resident te Bandjer was, en om hetgeen hij ons daarbij beloofde. Daar nu de Engelsche Compagnie Bandjer verlaten heeft, heeft zij de met ons aangegane contracten verbroken, en daardoor zijn alle contracten vervallen. Die heer Hare moet dus ook zijn land verlaten, want hij heeft opgehouden resident te zijn, en wij hebben van 't geen ons volgens 't contract toekwam, niets genoten.

Onze vrienden C. C. G. G. hebben in het behandelen van zulke zaken meer kennis en doorzicht dan wij. Wij hopen, dat zij ons daarin behulpzaam zullen zijn en die menschen van den heer Hare uit ons land zullen verdrijven, want het is ons onaangenaam menschen vanwege onze vrienden C. C. G. G. en te gelijkertijd Engelschen in ons land te hebben.

Wij eindigen met te zeggen, dat wij 166 pikol 44 katties peper zenden, en den resident Benoit beloofd hebben uit den volgenden pluk de 200 pikols voltallig te maken. Het is met bijzondere hoogachting, dat wij de voorhanden zijnde hoeveelheid intusschen zenden.

Bl. 89 noot 98. Het besluit dd. 22 Mei 1818 luidt aldus:

Is gelezen een brief door den Sultan van Banjermasin geschreven aan Commissarissen-Generaal op den 7[n] April ll., daarbij o. a. klagende over de aanmatigingen van den heer A. Hare en diens gemachtigde (*a*), en de ongegrondheid van diens aanspraak op het land genaamd Molukko, roepende daartegen de bescherming van het Nederlandsch Gouvernement in.

En in aanmerking genomen zijnde, dat ook omtrent het gedrag van dien Hare en zijn gemachtigde Ross door den assistent-resident Benoit en den commissaris Van Boekholz verscheidene klachten zijn ingebracht, blijkende uit de verschillende notulen der openlijke besluiten: dat onder anderen bij besluit van heden N° 21, genomen op de missive van den laatstgenoemden commissaris Van Boekholz van den 16[n] dezer, gedeeltelijk over datzelfde onderwerp handelende, den Gouverneur-Generaal is geantwoord om daaromtrent zoodanige beschikkingen te maken, als dezelve bevinden zal te behooren tot maintien van de autoriteit van het Nederlandsch Gouvernement;

Dat het echter nuttig is meer bepaaldelijk vast te stellen de algemeene maatregelen, die ten dezen aanzien dienen genomen te worden:

Dat uit de onderhandelingen met het voormalig Britsch Gouvernement van Java en de maatregelen door hetzelve werkelijk genomen, uit de berichten van den Commissaris en den Assistent-Resident voornoemd, uit de zeer onbehoorlijke wijze waarop Hare en zijn gemachtigde zich jegens het Nederlandsch Gouvernement gedragen heeft, blijkt dat de genoemde Hare noch uit hoofde van eenig recht of vergunning, noch uit hoofde van zijne gedragingen langer aanspraak maken kan op de vrijheid hem tot nu toe verleend, doch waarvan hij groot misbruik gemaakt heeft;

Zoo is goedgevonden en verstaan:

den Gouverneur-Generaal te verzoeken, om den assistent-resident Benoit te Banjermasin last te geven zich dadelijk in naam van het Nederlandsche Gouvernement in het bezit te stellen van het souverein gezag op de landen door A. Hare bezeten, en door Ross geadministreerd wordende, met last om bij tegenstand of voortgaande verkeerde handelingen hunnerzijds zich van hun persoon meester te maken en naar herwaarts op te zenden;

Om voorts ter meerdere verzekering en wering van alle

(*a*) Hierover wordt in des Sultans brief eigenlijk niet gesproken.

onverhoedschen wederstand een gewapend vaartuig en een genoegzaam aantal militairen naar Bandjermasin te zenden, en ter beschikking van den Assistent-Resident te stellen, alle onder zoodanige instructiën, als ten bedoelde einde dienstig zullen bevonden worden.

En voorts den Assistent Resident te gelasten zijne Hoogheid den Sultan te kennen te geven, dat de Nederlandsche Regeering een blijk willende geven van hare welwillendheid aan hem Sultan, de noodige middelen beraamd heeft om den heer Hare en zijn ondergeschikte in bedwang te houden en verder te zorgen, dat zij zich van alle ongegronde aanmatigingen verder onthouden.

Den Assissent-Resident Benoit eindelijk te gelasten van zijne verrichtingen dadelijk een getrouw en omstandig verslag te doen.

Bl. 89 noot 99. In den volgenden brief wordt door Hare zeer geklaagd over de schade door hem ondervonden, door de terugzending der bannelingen, waardoor de waarde van het land geheel problematisch was geworden.

Had the people remained, the property was capable of becoming very valuable, either to me as private individual or to Government, but they were allowed to be withdrawn and it then became of no obvious worth or importance that could encourage me to expect that their Excellencies would attend to any proposals for giving me an equivalent adequate to the losses, which I incurred by the expenses it had cost me.

It became of little or no immediate value to me — but there was also no likelihood that Government would incline to have it by making me any return worth my applying for, and the British Commissioners having so injured me, I became a claimant on them for various matters, which therefore made it necessary my suspending any further steps until the points at issue might be determined.

The British Government has since retired, leaving me here to prepare accounts on which the supreme authorities in Bengal are to decide.

" 89 noot 100. De brief van Raffles, te vinden op bl. 25 van Baud's opstel over *"De Bandjermasinsche afschuwelijkheid"*, luidt aldus:

I do myself the honor to inform your Excellency that an offer has been made by Mr. Alexander Hare, tendering to

the British Government the tract of land and territorial rights alienated to him by the Sultan of Bandjermasin on Borneo. Whenever a decision may be passed, I shall do myself the honor of further communicating with your Excellency.

Bl. 89 noot 101. Zie sub 117 van mijn voorgaand artikel over Fendall's en Raffles' opvattingen ten aanzien van het tractaat van 1814.

″ 89 noot 102. Het besluit dd. 1 Juli 1818 luidt aldus:

Dat de heer Raffles niet in zijne hoedanigheid van Luitenant-Gouverneur van Benkoelen, noch in eenige andere, veel minder als bijzonder persoon, de bevoegdheid heeft, om zich met de zaken niet in zijn Gouvernement te huis behoorende, te bemoeien, en daaromtrent eenige officieele bemoeienis te houden;

Dat deze bemoeienis dan ook haren oorsprong schijnt te hebben alleenlijk uit de bescherming door hem, tijdens hij Luitenant-Gouverneur van Java was, aan dien Heer verleend.

Is goed gevonden en verstaan:

Den Gouverneur-Generaal te verzoeken den brief niet te beantwoorden, doch denzelven ongemerkt te doen deponeeren bij de stukken, zullende echter dienonverminderd dit besluit met den brief worden ter kennis gebracht van den Directeur-Generaal over het Departement van Koophandel en Koloniën, te vinden in het receuil der brieven onder L^a^ Z.

En zal afschrift enz.

″ 90 noot 103. De Sultan berouw over den afstand zijner landen gevoelende, wilde blijkens rapport van den Resident dd. 16 September 1820 N° 93 niet slechts de Dajak en de Becompaij terughebben, doch ook den noordelijken oever van de Kween en den linkeroever van de Barito, waarop de kampongs van Tatas en Schans van Tuyl waren gelegen! In ruil bood hij aan Moloeka en de kust van Tabanio, die reeds lang door ons mede in bezit waren genomen.

″ 91 noot 104. Nahuijs, advies luidt aldus:

Bandjermasin dd. 30 Maart 1819.

Ingevolge secreet besluit van hunne Excellentiën Commissarissen-Generaal van den 10^en^ November a. p. L^a^ B., waarbij ik mij onder anderen de taak zie opgelegd om op te

nemen den staat van zaken betrekkelijk de landen, weleer door zekeren A. Hare bezeten, doch onlangs op het stellig verzoek van den Sultan van Bandjermasin onder Nederlandsch gezag gebracht; en met verderen last aan mij om daarna te dienen van mijn verslag aan Zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal, zal ik heden de eer hebben Uwer Excellenties aandacht op deze materie bezig te houden.

Een onderzoek, een opneming omtrent den staat van zaken betrekkelijk de landen door den heer Hare bezeten zijnde, dient ten doel te hebben, het komen tot een punt van conclusie, in hoe verre het gepretendeerd recht van dien Heer op de landen Leangang, Molucco en Laut moet worden beschouwd te zijn gefundeerd dan wel ongefundeerd.

Uit alle vroegere aan Uwe Excellentie reeds bekend geworden officieele stukken heb ik alleenlijk gezien, dat de titel van dit gepretenteerd recht wordt gezegd te zijn eene *donatio*: maar het instrument zelve, waaruit deze donatio zoude kunnen consteeren, heb ik nimmer door Hare geproduceerd gevonden, niettegenstaande zijne onbetwistbare verplichting om ter waarborging van zijne eigene rechten al datgene open te leggen, wat dezelve meer kracht zoude kunnen bijzetten, en niettegenstaande ook de onvermoeide pogingen van den afgetreden commissaris Van Boekholz om van hetzelve visie te erlangen. (*a*)

Een donatio, zal dezelve in rechten van eenige waarde, en geldig zijn, behoort te zijn *beschreven* en *te zijn gedaan uit vrije wille.*

Een schriftelijk bewijs van dezelve is niet voorhanden, en al eens opgemaakt, maar niet geproduceerd zijnde, dient te worden beschouwd *als niet bestaande.*

Van den vrijen wil van den donateur is niet alleen geen bewijs, maar daadzaken toonen ten duidelijkste aan, dat deze *quasi donatio* uit geen vrijen wil gedaan, maar alleen is tot stand gebracht door den als het ware gebiedenden invloed van den heer Hare, die toen deze gifte geschiedde resident van Bandjermasin was (*b*).

Zoodra ook was deze invloed niet verdwenen door de komst van een Nederlandsch Commissaris te Banjermasin, of de Sultan gedroeg zich ten opzichte van de quasi aan

(*a*) Hier tegenover staat Van Boekholz' eigen mededeeling, dat Hare het stuk naar Batavia had medegenomen (bl. 13) en de aanwezigheid ervan sub 22 in onze archieven.

(*b*) Elders vond ik aangeteekend, dat Hare het land reeds vóór dien tijd in gebruik zou hebben ontvangen.

den heer Hare afgestane landen, als hadde deze afstand nimmer plaats gehad, en als hadde hij nog op dat landschap een vol recht bezeten.

Deze handelingen worden bewezen door de brieven van den heer Ross zelven, zaakgelastigde van den heer Hare in dagteekening van den 20[en] Maart 1818.

De aan mij gedane aanmerking van den Sultan, dat hij uit vrijen wil aan een vreemdeling, aan wien hij geene de minste verplichting had, en die hem ook geen het minste voordeel konde aanbrengen, geen geschenk zoude doen van landen, meer dan vijf honderd Engelsche mijlen in het vierkant, uit welke verscheidene zijner verarmde aanverwanten een niet onaanzienlijk middel van bestaan zouden kunnen trekken, komt mij voor ook van eenig gewicht te zijn.

Met weinige woorden meen ik te hebben kunnen bewijzen, dat de donatio of titel, op welke meergemelde heer Hare pretendeert te zijn bezitter van de landen Molucco, Leangang en Laut, is *onbewezen* en *van geene de minste waarde.*

Ik zal, hoop ik, met even weinig moeite kunnen betoogen, dat dezelve, al eens uit vrijen wil zijnde geschied, en door een schriftelijk instrument behoorlijk zijnde bewezen geworden, echter van geene kracht hoegenaamd kan worden beschouwd te zijn.

Wijselijk, en zeer gepast heeft er onder de Britsche administratie eene bepaling bestaan, dat het niet zoude zijn geoorloofd voor den ambtenaar in eene eerste en hooge betrekking gezeten, geschenken van Inlandsche vorsten aan te nemen.

Niet minder wijselijk heeft het Indisch Gouvernement van Bengalen ook zelfs niet toegelaten dat haren Luitenant-Gouverneur van Java, de heer Raffles, bezitter bleef van een land in zijn gouvernement gelegen, van hetwelk hij den eigendom niet door giften, maar door koop wettiglijk scheen te hebben verkregen (*a*).

En deze bepaling, volgens welke het den ambtenaar niet vrijstond eenige giften aan te nemen, wierd ook in zoodanige observantie gehouden, dat het aan geene voorbeelden ontbreekt, waarbij de verzoeken van residenten om bij het verlaten van hunne residentiën een klein nietswaardig geschenk als een gedachtenis van den Inlandschen Vorst aan te nemen, ten eenemale zijn van de hand gewezen.

(*a*) Juist; maar het Gouvernement nam het hem daarom niet af; Raffles verkocht het weder.

De voorgegeven donatie van de landen Molucco enz. is alzoo ook strijdig met de wijze vroeger aangehaalde bepalingen van het Britsche Gouvernement, en heeft nimmer zijne sanctie bekomen. Want deze bekomen zijnde, zoude zulks uit de archieven van het *British Council* moeten gebleken zijn, en een lid van hetzelve, de heer Abrahams, zoude alsdan ook niet aan den heer Commissaris Van Boekholz hebben gezegd, blijkens de letteren van dien heer aan Hunne Excellentiën Commissarissen-Generaal van den 6en Januari 1817, van zich niet te kunnen inlaten met de gepretendeerde rechten van den heer Hare; trouwens het zal Uwe Excellentie genoegzaam bekend zijn hoe weinig voordeelig de heer afgetreden Gouverneur Fendall, en het lid van den Britschen Raad Abrahams over de merite van de zaken en dwaze vorderingen van den heer Hare dachten.

Het zoude ook geheel vreemd en strijdig met alle vastgestelde beginselen van bestier zijn gehandeld, indien hetzelfde Gouvernement, dat niet vermeende te kunnen toelaten, dat een resident, bij het verlaten van zijne residentie, wanneer zijn invloed als resident ophoudt, een klein niets beteekenend gedachtenis-geschenk ontving, zijn zegel hechtte aan een afstand van een geheel kostbaar landschap ten voordeele van den in functie zijnden resident gedaan, wiens invloed, als zoover van het Hoofdbestuur verwijderd, haast met die van een Gouverneur gelijk staat.

Ik heb nu alleen gesproken van de gepretendeerde rechten van eigendom op de landen van Molucco; mij blijft nu nog over met weinige woorden van de aanmatigingen van den heer Hare als souverein en heer gewag te maken.

En waren deze zijne dwaze handelingen en aanmatigingen niet zoo duidelijk door daadzaken en zijne eigene letteren bewezen geworden, dan zoude men moeten twijfelen, of het mogelijk konde zijn om een man van gezond verstand te vinden, die de ongelukkige regeeringstelsels van de middeleeuwen en van de barbaarste tijden in deze meer verlichte eeuw weder trachtte op te koken.

De daden van dien heer Hare als souverein van het landschap Moluco zoude ook beter voegen aan den despoot van die vroegere, dan aan den weldadigen vorst van latere en hedendaagsche tijden.

De menigvuldige ongelukkige Javanen, welke zonder door een vonnis tot ballingschap te zijn verwezen, als bannelingen op deze landen rondzwierven, en naar derwaarts gebracht zijn ter voorziening in de zoo hoog noodige bevol-

king der afgestane landen, en van welke sommigen bij het overgaan van het eiland Java aan het Nederlandsch gezag weder steels- en sluipsgewijs, aan het land hunner geboorte zijn teruggegeven, kunnen zoo het noodig ware bewijzen, hoe ongepast en noodlottig het zijn zoude, indien de Gouvernementen toelieten, dat daden van souvereiniteit door den eerste den besten gelukzoeker wierden uitgeoefend.

En al het bovenstaande brengt mij tot de conclusie, welke ik geloove niet veel adstructie meer noodig te hebben, dat het Nederlandsch Gouvernement, als teruggekeerd in hare rechten van souvereiniteit van het gansche rijk van Bandjermasin het recht toekome om verder te treden in het bezit van alle die landen tot dat rijk behoorende.

En al konde ik ook tot de overtuiging worden gebracht, dat de heer Hare een erkend recht hadde toegekomen op de landen Molucco, Leangang en Laut, zoude ik echter vermeenen, dat het aan het Nederlandsch Gouvernement volgens alle billijke redenen van staatkunde vrijstond hem uit het bezit van dezelve te stellen.

Als toch het Britsch tusschenbestuur van Java het recht heeft gehad om uit hoofde van politieke redenen te verbreken den verkoop van de landen Probolingo en Besoeki door een vroeger gevestigd Gouvernement gedaan, dan is het onbetwistbaar waar, dat eene zelfde faculteit het tegenwoordig bestuur niet kan worden geweigerd en dat hetzelve uit staatkundige aanmerkingen vermag te verbreken eene donatie, welke in alle deelen zoo schadelijk is.

Eene teruggave der te Molucco gevondene wapenen en kanonnen, ofte wel daarvoor eene schadeloosstelling in geld, is het eenige waarop de heer Hare zoude moge hopen.

In eene zaak, over welke door kundiger handen reeds zoo veel licht is verspreid, heb ik gedacht Uwer Excellenties aandacht niet langer te mogen bezig houden, te meer daar eene bloote openlegging van al het feitelijke betrekkelijk de landen van Molucco een ieder onpartijdige ook zonder mijne adstructie tot eene zoodanie conclusie zoude moeten brengen, als door mij is gemaakt.

De Kommissaris ter Kuste Borneo,
Majoor Nahuijs.

Bl. 91 noot 105. Verg. bl. 393 van mijn voorgaand opstel over Fendall's en Raffles' opvattingen ten aanzien van het tractaat van 1814 (bl. 53 van den overdruk).

Bl. 91 noot 106. Als voren bl. 406 en bl. 408 (bl. 66 en 68 van den overdruk).

" 91 noot 107. Bedoelde zinsneden in den brief van 7 November luide aldus:

We have called on the Lieutenant-Governor of Fort Marlborough for an explanation of the transaction relative to Bandjermasin, described in your Excellencies' dispatch concerning which we have received no information from any other quarter. On receiving the Lieutenant-Governor's explanation, we shall have the honor the address you again on the subject.

Your Excellencies do not require to be informed of the sentiments entertained by us of the conduct of Mr. Hare, and the proceedings connected with the establishment formed by him at Bandjermasin and you will not suppose that we can have any desire to screen a person whom we regard as a delinquent. (*a*)

" 91 noot 108. Verg. bl. 409 van het voorgaand artikel over het tractaat van 1814 (bl. 69 van den overdruk).

" 92 noot 109. In Moira's schrijven dd. 28 November 1818 leest men namelijk het volgende:

We have now the honor to inform You that we have received from sir Stamford Raffles a distinct and solemn desowal of all connection with Mr. Hare, with the single exception of having received and transmitted to the Honorable the Court of Directors Mr. Hare's offer of his estate at Bandjermasin to the Government of Great Britain in the manner notified by Sir Stamford Raffles in his letter of the 7th of June last to His Excellency the Governor-General of the Netherlands possessions in India. Sir Stamford Raffles has further assured us, that although he felt that he could not refuse to forward these popositions, he has not returned any answer to Mr. Hare's letter, nor held any communication with him on the subject.

We trust therefore that it will appear to your Excellencies that the name of the Lieutenant-Governor has been used in this transaction without authority.

" 92 noot 110. Bij Van Deventer op bl. 297.

(*a*) Deze zinsnede reeds door Hoek op bl. 131 aangehaald.

Bl. 92 noot 111. Bl. 518—519 van het *Tijdschrift voor Ned. Indië*, 3e jaargang IIe deel (1840).

" 92 noot 112. Zie bl. 131 noot 1 van Hoeks' *"Herstel"*.

" 92 noot 113. De uitzetting van Hare schijnt nogal indruk gemaakt te hebben; althans in de stukken vindt men er menigmalen gewag van gemaakt. Men zie o a. bl. 140 van het sub 89 vermelde *Bericht* van Duintjer; de sub 115 vermelde memorie kapitein Gordon aangeboden; Hare's eigen verhaal aan den zeeofficier Van der Jagt, gelijk ons nog uit den tekst zal blijken. Ook wordt er op gezinspeeld in den belangrijken brief van den Gouv.-Gen. Van der Capellen dd. 16 April 1820 aan den Britsch-Indischen Gouv.-Gen., in antwoord op diens schrijven dd. 14 Januari t. v. Gelijk reeds aangeteekend op bl. 406 *Opvattingen* (*ov*. 66) had lord Moira zich beklaagd over onze handelingen tegenover de Engelschen, waarop o. a. Van der Capellen van Batavia schreef: "Y a-t-il un seul Anglais qui ait demandé au gouvernement la permission de s'établir dans cette île à qui cette permission ait été refusée ou rendue difficile à obtenir, à l'exception du sieur A. Hare, protégé longtemps par M. Raffles, mais que votre Excellence m'a désigné elle-même comme un *délinquent* dans une de ses dépêches officielles?" Bl. 501 der *"Notice et Souvenirs biographiques* ..." van Sirtema de Grovestins (1852).

" 94 noot 114. Van der Jagt's rapport van December 1829 vindt men in het 13e deel der Verhandelingen van het Bataviaasch Genootschap van K. en W. (1832). Het door mij medegedeelde op bl. 311 vv.

" 94 noot 115. De memorie, die kapitein Gordon van de kooplieden uit de Straits ontving, luidde aldus:

The Cocos-islands or Kuling situated about 12 S. and 97 E. were first occupied by Mr. Alexr Hare and his numerous followers, natives of the East, about 4 or 5 years ago. Mr. Hare is an English gentleman, was many years at Malacca and partner in an extensive and respectable mercantile house. Mr. Hare was invited (on account of his knowledge of the Eastern Archipelago to the natives) by lord Minto and Sir Stamford Raffles to accompany the expedition to Java in 1811. Mr. Hare was appointed commissioner for the Malay states and commercial resident at Bandjermasin on Borneo when

the Sultan had previously given him a large grant of land. About the time the British gave up Java, the Dutch authorities took possession of Bandjermasin and deprived Mr. Hare of his lands and soon after from the notice taken of it by Sir Stamford Raffles, who intimated that he had recommended the British Government to take possession of Bandjermasin, Mr. Hare was ordered to leave Java. He first went to the Cape and then went to the Cocos, where he has been ever since. Mr. Hare has heavy claims on the Dutch Government. Captain Ross, who has commanded one of Mr. Hare's ships, the *Borneo*, which he built at Bandjermasin, went afterwards to settle at the Cocos, and about 8 or 10 British subjects with him.

The Cocos-islands are very healthy and as those have been taken possession of by British subjects, they would be glad to have their own flag instead of the Dutch, who intend as soon as possible to hoist the Netherlands flag at that place.

Treaty of 1824 between Great-Britain and the Netherlands.

Art. 6. It is argued that orders shall be given by the two Governments to their officers and agents in the East, not to form any new Settlement on any of the islands in the Eastern sea, without previous authority from their respective Governments in Europe.

Bl. 94 noot 116. De brief van den Britschen commandant der Zeemacht in Indië aan lord Bentinck, Gouv.-Gen. van Bengalen, luidde aldus:

The Honbl. captain Gordon of His Majesty's sloop Pandora has just joined me from a cruize which he has made by way of Prince of Wales Island, Malacca, Singapore and Batavia.

On his calling at these places he was pressed much by the merchants who are concerned principally I believe in a contrabandtrade with Java, upon the subject of a little cluster of rocky isles which have served for some time as a depot or rendez-vous for the said traffic.

The enclosed copy of a note delivered to captain Gordon contains all the information I possess upon the subject of those islands; but I have directed captain Sandelands of His Majesty's sloop Cornet, who is now proceeding to that quarter, to visit the said islands and obtain all possible informations concerning them.

In the meantime I have thought it right to communicate

with your Excellency upon the wish of the merchants, that they shall not be taken under the Dutch Government.

For myself I do not find that I have been furnished with a copy of the last Treaty with the Netherlands, but if my memory serves me right, the British Government has unequivocally relinquished its claims to any islands other than may have been there named.

I shall be most happy to learn your Excellencys view of this suggestion of the merchants.

And I have the honor to remain etc.,

Southampton — C. W. C. R. Owen
Trincomalee Harbour — Rear-Admiral and Commandor in Chief
20th Aug. 1829.

Bl. 95 noot 117. Het antwoord van den Britschen Gouv.-Gen. in Rade aan den Commandant der Zeemacht dd. 15 September 1829 luidde aldus:

We have had the honor to receive your Excellencys letter dated the 20th. Ultimo with its exclosure on the subject of Mr. Hare's settlement on the Cocos-island and beg to transmit for your Excellencys use, a printed copy of the Treaty concluded in 1824 with the Government of His Netherlands Majesty together with the notes annexed, which were exchanged between the British and Netherlands negociators.

Your Excellency will be able to judge on reference to the stipulation of this Treaty how far the settlement formed by Mr. Hare on the Cocos-islands comes within its provisions so as to require a reference to Europe before any formal occupation could be made by the authorities of either state.

The place assigned to these islands in Horsbiergh's charts and in the information furnished to your Excellency appears to us to be far in the Indian Ocean and in the direct route between this port and the new settlement of Swan River, besides being very convenient for vessels bound to other ports of Australia. Their position seems also to be at too great a distance from Java or Sumatra to give just umbrage to the Netherlands authorities on those islands or to be used as a depot for contrabandtrade with the settlements the Dutch possess there. The Keelings or Cocos-islands are understood to have been uninhabited until occupied unauthorizedly by Mr. Hare, a British subject; they cannot be considered to belong to what is called the Eastern Archipelago, and no motive therefore suggests itself to us for the Netherlands officers seeking to have the groupe in formal possession,

whereas, should the information your Excellency has taken measures to obtain, show that the place affords secure anchorage with wood and water and the means of refreshing and replenishing stock, the groupe under the occupation of British subjects would probably form a desirable station for the resort of vessels trading between this country and the British settlements in Australia and perhaps even for vessels from Europe in distress or which may have been accidentally retarded in their voyage.

We therefore are induced to request that your Excellency will furnish us with the result of captain Sandeland's enquiries at the place and with any further information that may reach your Excellency.

It is our intention to submit copies of the correspondence that has passed to England without delay in order to prepare the Honble Court of Directors and His Majestys Government for any communication on the subject that may be made by the Government of His Netherlands Majesty. Should the authorities of Java interfere with Mr. Hare's occupation pending the receipt of orders from England, your Excellency will be authorized bij the 6th. article of the Treaty to call upon them to say whether they have authority from Europe for their proceedings.

We have etc.

Fort William, W. C. Bentinck.
the 15th September 1829. C. T. Metcalfe.

Bl. 95 noot 118. Zie Swart's noot, bl. 143 van het sub 89 vermeld Bericht van Duintjer.

" 96 noot 119. Men leze het Tijdschrift voor Ned.-Indië, 19e jaarg. dl. II (1857), bl. 157—169 over "De Kokos-eilanden van de Engelschen".

MÂLAVIKÂ—MAÑJULIKÂ.

Misschien is het nog niet opgemerkt, dat men de intrigue van het Mâlavikâgnimitram met enkele wijzigingen bij Somadeva terugvindt. Nadat bij dezen het huwelijk van Udayana, den koning van Vatsa met Vâsavadattâ is verhaald, gaat de schrijver (Tar. 14, Brockh. p. 187) aldus voort: De vorst van Vatsa, lichtzinnig als hij was, had in stilte omgang met eene dienares van het vrouwenverblijf, Viracitâ met name, met wie hij reeds vroeger in betrekking had gestaan. Verder maakte hij het hof aan eene princes Bandhumatî genaamd, die door Gopâlaka, broeder der koningin, buitgemaakt, door hem aan zijne zuster was gezonden en door deze onder een anderen naam, als Mañjulikâ, werd verborgen gehouden, eene tweede Çrî, opgerezen uit den oceaan der schoonheid. Door zijn vertrouwde Vasantaka vergezeld aanschouwde hij haar in een prieel van den tuin en verbond zich met haar in het geheim naar de wijze der Gandharvas. Vâsavadattâ was onbemerkt daarvan getuige en vertoornd deed zij Vasantaka boeien en weg brengen. Daarop wendde zich de koning om hulp tot eene bedelnon, Sânkṛtyâyanî geheeten, eene vriendin der koningin, die van haars vaders hof gekomen was. Deze gelukte het den toorn der koningin te doen bedaren en op hare aansporing schonk zij den koning Bandhumatî, want inschikkelijk is het gemoed eener brave vrouw. [1]) Daarop ontsloeg de koningin Vasantaka uit de boeien. Deze tot de vorstin gaande sprak lachend tot haar: door Bandhumatî was kwaad bedreven, wat had *ik* u gedaan? Terwijl gij vertoornd zijt op de slangen slaat gij de hagedissen dood.

Dan volgt het verhaal, waardoor deze spreekwoordelijke uit-

---

[1]) Vgl. p. 130 mijner vertaling van het Mâlavikâgnimitram, gedicht 94.

De brave vrouw, die haar gemaal bemint,
Zal hem ook in haar mededingster eeren:
De stroom, vóór hij in zee zijn einde vindt,
Ziet honderd beeken zijnen vloed vermeeren.

drukking verklaard wordt, en op het eind van het hoofdstuk de mededeeling, dat Udayana nog meermalen door een voetval en door de vernuftige invallen van Vasantaka den rechtmatigen toorn zijner gemalin wist te stillen.

Minder geaccidenteerd dan Kâlidâsa's tooneelstuk, biedt het verhaal van Somadeva toch vele punten van overeenkomst daarmee aan. De wufte don Juan Udayana beantwoordt volkomen aan Agnimitra, die naast zijne wettige gemalinnen Dhârinî en Irâvatî nog eene intrigue aanknoopt met eene slavin der koningin, die haar door haren broeder, bij Kâlidâsa Virasena, bij Somadeva Gopâlaka is vereerd. In beide gevallen is de slavin eene princes in een gevecht buit gemaakt. De goedhartige koningin, wier jaloerschheid spoedig voldaan is, is Vâsavadattâ aan de eene, Dhârinî aan de andere zijde; Vasantaka, de vertrouwde van den koning van Vatsa, die lachend en schertsend de koningin het verhaal doet van de slangen en de hagedissen, speelt geheel de rol van den Vidûshaka uit het tooneelstuk. In beide voorstellingen treedt eene pravrâjikâ bemiddelend op en worden ondergeschikte personen gevangen gezet om de schuld des konings te boeten, bij Somadeva is het echter de vertrouwde des vorsten, bij Kâlidâsa de minnares met eene gezellin. Zoowel in het tooneelstuk als in het vertelsel bespiedt eene koningin van uit eene verborgen plaats de minnarijen des konings. Diens voetval geldt bij Somadeva Vâsavadattâ, bij Kâlidâsa Irâvatî. De laatste zou men des noods met Viracitâ gelijk kunnen stellen, maar dit is niet noodig, waar de analogie groot genoeg is om te bewijzen, dat of de voorstellingen. aan elkaar ontleend moeten zijn, of beiden uit gelijke bron moeten zijn gevloeid.

Utrecht, Oct. 1897. J. v. d. Vliet.

EENE MERKWAARDIGE TEKSTVERKNOEIING IN 'T OUDJAVAANSCHE RÂMÂYAṆA.

De dichter van 't Oudjavaansche Râmâyaṇa geeft in den Zevenden Sarga eene beschrijving van 't verblijf der door Sugrîwa en Râma uitgezonden apen in het tooververblijf van Swayamprabhâ. Zijn verhaal wijkt in bijzonderheden af van de bekende Indische redacties van 't heldendicht, maar komt in hoofdzaak er mede overeen. In strofe 74 van genoemden Sarga nu maakt Swayĕmprabhâ — zoo luidt de naam in 't Oudjavaansch — bekend wiens dochter zij is, in de volgende Aryâ-verzen:

Aku iki Dânawakanyâ, ṅaranku karĕṅö Swayĕmprabhâ nâma |
Dânawarâja bapaṅku, praçâstebuṅku Merusâwarṇṇî ||

Men ziet terstond dat het vers verknoeid is, gelijk trouwens alle gedeelten van 't gedicht die in Âryâ-maat zijn erg geleden hebben. De verklaring van 't feit dat de verzen in Âryâ onvergelijkelijk meer verknoeid zijn dan de stukken in andere maten, ligt zonder twijfel in de moeielijkheid van dit metrum en de onbekendheid der Balische en Javaansche geleerden en afschrijvers met de regels van dit metrum. Gelukkig is de Âryâ aan zeer strenge regels gebonden en wordt daardoor de herstelling van bedorven lezingen aanmerkelijk verlicht.

Beschouwt men de aangehaalde strofe op zich zelf, dan ontdekt men dat de fout in den vierden pāda schuilt en dat praçâstebuṅku Merusâwarṇṇî metrisch volstrekt onmogelijk is; er kan oorspronkelijk niet anders gestaan hebben dan een Amphibrachys, dus praçâsta, gevolgd door één lange of wel twee korten, en dan de eigennaam. Weet men nu verder dat de vader van Swayamprabhâ, doch niet haar moeder Merusâwarṇṇi heet, dan zal men niet aarzelen te lezen: praçâsta saṅ Merusâwarṇṇi. De geheele strofe vertaald luidt dan:

„Ik hier ben een Dânawa-meisje, met name bekend als Swayĕmprabhâ; mijn vader is de Dânawa-koning, vermaard als Merusâwarṇṇi.” De onbekende betweter die het vers verknoeid heeft, is

klaarblijkelijk van meening geweest dat de opgave, zooals die in zijn handschrift voorkwam, foutief was en heeft toen een gewaande verbetering aangebracht, er van makende: „mijn vader is de (of: een) Dânawa-koning, vermaard, mijne moeder is Merusâwarṇṇî.” Gelukkig dat de versmaat reeds op zich zelf, ook zonder dat men den Sanskrittekst ter vergelijking raadpleegt, de vervalsching van den tekst aan 't licht brengt.

Vergelijkt men nu bedoelden Sanskrittekst in de twee bekende redacties, dan ontwaart men dat in de Bombaysche uitgave van 't Râmâyaṇa V, 51, 16 Swayamprabhâ zich de dochter noemt van Merusâwarṇi, een mannelijk wezen; van hare moeder rept zij niet. Merkwaardig is het nu dat de andere, zgn. Bengaalsche redactie, uitgegeven door Gorresio, in plaats van Merusâwarṇi heeft Hemasâwarṇi. Deze naam was noch aan den dichter van de Oudjavaansche omwerking noch aan den tekstverknoeier bekend; een bewijs te meer dat de Bengaalsche redactie in betrouwbaarheid bij de andere achterstaat. Wel is waar was dit reeds lang algemeen erkend, maar het is toch niet van belang ontbloot op te merken dat die redactie op Java in de Middeleeuwen onbekend was.

Al blijkt uit het voorgaande met voldoende zekerheid dat de redactie, door Gorresio uitgegeven, op Java onbekend was, er volgt nog niet uit dat de oudere redactie, naar 't eiland overgebracht, in allen deele met de redactie in de Bombay-uitgave moet overeengestemd hebben. Er komen in 't Oudjavaansche gedicht ettelijke afwijkende voorstellingen voor; zoo is o. a. het gedrag van Swayamprabhâ er geheel anders in gemotiveerd dan in Wâlmîki's gedicht. Of de Javaansche dichter, die geen vertaling, maar eene vrije omwerking bedoelde te geven, uit zijne eigene verbeelding dan wel uit ons onbekende teksten en overleveringen geput heeft, is vooralsnog niet uit te maken. Zooveel is zeker dat hij geen Sanskrit kende en dus gebruik moet gemaakt hebben van Javaansche omwerkingen, die misschien reeds om verschillende, ons onbekende redenen aanmerkelijk in bijzaken van de thans in Indië gangbare redacties kunnen verschild hebben.

Degene die 't bovenaangehaalde vers misvormde, kan blijkens de fout dat hij in Merusâwarṇi een vrouwelijk woord zag, ook geen Sanskrit gekend hebben. Des te opmerkelijker is het dat een vergissing als de zijne als van zelf zich verklaart als men aanneemt dat een vluchtig lezer de boven aangetogen plaats uit het Râmâyaṇa voor oogen had. Er staat namelijk in de tweede halfstrofe — en

daar komt het alleen op aan: duhitâ Merusâwarṇer ahaṁ tasyâḥ Swayamprabhâ. Hierdoor kan iemand, die niet weet dat Merusâwarṇi een mannelijke naam is en het vers niet in verband brengt met het voorafgaande, licht in den waan gebracht worden dat bedoeld is: "ik ben Swayamprabhâ, de dochter van haar (of: van die) Merusâwarṇi." Doch tasyâḥ beteekent hier "aan haar" en slaat op Hemâ, in de voorafgaande verzen genoemd.

Ik kan de gedachte niet van mij afzetten dat het aangehaalde vers uit de Bombay-uitgave, en niets anders de oorzaak is geweest van de verkeerde meening als had Swayamprabhâ tot moeder Merusâwarṇi. Naar ik mij voorstel, bestond die meening reeds vrij algemeen toen de een of ander, op die meening steunende, zijne mislukte tekstverandering aanbracht.

H. Kern.

ERRATA

voorkomende in de „Bijdrage” Javaansche „Gamēlan-Beschrijving” in poëzie door Ko — Mo — An (Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde voor Nederlandsch-Indië, zesde volgreeks, derde deel (Deel XLVII der geheele reeks) laatste aflevering 1897.)

pag. 508 sub 3 staat: [illegible] moet zijn:
[illegible]

„ 509 „ 4 „ [illegible] moet zijn:
[illegible]

„ „ „ „ „ [illegible] moet zijn:
[illegible]

„ „ „ 6 „ [illegible] moet zijn:
[illegible]

NOTULEN

VAN DE

BESTUURS- EN ALGEMEENE VERGADERINGEN

VAN HET

KONINKLIJK INSTITUUT

VOOR DE

TAAL-, LAND- EN VOLKENKUNDE VAN NEDERLANDSCH-INDIË.

1897—'98.

De Bijdragen van het Koninklijk Instituut verschijnen in driemaandelijksche afleveringen van 8 à 10 vel druks. De prijs wordt berekend à 20 cents per vel druks, en à 10 cents per plaat. Bij de 4e aflevering van ieder deel ontvangen de inteekenaren titel en inhoud voor het geheele deel. Iedere aflevering is afzonderlijk verkrijgbaar.

De Bibliotheken van het Instituut en het Indisch Genootschap (Heerengracht, n°. 21) zijn voor de leden toegankelijk van 10 tot 12 en van 2 tot 4 uur op alle werkdagen, behalve des Donderdags.

Heeren Leden, vooral in Indië, worden **dringend** verzocht, bij verandering van woonplaats of bij niet geregelde ontvangst der Bijdragen en Werken, daarvan kennis te geven aan den Secretaris.

Uitgaven van MARTINUS NIJHOFF te 's-GRAVENHAGE:

REPERTORIUM

OP DE

KOLONIALE LITTERATUUR

of systematische inhoudsopgaaf van hetgeen voorkomt over de Koloniën (beoosten de Kaap) in mengelwerken en tijdschriften

VAN **1595** TOT **1865**,

uitgegeven in Nederland en zijne Overzeesche bezittingen,

DOOR

J. C. HOOYKAAS,

ter perse bezorgd door Dr. W. N. DU RIEU.

2 dln. van 651 en 751 blz. in twee kol. gr. 8vo.

Vroeger f 22.75; thans f 15.—.

REPERTORIUM

OP DE

Litteratuur

BETREFFENDE

DE NEDERLANDSCHE KOLONIËN,

voor zoover zij verspreid is in Tijdschriften en Mengelwerken.

I. OOST-INDIË. **1866—1893.**

II. WEST-INDIË. **1840—1893.**

Met een alphabetisch Zaak- en Plaatsregister,

SAMENGESTELD DOOR

A. HARTMANN,

Commies bij het Ministerie van Koloniën.

Een deel, XVIII en 454 bladz. in 2 kol. roy. 8vo.

Prijs . . . . **f 7.50.**

De twee werken te samen f 17.50.

BIJDRAGEN

TOT DE

TAAL-, LAND- EN VOLKENKUNDE

VAN

NEDERLANDSCH-INDIË

UITGEGEVEN DOOR HET

Koninklijk Instituut voor de Taal-, Land- en Volkenkunde
van Nederlandsch-Indië.

ZESDE VOLGREEKS. — VIJFDE DEEL.

(DEEL XLIX DER GEHEELE REEKS).

TWEEDE AFLEVERING.

'S-GRAVENHAGE
MARTINUS NIJHOFF
1898.

INHOUD.

DE NÂGA ARDDHAWALÎKA BIJ DE JAVANEN.

DOOR

Dr. G. A. J. HAZEU.

In den loop der laatste jaren werden door den heer J. Knebel, assistent-resident te Pĕmalang, een reeks Javaansche desalegenden bekend gemaakt (in de deelen 37, 38 en 39 van 't Tijdschr. v. h. Batav. Gen. v. K. en W.). Voor wie belangstelt in den gedachtenkring van den Javaanschen "kleinen man", zijn deze desalegenden een nauwkeurige lezing overwaard. 't Is merkwaardig, daaruit te zien welk een massa oude geschiedenissen en overleveringen uit den "jaman buda" onder de hedendaagsche "wong desa" nog voortleven, en hoe ook nù nog veel van den inhoud der oude gedichten gemeengoed is zelfs van de eenvoudige ongeletterden. Ook openbaart zich hier weder de — trouwens zeer gewone en begrijpelijke — neiging tot localiseeren, gevolg van het algemeen-menschelijke streven om eigen woonplaats te omgeven met den nymbus van den roem en de heerlijkheid der aloude helden. Dáárdoor kwamen de bewoners van een bepaalde streek er toe om hùn desa, hùn bosch, hùn berg, hùn rivier voor te stellen als het tooneel, waarop het een of ander wonderfeit of heldenstuk, bekend uit de oude zangen of uit de wayang-vertooningen, zou hebben plaats gehad. En deze voorstelling kon nog te gemakkelijker ontstaan, omdat zulk een verhaal — voor òns een episode uit de oude literatuur, dikwijls niet eens oorspronkelijk Javaansch — voor hèn een stuk oude echt-Javaansche geschiedenis was.

Zoo verneemt men, om een enkel voorbeeld te noemen, uit een dezer desalegenden dat de rasĕksa Arimba, wiens dochter dewi Arimbi met Bratasena (= Bhîmasena) trouwde, in Tĕgal heeft geresideerd: vele desa's aldaar danken hun naam aan voorvallen uit den strijd van dezen reus Arimba met den woesten Pâṇḍawa, en de in die streek gelegen "gunung Gajah" werd aldus

geheeten omdat hij, ook al tijdens dien strijd, op Arimba's gebed in een olifant werd veranderd. Intusschen weten wij dat deze legende, zoowel wat den inhoud als wat de namen der hoofdfiguren betreft, ontleend is aan 't Âdiparwa van het Indische epos Mahâbhârata, en wel aan dat gedeelte, dat „Hiḍimbawadhaparwa (d. i. hoofdstuk, handelend over het dooden van Hiḍimba [door Bhîma]) heet [1].

Uit dit voorbeeld kan tevens blijken, dat ook in deze legenden de Indische overleveringen, in oude tijden door de Hindu's op Java gebracht, nog altijd zijn bewaard gebleven, al vinden wij ze hier ook slechts terug als verkleurde en gehavende, hier en daar met grove hand bijgewerkte brokken van de oorspronkelijke meesterstukken.

Onder die desalegenden is er ééne, die tot titel heeft: „Het Beeld van Ardawalika". (Tijdschr. Batav. Gen. deel 39, pag. 223 sqq.). In de desa Tjawitali (afd. Brĕbĕs, distr. Boemidjaja) en wel in de rivier Koemisik aldaar, bevindt zich — zoo vertelt de schrijver — een steenen beeld, slechts bij laag water zichtbaar, dat zijn ontstaan te danken heeft aan den draak Ardawalika; vandaar dat dit beeld heet: „Rĕtja Ardawalika." De bewoners van de omstreken van genoemd riviertje vertellen ter verklaring daarvan een legende, die — zooals de heer Knebel niet naliet aan te wijzen — in hoofdzaak ontleend is aan het beroemde gedicht „Brata-Joeda" en wel aan str. 3-9 van den 44sten Zang. En daar dit gedicht, hoewel een zelfstandig-Javaansch product, in laatste instantie zijn stof heeft geput uit het Mahâbhârata, hebben we ook hier weer te doen met een verhaal, uit Voor-Indië op Javaanschen bodem overgebracht. Maar natuurlijk onderging vorm en inhoud van dit vertelsel in de nieuwe omgeving belangrijke wijzigingen: hier verkort, daar uitgebreid, elders weer verward met andere overleveringen, heeft het in den loop der eeuwen allengs een van het oorspronkelijke sterk-afwijkend voorkomen gekregen. Reeds den naam van de hoofdfiguur, den draak Ardawalika, zou men in 't Mahâbhârata vruchteloos zoeken.

Wie de beschavingsgeschiedenis wil bestudeeren van een volk, welks cultuur uit zóóvele lagen bestaat als die van de Javanen, zal noodwendig moeten beginnen met eene schifting van hare verschillende bestanddeelen, en deze schiftingsmethode zal men

[1] Mahâbh. I çl. 5928—6102.

dus ook op hun sagen- en verhalenschat moeten toepassen. Uit dit oogpunt beschouwd kan het nuttig zijn dergelijke legenden als de hier besprokene te ontleden in haar verschillende bestanddeelen, te vergelijken met den oorspronkelijken — in casu den Indischen — vorm en te pogen de afwijkingen van het origineel te verklaren. En wat in 't bijzonder de bedoelde legende betreft, deze is ook hierom van belang, omdat de nâga Arḍawalika in de schatting der Javanen een eenigszins bijzonderen rang bekleedt of althans ingenomen heeft: immers zijn beeld in goud vindt men onder de Rijkssieraden van de vorsten van Sâlâ en Yogya.

De desalegende verhaalt ons aangaande den nâga het volgende: Toen tijdens den "prang Brata-Joeda" Karṇa en Arjuna aan 't vechten waren, zweefde een draak, Arḍawalika geheeten, hoog in de lucht. Deze zag in den strijd van Karṇa tegen Arjuna een geschikte gelegenheid om zich op laatstgenoemde te wreken, want vroeger was Arḍaw.'s vader, ook een draak en Nagasewu genaamd, door Arjuna gedood. Arḍaw. incarneert zich daarom in den pijl, dien Karṇa juist op 't punt was op zijn vijand af te schieten. Doch de booze toeleg mislukt: niet 't geheele hoofd, maar alleen den mijter en 't hoofdhaar van Arjuna rukt hij af met zijn muil.... Eenigen tijd later, nadat intusschen welwillende "widadari's" nieuw haar aan den schedel van hun gunsteling hebben aangezet en onderwijl baṭara Krĕsna zijn vriend heeft gewaarschuwd dat de zoon van Negasewu er op uit is den dood zijns vaders bloedig te wreken, zweeft de draak weer rond in het luchtruim, hoog boven zijn vijand. Maar nu legt Arjuna zijn pijl aan en schiet Arḍawalika den strot af. Stervend giert de draak neer in de rivier Kumisik. Daarom wordt het steenen beeld in die rivier tot op den huidigen dag "rĕtja Ardawalika" genoemd.

Allereerst is het noodig de verschillende vormen te vergelijken, waarin we deze legende kennen, en we beginnen dus met den oorspronkelijken Sanskṛt-vorm, zooals die voorkomt in Boek VIII, 't Karṇaparwa, van het Mahâbhârata, en wel çl. 4633—4682. De episode verplaatst ons midden in 't gevecht tusschen Karṇa en Arjuna. Tengevolge van 't geweldig dreunen en stampen, door dien strijd veroorzaakt, is de aardoppervlakte gebarsten. Door den

aldus ontstanen spleet weet de **nâga Açwasena** zich van uit de onderwereld (pâtâla) naar boven te werken, naar de aardoppervlakte. Die Açwasena nu had een oude veete tegen Arjuna, omdat deze indertijd bij den brand van 't Khâṇḍawa-woud zijn moeder had gedood. Als hij, boven gekomen, Arjuna ziet strijden met Karṇa, beseft hij dat dit een schoone gelegenheid is om zich op zijn vijand te wreken. Fluks vereenigt hij zich met den pijl, dien Karṇa juist wil afschieten, zonder dat deze het merkt. Maar het booze opzet mislukt: Krĕṣṇa, Arjuna's wagenmenner, heeft den pijl zien aankomen en snel de paarden in de knieën doen vallen, zoodat slechts Arjuna's diadeem (kirîṭa) door den pijl getroffen en weggerukt wordt. Açwasena, zonder den moed op te geven, keert ijlings terug tot Karṇa, en zegt tot hem: „Toen ik zooeven door U werd afgeschoten zonder dat gij het wist, is 't mij niet gelukt zijn hoofd weg te rukken; daarom, schiet mij nu af mèt uw weten, en zeker zal ik dàn onzen gemeenschappelijken vijand dooden. Ik ben Açwasena, en ik heb een oude veete tegen dezen zoon van Pṛthâ, omdat hij de moordenaar is van mijn moeder. Al mocht ook Indra in eigen persoon hem beschermen, tóch zal hij naar 't paleis van den schimmenkoning (pitṛrâja = Yama) gaan." Maar Karṇa weigert, hij wil niet aan vreemde hulp de overwinning te danken hebben. Woedend wendt de slang zich om; hij neemt de gedaante van een pijl aan en sist alléén op Arjuna af. Kṛṣṇa ziet hem door de lucht suizen en zegt schielijk tot zijn wapenbroeder: „Dood dien grooten slang! Want dat is dezelfde, die vroeger, toen gij, den boog in de hand, god Agni trachttet te verzadigen in 't Khâṇḍawa-woud, door de lucht ontvluchtte, terwijl zijn moeder met haar eigen lichaam hem dekte, zoodat gij, meenende slechts één gedaante te zien, de moeder in plaats van hemzelf dooddet. Daarvoor komt hij zich nu op u wreken." Gewaarschuwd nu, spant Arjuna snel zijn voortreffelijken boog Gâṇḍiwa en treft den nâga met zes scherpe pijlen; zijn lichaam aan flarden gescheurd, valt Açwasena dood ter aarde — .

Den oudsten Javaanschen vorm van ons verhaal kennen we niet, want 't Karṇaparwa behoort niet tot die gedeelten van het groote Indische epos, waarvan de Oud-Javaansche prozabewerking (vervaardigd 945 Çaka) ons toegankelijk of zelfs maar bekend is. Wel kunnen we de vrijere poëtische bewerking vergelijken, die in 1079 Çaka door Mpu Seḍah werd geschreven, het bekende **Bhârata-Yuddha**. De bedoelde episode vinden we strofe 465[d]—475. Ge-

citeerd worden hier alleen die verzen, die direct voor ons doel van belang zijn. [1]

[Metrum: Wasanta-tilakâ: — — ⏑ — ⏑ ⏑ ⏑ — ⏑ ⏑ — ⏑ — —].

465[d]. Mangkin kalud ri wijil ing bhujagâdbhutâgőng ||
466. khyâtîng sa-rât ngaranikâdrawalîka tan len |
kâkârṣaṇâpranga tumûta ri sûryaputra |
apan gĕlĕngnya ri Dhanañjaya ngûni pûrwwa |
hetunya munggwi warayang nrĕpa Karṇna çîghra ||
. . . .
473. Ling Karṇna çîghra layat angbhujâgâdbhutâgőng |
krûrâtibhîṣana tutuknya mangang karĕsrĕs |
mahyun tĕkâmangana Pârtha dumuk larinya |
jihwânya warṇna guruwinda murub wiṣanya ||
474. Wruh Pârtha yan musuhirâdrawalîka tan len |
towi'nwuwus nrĕpati Krĕṣṇa makon prayatnâ |
yekânpĕgat pĕjah ikang bhujagânlinakṣa
rĕñcĕm tĕkapning iṣu piṇḍa gunung tibângrĕs. ||

De vertaling hiervan luidt:

465[d]. „Onmiddelijk daarop volgde de verschijning van een slang,
466. verwonderlijk groot, beroemd over de geheele wereld, Adrawalîka (lees: Arddhawalîka) geheeten, niet anders. Deze verlangde vurig het Zonnekind (= Karṇa) te helpen in den strijd. Want hij had een veete tegen Dhanañjaya (= Arjuna), nog van vroeger. Dát was de reden waarom hij zich fluks incarneerde in den pijl van Karṇa."

[Str. 467—473 wordt verteld hoe Krĕṣṇa door een stoot den wagen doet voorover wippen, zoodat alleen A.'s diadeem door den pijl wordt weggerukt. Terwijl deze dan zijn losgerukten haarwrong herstelt, biedt de slang Karṇa zijn hulp aan, welke echter trotsch van de hand gewezen wordt. „Ik behoef geen hulp te vragen in den strijd." En nu volgt:]

473. „Zoo sprak Karṇa. Snel vloog de verwonderlijk groote slang weg, gruwelijk en zeer vreeselijk, met wijd opengesperden

[1] Volgens den tekst van 't bekende facsimile van een HS van Raffles, gelithografeerd bij Lankhout. Veranderd werd slechts dáár, waar 't metrum duidelijk een fout aanwees –. De naam van de slang wordt bij Cohen-Stuart (Krit. aantt. p. 215 en 219) geschreven: „Ardawalika" of Ârdaº; maar het metrum wijst uit dat de *i* lang is. „Arddhawalîka" moet de oorspronkelijke vorm zijn. Hierover later.

muil, ijzingwekkend. Hij wilde Pârtha (= Arjuna) verslinden, hij gierde recht op hem af. Op zijn tong, blauw-groen-getint
474. als saffier [1], vlamde het venijn —. Pârtha wist dat dit zijn vijand Arddhawalîka was, en geen ander. Toch sprak nog vorst Krĕṣṇa, hem vermanende op zijn hoede te zijn. Toen werd hij doorschoten, de slang, en getroffen sneuvelde hij. Hij was overal doorstoken (zijn lichaam was vol gaten) door de pijlen; hij viel neer als een berg, gruwelijk [om aan te zien].

Men ziet, het origineel is tamelijk nauwkeurig gevolgd door den Oud-Javaanschen dichter. Alleen dient er op gewezen te worden, dat de oorzaak van de vijandschap tusschen den nâga en Arjuna hier niet wordt vermeld, en tevens dat de slang, in 't Mahâbh. *Açwasena* genoemd, hier een geheel anderen naam draagt, een naam, waarvan de oudste vorm als Arddhawalîka zich voordoet. [2]

Het *Nieuw-Javaansche* epos „*Brata-Yuda*" is een omwerking in macapat van het zooeven besproken Kawi-gedicht, en vervaardigd omstreeks 't midden der 18de eeuw door Yasa-dipura; doch daaruit volgt geenszins dat de omwerker *slechts* de ons bekende Kawi-redactie als bron gebruikte: 't staat vast dat hij ook uit andere, ons niet meer bekende bronnen putte. [3] De Ardawalika-episode vindt men in str. 3—9 van Zang 44 (ed. Cohen-Stuart), waarnaar we verwijzen. De opeenvolging der gebeurtenissen stemt niet overeen met die van onze Kawi-redactie. Maar voor ons doel van gewicht is slechts het volgende:

1. De slang heet hier „Ardawalika", wat duidelijk een — in 't nieuw-Jav. gewone — onnauwkeurige schrijfwijze is van Arddhawalîka.

2. Zijn komst wordt beschreven aldus: „Prapta *taksaka* sagunung, sarpa pun Ardawalika." (De nâga *Takṣaka* is in 't Mahâbh. een bekende slangenvorst, en wel juist de vader van *Açwasena*, maar *taksaka* werd in 't Nw.-Jav. nomen appellativum voor een soort groote slangen).

---

[1] guruwinda = kuruwinda. Zie prof. Kern in Bijdr. Kon. Inst., 3^{e} reeks, IV p. 5 sqq.

[2] Dat de Arddhawalîka van het Bhârata-yuddha identiek is met den Indischen Açwasena, vermeldde prof. Wilken reeds terloops — op gezag van prof. Kern — in de Bijdr. Kon. Inst. 5^{e} volgr., II p. 615, noot 23.

[3] Zie wat prof. Kern hierover zegt in de inleiding op zijne uitgave van „Zang 15 v. h. Bhârata-Yuddha" in Bijdr. Kon. Inst. 3^{e} volgr., deel VIII p. 159.

3. Krĕsna waarschuwt Arjuna met de woorden: „Mungsuhira iku prapta, den prayitna, Ardawalika ngûnî, sira ngrusak bapakipun,, iku malĕs ing sira." In tegenstelling dus met de ons bekende Kawi-redactie wordt hier wel de reden van Ardaw.'s veete tegen Arjuna meegedeeld, maar terwijl 't Mahàbh. herinnert dat Arj. de moeder van Açwasena gedood had, heet hier Ardaw.'s vader het slachtoffer te zijn geweest. Hetzelfde vernamen we uit de desalegende, doch daar wordt ook de naam van den vermoorden vader genoemd: hij was „de draak Naga-sewu" (wat bet.: „duizend slangen").

Er is nog een bron, die we niet mogen verwaarloozen, n.l. de Maleische bewerking van 't Bhârata-Yuddha, waarvan dr. van der Tuuk een uitvoerig uittreksel gaf. [1] Hoewel gevloeid uit een betrekkelijk jonge Jav. omwerking, vertegenwoordigt toch de Mal. bewerking blijkbaar een andere redactie van de stof dan de ons bekende Nieuw-Javaansche. [2] Hier nu lezen we: „Nu wil naga Ardawalika, zoon van sang naga Sioegina (dit is dr. v. d. Tuuk's transcriptie van سڠ ناڬ سوڤين) zijn vader wreken, die door Ardjoena gedood is". Blijkbaar is dit سو ڤين de verhaspelde Mal. spelling van een Javaansch woord, zoools er in de Mal. bewerkingen van Javaansche gedichten zeer vele voorkomen. Men zou kunnen vermoeden dat het eene foutieve spelling is van سو سين (Swasena), dus een afkorting van Açwasena; doch we moeten ons hier met een bloote gissing tevreden stellen.

't Verschil tusschen 't Indische origineel en de Javaansche vormen onzer legende concentreert zich dus in twee hoofdpunten, n.l.:

1°. de naam van den nâga (in 't Ind. Açwasena) in alle Jav. bewerkingen en ook in de Mal.: Arddhawalîka of verbasteringen daarvan.

2°. de oorzaak van des nâga's wrok tegen Arjuna: volgens 't Ind. verhaal had Arj. de moeder van den nâga gedood; 't Oud.-Jav. Bh.-Y. spreekt slechts van „een oude veete", maar volgens de Nieuw-Jav. bewerking, waarbij zich aansluiten de desa-legende en de Mal. bewerking, was de vader de gedoode. De naam van dien vader, in de Nw.-Jav. bewerking in 't geheel niet vermeld, luidt in de Mal. سو ڤين en in de desa-legende Naga-sewu.

---

[1] „Geschiedenis der Pâṇḍawa's naar een Maleisch handschrift der Royal Asiatic Society" in Tijdschr. Batav. Gen., deel 21, p. 53 en 54.

[2] Zie prof. Kern's boven geciteerde studie: Zang 15 v. h. Bh.-Y.

Vooral het laatstgenoemde verschilpunt schijnt ons van gewicht. Daar de ondervinding geleerd heeft dat maar heel zelden uit bloote willekeur veranderingen in een eenmaal bekende overlevering gemaakt worden, doch veeleer 't verwarren van verschillende verhalen, foutieve combinatie's of gevolgtrekkingen of ook 't misverstaan van teksten en onjuiste tekstkritiek hieraan schuld zijn [1], daarom ligt het voor de hand een dergelijke oorzaak ook hier te vermoeden. Nog te eerder mag dit verondersteld worden, omdat de nâga Arddhawalîka ook nog in een paar andere Javaansche verhalen een rol speelt. Doch vóór we hierop nader ingaan schijnt het wenschelijk — ten einde niets te verzuimen wat misschien van nut zou kunnen zijn — om nog even na te gaan onder welke omstandigheden de moord van Arjuna op Açwasena's moeder volgens 't Mahâbh. plaats greep. 't Boven geciteerde verhaal uit 't Karṇaparwa verwijst naar den brand van 't Khâṇḍawa-woud. Dit voorval wordt beschreven in 't laatste gedeelte van 't Âdiparwa, dat daaraan dan ook zijn titel ontleent („Khâṇḍawadahana-parwa" Mahâbh. I, 8050—8479). [2] Agni (de vuurgod) heeft bij het twaalf-jaren-lange offer van koning Çwetaki te veel soma gedronken, tengevolge waarvan hij ziek is en de hem eigene hel-glanzende kleur heeft verloren. God Brahmâ beveelt hem het vet te gaan eten van al de wezens, der goden vijanden, die in 't Khâṇḍawa-woud wonen. Wanneer hij aldus die asura's (niet-goden) zal verteerd hebben, dan zal hij weer normaal (prakṛtistha) worden. Vóór hij deze eigenaardige medicijn gaat innemen, verzekert hij zich eerst van de hulp van Arjuna en Krĕṣṇa, daar hij wel vermoedt dat Indra, wiens vriend de nâga Takṣaka met het gansche slangenheir in dat bosch huist, zijn toeleg zal pogen te verhinderen. Gewillig gaan de beide vrienden Arjuna en Krĕṣṇa, de een gewapend met den boog Gâṇḍiwa, de ander met den discus Wajranâbha (hun bij deze gelegenheid door bemiddeling van Agni geschonken) naar het Khâṇḍawa-woud, en beginnen de daar huizende wezens: dânawa's, râkṣasa's, nâga's etc. te bestoken. Intusschen, wat Agni voorzien had gebeurt: Indra en ook zelfs de overige goden trachten de slachting te verhinderen, maar de machtige hemelbewoners zijn niet bestand tegen den heldhaftigen Arjuna en den goddelijken

[1] Zie wat prof. Kern hierover zegt in „Een Indische Sage in Javaansch gewaad" p. 29.

[2] Dat deze mythe een cosmologischen achtergrond heeft is hier niet van gewicht, omdat de Javanen daarvan toch nooit iets begrepen hebben.

Krĕṣṇa. Slechts zeer weinigen ontkomen aan de slachting, en tot die bevoorrechten behooren de nâga Takṣaka en diens zoon, Açwasena. Hieromtrent leest men (çl. 8236 sqq.): „Takṣaka echter, de zeer sterke slangenvorst (nâgarâjo mahâbalaḥ), was daar niet; hij was namelijk juist tijdens den brand naar Kurukṣetra (= 't Jav. tĕgal Kuru) gegaan. Wel was aanwezig Açwasena, Takṣaka's krachtige zoon (Takṣakasya suto balî); deze deed alle moeite om Agni te ontkomen. Maar hij kon er niet uit komen [uit 't woud], daar hij zich aan alle kanten den uitgang versperd zag door Arjuna's pijlen. Doch zijn moeder, de dochter van een slang, poogde hem te redden door hem te verslinden; eerst verslond zij zijn kop, toen begon ze zijn staart in te slikken, en onderwijl ijlde zij voort, het slangenwijfje, om haar zoon te redden. Maar de Pâṇḍawa (Arjuna) schoot haar, midden onder haar vlucht, met zijn scherpen pijl het hoofd af. Dat zag Çacî's gemaal (Indra); begeerende Açwasena te redden, verbijsterde hij, de Bliksemdrager, Arjuna door stormwind en regenvlagen [op hem af te zenden]. Ondertusschen wist Açwasena te ontkomen." (8241).

Deze natuurmythe is ons ook in haar oudsten Javaanschen vorm bewaard gebleven. Wij citeeren hier alleen het gedeelte dat direct voor 't doel noodig is, zooals het staat in het aan prof. Kern toebehoorende HS. van het Âdiparwa, fol. 159, b.:

„Hana ta nâga si Swasena [1] ngaranya, ânak nikang nâga Takṣaka, kawkas mwang ibunya nâginnî. Ya ta gaway upâya sumawut ikûnyebunya, manglayang tayeng âkâça. Tâtan kahiḍĕp yan nâga rwang siki, tunggal juga pakatonanya. Pinanah pwa ya de sang Arjjuna, pgat gulûnya [2] tumibâ ri hyang Agni. Kunĕng ânaknya si nâga Sena, yekomsat, rinâkṣa de hyang Indra"

D. i.: „Er was een slang, Swasena genaamd, een kind van de slang Takṣaka, achtergelaten met zijn moeder de vrouwtjesslang (of: Nâginî geheeten) [3]. Deze nam een list te baat: hij verslond den staart van zijn moeder, en toen vlogen zij de lucht in. Men

[1] De verbastering van den naam ontstond duidelijk uit een ouder „nâgâçwasena". De spelling Swasena komt nog eens voor bij de recapitulatie der uit den brand geredde wezens, op fol. 161, b. Deze oud-Jav. spelling maakt 't waarschijnlijk, dat de door dr. v. d. Tuuk opgegeven Mal. spelling uit Swasena verbasterd is.

[2] 't Beste Âdiparwa-HS. uit 't legaat v. d. Tuuk leest „gulûnibunya", wat duidelijker is.

[3] 't Is waarschijnlijk dat dit nâginî later als eigennaam is opgevat. In 't Nw. Jav. komt Nagagini voor als naam v. d. dochter van Anantabhoga, die met Bhîma trouwde. Zie Indische Sage in Jav. gewaad, p. 17—19 en 26.

zag niet dat het twee slangen waren; alsof er slechts één was, zóó zag het er uit. Arjuna schoot er naar met zijn pijl, de hals van de moeder werd doorschoten en zij stortte neer voor god Agni. Doch haar zoon, de naga Sena (of: Nâgasena), ontvluchtte, beschermd door Indra."

Waar nu — zooals men bemerkt heeft — reeds in den oudsten vorm de feiten onduidelijk weergegeven en de eigennamen verknoeid zijn, daar zullen stellig latere omwerkers nog veel meer verwarring gesticht hebben. Evenwel, voorzóover mij bekend, heeft men in de latere Javaansche literatuur geen sporen van deze episode gevonden, zelfs niet in de lakon's, die over 't algemeen nog het meest van de Indische verhalen bewaard en overgeleverd hebben. Een verder onderzoek in deze richting is dus niet mogelijk. 't Verdient alleen de aandacht, dat juist de naam Açwasena, die in 't Bhârata-Yuddha met de omwerkingen daarvan door een geheel anderen werd vervangen, ook in dit verhaal, en dat wel reeds in den oudsten Javaanschen vorm, is verknoeid (tot Swasena en Nagasena of Sena).

Intusschen — zooals we reeds terloops vermeldden — den draak Arddhawalîka vinden we ook nog in andere Javaansche werken, n.l. in het oud-Jav. gedicht Bhomakâwya èn in de lakon Pariksit.

In het Bhomakâwya (juister: Bhauma°) wordt een gevecht beschreven van Ulmuka en Niçaṭha tegen den draak Adrawalîka (Zang 89, str. 1—4. Editie Friedrich in de Verhandel. Batav. Gen., XXIV p. 193—194). Maar deze plaats brengt ons niet verder. Immers dit oud-Jav. gedicht is niet een vertaling of bewerking van een bekend Indisch origineel, doch schijnt veeleer een zelfstandige schepping van den oud-Javaanschen dichter, waarin hij verschillende hem bekende Indische verhalen en motieven met een goed deel fantaisie tot een vrijwel samenhangend geheel verwerkte. Het geraamte daarvan vormt de geschiedenis van Bhauma, die ons — in veel korter vorm — bekend is uit 't Narakawadhaparwa van 't Hariwaṁça [1], terwijl ook nog andere episoden en zeer vele eigennamen aan dit Indische gedicht herinneren, maar niet zóó, dat men het oud-Jav. gedicht als een

[1] Hariwaṁça, çl. 6787—6989. De asura Naraka is de zoon van Bhûmî, en dus een „Bhauma", zooals hij ook hier meermalen genoemd wordt, bv. çl. 6793. Zie ook dr. v. d. Tuuk's Inhoudsopgave van de Maleische „Hikayat Boma" in Tijdschr. Bat. Gen., deel XXI p. 91 sqq., en Friedrich's verslag p. 19.

bewerking van dit Indische beschouwen kan. We weten dus niet eens zeker of hier met Adrawalîka wel een Indische nâga is bedoeld, en zelfs al ware dit 't geval, dan kan men nog niet bepalen wie de bedoelde is. Bovendien werd het Bhomakâwya aanmerkelijk later geschreven dan het Bhârata-Yuddha, n.l. zeker niet vóór de 14de eeuw, in een tijd dus toen de naam Arddhawalîka al bekend was.

Veel belangrijker voor ons doel is de vermelding van den draak in de lakon Pariksit. (Dr. Cohen-Stuart wees hierop terloops in noot 120 van zijne Inleiding tot de geschiedenis der Pandawa's). 't Javaansche origineel van de bedoelde lakon was ons toegankelijk uit een HS., bevattende een verzameling van 39 lakons, toebehoorende aan de Leidsche Bibliotheek [1]. Dit verhaal luidt als volgt:

Vorst Pariksit van Astina was eens met zijn panakawan Sĕmar aan 't ronddolen. Hij ziet een mooien berg en gaat er op af. Op dien berg nu, die Wisa-tumiling heette, oefende een zekere bĕgawan Naga-sewu (= duizend slangen) ascese uit, en wel de „tapa ngadĕg serta bisu", zoodat hij dus noch zich verroeren noch spreken mocht. Ook is de heilige man geheel door slangen omslingerd: een slang vormt zijn muts en slangen fungeeren bij hem als braceletten. Als Pariksit hem nadert, blijft de asceet stil staan en zegt geen woord ter begroeting. De machtige vorst van Astina is beleedigd over dit gebrek aan eerbied; hij bidt om vergif (wisa) en dadelijk valt het uit den hemel voor zijn voeten neer. Dit vergif duwt hij den star-zwijgenden bĕgawan Naga-sewu in den mond. Een oogenblik later is de asceet dood. Nu heeft Pariksit berouw; onder invloed daarvan wil hij het lijk afleggen, maar nauwelijks heeft hij den doode aangeraakt of deze stijgt — zóó *als hij* daar was, mèt zijn sterfelijk omhulsel — de lucht in. En dàn verneemt men een stem van boven, die zegt: „Pariksit! Later zal ik mij wreken. Wanneer er zal zijn Arḍawalika, dan zal ik mij in hem incarneeren." De vorst geeft een overmoedig antwoord en gaat heen. Voorloopig merkt men niets van de beloofde wraak. Slechts wordt aan 't eind van dit tooneelstuk, waarin de verdere lotgevallen van P., vooral zijn verschillende huwelijken. beschreven worden, nog even gezegd: „In de lucht vertoont zich Arḍawalika, die met trillenden staart voortschiet in de richting van Astina." In de volgende lakon, waarin P.'s zoon Yudayana de hoofd-

[1] Codex 2133, p. 340 sqq. Zie Catalogus van prof. Vreede, p. 255.

persoon is, vernemen we zelfs dat de oude vorst ten slotte is ten hemel gevaren (mekrad)[1], dus aan de dreigende wraak van Nagasewu ontsnapt is. Anders is het met Yudayana: hij heeft allerlei listige aanslagen op zijn leven te verduren, beraamd door een zekeren maharaja ditya Kala Mangsa, vorst van Pulo-Kambang, die ook wel — zooals uitdrukkelijk vermeld wordt op p. 350 — „maharaja Ardawalika" genoemd wordt. Allereerst zendt deze vorst 3 dĕnawa's die de aanplantingen rondom Astina verwoesten, maar door Sudarsana, een halfbroeder van Y., verslagen worden. Daarna komt een vrouwtje een lekkeren schotel met „jĕnang", een lievelingskostje van den vorst, aanbieden. Gelukkig krijgt Sudarsana argwaan: hij geeft deze pap te eten aan een hond, die dadelijk sterft. Dàn weer komt een bode den vorst een paard aanbieden, maar zoodra hij het bestegen heeft, slaat dit dier — ook alweer een vermomde dĕnawa-bode van Arḍawalika — op hol. Sudarsana is weer de redder. Nòg geeft de vijand het niet op: Eens 's nachts ligt de vorst met zijn gemalin te slapen; plotseling vertoont zich vlak boven 't bed een vervaarlijk groote slang („tĕksaka"). Juist als 't ondier, zijn staart ontrollend, den vorst bereikt heeft en wil bijten, komt alweer Sudarsana tusschenbeide: hij wondt den tĕksaka aan den hals, zoodat deze ijlings verdwijnt —. Ten slotte wordt ook Yudayana, aan zoovele aanslagen ontsnapt, door Narada ten hemel genoodigd („ngandikan ḍatĕng swargan"). De voorspelling van Naga-sewu wordt dus niet vervuld —. Tot hiertoe de lakon.

Dr. Cohen Stuart heeft er al op gewezen dat ook van dit verhaal de kern is ontleend aan 't Mahâbhârata. Men vindt het in 't Âdiparwa tweemaal verteld met kleine verschillen hier en daar in de voorstelling n.l. çl. 1664—1812 en 1938—2015. Het maakt hier deel uit van 't raamverhaal van 't Mahâbh., want dit geheele epos heet verteld te zijn tijdens het groote slangenoffer (sarpa-

[1] In de eenige „Sĕrat Kaṇḍa", die de Leidsche Bibl. bezat vóór zij de belangrijke nalatenschap van wijlen dr. van der Tuuk ontving, n.l. het „Bandung" getitelde HS. (catalog. prof. Vreede p. 20), wordt de ontmoeting van Pariksit met bĕgawan Naga-sewu ongeveer op dezelfde wijze beschreven als in de lakon. Maar hier wordt Arḍawalika niet genoemd; wel zegt de stem van boven: „Ik zal mij incarneeren in mijn zoon (nitis sunu)". Verder verneemt men nog dat Pariksit sterft, zijn lijk verbrand en de asch bijgezet wordt in de „caṇḍi Cipta-rĕngga" (= Sapta-rĕngga = Çata-çrĕngga). Overigens leest men hier niets ven des bĕgawan's wraak, zooals trouwens de geheele geschiedenis der Pâṇḍawa's in deze sĕrat kaṇḍa (p. 201—353) uiterst kort en onvolledig is.

sattra) dat koning Janamejaya aanrichtte om den dood van zijn vader Parîkṣit te wreken, die gestorven was door een beet van den slangenvorst Takṣaka —. Natuurlijk vindt men dit verhaal ook in 't Oud-Jav. Âdiparwa. Daar dit gedeelte van 't Âdip. nog niet bekend gemaakt is en het toch bijna geheel overeenstemt met het origineel (de oud-Jav. bewerker geeft hier een combinatie van de beide Indische redactie's) schijnt het ons verkieselijk de Oud-Javaansche bewerking in tekst en vertaling mee te deelen, de tekst ontleend aan 't reeds genoemde HS. van prof. Kern. (fol. 43, b—47, a). 't Luidt als volgt:

Hana sira ratu sang Parîkṣit ngaranira: ânak sang Abhimanyu patmu-tangan lâwan sang Uttarî, pinaka-çiṣya bhagawân Krĕpa, paripûrṇna ring bahuweda. Gowinda(h) priyaḥ sa(ṁ)yuktah prasiddha kâsih bhaṭâra Krĕṣṇa, hinuripnirânkneng hrû sang Açwatthâma, ri sḍĕngira haneng jro wtĕng sang Uttarî. Mijil taya winastwan mahuripa de bhaṭâra Krĕṣṇa, iningu de mahârâja Yudhiṣṭhira. Sira ta sumilih ratu ri Hâstinapura, ri lunghâ sang Pâṇḍawa nusup ing alas muwah, ṣaṣṭi warsâṇa palayet (l. ṣaṣṭi warṣânyapâlayat) lawasnira siniwi nmang puluh tahun. Satta Paṇḍuh mrĕgayahuh (l. yathâ Pâṇḍur mahâbâhuh (?) [1] ndân kadi mahârâja Pâṇḍu sira sakta ring lunghâ buru. Asing wukir alas paranirâmet mrĕga. Hana pwa kidang tinûtnira, hangel ta sira denya. Kṣut pipâça wanâçrame (l. kṣut pipâsâçramâturaḥ) ahyun anginuma wwe sira. Hana sira wiku kapangguh ing tgal ri tĕpi ning âçrama, ri panghwanan ing lĕmbu. I sḍĕng sang rĕṣi amangan wĕrĕh ing watsa, sira ta tinañan ing paran ikang kidang. Ndâ tan sahur ike sang rĕṣi, apan sḍĕngnira monabrata, pangaranirâmpu bhagawân Samîti. Saka ri krodha sang nâtha Parîkṣit tan sinahuran patakwanira, hana ta wangke ning ulâ dlĕs, ya ta cinukatnira ri tungtung ing larasnira, kinalungakn ing hulu bhagawân Samîti; humnĕng atah sang wiku. I tlasnira mahârâja Parîkṣit mangkana, mulih ta sireng kaḍatwanira. Hana ta ânak bhagawân Samîti saka ring lĕmbu, sang Çrĕnggi ngaranira, yatârtha masungu sira, ndân ugra tapa siddhimantra sira, wĕnang mahas mareng kadewatan, nityakâla manangkil ing bhaṭâra Brahma. Kunang ike sang Çrĕgggi ngaranira makaswabhâwa göng krodha. Sira ta inujaran sang Krĕṣa: „Dwija-

[1] Zoo leest de Calcutta-editie çl. 1665. Uit dit citaat blijkt, evenals trouwens uit enkele andere, dat de Sanskṛt-tekst van den Oud-Jav. vertaler nog al eens afwijkt van de Calcutta-editie. Satta is blijkbaar „Sakta".

putra! Ânak ning brâhmaṇa", ndâtan sangkeng glĕng nira, ndan makadon guywa-guywan denirângling:

„Twam Çrĕnggi garwwito bhawah (l. mâ Çrṅgin garwito bhawa), kamung Çrĕnggi! haywa kita garwwa dahat, awĕrö dening guṇanta, tan wruh tĕmĕn kari kita ring kopaçaman[ya], pituh kaṇṭe pidundubhi (l. pituḥ kaṇṭhe[1] 'pi dundubhî), sabarin-mârin mahârâja Parîkṣit sang ratu ri Hâstinapura kumalung-kalung iri sira(h) yayahta ulâ dlĕs mâti, tathâpinya tan agalak sira; hana ta sira mangke kumalungakn ulâ ri gulunira: mangkana tolahanta, tumirwa bapa." Yata ling sang Krĕṣa. Krodha ta sang Çrĕnggi rumngö wuwus sang Krĕṣa. Sphurât locana cañcalah (l. kopasaṁraktanayana (?)) molah tânakanak ing matanira, sumirât abâng dening galak, matangnya'n sirâbangun glĕng. Nhĕr mojar ing sang Krĕsa: „Paçyamebalapaçyatah (l. paçya me tapaso balam), ai kamung Krĕṣa! tinghal i çakti ni tapangkwâharah, ikang ratu Parîkṣit pawarahte kami, kumalung-kalung iri bapangku ulâ tan hana doṣanira, awamâna ta sira ri(ng) wiku. Hana ta nâga Takṣaka ngaranya, mrĕtakyam sapta ratrikâ (l. martawyam saptarâtreṇa), mogha ḍatĕnga ni çâpangku rikang we pitung wngi sumahuta ngratu Parîkṣit." Mangkana ta ling sang Çrĕnggi manâpathani. Mulih ta sira, katmu sang bapa tamolah ring gopracâra[ṇa] kahananirengûni, kunang wangke nikang ulâ sḍĕng awûk ri gulunira. Mâkrak ta sang Çrĕnggi tumangis i sira bapa. Athĕr umâlap i ri wangkay nikang ulâ, lingnira: „Çrawate dharmma nirastah (l. Çrutwemâm dharṣanâm tâta), Uḍû bapa ninghulun, rumgö tâku ryyawamâna nikang ratu Parîksit ri kita, pawarah sang Krĕṣa ri kami, tlas pwanghulun çumâpa panganĕn ing nâga Takṣaka, i rikang pitung wngi wkas, doṣanyân kumalung-kalung i kita ring ulâ." Mangkana ling sang Çrĕnggi. Sumahur sira bapa, kahaḍang mâri monabrata sira, dening laranira çinâpa sang prabhu: „Naiwâdamo panîṣinâm (l. naiṣa dharmas tapaswinâm!) haywa mangkana kitânaku, tan dharmma ning wiku tâkrodha ngaranya, kewala kopaçaman kamulyaning wang kadi kita ngaranya. Haywa tânaku krodha, adyapi ring wang samanya tuwi, tĕkwan sang prabhu sira ta pakabhûmi iking pâtapanta, alasnira marikeking alas pametanta kĕmbang samidha, wenira ikang banyu ininumta, sira rumakṣa

[1] De Calcutta-editie heeft „skandhe". Maar blijkbaar moet de tekst, dien de Oud-Jav. vertaler gebruikte, „kaṇṭhe" gehad hebben.

kita magawe tapa, matangnyan tan hanângawara; siddhi pwa mantranta, syapa tânung makaprabhâwa ikâ, ta karin sang prabhu makayaçekâ ring wang kadi kita wiku; çinâpanta pwa sira, tâtan yogya ulahta. Sangkṣepanyânaku, akonaku mâjare sang prabhu, yatanyan sira marângke, nyâ mamalakwântaçâpa, haywa tan mâsih i sira." Mangkana ling bhagawân Samîti, mawarah ryyânaknira. Hana ta çiṣyanira sang Aghoramukha ngaranira, yâta kinonira mâjara ri mahârâja Parîkṣit ri çâpa sang Çrĕnggi.

Ndân merang ta sang prabhu malakwântaçâpa, tuhun rumâksâwaknira juga sira. Hana ta prâsâda atiçaya ruhurnya, kadi parwwata rûpanya subaddha, ya tikâ tinulak tâlâñatur deça, dudû tang brâhmaṇa siddhimantra mwang walyan wiṣâpaha [1], kapwa yatna umariwrĕtteng prâsâda. Mahârâja haneng jro sira.

Tkâ pwa ngdiwâsa kapitu ngwenya, lumâmpah ta bhagawân Kaçyâpâhyun tumulunge sang Parîkṣit. (Dudû Kâçyapa bapa sang Garuḍa, Kaçyapa len sangke sira). Sira ta wruh ring mantroṣâdha sarppa-biṣa, aparan prayojananirân mangoṣâdhanane sang prabhu, yatanyan wehana mâs maṇi râjayogya. Sḍĕng haneng hawan sira, irikâ ta sira sinântwa dening nâga Takṣaka, lingnya, dwido bhûtoparodwijah (l. dwijo bhûtwa wayo'tigaḥ), mĕnggĕp kadi brâhmaṇa rupanya: "Bhawan taritayogatih (l. kwa bhawâṁstwarito yâti)"; mangkana lingnya: "Ndi ta paran mpungku matangnyan âgyâgyan tkap rahadyan sanghulun lumaku, muwah aparan ikang prayojana?" Mangkana ling nikang nâga Takṣaka. Sumahur bhagawân Kâçyapa: "Nrĕpangkurukulomana (l. nṛpam kurukulotpannam), sira mahârâja Parîkṣit sira ta parana mami mangke, sahutĕn ing nâga Takṣaka rakwa karĕngwânirân mne, sira ta tambanâna sâdhya mami, apan wka-wka sang Kuru sira, wangça ning manghuripakn sarwwa dharmma." — "Sojar mpungku, nghulun iki si Takṣaka ngaranku ning rât, kinon de sang Çrĕnggi sumahuta ri sang Parîkṣit; aparan ikang oṣadhânta yan huwus tkâ ning patinya dening hulun?" — Mojar bhagawân Kâçyapa: "Ai kamung nâga Takṣaka! Nâhan tang wrĕkṣa waringin paripûrṇna sambandhanya; hana pwa wwang sḍĕng amadung kayu ikang pinaneknya ri wit nikang waṇḍira, ya tikâ gsĕngana tĕkapnyû, aku tambana[na] ring mantroṣadha sarppabiṣa, pangawruhanta ri mantrangku çakti." Maluy ikang nâga ri jâtinya, sinâhutnya tang waṇḍira kang wrĕkṣa, mijil tang agniwiṣa sangke tutuknya, gsĕng

[1] 't HS. leest wiçtapaha, maar een der HSS. van dr. v. d. Tuuk geeft de ware lezing: „wíṣâpaha".

tang waṇḍira-wrĕkṣa bhasmîbhûta tkâ ning wwang amanek lawan wadungnya. Tan ucapakna sahananing pâng ning waṇḍira mwang ronya, paḍa bhasmi dadiyawu. Yatenimpĕnakĕn de sang reṣi Kaçyapa, minantra-nira taya widyâ sarppa-wiṣoṣâdha, ikang paweh sang hyang Brâhmâ ri sira. Hanih ikang wiṣa, muwah taya paripûrṇna kang wrĕkṣa waṇḍira, lâwan ikan wwang amanek lâwan wadungnya, tan hana kawikâranya.

Âçcaryya tâmbĕk nikang nâga Takṣaka mulat i çakti bhagawân Kâçyapa. Matangnyan manĕmbah tikang nâga Takṣaka akon maluya ri sira, paweh mâs maṇik upacâra. Maluy ta sira bhagawân Kâçyâpa, agirang tâmbĕk ikang Takṣaka de sang rĕṣi malwi. Lumâmpah ikang Takṣaka mareng Hâstinapura. Angrĕngö ta yan sang prabhu tlas 'prayatna, umunggwing jro prâsâda, rinâkṣa dening taṇḍa mantrînira makabehan, paḍâmawa sarwwa sañjata, tan wâktan sang wiku siddhimantra ring sarppa-bhiṣa. Mângĕn-angĕn ikang nâga Takṣaka ri prayatna sang prabhu ri Hâstina, amet upâya ikang Takṣaka, kâraṇanyan tĕkaha ring sthâna sang prabhu kinmit ing taṇḍa-mantrî saha bala, yatna kumuliling i prâsâda ri sor. Huwus tayomângĕnangĕn sûkṣma ning upâya ikang nâga Takṣaka, matmahan taya brâhmaṇa-rûpabhara, umĕnggĕp mamawa jambu-phala pawwatnya ring çrî mahârâja, atiçaya halĕp nikang phala pawwat nikâ, amânuṣa kahiḍĕpanya; tan sangçaya sang prabhu ri tkâ nikang Takṣaka dwija-rûpa. Athĕr mawwat phala nikang jambu; tinarima de çrî mahâraja. Kunang kacaritan ikanang amawa phalaning jambu sânak ikang nâga Takṣaka, tumutur sakeng pâtâla, ikang Takṣaka munggwing sungut ing jambu. Ikang brâhmaṇa mamawa jambu, ri huwus ing jambu kawwat, mangunyakĕn weda-çânti, mangastungkârâjayajaya mantra, sinwâgatan wineh dakṣiṇâ. I tlas ning weda-çânti kinon taya muliheng patapanya de sang prabhu Parîkṣit.

Tuwi sandhyâkâla tkâ, tunggang parwwata pwa sang hyang Rawi. Ujar ta sireng balâdhika, tumañakĕn yan huwus sang hyang Âditya sumurup. Hatur ing mantrî wâhu tumunggang parwwata. Huwus luput hiḍĕpira; angalap ta sira darççana sasiki, pawwat nikang tapa-swarûpa-bhara, tarpahîngan mara kahyunhyunya, harṣa twasira çrî mahârâja. Hana hulĕr ikang darççana, mâlit ahirĕng, abâng matanya, malĕlö katon denira, kawatĕk ika kasampayanira. Ya tikâ ginuyu-guyu mujar i patihnira, ndan niyata panindanira ring krimi larapan ing patinirân tkâ, lingnira: „Singgih çâpa sang rĕṣi; nâhan si nâga Takṣaka mungguh rikang darççana-phala, ya tikâ sumahuta mâtyani kami." Nâhan mangkanângĕn-angĕn

mahârâja Parîkṣit, kadi pinituturan ikang krimi; maluy taya ri jâtinya nâga Takṣaka, sinahutnya ta gulû mahârâja Parîkṣit, athĕr bhasmîbhûta ta awaknira madadi hawu. Msat ikang Takṣaka maring antarâla, mulih tayeng nâgaloka.

Volgt de vertaling:

Er was een vorst, Parîkṣit geheeten, een zoon van Abhimanyu, uit diens huwelijk met Uttarî (beter: Uttarâ); hij was een leerling van Krĕpa, en (dus) volleerd in vele wetenschappen. [1] Gowinda priyaḥ saṁyukta, hij was een bijzonder gunsteling van bhaṭara Krĕṣṇa en werd door dezen in 't leven teruggebracht, nadat hij getroffen was door Açwatthâman's pijl; [dit gebeurde] toen hij nog in den schoot van zijn moeder Uttarâ gedragen werd. [2] Hij kwam ter wereld omdat door bhaṭâra Krĕṣṇa verzekerd was dat hij zou [her]leven, en hij werd opgevoed door den edelen vorst Yudhiṣṭhira. Hij was het, die [Yudhiṣṭhira] opvolgde als vorst over Hâstinapura, toen de Pândawa's weder het woud introkken. Ṣaṣṭi warṣânyapâlayat. Gedurende zestig jaren werd hij als vorst geëerd. Yathâ Pâṇḍur mahâbahu, en evenals grootvorst Pâṇḍu [3] was hij een groot liefhebber van de jacht: elk bergwoud doorkruiste hij om wild te zoeken.

Nu gebeurde het eens dat hij een kidang achtervolgde, waardoor hij vermoeid werd. Kṣut pipâsâçramâturaḥ, hij verlangde water te drinken. Hij trof een asceet aan op 't veld, bij diens kluizenarij, op een koeweide. Juist terwijl de rĕṣi het schuim [dat droop van de bekken] der kalveren nuttigde, vroeg Parîkṣit hem waar die kidang heengegaan was. Maar de rĕṣi antwoordde niet,

[1] Krĕpa had vroeger met Droṇa de Pâṇḍawa's en de Kaurawa's onderwezen in de krijgswetenschappen. Zie Mahâbh. I çl. 5072—5093. Wellicht moet men in plaats van „bahuweda" lezen: „dhanurweda" (de boogschietkunst), zooals in 't origineel dan ook staat, çl. 1945.

[2] Het kind van Abhimanyu en Uttarâ werd nog vóór het ter wereld gekomen was getroffen door den wondermachtigen vuurpijl van Açwatthâman, Droṇa's zoon, zoodat het dood ter wereld kwam. Maar Krĕṣṇa deed het door zijn goddelijke macht herleven en sprak toen: „Omdat dit kind geboren is in een uitgestorven geslacht („parikṣîṇe kule jâtah"), dáárom zal het Parîkṣit heeten." MBh. I 3835 en °36: vergl. MBh. X (Sauptikaparwa) 721—730. In de verklaring van den naam ziet men een voorbeeld van volksetymologie. De op deze plaatsen vermelde bijzonderheden moet de vertaler gekend hebben, want zijn lezing is hier uitgebreider dan wat de betreffende çloka's van onze editie (1945—1947) daaromtrent vermelden.

[3] Pâṇḍu was de overgrootvader van Parîkṣit.

want hij had de gelofte van stilzwijgen afgelegd; hij heette heer bhagawân Samîti [1]. Uit woede dat hij geen antwoord kreeg op zijn vraag, lichtte vorst Parîkṣit met de punt van zijn boog het kreng van een blindslang [2], die daar lag, van den grond en wierp dat bhagawân Samîti bij wijze van halsketen om het hoofd, maar de asceet bleef zwijgen Nadat grootvorst Parîkṣit dit gedaan had, keerde hij terug naar zijn residentie. Bhagawân Samîti nu had een zoon, verwekt bij een koe, Çrĕnggi geheeten — dit beteekent: hij had horens (de gehoornde) —; deze nu oefende geweldige ascese en was in 't bezit van machtige tooverspreuken, hij had de vergunning om door te dringen in 't verblijf der goden, gestadig maakte hij zijn opwachting bij god Brahmâ. Deze Çrĕnggi had een erg opvliegend karakter. Krĕsa [3] zeide tot hem: „Dwijaputra! Brahmanenzoon!" — niet met een kwade bedoeling, maar slechts in scherts sprak hij — mâ Çrĕnggin garwwito bhawa, Çrĕnggi! Wees toch niet zoo erg trotsch, je bent verblind [4] door je toovermacht maar je kent heusch niet de deugd van gelatenheid. Pituḥ kaṇṭhe' pi dundubhî, gisteren heeft de edele vorst Parîkṣit, de heerscher over Hâstinapura, je vader een doode slang als halsketen omgehangen; tòch werd hij niet boos; nu nog draagt hij de slang als een ketting om zijn hals. Gedraag jij je evenzoo, volg je vader na." Zoo sprak Krĕṣa.

Doch Çrĕnggi werd woedend bij 't hooren van Krĕṣa's woorden. Sphurât locana câñjalah [5], zijn oogappels bewogen zich heen en weer en schitterden met een rooden gloed tengevolge van zijn woede, omdat zijn toorn zich verhief. Daarop zeide hij tot Kṛĕṣa: Paçya me tapaso balam; Krĕṣa! Let nu eens op de macht van mijn ascese. Oh! die vorst Parîkṣit heeft — zoo deelt gij mij mede — mijn vader een slang bij wijze van halsketen omgehangen zonder dat deze iets misdaan had; hij heeft dus een asceet minachtend bejegend. Er is een slang, Takṣaka geheeten, martawyam saptarâtreṇa, die zal voorzeker, uit kracht van mijn vloek, binnen zeven nachten na dezen komen en vorst Parîkṣit bijten." In deze bewoordingen uitte Çrĕnggi zijn vervloeking. Toen ging

---

[1] Verkeerdelijk voor Çamîka of Samîka cf. çl. 1711.

[2] Ulâ dĕlĕs is volgens prof. Kern hetzelfde als het Duitsche „Blindschleiche".

[3] Krĕṣa was een vriend van Çrĕnggi. Zie MBh. I 1681.

[4] „Awĕrö". Van de beteekenis ben ik niet zeker.

[5] Dit citaat weet ik niet te corrigeeren. De Calcutta-editie leest op deze plaats (çl. 1701): „kopasamraktanayanaḥ."

hij naar huis en vond zijn vader vertoevende in de koeweide, zijn verblijfplaats van oudsher; het kreng van de slang vertoonde zich nu als grijs stof [1] om zijn hals. Luide weende Çrĕnggi om zijn vader. Daarop pakte hij 't kreng van die slang beet en zeide: „Çrutwemâṁ dharsaṇâṁ tâta, ach mijn vader! ik heb vernomen den smaad dien vorst Parîkṣit U aangedaan heeft, Krĕṣa heeft het mij verteld, en ten slotte heb ik een vloek over hem (Parîkṣit) uitgesproken: dat hij zal gebeten worden door de slang Takṣaka binnen den tijd van zeven dagen wegens zijn euveldaad, dat hij U een slang om den hals heeft gehangen." Zoo sprak Çrĕnggi.

Zijn vader antwoordde — en onwillekeurig verbrak hij zijne gelofte van stilzwijgen door de smart die hij gevoelde over de vervloeking van den vorst — „Naiṣa dharmas tapaswinâm Niet aldus, mijn zoon! Het past een asceet niet om te toornen [2]; slechts serene gemoedskalmte is de roem van iemand zooals gij. Ge moogt niet toornen, mijn zoon, zelfs niet eens tegen Uws gelijken. Maar bovendien, de vorst is eigenaar van den grond, waarop deze Uwe kluizenarij staat; 't is zijn bosch, dit woud waaruit gij bloemen en brandstof [voor 't offer] haalt, 't is zijn water, dit water dat gij drinkt. Hij is het, die ons beschermt, terwijl wij ascese uitoefenen; dáárdoor is er niemand, die ons hierin hindert. Uw tooverspreuken nu zijn almachtig in hunne uitwerking en falen nimmer; wie ter wereld is daartegen bestand? Zonder twijfel zou de vorst roem dragen op iemand als gij, een asceet. Maar nu hebt gij hem vervloekt, daarin hebt ge niet goed gehandeld. Om kort te gaan, mijn kind! Ik zal iemand zenden om het aan den vorst te gaan zeggen, opdat hij hierheen kome en U verzoeke om Uw vloek te verzachten (eigenlijk: een grens aan Uw vloek te stellen), en dán zal hij ongetwijfeld U liefhebben". Zoo sprak bhagawân Samîti, zijn zoon onderrichtend. Nu had hij (Samîti) een leerling, Aghoramukha [3] genaamd; aan dezen droeg hij op aan grootvorst Parîkṣit kennis te geven van Çrĕnggi's vloek.

De vorst echter schaamde zich om verzachting van den vloek te gaan vragen, maar wel trachtte hij zijn persoon te dekken. Er

---

[1] „Awûk" kan bet. „stof" maar ook „grijs".

[2] Ngaran is een vertaling van Sanskṛt nâma of iti, dat in 't Oud-Jav. meestal door rakwa of nâ wordt vertaald. Zie prof. Kern, Wṛtta-Sañcaya p. 65.

[3] In 't Sanskṛt heet hij „Gauramukha". zie çl. 1738 en 040. Het in çl. 1741 volgende „wacanam ghoram" kan tot deze fout hebben aanleiding gegeven.

was een buitengemeen hooge toren, die er uitzag als een berg [zoo hoog], hecht en stevig; deze toren was aan alle kanten omringd door bastions [1] ter verdediging: en verscheidene brahmanen, in 't bezit van krachtig-werkende tooverspreuken en medicijnmeesters [2], die de macht hadden om vergif krachteloos te maken, deze allen beijverden zich den toren te omringen. Binnen in dien toren verwijlde de vorst.

Toen de zevende dag gekomen was, begaf bhagawân Kâçyapa zich op weg met 't voornemen Parîkṣit te helpen. [Dit was niet Kâçyapa de vader van Garuḍa, maar een andere Kâçyapa] [3]. Hij nu kende tooverspreuken en geneesmiddelen tegen slangengif. Wat was wel zijn bedoeling er mee dat hij den vorst geneesmiddelen wilde geven? [Hij deed dit] opdat hem [door den vorst] goud en edelgesteenten, vorstelijke geschenken, zouden gegeven worden. Juist was hij op weg, toen hij vleiend werd aangesproken door de slang Takṣaka, die zeide — dwijo bhûtwa wayo'tigaḥ, hij deed zich uiterlijk voor als een brahmaan —: „Kwa bhawâṁs twarito yâti, waar gaat mijnheer heen dat hij zoo haastig loopt, en wat is zijn bedoeling?" Zoo sprak de slang Takṣaka. Bhagawân Kâçyapa antwoordde: „Nṛpaṁ Kurukulotpannam. „Ik ben thans op weg naar den edelen vorst Parîkṣit, want hij zal gebeten worden door de slang Takṣaka, naar ik vernom n heb; en nu wil ik hem genezen, want hij is een telg van het Kuru-geslacht, dat alle deugden heeft doen herleven.' — „Tot Uw dienst, mijnheer! Ik ben het, die in de wereld bekend is onder den naam Takṣaka; mij is door Çrĕnggi opgedragen om Parîkṣit te bijten. Wat zullen uw geneesmiddelen baten, wanneer hij reeds door mijn toedoen den dood gevonden heeft?" Bhagawân Kâçyapa sprak: „Gij slang Takṣaka! Zie daar dien waringinboom, volmaakt-harmonisch [4] gevormd; een man, bezig met houthakken, is juist in den stam van dien waringin geklommen; verschroei gij dien

[1] „Tâla" is volgens prof. Kern een verbastering van Sanskṛt „aṭṭâla" = wachttoren, bastion.

[2] Hier zien wij den „walyan" nog in de functie, die overal een der gewichtigste werkzaamheden van de shamanen of mediums pleegt uit te maken. In den geheelen archipel is 't woord walyan in dezen zin bekend. Zie Wilken in Bijdr. Kon. Inst. V, II p. 471.

[3] [ ] is blijkbaar een interpolatie van den een of anderen schoolmeesterachtigen afschrijver.

[4] Uit dit „sambandha" moet 't Nw. Jav. „sĕmbada" ontstaan zijn, en niet uit samwâda, zooals 't Wdbk. opgeeft.

boom, dan zal ik hem genezen (doen herleven) met mijn tooverspreuk, die een geneesmiddel is tegen slangengif, en dan zult gij daaruit leeren dat mijn tooverspreuk krachtig werkt." Toen nam de slang zijn ware gedaante weer aan; hij beet den waringin-boom, het vurig gif spoot uit zijn mond, en de waringin-boom verschroeide: tot zelfs de man, die er in geklommen was, met zijn bijl, 't werd alles tot asch verteerd. Spreken wij niet van (Laat staan dan) de takken en bladeren van den waringin, 't werd alles tot asch. Die asch nu werd door rĕṣi Kâçyapa bijeengegaard, hij besprak ze met de tooverspreuk "sarppawiṣoṣadha" (d. i. geneesmiddel tegen slangengif), een spreuk die hem geschonken was door god Brahma. Het gif verdween en de waringin stond daar weer in volkomen onbeschadigden toestand, met den man die erin geklommen en zijn bijl; er was niets abnormaals aan te bespeuren.

De slang Takṣaka stond versteld van verbazing toen hij de wondermacht van bhagawân Kâçyapa aanschouwde. Daarom maakte Takṣaka een "sĕmbah" voor den rĕṣi en verzocht hem naar huis terug te keeren, terwijl hij hem goud en edelgesteenten ten geschenke gaf. Toen ging bhagawân Kâçyapa naar huis: Takṣaka was daarover zeer verheugd. Hij begaf zich nu naar Hâstinapura. Daar vernam hij dat de vorst reeds zeer op zijn hoede was, dat hij woonde in een toren, en dat hij beschermd werd door een groot aantal zijner staatsdienaren, die allerlei wapens voerden; om niet te spreken van de monniken, die in 't bezit waren van krachtige tooverspreuken tegen slangengif. De slang Takṣaka peinsde langen tijd over de voorzorgsmaatregelen, door den vorst van Hâstina genomen; hij zocht een list, waardoor hij de verblijfplaats van den vorst die door de staatsdienaren mèt een geheel leger bewaakt werd, zou kunnen binnendringen; behoedzaam liep hij rondom den voet van den toren. Toen hij eindelijk een fijne list bedacht had, nam hij de gedaante aan van een brahmaan, en bracht voor de leus djamboe-vruchten mee, die hij aan Zijne Majesteit kwam aanbieden; buitengemeen voortreffelijk waren de vruchten, die hij den Vorst wilde schenken, men zou meenen, dat ze niet van menschen [maar van de goden] afkomstig waren. De vorst vermoedde volstrekt niet dat Takṣaka in de gedaante van een brahmaan tot hem kwam. Vervolgens bood deze brahmaan Zijne Majesteit die djamboe-vruchten aan, en de vorst nam ze in ontvangst.

Nu dient er verteld te worden dat de brahmaan, die de vruchten

aanbood, een bloedverwant van den nâga Takṣaka was, die hem vanuit de onderwereld was gevolgd; Takṣaka zelf bevond zich in de harige vezels van den bast van een der djamboe-vruchten [1]. Nadat nu de brahmaan, die de djamboe-vruchten bracht, deze aan den vorst had aangeboden, prevelde hij zegenbeden en sprak tooverspreuken voor 's vorsten heil. Hij werd onthaald op spijs en drank en ontving een geschenk als priesterloon. Toen hij zijn zegenbeden geeindigd had, beval de vorst hem terug te keeren naar zijn kluizenarij. Onderwijl was de schemering gevallen en de zon zat reeds schrijlings op den berg (d. w. z. de zon was bijna onder). Toen sprak de vorst tot de voornaamsten zijner onderdanen en vroeg hen of de Zon reeds ondergegaan was. De staatsdienaren spraken eerbiedig: „Hij is nog juist even boven den bergkam zichtbaar." Toen meende de vorst dat hij [aan den vloek] ontkomen was, hij nam een der djamboe-vruchten, [2] het geschenk van den als een asceet vermomden [nâga]. Zijne Majesteit hield erg veel van [djamboe-vruchten], hij was blijde in zijn hart. Er was in die djamboe-vrucht een klein zwart wormpje, met roode oogjes. De vorst zette groote oogen op, toen hij het zag [3]. Hij dacht dat dit misschien een bespotting was, die men hem wilde aandoen. Toch schertste hij er over, en zeide tot zijn patih — en werkelijk schimpte hij op dat insect, dat 't middel zou worden tot zijn dood — zeggende: „De vloek van den rĕṣi gaat in vervulling: Kijk, daar hebt ge den nâga Takṣaka, hij zit in deze djamboe-vrucht; dié zal mij zeker door zijn beet dooden."

---

[1] De Oud-Jav. vertaler herstelt hier zelf op zijne wijze de fout die hij even te voren gemaakt had door te zeggen dat Takṣaka zelf in de gedaante van een brahmaan de vruchten kwam aanbieden, terwijl uit 't vervolg van 't verhaal blijkt dat T. in een der vruchten verborgen zat. In 't origineel staat (çl. 1788): „T. zond eenige slangen als brahmanen vermomd", terwijl later T. uit een der vruchten te voorschijn komt. Maar in de tweede, verkorte lezing van dit verhaal staat (çl. 1988): „T. ging vermomd tot den koning . . . . . en verzengde hem met 't vuur van zijn gif." De oud-Jav. omwerker moet dus beide lezingen gekend hebben en heeft bij zijn poging om deze tot een samenhangend geheel te vereenigen, een tegenstrijdigheid in zijn verhaal op zijne wijze verklaard.

[2] „Darççana" is een verkorting van „sudarçana" dat in 't Sanskṛt bekend is als naam van een djamboe-soort. De Calcutta-editie noemt geen bepaalde vrucht, maar gebruikt 't algemeene woord „phalam". 't Is mogelijk dat uit dit „sudarçana" de naam van Parîksit's zoon „Sudarsana" ontstaan is. Zie de boven-besproken lakon's.

[3] Malĕlő" waarsch. = Jav. „mĕlolo", cf. Jav. „mlulu". De volgende regels zijn — mij althans — niet volkomen duidelijk.

Aldus peinsde de edele vorst Parîkṣit, het was alsof hij gewaarschuwd werd door dat insect [1].

Toen nam de nâga Takṣaka zijne ware gedaante weer aan, hij beet vorst Parîkṣit in den hals, en onmiddellijk werd deze tot asch verteerd, zijn gansche lichaam werd asch.

Takṣaka echter schoot pijlsnel de lucht in, en keerde terug naar de slangenwereld —.

Een vergelijking van de Indische (en Oud-Javaansche) voorstelling van Parîkṣit's geschiedenis met de besproken lakon Pariksit doet duidelijk zien dat, niettegenstaande de vele en velerlei afwijkingen, toch ongetwijfeld de eerste de bron is van de laatste. 't Blijkt nu dat bĕgawan Naga-sewu (een zeer toepasselijke naam voor een asceet, die met slangen omhangen is, waarschijnlijk dus een à posteriori uitgevonden naam) dezelfde is als de Indische rĕṣi Samîka, terwijl Ardawalika de rol vervult zoowel van Çrĕnggi, Samîka's zoon, als van den nâga Takṣaka, of liever: volgens de Nieuw-Javaansche voorstelling is de wraak-ademende Ardawalika de zoon [2] en tegelijk de incarnatie van den bĕgawan Naga-sewu.

De pogingen van Ardawalika — later in de lakon Yudayana geïdentificeerd met een "ditya Kala-Mangsa" [3] — om Pariksit en na diens hemelvaart zijn zoon Yudayana te dooden, mislukken alle. Maar deze verandering moest wel gemaakt worden, daar het volgens Javaansche voorstelling absurd zou wezen dat een vorst uit het roemruchtige geslacht der Pâṇḍawa's door de hand van zulk een wezen zou sneven, en bovendien: de "goede macht" moet overwinnen, en de "booze" moet het ten slotte toch afleggen.

---

[1] De voorafgaande regels schijnen corrupt te zijn, hoewel het HS. van dr. v. d. Tuuk geen belangrijk-afwijkende lezing heeft.

[2] Vergelijk 't boven (p. 186 noot) gegeven citaat uit de „Bandung" met dat uit de lakon.

[3] Volgens de ongetwijfeld van oudsher overgeleverde vaste technische eischen, waaraan een „lakon ing wayang" moet beantwoorden, is er in elk stuk noodig minstens één boos wezen, dat de „kwade macht" vertegenwoordigt. Dat booze wezen is bijna altijd een buta, ditya of rasĕksa, die ten slotte door den vertegenwoordiger van de „goede macht" (een geliefd held bv. een der Pâṇḍawa's) wordt verslagen. 't Is belangwekkend na te gaan hoe de ḍalangs bekende Indische verhalen, die zij voor hun wayang „bühnenfähig" wilden maken, hebben verwrongen, ten einde ze in dit door de adat geheiligde „raam" te doen passen —. In de lakon Pariksit is natuurlijk ditya kala Mangsa = Ardawalika de booze macht. Maar de booze macht mag niet overwinnen, ergo moest ook 't verhaal van Pariksit in dien geest gewijzigd worden.

van en commentator op 't Brata-Yuda, dien Cohen Stuart [1] met „P" aanduidt. Deze heeft namelijk in zijn manuscript-vertaling bij de woorden van Krĕsna tot Arjuna: „Pas op, daar komt uw vijand Ardawalika, wiens vader gij vroeger gedood hebt" uitdrukkelijk verwezen naar de lakon „Bangoen Tjandi Sapta-rĕngga." Immers, hoewel ons evenmin als dr. Cohen-Stuart deze lakon bekend is, in verband met ons boven gegeven citaat uit de „Bandung", waar gezegd wordt dat Parîksit werd bijgezet op den berg Ciptarĕngga (= Sapta°), hebben we gegronde reden om te vermoeden, dat ook deze anonyme commentator hiermee doelde op 't drama dat tusschen bĕgawan Naga-sewu en dien vorst werd afgespeeld. Men kan hierbij in 't midden laten of de vermelding in de Nieuw-Jav. omwerkingen dat Arjuna des naga's vader (zie p. 181) zou gedood hebben reeds tevoren ontstaan was, onafhankelijk van de hier beschreven verwarring van twee verhalen, dan of die verwarring juist tot deze toevoeging aanleiding gaf: immers de ons bekende redactie van 't Oud-Jav. Bhârata-Yuddha zwijgt omtrent de oorzaak van Arddhawalîka's veete. Ook de boven-vermelde Maleische naam van den vader zou nog stof tot vele conjecturen kunnen leveren. Maar bij gebrek aan nadere gegevens zouden we hierbij hulpeloos drijven op de zee der hypothesen.

Doch, voorzoover dat met de gebrekkige hulpmiddelen mogelijk was, meenen we voldoende te hebben aangewezen wat in hoofdzaak er toe leidde dat de desa-legende omtrent den nâga Ardawalika haar tegenwoordigen vorm kreeg, waarbij we tevens vonden dat zij is samengesteld uit verschillende zonder uitzondering Indische bestanddeelen, door *één* enkelen schakel aan elkaar verbonden. Dat de eenvoudige desalieden deze eenigszins kunstmatig in haar tegenwoordigen vorm gebrachte legende kennen, dat is zeker aan de zoo geliefde wayang te danken: de wayang toch is op Java de trouwe bewaarster van den ouden sagenschat, en door haar vooral blijven de oude legenden voortleven onder 't volk. Dit blijft waar, ook al weet men dat diezelfde wayang het hare heeft bijgedragen om in den loop der eeuwen den vorm der traditie al meer en te wijzigen. [2]

Een enkel woord nog over de beteekenis en etymologie van het woord Arddhawalîka. Allereerst de spelling: het metrum wijst uit dat in 't Oud-Jav. van walika de *a* kort en de *i* lang is (cf. 't

[1] „Brata-Joeda" deel I p. 121 noot 1.

[2] Zie Dr. Brandes, „Pararaton" p. 181.

citaat uit 't Bhârata-Yuddha). Meer moeite geven de eerste twee lettergrepen, die men geschreven vindt: âdra, adra, (soms ook eenvoudig dra, maar dit is in strijd met 't metrum), arddha en arda. Hoewel vele HSS. adra lezen, zal men toch veilig mogen aannemen dat "arddhawalîka" de oorspronkelijke vorm is [1], niet alleen omdat, behalve nog eenige oud-Jav. HSS. (o. a. de door dr. Cohen-Stuart gebruikte), ook het Nieuw-Javaansch en 't Maleisch uitsluitend dezen vorm kennen, maar vooral omdat alleen arddha een eenigszins bruikbare beteekenis heeft (n.l. die van "zeer, in hooge mate", vgl. b.v. arddhâwalepa en arddhâruhur), terwijl de omzetting van arddha (later arḍa en zelfs arda) in adra in overeenstemming is met een vaste klankwet. Maar wat kan arddhawalîka beteekenen?

't Is tamelijk wel zeker dat dit woord niet altijd een eigennaam maar eerder oorspronkelijk een epitheton geweest is, en ook dat het een samenstelling is van twee of meer woorden. Maar verder kunnen we slechts gissen. Prof. Kern heeft (blijkens een mededeeling van prof. Wilken in de Bijdr. Kon. Inst. 5de reeks, II p. 615) vroeger terloops opgemerkt dat het een samenstelling zou kunnen zijn van arddha (= zeer) + wyalîka (= valsch). "De zeer valsche" is ongetwijfeld een waardig epithĕton voor een draak. Maar dan moet, nog vóór deze vorm in poëzie gebruikt werd, wya in wa zijn overgegaan, want het metrum eischte een korte *a* vóór wa. Ook schijnt "wyalîka" niet voor te komen als epitheton van Takṣaka of Açwasena: deze nâga-vorst en zijn zoon worden in 't Mahabhârata niet zoozeer als valsch en leugenachtig, dan wel als krachtig en toornig voorgesteld. De meest voorkomende epitheta van Takṣaka zijn: atisaṁkruddha (zeer toornig), âçîwiṣa (giftig) en tigmatejas (scherpsnijdend en vurig, heftig). En in het boven besproken gedeelte van het Khâṇḍawadahanaparwa wordt Açwasena genoemd: "Takṣakasya suto balî en Takṣaka zelf heeft als epitheton: "mahâbala". Nu zou men arddha-

[1] Alle Bhârata-Yuddha-HSS uit 't legaat v. d. Tuuk lezen adra. Zie nog het Kawi-Balin. Woordenboek van dr. v. d. Tuuk onder „arddhawalika" en onder „adrawalîka". Waarom de geleerde schrijver den eersten vorm speciaal Javaansch en als alleen in nieuwere beteekenis („kop op krisheften" etc.) gebruikt, en den tweeden vorm speciaal Oud-Jav. (of Balin.?) als eigennaam noemt, is mij niet duidelijk. Eén der beide vormen zal toch de meer oorspronkelijke moeten zijn, en die arddhawalika genoemde kop op krisheften zal dan toch wel hieraan zijn naam danken, dat hij een afbeelding is van den door den schrijver speciaal „adrạwalika" genoemden nâga.

walîka kunnen oplossen in arddha + wali + ika. En dan blijkt arddhawali in beteekenis volkomen gelijk te zijn aan "mahâbala", het genoemde epitheton van Takṣaka. De mogelijkheid is niet uitgesloten dat een latere afschrijver, die in zijn tekst vond: "arddhawalîka" (= arddhawali + ika), dat niet meer begreep en het te zamen opvatte als een eigennaam. 't Is bekend dat de latere omwerkers van de oude Kawiwerken meermalen dergelijke grove vergissingen begingen en we hadden boven al gelegenheid op te merken dàt herhaaldelijk een of ander epitheton tot eigennaam gemaakt wordt [1]. Soms ook zocht men voor iemand wiens eigenlijke naam niet bekend of verloren geraakt was, een naam te bedenken en zoo ontstonden de meest dwaze vergissingen. Een kras voorbeeld daarvan is de naam Tuhayata, ontstaan uit "[a]tuha yata" van str. 590*c* van 't Bhârata-Yuddha. De aldus gefabriceerde Tuhayata komt in de lakons geregeld voor als patih van Çalya, vorst van Mandaraka. Niet minder dwaas is de manier, waarop de eigennaam Sapwani ontstond uit de woorden "[ki]sapwan i" van str. 261*d* van 'tzelfde gedicht [2].

Al zou dus de verklaring van den naam uit arddha + wali + ika, op grond van bovengenoemde voorbeelden, niet geheel ondenkbaar zijn, toch schijnt het te gewaagd ze zonder verderen grond aan te nemen, vooral ook omdat Arddhawalîka als naam reeds in 't Oud-Jav. Bhârata-Yuddha voorkomt, terwijl vergissingen als de bovengenoemde eerst door veel latere afschrijvers (na de herleving der letteren in de 18de eeuw) begaan werden.

Omtrent den oorsprong en de beteekenis van den naam Arddhawalîka zijn we dus tot nu toe nog niet in staat een voldoend gemotiveerd vermoeden uit te spreken.

Dezelfde nâga Arddhawalîka wordt of is vroeger door de Javanen beschouwd als een krachtige fetisj. Dit blijkt in de eerste plaats uit 't bekende feit dat een massief gouden beeld van den naga Arḍawalika (ꦲꦂꦢꦮꦭꦶꦏ) behoort tot de voornaamste rijkssieraden

[1] Zoo bv. de reus Râwaṇa, die in 't Jav. bijna geregeld „Dasamuka" (= Daçamukha) = „de tienmondige" heet. Ook op deze voorliefde om bijnamen tot eigennamen te verheffen zal de wayang geïnfluenceerd hebben, omdat de ḍalang gewoon is bij 't optreden van een beroemd persoon al zijn bijnamen achtereenvolgens op te noemen en zoo goed hij kan te verklaren.

[2] Men denke ook aan Sagotra. Zie prof. Kern, „Een Ind. Sage in Jav. Gewaad" p. 29.

van de vorsten van Surakĕrta en Yogyakĕrta. Die rijkssieraden zijn eigenlijk vorstelijke pusaka's of voorvaderlijke erfstukken, ze genieten een fetisjistische vereering en worden dan ook met den meesten eerbied behandeld [1]. Het eenigszins vogelachtige uiterlijk van de Solo'sche Arḍawalika deed prof. Wilken vermoeden, dat de latere Javanen bij 't woord Arddhawalîka aan 't Sanskṛt m a l l i k a (e. s. v. gans) zouden gedacht hebben, waardoor dit vogelachtige uiterlijk misschien zou te verklaren zijn; toch gaf ZHG. toe dat de A. van oorsprong een nâga (slang of draak) is [2]. Maar de afbeeldingen van Cephas (bij de werken van Dr. Groneman) van de Yogya'sche Arḍawalika laten geen twijfel over: de bedoelde upacara is wel degelijk de ons uit de literatuur en uit de legende bekende nâga. In de beschrijving wordt hij trouwens genoemd: „*naga* Arḍa-walika". Veel duidelijker dan die van Solo heeft de Yogya'sche Ardawalika den gewonen vorm van een nâga-kop, met een kroon (hij is dus een nâgarâja, een vorst der nâga's evenals Takṣaka in 't Mahâbhârata genoemd wordt), een geschubd lichaam en een duidelijk-zichtbaren slangestaart. Dat 't lichaam van den naga in 't midden sterk verbreed is en zoo eenigszins den vogelvorm nadert, heeft een zuiver-practische oorzaak: als upacara moest de gouden Arḍawalika dienen tot doos, evenals de andere regalia; vandaar ook dat ze alle: de mĕrak, de sawung-galing etc. aan de bovenzijde van een deksel voorzien zijn.

Verder vindt men denzelfden gekroonden nâga afgebeeld op 't lemmet van krissen: in 't Ethnografisch Museum alhier vindt men een niet gering aantal pronkkrissen, voornamelijk afkomstig van Yogyakarta, die met den bedoelden nâga versierd zijn. Dr. Schmeltz gaf van verscheidene een afbeelding en beschrijving [3]. Dat de hier afgebeelde gekroonde nâga werkelijk de Arḍawalika is blijkt niet alleen uit de gelijkenis met den boven-beschreven upacara, maar in dr. v. d. Tuuk's Kawi-Balin. Woordenb. leest men dat

[1] Zie Wilken „Animisme" I p. 115 en 117—118 —. De upacara's van Surakarta werden beschreven en afgebeeld door Mr. Deeleman in Bijdr. Kon. Inst., nieuwe volgr., deel II p. 358 met de Bijlage. Die van Yogyakarta beschreef Dr. Groneman „In den Kĕḍaton te Jogjakarta", Leiden, Brill 1888, p. 10. Zie de hierbij behoorende prachtige photo's van Cephas, plaat I*a* en I*b*. Cf. van denzelfden schrijver: „De Garĕbĕg's te Ngayogyakĕrta", Nijhoff 1895, plaat VII met de beschrijving.

[2] Zie Bijdr. Kon. Inst. V, II p. 615 en 616, noot 23.

[3] Zie Internat. Archiv für Ethnographie, Band III (1890), vooral figuren 5 en 7 van Taf. IX en fig. 3 van Taf. X met de beschrijving op p. 95 en 96. Zie ook Taf. IX, fig. 9, waar dezefde nâga op een wĕdung (hakmes) is afgebeeld.

de „nâga-kop op krisheften" inderdaad „Arddhawalika" genoemd wordt. Ook herkent men dezelfde figuur op twee der staatsielansen van Surakarta, eveneens op 't Museum aanwezig. Van een der bedoelde krissen wordt in Dr. Schmeltz's beschrijving uitdrukkelijk vermeld dat 't een „altes Familienstück", dus een „pusaka" is; op deze kris versiert de kop van de Arḍawalika (geheel in goud met kroon) het lemmet, terwijl de staart over de geheele lengte der kris doorloopt, in zijne kronkelingen de bochten van de kris volgend. Eindelijk vinden wij volkomen denzelfden nâga (met kroon) afgebeeld op 't houten gestel van gongs en gamĕlan-instrumenten, in 't Museum alhier aanwezig.

Waaraan dankt nu de nâga Arḍawalika zijn fetisjistische vereering? In 't algemeen laat het zich denken, dat men door de afbeelding van een slang, het venijnig bijtende, gevaarlijke dier, op een kris of een lans aan te brengen, de steken, met deze wapenen toegebracht, krachtiger, „venijniger" meende te maken. Maar dat men juist in 't bijzonder den nâga Arḍawalika afbeeldt, moet zijn oorzaak vinden in 't geloof, dat deze nâgarâja bij uitstek machtig, bijzonder venijnig is. Wist men nu zeker dat de naam Arddhawalîka oorspronkelijk niet anders is dan een bijnaam van den nâgarâja Takṣaka of diens zoon Açwasena, dan ware de hem toegekende tooverkracht af te leiden uit wat er van dezen in de boven besproken Indische mythen verteld wordt. Daar we echter omtrent dit punt met de ons beschikbare gegevens nog geen voldoende zekerheid konden verkrijgen, blijft nog altijd de mogelijkheid over dat de nâgarâja Arddhawalîka oorspronkelijk een ander mythisch wezen is, dat men later met Takṣaka en Açwasena heeft vereenzelvigd. 't Zou toch kunnen zijn dat door de latere Javanen Takṣaka en Açwasena zijn verward en geïdentificeerd met andere beroemde en vereerde slangen, hetzij deze van Indischen oorsprong waren (men denke b.v. aan den bekenden slangenvorst Çeṣa of Anantabhoga en aan Wâsuki), hetzij ze behoorden tot de van oudsher door de Javanen zelf vereerde dieren (bij verscheidene Maleisch-Polynesische volken worden slangen vereerd). Maar liever dan ons hieromtrent verder in bloote gissingen te verdiepen, stellen we ons voorloopig tevreden met de tot dusverre verkregen resultaten, in afwachting van wat voortgezet onderzoek nog zal aan 't licht brengen.

Leiden.

SUMATRA'S WESTKUST NAAR AANLEIDING VAN HET LONDENSCH TRACTAAT VAN 13 AUGUSTUS 1814

DOOR

P. H. VAN DER KEMP.

I.

Du Puy's vergeefsche tocht in Mei—Juni 1818 ter overneming van Padang.

Toen de Nederlandsche Commissarissen-Generaal in April en Mei 1816 te Batavia aankwamen en in Augustus d. a. v. Java benevens Makasser in hunne handen overgingen, werd het gewestelijk gezag ter Sumatra's Westkust uitgeoefend door den Engelschen resident Siddons; dit gouvernement stond rechtstreeks onder de regeering te Calcutta, was dus onafhankelijk geweest van het luitenant-gouverneurschap te Batavia. Gelijk echter door mij medegedeeld, werd Siddons te Benkoelen slechts tijdelijk aangesteld in afwachting der komst van Raffles, die inmiddels naar Europa was vertrokken en eerst den 22n Maart 1818 te Benkoelen als luitenant-gouverneur optrad [1].

Het gewest Benkoelen was sinds de tweede helft der 17e eeuw eene Engelsche bezitting en viel dus buiten de bepaling van het Londensch tractaat van 13 Augustus 1814, volgens welke ons de bezittingen teruggegeven zouden worden, die wij tot 1803 hadden bezeten [2]; tot dit gewest waren echter ook gebracht onze voormalige nu weder te geven bezittingen ter Westkust, met name Padang en onderhoorigheden, die bij capitulatie van 8 November 1795 door het opperhoofd Dirk ten Hoeff, krachtens de door den stadhouder Willem V bevolen *bewaargeving*, waren overgegaan aan den Engelschen gezaghebber Edward Coles. Wel waren Padang e. o. sinds in handen der Engelschen verbleven, doch alleen tengevolge van den spoedig na den vrede weder uitgebroken oorlog, zoodat de tijd tot terug-

neming had ontbroken; het Londensch tractaat van 1814 was in dien zin opgenomen, dat ook de bezittingen, die bij den vrede van Amiens aan ons waren teruggegeven, doch destijds niet waren teruggenomen, gerekend werden tot de koloniën, die wij in 1803 hadden bezeten, en derhalve nu weder in ons bezit moesten komen.

C. C. G. G. zagen zich echter verhinderd van Padang aanstonds werk te maken door gemis aan schepen, troepen, geld, waarover zij reeds in 1816 en 1817 zoo sterk bij het Opperbestuur hadden geklaagd, naar wij weten [3]; zij zouden zich nog sterker hebben uitgedrukt, indien de moeielijkheden waren voorzien, die van dit dralen het gevolg zijn geweest, moeielijkheden, die o. a. ten aanzien van Padang bijzonder militant werden, tengevolge van het optreden van Raffles. Met Siddons toch hadden C. C. G. G. nooit oneenigheden gehad, zoodat het wel te verwachten zou geweest zijn, dat deze tegen de overgave geene gezochte bezwaren zou gemaakt hebben [4].

Geenszins, dat de nieuwe Engelsche gezaghebber in beginsel ons goed recht op Padang betwistte, althans in den aanvang niet; doch bij art. 7 der capitulatie van Ten Hoeff, zooals die door Raffles werd overgelegd, bleek, dat van onze zijde de belofte gedaan was om, bij teruggave van Padang, aan Engeland uit te keeren de som, die voor de administratie in de jaren van het tijdelijk bezit meer zou zijn uitgegeven dan verkregen [5]. Over dit verschil zou de quaestie loopen. — Of Engeland recht had? C. C. G. G., die trouwens eerst later op de hoogte van het geschil kwamen, meenden het te mogen betwijfelen. Vooreerst was het reeds meer voorgekomen, dat Raffles tegen ons bestemde stukken wist op te diepen, die echter in de voornaamste onderteekeningen te wenschen overlieten; zoo ook hier, daar de door hem overgelegde capitulatie, waarvan het origineel, volgens hem, te Padang berustte, door Ten Hoeff niet onderteekend was [6]. Doch zelfs met het stuk op zich zelf genoegen nemende, achtten C. C. G. G. het van geene waarde meer, omdat, evenals met onze factorijen enz. in Vóór-Indië en op Malakka het geval was geweest, de teruggave door Engeland plaats vond *niet* van een bezit, voortgevloeid uit de door stadhouder Willem V bevolen "bewaargeving", doch uit een daarop gevolgden oorlog; de "bewaargeving" met hare voorwaarden toch was opgeheven door een vredestractaat, hetwelk niet tot uitvoering kwam, d. w. z. dat alleen dáárom niet tot eene feitelijke wederbezitneming door Nederland werd gevolgd, wijl de overeengekomen

teruggave nog niet volbracht was, toen de oorlog op nieuw uitbrak. Het zal ook wel om deze reden geweest zijn, dat onze onderhandelaars voor het tractaat van 1814 die „bewaarneming" maar met stilzwijgen voorbijgingen, ofschoon zij er, naar ik vermeende, wel met een enkel woord op hadden kunnen wijzen, toen wij toch de Kaap de Goede Hoop, enz. schenen te moeten verliezen [7]. Nu echter hierover destijds geheel was gezwegen, kon er in ieder geval thans geene quaestie meer van zijn, om bij de uitvoering van het tractaat daarop wel gewicht te leggen. Onze commissaris ter overneming van Vóór-Indië, de heer Van Braam, betoogde niettemin, dat de voorrechten, weleer aan het bezit aldaar verbonden in zake opiumlevering, salpeter, parelvisscherij enz. moesten behouden blijven, doch het bestuur van Bengalen wilde er niets van weten [8]; en C. C. G. G. zelven waren van oordeel, dat dit beroep op de oorspronkelijke wijze van overgang aan Engeland weinig gelukkig was geweest [9]. Wat echter de Britsche regeering te Calcutta als voor ons dienend argument verwierp, dat nam Raffles op om het tegen ons aan te wenden.

De Luit. Gouv. van Benkoelen wist trouwens zelf wel, dat de quaestie in ieder geval geen reden kon zijn, om, zij het dan ook onder voorbehoud, Padang niet over te geven; maar hij zocht slechts voorwendselen tot uitstel. Vervuld toch met de gedachte, dat de gansche Westkust, ja geheel Sumatra, in Engelands bezit moest komen [10], streefde hij naar het openen van nieuwe onderhandelingen in Europa, quasi tot het uitmaken van quaestiën, die hij zelf uitvond in de hoop, dat die onderhandelingen het tractaat van 1814 ten gunste van Engeland zouden wijzigen [11]. Aan het Geheime Comité der O. I. Compagnie te Londen schreef hij, dat wij feitelijk niets aan Padang hadden en wij het dus slechts enkel konden wenschen om de Engelschen te benadeelen [12]! Daarentegen was z. i. het behoud van dit gewest voor Engeland van uitermate veel belang, daar anders Benkoelen nooit tot bloei zou kunnen komen [13]; en de bevolking bleek zóó innig aan het beminnelijk Engelsch bestuur gehecht, schetste hij, dat allerwege zich ontstemming en teleurstelling vertoonden bij het vernemen der mogelijkheid van den overgang en dat men hem dientengevolge met smeekschriften vervolgde om toch dien drinkbeker van de Nederlandsche dwinglandij te doen voorbijgaan [14].

De Luitenant-Gouverneur, alzoo niet voornemens zijnde Padang vooreerst over te geven, wilde althans onze Regeering het

vergeefsch zenden eener expeditie besparen. Daarom betoogde hij in een particulier schrijven aan onzen Gouv.-Gen. de wenschelijkheid om eerst van Batavia alleen een commissaris naar Benkoelen te zenden, wijl er bezwaren tegen de onmiddellijke overgave waren, eensdeels gelegen in den onrustigen staat des lands; anderdeels in geldelijke vorderingen, die de administratie van Padang had doen ontstaan en die door Nederland voldaan dienden te worden, alvorens de overgave kon plaats vinden. Over het karakter der vorderingen werd niet nader uitgeweid.

C. C. G. G. behandelden de zaak in hunne vergadering van Vrijdag 15 Mei 1818, dus denzelfden dag, waarop den Luit-Gouv. van Benkoelen werd medegedeeld, dat zij het militant voorstel tot afstand van Lampongsch grondgebied verwierpen en evenmin van een geregelde postverbinding met Benkoelen wilden weten [15]. Wat nu betrof de particuliere mededeeling over Padang, zij meenden die meer als schrik-inboezemende voorwendsels te moeten beschouwen om vertraging in de overgave te weeg te brengen, dan als een ernstig gemeend plan om inderdaad de overgave te weigeren, indien zij officieel werd aangevraagd. Geldelijke quaestiën toch waren tot dusver immer verwezen naar de regeeringen in Europa, zonder dat ze de overgave zelve hadden doen uitstellen; verder waren de jongst ontvangen tijdingen der Kust volstrekt niet onrustbarend [16]. De vergadering (door Buyskes niet bijgewoond) besloot daarom de voorgenomen militaire zending door te zetten, doch tevens den voor de overneming aangewezen commissaris van instructiën te voorzien, in verband met de mogelijkheid, dat Raffles werkelijk zou weigeren om bevelen tot overgave van Padang te verstrekken. Wat *mogelijk* was, werd echter niet *denkbaar* geacht. „Ik heb geene gedachte", schreef althans Elout particulier aan den departementschef voor Koophandel en Koloniën dd. 10 Mei 1818, „dat de luitenant-gouverneur Raffles zwarigheid maken zal die bezitting over te geven, al komen wij niet in zijn denkbeeld om die achterstallige pretense schuld te betalen" [17].

C. C. G. G. vleiden zich, dat vooral dezerzijdsche wederspraak indruk zou maken, welke den commissaris bij art. 12 zijner instructie werd opgedragen, namelijk dat dergelijke vorderingen tot eene nadere beslissing verschoven moesten worden, gelijk met Java ook het geval was geweest [18]; mocht Raffles niettemin op zijn stuk blijven, dan behoorde de commissaris in geen geval toe te geven, maar hij diende onder protest terug te keeren. Dit laatste stond

bepaald als geheime instructie in het besluit van 15 Mei 1818, waarin tot de zending werd besloten [19]; bij een ander besluit van denzelfden dag werd James du Puy, lid in den Raad van Financiën, tot commissaris benoemd en zijne gewone instructie vastgesteld [20].

Met de keuze van dezen persoon meenden C. C. G. G. eene verstandige daad te hebben gedaan, die Raffles tot meegaandheid zou kunnen stemmen. De benoemde was namelijk uit Engelschen in Nederlandschen dienst overgegaan; hij had als gouvernements-secretaris tijdens Raffles' bestier op Java eene gewichtige betrekking bekleed; de Luit.-Gouv. scheen hem gaarne te mogen; bovendien was de vader nog in dienst der Engelsche compagnie. „Daar die heer secretaris was onder het Britsch bestuur en wel gezien bij den heer Raffles", schreef Elout in den boven aangehaalden particulieren brief van 10 Mei 1818 over de keuze van Du Puy, „hebben wij hem bij voorkeur tot deze zending bestemd, om alzoo zeker te zijn, dat geene verkeerde stroefheid de zaken bederven zoude: hij is voor het overige bekend als een braaf en niet onbekwaam man."

Geene verkeerde stroefheid: dat was zeker juist gezien, te meer wijl de overgang van het geheel verengelschte Padang daardoor wellicht makkelijker werd. C. C. G. G. wijzen ook op de geschiktheid hunner keuze in den brief van 18 Mei 1818, die Du Puy voor Raffles medekreeg en waarin overigens de bestuursverwisseling als eene vanzelf sprekende zaak werd voorgesteld, zoodat over den inhoud van Raffles' particuliere mededeeling niet gerept werd [21]. Eigenaardig is het echter, dat toen onze Commissaris onverrichter zake van Padang was teruggekeerd, zoodat Raffles in het sub 40 weer te geven schrijven dd. 7 Juni 1818 onze Regeering mede deelt, dat hij voor de keuze van Du Puy erg gevoelig was, maar bij hem plicht boven alles ging! — dat toen C. C. G. G. nog in onderscheidene stukken op die fijn bedachte keuze terugkwamen, ongeveer in den naïeven vorm: *en wij hadden nog wel gedacht den Luitenant-Gouverneur met de afvaardiging van dezen commissaris zooveel plezier te doen!* Zij berichtten dit niet alleen in het sub 4 vermelde officieel rapport dd. 30 Juni 1818 aan onzen Departementschef [22]; doch ook op gelijken datum aan Raffles zelf in den sub 44 te vermelden brief; en zij schrijven het ten slotte nog eens in hunne missive dd. 25 Augustus 1818, sub 52 weder te geven, waarin zij zich bij de regeering te Calcutta over de weigering beklagen.

De vraag rijst bovendien of onze bewindslieden zich voldoende

verantwoord konden achten met het afzenden eener expeditie, in plaats van eerst op de ontvangen particuliere waarschuwing een commissaris alléén naar Benkoelen te zenden. De heeren zeggen te hebben *gedacht*, *gemeend*, *vertrouwd*; doch in mijne voorafgaande verhandeling over Bandjermasin heeft men ook kunnen lezen, dat dit al meer was geschied, zonder voldoende gronden daarvoor aanwezig waren [23]. Bestonden die dan hier wèl? — De geschiedschrijver neemt steeds de plaats in van een pratenden *stuurman aan wal* en hij dient zich zeker voor het hinderlijk verwijt te hoeden, dat hij de spreekwoordelijke rol van den „beste" vervult. Maar toch, men zou anders zeggen, er was weinig met die voorafgaande zending verloren; C. C. G. G. hadden ook reeds veel ervaring opgedaan; zij wisten ten volle, waartoe een man als Raffles in staat kon geacht worden; ja, zij zelven herhaalden het zoo dikwerf, dat Raffles slechts voorwendselen *wilde* om de ons wettig toekomende streken te betwisten: hoe konden C. C. G. G., rijst onwillekeurig de vraag, zóóveel vertrouwen hebben op de kracht hunner rechten, dat zij de mogelijkheid eener nuttelooze militaire expeditie er aan waagden, in een tijd toen er zeer gebrek aan middelen was? — Zij hebben echter, blijkens het sub 16 medegedeelde, gevreesd, dat Raffles er eerder toe zou komen een alleen optredenden commissaris af te schepen, die slechts kwam hooren hoe het eigenlijk met de zaak stond, dan wanneer eene gansche expeditie medeging, waaruit geenerlei twijfel sprak aan Raffles' voornemen tot overgave.

Daar men nu in ieder geval wist, dat het bestuur te Padang geene bevelen tot overgave had gekregen, moest men eerst naar Benkoelen zeilen, ten einde er te vragen — dit was de aangegeven vorm, zie sub 20, art. 3 der instructie — of bedoelde lastgeving verstrekt was, en zoo niet om ze dan te mogen medenemen Daartoe scheepte zich onze Commissaris met de troepen den 26n Mei 1818 in aan boord van het oorlogsfregat *Wilhelmina*, waarvan commandant was kolonel Dibbetz.

Den volgenden dag ging men onder zeil, doch aanhoudende windstilten veroorzaakten, dat men eerst in den middag van den 3n Juni ter reede kwam [24]. Du Puy zond dadelijk een officier naar wal met een brief aan den Luit.-Gouv., berichtende het doel zijner komst; de brenger had in last onverwijld terug te keeren, opdat de Commissaris nog denzelfden dag naar wal zou kunnen gaan, waartoe hij zich inmiddels gereed maakte. Reeds nu echter werd teleurstelling ondervonden. Raffles was met zijne vrouw op reis gegaan, ten einde het binnenland van Benkoelen, zooals hij

een vriend schreef, beter te leeren kennen; hij ging tot 20 à 30 mijlen de streek in, dat reeds verder was dan ooit een bestuurshoofd had durven onderstaan, deelde hij mede [25], hetgeen overigens ook geen hoog denkbeeld geeft van de macht, waarmede de Engelsche O. I. Compagnie zich soms tevreden stelde. In de Pasoemah komende, sloot hij bij deze gelegenheid contracten van vriendschap, waarop ik in eene latere verhandeling terugkom, en die natuurlijk moesten strekken om ons eerlang zooveel mogelijk den voet dwars te zetten [26]. Hetzelfde wat niet lang daarna zou gebeuren, als Nederlandsche commissarissen te Malakka voor de overneming daarvan zouden komen, werd te Padang reeds ondervonden: het bestuurshoofd toch was niet ter plaatse, onledig zijnde met in het binnenland tegen onze naderende komst te intrigeeren. Du Puy's zendeling vond dientengevolge het hoogste gezag op fort Marlborough, zooals de residentie van het gewestelijk bestuur heette, in handen van den tweeden resident, tevens secretaris, den heer Jennings, een naam nauw aan het *Marlborough House* in Londen toevallig verbonden [27]. Aldus ontstond er vertraging, nog vermeerderd door ongunstigen wind, zoodat de afgezondene eerst des avonds ten 8 ure aan boord terug was. Hij had een brief aan Du Puy van Jennings mede gekregen. Betrekkelijk de zaak zelve was alleen de inlichting van belang, dat de Luit.-Gouv. den volgenden dag zou terug zijn, daar het geboortefeest van den Britschen koning viel te vieren. Onze Commissaris, commandant Dibbetz en de overige heeren aan boord werden uitgenoodigd om dan aan wal te komen, ten einde van de partij te zijn.

Du Puy, die pas van koning verwisseld had en vervuld was van de hem opgedragen taak, zal die uitnoodiging wel niet bijzonder aangenaam hebben gevonden; hij kon er zich echter moeielijk aan onttrekken. Zoo verliet men den 4n Juni des morgens de *Wilhelmina*; tegenwind was echter oorzaak, dat men eerst des middags over éénen aan wal stapte! Eene commissie, bestaande uit den assistent-resident en den havenmeester, stond onzen Commissaris aan het havenhoofd op te wachten en geleidde hem met zijn gevolg naar het Gouvernementshuis, waar men inderdaad door Raffles werd ontvangen [28]; een saluut van het fort werd mede ter eere van de Hollandsche commissie gegeven. Den dag bracht men verder met de gewone plechtigheden en feesten door; over zaken schijnt niet te zijn gesproken; daarvoor werd den 5n aangewezen.

Du Puy overhandigde toen den sub 21 vermelden brief van C.C.G.G., zoomede een particulier schrijven van den Landvoogd,

naar ik denk een antwoord op Raffles' particulieren brief (bl. 208). Vervolgens deed hij de vraag of aan de autoriteit te Padang bevelen tot overgave waren gegeven, en zoo niet, om die alsnog te willen verstrekken; op een en ander volgde een *neen*, als reden opgevende het ons reeds bekende argument der geldelijke vordering. Du Puy zeide nu de voorgeschreven les op: men zou ten deze handelen als met de reeds overgenomen bezittingen geschied was, namelijk de beslissing over dergelijke ondergeschikte quaestiën aan hoogere machten overlaten. Hierop antwoordde Raffles: dat zulks alleen op Java had plaats gevonden en hij hieraan geen voorbeeld wilde nemen; dat de gewezen Britsche autoriteit in de Molukken anders had gehandeld, wijl er dergelijke quaestiën vóór de overgave waren afgedaan; dat de verrichtingen ten deze in Bengalen en Engeland meer goedkeuring hadden verworven dan die der Britsche autoriteiten op Java; dat het te zeer bekend was welke moeielijkheden, vertragingen en discussiën deze laatsten hadden ondervonden door geene afwikkeling van dergelijke zaken vóór de teruggave te vorderen; dat, indien men ze voorzien had, de vervanging van het gezag op Java waarschijnlijk niet zoo gemakkelijk ware gegaan; dat daaraan gedeeltelijk viel toe te schrijven, dat vele vorderingen nog onverevend waren en dit mogelijk lang zoude uitblijven; dat hij wenschte dit alles te vermijden en soortgelijke onaangenaamheden te voorkomen; dat, ware hij in plaats der Engelsche autoriteiten op Java geweest, hij ook daar aldus zou hebben gehandeld; dat hij onzen Gouv.-Gen. het voorstel had gedaan om, alvorens de troepen ter bezitneming van Padang te zenden, een commissaris ter beëindiging dezer quaestie af te vaardigen; dat het hem leed deed, dat men niet had kunnen goed vinden in dit voorstel te treden; dat hij buitendien door zijne meerderen gemachtigd en desnoods gelast was, zoodanig te handelen — Raffles loog hier, gelijk hij gewoon was, als het hem maar dienstig scheen — en hij dus geene bevoegdheid had, aan den eisch van C. C. G. G. tot overgave van Padang gevolg te geven. Wilde echter onze Commissaris eene specifieke erkentenis van de schuld voor het Nederlandsche gouvernement onderschrijven, dan verklaarde hij zich bereid dadelijk met hem naar Padang te gaan, dan wel eene commissie daarvoor te benoemen, ten einde de boeken en archieven aldaar te onderzoeken om het juiste bedrag der vordering na te gaan.

Du Puy wees dit voorstel natuurlijk af, daar hij den stelligen last had gekregen om op dien voet de overneming niet te ver-

richten. Raffles betuigde zijn leedwezen over dit bevel, wijl toch C. C. G. G. met de gevoelens van den Luit.-Gouv. omtrent deze quaestie bekend waren; het kon intusschen geene verandering brengen in een besluit, dat hij niet dan na rijpe overweging had genomen; zonder regeling en erkenning van de bewuste schuld wenschte hij geene bevelen te geven om de Engelsche vlag neer te halen.

Du Puy merkte op, dat aldus in strijd werd gehandeld met de bedoelingen en bevelen der Engelsche regeering, gelijk uitgedrukt in het tractaat van 1814 en de warrant van den Prins-Regent. Deze openbare stukken toch maakten niet de geringste melding van voorwaarden bij de overgave der aan Nederland toekomende bezittingen; zij bevalen uitdrukkelijk die overgave, zonder meer. Hieruit viel af te leiden, dat de regeeringen in Europa van oordeel waren, dat alle nader op te komen geschilpunten afzonderlijk en later afgedaan zouden worden, hetgeen ook bleek uit den korten tijd van 6 maanden, bij art. 5 van het Londensch tractaat voor de overgave bepaald: immers dit artikel zou onuitvoerbaar en absurd zijn, indien de teruggave op de afdoening van soortgelijke quaestiën had te wachten.

Aldus in het nauw gedreven, beweerde Raffles dat Padang eigenlijk ook niet teruggegeven moest worden, wijl wij het niet op 1 Januari 1803 in bezit hadden; doch Du Puy merkte daartegen op, dat het vredestractaat van Amiëns de teruggave van de veroverde Nederlandsche koloniën bepaalde en art. 1 van het Londensch tractaat daarop het oog had, ook al waren de bezittingen destijds niet allen aan Nederland teruggekomen; hetzelfde was immers ook het geval met Malakka en eenige andere plaatsen.

Volgens Du Puy's rapport dd. 22 Juni 1818, *erkende* Raffles de juistheid der wederlegging, „hetgeen deze difficulteit uit den weg ruimde": maar dit heeft niet belet, dat de onbetrouwbare Luitenant-Gouverneur bij brief dd. 3 Juli 1818 nog naar het bestuur te Londen schreef, blijkens Van Deventer bl. 259: „The position, I have taken up, is that the Dutch can have no claim to possession where their flag did not fly on the 1st January 1803; and under this view, their claim to *Malacca* and *Padang* is at least questionable, these stations having been under the English flag since 1795."

Onze Commissaris bracht vervolgens den Luit.-Gouv. onder het oog, hoezeer het met de goede trouw en de waardigheid eener regeering onbestaanbaar was, om aan de bepalingen van een tractaat

als het onderwerpelijke niet te voldoen; en de weigering tot overgave een beleedigend wantrouwen en kleinachting deed vermoeden, hetwelk ten eenenmale strijdig kon geacht worden met de wederzijdsche betrekkingen van beide natiën, zoomede met den geest van openhartigheid en vriendschap, waarin het tractaat was gesloten. Zijne handeling zou tot ernstige klachten en tot allerlei onaangenaamheden kunnen leiden, die dan toch de autoriteiten van beide natiën moesten trachten te vermijden.

De Luit.-Gouv. ontkende natuurlijk het bestaan der gevoelens van wantrouwen, enz. Gelijk hij ook steeds tot vervelens toe in zijne brieven aan onze bewindslieden deed, gaf hij zijn ernstig verlangen te kennen om in de beste verstandhouding met het Nederlandsche gouvernement te blijven, waarvoor hij de grootste achting betuigde; doch hij herhaalde ook al weder, hetgeen hij als zijn „plicht" beschouwde, op eene voorafgaande schikking en erkenning van de vorderingen omtrent Padang te blijven staan. Hij deed zulks — en hij loog hier alweer — bij de kennis, die hij van de gevoelens van zijn Gouvernement had; alle gevolgen voor zijne handelingen, verklaarde hij op zich te nemen. Hij stelde vervolgens voor, dadelijk een bericht aan de regeering te Batavia te zenden met verzoek om nadere instructiën; Du Puy kon dan zoolang te Benkoelen vertoeven om de boeken en papieren van Padang, die ontboden zouden worden, gezamenlijk of door commissiën na te zien en, door post voor post nauwkeurig te onderzoeken, het ware bedrag der te restitueeren penningen te kunnen bepalen; verder om alle verdere zaken, de overgave betreffende, te regelen, in voege deze overgave kon plaats vinden na ontvangst der bevelen uit Batavia.

Het fregat moest echter dadelijk terug, antwoordde Du Puy, zijnde voor een anderen tocht bestemd; bovendien zouden de medegebrachte troepen zoolang niet te Benkoelen aangehouden mogen worden; zijne instructie was ook zóó bepaald en stellig, verzekerde de Commissaris, dat indien de Luit.-Gouv. bij zijne weigering volhardde, er maar één leiddraad was, waarnaar men zich had te richten, wel te verstaan: onverwijld terugkeeren na tegen de behandeling te hebben geprotesteerd. Ook al waagde hij het, verzekerde Du Puy, met het voorstel mede te gaan, dan kon het toch tot niets leiden, wijl, naar de kennis, die hij meende te hebben van de denkbeelden van C. C. G. G. in deze, er weinig kans bestond, dat zij met den eisch genoegen zouden nemen.

„Na eenige verdere samenspraak", leest men in Du Puy's rapport, gedagteekend Batavia 22 Juni 1818, waaraan het vorenstaande werd ontleend, „deed de Luitenant-Gouverneur mij een tweede voorstel, over hetwelk, daar het mijn persoon in het bijzonder betrof en alleen in algemeene en indirecte termen was begrepen, ik mij op deze plaats liever niet zal uitlaten, en Uwe Excellentiën te dien opzichte alleen verzekeren, dat ik van mijne plichten aan het Nederlandsch gouvernement en van het vertrouwen, waarmede Uwe Excellentiën mij hebben gelieven te vereeren, een te diep en dankbaar gevoel heb, dan dat ik naar zoodanig eene propositie van den kant van den heer Raffles zoude willen luisteren, hetgeen ik dan ook Zijne Excellentie op eene gepaste wijze te kennen heb gegeven, waarna onze conferentie met eenig onverschillig gesprek is afgeloopen."

De gedachtenwisseling was echter hiermede niet ten einde, daar art. 2 van het besluit dd. 15 Mei 1818 (sub 19) gelastte om bij mondelinge weigering tot overgave, eene schriftelijke uit te lokken. Dientengevolge keerde hij niet dadelijk naar de *Wilhelmina* terug, doch schreef hij terstond na afloop der samenkomst op den 5n, een brief aan den Luit.-Gouv. met de catagorische vraag tot overgave van Padang [29]. Het zoo dubbelhartig karakter van Raffles kwam in de correspondentie, die nu volgde, andermaal bijzonder hinderlijk uit. In stede van terstond pertinent de overgave te weigeren, schreef hij nog denzelfden avond een brief, die aanving met de mededeeling, dat de verlangde bevelen onmiddellijk zouden uitgevaardigd worden; en als terloops voegde hij er slechts aan toe, dat nog eene schuld van meer dan 175.000 dollars te onzen laste op Padang drukte en deze voldaan of erkend moest worden [30]. Du Puy antwoordde den 6n, dat hij hierin niet kon treden [31]; bij een ander schrijven verzocht hij toezending van de Padangsche rekeningen en van de in 1795 gesloten capitulatie, — een verdrag, waarvan de inhoud te Batavia onbekend was, zoodat onze Commissaris er eerst in zijne ontmoeting met Raffles van hoorde [32]. Raffles betuigde in zijn antwoord van den 6n, *leedwezen*, zooals hij dit in dergelijke gevallen gewoon was, over het niet verstrekken door C. C. G. G. van eene machtiging tot schulderkenning; afschriften der rekeningen kon Du Puy intusschen krijgen; verder deed de Luit.-Gen. de vraag: op welke wijze de bedragen der over te nemen goederen zouden worden betaald, daar hiermede verschil in prijs verband hield, enz. enz. [33]. Dientengevolge ontving onze Commissaris

allerlei rekeningen en financieele stukken, waaruit echter niemand kon wijs worden [34]; doch antwoord op de categorische vraag tot overgave was niet gegeven en evenmin had Raffles de capitulatie gezonden. Du Puy, zijn man uitnemend kennende, doorzag de bedoeling om slechts onvruchtbare gedachtenwisseling over geheel ondergeschikte punten uit te lokken [35]: vandaar, dat hij nog den 6n een nieuwen brief deed afgaan met de vraag om hem nu per omgaande stellig op de hoofdzaak een antwoord te geven; het fregat kon niet langer nutteloos op de reede blijven [36]. Juist terwijl hij dezen brief aan het schrijven was, ontving hij van commandant Dibbetz een verzoek om zoo mogelijk haast te maken, daar de reede onveilig was en schout-bij-nacht Buyskes hem opgedragen had de terugreis te bespoedigen. Doch ook nu ontving de Commissaris een antwoord van Raffles, waarin gene niet kon berusten; immers de op den avond van dien dag gezonden brief hield enkel in, dat Padang niet kon worden overgegeven, tenzij de belangen van het Engelsche gouvernement en van de Oost-Indische Compagnie behoorlijk bleken gewaarborgd: eene algemeenheid, die heel wat anders was dan de eisch eener specifieke erkentenis van de wettigheid der Britsche vordering [37]. Dientengevolge achtte Du Puy het noodig zich in den ochtend van den 7n persoonlijk naar den sluwen man te begeven met de vraag of door de uitdrukking *waarborg:* „provision for securing", de vermelde specifieke erkentenis bedoeld werd; toen eerst antwoordde de Luit.-Gouv. positief bevestigend. Het opzettelijk dubbelzinnige dezer houding spreekt te hindelijker, wanneer men weet, gelijk men op blz. 219 kan lezen, dat Raffles ten slotte nog tegenover C. C. G. G. heeft *ontkend*, dat zijne bedoeling juist is wedergegeven geworden!

Met Raffles' mondeling bescheid achtte onze Commissaris het laatste woord gesproken, zoodat hij nu het bij zijne instructie opgedragen protest tegen de weigering uitvaardigde [38]. Hij zond dit den Luit.-Gouv. met een hernieuwd verzoek om toegezegde stukken, waaronder de capitulatie van 1795. In den avond van dien dag kwam het gevraagde, waarbij Raffles twee brieven gevoegd had: één gericht aan Du Puy, waarin slechts het vroeger medegedeelde herhaald werd, doch de schuld nu van ruim 175.000 op ruim 176.000 dollars bleek uitgerekend [39]; de andere gericht aan C.C.G.G., zijnde een antwoord op het door Du Puy medegenomen sub 21 vermeld schrijven, doch waarin evenmin nieuwe gezichtspunten werden geopend [40].

Nog denzelfden avond, dus den 7n, nam Du Puy afscheid onder eenerlei eerbewijzingen als bij zijne ontscheping hadden plaats gevonden. De terugreis werd dadelijk aangevangen; men kwam den 21n Juni, dus na eene reis van 14 dagen, op de reede van Batavia.

Den volgenden dag schreef de Commissaris het door mij reeds aangehaald rapport van zijn wedervaren, hetwelk met de opmerking besloot, dat "de weigering van den Luitenant-Gouverneur Raffles om Padang over te geven, naar alle waarschijnlijkheid aan andere oorzaken is toe te schrijven dan het niet verkrijgen van de gevorderde erkentenis van de wettigheid zijner pretensiën wegens Padang, schoon deze alleen bij zijne brieven wordt gegeven; daar het mij uit zijne gesprekken duidelijk is gebleken, dat dezelve in verband staat met zijne ontwerpen, zoo ten aanzien van de Lampongs als anderen; dan daar deze Uwe Excellentiën zeker bekend zijn, en geen betrekking hebben tot den mij door Hoogstdezelven opgedragen last, heb ik mij ook niet bevoegd gevonden, daarvan bij deze gewag te maken."

Onder die *andere* onderwerpen behoorde ook het bezit van Palembang. Terwijl toch Du Puy in het laatst van Mei 1818 naar Padang was gezonden, had Muntinghe zich naar Palembang moeten begeven, ten einde aldaar het Nederlandsch gezag tegenover Raffles' intriges te handhaven. Hierover verbitterd, schreef de Luit.-Gouv. in Juni 1818 aan Muntinghe een brief, waarin hij hem met verwijtingen overlaadde en tevens verklaarde nu *Padang* in geen geval te willen overgeven, tenzij eerst de zaken in *Palembang*, overeenkomstig zijn verlangen, werden geregeld [41]. Terecht maakten C.C.G.G. ook hieruit de gevolgtrekking, dat de schuldenquaestie slechts een voorwendsel was geweest om de overgave van Padang te weigeren: "qu'il ne lui faut qu'un prétexte quelconque, pour refuser au Gouvernement Néerlandais la jouissance de ses droits les plus sacrés, qu'il paraît avoir pris à tâche de violer partout où l'occasion se présente", gelijk zij in hun nog na te noemen protest van 5 October 1818 te kennen gaven [42].

Met dit alles voor oogen is er wel reden, dunkt mij, om zich andermaal te verwonderen over hetgeen niettemin in hunne vergadering van 30 Juni 1818 werd besloten. Erkend werd "dat de heer Du Puy in de hem opgedragen commissie, schoon zonder het gewenschte gevolg, met den loffelijksten ijver en trouw, en tevens op de oordeelkundigste wijze is te werk gegaan", zoodat de Regeering hem hierover haar genoegen betuigde; doch men

wenschte het daarbij niet tegenover den Luit.-Gouv. te laten. Integendeel men zou nog eens bij hem met eene lange pleitrede over het verkeerde zijner inzichten aankloppen! En zeker ten einde de mogelijkheid van het vruchtdragende van deze nadere poging te verhoogen, wordt bovendien besloten in dezelfde vergadering om den Luit.-Gouv., naar aanleiding zijner averrechtsche bemoeiingen met Billiton en Palembang, te schrijven, dat men zijne brieven niet meer zou beantwoorden, voor zoover ze zaken behandelden, niet tot zijn gewest behoorende [43]. Hoe C. C. G. G. tot dien tweeden stap konden komen, blijft mij een raadsel. Zij hadden immers bewijzen te over, dat het Raffles volstrekt niet om de argumenten te doen was: Du Puy wees er nog uitdrukkelijk op. Het openbaar schandaal, dat onze expeditie met de kous op den kop teruggezonden was, moest nu toch wel genoeg heeten; doch de *Elout*-verzameling in 's Rijks archief geeft talrijke bewijzen, dat pleitredende schrijflust er diep inzat. Als de commissie-generaal eenmaal is ontbonden, en dus Van der Capellen uitsluitend de regeerder wordt, blijven de quaestiën aanhouden; de manier van zeggen zullen wij dan echter geheel zien veranderen. En zoo ging waarlijk andermaal eene Nederlandsche oorlogsbrik, de *Emma*, kolonel-commandant Van Heemskerk, naar Benkoelen, overbrengende een langdradig schrijven van C. C. G. G., waarin vooral ook nadruk werd gelegd op het feit, dat terwijl de Luit.-Gouv. de geldelijke gevolgen der "bewaargeving" van 1795 op den voorgrond had gesteld, zijn eigen Landvoogd in Bengalen pertinent geweigerd had die gevolgen ten bate onzer bezittingen in Vóór-Indië te aanvaarden [44]. Het moet erkend worden, dat zij in hun rapport dd. 30 Juni 1818 aan het Opperbestuur toonen van deze tweede poging om Raffles te vermurwen weinig verwachting te hebben; doch waarom deden zij het dan? Met dat al is het grappig daarin hunne eigen getuigenis over de waarde van het vervelende stuk te vinden, dat het namelijk ..... *kort maar krachtig* was! [45]

Van Heemskerk had in last om het antwoord van den Luit.-Gouv. mede te brengen, maar dit bleek niet doenlijk. Ter nauwernood toch was Du Puy van Benkoelen vertrokken, of Raffles, wel begrijpende dat het eerlang tot de overgave van Padang zou moeten komen, ving weder met zijne gade eene groote reis door de binnenlanden, en wel in gindsche streken aan. Hij scheepte zich daartoe naar Padang in, en zoowel daar, als in het Menangkabouwsche, bracht hij de inlanders in de rechte stemming tegen het Nederlandsche, vóór het Britsche bestuur [46]! Schetterend ba-

zainden de Engelsche bladen het roemrijke en de groote gevolgen van den vroegeren en van dezen tocht naar Pasoemah en Menangkabou uit [47], opdat, gelijk de Nederlandsche gezant te Londen aan onzen Minister van Buitenlandsche Zaken schreef, de openbare meening in Engeland het Ministerie aldaar voor het behoud van gansch Sumatra zou bewerken [48]! Aan de *Emma* werd intusschen de teleurstelling bespaard om, gelijk haar zuster, van Benkoelen te worden afgewezen. Zij kon eenvoudig niet blijven wachten en keerde alzoo zonder antwoord terug. Raffles gaf het nochtans na zijne terugkomst te Benkoelen, bij een brief gedagteekend 15 Augustus 1818; hij diende daarin tevens ten antwoord op het schrijven, waarin men hem had medegedeeld, dat zijne brieven over zaken buiten het hem toevertrouwd gewest handelende, niet meer zouden beantwoord worden. Het schrijven was leugenachtig en brutaal. Zoo C. C. G. G. hem niet meer wilden antwoorden, dat moesten zij zelven natuurlijk weten, merkte hij op; en wat Padang betrof, hij had niet de bedoeling gehad te staan op „the actual payment" van de schuld; ook niet, nota bene op „the final adjustment" er van: hij wilde alleen verzekerd zien „how the case stood" vóór de overgang plaats vond; maar zelfs verondersteld, voegde hij er aan toe, dat C. C. G. G. nu tot de erkenning wilden overgaan, dan zou hij toch niet meer Padang overgeven, ten gevolge van de hangende quaestiën met Palembang [49].

Deze brief van medio Augustus kwam eerst dd. 19 September 1818 onze Regeering in handen, zoodat het door Muntinghe geopperd vermoeden zeker niet ongegrond is, dat Raffles zijn antwoord eerst wegens het onzeker beloop der Palembangsche zaken uitgesteld, en daarna, om dit te verbergen, den brief geantidateerd heeft. C. C. G. G. hadden dan ook op het antwoord niet zoo lang gewacht, doch zich bij schrijven dd. 25 Augustus 1818 met hunne klachten over Raffles' handelingen in den Archipel tot den Gouv.-Gen. van Bengalen gewend [50]. Zij wezen er o. a. op, dat de Luit.-Gouv. slechts naar voorwendselen zocht ter betwisting onzer rechten, tot de gelegenheid zou zijn aangebroken om zich daarvan voor goed meester te maken [51]: verder hoe zij bedrogen waren in hunne verwachting, dat de opvrage van Padang door een commissaris als Du Puy genoeg zou zijn om een terloops geuit voornemen van tegen de overgave bedenkingen te opperen, te laten varen [52].

Dit schrijven was reeds verzonden, toen Raffles met zijne

schandaal makende protesten van 12 Augustus en 1 September 1818 de openbare meening tegen ons opzweepte [53]; maar het moet ter eere van den Landvoogd van Bengalen, gezegd worden, noch het beklag van C. C. G. G., noch eene wederlegging van deze protesten, bleken noodig, om lord Moira te overtuigen, dat de Padangsche zaak een gemeene streek was, waaraan deze zich niet medeplichtig mocht maken. Reeds toch enkel op de eenzijdige mededeelingen van Raffles zelf over deze aangelegenheid, dus nog vóór de klacht van onze Regeering was ontvangen, had het bestuur te Calcutta beslist, dat Padang onverwijld moest overgegeven worden, en hiervan aan C. C. G. G. bij brief dd. 10 October 1818 mededeeling gedaan [54]. En als dat bestuur onze klacht van 25 Augustus daarna ontvangt en bij schrijven dd. 7 November 1818 beantwoordt [55], herhaalt lord Moira i. R. het reeds medegedeelde, dat bevelen tot onverwijlde overgave aan Raffles zijn verstrekt: "We have", leest men er in, "as already stated to your Excellencies, renewed our orders for the immediate restitution of Padang; our view of that question entirely coïncides with that taken by your Excellencies and we regret extremely the unexpected delay that has occurred."

Hierop liepen dus uit Raffles' hooghartig gegeven verzekeringen over den wil zijner regeering en van in overeenstemming daarmede te hebben gehandeld!

Ik geloof niet, dat C. C. G. G. het geringste idee hadden over lord Moira's rechtvaardige gezindheid jegens ons; zij zochten daarvoor de zaken in den regel verder dan wel wenschelijk was; en dat bruggen bouwen breeder dan de aard der oevers wel vereischten, is altijd eene kostbare geschiedenis. Raffles had protesten uitgevaardigd om het publiek in beweging te brengen; C. C. G. G. stelden een tegenprotest dd. 5 October 1818 op [56], hetwelk echter niet voor openbaarmaking bestemd werd [57]; en zij zonden dit Raffles met een toelichtend schrijven, ofschoon zij hem nog kort te voren gemeld hadden, hem niet meer over Benkoeleesche buitenïssigheden te zullen schrijven [58].

Nu hadden C. C. G. G. in het contra-protest zeer zeker de Padangsche quaestie trouw weergegeven, doch er was reeds in deze en andere zaken onmiddellijk door Moira goed recht gedaan; zoodat toen hun stuk in diens handen kwam, de betuigingen van vertrouwen in zijne rechtschapenheid, waarmede de aanbieding gepaard ging [59], in zoover geen doel troffen, dat de Landvoogd in het protest eene indirecte beschuldiging tegen *hem* zag! Dit bewees althans het

antwoord dd. 19 December 1818. In dat schrijven namelijk gaf men nogmaals de verzekeringen van eerlijk het in 1814 gesloten tractaat te willen doen nakomen; en ziende, tegenover onze mededeeling van niet meer met Raffles te willen correspondeeren, in de toezending van het protest aan het Bengaalsch bestuur eene beschuldiging van medeplichtigheid aan zijne handelingen, betuigde Moira i. R. ten stelligste aan een dergelijk oneerlijk optreden part noch deel te hebben. Het besloot intusschen met een verzoek, dat, in verband met hetgeen verder gebeurde, de aandacht trekt; namelijk om nu, *evenals het Britsch-Indisch bestuur zou doen*, de zaken in status quo te laten tot de regeeringen in Europa er haar oordeel over zouden hebben uitgesproken [60].

Aan die zijde was dus de protest-bom wel eenigszins verkeerd gesprongen. Van der Capellen, die nu alleen regeerde, meende de aldus onwillekeurig geslagen wonde te moeten heelen. „Ik was dit verschuldigd", berichtte hij dd. 13 April 1819 naar Den Haag, „aan de eer van de Nederlandsche regeering, aan de vriendschappelijke relatiën tusschen de beide Gouvernementen bestaande, en eindelijk niet minder aan de gewezen Commissarissen-Generaal Elout en Buyskes, die nevens mij het protest hadden onderteekend." Vandaar, dat onze Landvoogd bij eene depêche van denzelfden datum aan het bestuur te Calcutta nader uiteen zette, dat het protest van C. C. G. G. geene andere strekking had, dan Raffles' infame beschuldigingen te wederleggen. [61]

Nochtans onder het wisselen dier welwillende verzekeringen, had Raffles er voor gezorgd dat lord Moira, — „*this nobleman, vain, weak and honest*", volgens Bulwer [62] — niet zoo'n zuiveren rol zou schijnen te spelen, als de Landvoogd zelf in gemoede wel gewild had. Immers, terwijl de Britsche Gouv.-Gen. i. R dd. 19 December 1818 tot onze Regeering te Batavia het verzoek had gericht om de zaken in *status quo* te houden, *zooals ook het Bengaalsch bestuur zou doen*, had hij bij eene instructie van 28 November 1818, aangevuld door eene van 5 December d. a. v. zijn Luit.-Gouv. gemachtigd om op Riouw de Britsche vlag te hijschen, en voor het geval, dat wij daar reeds gevestigd waren, zulks ergens in het rijk van Djohor te doen. Waar is het, dat lord Moira door Raffles' valsche voorstellingen omtrent den aard van ons recht op Johor, waartoe ook Riouw behoorde, op een dwaalspoor werd gebracht; ook mag men de waarheid der verzekeringen aannemen, dat nog tegenbevelen van Calcutta in gemoede zijn gezonden, die

te laat kwamen; doch niet minder waar is het, dat de instructie in voor ons vijandige termen, dank Raffles' inblazingen te Calcutta, werd gesteld, en een bevel inhoudt om dat te doen, wat de Britsche landvoogd i. R. aan ons bestuur verzocht had te laten, bij dat verzoek de stellige belofte voegende van zelf in onthouding het voorbeeld te doen geven! [63]

II.

Raffles' weigering tot overgave van Ajer Bangis en bedenkingen tegen onze bezetting van Indrapoera in 1819.

Onder de ergernis en de verbittering bij onze Regeering opgewekt over Singapore's stichting, liet men te Batavia de expeditie voor de overneming van Padang, op het schrijven uit Calcutta dd. 10 October 1818 en op dat van 7 November d. a. v., voor de tweede maal in gereedheid brengen. Hetzelfde schip, de *Wilhelmina*, en dezelfde commissaris, Du Puy, gingen een jaar na de vergeefsche reis derwaarts; ook Dibbetz was weder commandant, doch werd nu mede als commissaris aan Du Puy toegevoegd. Men vertrok den 26ⁿ April 1819 des morgens van Batavia's reede; den 7ⁿ Mei kreeg men des morgens Benkoelen in het gezicht. De *Wilhelmina* liep op een kleinen afstand buiten Poeloe Tikoes om, en heesch de vlag voor Fort Marlborough, dat door de Engelsche vlag aldaar werd beantwoord De plaats voer men nu voorbij, zoodat men den 17ⁿ onder Poeloe Pisang vóór Padang kwam. Het schip begroette de Britsche vlag met 13 schoten, waarvoor op gelijke wijze bedankt werd. Commissarissen lieten vervolgens een officier naar land gaan om den Engelschen resident (De la Motte) van de aankomst kennis te geven; het antwoord was, dat men den volgenden dag de heeren zou kunnen wachten. Dientengevolge begaven zij zich des morgens den 18ⁿ in staatsie van boord onder een saluut van 11 schoten, het volk paradeerende in het onderwant. Bij het aan land stappen werden zij door den Engelschen resident ontvangen met de troepen allen onder het geweer, het slaan van den marsch en het doen van een saluut van 13 schoten. Dadelijk kwam men overeen om de troepen den volgenden morgen te doen

landen. „De Engelsche resident toonde veel bereidwilligheid om ons deze kolonie ten spoedigste over te geven", leest men in het rapport van Dibbetz, aan den schout-bij-nacht Wolterbeek, *Commandant en Chef van Zr. Ms. eskader in de Oost-Indiën.* Het stuk, waaraan ik ook het overige ontleen, dat ik omtrent *Dibbetz'* reis zal mededeelen, is gedagteekend „Aan boord Zr. Mr. fregat Wilhelmina, den 5n Juli 1819, liggende ter reede van Malakka".[64] Den 19n Mei 1819 ontscheepten de troepen met hunne bagage, veldstukken enz., den 20n en 21n werden de ceremoniën tot de overgave bepaald, „en den 22n Mei werd op eene zeer plechtige wijze de Engelsche met de Nederlandsche vlag verwisseld".

Elders in dit tijdschrift heb ik gepubliceerd: de proclamatiën der overneming uit handen van den Britschen resident De la Motte; de plechtigheden, die bij deze gelegenheid plaats vonden; den economischen staat, waarin Du Puy het gewest aantrof; het advies van den Raad van Indië P. T. Chassé, die van 1792 tot 1794 er opperkoopman was geweest; de resolutie van 14 September 1820 betrekkelijk de invoering van belastingen; de adviezen over de regeling der cultures van Du Puy, Chassé en Muntinghe; eindelijk het belangrijke stuk van laatstgenoemde dd. 18 Maart 1822 over „den staat van vaart en handel op de Nederlandsche bezittingen ter Westkust van Sumatra" en het daarover gegeven advies van Chassé dd. 18 April 1822[65].

Ik behoef dus op dit alles niet terug te komen; daarentegen moet ik uitvoerig bij Padangs onderhoorigheden verwijlen.

Du Puy's instructie luidde om na de overneming te Padang, waar hij als resident optrad, eene reis met de *Wilhelmina* naar de onderhoorigheden te doen, doch kolonel Dibbetz durfde met het scheepje niet zoo na aan de kusten zeilen; hij vond het meer geraden dadelijk van Padang noord op het ruime sop te kiezen en eerst omtrent de hoogte van *Atjeh* het land te naderen, ten einde de reis naar *Malakka* te vervolgen. Du Puy had hiertegen te minder bezwaar, dewijl het Engelsche gouvernement op de plaatsen ten noorden van Padang, naar hij meende, noch militairen, noch burgerlijke ambtenaren had; en wat de zuidelijk gelegen plaatsen betrof, namelijk Poeloe Chinka en Ajer Adji, wijl ze geheel buiten den koers van het schip lagen; eindelijk achtte Du Puy het volstrekt onmogelijk nu reeds van Padang te gaan, „zonder den dienst geheel te doen stilstaan en alles in verwarring te laten".

Dientengevolge verliet de *Wilhelmina* den 31ⁿ Mei alleen met commandant Dibbetz de reede van Padang. Hij ondervond op zijne reis om de Noord zeer slecht weder en achtte het noodig in den namiddag van den 22ⁿ Juni 1819 ter reede van Atjeh te ankeren, ten einde zoo mogelijk water en ververschingen te erlangen. Vaartuigen lagen er echter niet; evenmin woei er een vlag. Den volgenden morgen zond de Commandant een officier naar land, die echter, uit hoofde der branding, de rivier van Atjeh niet binnen kon. Den 24ⁿ was het weer wat beter; andermaal voer de officier, luitenant ter zee C. J. Pické, naar land; hij was nu gelukkiger. Ziehier het verhaal van zijn wedervaren.

Pické vervoegde zich bij den Sabandar, door wien hij niet zeer vriendelijk werd ontvangen. De Sabandar en de groote menigte inlanders, die hem weldra omringden, schenen allen hem te wantrouwen en hij was verplicht, alvorens hij vragen kon doen, op hunne vragen eerst te antwoorden als: tot welke natie hij behoorde; waar men vandaan kwam en naar toe ging; of men ook te Benkoelen was geweest (dit werd onderscheidene malen gevraagd); eindelijk met welke intentie men hier kwam?

Toen Pické op de menigvuldige vragen voldoende had geantwoord, kwam het hem voor, dat de Sabandar en zijne omgeving hem vriendschappelijker wilden bejegenen. Men liet hem zitten, ook werden eenige vruchten aangeboden Toen eerst kon hij zijne commissie volbrengen, hierin bestaande, dat water en ververschingen voor het schip verzocht werden. De Sabandar verklaarde zich bereid hiervoor te zorgen, doch vroeg importante prijzen, en alles moest vooruit betaald worden; voor het water, „zeer slecht en brak", eischte men drie Spaansche matten per legger. Vervolgens gaf Pické zijne verwondering te kennen van geene Europeanen te ontmoeten, waarop de Sabandar hem antwoordde: „Er zijn hier geene Europeanen meer; de Engelschen zijn de laatste geweest, die hier kwamen, en het is ongeveer twee maanden geleden, dat de Engelsche gouverneur van Benkoelen, Raffles, hier over *(aan?)* land is gekomen". Pické zeide daarop: „Voorzeker heeft deze Gouverneur een tractaat met uwen Koning gemaakt?" — „Neen", antwoordde het Hoofd, „toen de gouverneur Raffles hier kwam, is zijne eerste vraag geweest *Waar is uw Koning* en hierop werd hem geantwoord *Apa loe perdoeli!* „waarna" besluit Pické's rapport aan Dibbetz, „het voor den gemelden gouverneur raadzaam schijnt geweest te zijn oogenblikkelijk weder te vertrekken, zooals

hij dadelijk gedaan heeft." — Pické stapte nadat het gesprek met den Sabandar was afgeloopen weder in de sloep, die hem aan boord der *Wilhelmina* terugvoerde "na op eene vriendschappelijke wijze van deze inlanders afscheid genomen te hebben".

Commandant Dibbetz het bezoek van Pické aan Atjehs kust naar Batavia rapporteerende, voegde hieraan toe: "De behandeling, welke de luitenant Pické ondervonden heeft, bewijst wel degelijk welk een generalen afkeer men hier van de Engelschen heeft; want men omsingelde ZijnEd. met alle de zijnen, dadelijk bij deszelfs aan land komst met uitgehaalde klewangs, en men bewees hem, Luitenant, geene beleefdheid, vóór men wel degelijk overtuigd was, wij geene Engelschen waren."

De lezer weet echter, dat Pické in ieder geval verkeerd was ingelicht. Daargelaten dat Raffles niet over land Atjehs hoofdplaats bereikte, — dit kan echter eene verschrijving zijn — was er wel degelijk een tractaat, namelijk dd. 22 April 1819, gesloten, dat men o. a. vindt afgedrukt in John Anderson's "*Acheen*" (1840) bl. 218 en in Smulders' "*Tractaat van* 17 *Maart* 1824" (1856) bl. 163. Dat tractaat is echter te *Pedir* aangegaan; misschien wist de Sabandar zelf er niets van.

Wij moeten nu onze aandacht gaan wijden, aan hetgeen Du Puy inmiddels verrichtte voor de in bezitneming van Padangs onderhoorigheden.

Art. 21 der voor de overneming vastgestelde instructie gelastte aan Du Puy het volgende:

Hij zal *Poeloe Chinca, Ajer Bangis, Priaman* en *de andere onderhoorigheden* dadelijk onder het Nederlandsch bestuur brengen, en met overleg van den commandeerenden officier zoodanige kleine detachementen militairen daar plaatsen, als bevonden zal worden te behooren.

Ter wille eener meer duidelijke opvatting van de nu rijzende quaestiën, zij omtrent de geographische ligging dier plaatsen het volgende herinnerd. Het Padangsche ligt ten noorden van de daaraan grenzende residentie Benkoelen. De hoofdplaats Padang heeft ten zuiden van zich liggen: *Painan* met het in de baai gelegen en in de instructie vermelde eilandje *Chinca*, *Tjinko* of *Tinka* [66]; *Ajer Hadji* en, het zuidelijkst, dus nevens Benkoelen, *Indrapoera*. Ten noorden van Padang liggen achtereenvolgens: *Priaman; Ajer-Bangis; Natal* (in de oude stukken ook wel geschreven, gelijk het scheen te behooren, *Natar*); *Siboga; Baros; Singkel; Troemon*.

Du Puy had na de inbezitneming van Padang een vaartuig af-

gehuurd, waarmede troepen naar Poeloe Chinca en Ajer Adji werden gezonden, ter aflossing van de Engelschen; terwijl twee commissiën, ieder bestaande uit twee panghoeloes of regenten van Padang, bij 's Residents beschikking dd. 24 Mei werden afgevaardigd, de een naar het noorden, de ander naar het zuiden, om de herstelling van het Nederlandsch gezag bekend te maken, en de in de Maleische taal overgezette proclamatie van Commissarissen op iedere plaats af te kondigen en aan te plakken; in de brieven aan de hoofden werd medegedeeld, dat de inbezitneming zelve spoedig zou volgen [67]. *Baros* en de verder noordelijk gelegen havens ontvingen echter noch de proclamatie, noch de mededeeling over de aanstaande komst van onzen Vertegenwoordiger. Zij werden toch buiten het ons toekomend gebied gerekend; niettemin zond Du Puy ook derwaarts, doch slechts uit beleefdheid, bericht van zijn optreden, natuurlijk onkundig van het later aan den dag tredende feit, dat de Engelschen nog na het bekend worden van het tractaat van 1814 er voor gezorgd hadden om aldaar hunne souvereiniteit te doen aannemen.

Te Padang was men de opgaande zon ook al met groote ingenomenheid tegemoet gekomen: de Hare's, de Van Boekholz', de Muntinghe's, de Du Puy's, zij worden, — ik wees er in mijne verhandeling over Bandjermasin (bl. 42 en 68) reeds op — als eene meerdere of mindere soort van „verlossers" ingehaald: „de vreugde door de inwonenden des Lands bij deze gelukkige gebeurtenis aan den dag gelegd", leverde een voldoend bewijs, meende Du Puy, „dat zij zulks met verlangen tegemoet hebben gezien, en dát de herstelde betrekkingen hun de aangenaamste vooruitzichten op de toekomst inboezemen" [68]; — doch waar de Engelschen vrij konden stoken, of zooals dezen het voorstelden, waar de menschen vrij hun oordeel konden uitspreken, daar was het geheel anders!

Zoo had zich reeds in Mei 1819 de toeankoe van *Baros*, ongerust geworden (heet het in de Engelsche voorstelling) over de mogelijkheid eener inbezitneming door ons, persoonlijk vervoegd tot den Britschen resident van *Natal*, John Prince: een man, die geneigd was tegenover ons den rol van een Raffles voort te zetten. De Toeankoe nu verklaarde aan Prince, dat hij niet onder de Hollanders wilde komen, dat hij slechts onder bescherming der Engelschen stond, dat wij ook hoegenaamd geen recht op Baros konden doen gelden. Daar Baros 'n vijftal jaren geleden zich onder Engeland had gesteld, drukte de Toeankoe daarmede volkomen Prince's meening uit; deze haastte zich dientengevolge

bij brief van 28 Juni 1819 Du Puy in herinnering te brengen, hoe het met de souvereiniteit over deze landstreek stond; eene herinnering, die hij reeds noodig achtte enkel op het gerucht, dat er een Padangsche brief voor Baros bestemd was, zonder dus zelfs te weten, wat inhoud en bedoeling van het stuk waren [69]. In een brief van denzelfden datum lichtte Prince het bestuur te Benkoelen op zijne wijze over de zaak in [70].

Wij dachten intusschen destijds niet aan de bezetting van Baros en de ten noorden daarvan gelegen havens; mogelijk echter is het wel, dat Du Puy's beleefde kennisgave de strekking had om alvast het hoofd aldaar eens over zijne gevoelens te polsen. In ieder geval was het met *Indroepara* en met het in de instructie vermelde *Ajer Bangis* anders gesteld; dat wilden wij bezetten, omdat men onzerzijds vermeende er aanspraak op te hebben als onderhoorigheden van Padang.

Doch ook daarover waren noch de hoofden der streken, noch de Engelsche autoriteiten het met ons eens. Wat het eerstgenoemd landschap aangaat, gaven dezen, gesteund door den Vorst zelven, over ons verleden aldaar de volgende voorstelling.

Den 29n Augustus 1680 en 20n Juli 1742 werden tusschen Indrapoera en onze Compagnie verbonden gesloten, doch, schoon hare souvereiniteit werd aangenomen, hielden zij geene bepalingen van eigenlijk gezegde onderworpenheid aan ons gezag in [71]. Bij de capitulatie, krachtens welke Padang in 1795 aan de Engelschen overging, werd Indrapoera niet genoemd. Ook waren er onaangenaamheden ontstaan, zoodat eene Nederlandsche krijgsmacht den Vorst had aangevallen; dientengevolge achtte deze zich van alle verplichtingen jegens onze Compagnie ontslagen en sloot hij dd. 27 October 1801 eene verbintenis met den Engelschen resident te Mokko-Mokko, *Heath*: de ondergeschikte van den resident van Benkoelen, *Walter Ewer* [72]. Doch ook tusschen het bestuur van Benkoelen en den Vorst rezen groote onaangenaamheden. Immers de z. g Sultan werd van niets minder dan als heler van gestolen goederen door Ewer beschuldigd en dientengevolge gerechtelijk veroordeeld. De man week toen uit naar Padang, waar hij sinds leefde zonder gezag en zonder middelen.

Het was nu deze onmogelijke potentaat, die kort vóór het herstel van het Nederlandsche gezag te Padang dd. 22 Mei 1819, door Raffles en zijne agenten werd vooropgesteld om ons recht op Indrapoera te betwisten. Ofschoon er in het verleden met

wederlegging zoo gemakkelijk niet. Hij had, toen de correspondentie nog niet eens geopend was, onderzoekingen te Padang naar onze rechten ingesteld, wijl hij bij geruchte al had vernomen, dat tegen de overgave van de plaats bezwaren zouden rijzen; maar het archief der Compagnie bleek geheel verdwenen en de berichten van oude lieden waren tegenstrijdig [84]. Overal trouwens waar de Engelschen in onze bezittingen van den Archipel gehuisd hadden, waren de Nederlandsche archieven geplunderd, hetzij om er rechten tegen ons aan te ontleenen, hetzij om de bewijzen van overoude rechten te verduisteren.

Intusschen vond Du Puy gelegenheid tot nader onderzoek; ook werden hem later inlichtingen van Batavia verstrekt. Chassé ontkende pertinent, dat wij de souvereiniteit over Ajer Bangis bij het vertrek van het garnizoen in 1793 hadden prijsgegeven, ten bewijze waarvan ook mocht strekken, dat het hoofd eene Nederlandsche vlag ontving en hem de bedoeling er van duidelijk gemaakt werd; ook zou men zeker de bezetting hersteld hebben, ware Padang niet in 1793 door de Franschen tijdelijk vermeesterd, terwijl na hun vertrek slechts 14 à 15 onzer militairen ter beschikking overbleven [85].

Du Puy nam eene kleine maand om het vraagstuk nader te overwegen; althans de op den 4^{n} September 1819 uit Benkoelen ontvangen brief beantwoordde hij den 29^{n}. Hij zou, leest men daarin, den uitslag van het door Raffles medegedeeld beroep op Calcutta afgewacht hebben, ware het niet, dat de Luit.-Gouv. zich bereid had verklaard ook vóór het afkomen dier beslissing den post te doen teruggeven, wanneer hem ons goed recht er op overtuigend kon worden aangetoond. Daardoor aangemoedigd, wilde Du Puy er eene poging toe doen. Hij stelde op den voorgrond, dat men te Batavia niet had kunnen voorzien, hoe finaal het archief van Padang zou vernietigd zijn: anders had hij bij zijn vertrek van Java nog stukken en data kunnen medenemen. Aan het feit echter, dat bij zijne instructie Ajer Bangis zonder meer voor overneming genoemd werd, meende Du Puy het argument te kunnen ontleenen, dat dit wel bewees hoe vast onze Regeering van het recht op dien post overtuigd was! Beleefd gaf Du Puy over de verklaringen der hoofden te kennen, dat hunne betuigingen omtrent het genoegen om door de Engelsche meesters overheerscht te blijven, geene werkelijke waarde hadden. Ook ging hij de data onzer bezetting met eenige uitvoerigheid na. Eindelijk herinnerde hij er aan, dat het nooit in het plan had gelegen om te *Baros*

de Nederlandsche vlag te hijschen en dat hij evenmin geweten had van eene erkenning der Britsche autoriteit aldaar [86].

Intusschen had Prince ook niet stil gezeten. Ajer Bangis deed, niettegenstaande het door het Engelsch bestuur uitgevaardigd verbod, duchtig aan slavernij, waarom Prince eene opgave aan de hoofden vroeg van het aantal aanwezige slaven; hij voegde daarbij de vraag, wanneer precies de Nederlanders de plaats hadden verlaten. En ziedaar eene verklaring der Ajer Bangische hoofden dd. 25 October 1819, waarin zij mededeelden: niet onder het Nederlandsche gezag te willen terugkeeren, daar dit belastingen legde op huizen, klapperboomen en slaven; zou het Engelsch bestuur besluiten de plaats op te geven, dan verzochten zij den Resident — hoe aandoenlijk! — om naar Natal te mogen verhuizen; en werd dit geweigerd, dan dachten zij er aan naar de binnenlanden van Mandaïling te vertrekken, liever dan onder het verfoeielijk Nederlandsch gezag te komen [87]. — Prince zond deze verklaring aan Raffles bij brief van denzelfden datum en onder toevoeging van eenige inlichtingen. Had Du Puy niet de verklaring versmaad van een korporaal, ten bewijze van onze rechten, Prince was door de trouwe hoofden van Ajer Bangis in de gelegenheid gesteld om bij een sergeant getuigenis voor zijne rechten te erlangen; het verhaal over onze bezetting, gelijk het in Prince's brief gegeven werd, is dan ook zoo verward mogelijk [88].

Onder overlegging van deze nadere mededeelingen, beantwoordde Raffles dd. 20 Maart 1820 Du Puy's schrijven van 29 September 1819; hij had het niet eerder kunnen doen, lichtte hij in, wegens zijne afwezigheid van Benkoelen. Wat de zaak zelve betrof, het zal ons wel niet verwonderen, dat de Luit.-Gouv. volstrekt niet zich van zijn gemis aan recht op de plaats overtuigd verklaarde. En had Du Puy het contract van 1755 ingeroepen, niet als een volstrekt bewijs voor ons recht, doch als argument tegen Prince's beweren, dat wij reeds destijds Ajer Bangis hadden prijsgegeven, Raffles' gemis aan goede trouw treedt ook hier weer aan den dag, dat hij Du Puy de bedoeling in de pen geeft, alsof dat contract den grond van zijn betoog uitmaakte. Onze Vertegenwoordiger had er integendeel op gewezen, dat wij zoo lang mogelijk de plaats bezet hadden gehouden en eerst de bezetting opgaven, toen Padangs nood er ons toe drong; doch Raffles vond hierin vrijheid te antwoorden: Ziet ge wel, ge zegt het zelf, toen de Engelschen te Padang kwamen, was Ajer Bangis verlaten! [89]

Zoo bleven onze bezittingen ter Westkust van Sumatra binnen zeer enge grenzen beperkt [90]. Dit was te hinderlijker omdat de binnenlanden in onrust verkeerden [91]; terwijl Raffles en zijne agenten niet nalieten het hersteld Nederlandsch gezag in een hatelijk daglicht te stellen, gelijk de gouv.-gen. Van der Capellen dd. 1 Maart 1820 aan het Opperbestuur berichtte [92].

Eigenaardig dat in diezelfde maand, namelijk dd. 18 Maart 1820, het bestuur van Bengalen aan de Oost-Indische Compagnie te Londen schreef, dat de verhoudingen nu geheel voldoende waren geworden, te meer wijl Raffles' handelingen niet slechts waren afgekeurd, doch, ingevolge last uit Londen, aan deze afkeuring openbaarheid was gegeven [93].

Lord Moira en zijn Raad konden gemakkelijk zoo schrijven: ook hun was het *Zalig zijn de bezitters* allerminst vreemd. Die afkeuring toch ging niet zóó ver, dat het reeds een jaar te voren in bezit genomen Singapore werd ontruimd; noch dat bevelen tot ontruiming van Ajer Bangis werden gegeven.

De Luit.-Gouv. van Benkoelen had natuurlijk de correspondentie over deze laatste aangelegenheid naar Calcutta gezonden, en daarbij niet nagelaten op het toekomstig belang van Ajer Bangis' haven te wijzen, nu dat Padang Nederlandsch was geworden: indien men er een vrijhaven van maakte, kon de plaats mededingen tegen onze hoofdvestiging ter Kust, waar men, volgens zijn zeggen, de handelaren alweder het vel over de ooren haalde [94]; bovendien verzekerde Ajer Bangis met Baros den invloed om de Noord, dien Engeland dus, niettegenstaande zijne andere bezittingen ter Kust, zeker zou verliezen, indien er onze vlag geplant werd. Raffles verzocht daarom in zijn schrijven dd. 6 Augustus 1819 instructiën, tevens echter mededeelende, dat hij, ook zonder ontvangst er van, niet schroomen zou Ajer Bangis terug te geven, indien hij nader door ons werd overtuigd, dat Nederlands recht onaantastbaar was [95].

De Luit.-Gouv. ontving intusschen op dat rapport geen antwoord, waarom hij dd. 20 Maart 1820 eene herinnering zond, evenals het voorgaande voorzien van bijlagen, die de Engelsche rechten nader aanwezen [96].

De regeering te Calcutta schijnt huiverig geweest te zijn om een nieuwen onrechtvaardigen strijd met het Nederlandsch bestuur uit te lokken. Zij antwoordde toch eerst dd. 15 Juli 1820 en wel, dat noch de Engelsche, noch de Nederlandsche aanspraken op Ajer Bangis volkomen helder waren. Uit dien hoofde keurde zij

goed, dat de plaats voorloopig bezet bleef, doch nadere inlichtingen werden gevraagd over Engelands rechten, speciaal het document, waarbij de Britsche bescherming was toegezegd [97].

Raffles had zich trouwens al beijverd om nog meer gegevens te doen verzamelen, die nader betoogden én Engelands rechten; én het belang van het bezit der plaats. Zij werden aangetroffen in een in het archief gevonden rapport van zekeren heer Jarret, dien de Luit.-Gouv. een der knapste ambtenaren van de Kust noemde. Dit stuk opende inderdaad eene geheel nieuwe geschiedenis omtrent het verleden van het Europeesch bezit te Ajer Bangis: daar de Engelsche aanspraken in allen deele er door bevestigd werden gevonden, nam men het verhaal als onomstootelijk juist aan [98]. Te vreemder mag het daarom schijnen, dat, terwijl de Luit.-Gouv. zich aldus in zijne aanspraken versterkt zag, hij onverwachts tot een maatregel scheen te willen komen, die met dat vertrouwen gansch in strijd was en dan ook, zoowel van Engelsche als van Nederlandsche zijde, niet weinig verwondering heeft gewekt. Geen antwoord namelijk van Calcutta krijgende (de brief dd. 15 Juli 1820 was nog niet ontvangen), heeft hij wellicht gemeend, dat men te Calcutta zijn aanhouden van Ajer Bangis eigenlijk kwalijk nam. Hoe ook, dd. 28 Juni 1820 gaf hij den resident van Natal last, dat de plaats zou ontruimd worden, onder mededeeling, dat de Hollanders er zich evenmin zouden nederzetten, zoolang nog geene definitieve beslissing was gevallen; deden zij het, dan moest daartegen geprotesteerd worden [99]. Terzelfder tijd gaf hij van de ontruiming kennis aan onzen resident Du Puy, berichtende, dat hij zulks deed uit eerbied voor het Nederlandsche gouvernement, nu het antwoord uit Bengalen zich zoolang deed wachten; doch tevens daarbij den wensch uitdrukkende, dat men er ook voorloopig niet de Nederlandsche vlag zou planten [100].

Welke de wezenlijke beweegreden van Raffles in deze aangelegenheid is geweest, kan ik niet beslissen; de door hem aan Du Puy opgegevene zal wel niet, denk ik, de ware zijn. De wijze, waarop Mr. P. Mijer in zijne *Kroniek van Ned-Indië over de jaren* 1824 *en* 1825 het gebeurde aanteekent, doet mij gelooven, dat deze scherpzinnige, doch gansch niet objectieve geschiedschrijver er eene streek in zag om ons eene eventueele inbezitneming moeielijker te maken, evenals onder Fendall met Bandjermasin, naar C. C. G. G. hadden vermeend, gebeurd was [101]. De Engelsche correspondentie geeft echter dien indruk niet; ook niet de brief dd. 28 Juni

1820, dien hij hierover naar Calcutta zond en waarin hij eveneens alleen mededeelt, dat slechts zucht om eerbied te toonen voor het Nederlandsche bestuur reden der ontruiming was geweest, nu dat het Gouvernement van Fort William hem zoo lang op antwoord liet wachten [102].

Eene ernstige vermaning van daar dd. 16 September 1820 was echter het bescheid. De Regeering liet den Luit.-Gouv weten, dat zij van zijne handeling niets begreep, daar hij toch had verklaard van Engelands recht op de plaats overtuigd te zijn; overigens deelde de Regeering mede, dat zij eveneens niet langer aan de Britsche rechten twijfelde, ten minste als het rapport-Jarret juist was, gelijk zij er terecht voorzichtig aan toevoegde [103].

Raffles' bevel tot ontruiming vindt men in alle geschiedboeken over dit onderwerp beschreven; doch tot dusver heb ik nergens de ergerlijke gebeurtenis verhaald gevonden, die daarna voorviel.

Toen namelijk het bericht van het verlaten der plaats was ontvangen, werd besloten ons over Raffles' eventueel protest niet moeielijk te maken, en dientengevolge zond de resident van Padang den 12^{n} Augustus 1820 eene commissie naar Ajer Bangis om er de Nederlandsche vlag te hijschen; maar tegen alle verwachting in, vond zij niet alleen de plaats nog door de Engelschen bezet — de sub 101 wedergegeven mededeeling van Mijer is derhalve mede onjuist, — doch ook weigerde men de overgave, op grond dat daartoe geen order van den luit.-gouv. Raffles was ontvangen. En dat niettegenstaande hun het door Du Puy van Raffles ontvangen afschrift van het aan den resident van Natal gericht schrijven werd vertoond en reeds bijna twee maanden sedert de afzending was verloopen!

Ten diepste weder geërgerd over deze beleedigende handeling en „misschien meer verontwaardigd dan het belang van Ajer Bangis verdient" — schreef de minister van Koloniën, Falck, aan den Koning bij rapport dd. 22 Februari 1821 —, wendde de gouv.-gen. Van der Capellen zich bij missive dd. 17 October 1820 tot het Britsch bestuur te Calcutta, eene volledige genoegdoening verzoekende . . . . .

Ook *Indrapoera* was door Raffles niet uit het oog verloren, doch vermoedelijk overtuigd van de zwakte of valschheid der Britsche aanspraken, durfde hij zóóver niet gaan, als met Ajer Bangis had plaats gevonden.

Wij lazen op bl. 228, dat de naar Mokko-Mokko gevluchte vorst

Benkoelens hulp had ingeroepen. De Luit.-Gouv. stelde dit voor als een gevolg van Du Puy's poging tot gevangenneming, doch de sub 74 vermelde memorie, waarin het beroep op Engelsche hulp gedaan werd, was reeds, naar wij weten, geschreven, vóór het herstel van het Nederlandsch gezag te Padang. Raffles bevond zich niet ter hoofdplaats, toen de memorie van Indrapoera te Benkoelen ontvangen werd. Van zijne reis terugkomende, toonde hij zich, als door dit stuk *verrast;* en benoemde hij dd. 16 Augustus 1819 de heeren W. R. Jennings, C. Halhed en J. Salmond in commissie om de rechten van den Sultan en de Nederlandsche aanspraken nader te onderzoeken [104]. Het lijvige antwoord dier commissie dd. 1 September d. a. v. stelde natuurlijk boven allen twijfel, dat wij hoegenaamd geene aanspraken konden doen gelden, op de gronden door mij kortelijk reeds medegedeeld (bl. 227); het trekt echter o. a. de aandacht, dat terwijl de Vorst zelf in de vermelde memorie verklaart, dat hij feitelijk in Indrapoera niets te zeggen had, het in het rapport van 1 September 1819 wordt voorgesteld, alsof de man inderdaad gezag over zijn land uitoefende [105].

Raffles zond al de Indrapoera-stukken bij brief dd. 20 September 1819 naar Calcutta. Hij zelf zeide er zijne meening niet bepaald over, doch vestigde enkel de aandacht zijner regeering op het oordeel van de door hem benoemde commissie. Strevende, schreef de typische leugenaar, om gedachtenwisseling en quaestiën met de Nederlandsche autoriteiten te vermijden, had hij over de zaak als weinig dringend nog niet deze er over geschreven, daar het in dit geval beter was op het oordeel der Regeering te wachten, dat hij dientengevolge inriep [106].

Haar antwoord dd. 1 Januari 1820 bewees, dat men de zaak te Calcutta ernstig had bekeken. Uit de meergemelde memorie van Indrapoera's vorst bleek haar, dat deze aanspraak maakte op Padang en onderhoorigheden; had die aanspraak eenigen grond, dan volgde daaruit vanzelf, dat Indrapoera ook tot Padang behoorde m. a. w. dat terecht van Nederlandsche zijde op het landschap aanspraak werd gemaakt! Ook bleek uit de verdragen, dat er een tijd was, toen Indrapoera de souvereiniteit van Nederland erkende: het was dus slechts de vraag, wanneer juist die band werd verbroken, hetgeen uit de overgelegde stukken niet voldoende duidelijk bleek, waarom de Bengaalsche regeering nader onderzoek en bericht verzocht [107].

Hetzelfde jaar 1820 vingen de onderhandelingen te Londen over de herziening van het tractaat van 1814 aan, die echter, na van 18 Juli tot 4 Augustus 1820 geduurd te hebben, werden afgebroken, met het voornemen om die later weder op te vatten. Bij het scheiden werd o. a. aanteekening gehouden van vier artikelen, die, als resultaat der samenkomsten, in het te sluiten tractaat opgenomen zouden kunnen worden, terwijl voor memorie de punten werden genoemd, die reeds beslist en die nog te behandelen waren. Onder dezen laatsten werd genoemd: „La propriété de Baros et de Ajer Bangi, près de Padang" [108]. Dit punt was er van Engelsche zijde op gebracht, daar onze gemachtigden (Fagel en Elout) er nog niets van wisten. Zij schrijven toch in hun brief dd. 9 Augustus 1820, van het gebeurde ter conferentie verslag gevende, aan het ministerie van Buitenlandsche Zaken: „Het verschil over den eigendom van Baros en Ajer Bangis bij Padang is ons vreemd. Wellicht zal uit de stukken, die de Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië betrekkelijk de overname van Padang ingezonden heeft of inzenden zal, hieromtrent meerder licht opgaan." [109] Een half jaar later, namelijk in den aanvang van 1821 kreeg onze Regeering in Nederland bericht van de smadelijke wijze, waarop Raffles ons ten aanzien van Ajer Bangis had bejegend. Minister Van Nagell vond hierin aanleiding om bij rapport dd. 28 Februari 1821 den Koning voor te stellen, onzen Gezant te Londen op te dragen bij gelegenheid het Britsche ministerie omtrent het gebeurde in te lichten en daarin aanleiding te vinden de reeds zoo dikwerf gedane stappen te herhalen om de Engelsche regeering te bewegen tot het weder opvatten der onderhandelingen voor de herziening van het tractaat van 1814 [110].

Doch ... er was voorloopig geen bewegen aan. Bij alle uiterlijk te Londen betoonde welwillendheid, liet men Raffles in Indië tegen ons intrigeeren, en wachtte men liever den tijd af, dat Singapore zich meer kon zetten, meer tot ontwikkeling kon komen. Alleen is wellicht gedurende dien tijd Ajer Bangis toch door de Engelschen ontruimd geworden; althans toen de onderhandelingen op het einde van 1823 inderdaad weder hervat zouden worden, en dientengevolge bij Koninklijk Besluit dd. 21 November 1823 eene instructie voor onze gevolmachtigden (nu Fagel en Falck) werd vastgesteld, ter aanvulling van die, welke dd. 10 Juli 1820 was gegeven, sprak art. 2 het vertrouwen des Konings uit: „dat 't niet noodig wezen zal terug te komen op den eigendom van *Baros* en *Ajer Bangis*

bij Padang; welke pretensie, tijdens de ontruiming van dit laatste kantoor, zeer ten onrechte door den Luitenant-Gouverneur van Benkoelen opgeworpen, de Engelsche autoriteiten door derzelver sedert gehouden gedrag gerekend kunnen worden te hebben laten varen."

Het ontbrak overigens niet aan pogingen onzerzijds om *Padang* tot eenigen bloei te brengen; maar eene groote belemmering daarvoor waren de onlusten in de bovenlanden, waar de Padries het ons zoo lastig begonnen te maken, dat op het einde van 1821 de Regeering zich verplicht zag om ter beveiliging van de hoofdplaats zelf een sterk detachement onder den luitenant-kolonel Raaff naar Sumatra's Westkust te zenden [111] en overwogen werd om maar onzen post in de bovenlanden te Semawang op te breken. Nochtans meende de Gouv.-Gen. dd. 3 October 1822 aan het Opperbestuur te kunnen melden, dat Padangs toestand gunstig mocht genoemd worden. „De koffieteelt", bracht hij o. a. in herinnering, „is reeds zoo zeer toegenomen, dat de pluk op meer dan 20.000 pikols 's jaars is berekend. Door de vermeerdering van dit product heeft de handel meer uitgebreidheid bekomen; alleen zal het er nu op aankomen om de bron van welvaart, welke dit etablissement nu reeds aanbiedt, meer dan tot nu toe heeft plaats gehad ten voordeele van Nederlandsch-Indië, en daardoor van het moederland te doen strekken; waartoe gewis niet weinig zullen medewerken de bepalingen in de publicatie van den 30n April en van den 9n Juli ll. voorkomende, hoofdzakelijk ten doel hebbende den Nederlandschen en inlandschen handel in het algemeen te bevoordeelen en naar Java te trekken en de voortbrengselen van de Westkust van Sumatra zooveel mogelijk naar Padang te doen samenvloeien.

Met deze verordeningen van 30 April en 9 Juli bedoelde de Landvoogd de Staatsbladen 1822, Nos 23 en 30a; zij dragen geen hinderlijk onvrijzinnig karakter.

Wij zouden echter eerst op Sumatra's Westkust ons zelven worden, toen het Londensch tractaat van 1824 Nederland niet slechts in het bezit van Ajer Bangis liet, doch met de verkrijging van Benkoelen de gansche kust en hare binnenlanden voor ons geopend werd.

DEN HAAG, December 1897.
Koningskade 23.

AANTEEKENINGEN

BEHOORENDE BIJ HET ARTIKEL

„Sumatra's Westkust, naar aanleiding van het Londensch tractaat van 13 Augustus 1814"

DOOR P. H. VAN DER KEMP.

Bl. 205 noot 1. Zie mijne verhandeling over „Fendall's en Raffles' opvattingen in het algemeen omtrent het Londensch tractaat van 13 Augustus 1814": deel XLVII (1897) dezer *Bijdragen*, bl. 353 en 378; *ov.* 13 en 38. Waar ik naar deze verhandeling verder verwijs, is de verkorting gebruikt van *Opvattingen*. De letters *ov.* verwijzen naar den overdruk.

„ 205 noot 2. Op bl. 192 § 72 van mijn „Handboek tot de kennis van 's lands zoutmiddel in Nederlandsch-Indië" (1894) schrijf ik over: *Het Zoutmonopolie in de residentie Benkoelen:* „Tot de bezittingen op Sumatra, die de Engelschen in 1819 aan het hersteld Nederlandsch gezag niet hadden willen teruggeven, behoorde ook bovenstaand gewest." Dit is natuurlijk eene verschrijving. Van een *niet willen teruggeven* kon geene quaestie zijn, daar wij op het gewest geenerlei recht hadden en het dus door onze C. C.-G. G. ook niet is opgeeischt.

In het „*Onderzoek naar geest en strekking van het tractaat van den* 17^den *Maart* 1824" (1837) beweert Lauts op bl. 47—48 dat Benkoelen aan onze Oost-Indische Compagnie op wederrechtelijke wijze werd ontnomen, en wel krachtens „voorgewende verdragen" met de inlandsche Hoofden, die „geheel van onwaarde" waren.

„ 206 noot 3. Zie *Opvattingen* 376—377; *ov.* 36—37.

„ 206 noot 4. Dit was reeds geschreven, toen ik kennis nam van het rapport van C. C. G. G. dd. 30 Juni 1818, waarin Raffles' weigering om Padang over te geven aan den Directeur-Generaal van Koophandel en Koloniën werd medegedeeld. In den aanhef daarvan erkennen Rapporteurs

evenzeer, dat bij eene overgave onder Siddons geene bezwaren zouden ondervonden zijn: „Reeds voorlang hadden wij gewenscht", leest men nl. daarin, „noodige aanstalten te kunnen maken om Padang onder het Nederlandsch gezag te brengen dan UHEG. zelve kan lichtelijk nagaan, dat de omstandigheden zulks niet als nu zeer onlangs gedoogd hebben. Jammer voorwaar, dewijl naar alle waarschijnlijkheid ons vroeger niet die moeilijkheden zouden zijn overgekomen, die wij nu na de komst des luitenant-gouverneurs Raffles op Benkoelen, onder hetwelk in de Britsche regeering Padang gesteld was, zoo onverwacht als onrechtvaardiglijk moeten ondervinden."

Bl. 206 noot 5. Zie hier de door Raffles overgelegde:

Articles of Capitulation

made between Edward Coles Esq. of Council (?) in the East India Company's Service on the part of His Britannic Majesty and Dirk Ten Hoeff Esq. chief of Padang on the West Coast of Sumatra.

Firstly that the Dutch Company's effects and military stores shall be delivered into the custody of Edward Coles acting for the British Nation in trust for the Stadholder, and that a particular inventary shall be taken by him, Mr. Ten Hoeff, and the Chief of the free inhabitants, which shall be signed by three and kept as an instrument of notority for the recovery of the whole when a peace shall be established upon a proper basis.

Secondly that Mr. Ten Hoeff, the Dutch servants and inhabitants of every denomination shall remain on the spot unmolested, their property secured and a free trade allowed to all the inhabitants of Padang, paying only such customs and taxes as have been heretofore levied.

Thirdly that all differences of the inhabitants shall settled jointly by the English chief and Mr. Ten Hoeff or his successor.

Fourthly that the salary of Mr. Ten Hoeff and the Dutch servants shall be paid.

Fifthly that the Europeans and Buggeeses now in garrison shall be kept in pay as long as they behave well.

Sixtly that the English shall keep a respectable force equal to that was maintained by the Dutch previous to the capture of the settlement by Monsieur Le Mesme.

Sevently that a regular decount of the expences of the

settlement shall be kept jointly by the English Chief and Mr. Ten Hoeff, and such expences shall be paid from the receipts of the revenue and the property captured, and of any excess to be advanced by the English.

Done at Padang, the 8th day of Nov. 1795.

EDWARD COLES.

Bl. 206 noot 6. C. C. G. G. merken dit op in het sub 4 vermelde rapport dd. 30 Juni 1818, waar zij over de waarde van het door Raffles overgelegde stuk het volgende schrijven:

„Wij moeten hier nog bijvoegen, dat de Luitenant-Gouverneur van Benkoelen zelfs in gebreke blijft het feit zelve te bewijzen. Hij schijnt de gewoonte te hebben ongeteekende of eenzijdige stukken als bewijsbare te willen doen gelden. Op de kopij van de kopij toch, die onder de bijlagen van het verslag van den commissaris Du Puy N° 10 te vinden is, staat enkel de handteekening van den Britschen ambtenaar, zonder die van den Nederlandschen: waar blijkt dus van deze toestemming, waar blijkt van de nakoming der artikelen van de overeenkomst, die daarenboven zeer onduidelijk en onbeduidend zijn."

„ 207 noot 7. Zie mijne verhandeling: „De sluiting van het Londensch tractaat van 23 Augustus 1814", deel XLVII (1897) bl. 258 en 338; *ov.* 20 en 100. Waar ik naar deze verhandeling verder verwijs, geschiedt het onder de verkorting *Sluiting*.

„ 207 noot 8. Het werd Van Braam medegedeeld bij het volgend schrijven:

I am directed by the Honble the Vice-President in council to acknowledge the receipt of your letter of the 11 Inst. in reply to mine of the 5th, conveying to you the resolutions of the Government on your application for the privileges of commerce stated by you to have been formerly enjoyed by the Dutch East India Company.

The Honble the Vice-President in Council has considered with the attention due to the importance of the subject the argument which you have adduced in support of your demands on the part of the Netherlands Government for the privileges in question.

That the Dutch settlements in India were in the year 1795 taken under the protection of the British Government, until

the course of events should have restored the state of Holland to its independance, is a fact that is readily admitted, but while you have urged the engagements, then subsisting between the two nations as the ground for the restitution of the commercial privileges in question, you have overlooked the essential change which events of a posterior date have created on the mutual relations of the British and Dutch Governments.

The proclamation to which you have referred, contemplate the eventual emancipations of the United States of Holland from the controlling power of the French government, and the reëstablishment of the authority of the Stadholder on its original footing; as however that desirable event, never took place, it is only necessary to advert very briefly to the events which afterwards accurred and which entirely frustrated the expectation of the restoration of the former order of things. The principal of those events was the conversion of the ancient constitution of Holland into a republic, former on the model and on the principles of that of the French, the exclusion of the stadholder and the substitution of an entirely new constitution, the conclusion of the peace of Amiens and the renewal of war, in which the Government of Holland under its new character bore an active part against Great-Britain.

The war being thus renewed and permanently maintained between Great Britain and Holland, the colonies of the latter became, what they ware not originally intended to be, an absolute conquest and all pre-existing treaties and engagements of course became null and void. The colonies in question thus fell into the absolute possession of the British Government in the same manner as those of France by right of conquest and consequently the terms on which they should be restored, depended entirely on the arrangements incident to a renewal of the relations of amity. By those arrangements no provision is made for the revival of the commercial privileges formerly enjoyed by the Dutch in India. The British Government therefore is entitled to maintain that act of the legislature under the authority of which double duties are imposed on the foreign trade of Europe and America with this country; the Government is of course equally compelled to respect the orders of its immediate superiors which have both established those duties and specificially prohibited the continuance of the privileges formerly enjoyed by the Dutch, the French and the Danes, of being annually supplied with a certain quantity of opium at its article cost.

It might have been sufficient for the Government to have urged the obligation of those orders, which leave no latitude of decision in reply to the application which you have preferred; the Vice-President in council however has juged it to be nonsatisfactory to you and to the authorities, to which you are immediately accountable, (*a*) to state in detail his views of the merits of the claim advanced by you on the basis of the proclamation of 1795, alltho' he is aware that the ultimate decision must rest with the authorities in Europe.

I have the honour to be

Sir

Your most obedient humble servant

Fort William — C. LUSHINGTON

30the Sept[r] 1817. — Act. Sec[s] to Govern[t].

Bl. 207 noot 9. „Wij zouden dan ook den commissaris Van Braam nimmer aangeraden hebben om deze omstandigheden aan te halen tot betoog van zijne aanspraak op de amphioen en salpeter. Nu heeft dit tengevolge gehad dat het Bengaalsche gouvernement zich deswegens heeft geuit, en daar hetzelve den vrede van Amiëns onder anderen aanhaalt ten betoog van de veranderingen in de bestiering voorgevallen, zoo zal dan naar hunne meening ook Padang op eenen anderen voet bezeten zijn." C. C. G. G. in hun sub 4 vermeld rapport.

„ 207 noot 10. „I cannot too strongly impress on Your Hon. Committee the importance of *at all events preserving the integrity of the larger islands*. Unless this is done *with respect to Sumatra*, our establishment must still continue on a ruinous footing. Could the return of Banca be negociated, and the integrity of Sumatra be preserved under British protection, the greatest advantages might be anticipated." Brief van Raffles aan het Geheime Comité der O. I. C. te Londen, gedateerd Fort Marlborough, 12 Augustus 1818; op bl. 267—268 van M. L. Van Deventer's „Nederlandsch gezag over Java en onderhoorigheden sedert 1816" (1891). Bij volgende verwijzingen hiernaar, verkort *V. D.*

(*a*) Hier is vermoedelijk wat uitgevallen. De Engelsche brieven werden blijkbaar dikwerf overgeschreven door personeel, dat geen Engelsch verstond.

Bl. 207 noot 11. „The Supreme Government are informed of the grounds, on which I have felt myself justified in provisionally retaining possession of Padang, pending a reference to Europe. As the delay will afford an opportunity for negociation, I trust its importance to the British interests in Sumatra will be sufficient to induce the Hon. the Governor-General to add the weight of His Lordship's recommandation in favor of its remaining permanently British, an arrangement which I have no doubt can be easily effected by His Maj.-Ministers." Raffles in een schrijven aan de O. I. C. van dezelfde dagteekening als het sub 10 vermelde V. D. 267 noot 2.

„ 207 noot 12. „To the Dutch Padang was never of any value. If, therefore, they are desirous to regain possession at the present moment, it must be more to injure us, than to benefit themselves." Als sub 11.

„ 207 noot 13. Bencoelen has so little in itself that much can never be expected from it. The only chance was by the establishment of a port in the Straits of Sunda, or by the retention of Padang, and the extension of our influence in the interior. Had the latter been practicable, I am inclined to think the period would not have been distant when the whole of Sumatra would have acknowledged our authority, and a settled and enlightened government been established throughout." Raffles' brief aan Inglis, gedagteekend Singapore, 12 Juni 1819, in de „Memoir of the life and public services of Sir Thomas Stamford Raffles" door zijne weduwe: uitgave 1830 bl. 389. In de uitgave van 1835 is dit overgeslagen. Van het werk maak ik verder melding onder *Memoir*. Den brief vindt men vertaald op bl. 191 vv. der „Handelingen van Sir James Brooke op Borneo" door D. C. Steijn Parvé (1859).

„ 207 noot 14. „In the beginning of the month of July (1818), Sir Stamford embarked from Bencoolen to visit Padang, and if possible to obtain some information regarding the situation and circumstances of the ancient Malay city of Menankabu, which, from his love of Eastern literature, was an object of great interest to him. On his arrival at

Padang, the chiefs approached with consternation, apprehensive that he was the herald to proclaim the coming of the Dutch; and when he told them that it was his duty to transfer the settlement to the Dutch, they made the strongest remonstrance. They stated that twenty-five seasons (years) had elapsed since the Dutch had quitted the place; that when the English first came many of the inhabitants were children, some indeed were yet unborn; they had during the whole period looked upon the English alone as their protectors; that their engagements had long been exclusively with them; and that, were they now transferred to the Dutch, they would be punished and degraded for every act of duty and good faith towards the English. The chiefs, in the course of their representations, respectfully stated that Padang did not belong to the Dutch; that the Dutch were not sovereigns, but trustees only upon a friendly agreement, paying tribute to the Sultan of Menangkabu. To ascertain the nature of their footing a reference was made to the public records, and the oldest inhabitants; from these it appeared that the treaties of the Dutch were entirely of a commercial nature; that the sovereignty was legally vested in the chiefs of the Tigablas country, of which Padang formed a part; and that the Tigablas country itself was under the superior control and genéral authority of the Sultan of Menangkabu, forming one of the independant states still belonging to that empire." *Memoir* 1830 bl. 340—341; de uitgave van 1835 (dl. I bl. 387) laat juist deze verdachte mededeeling der weduwe achterwege! — In den sub 13 vermelden brief aan Inglis, schrijft Raffles over zijn bezoek aan Menangkabau: „Instead of jealousy and distrust on the part of the natives, they received us with the utmost hospitality, and though their manners were rude, and sometimes annoying, it was impossible to misunderstand their intentions, which were most friendly. They had but one request, namely, that I would not allow the Dutch to come to Padang, — for the twenty-three years that the place had been in our possession, great changes had taken place, new interests had arisen, children then unborn had become men, and those who had been friends to the

Dutch were now no more.' I pacified them by receiving an address, which they wrote in public to the King of England, soliciting his attention to their interests, and as I found on subsequent enquiry, that the Dutch influence had never extended inland beyond the mountains, but had been expressly limited to the western side of them, I did not hesitate to enter into a conditional treaty of friendship and alliance with the Sultan of Menangkabu, as the lord-paramount of all the Malay countries, subject of course to the approval of Lord Hastings." *Memoir* 1830 bl. 388; 1835 bl. 34.

Bl. 208 noot 15. Zie *Opvattingen* 380; *vv.* 40.

" 208 noot 16. In het sub 4 vermelde rapport dd. 30 Juni 1818 van C. C. G. G. aan het Opperbestuur leest men toch het volgende:

"Intusschen had de Luitenant-Gouverneur Raffles eenen bijzonderen brief aan onzen ambtgenoot den baron Van der Capellen geschreven, handelende over verschillende onderwerpen en in het voorbijgaan ook over de nuttigheid, die er wellicht zijn zou, om met hem bepaaldelijk in onderhandeling te treden over de regeling van geldelijke vorderingen, welke het Britsch Gouvernement wegens het bestier dier plaats op het Nederlandsche meende te mogen maken, terwijl de Luitenant-Gouverneur ook met een woord melding maakte van de onlusten, die sedert vijf jaren in de ommestreken van Padang waren ontstaan.

"De aanhaling der laatste omstandigheid kon wel op ons geen merkelijken invloed oefenen, die soortgelijke redeneeringen te meermalen, ook bij het in bezit nemen van Java, hadden hooren aanroeren, en die te wel onderricht waren van het niets beduidende der zoogenaamde onlusten in Padang.

"Evenmin meenden wij ons te moeten laten weerhouden door de andere reden, die voor het afzenden van een commissaris zonder krijgsmacht wierden aangevoerd.

"Wij zagen in deze aanvrage enkel een voorwendsel tot uitstel der overgave, en dachten ter goeder trouw dat wanneer wij den heer Raffles toonden, dat het ons ernst was, hij van zijne zijde gereedelijk zou bijkomen, te meer

daar hij over zoo veel andere punten *officieel* schrijvende, dit maar in het voorbijgaan in een geheel *particulieren* brief had medegedeeld."

Bl. 208 noot 17. V. D. 245.

〃 208 noot 18. 〃Wij meenden dat in artikel 12 alles voorkwam en daar er bij de overname van Java en bij die van de Molukken zoo vele hoogst gewichtige èn staatkundige èn geldelijke punten ter beoordeeling van de Europeesche gouvernementen waren aangewezen, vertrouwden wij dat de heer Raffles dien weg, door zijne landgenooten betreden, en door het Opperbestuur van Bengalen gewettigd, mede zou hebben willen betreden. — Ja, wij hielden ons te meer daarvan overtuigd, toen wij nagingen, dat het financieel geschilpunt, aan welks afdoening de heer Raffles de overgave van Padang scheen te verbinden, met eene zóó gewichtige en teedere staatkundige vraag samenhing, dat dezelve door ons niet konde worden behandeld, veel minder beslist, en dat dus een wenk genoegzaam zou zijn, om hem ten minste over te halen tot de overgave, onder voorbehoud van die opgeworpene aanspraak." Uit het sub 4 vermelde rapport dd. 30 Juni 1818 van C. C. G. G.

〃 209 noot 19. Het besluit dd. 15 Mei 1818 1[t] F., waarbij de zending naar Padang werd vastgesteld, luidt in zijn geheel als volgt:

Door den Gouverneur-Generaal is mondeling voorgedragen:

Dat de Britsche Luitenant-Gouverneur Raffles te Benkoelen aan hem bij een bijzonderen brief te kennen had gegeven, dat uithoofde der onlusten sedert vijf jaren in de ommestreken van Padang plaats gevonden hebbende, zoowel als ter regeling der vorderingen, welke het Britsche bestuur wegens de administratie dier plaats op het Nederlandsche meende te mogen maken, het hem Luitenant-Gouverneur raadzaam voorkwam, dat alvorens de troepen tot overname dezer bezitting wierden gezonden, er eene commissie wierd benoemd, om met hem Luitenant-Gouverneur bepaaldelijk over het laatste punt in onderhandeling te treden.

En is, na dankzegging voor de gegeven mededeeling, in aanmerking genomen:

Dat de redenen door den Heer Luitenant-Gouverneur Raffles opgegeven niet kunnen wettigen eenige vertraging aan onze

zijde tot inbezitneming van Padang en onderhoorigheden;

Dat de laatste onderhandsche tijdingen uit die streken geen aanleiding geven om die onlusten als zeer ernstig of bedenkelijk aan te zien;

Dat de vorderingen, welke het Britsche Gouvernement meent te moeten maken ten laste van het Nederlandsche, op zichzelf staande zaken zijn, welke met de overname zelve in geen onmiddellijk verband staan, maar evenals bij de overname der overige Indische bezittingen uit handen der Britsche bestierders als afzonderlijke punten kunnen behandeld worden;

Zoo is goedgevonden en verstaan met de overname van Padang en onderhoorigheden niet te vertragen, maar daarmede ten spoedigste voort te gaan.

En wijders in aanmerking genomen zijnde de mogelijkheid, dat van de Britsche zijde eenige moeielijkheden of bezwaren zouden worden geopperd om de bezitting van Padang e. o. over te geven, vóórdat de bovengedachte vorderingen zouden zijn voldaan en geregeld;

Dat het in die onderstelling alzoo noodig is den benoemden Resident van Padang met bepaalde instructiën te voorzien.

Zoo is goedgevonden en verstaan de volgende geheime instructie aan denzelven Resident voor te schrijven:

Eerstelijk. Indien onverhooptelijk door het Britsche bestuur eenige zwarigheid gemaakt wordt in de overgave van Padang e. o. anders dan onder voorwaarden strijdig met de instructie hem Resident gegeven, en wel bijzonderlijk tegen art. 12 van dezelve en dientengevolge van hem gevorderd wordt de erkentenis van de wettigheid eeniger vordering als eene voorwaarde dier overgave, zoo zal hij de Britsche autoriteit openhartiglijk verklaren, dat hij in stelligen last heeft op dien voet de overgave niet te doen;

Ten tweede. Indien de Britsche Luitenant-Gouverneur of Resident na deze verklaring blijft volhouden, zal hij denzelven schriftelijk en categorisch de overgave afvragen, en ingeval van weigering of vertraging van antwoord tegen deze handelwijze uit naam van Z. M. protesteeren, en dadelijk de terugreis naar Batavia aannemen.

En zal afschrift enz.

„ 209 noot 20. Het besluit dd. 15 Mei 1818 N° 33, houdende de benoeming van Du Puy en de vaststelling zijner instructie, luidt in zijn geheel als volgt:

In overweging genomen zijnde de noodzakelijkheid om ten

aanzien van de overname en het bestier der residentie Padang en onderhoorigheden op de Westkust van Sumatra eenige bepalingen te maken.

Zoo is goedgevonden en verstaan:

Eerstelijk. Tot resident van Padang en onderhoorigheden aan te stellen J. Du Puy, thans lid van den Raad van Financiën.

Ten Tweede. De overname dier residentie en onderhoorigheden uit handen der Britsche autoriteiten op te dragen aan denzelfden resident Du Puy.

Ten Derde. Voor denzelven te arresteeren gelijk gearresteerd wordt bij deze de instructie aan dit besluit geannexeerd.

Ten Vierde. Te bepalen provisioneel en tot daarin nader zal zijn voorzien het bestier van de residentie Padang en onderhoorigheden zal blijven bepaald op dezelfde wijze en waargenomen door hetzelfde getal ambtenaren en onder het genot van dezelfde tractementen als thans onder de Britsche regeering plaats heeft.

De instructie bestond uit 22 artikelen, doch de meeste voorzien in het geval dat Padang zou overgegeven worden. Wijl dit niet heeft plaats gevonden, zijn voor ons alleen van blijvende beteekenis de volgende:

1. De Resident Du Puy zal zich begeven aan boord van Z^r. M^s. fregat Wilhelmina, bestemd om hem naar de plaats zijner bestemming over te brengen.

2. Hij zal eerst Benkoelen aandoen, ten einde den Britschen Luitenant-Gouverneur aldaar kennis te geven van den hem opgedragen last om Padang en onderhoorigheden uit handen van het Britsche bestuur over te nemen.

3. Hij zal denzelven Luitenant-Gouverneur beleefdelijk afvragen of aan den Britschen Resident op Padang de noodige bevelen tot overgave dier plaats gegeven zijn, en zoo neen denzelven dan verzoeken die bevelen te geven en dezelve aan hem Resident, ter overbrenging te overhandigen.

4. Indien de gem. L^t.-Gouv^r. verkiezen mocht zelf met hem Resident, over de wijze der overgave met hetgeen daartoe betrekking heeft, in onderhandeling te treden en zich daartoe persoonlijk naar Padang te begeven, zal hij, resident, om aan dat verlangen te voldoen, denzelven aanbieden zich op Z^r. M^s. fregat in te schepen.

Ten slotte:

12. Ingeval er verschillen mochten ontstaan omtrent eenige

financieele of andere punten, zal hij daarop bijzonderlijk aandringen, dat de overgave der bezittingen daardoor niet vertraagd worde, maar dat derzelver afdoening als een afgezonderd punt beschouwd en behandeld worde, evenals zulks bij de overname van Java werkelijk gedaan is.

Den 24n Mei 1818 legde Du Puy den voorgeschreven eed af.

Bl. 209 noot 21. De brief dd. 18 Mei 1818 van C. C. G. G. aan den Luit.-Gouv. van Benkoelen luidde aldus:

Nous avons l'honneur de vous faire part que désirant procéder à l'occupation de Padang et ces dépendances, en vertu du traité conclu entre le gouvernement de la Grande Bretagne et celui des Pays-Bas le 13 Août 1814, nous avons nommé à cette fin le sieur J. Du Puy.

Nous nous flattons que la nomination d'une personne, qui a servi sous vos ordres, Monsieur le Chevalier, contribuera à faciliter les arrangements nécessaires, d'autant plus, que le dit Sieur dans sa qualtité de Secrétaire Adjoint du Gouvernement Provisoire Brittanique de Java a une connaissance parfaite de la manière dont ont été traités quelques différents, nécessaire à terminer ou à régler, mais indépendant de la remise de l'établissement même.

Les instructions que nous avons données à notre Commissaire sont dressées dans le même sens, et nous aimons à nous présager une prompte et heureuse fin.

C'est pour cette raison surtout que nous avons jugé bon de donner l'ordre au sieur Du Puy, de relâcher à Benkoelen, avant de se rendre à Padang, afin qu'il pourrait avoir l'avantage de ce concerter avec vous personnellement.

" 209 noot 22. "Nu kwam het aan om een geschikt man uit te kiezen tot het volvoeren der zending — en ook hier hebben wij getracht den heer Raffles te toonen, dat wij hem persoonlijk genoegen geven en in de behandeling der zaak de meest mogelijke bescheidenheid wilden waarborgen. Wij zonden den heer Du Puy, wiens vader in dienst is der Engelsche Oost-Indische Compagnie, die zelve in Engeland opgevoed, onder het Britsche plaatselijke bestier van Java ten tijde van den heer Raffles gediend had, die in Britsche ambtsbetrekkingen gebleven was tot na de overgave van

Java, die alzoo kennis van zaken had, en dus alles paarde wat tot een goed einde leiden kon."

Bl. 210 noot 23. Zie dit tijdschrift bl. 28 dl. V 1898. Ik maak van deze gelegenheid gebruik om een paar fouten, in mijne *Bandjermasin*-verhandeling voorkomende, te verbeteren.

Op bl. 37 al. 2 staat, dat Daendels bij brief van 28 October 1809 „naar *Nederland* berichtte", dat de opbraak van Bandjermasin zonder hindernis had plaats gevonden. Die brief was echter gericht aan de Hooge Regeering in Indië. De Landvoogd gaf van zijn voornemen tot opheffing den Minister kennis bij brief dd. 23 Augustus 1809, terwijl de Gouv.-Gen. en Raden de opbraak aan den Minister berichtten in een brief dd. 31 Januari 1810. Zie van Deventer's „Opkomst van het Nederlandsch Gezag" deel XIII (1888) bl. 408 en bl. 449 § 23. — Ofschoon ik dit deel, blijkens mijne aanhaling op bl. 32 der verhandeling raadpleegde, is mijne aandacht op deze mededeelingen niet gevallen. Zij openen weliswaar geen nieuw gezichtspunt, slechts het door mij medegedeelde bevestigende, doch de volledigheid had gevorderd, dat er door mij van melding ware gemaakt.

Dr. De Roo was zoo vriendelijk er nu mijne aandacht op te vestigen.

Op bl. 31 r. 5 v. o. wordt verwezen naar een „uittreksel sub 77". Het uittreksel leest men echter op bl. 73 r. 3 v. o.

Bij het openvallen van het boek werd mijne aandacht getrokken door twee naamvalfouten in de noten (a) bl. 148 en (b) bl. 149.

Eindelijk ontleen ik aan eene welwillende mededeeling van een lezer mijner verhandeling: „dat de tijd inderdaad voorbij is, dat Tatas nog maar alleen voetpaden had .... en ook, dat de Barito buiten den dagelijkschen gezichtskring van het Europeesche Bandjer behoort: *de Kali* is de Martapoera-rivier".

„ 210 noot 24. Hoek deelt op bl. 118—119 van zijn „Herstel van het Nederlandsch gezag over Java en onderhoorigheden in de jaren 1816 tot 1819" (1862) mede, dat Mr. Mijer in zijne Kroniek (zie bl. 375 T. N. v. I. dl. II, 3e jaargang

1840) ten onrechte het vertrek op 27 Mei heeft vermeld; dit moet, naar zijne meening, 20 Mei zijn. Waar Hoek zijne verbetering uit getrokken heeft, weet ik niet; in meer dan een door mij geraadpleegd afschrift van Du Puy's officieel rapport, gedagteekend Batavia, 22 Juni 1818, staat, dat hij aan boord ging den 26n en den 27n vertrok. Nu zijn echter de afschriften soms bijzonder slordig genomen; en ik zou te eerder geneigd zijn Hoek's datum te volgen, wijl in het vermeld rapport over de aankomst te Benkoelen staat, dat „door aanhoudende stilten vertraagd, zijn wij niet dan op den middag van den 3n dezer aldaar ter reede aangekomen." Eene reis van 27 Mei tot 3 Juni van Batavia naar Benkoelen kwam mij in die dagen nog zoo buitengewoon langzaam niet voor. — Nochtans houd ik Hoek's mededeeling voor foutief, wijl Du Puy eerst den 22n Mei 1818 in handen der Regeering te Batavia den eed als commissaris en resident van Padang aflegde.

Bl. 211 noot 25. In Raffles' brief aan Inglis: „My journey inland of Bencoolen, though not more than between twenty and thirty miles, seems to have exceeded any thing attempted by any former resident...."

Memoir 1830 bl. 386. De uitgave van 1835 laat deze zinsnede uit Raffles' brief weder weg (dl. II bl. 31). Verg. mijne opmerkingen sub 20 in de verhandeling over Bandjermasin.

„ 211 noot 26. Everything having succeeded at Pasumah, a treaty of friendship and alliance was entered into,...." *Memoir* 1830 bl. 387; 1835 bl. 31.

„ 211 noot 27. De grond waarop het aldus genoemde paleis van den Prins van Wales te Londen staat, werd in 1709 verkregen door *Sarah Jennings*, sinds 1678 de gemalin van den hertog van Marlborough, die in de Engelsche geschiedenis van koningin Anna zulk een rol speelde; — en deze liet naar de plannen van den beroemden bouwmeester Christopher Wren het prachtvolle paleis oprichten, waarin langer dan eene eeuw de hertogen van Marlborough hebben gewoond.

Bl. 211 noot 28. Raffles schrijft hierover aan Inglis, dat aldus *nieuwe zorgen* hem kwamen drukken!

„On our return to Bencoolen, which was accomplished by the 4th of June, new cares commenced. A commissioner, with a party of troops, had arrived in a Dutch frigate, for the purpose of taking charge of Padang, by far the most important, and indeed the only valuable station on the west coast of Sumatra." *Memoir* 1830 bl. 387; 1835 dl. II bl. 32.

„ 215 noot 29. Du Puy's brief van den 5n Juni 1818 aan Raffles luidde aldus:

In consequence of the verbal communication which took place between us this morning and in pursuance of my instructions from their Excellencies the Commissioners General of Netherlands India, I have to request that your Excellency will issue the necessary orders to the British authority at Padang, to deliver over that settlement and its dependencies to me, as being duly impowered to receive over possession of the same, in their name and behalf of his Majesty the King of the Netherlands, according to the convention concluded with his Britannic Majesty on the 13 August 1814.

„ 215 noot 30. Raffles' antwoord in den avond van den 5n Juni 1818 op den sub 29 wedergegeven brief was van den volgenden inhoud:

In reply to your letter of this date I have the honour to inform you that the necessary orders will be forthwith given for delivering over to you the settlement of Padang and its dependencies.

I request however to observe that there is an amount exceeding Sps. Dollars 175.000 due to the British Government on account of advances made in persuance of the Treaty by which that Settlement is held, and that it is necessary the same should be acknowledged and adjusted previous to the transfer.

Some arrangement will also be necessary with respect to any property belonging to the English East India Company now at Padang.

„ 215 noot 31. Het schrijven van Du Puy op den 6n Juni 1818, waarin hij de ontvangst van Raffles' brief erkent, luidt vervolgens aldus:

In reply, I can only repeat the declaration made at the interviews, I had the honour of holding with Your Excellency yesterday, that so far from being authorized to enter into any previous engagement of the nature required, I have positive orders from their Excellencies the Commisioners General of Netherlands India not to take over the Settlement on similar conditions; but that I shall be ready to examine into the particulars of such demands as you may conceive it necessary to make on account of the British Government, and to enter into any equitable arrangements regarding the same, which may be consistent with the rights of the Netherlands Government, either with Yourself or any person there to authorized by you, subject however to the approbation of the Commissioners General. On the other hand this investigation and adjustment cannot be permitted to delay or interfere with the restoration of the Settlement itself, because the claim alluded to, forms an entirely separate question, which can be discussed and determined equally well after that restoration, as before it, as were many similar points of greater importance on the transfer of Java.

With regard to any movable property now at Padang belonging to the English East India Company, I shall be perfectly willing to take over everything of that description that may be found calculated for the service of the Netherlands Government, at a fair valuation by impartial persons to be appointed on both sides and will grant proper documents for the settlement of the amount; at the same time I consider this also as a distinct matter of adjustment, for which it cannot be necessary to postpone giving over possession of the Residency itself, and accordingly I again request, that you will cause the same to be delivered to me, without waiting the decisions of the present points of difference, which have no immediate connection with the transfer.

Bl. 215 noot 32. **Het schrijven van Du Puy, hetwelk gelijktijdig met den sub 31 vermelden brief aan den Luit.-Gouv. werd gezonden, was van den volgenden inhoud:**

I request you will be pleased to furnish me with an official copy of the public accounts of Padang at the latest possible period; also of the Treaty alluded to in Your letter of yesterday, and of any other documents that may tend to elucidate the claims of the British Government on account of that settlement.

Bl. 215 noot 33. Raffles' antwoord op de sub 31 en 32 bedoelde brieven luidde aldus:

In reply I request to inform you that orders have been given for your being furnished with official copies of the papers you require, and that in order to afford you every possible information and to prevent delay, the records and documents of this settlement, as far as they are connected with Padang, are open for your inspection.

I regret exceedingly that their Excellencies the Commissioners General should have thought it advisable to issue their positive orders for the non-adjustment of these accounts; particularly as his Excellency the Governor-General must have been apprized that I should consider it my duty to require a fair and honorable adjustment of the same, previous to the British flag being lowered.

With regard to the stores at Padang belonging to the English East India Company, I have to request you will be pleased to select as early as convenient such as in your opinion may be calculated for the service of the Netherlands Government. In the event of the whole being taken over, I can have no objection to the valuation you propose by impartial persons, on your granting proper documents for the settlement of the amount; but it will be necessary for you to state the mode in which payment is to be made, as you must be aware that the price for ready money must be very different from that at a long credit or in a distant country.

Such stores as may not be considered calculated for the service of his Netherlands Majesty or which may not be taken over by your Government shall be removed forthwith.

" 216 noot 34. Du Puy in zijn rapport dd. 22 Juni 1818 aan C. C. G. G., van Raffles' brief melding makende, waarin deze hem de naziening der financiele stukken veroorloofde, laat daarop volgen:

Toen ik ten gevolge van dien, naderhand verzocht dezelven te mogen nazien, heeft men mij niets anders kunnen aanwijzen, dan een hoop van zoogenaamde journalen en grootboeken, waaruit weinig of niets te zien was, en om dewelke door te gaan alleen een geruime tijd zoude vereischt hebben, te meer daar er niemand was, die zich in staat bevond eenige opheldering van dezelve te kunnen geven.

Bl. 216 noot 35. „Uwe Excellentiën zullen echter uit deze missive (*van Raffles*) ontwaren, dat de Luitenant-Gouverneur geen stellig of onmiddellijk antwoord geeft, op mijne herhaalde aanvrage, om de overgave van de plaats zelve; maar integendeel, dat hij hetzelve schijnt te vermijden, en mij in eene langdurige briefwisseling over andere punten schijnt te willen inwikkelen . . . . ." — Uit het sub 34 vermelde rapport.

„ 216 noot 36. Du Puy's tweede schrijven van den 6n Juni om antwoord betrekkelijk de al of niet overgave was van den volgenden inhoud:

As the letter which I have had the honour to receive from your Excellency, in reply to mine of this morning, does not convey any direct answer to the request therein repeated, that you will furnish me with orders to the British authority at Padang to deliver over possession of that settlement without waiting for the adjustment of the claim put forth on account of the same by the British Government, I am compelled to point out to your Excellency the necessity of giving me a definitive answer on that subject, previously to any discussion on those of minor importance, which entirely depend upon it; in order to prevent the unnecessary detention of his Netherlands Majesty's ship and troops and her exposure to the dangers of these roads longer than is unavoidable.

„ 216 noot 37. Het antwoord van Raffles op het sub 36 vermelde schrijven, luidde aldus:

In reply to your second letter of this date, requesting that orders may be immediately issued to the British authority at Padang to deliver over possession of that settlement, without waiting the adjustment of the claims of the British Government, I have only to repeat that until a due provision is made for securing the interests of the British Government, and of the English East India Company, I do not feel myself authorized to lower the British flag of Padang.

„ 216 noot 38. Du Puy's protest, gedagteekend Fort Marlborough 7 Juni 1818 was van den volgenden inhoud:

I have the honour to acknowledge the receipt of your Excellency's letter of yesterday, stating that you do not feel yourself authorized to deliver over possession of the settle-

ment of Padang to the Netherlands Government until a due provision is made for securing the interests of the British Government and of the English East India Company.

From Your Excellency's verbal declaration to me the day before yesterday, and letter of the same date, I conclude that by this provision is implied a previous and specific acknowledgement on the part of the former of a debt, supposed to be due to the latter Government, and your Excellency is already aware both from my verbal and written communications, that I cannot give any acknowledgement to that effect, nor enter into any such obligation previous to or as a condition of the transfer of the settlement itself.

Considering therefore the letter in question as conveying your positif refusal to comply with the requisition made in my letter of the 5th instant, I do hereby in the name of his Majesty the King of the Netherlands, in pursuance to the instructions of their Excellencies the Commissioners General of Netherlands India, most solemnly and decidedly protest against your conduct in refusing to deliver over to me, as their authorized representative, the possession ot the settlement of Padang and its dependencies on the West Coast of Sumatra, to which they are fully entitled on the faith of the convention concluded between his Britannic Majesty and his Majesty the King of the Netherlands on the 13 of August 1814, and by virtue of the warrant of His Royal Highness the Prince Regent dated the 20 November 1815, expressly leaving all the losses, damages and expences which may arise from this refusal wholly and solely at your own responsability, and reserving to the Commissioners General all the rights that may accrue to the Netherlands Government from your non-compliance with the terms of the treaty concluded between the superior authorities in Europe.

I request that your Excellency will be pleased to acknowledge the receipt of this letter and have the honour to be

Honorable Sir

Your most obedient humble servant

J. Du Puy.

Bl. 216 noot 39. Raffles' laatste schrijven aan Du Puy luidde als volgt:

I have the honour to acknowledge the receipt of your letter of this date protesting against any delay which may take place in the transfer of the settlement of Padang.

I am ready and willing to give you immediate possession

of Padang, but previous to lowering the British flag, I require on your part some acknowledgement or arrangement with respect to the advances made bij the British Government in pursuance of the capitulation and also some arrangement which may secure the interests of the English East India Company in the event of Your taking over any property belonging to them.

I do myself the honour to inclose a copy of the capitulation under which the settlement of Padang was delivered into the hands of the British Government and also a copy of the accounts of that settlement for the last quarter received up to January 1818 by which you will perceive that the balance of property at Padang in favor of the British Government amounts to Spanish Dollars **176,435**„ 2„ 31. This amount appears to have accrued from the excess of the charge beyond the revenues of the place and to have been advanced by the English East India Company in persuance of the last article of the Capitulation.

I request further to observe that in the above amount is not included the value of the military stores furnished from time to time nor any commercial property of any description which last can easely be removed or sold on the spot if not taken over by you.

I can assure you Sir, of my unfeigned regret that any circumstance should occasion a moment's delay in the transfer. It is my most earnest wish to give immediate effect to the warrant of His Royal Highness the Prince Regent, and if a delay ensues, I must on my part protest against your conduct in refusing to enter into the honorable adjustment, which I deem it my duty to require on effecting the transfer; I must further hold you liable for all losses, damages, expences and inconveniences which may arise from my being compelled to continue the British flag at Padang pending the reference which you state it to be your duty to make to Batavia previous to the discussion of the points in question.

I request to assure you of the high consideration with which I have the honour to remain

Sir

Your most obedient humble servant

T. S. RAFFLES.

De balans, waarvan Raffles in dit stuk spreekt, werd vergezeld van enkele bijlagen. Het totaal van 176435 dollars was aldus verkregen:

Prince of Orange and Netherlands Comy.

Due from him		166445—60
Add:		
Wages and allowances. .	1558—2—32	
Account salary	600—	
Charges slaves.	15—3—96	
Charges country guard .	1996—2—	
Charges garrison	1139—„—33	
Charges extraordinary . .	312—„—24	
	5622—0—85	
Deduct:		
Rents and Revenues	9441—0—42	
Verder was uitgetrokken voor:		
Cost, balance in hand		14005—2—62
Rajah Lingong		87—2—17
Rice		116—1—28
		176835—3—10
In mindering hiervan werd gebracht:		
Orphan fund: amount due it		400—„—79
Gevende het verschuldigd bedrag .		167435—2—31

Bl. 216 noot 40. Raffles' brief aan C. C. G. G. dd. 7 Juni 1818 luidt aldus:

I have the honour to acknowledge the receipt of the letter from your Excellencies (without date), delivered to me by Mr. Du Puy, stating Your desire to proceed to the occupation of Padang and advising me of Your having nominated Mr. Du Puy as a commissioner for that purpose.

In pursuance of this requisition on the part of his Netherlands Majesty, I immediately offered to deliver the settlement of Padang into the hands of Mr. Du Puy and to lower the British flag; but with reference to the large sum standing on the books of that settlement as the property of the British Government, I deemed it my duty to require that he would previously enter into some acknowledgment or advangement for the final adjustment thereof.

To my surprise Mr. Du Puy informed me that he had received *positive* orders from your Exellencies on no account to attend to the interests of the British Government or to enter into any discussion respecting the same previous to the actual transfer.

The correspondence which ensued will of course be communicated to your Excellencies by Mr. Du Puy, and it is

only left for me to express my unfeigned regret that Your Excellencies should have so limited the powers of Your agent, or indeed that any circumstances whatever should have stood in the way of an immediate compliance with Your wishes.

I request to offer to your Excellencies my acknowledgements, for the consideration, which has been shown to me personally in the appointment of Mr. Du Puy; I am highly flattered with this mark of your Excellencies' attention, and had not Mr. Du Puy's powers been restricted by positive instructions, I have no doubt that instead of the present delay I should have had the satisfaction to inform your Excellencies the full and final accomplishment of his commission.

No time shall be lost in delivering over the settlement of Padang after the arrival of such authority from your Excellencies as may enable me to effect the transfer with a due consideration to the interests of his Netherlands Majesty and those of the British Government.

I have the honour to assure your Excellencies of the high consideration and respect with which I have the honour to remain

Gentlemen

Your Excellencies most obedient
Humble servant
T. S. Raffles.

Bl. 217 noot 41. Zie *Opvattingen* 390; *ov.* 50.

" 217 noot 42. Het Protest dd. 5 October 1818 van C. C. G. G. is o. a. vermeld op bl. 394 *Opvattingen*; *ov.* 54.

" 218 noot 43. Zie *Opvattingen* 386; *ov.* 46.

" 218 noot 44. Het schrijven dd. 30 Juni 1818 van C C. G. G. aan Raffles over Padang luidt aldus:

Monsieur le Gouverneur!

Nous avons reçu la lettre dont vous avez bien voulu nous honorer. Elle nous a été remise par le Sieur Du Puy, qui en même temps nous a fait un rapport des difficultés, qu'il a éprouvées dans la mission, que nous lui avions confiée concernant la réoccupation de Padang.

Le rapport et les pièces justificatoires y joints nous ont fait connaître les motifs apparents, qui semblent vous avoir conduit à un refus formel, qui n'est pas trop conforme, Monsieur le Chevalier, à ces protestations d'amitié, dont toutes les pages de votre lettre sont remplies sans qu'il y entre un seul mot relatif à la question specialement agitée, à moins que vous n'ayez pas Monsieur pouvoir envelopper le tout

dans une phrase, dont voici la copie originale: «To my surprise Mr. Du Puy informed me, that he had received positive orders from your Excellencies *on no account to attend to the interests of the British Government or to enter in any discussion respecting the same previous to the actual transfer.*

Nous ne cachons pas notre étonnement d'une telle assertion, et c'est avec regret, que nous nous voyons forcés de le nommer *incorrect.*

Nous avons donné dans la nomination du Sieur Du Puy une preuve bien forte de notre considération pour vous, Monsieur Le Gouverneur, de notre confiance et de notre franchise.

Nous crûmes de bonne foi, que nous n'avions qu'à vous exposer le cours des négotiations lors de la remise de Java, le cours qui a été suivi aux Moluques et approuvé par le Gouvernement Supérieur du Bengal, pour faire cesser les doutes, qu'une phrase jetée par hasard dans une lettre tout-à-fait particulière et privée, écrite à notre collègue le baron Van der Capellen nous avait fait entrevoir.

Nous crûmes encore que le Sieur Du Puy, tenant à la nation Anglaise par des liens bien forts, ayant servi sous vos ordres à Java, et jusqu'à la remise de cette île sous le Gouvernement subséquent en qualité de Secrétaire, était l'agent le plus propre à vous exposer tout ce qui s'était passé, et à vous engager d'en agir de même. Notre choix a été justifié par la conduite bien digne, qu'a tenu le Sieur Du Puy. Nous lui rendons volontiers cette justice; aussi ce n'est pas à lui que nous en voulons de ce que sa commission n'a pas été couronnée d'un meilleur succès et que nous avons vu les troupes du Roi, notre auguste Souverain, recourir à Batavia, sans avoir été admises à occuper un établissement, restitué à Sa Majesté par un traité solennel.

Mais nous devons à nous-mêmes et au Roi, notre auguste Souverain, de faire une seconde tentative pour vous engager, Monsieur le Gouverneur, à en venir à un arrangement qui nous mette en jouissance des droits, qui nous appartiennent, et conserve en même temps au Gouvernement Britannique ceux que vous croyez lui être dus. C'est ainsi, que nous agirons dans les vrais intérêts de nos Gouvernements respectifs, et conformément aux règles, que tout homme probe aime à suivre et voir suivre partout et par tous.

Fixons d'abord le vrai point dont il s'agît.

Vous soutenez, Monsieur le Gouverneur, que Padang depuis l'occupation par les forces Britanniques en 1795 a été administrée par les agents du Gouvernement Britannique pour

compte du Gouvernement des Pays-Bas; et vous refusez à nous remettre la place, à moins que nous ne reconnaissons l'obligation qu'a le dernier de rembourser au premier le déficit, que cette administration a causée et que vous évaluez à 175,000 piastres.

Nous par contre demandons que la place nous soit remise d'après les termes clairs du traité de 1814, toutefois sous la réserve de la grande question, que vous avez cru devoir agiter, — question tout-à-fait détachée de la remise même; mais bien loin cependant de la vouloir éluder, nous voulons la traiter séparément ou plutôt, elle est d'une importance et d'une délicatesse à ne pouvoir être traitée et décidée, que par les deux Gouvernements respectifs en Europe et dont par conséquence mention devra être faite dans la convention à conclure comme étant réservée à cette décision supérieure.

Nous avons la grande satisfaction d'être sur ce point en parfaite harmonie avec le Gouvernement du Bengale. L'opinion bien prononcée de ce Gouvernement Général, duquel dépend, à ce que nous croyons, celui de Bencoolen, pourra peut-être, Monsieur le Gouverneur, nous servir de règle, et nous nous empressons de vous faire connaître en son entier la lettre que le Secrétaire Lushington par ordre du Vice-Président en son Conseil a faite parvenir au Sieur Van Braam, notre commissaire, en date du 30 Septembre 1817. — Elle est jointe à celle-ci sous N°. 1. (1)

Vous verrez, Monsieur le Gouverneur, que le Sieur Van Braam, quoique de son chef et non autorisé de notre part, avait appuyé sa demande sur les mêmes faits que vous invoqués. Vous lisez les arguments, allégués que le Gouvernement du Bengale pour débattre l'opinion énoncée et en prouver le peu de valeur.

Nous nous abstenons de choisir entre ces deux opinions, mais nous savons gré au Gouvernement du Bengale d'avoir voulu émettre la sienne, et tout en nous conformant à sa déclaration, qui se trouve dans la lettre du Secrétaire Lushington à la fin du 6e § portant que la discussion finale doit-être reservée aux autorités en Europe, nous ne nous tenons pas autorisés à la traiter.

Pourrez-vous, Monsieur le Gouverneur, après un exposé aussi franc, que conforme aux vues d'un Gouvernement supérieur, dont vous relevez immédiatement, persister encore dans le refus de nous remettre Padang? Nous avons peine à le

(1) Zie sub 8.

croire; de quoi dont s'agît-il ainsi? D'une question tout-à-fait pécuniaire, de la restitution ou de la nonrestitution d'une somme de 175,000 piasters, tandis que les Gouvernements Européens devront s'occuper de la légère décision de quelques millions, qui leur a été reservée par les conventions conclues à l'occasion de la remise de Java et des Moluques et par la déclaration expresse du Gouvernement de Bengale.

Nous nous faisons un devoir comme un plaisir, Monsieur le Gouverneur, de vous mettre au fait de tout, et nous avons l'honneur de joindre ici les copies des conventions, que nous avons en vue sous N°. 2, 3 et 4.

Nous ne saurions mieux faire que de suivre la même marche, et voilà toute notre proposition.

Nous vous demandons la remise de Padang et en la nous accordant, vous vous reserverez, ou plutôt nous vous conserverons dans un article bien clair, bien précis, entier et en tous, les droits que vous avez reclamés. Nous nous engagerons mutuellement à les mettre sous les yeux de nos Gouvernements, et ce sera à ceux-ci de terminer comme bien leur semblera.

Nous aimons à croire, qu'après tout ce que nous venons de vous représenter, Monsieur le Gouverneur, vous ne trouverez aucune difficulté d'en agir conformément à ce que nous avons eu l'honneur de vous proposer.

Nous en attendons avec impatience l'assurance, en regrettant tout à la fois que le refus fait de votre part au Commissaire Du Puy a occasionné des retardes bien nuisibles pour nous, et qui ne peuvent être réparés aussi promptement que nous le désirerons.

Nous avons l'honneur d'être avec une considération distinguée etc., etc.

Les Commissaires Généraux
de Sa Majesté le Roi des Pays-Bas
C. T. Elout.
Van der Capellen.
A. A. Buyskes.

Bl. 218 noot 45. In hun sub 4 vermeld rapport dd. 30 Juni 1818 deelden zij hieromtrent den Departementchef voor de Koloniën het volgende mede:

Wij hebben gemeend eene nadere poging te moeten doen om den Luitenant-Gouverneur Raffles te overtuigen hoe verkeerd zijne redeneering en zijne handelingen zijn, en hebben daarom denzelven den brief geschreven, die, zoowel

als het besluit zelve tot de afzending, onder N°s. 6 en 7 gaat.

Zoo de beweegredenen, welke de genoemde Luitenant-Gouverneur voor zijne weigering tot overgave opgeeft, die is, welke hem waarlijk zóó doet handelen, vertrouwen wij, dat de korte doch krachtige redeneering door ons gebezigd, hem zal terugbrengen. Daar wij echter den heer Du Puy het getuigenis geven moeten, dat hij, die de behandeling der zaken kende, die behandeling den heer Raffles duidelijk heeft onder de oogen gebracht, en daar echter dit geene goede uitwerking heeft gehad, zoo zouden wij bijna twijfelen of niet die weigering met geheel andere voornemens in verband staat, die UHEdG. uit andere door ons reeds gezonden en nu nog te zenden brieven klaarlijk ontdekken zal.

Bl. 218 noot 46. Zie Raffles' mededeeling aan Inglis over Du Puy's vergeefsche commissie en den daarop gevolgden tocht naar Menangkabouw in de *Memoir* 1830 bl. 387; 1835 dl. II bl. 32—33. Na verhaald te hebben, dat de overgave werd geweigerd en het oordeel der regeering te Calcutta gevraagd was geworden, laat Raffles volgen: „In the meantime I was anxious to make myself acquainted with Padang, but more so to attempt a visit to Menangkabu, the ancient capital of the Malayan empire, of which Europeans in these seas had heard so much, but which no European had yet seen." Enz. Verg. sub 14.

„ 219 noot 47. Verg. *Opvattingen* 391; *ov.* 51.

„ 219 noot 48. Fagel schreef nl. dd. 15 Januari 1819 uit Londen:

Les papiers publics viennent aussi de nous donner un article curieux sur différentes expéditions faites dans l'intérieur de l'île de Sumatra par le Gouverneur Raffles, accompagné de son épouse. Le but de cette communication est de faire parler de ce Gouverneur et d'attirer l'attention du public Anglais sur l'importance de cette possession, et la possibilité d'en faire un second Java. Un autre article en date de Batavia le 27 Septembre dernier annonce qu'une insurrection formidable a éclaté à Semarang dans l'île de Java et a coûté la vie à cent hommes de nos troupes et à un grand nombre de natifs, *massacrés* (est-il dit) par les premières. Il me paraît assez probable que cet article et celui sur l'île de Sumatra coulent de la même source. Si cela est, ce serait un motif de plus d'espérer que la nouvelle de Semarang est exagérée.

Bl. 219 noot 49. Zie den ganschen brief *Opvattingen*, sub 119.

" 219 noot 50. Verg. *Opvattingen* 393—394; *ov.* 53—54.

" 219 noot 51. "dans l'espoir sans doute, que plus tôt ou plus tard en puissent résulter des événements avantageux à ses vues ambitieuses."

" 219 noot 52. Men leest nl. in den brief van 25 Augustus 1818 het volgende:

Par la nomination du Sieur Du Puy, comme commissaire pour la réoccupation de Padang, nous crûmes remplir un double but, en donnant par là au Lieutenant-Gouverneur de Bencoolen une preuve bien forte de notre considération pour lui personnellement, de notre franchise, de notre confiance; nous nous flattions encore que ce commissaire, tenant à la nation anglaise par des liens bien forts, y ayant servi en qualité de secrétaire sous les ordres du Chevalier Raffles à Java, et sous ce Gouvernement subséquent jusqu'à la remise de cette île, parviendrait facilement à engager le Lieutenant-Général de Bencoolen d'en agir comme en avait agi le Lieutenant-Gouverneur de Java; c'est-à-dire qu'il ne ferait pas dépendre la remise de Padang de l'ajustement de quelques questions purement de nature financielle. Cette méthode avait été suivie aux Moluques, elle avait été adoptée par le Gouvernement Suprème du Bengale, et nous crûmes de bonne foi, qu'il suffirait de faire connaître au Lieutenant-Gouverneur de Bencoolen le cours de toutes ces négociations pour le faire revenir d'une opinion, qu'une phrase jetée par hasard dans une lettre tout-à-fait particulière et privée de notre collègue Baron Van der Capellen nous avait fait entrevoir..."

" 220 noot 53. *Opvattingen* 394; *ov.* 54.

" 220 noot 54. Zie lord Moira's brief dd. 10 October 1818 in *Opvattingen* 407—408; *ov.* 67—68.

" 220 noot 55. Verg. *Opvattingen* 408; *ov.* 68.

" 220 noot 56. *Opvattingen* 394; *ov.* 54.

" 220 noot 57. Zie *Opvattingen* 404; *ov.* 64.

" 220 noot 58. *Opvattingen* 395; *ov.* 55.

" 220 noot 59. *Opvattingen*. Als voren.

" 221 noot 60. De brief dd. 19 December 1818 van het Britsch Bestuur luidt aldus:

1. We have had the honour to receive your Excellencie's despatches of the 5th and 8th October, the former, enclosing the protestation of your Excellencies in answer to those published by the Lieut-Governor of Fort Marlborough, regarding the proceedings of your Excellencies in the Eastern seas, and on the island of Sumatra, and the latter, enclosing the copy of a letter, adressed by Sir Stamford Raffles to his Excellency the baron Van der Capellen, communicating the remarks suggested to your Excellencies by the tenor of that letter.

2. The communications we have already had the honour to convey to your Excellencies, under date the 10th October, and 7th and 28th November (*a*) have explained to you our sentiments and views relative to the proceedings of Sir Stamford Raffles, which form the subject of your present representations.

3. The satisfactory assurances we conveyed to your Excellencies in those despatches will absolve us from the necessity of entering into any further detailed explorations, regarding the transactions, which have given rise to a correspondence, not more regretted by your Excellencies than by ourselves.

4. We ought not alltogether conceal our surprize, on perusing such a protestation, as is here alluded to, after your Excellencies had declared the incompetence of Sir S. Raffles to come into controversy with you, respecting political rights; and we must have some doubts, whether the document may not have a wider object than it professes. If that object be to emply a secret encouragement on the part of this Government to the measures of which you complain, we should not think it fitting to enter into any discussion, but should repose ourselves wholly on the proofs we have given of anxious disposition to cultivate harmony with the Government of Java, as well as our activity in the strict fulfilment of every article of the Treaty. If it be a mode adopted to bring forward pretentions, which may be in their issue unjustly prejudicial to British interests, the determination on such points rests with his Majesty's Government, not with us.

5. The whole question will be decided by the authorities in Europe, who are alone competent to pronounce upon the points in discussion, and we are persuaded, that no measures will be taken by your Excellencies any more than by the

(*a*) Deze laatste brief over Bandjermasin; zie mijn voorgaand artikel sub 100.

British Government, calculated to anticipate or embarrass the decision of our respective Sovereigns.

Bl. 221 noot 61. **De brief dd. 13 April 1819 van onzen Gouv.-Gen. aan Calcuta luidt aldus:**

J'ai eu l'honneur de recevoir la lettre que votre Excellence a adressée en son Conseil, aux Commissaires-Généraux de sa Majesté le roi des Pays-Bas, en date du 19 Décembre 1818, accusant réception de nos dépêches du 5 et 8 Octobre de la même année.

Votre Excellence en son Conseil considère comme superflu les nouvelles assurances, qu'Elle pourrait nous donner sur la manière dont elle envisage la conduite du chevalier Raffles, après les témoignages satisfaisants, contenus dans Ses lettres du 10 Octobre, du 7 et du 28 Novembre 1818.

Effectivement le contenu de ces dépêches ne nous laisse rien à désirer de la part de Votre Excellence en son Conseil, et la réponse que nous avons eu l'honneur de Lui adresser a pu en faire preuve (*a*).

De même la dépêche à laquelle celle-ci sert de réponse, n'exigerait aucune réplique de notre part, si la manière dont votre Excellence s'y exprime aux § 4 et 5 ne rendait une explication nécessaire pour lever le doute que votre Excellence paraît avoir relativement au but que les Commissaires-Généraux se sont proposés en rédigeant l'acte de protestation du 5 Octobre 1818.

Qu'il me soit permis de relever d'abord l'observation, que fait votre Excellence, qu'il lui paraît singulier que nous ayons émis un tel acte après avoir déclaré le chevalier Raffles incompétent à entrer en contestation avec nous sur nos droits politiques dans ces parages.

Nous n'avons en aucune manière changé l'opinion à cet égard, et la protestation que nous nous sommes vus obligés de dresser, n'y déroge point. Au contraire nous avons voulu couper court à toute correspondance avec le chevalier Raffles sur les objets, qu'il avait entamés, et qui ne le regardaient point, mais nous avons voulu en même temps repousser les fausses accusations qu'il avait lancées contre nous, contre les actes et contre l'esprit de notre Gouvernement. Nous n'aurions certainement pas eu recours à ce moyen de défense envers le serviteur d'un Gouvernement, si ami du nôtre, et dont l'amitié nous est si précieuse, si nous n'y avions été

(*a*) Dit antwoord in *Opvattingen* 395; *ov.* 55.

provoqués d'une manière si outrageante, si notre honneur national et nos droits n'avaient été attaqués par le faux point de vue sous lequel on avait représenté nos actions et nos intentions. Après les actes de protestations du chevalier Raffles, il ne nous restait plus de choix, *ou* il fallait garder le silence et voir se répandre dans cet Archipel les proclamations et protestations incendiaires et hostiles du chevalier Raffles, et accéder par notre silence, aux inculpations, qu'il s'était permises contre nous; *ou* nous étions obligés de nous expliquer franchement dans une pièce officielle et solennelle en faisant connaître sans détours la conduite dont notre accusateur s'était rendu coupable lui-même.

Cette explication suffira j'espère pour détruire la supposition de votre Excellence en son Conseil, comme si notre acte de protestation aurait un objet plus étendu que celui qui y est énoncé. Votre Excellence suppose que cet objet a pu être *ou* un soupçon envers le Gouvernement de votre Excellence, d'avoir encouragé secrètement les mesures contre lesquelles nous avons porté plainte; *ou* un mode adopté pour mettre en avant des prétentions, qui dans leurs résultats pourraient être préjudiciables aux intérêts Britanniques.

Je ne fais aucune difficulté de déclarer en mon nom, comme en celui de mes deux collègues, qui ont signé conjointement avec moi l'acte dont il s'agit, que ces deux suppositions sont également éloignées de la vérité, que l'acte n'a pour objet que celui qui y est si clairement exprimé, que c'est contre le chevalier Raffles et contre lui seul, qu'il est dirigé, et que l'hommage que nous y rendons en plusieurs endroits au Gouvernement et à la nation Britannique, est aussi franc, que les témoignages de considération pour le Gouvernement de votre Excellence, et notre désir de cultiver avec Elle les relations les plus amicales qu'Elle trouvera dans toutes nos lettres, sont sincères. — Je suis, ainsi que les membres de mon Conseil, parfaitement d'accord avec votre Excellence que les points en discussion seront décidés par nos Gouvernements en Europe, seuls compétents d'en statuer. Je me repose avec confiance sur cette décision. Je désire comme votre Excellence qu'en attendant nous nous abstenions soigneusement des deux côtés de toutes mesures qui pourraient tendre à anticiper sur la décision de nos Souverains respectifs ou y porter des difficultés. C'est ce désir sincère, si intimement lié à celui qui m'anime pour la conservation non interrompue des rélations d'amitié qui unissent nos Gouvernements, qui me fait envisager avec d'autant plus de peine

les nombreux empiétements que le chevalier Raffles s'est permis dans les mers de Malacca, dont de nouveaux embarras doivent nécessairement être la suite, et qui sont si peu conformes aux sentiments manifestés par votre Excellence.

J'ai eu l'honneur d'entretenir amplement votre Excellence sur cette matière dans mes dépêches du 25 février et 25 mars (*a*). Il ne sera donc pas nécessaire de revenir aujourd'hui sur ce sujet, sur lequel j'espère recevoir promptement une réponse de votre Excellence. Je me permettrai seulement, d'ajouter que des nouvelles ultérieures m'apprennent que les moyens, dont le chevalier Raffles s'est servi pour faire violer aux princes indigènes leurs serments et leurs devoirs envers le Gouvernement du Roi mon maître ne peuvent être qualifiés d'un autre nom que de celui de corruption: il leur a payé des sommes considérables et leur a fourni de l'opium. Ces dons n'ont pas suffi cependant pour étouffer la voix de leurs consciences. Les lettres du prince Tonkoelang et du Tommangong de Johor adressées au Vice-Roi de Riouw, dont votre Excellence porte connaissance, en offrent une preuve convainquante et bien peu honorable pour celui qui y a donné lieu.

Le Vice-Roi de Riouw nous donne journellement des preuves de fidélité et d'attachement. Il ne s'est pas laissé ébranler par les appas, qu'on lui a offerts. Il s'étonne cependant qu'une nation étrangère vienne violer le territoire d'un vassal du Roi des Pays-Bas (ce sont ses expressions) et réclame avec instances à ce titre de vassal la protection du Gouvernement du Roi.

Ceci suffira pour prouver à votre Exellence que cet état de choses ne peut durer, que des ordres prompts et précis de votre Excellence pour l'évacuation des territoires soumis au Roi des Pays-Bas sont d'une nécessité urgente, et ne peuvent souffrir aucun délai.

Cette dépêche sera remise à votre Excellence par le lieutenant de la marine Mark Bouwens, commandant le schoener colonial de Sa Majesté Wilhelmina. Je lui ai donné ordre de se rendre en toute diligence à Calcutta et d'y attendre les dépêches dont il plaira à votre Excellence de le charger. Je prends la liberté de recommander cet officier à la protection de votre Excellence durant son séjour à Calcutta.

(*a*) Zie sub 26 en sub 29 der Aanteekeningen van mijn hierna te publiceeren verhandeling over „De briefwisseling van Februari 1819 tot April 1820 tusschen de landvoogden van Nederlandsch- en Britsch-Indië over de stichting van Singapore".

Bl. 221 noot 62. Bl. 278 dl. II van Sir Henry Lytton Bulwer's „*Historical Characters*" (1868).

„ 222 noot 63. De instructie van 28 November 1818 en hare aanvulling dd. 5 December d. a. v. werden gepubliceerd in V. D. 269—270. Echter niet de hierbij volgende belangrijke opdracht aan Raffles:

Whereas it has been judged expedient to depute an accredited agent to treat with the governements of Johore, Lingen and Rhio, and to negotiate and conclude engagements with those powers, I, Francis Marquis of Hastings, knight of the most noble order of the garter, one of his Britannic Majesty's most honourable Privy council, Governor-General in Council, of all the British possessions in India, reposing entire confidence in your fidelity, prudence and integrity, do hereby constitute you my agent for the transaction of such affairs, with the states of Johore, Lingen and Rhio, as shall be given to you in charge by me, and I hereby vest you with full powers to that effect, declaring that I will confirm, whatever you may transact with the Governments of Johore, Lingen and Rhio in my name, and on my behalf, according to the instructions with which I have furnished or shall furnish you for that purpose.

Given under my hand and the seal of the Honourable Company, this 5th day of December one thousand eight hundred and eighteen.

„ 223 noot 64. In de *Elout*-verzameling van 's Rijks Archief zijn vele leemten, die men dan elders en speciaal uit het archief van het Ministerie van Koloniën moet trachten aan te vullen; bovendien gaat die verzameling niet verder dan het tijdperk van Commissarissen-Generaal. Om deze redenen meende ik mede bij het Ministerie van Marine moeite te moeten doen voor de verkrijging van de rapporten enz. der zeeofficieren van die dagen en speciaal o. a. van den schout-bij-nacht Wolterbeek, die in de door mij behandelde jaren belangrijke diensten in Oost-Indië heeft bewezen. Aan de welwillende ontvangst aldaar dankte ik o. a. de mededeeling, dat een door de familie ten geschenke gegeven verzameling-*Wolterbeek* op 's Rijks archief berustte. Hier werd mij dit inderdaad getoond; en ik had toen de voldoening op te merken, dat het over

het tijdperk tal van belangwekkende mededeelingen inhoudt, die men elders zoo licht niet zou vinden, zij het dan ook de lezing van menig journaal met al die windrichtingen, enz. bijzonder taai is.

Het in de verhandeling genoemd rapport van Dibbetz trof ik daar o. a. aan. Er staat, dat men den 26ⁿ April de reede van Batavia verliet; in Mijer's *Kroniek*, dat dit den 25ⁿ plaats vond. Zie Tijdschrift voor Ned-Indië bl. 515. Derde jaargang, 2ᵉ deel (1840).

Bl. 223 noot 65. Zie mijne „Bijdrage tot E. B. Kielstra's opstellen over Sumatra's Westkust dl. XLIV (1894) bl. 257 v. v. Verder hierna verwijzende, gebruik ik de woorden *Eene bijdrage*.

Wat betreft Muntinghe's advies op bl. 293 (ov. 37), dit is ook afgedrukt in de Handelingen der Staten-Generaal, zitting 1869—1870 als bijlage van de stukken, behoorende tot het voorstel: „Aanvulling van art. 62 van het Reglement op het beleid der Regeering van Nederlandsch Indië".

„ 225 noot 66. Zie o. a. Veth's „Aardrijkskundig en statistisch woordenboek van Nederlandsch-Indië" voce *Tjinko*. In den atlas van Ned.-Indie door J. W. Stemfoort en J. J. ten Siethoff leest men *Tinka*.

„ 226 noot 67. Zie *Eene bijdrage* 263—364; *ov*. 7—8.

„ 226 noot 68. Als voren 262; *ov*. 6.

„ 227 noot 69. Prince schreef nl. dd. 28 Junij 1819 den volgenden brief aan Du Puy (B: d. w. z. uit Bisschop's verzameling):

In consequence of its having been reported to me that it is your intention to take possession of the port of Bahros, I conceive it to be my duty to acquaint you that the chief of that place solicited the protection of the Honourable English East India Company, and that His Excellency the Governor-General of India after due investigation and upon thorough conviction of the independence of the port, did accede to the petition and granted the protection sought for, confirmed by a document dated 28th July 1814.

Wherefore I beg to suggest the propriety of postponing

your intentions, until my Government at Fort Marlbro' shall have advised with you on the subject.

I have etc.

Nattal
28th June 1819.

JOHN PRINCE,
Resident of Nattal, Tappanooly,
Ajer-Boongy.

Bl. 227 **noot 70. Prince's brief dd. 28 Juni 1818 aan W. R Jennings, resident te Benkoelen, luidde als volgt (B):**

I conceive it to be my duty to acquaint you that I have received information of the intention of the Dutch governor at Padang to take possession of the port of Bahros, and that a letter to that effect had been transmitted to the Chief.

Of its receipt by him I have not yet heard, but from a conversation I had with the Tooanko in May last, when the probability of such an application was suggested by me, he expressed his decided objection to receive the Dutch, and said that he conceived himself to be under the protection of the Honorable Company.

This expectation is founded on the conviction of his being under no obligation to submit to that Power or to any other, and on the document granted him by captain John Canning, in the name of His Excellency the Governor-General dated 28th July 1814, forwarded to the late President by that commissioner in his letter bearing dato 11th August following.

Upon reference to the same, you will do me the honour to furnish me with such instructions as may appear to you necessary; at the same time, I beg to add that the independence of Bahros was established in the opinion of the Commissioner from the circumstance of the Dutch having withdrawn their flag half a century back, during which period the Chief has been left to his own resources, and would have been annihilated by the power of Acheen, but for the timely interference of the Honourable Company.

Under the possibility of this report not reaching you soon, in consequence of the southerly winds, I conceive that I shall be doing my duty to write to the Dutch governor of Padang and acquaint him with the connection that exists between the state of Bahros and His Excellency the Governor-General, requesting the postponement of his intentions till you are pleased to state to him the interpretation of the contract.

I likewise understand that it is the intention of the Dutch to secure all ports and places of commerce on this coast,

which are not at present under the immediate control of our Government.

I have the honour to present copy of my letter to the Governor of Padang.

Bl. 227 noot 71. In B's verzameling worden de contracten van 29 Augustus 1680 en 20 Juli 1742 tusschen Indrapoera en de Nederlanders gesloten overgelegd, doch in het Engelsch; daar zij echter wel in onze archieven in het Nederlandsch voorhanden zullen zijn, kwam mij het niet belangrijk genoeg voor deze stukken, die bovendien niet tot de zaak zelven hier afdoen, over te nemen.

〃 227 noot 72. Geheel duidelijk is mij de Engelsche voorstelling niet. Zij wordt gegeven door de op bl. 235 vermelde commissie, die Raffles aangewezen had om de wederzijdsche rechten te onderzoeken, en bestond uit W. R. Jennings, C. Halhed en J. Salmond; deze commissie bracht rapport uit bij eene memorie, gedagteekend Fort Marlbro' 1 September 1819 (B). Nadat zij op het verdrag van Indrapoera met de Nederlandsche Compagnie heeft gewezen, laat zij het onderstaande volgen: 〃On proceeding further into the question regarding the right of the Dutch authorities to claim the country of Indrapore, we find that a similar compact as that made with the Dutch, was entered into by Mr Henry Heath, the resident of Mocco Mocco, bearing date the 27th October 1801. The Dutch having violated this compact by the attack made upon the Sultan, that chieftain considered himself to be no longer in allegiance with them...." — Hoe konden echter Nederlanders een tusschen Indrapoera en Engeland gesloten contract schenden? Bovendien in 1801 en volgende jaren, waarover verder de memorie handelt, hadden wij op de Kust niets te zeggen.

〃 228 noot 73. De Engelsche vertaling der verklaringen dd. 10 Maart 1819 van den vorst van Indrapoera luidde aldus (B):

I owe no allegiance to the Dutch nation; I consider *myself, my heirs, successors, and subjects* to have been absolved from it by a breath of good faith, confidence and of treaty by their having attacked me at four o'clock in the morning (which I repelled with success) without any intimation being previously made known to me as consistent with every prin-

ciple of justice and equity. In consequence whereof, I entered into a solemn arrangement with Henry Heath Esq. on the part of the English nation, confirmed by the then commissioner for the affairs of the residency of Fort Marlborough, Walter Ewer, Esq. which engagement is still valid.

In the event of the Dutch nation wishing to claim repossession of my dominions, I shall resist it to the utmost extent of my power and authority, and I do consider the English nation, by virtue of the engagement just recited, is bound in honour and in dignity to render me every support and protection I may require.

I now wish to conclude a specific engagement with the Honourable, the Lieutenant-Governor of Fort Marlborough and its dependencies, Sir Thomas Stamford Raffles, Knight, touching the support of my honour and dignity and the government of my country. The trade of my country and the proper authority can bear Padang in competition.

I claim fealty and superior sovereignty from Moco-Moco to Oorie (*a*), and I do also make the same claim on Padang and its subordinates and all the countries extending to Labouan Adjee as my ancient an hereditary rights and priveleges.

Given under my hand and sealed at Padang this 10th day of March in the year of Christ One thousand eight hundred and nineteen.

In the presence of
C. SALMON.
J. B. MAIDMAN.
J. STEWART.

„ 228 noot 74. **De verklaring dd. 6 April 1819 van den vorst van Indrapoera luidde naar de Engelsche vertaling aldus (B.):**

I declare myself, being the true representative of the first family of Menang Cabow, by right of progeny, being anciently derived from the Great Mogul. The present family of Paggar Ruyong being lineally descended from the same branch of ancestry, the *then* reigning sultan of Menang Cabow, who was my ancestor, was obliged to abandon his imperial seat at Paggar Ruyong in consequence of irruptions from the Javanese, who invaded it from Palembang, and he retired

(*a*) *Oerie* een zeeplaatsje op de zuidelijke grens van de afdeeling Mokko-Mokko, N. W. van Lais, aan de rivier van dien naam. In Veth's Aardr. Woordenb. ook *Srangei* geheeten.

to my country (*Indrapore*), then without a sovereign, but after the *Javanese* had been repulsed, his subjects came to entreat his return, which he declined, assigning that the situation of his new seat being more pleasant than the interior (being near to the sea-shore); perhaps he might have wished to avoid any mortification to his feelings, as it might have occasioned by his return, considering the necessity of his evacuation. Wherefore, He, at the entreaties of his subjects, sent one of his favorite adherents, entirely unconnected with his blood, to represent him in the interior; his relations, as have been observed, as lineally descended with him, would not acknowledge their subjections to the said adherent. They declared themselves sovereigns; since that event the interior (darrat) being divided into three saylos or states.

To corraborate the foregoing assertions, our respective ancient seals, descended to us from time immemorial, can offer the best illustration.

He then established himself at Indrapore; and all the countries from Bookit Breesan to the sea-shore, extending from Orie to Ayer Bonghy, were under his immediate jurisdiction. He was then styled «Raja Passeeseer Barrat». The countries from Ayer Bunghy to Labuan Adjee were afterwards annexed to his territory by the King of Acheen. (*a*)

The Dutch entered into engagement with my ancestor on their first settlement on this coast of Sumatra. Vide papers herewith presented nos 1 and 2.

The palace of my ancestor at Indrapore, together with his equipages and establishments, were grand and magnifiicent, equal in splendour and in wealth to any of the Malay princes; but unfortunately, in opposition to every feeling and sentiment of honour and dignity, it was destroyed and captured by the Dutch nation, and they reduced my ancestor to poverty, and sent him prisoner to Batavia, notwithstanding having fought 19 battles on their behalf. From whence he returned and was restored to his rank and dignity, nevertheless without any other restitution whatever.

Even the sultan of Bantam, who whas anciently only styled «Pangeran», but *(was?)* promoted to sultancy on account of his alliance with my family in ancient times.

I was proclaimed sultan on the 15th day of September 1774, as successor to my cousin, who died without any issue, being the next in heriditary succession. I was unfortunately attacked at daybreak, as mentioned in my first

(*a*) Dus Atjeh hielp Indrapoera vergrooten?

memorial, by order of the Dutch chief, without any cause being previously assigned to me, nor was it, in any manner, expected, which was repulsed with success. Since which I have thrown off my allegiance with the Dutch nation. I went to Fort Marlborough, where gratifying honours and attentions were paid me by the late Walter Ewer esq. commissioner for the affairs of that residency; from whence I was cruelly ordered and carried to my country on an implication «for receiving stolen goods", which was brought on a trial conducted by the late Thomàs Parr. esq. resident on Fort Marlborough and I was condemned on the most subborned and perjured evidences of convicts, in breach to the then established rules of the same and practices of court. There never was a trial (in my humble opinion) more arbitrary and tyrannical, and where more exertion of power was exercised than in the one I have just mentioned; nevertheless, on account of my descent, it had, at first, created the discontent at Fort Marlborough and terminated with that unhappy and fatal catastrophe.

I leave his memory free from insult, but I censure his public conduct towards me without any hesitation. I have had no means whatever to appeal to superior authority for redress.

I came to Padang after my misfortune, under express invitation from William Grant esq., the resident (*a*), and was received with the honour and attentions due to my rank and dignity, as sanctioned by the then resident of Fort Marlborough Richard Parry esq. My conduct, since I resided in Padang, being continually misrepresented to Government, becomes *(because ?)* it is more authorised (?) from jealousy of mind on the part of the native chiefs, as the superior sovereignty of this country being entirely vested in my blood. I was declared to have had no dues, nor even a right of residence here, which are totally inconsistent with the laws of this country. It will appear by the document, n° 2, that the chiefs of this settlement are my vakeels, and derived their honours from my ancestor, even the Panglemo himself. The «resident in charge" not being complacent with the addats, has frequently coincided with their opinion on any case in which I was concerned, to the end, that my ancient and heriditary rights and privileges may be invaded. Thus I am destitute of support to establish them, but it would not have been so much so, if I do not respect the British flag on Orange battery, and to their superior power and authority. I shall look up, with

(*a*) Grant was resident te Padang van 1807 tot 1814.

satisfaction, to their renowned honour and dignity for relief and protection.

The Pau-people, the Toedjoe Wootohs and many other tribes will always espouse my cause, and establish themselves under my banners.

Frequently my subjects from Indrapoere had come here, specially entreating my return, which I declined, being unsuited with my present inclination, until I can establish some permanent basis for the future government of my country. The determination, therefore, of the Honourable, the Lieutenant-Governor is expected with the greatest anxiety.

In conclusion, I have fairly laid down my dynasty and the misfortunes my ancestor had met with, as well as myself, confidently relying on meeting with every commisseration from the Honourable Sir Thomas Stamford Raffles, Knight, Lieutenant-Governor of Fort Marlbro' and its dependencies, whose mind is regulated with everything noble and admirable; consequently they will never fail to attract our esteem, voluntary and enthusiastic respect and submission, and his name will be ever implanted in our minds, and our posterity shall learn to respect it.

By the above mentioned paper, nr 2, I think it will entitle me to a proportion from the profit of the opiumfarm in this residency; however, I shall leave my case entirely for the benevolent consideration of the Honourable, the Lieutenant-Governor.

My circumstances, at present, are very much embarrassed, and it is a wish nearest to my heart to raise a small establishment in support of my honour and dignity, compatible with prudence and frugality, which if realised, every praise and gratitude shall attend the Honorable, the Lieutenant-Governor.

Given, under my hand and sealed this 6th day of April in the year of Christ, one thousand, eight hundred and nineteen (1819).

In the presence of
C. SALMON
J. STEWARD.

" 228 noot 75. Zie *Eene Bijdrage* 264; *or.* 8.

" 228 noot 76. "It appears that on the arrival of the Dutch at Padang the Sultan withdrew to the districts of Pau, where he received an invitation from them to return to Padang; this he declined and a party of troops having been subsequently sent to arrest him, and a large reward offered for

his person, he retreated to Indrapore, when, apprehensive of an attack from the Dutch, he has proceeded to Moco Moco, where he now is awaiting the decision of our government on his case." — Uit het op bl. 235 vermeld rapport van Raffles aan het bestuur te Calcutta, gedagteekend Fort Marlbro' 20 September 1819 (B).

Bl. 229 noot 77. „In datzelfde jaar is ook de post te Ajer Bangis, alwaar, gelijk vroeger gezegd is, ter bewaking van de vlag slechts een Boegineesch sergeant geplaatst was, geheel ingetrokken, en kort daarna vestigden de Engelschen zich op die plaats...."

Dl. III 145 van „Francis' Herinneringen uit den levensloop van een Indisch ambtenaar" (1856—1860).

„ 229 noot 78. Zie hier het Engelsch verbaal van de antwoorden door den toeanko en hoofden van Ajer Bangis gegeven op vragen hun dd. 26 Maart 1818 gesteld betrekkelijk de aanspraken van Nederland op hun gebied (B):

We believe that sixty years have elapsed since the Dutch quitted Ayer Bonghy, but we cannot be positive, as we have kept no account. Upon their departure, they set fire to all their buildings, and struck their flag and staff. They left no instructions with us or our ancestors, and imposed no obligations on us respecting their future return, and if it is now their desire to settle here, we declare it to be foreign to our wishes, and that our desire is to continue under the protection of the Honourable English East India Company, and further, we are not conscious of being under any obligation whatever to receive the Dutch again into our country, for since their departure we have never received aid from them in the various difficulties to which we have been exposed, interiorly and exteriorly, nor have they exercised any control over us, or opposed our inclinations to receive whom we pleased into the situation they once held; and more, since that period, we have permitted agents from Natal to reside at our qualla.

Volgen 6 handteekeningen van inlanders en 4 van de Engelsche onderzoekers. Daaronder nog eene verklaring, waarin de waarheid van het bovenstaande wordt bezworen door den Toeankoe, een Rajah en vier Datoe's.

„ 229 noot 79. Du Puy's brief dd. 3 Juni 1819 aan Prince luidde aldus (B):

The late acting British resident at this place having stated to me that Ayer Bonghy, one of the dependencies of Padang, was not under his authority, but has been attached to your residency by the English Government, I have to request that you will inform me if the necessary orders have already been given for delivering that establishment to the person duly authorized to receive it in behalf of the Netherlands Government, and should that not be the case, that you will be pleased to send them without delay.

Bl. 229 noot 80. Prince's afwijzend antwoord dd. 10 Juli 1819 luidde als volgt (B):

I have the honour to acknowledge the receipt of your letter dated 3rd ultimo on the 10th Instant.

In reply thereto, I beg to inform you that I have received the directions of the Honourable Lieutenant-Governor of Fort Marlbro' not to deliver up the station of Ayer Bongy to the Netherlands Government, which resolution I believe to have been formed by His Excellency the Governor-General of Bengal from the following circumstances.

First, that the Dutch flag has not been flying in Ayer Bonghy, or any guards or peons stationed there for the last 50 or 60 years.

Secondly, that for the same period the chiefs of that country have been left to their own resources to ensure protection and advantage and to make engagements with whom they pleased in which they have never been restrained or restricted by the Dutch Government at Padang.

Thirdly, that before the last war, commencing in 1793, Ayer Bonghy had fallen under the influence and control of the Acheenese, who, being dangerous neighbours to Nattal, had been removed by the English, and engagements entered into with the chiefs, whereby permission was granted to hoist their flag and to come under its protection which had continued up to the present period.

I have likewise the honour to present a true translation of the reply made by the Tooanko and chiefs of Ayer Bongy to certain questions put by me in March 1818 by ordres of the English Government, relative to any claim which your Government might be supposed to have on that country, whereby you will yourself judge of the illegality of urging a claim which has so little foundation.

If your opinion should differ from mine on this subject,

will you do me the favour to discuss the matter with the Governor of Fort Marlbro' whose orders only I can obey?

Bl. 229 noot 81. **Prince's brief dd. 10 Juli 1819 aan resident Jennings te Benkoelen luidt aldus (B):**

I have the honour to present the copies of a letter received this day from the Dutch resident of Padang, requiring the surrender of Ayer Bonghy to the Netherlands Government; and of my reply thereto, which I hope will meet your approbation.

As the Dutch resident required an expeditious answer, and his letter having been 37 days reaching me, I have thought proper to send it express to prevent any coercive measures being resolved upon, till your final answer reaches him. I therefore solicit permission to charge 15 dollars for the same.

" 229 noot 82. **Du Puy's brief dd. 16 Juli 1819 aan Jennings luidt aldus (B):**

I do myself the honour to acquaint you that the late British acting resident at this place, on my application for the restitution of Ayer Bongy as a dependency on Padang, referred me to the Resident at Nattal under whose authority the station of Ayer Bongy was represented to have been placed by the Goverment of Bencoolen.

I accordingly addressed a letter on the 3rd of last month to the Resident of Nattal, requesting to be informed if the necessary orders had already been given for the delivery of Ayer Bongy to the person or persons duly authorized to receive it on behalf of the Netherlands Government, and if not, such orders might be given without delay.

From the reply of the Resident which reached me yesterday, it appears that he objects to restore the settlement of Ayer Bongie to the Netherlands Government until furnished with orders to that effect from the Chief civil authority at Fort Marlbro'.

I have therefore the honour to request that you will be pleased to transmit to me for the purpose of being forwarded to the Resident at Nattal whatever instructions may be necessary to ensure the restitution of Ayer Bongy to the Government, which I have the honour to represent.

" 229 noot 83. **Raffles' antwoord dd. 6 Augustus 1819 luidt aldus (B):**

On my return to Fort Marlbro' on the 1st Instant, I had the honour to receive your letter of the 16th addressed to the late acting Resident, Mr. Jennings.

I lose no time in informing you of the grounds on which I do not consider Ayer Bongy as a dependency on Padang or subject to the restitution you request; these are substantially the same as appear to have been communicated to you by Mr. Prince in his letter of the 10th July.

(Volgen de drie punten in sub 80 *vermeld met overlegging van de sub* 78 *weergegeven verklaring).*

Under these circumstances I do not at present feel myself authorized to direct the transfer, but I have lost no time in submitting the point for the decision of His Excellency the Most Noble the Governor-General in Council, and in the meantime every preparatory mesure shall be taken for facilitating the delivery of the place, should such be directed.

Having stated to you explicitly the grounds on which I do not consider Ayer Bongy as falling within the operation of the Convention, I shall be happy, notwithstanding this reference, to receive from you the grounds on which you have formed a different opinion. If the grounds on which I object to the transfer are incorrect or the arguments on which you found your claim to restitution are entitled to more consideration, the case may be essentially altered, and whenever I feel myself justified in doing so, not a moment shall be lost in issuing the necessary orders for the immediate transfer, but as it now stands, I am satisfied you will concur with me in the impossibility of my meeting your wishes consistently with my public duty.

I avail myself of this occasion to acquaint you that the port of Bahros, to which it is understand similar claim is about to be made on the part of His Netherlands Majesty, is in like manner considered under the protection of the British Government. To save time I have also referred this point to the Supreme Government, and I shall feel obliged by your informing me whether any such claim is actually intended to be set up and the principle on which it is founded.

Pending the references made on these subjects, every facility dependent on our authority will be afforded at these two ports to the trade and intercourse of His Netherlands Majesty's subjects. The Netherlands vessels will be allowed to trade on the same footing as those of the English, and as no custom duties whatever will be exacted at Bencoolen (*a*), I trust that, whatever may be the decision, no inconvenience can accrue by the unavoidable delay.

(*a*) Eene nieuwe regeling om *Padang* ten onder te werken.

Bl. 230 noot 84. Zie Du Puy's rapport in *Eene bijdrage* 264; *ov.* 8.

" 230 noot 85. Zie Chassé's advies in *Eene bijdrage* 275; *ov.* 19.

" 231 noot 86. Du Puy's brief dd. 29 September 1819 aan Raffles luidt aldus (B):

I have the honour to acknowledge the receipt of your letter of the 6th ultimo (which reached me on the 4th instant) in reply to the application I addressed on the 16th July to the chief local authority at Bencoolen, during your absence, for possession of Ayer Bongy, in behalf of the Netherlands Government.

I take the earliest opportunity of offering to Your Excellency my acknowledgments for this speedy attention to my letter above alluded to, as well as for the readiness you express to effect the restitution of the port in dispute in the event of my furnishing Your Excellency with satisfactory grounds for my claim to such restitution, pending the reference you have made to His Excellency the Most Noble the Governor-General in Council.

A similar reference having already been made on my part to His Excellency the Governor-General in Council in Batavia, it would be unnecessary to enter into any further discussion on the subject locally, were it not for the willingness expressed by you as above to dispose of the question and accede to my claim on justifiable reasons being produced for so doing without waiting the issue of your reference to Bengal.

On the faith of this assurance, and in order to accelerate, as is my duty to do, the restitution I have claimed, as far as it depends upon myself, I do not hesitate to make Your Excellency acquainted with the grounds on which that claim rests, as far as the same are known to me hitherto, promising however that the total destruction of the Dutch records of this place, a circumstance so extraordinary as could not have been foreseen, and was therefore not provided against on my departure from Java, deprives me of many original and authentic date, which could no doubt otherwise tend to decide the question at once, and render it unnecessary to bring forward such arguments and points of evidence as I am for the present limited to, and which are chiefly the following:

1stly. That by art. 21 of my instructions from His Excellency the Governor-General in Council, extract of which with a translation I have the pleasure to enclose for more immediate

reference, Ayer Bongy is *specifically named* as one of the dependencies of Padang, of which I was to receive possession in behalf of the Netherlands Government, and that the post alluded to would in all probability *not* have been so specified by the Governor-General in Council, had there existed any doubt on the subject in the minds of the members of that Honourable Board, one of whom, as you are probably aware, was the *last* Dutch Resident of Padang, and therefore possessed of the best information on this point.

2ndly. That the whole of the arguments brought forward by the resident at Nattal, and repeated in the letter to which I have now the honour of replying, are either unfounded in fact or inadequate to the conclusions which that gentleman draws from them, in opposition to the claim of my Government.

Previously to entering into particulars in support of this assertion, I beg to request that it may be clearly understood not to imply any want of respect or confidence on my part towards the British authorities on this coast. I am aware that the arguments of Mr. Prince have been derived from the statements of native chiefs, who have risen to their present rank and influence under the British Government, and who still retain the same impressions which their former observation and later reports of the Dutch administration may have left on their minds, notwithstanding the very altered circumstances under which that administration has now resumed its seat on this coast, but I place sufficient reliance in the frankness and candour of the British authorities, and in your intimate knowledge of native character to expect the admission of my inference as to the degree of credibility which the statements of the chiefs under these circumstances may be estimated to merit.

This inference admitted (and I do not see any good grounds for disputing it) the whole fabric of opposition to my claim, which Mr. Prince has erected on the foundation of that statement, falls to the ground of itself, and the right of the Netherlands Government to the possession of Ayer Bongy becomes clearly established in consequence. Lest Your Excellency however should not be disposed to admit of this general conclusion, I beg to name the particular grounds on which the statement of the native chiefs appears to me so undeserving of credit.

From the copy of an annual report in my possession from Mr. C. H. van Eerath, then chief of the Dutch settlements on this coast to His Excellency the Governor-General of Batavia,

dated the 22nd December, 1789, extract and translation of which I do myself the honour to enclose, it appears, as Your Excellency will observe, that *at that date the Dutch flag was flying in Ayer Bongy and a Bugguese guard stationed there (a).*

A period of *thirty* years has not yet elapsed since then, instead of *fifty* or *sixty*, as Mr. Prince asserts.

It is however in my power to bring down to a much later period the actual presence of the Dutch flag and servants of the former Dutch East-India Company at Ayer Bongy.

It is proved by a declaration of the corporal of the guard at Priaman, to which post that of Ayer Bongy under the former system was subordinate, that the sergeant of the guard was not withdrawn fom the latter station until the departure of the French from Padang which took place in the year 1794 under the government of Mr. Chassé, and that even then two of the Bugguese guard remained there until Padang itself had fallen under British authority. I have the honour to enclose for Your Excellency's information the original of the declaration referred to (*b*), as also of a simular

---

(*a*) De naam van het Opperhoofd is in het stuk verkeerd gespeld. Het was *Christiaan Hendrik von Eralts*, die dd. 19 Augustus 1785 te Padang als opperhoofd verscheen en aldaar tot 1791 bleef. Zie *Francis* dl. III 140 en 145. — De door Du Puy wedergegeven extracten uit Eralts' rapport aan den G. G. Alting, zijn § 242: „De tegenwoordig geringe bezetting der posten Ayer Adjie en Ajer Bangis strekt mede tot een groot nadeel aan den handel alhier"; en § 243: „Ayer Bangis, daar niets tot bezetting ligt als een Boeginees sergeant met twee gemeenen, neemt thans al zijne benoodigdheden van Natal."

(*b*) Ik kon uit het Maleisch, zooals de kopiist het had wedergegeven, niet wijs worden, waarom ik de hulp van Dr. Brandes inriep, die de vriendelijkheid had voor mij het stuk te verbeteren en er eene vertaling naast te voegen. Een en ander volgen hier; het cursieve tusschen haakjes is van mij. Het gewoon (pasar) Maleisch is vermengd met woorden, die de herkomst van Sumatra's Westkust verraden.

Padang 22 September Moesim 1819 Adjărat (d. i. Hedjrah) 1234 pada Dzulqaidah.	Padang 22 Sept. 1819 (Hedjrah 1234, Dzulqaidah).
Katib Maharaja Secartaris tanja pada satoe orang toewa nan bernamah Să-ramat, ada tahoe tempo Kompani Olanda kasih tinggal Ajĕr Bangis.	Katib Maharaja Sekretaris vroeg aan een orang toewa, Seramat geheeten: weet gij iets (van wat er voorviel) toen de Hollanders Ajer Bangis verlieten?
Katanja ada amba tahoe, sabab amba	Hij zeide: ik weet er van, omdat ik

one, which though not equally circumstantial tends at least to confirm the fact that the sergeant of the Ayer Bongy

---

djadi korporal di Priaman, karana adat bitjara Ajĕr Bangis itoe poelang di Priaman, kalau tiada abis di Priaman bĕrpoelang di Padang, Tempo Kasih (*Chassé*) tjapei Comodor Prantjis ambil Padang, Prantjïs kaloewar dari Padang, ĕntah bĕrapa lama di bĕlakang itoe Sĕrsant Enoes (?) dari Ajĕr Bangis maoe poelang di Padang, singgah di Priaman, karana bagitoe ordi sarisari, amba tanja pada Sersant mĕngapa Sersant datang kamari, dia bilang amba dapat ordi poelang di Padang, kata amba mana tĕman Sĕrsant, Katanja lagi tinggal tjoema (?) satoe, dia ada di Padang, Komodor poelang di Batawi. Mr. Coles ambil Padang, dan orang Boegis nan tinggal di Ajer Bangis datang poela di Padang, sabab lambat Sersant balik di Ajĕr Bangis, dari sabab Sĕrsant lambat kombali di Ajĕr Bangis, Comodor bilang sama dia nanti di Padang amba poelang di Batawi satoe boelan sadja, dari amba pikir comodor bĕlom sampei di Batawi Mr. Coles datang di Padang.

Korporaal te Priaman was, want de zaken van Ajer Bangis werden te Priaman afgedaan, en als dat niet ging dan ging het naar Padang. Toen het Opperhoofd (*Chassé*) niet meer kon, namen de Franschen Padang. De Franschen verlieten Padang weer. Ik weet niet hoe lang daarna, (toen) wilde Sergeant Enoes van Ajer Bangis naar Padang terugkeeren. Hij kwam over Priaman, omdat dat de dagorder was. Ik vroeg hem waarom komt gij hier; hij zeide: ik heb bevel gekregen naar Padang terug te keeren. Ik zeide: waar zijn uw manschappen of makkers; hij zeide: er is er nog slechts één, die is te Padang, het Opperhoofd (*Chassé*) is naar Batavia teruggegaan, (*latende het gezag in handen van den secunde Dirk ten Hoeff*). Mr. Coles heeft Padang genomen, en de Boegineezen, die te Ajer Bangis verbleven, zijn weer te Padang gekomen. De reden dat hij zoo laat van Ajer Bangis kwam: dat hij zoo laat van Ajer Bangis terugkeerde, is omdat het Opperhoofd hem zeide: wacht te Padang, ik ga slechts voor een maand naar Batavia terug (*Chassé was naar Batavia gegaan, om zich over het verlaten van Poeloe Chinko te verantwoorden*) naar ik denk (*ten rechte*), was het Opperhoofd nog niet te Batavia toen Mr. Coles (al) te Padang kwam.

Maoe toewan bĕrsoempah, dan lagi mana soldadoe itoe sakarang.

Wil u zweren, en waar zijn de soldaten thans?

Amba maoe bĕrsoempah, tantangan dari Sĕrsant itoe soedah poelang di Batawi dan satoe Boegis itoe poelang di Djawa dan satoe mati di Padang.

Ik wil zweren, en wat den sergeant betreft, die is naar Batavia gegaan, en één Boeginees is naar Java gegaan en een andere overleed te Padang.

Sworn before me
J. Du Puy
Resident.

Dĕngan pĕrgatahoean
Katib Maharija
Sĕcartaris.

guard was recalled by the *last* Dutch resident after the French had evacuated Padang, about *twenty five* years ago (*a*).

It only remains for me to point out to Your Excellency the effect which these statements have on that of the present native chiefs of Ayer Bongy and on the question in general, which is:

3rdly. That the first assertion founded on their statements, viz. that *the Dutch flag has not been flying in Ayer Bangi or any guard or peons stationed there for the last fifty or sixty years* being proved above, as I trust Your Excellency will admit, to be totally incorrect, it follows that the second assertion that the *chiefs have for the same period been left to their own resources to encure protection and advantage, and to make engagements with whom they pleased,* is equally undeserving of consideration.

The country of Ayer Bongy was made over to the Netherlands Government by solemn contract with Orang Kayah

---

(*a*) Padang 22 Hari September moesim 1819 Hedjrah 1234 pada 2 Hari Dzoelhidjah.	Padang 22 Sept. 1819 (Hedj. 1234, 2 Dzoelhidjah).
Secartaris tanja sama Nakoda Kasim, apa ada toewan tahoe dalam baharoe Ajer Bangis.	De sekretaris vroeg aan Nakoda Kasim, weet u iets nieuws van Ajer Bangies?
Kata Nakoda Kasim tempo Comodor Von Eralts di Padang amba poelang datang djoega di tanah Nias bĕrlajar tatapi amba singgah djoega di Ajĕr Bangis sabab itoe tempo toewan Comodor itoe kirim dalam tangan saja gadji Boegis nan djaga di Ajer Bangis sabab itoe amba tahoe ada djoega mandoer Olanda di sitoe.	Nakoda Kasim zeide: toen het Opperhoofd Von Eralts te Padang was, ging ik juist terug naar Nias, maar ik ging ook aan te Ajer Bangis, want het Opperhoofd had mij toen de gage voor de Boegineezen, die te Ajer Bangis lagen, mede gegeven; daardoor weet ik dat daar een Hollandsche mandoer was.
Apa lagi lain dari itoe.	Wat nog meer?
Amba pariksa sama Sakandar ja itoe anak Sersant Enoes nan djaga die Ajĕr Bangis dia bilang sama amba sabab bapa amba kaloear dari Ajĕr Bangis dari nagĕri Padang soedah diambil Prantjïs tempo Comodor tjapei.	Ik onderzocht bij Sakandar, den zoon van Sergeant Enoes, die te Ajer Bangis lag; hij zeide mij dat zijn vader van Ajer Bangis was heengegaan, omdat Padang door de Franschen was genomen, toen het Opperhoofd niet meer kon.

Sworn before me	Dĕrgan pĕngatahoean
J. Du Puy	Katib Maharaja
Resident.	Sĕcartaris.

Batoowah and the other chiefs, dated the 23rd November, 1755, as Your Excellency will perceive from the enclosure (N° 5), and was therefore a lawfully acquired territorial possession of that Government which could not even by these chiefs themselves or their successors be transferred or alienated to any other sovereign without the concurrence of the Netherlands authority *(a)*.

The same cause which led to the suspension of that authority, of course prevented any interference of those who had exercised it in the affairs of Ayer Bongi, but this is equally the case with all the former Dutch settlements in the East, including those which have already been restored to the Netherlands authority, and such a plea for refusing that restitution, was, I am satisfied, never contemplated or brought forward by any of the representatives of the British Government.

4thly. That whatever engagements for the protection of Ayer Bongy from the Achinese, and consequent permission to hoist the British flag at that port, may have been entered into, since the suspension of the Dutch authority on this coast by the agents of the British Government, or of any of its local officers with the successors of the chiefs before mentioned, can of course have been only provisional, and subject to the concurrence of the Netherlands authority, as their original sovereign, and *for whom* Padang and its dependencies was occupied by the British Government, if dated *prior* to that suspension, such engagements must be invalid and of no effect, unless made under a similar sanction, which does not appear to have been the case.

Having now candidly laid before Your Excellency in compliance with your request the grounds on which my claim to the possession of Ayer Bangi rests at present, and which under the circumstances of the case, I am induced to hope will be sufficient in your candid judgment to justify the restitution I request, I beg to declare explicitly that at all events the Netherlands Government reserves to itself the right of

(a) Het contract werd aangegaan door den commandant Simon Frederik van Herzeele, ten einde het voortdringen der Engelschen te beletten, die ook dergelijke contracten sloten met de bevolking van Natal, enz. In de door Du Puy overgelegde bijlage 5 worden deze artikelen uit het contract van Ayer Bangies opgenomen:

1. Wordt aan de Edele Compagnie hun land in vollen eigendom opgedragen en haar lieden onder derzelver gehoorzaamheid gesteld.

2. Vermogen Zijlieden geene vreemde Europeesche of andere natiën in haar land te gedoogen om geene redenen.

bringing forward any other or more positive grounds for the claims, which may be hereafter made known to me, either from Batavia or elsewhere, and which I am now prevented making use of, by the absence of all the Padang records, and my being consequently deprived of authentic reference, except to a few detached papers, which I casually and fortunately brought with me.

In allusion to the second point noticed in Your Excellency's letter, I should be happy to be informed of the circumstances which have caused it to be understood at Bencoolen that a similar claim is about to be made to the possession of the port of Baros, on the part of His Netherlands Majesty, to that I have thought it my duty to advance with regard to Ayer Bangi.

If any communication from the resident at Natal have, as I have reason to conclude, given rise to the supposition, that gentleman would I apprehend be unable to produce any evidence in support of such a statement beyond the fact of my having sent a complimentary letter to the chief of Baros some time ago containing simply the communication of my arrival at Padang, a communication which was made to most of the chiefs on the Coast, but was unaccompanied, in this case, by a copy of the proclamation announcing the re-establishment of the Netherlands authority, which was forwarded at the same time to be published and fixed at all the ports and places, the possession of which was claimed by my Government.

Whether, and how, the resident of Natal became acquainted with this communication, I acknowledge I am at a loss to decide, as well as on what grounds he addressed me a letter shortly afterwards, suggesting the propriety of my deferring taking possession of Baros until the Government of Fort Marlborough should have advised with me on the subject; I must confess that I was not prepared to consider the port of Baros as subject to the authority of the resident of Natal and Tappanoeli or even to find it numbered among the British possessions on this Coast, and was therefore not aware of the necessity of corresponding with Mr. Prince on the subject.

As it appears however that a similar report has obtained credit at the seat of the British Government on this Coast, and Your Excellency expresses a desire in consequence to be informed how far the same is correct, I hasten to prove my readiness to satisfy Your Excellency on that head by the information that I had received no specific instructions from

my Government as in the case of Ayer Bangi to take possession of the port of Baros, and to add the assurance that as far as I am aware of, it is not the intention of the Government which I have the honour to represent, to undertake any measures with regard to that port calculated to place the Chief in want of the protection of the British Government, which I conclude was promised him in that expectation.

In conclusion I do myself the honour to request Your Excellency will accept my acknowledgments for the facilities intented to be afforded at these ports, as far as may depend on the British influence, to the trade and intercourse of His Netherlands Majesty's subjects, pending the references you have deemed it necessary to make on the question.

Bl. 231 noot 87. Ziehier de Engelsche vertaling van den Maleischen brief (B):

We feel ashamed to say that to the best of judgment, the number does not exceed 40 slaves, male and female.

You also request to know the exact period of the Dutch leaving this place. We have related to the sergeant for your information every particular that we can recollect of that event.

It is our duty to acquaint you that (*a*) it is the intention of the Honourable the Lieutenant-Governor to surrender Ayer Bangi to the Dutch authorities, that we are unanimously unwilling to receive them, because their orders widely differ from those of the English Government.

If the reports we hear are true, the Dutch tax houses, cocoanut trees and slaves; to such a regulation we could never submit. If therefore it is the intention of Tuhan Besar to withdraw from Ayer Bangi, we request permission to remove to Nattal, and if that favour is refused us, we will retire into the interior of Mundheeling.

Such are our wishes and sentiments which we convey to you.

Volgen de handteekeningen van den Toeankoe Moeda, van Rajah Poetih en van 4 Datoo's.

" 231 noot 88. Prince's brief dd. 25 October 1819 aan Raffles luidt aldus (B):

I have the honour to present a copy and translation of a letter received this day from the Tuankoo and chiefs of Ayer Bangi, and with reference thereto to report the information received in addition respecting the departure of the Dutch from that station.

(*a*) Ik vermoed dat hier het woordje *if* of iets dergelijks werd weggelaten.

Mr. Peter Badwhin (*a*) was in charge of Ayer Bangi, when he received an order from Padang to proceed to Kanally and destroy it (*b*); he was however defeated and returned to Ayer Bangi; from thence he was recalled to Padang. A Mr. Petre Kroam was sent to Ayer Bangi in his place (*c*), who brought with him a detachement of troops, and with the assistance and co-operation of the Tuankoo and the chiefs of Ayer Bangi, he proceeded against Kanally with more success than his predecessor. The natives here inform me that Mr. Wyatt was resident at Nattal when the war took place between the Dutch and the Tuankoo of Kanally (*d*). Mr. Wyatt' engagements with the chiefs of Nattal are dated in the year 1763. It was on Mr. Kroam's return to Ayer Bangi from Kanally that the Dutch cut down their flagstaff, set fire to the buildings, and evacuated the station.

About 12 months after, the Passuman- and Kanally people attacked Ayer Bangi for having assisted the Dutch (*e*).

Twenty years (more or less) subsequent to the evacuation, Mr. Van Eerath, who was governor of Padang, sent three sloops and some Bugguises to re-establish the station, together with some marchandise, but the Tuankoo would not permit them. The merchandise he allowed to be landed and disposed of at his own house. A twelve-month after, another sloop was sent with merchandise, which the Tuankoo allowed to be sold. The person in charge of then requested permission to leave two Bugguises at the Qualloo, which was granted, but when the French took Padang, they were withdrawn, and no intercourse whatever had taken place with the Dutch since.

The capture of Padang by the French was in December 1793.

Bl. 231 noot 89. **Raffles' brief dd. 20 Maart 1820 luidt als volgt (B):**

It was not until my late return to Bencoolen that I had the honour to receive your letter of the 29th September last on the subject of Ayer Bangi.

I have not yet received the sentiments of the Governor-General in Council on the reference which has been made

---

(*a*) Bedoeld wordt de onderkoopman en resident te Ajer Bangis *Boudewijns*.

(*b*) In 1762 begon de vorst van Klein Pasaman, gewoonlijk Soetan di Kanali geheeten, het hoofd op te steken.

(*c*) Ik denk dat bedoeld is de vaandrig Lehman.

(*d*) Zie over dezen oorlog o. a. *Francis* III 131—136.

(*e*) Het verhaal is zeer onduidelijk en kan moeielijk door mij geverifieerd worden. D° 17 September 1768 sloot Boudewijns een verbond met Groot Pasaman, dat door Klein Pasaman werd aangevallen.

on the subject, but I should have been most ready to have ordered the immediate transfer of the place if the arguments adduced by you had been conclusive on my mind. I regret that they are not so, and that I am compelled by my public duty still to continue the British flag at Ayer Bangi. In doing so I beg you will consider that I have given every due attention to your representation and that I am fully sensible of the conciliatory spirit and desire, to afford the most correct information, which it evinces.

You appear to find the claims of the Netherlands authorities on the circumstances of the country having been made over by solemn contract to the Dutch in 1755, from which you argue that no engagement entered into with the chiefs for hoisting the British flag, whether prior or subsequent to the suspension of the Dutch authority at Padang, can be considered valid without the concurrence of the Netherlands authority.

My objection to transfer the place is founded on the circumstance of the Dutch establishment having been withdrawn from Ayer Bangi before we took possession of Padang. This fact is admitted in your letter, and I argue that we cannot restore to the Netherlands authority that which we did not receive from the Dutch. It is clear that Ayer Bangi was not given over to us as a dependency on Padang, and that we never received it or considered it as such.

I do myself the honour to enclose for your information a further letter with its enclosure which I have received from the resident at Nattal, in confirmation of the fact that no establishment on the part of the Dutch Government was maintained at Ayer Bangi subsequent to the conquest of Padang by the French.

I am happy to find that there is no difference of opinion as to the facts and that the question rests entirely on the construction which may be put on the terms of the Convention.

I request to express my acknowledgments to you for the explanation regarding Baros. The chief of that place had represented his apprehensions on the subject and called for our interference. You are probably aware that the independence of Baros has long since been guaranteed under the protection of the British Government, and that the Tuankoo possesses a certificate to this effect under the signature of the Governor-General's agent; his communications were therefore naturally made through the resident of Nattal or Tapanoeli.

Bl. 232 noot 90. „Bij onze hervestiging op deze kust, tengevolge

van de overname van het bestuur te Padang uit handen van het Britsche gezag op den 22ⁿ Mei 1819, strekte zich het grondgebied dezer Residentie langs de kust niet verder uit dan van Priaman tot Indrapoera, terwijl te Semawang in de Padangsche bovenlanden een kleine post van 30 man troepen werd gevonden, zonder eenig gezag of invloed over de bevolking te kunnen uitoefenen."

Francis III 43, alwaar echter abusivelijk staat *den* 12ⁿ *Mei*.

" 232 noot 91. Francis III 157 vv.

" 232 noot 92. Zie het rapport bij V. D. 301: "Het etablissement van Padang, op de Westkust van Sumatra is, sedert de herstelling van het Nederlandsch gezag voor een oogenblik bedreigd geweest met een inval van de hoofden der Toedjoe Kottas, die zich ook in vroegere tijden meermalen tegen het Gouvernement hebben verzet, doch een voordeel, door het garnizoen aldaar op de verzamelde menigte der muitelingen behaald, heeft het gevaar doen verdwijnen, en thans is alles daar rustig, ofschoon de nabuurschap van Benkoelen geene voortdurende stilte kan doen hopen, zoolang het bestuur aldaar in handen blijft van een man, die geene middelen onbeproefd laat om de Nederlandsche regeering in een gehaat daglicht te stellen, en haar vijanden te berokkenen."

" 232 noot 93. Men leest nl. in lord Moira's rapport dd. 18 Maart 1820 (B):

"Although we are not aware that any misunderstanding exists at present regarding the powers of Sir T. S Raffles, and although his former unauthorised proceedings at Bencoolen have already been disavowed and remedied by this Government, we have in obedience to the peremptory orders contained in the 8th paragraph of your letter, directed that gentleman to make public your disavowal of those proceedings. It is almost unnecessary to assure your Honourable Committee that we shall be guided in all our transactions in the Eastern Archipelago by the spirit of the opinions which you have been pleased to express. Our official correspondence with the Dutch authorities and the private letters of the Governor-General to

the Baron Van der Capellen have courted harmony in the most earnest manner."

Over deze correspondentie in eene volgende verhandeling.

Bl. 232 noot 94. Met klachten over onze fiscale tarieven, wonden Raffles en de Britsch-Indische kooplieden aanhoudend het publiek in Engeland en de Britsche autoriteiten op. Uit dien hoofde moest onze Regeering dikwerf het logenachtige der voorstellingen aantoonen. Zoo waren reeds in 1818 bezwaren naar het Engelsch ministerie gezonden, over het voor Java en Madoera door C. C. G. G. dd. 28 Augustus 1818 vastgesteld tarief; Castlereagh sprak er onzen Gezant over aan. Zie *Opvattingen* bl. 472—473, ov. 132—133. Dientengevolge schreef de Minister voor het Publiek Onderwijs, de Nationale Nijverheid en de Koloniën, Falck, dd. 27 Februari 1819 het volgende aan zijn ambtgenoot van Buitenlandsche Zaken:

Bij het nagaan der rechten op den in- en uitvoer van goederen op Java en Madoera vastgesteld, zal Uwe Excellentie, naar ik vertrouw, bevinden, dat het verschil daaromtrent tusschen Nederlandsche en vreemde vlaggen gemaakt, geenszins te boven gaat die mate van bescherming, welke iedere regeering aan haar eigen onderdanen en derzelver industrie verschuldigd is. Maar minst van allen kunnen de Britsche kooplieden over deze veranderingen klachtig vallen, en zulks uit tweederlei hoofde:

Vooreerst omdat zij, nu Java onder Nederlandsch gebied is, slechts *twee* ten honderd meer van de door hen aangebrachte goederen betalen, dan toen de Engelschen zelven de kolonie bezet hielden. Immers had hun tarief van 1 Februari 1815, hetwelk tot op de aankomst der Nederlandsche expeditie in vigeur is geweest, 10 pCt. op de factuurswaarde dier goederen gesteld, welke waarde alvorens, wanneer het Britsche bodems gold, met 30 en ten aanzien van vreemde met 60 ten honderd vermeerderd wierd. — Thans worden alle facturen, zonder onderscheid met 30 ten honderd verhoogd, en de Engelsche, zoowel als andere vreemde kooplieden, daarvan 12 pCt. aan rechten moetende betalen, zoo blijkt, gelijk ik zoo even opgaf, dat hun handel slechts twee percent meer bezwaard is dan toen hun eigen bestuur in de Kolonie gevestigd was; een onbeduidend onderscheid voorwaar, wanneer men

Ten tweede het oog slaat op de bepalingen die, nopens diezelfde materie, in de bezittingen der Engelsche Oost-

Indische Compagnie worden in acht genomen. Volgens officiëele stukken, die ik thans voor mij heb liggen, betalen op *Prince of Wales Island (Pulo Pinang)* Britsche goederen 2½ pCt. op het inkomen; vreemde goederen in Britsche schepen 5, en alle goederen onder vreemde vlag aangebracht 8.

Ter kuste van *Coromandel* zijn de in- en uitgaande rechten voor de Britten op 8, voor alle vreemdelingen op 16 pCt. gesteld.

In *Bengalen* eindelijk, vordert men niet alleen van vreemde ladingen het dubbele van hetgeen de Engelsche voldoen moeten, maar sommige artikelen, bij voorbeeld dekens, betalen aan boord van Engelsche schepen slechts 2½ pCt., terwijl daarvoor 7½ voldaan worden moet als de aanvoer door vreemde bodems geschiedt: en, wat nog meer is, voortbrengselen van Britschen grond en nijverheid, zooals koper, tin, ijzer, staal, wollen stoffen enz. zijn, bij een reglement van 26 Augustus 1815, van alle rechten vrijgesteld geworden.

Het rapport van C. C. G. G. over het door hen gewettigd tarief vindt men afgedrukt op bl. 257 vv. der *Bijdragen* van Elout van 1863. Men zie ook het adres van de Kamer van Koophandel te Amsterdam dd. 23 Januari 1817 bij V. D. 201 noot 1), waar, op de wijze als Falck het doet, op de beschermende rechten van Engeland wordt gewezen; zoomede de wederspraak van Elout in zijne *Consideratiën* van Nov. 1815 op bl. 54—56 *Bijdragen* van Elout van 1863.

Bl. 232 noot 95. Raffles' brief dd. 6 Augustus 1819 aan den Gouvernements-secretaris C. P. Metcalfe luidde als volgt (B):

Enclosed I have the honour to transmit, for the information and orders of His Excellency the Most Noble the Governor-General in Council, copy of a correspondence which has taken place with the Commissioner and Resident of Padang on the subject of the ports of Ayer Boongy and Bahroose, situated to the northward of Padang on the westcoast of Sumatra.

The circumstances of our connection with the former place Ayer Boongy are set forth in the letter from Mr. Prince, and repeated in my letter to the Duth commissioner of this dato, and as I have at present no grounds to doubt the accuracy of this statement, I trust my conduct will be approved in declining to transfer the place until I have received His Lordschip's definite instructions on the subject. Should my present information prove to be erroneous or the Dutch

authorities be able on other grounds to substantiate their claim, I shall not hesitate to direct the immediate transfer notwithstanding this reference.

The port of Ayer Boongy is in some respects superior to Padang and capable of great improvement. For the last 20 years in consequence of our possessing Padang, it has declined in importance, but under the change which has taken place, it may under our protection be expected to advance rapidly as a free port, and eventually to rival Padang, where the general trader already finds himself excluded by the heavy duties which have been exacted.

On the subject of Bahroose, I request to refer to the proceedings of captain Canning, as noticed by Mr. Prince and to observe, that the re-establishment of the Dutch at Bahroose was an object of great alarm and anxiety to the king of Acheen during the recent mission to that state. The possession of Bahroose would in the opinion of that chieftain give the Dutch a complete influence over the whole of the northern ports.

It may perhaps be unnecessary for me to observe that both Ayer Boongy and Bahroose are ports far more important from a commercial point of view than any of the dependencies of Bencoolen to the southward of Padang, and that if it is an object to maintain our establishment at Tappanooly and Nattal, the possession or control of these ports is essential for uniting and strengthening our influence to the northward.

Bl. 232 noot 96. De herinnering dd. 20 Maart 1820 luidde (B):

I have the honour to transmit for the information of His Excellency the Most Noble the Governor-General in Council copy of a letter received from the Netherlands resident at Padang, together with my reply thereto with its enclosure respecting Ayer Bunghy and Bahroose.

I request to add that I have nót yet had the honour to receive the instructions of His Lordship in Council on my former reference on this subject.

" 233 noot 97. De brief dd. 15 Juli 1820 van den Gouvernementssecretaris te Calcutta aan Raffles luidde aldus (B):

I am directed to reply to your despatches of the 6th August 1819 and 20th March of the present year relating to Ayer Bangi and Bahroose.

As there does not appear to be any claim advanced by

the Dutch government on Bahroose, no instructions are considered necessary in regard to that port.

With respect to Ayer Bangi, the Governor-General in Council does not possess sufficient information and must therefore postpone a final determination. At present it does not seem that the claim of the Dutch is clearly established. Neither is the statement on our side perfectly convincing.

His Lordship requests that you will transmit a copy and translation of the engagement by which Ayer Bangi came under our protection, and report the precise date of that event.

Your proceedings as described in the despatches now acknowledged, are approved.

Bl. 233 noot 98. **Jarret's rapport was van den volgenden inhoud (B):**

The Dutch were brought to Ayer Bungoy by a chief of the country of Singabaye situated between it and Nattal; it is not known when they first settled here; they built a small fort (now level with the ground) and carried on a trade for some years. Either not finding it answer their expectations, or for some other cause they quitted it about the year 1764, since which period they have never attempted to resettle, or resume it (*a*) and their settlement of Padang has been twice in the interim taken by the English.

The Tuanko of Ayer Bungoy subsequently invited the Atchinese to settle there under Datoe Sebbee Cummiss. It is not certain how long they possessed it, but something more than ten years when this Datoe died, Nollodo .... (*b*) succeeded him, however being totally unfit for his station; the Atchinese were fomenting quarrels continually and breeding disturbances among themselves, which determined the Tuanko to call the English. For this purpose he deputed Eang Sa Tuan to Nattal about the year 1776, offering the settlement to the Company. Two Atchinese agents from Nattal with a party of Bugguesses were sent on the part of the Resident to take possession of the place and it has remained ever since under the jurisdiction of the Honourable Company. In 1796 Mr. Prince renewed the agreements with the Tuanko. The Dutch have not once attempted to reclaim their authority; on the contrary in cases where applications to the Tuanko have been necessary, they have been made through the Nattal resident.

(*a*) Het behoeft wel niet herinnerd te worden, dat dit geheel onjuist is.

(*b*) Wat dat voor eene geschiedenis is, weet ik niet. In Bisschop's stuk staat bovendien op de plaats der tittels „80 Bat", dat ik evenmin begrijp.

There is a very fine river here which continues deep for a long distance up the country; large praws, Cheeneahs *(jonken??)* and sloops can enter it and proceed up a days journey. This is the nearest port for the Padang- and Nattal gold traders, their several districts laying contiguous to it; bees wax, dammer, brimstone, cassia, birds nests, etc., may be easily procured. No one attempts to carry on a regular trade, or could this be done unless the place was properly settled. The soil is exceedingly fertile and fit for the pepper vine grain and all other products of the coast. The bay N. and S. in extent from Ayer Bungey to Pulo Panjang (*a*) is about eight miles and in depth near six. You may lay within half a mile of Pulo Panjang and two from Ayer Bungey Head near the river in safety Lat. 20 south under Pulo Panjang and off the eastern end of it. You are secure from all northern and westerly winds. There is likewise anchorage on the northermost side. The channel off the east end divides it from Pulo Pangalaran, which is situated so contiguous to the main as not to be distinguished from it from the anchorage. Here is however a fine bay entirely secure from all winds and where vessels may be caruned. The depth of water at the entrance which opens to the south-west is at high water nearly five fathoms. This opening is very broad. The channel towards the westward is narrow, and will admit only a long boat from shallowness. Pulo Pancal (*b*) is situated near two miles off the southward end of Pulo Panjang. This island is small but well cultivated; here ships might procure water, stock, fruits and roots etc.; Pulo Yelloor (*c*) is uncultivated and situated more to the southward. Besides these there are two more small islands about N. N. W. of Pulo Panjang and close to it. There are channels between both and secure anchorage but a narrow channel betwixt the nearest and Pulo Panjang; all these islands are claimed by the Tuanko of Ayer Bungey. Pulo Panjang has been settled and cultivated only since the Company have had possession of Ayer Bungey by some Atchinese, under the direction of the Nattal residents with the consent of the Tuanko or was it ever attempted by the Dutch or Atchinese (*d*) prior to this, being then an entire

(*a*) Poeloe Pandjang is de baai van Ajer Bangis.

(*b*) Poeloe Panca in de baai als voren.

(*c*) Ik denk bedoeld wordt Poeloe Tello.

(*d*) De verslaggever wil zeggen, dat vóór de Engelsche pogingen de bebouwing niet is beproefd.

jungle. The hilly part is now covered with about 30.000 pepper vines in a very thriving state; many of these are young and the produce not more than 150 peculs annually, which is exclusively purchased by the Company, the same as at any other place under their jurisdiction. The advancements however have been made by the Nattal concern, who have about 3000 Pagodas now outstanding there, and the present state of the gardens is solely to be attributed to the exertions of the residents. From the late disturbances some of them are from want of care going to decay. There are many fine fruits trees of different kinds on the island, cacoanut trees, and good water.

Bl. 233 noot 99. De lastgeving dd. 28 Juni 1820 van Raffles aan Prince luidt aldus (B):

In consequence of the length of time which has elapsed without my receiving any reply to the reference made to Bengal, respecting Ayer Bungey, you will be pleased, immediately on receipt hereof, to withdraw our establishment from that station, informing the native authorities that in so doing we do not forego our own claims nor admit those of the Dutch, but that the question is still under reference to the higher authorities.

In my communications on the subject to the resident at Padang I shall inform him that I have withdrawn the establishment in full confidence that his Government will not occupy the port until a decision is received from our mutual superiors. I am desirous that they should consider the act of withdrawing as arising exclusively from my desire to shew a respect to their Government and in no way induced by any change in the opinion on the subject already expressed on my part. If under these circumstances the Dutch authorities do take possession of the station to our exclusion, it will of course be under a protest for me.

" 233 noot 100. Raffles' brief dd. 28 Juni 1820 aan Du Puy luidt als volgt (B):

In consequence of the length of time which has elapsed without my receiving any reply to the reference made by me to Bengal on the subject of Ayer Bungie and the anxious desire which I feel to shew every respect and deference to your Government, I have directed the resident at Nattal to withdraw the British establishment from Ayer Bunghy until a decision is received respecting it.

At the same time I request to state that my opinion on the question remains unaltered and that in adopting this measure out of respect to the Netherlandish Government, I fully rely on the observance on your part of the same degree of respect to the British Government, in also abstaining from the occupation of the place pending the references which have been made.

I have the honour to enclose under a flying seal duplicate of my instructions to the resident of Nattal, which after perusal I will thank you to close and forward.

Bl. 233 noot 101. Op bl. 94—95 der vermelde kroniek van Mijer leest men nl.:

„Niet dan na herhaalden last van het Britsche Opperbestuur in Bengalen kon de Luit.-Gouv. van Bencoelen Raffles tot de overgave van Padang besluiten, en toen hij zich door hooger gezag daartoe gedwongen zag, verdroot die afstand hem zoo zeer, dat hij eerst zwarigheden opperde om den post van Ayer Bangies onder dien afstand te begrijpen, en later, hangende de beslissing der vraag, of die plaats al dan niet onder de onderhoorigheden van Padang behoorde, dezelve verliet en *aan de Inlandsche hoofden overgaf!*"

〃 234 noot 102. Raffles' brief dd. 28 Juni 1820 aan Calcutta luidt als volgt (B):

I have to request you will be pleased to solicit the attention of His Excellency the Governor-General in Council to the unpleasant situation in which I have been placed in consequence of the non receipt of any reply to my letters under date the 6th August 1819 and 20th March 1820, on the subject of the settlement of Ayer Bunghy, claimed by the Dutch as a dependency of Padang.

Under any other circumstances than those in which I have been personally placed with respect to the Dutch authorities in this country, I should certainly have felt it incumbent on me to have retained the post until a decision had been received, but in my anxious desire to shew every possible respect to the Netherlands Government and to avoid giving cause to any shadow of complaint on their part, I have thought it proper to withdraw our establishment pending the references which have been made, in full reliance that the same degree of respect will be shewn by the Dutch in abstaining in like manner from the occupation of the place. This measure

will, I trust, meet with the approbation of His Lordship in Council as exhibiting the most conciliatory spirit at the same time that it compromises none of the just claims of our Government.

I have the honour to enclose a copy of my communication to the resident of Padang, together with my instructions to the resident of Nattal on the subject.

Since my former communications respecting Ayer Bunghy, I have found on the records an account of the place by Mr. Jarrett, one of the most intelligent servants of the coast; this account was laid before the commissioner Ewer, and will serve to confirm what I have previously stated with regard to the nature of the Dutch claims and at the same time will convey some information of the resources and importance of the place; I have in consequence the honour to enclose a copy of the same for the information of His Lordship in Council.

I have not been able to procure further information of an authentic nature respecting Indrapore and the decision on the subject must necessarily rest on the documents and statements forwarded with my letter of the 20th September 1820. The Dutch lost no time in assuming an authority over the place and under these circumstances I have thought it most advisable to afford the Sultan a provision at Bencoolen without encouraging him to expect any interference on the part of our Government. The allowance hitherto granted to him has been 100 rupees per month, but he complains of its inadequacy. I have made no communication whatever on the subject of Indrapore to the Dutch authority at Padang.

Bl. 234 **noot 103. De brief dd. 16 September 1820 van de Britsch-Indische regeering aan Raffles luidde aldus (B):**

I have the honour to acknowledge the receipt of your letter of 28th June relating to Ayer Bunghy.

The Governor-General in Council is at a loss to account for your conduct in withdrawing our establishment from that settlement, at a time, when the question of right was under reference, and when you stated that your former belief of the validity of our claims, and the futility of those of the Dutch has been confirmed by further information.

The proper course under such circumstances in His Lordship's judgment would have to maintain our establishment pending the reference. If we eventually relinquish the settlement no mischief will ensue from the measure which you

have adopted, but His Lordship regrets that in the event of its being determined to assert our claims we shall have to occupy anew a position from which we had unnecessarily withdrawn.

Your former letters on this subject were answered on the 15th July. It is not thought necessary to add to the instructions issued on that occasion. His Lordship observes that if the account of the place by Mr. Jarret forwarded with your last letter is correct, there can be no doubt of the validity of our right, nor of the want of just claim on the part of the Dutch.

The instructions of the Governor-General in Council regarding Indrapoor were communicated to you on 1st January. It does not appear from your present letter whether or not you have received those instructions.

If you have received them and the information than called for cannot be furnished, the Governor-General in Council would not deem that at present before Government sufficient (*a*) to support a dispute with the Dutch authorities; in which case without formally acknowledging their claims, you will be pleased to refrain from questioning them, and will take into consideration whether it may not be more advantageous for the Sultan to place himself under their protection. Should this prove feasible, you are at liberty, if it would promote the object, to assist him in negotiating with the local Netherlandish authorities the conditions of the arrangements.

Bl. 235 noot 104. De brief dd. 16 Augustus 1819, waarbij de commissie tot onderzoek der Indrapoorsche quaestie werd ingesteld, luidt als volgt (B):

Gentlemen,

The sultan of Indrapore having, during my absence, submitted the enclosed memorial in which he appeals to our Government for protection against the Netherlands authority taking possession of his country under the Convention, I have to desire that you will assemble with the least delay possible, for the purpose of examining and reporting on the correctness of his statement and the exact relation in which this chief and the country of Indrapore at present stands with our Government and that of the Dutch.

In the course of your investigation it will be an object of first importance to ascertain the precise date at which the Dutch establishment was withdrawn or driven out, and what

(*a*) Er schijnt hier wat te ontbreken.

was the actual condition and relation to this chief at the period of the English taking charge of Padang in 1795.

In order to supply any deficiency in the records, you will avail yourselves of the testimony of the oldest residents at Marlbro', who are likely to give information, and as an early intimation must be made to the Dutch authorities, transmit your report with the least delay practicable.

The evidence of Mr. Charles Salmon, lately in charge of Padang, who is now here, as well as that of the Raden Tomongong, may be useful.

It is important that a defined boundary should be established between the districts under the English and Dutch authorities respectively, and you will be pleased to report your opinion and the grounds on which it is formed, on the southern boundary which should be insisted upon on our part.

I am,

Gentlement, et cetera
T. S. Raffles.

Fort Marlbourough,
16th August 1819.

W. R. Jennings,
Secretary.

Bl. 235 noot 105. Het breede stuk dd. 1 September 1819 over ons gemis aan aanspraken op Indrapoera luidt, na gerefereerd te hebben aan den inhoud van Raffles' opdracht tot onderzoek, als volgt (B):

To obtain every information of these points, we called upon Katib Jalip, a native of Padang, and Sootan Moara Bammin, a person who has resided at Indrapore for a period of 5 year, from whom we learn that the Dutch had no settlement at Indrapore, neither was that country included in their jurisdiction, but that they had a settlement at Ayer Adjee which is the farthest station they possessed south of Padang, and that they occupied it about the year 1792 or 1793 or a few years antecedent to the capture of Padang by the French under Mr. Lemêmes at which time Mr. Kemball was resident of Moco-Moco.

It appears that the Sultan of Indrapore in consequence of declining to proceed to Padang, though frequently solicited and ordered to do so by the Dutch resident of that settlement, had been attacked by a Dutch force under a person of the name of Tolmar who was sent from Ayer Adjee with the view of securing his person, and whom he beat off with the loss of some lives on both sides.

On reference to certain documents before us, we observe that an engagement was made by the Dutch with the Sultan of Indrapore on the 29th Augustus 1680, whereby the country of Indrapore was made over to the Netherlands powers, and that the Sultan had bound himself and his subjects by a solemn engagement on oath to observe the engagements, which was to remain in full force for ever. A similar engagement was also entered into by the Dutch authorities with His Highness the Sultan of Indrapore on their first settlement at Padang, which bears date the 20th July 1742, 44 years subsequent to the engagement above adverted to, during which period we do not observe nor can we ascertain, that the Dutch ever had formed a footing or settlement at Indrapore, or that the Sultan or his subjects had ever acknowledged their right to govern the country, beyond the mere assertions contained in the engagements signed by them; and in fact no form of government or appearance of sovereign power over them on the part of the Dutch is to be traced from the first agreement down to the present period.

On proceeding further into the question regarding the right of the Dutch authorities to claim the country of Indrapore, we find that a similar compact as that made with the Dutch, was entered into by Mr. Henry Heath, the resident of Moco Moco, bearing date the 27th October 1801. The Dutch having violated this compact by the attack made upon the Sultan, that chieftain considered himself to be no longer in allegiance with them and came down immediately to his residency, where he was received with all the honours due to his exalted situation (*a*) by the then commissioner, the late Mr. Ewer. Shortly after this period some trivial disagreement arose between the Sultan and the Commisioner, which led to the return of the former to his own country. A short period subsequent to this, a reconciliation took place between Hiss Highness the Sultan and the government here, and having proceeded to Padang, Mr. William Grant, then resident at that settlement, received the Sultan with the highest honours due to his rank by the express orders of this government, accompanied with presents. For many years since, the Sultan of Indrapore has been considered as an independent Prince, and has entirely governed his own country and subjects. This government have for a long time been on the most friendly terms with his Highness, and mutual

(*a*) !!

assistance and support have been rendered to each other in the recovery and return of such persons as quitted their district and villages to the detriment of both our interests, during the times at which the small-pox was committing the most dreadful ravages in our respective jurisdictions.

In the capitulations of Padang, signed by Edward Coles, Esq. in the year 1795, no mention whatever is made of Indrapore or of any other place, but an engagement is merely entered into by Mr. Coles on behalf of the English nation that the inhabitants should be unmolested, and that an inventory of all public property should be taken by the Dutch resident and the principal inhabitants, which should be kept as a document for the recovery of the whole, when a peace should be established. Mr. Coles in his letter of the 17th November 1795, says he is preparing flags for Priaman, Pulo Chinco, and Ayer Adjee; it may therefore be concluded that the Sultan of Indrapore was an independent prince; at all events by no means subject to the authority of the Dutch.

On referring to the proceedings in the Secretary's office, we have found some documents which, although not very important, may yet be of some use in elucidating the claims that the Sultan of Indrapore has to the protection of the British.

To confirm the treaty made with us on the 27th October 1801, Mr. Thomas Blair was on the 1st December of the same year appointed on the part of this government, resident of the settlement of Indrapore, and Mr. Heath, the agent for the Honourable Company, submitted a full report on the subject of his survey of the country of Indrapore on the 11th January 1802. On the 10th April 1802 Mr. Blair took charge of the residency of Indrapore and on which occassion the chiefs of the country were assembled, and on the 20th August 1802 the Sultan of Indrapore was furnished by this government with the sum of 200 dollars.

Pulo Chinco, the principal possession of the Dutch, fell under the British flag at the capture of Padang, under which are the following districts called, Sepuloh Pandar, viz. Seeleedoh, Penang, Batang Capas, Telloh, See Rantee, Rumbang, Pallangye, Lakeetow, Ampong Parra, Ayer Adjee; beyond which we know not or can we believe that the Dutch possessed any power or authority.

The only further information we can obtain, is from Mr. Charles Salmon, servant of the Honourable Company, who has for some years held the highest situations of responsability at Padang, and his statement adds but little to what

we have already submitted. Should, however any further circumstances come to our knowledge, we will hereafter have the honour to forward them.

Having taken into our consideration the whole of the circumstances, it appears to us very evident that the Dutch never had any settlement at Indrapore, but were merely originally on friendly terms with the Sultan of that place, possessing no further government or authority beyond that of affording him assistance against an attack made by other native powers, and as the British have since had a settlement there and have made an engagement or treaty of trade with the Sultan, which is still extent, and as that chieftain still considers the English nation by virtue of the engagement above adverted to bound in honour and in dignity to afford him support and protection, we are decidedly and firmly of opinion, that he is fully entitled to it, and that the Dutch nation have as little right to possess the country of Indrapore as they have the countries of Ayer Banghy and Bahroose.

We are of opinion that the presence of the Sultan would more clearly and fully elucidate his right of independance and recommend his being sent for to Marlbro' as early as convenient.

Bl. 235 **noot 106. Men leest namelijk in Raffles' brief dd. 20 September 1819 aan de Bengaalsche regeering het volgende (B):**

Anxious to avoid discussion and question with the Dutch authorities, I have not felt the case of this Chief or the situation of Indrapore of sufficient urgency to authorise any reference or correspondence with that authority on the subject, without the express sanction of his Lordship in Council, but as the character and rank of the individual are such that it would be hazardous to overlook what he may consider his just claims and the independance of Indrapore, under our protection is certainly of importance to our own interests in as far as it would form an advantageous boundary and secure some advantage to the general trader, I respectfully submit the whole circumstances for the early consideration and further orders of His Excellency in Council.

In the mean time and unless orders are received, Mr. Barnes, who provisionally remains at Moco-Moco will be directed to afford him every personal attention, but unless a more minute investigation with a view to the support of his cause is deemed advisable, I shall not encourage his proceeding to Marlbro'.

Bl. 235 noot 107. De brief van den Gouvernements-secretaris te Calcutta dd. 1 Januari 1820 aan Raffles luidt als volgt (B):

I have the honour to acknowledge the receipt of your letter of the 20th September, regarding overtures received from the sultan of Indrapore.

Before communicating final instructions on that subject, the Governor-General in Council is desirous of knowing as accurately as possible what acknowledged relations existed between the sultan of Indrapore at the time of our obtaining possession of Padang.

It is evident from the contents of your despatch, that at two periods, viz., 1690 and 1742, the sultan of Indrapore subscribed to his dependence on the protection of the Dutch government.

The connection may have been dissolved before the time when we took possession of Padang, but the information on that point is not sufficiently precise.

The Governor-General in Council remarks that the sultan of Indrapore in his memorial lays claim to sovereignty over Padang and its subordinates, which emplies the connection with that settlement, though of a very different nature from that asserted by the Dutch.

With reference to these points, I am directed to request that you will transmit further information regarding the nature and degree of connection subsisting between the sultan of Indrapore and the Dutch at the time of our occupation of Padang, and that you will furnish a copy of the engagement concluded with the sultan of Indrapore by Mr. Heath in 1801, alluded to in the report of the Committee appointed by you to examine into the correctness of the Sultan's statement, as no copy of that engagement can be traced on the records of this government.

The proceedings reported in your despatch, now acknowledged, are entirely approved.

Gelijk wij uit den Bengaalschen brief dd. 16 September 1820 weten, sub 103 aangehaald, gelastte de Regeering vervolgens om de Nederlanders over Indrapoera niet verder te bemoeilijken en om te trachten den Sultan met het Nederlandsch gezag te doen verzoenen; zie bl. 300.

" 236 noot 108. Zie de nota's enz. van 4 Augustus 1820 op bl. 139—145 der *Bijdragen* van Elout van 1863. In Smulders' Tractaat van 1824, bl. 43, slechts zeer kort.

Bl. 236 noot 109. In het rapport onzer Gemachtigden dd. 9 Augustus 1820 *Bijdragen* als voren bl. 147—152.

〃 236 noot 110. Van Nagell's voorstel dd. 28 Februari 1821 aan den Koning luidde aldus:

Ik heb ter voldoening aan Uwer Majesteit's bevelen van den 26 Februari n° 56 kennis genomen van het rapport van den heer Minister over het Publ. Onderwijs, de Nat. Nijv. en de Koloniën van den 22 bevorens, rakende het nieuw verschil, dat met de ondergeschikte autoriteiten op Sumatra ontstaan is wegens de teruggave der Nederlandsche bezitting *Ajer Bangis*, onder de residentie Padang behoorende en de handelwijze ten dien aanzien, door den Eng. L^t^.-Gouverneur Raffles gehouden.

Daar uit het verslag, dat deswegens door mijn geachten ambtgenoot aan U. M. gedaan is, blijkt, dat de Gouv.-Gen. van Nederlandsch-Indië zich over dat gedrag der Engelsche ambtenaren op de kust van Sumatra grootelijks beklaagd en eene volledige genoegdoening van het Britsch opperbestuur in Bengalen verzocht heeft, zal men moeten wachten tot het antwoord van daar ontvangen en de zaak alzoo tot rijpheid zal gekomen zijn, om te zien, of het noodig zal bevonden worden het punt der overgave van Ajer Bangis bij de eventueele hervatting der onderhandelingen met Gr.-Britanië over de O.-I. zaken tegelijkertijd met de overige te behandelen en tot afdoening te brengen.

Intusschen zoude ik het niet ondienstig achten, dat Uwer Majesteits ambassadeur te Londen voorloopig van het geval wierd onderricht, ten einde lord Castlereagh bij eene of andere bekwame gelegenheid over het gebeurde te onderhouden en daaruit aanleiding te nemen, om te doen opmerken niet alleen, hoezeer het te wenschen is, dat de informatiën, die door het Engelsch Gouvernement omtrent zeker onderwerp der onderhandeling in Indië gevraagd zijn, spoedig mogen inloopen, ten einde de opgeschorte negotiatie te kunnen voortzetten, maar ook om aan Zijn Lordschap te doen zien, dat dit voorval wederom een nieuw en overtuigend bewijs oplevert van de willekeurige handelingen van den heer Raffles, wiens hostile stemming en gezindheden bij elke gelegenheid meer en meer uitkomen en welke, zoo daarin niet krachtdadig voorzien wordt, een onuitputbare bron moeten worden van verschillen in de Indiën en van onaangename correspondentie tusschen de beide Gouvernementen.

〃 237 noot 111. Zie o. a. *Francis* III, 161 vv.

ACADEMISCHE PROEFSCHRIFTEN OVER KOLONIALE ONDERWERPEN.

DOOR

Jhr. Mr. J. K. W. QUARLES VAN UFFORD.

(Vervolg).

In de „Bijdragen van het Kon. Ned. Instituut voor de taal-, land- en volkenkunde van Ned.Indië” van 1880, 4e volgreeks, 4e deel, 3e stuk, gaf ik eene, over een paar eeuwen loopende lijst van 153 academische proefschriften en professorale oraties, aan koloniale onderwerpen gewijd.

Dat die lijst en hetgeen tot toelichting daarvan er bij werd geschreven door sommigen althans met welgevallen werd ontvangen, bleek ond. and. uit de wijze waarop het stuk in het rechtskundig tijdschrift „Themis” van 1881, deel 42, n°. 1, blz. 129, werd besproken.

Dat het mij gelukt was eene tamelijk volledige lijst te geven, bleek ond. and. uit hetgeen Professor P. A. van der Lith er over zeide op blz. 314 zijner in de helaas! te vroeg overledene „Revue Coloniale Internationale”, [1] deel I van 1885, opgenomen „Chronique Bibliographique.” [2] Deze, die zonder te groote moeite de op de Universiteits-Bibliotheek en in die van de Maatschappij der Nederl. Letterkunde voorhanden lijsten van academische proefschriften kon raadplegen, kon er slechts een tweetal noemen, welke door mij onvermeld waren gelaten en welke thans in rubriek XIII onder de nrs 108 en 109 zijn vermeld.

Nu er een vrij groot aantal jaren verloopen zijn sedert die lijst werd gegeven en in dien tijd, gelukkig, weder menig academisch

---

[1] Zie over die „Revue” m. Kol. Kron. in „de Economist” van Maart '86 en April '88.

[2] Een overzicht, dat met dat van den heer Kan, ibidem p. 49 en 151, alsnog de aandacht verdient.

proefschrift aan koloniale onderwerpen werd gewijd, kwam het mij wenschelijk voor een vervolg op die lijst te geven.

Wel werd reeds in „de Economist” van Maart 1882, p. 253, een kort vervolg daarop gegeven en werden ook o. a. in „de Econ.” van Maart '86, p. 298, van Febr. '94, p. 142 en van Aug. '96, p. 596 zoodanige proefschriften besproken. Maar eene meer of min volledige lijst, als die van 1880, werd niet gegeven. Daarnaar is thans weder gestreefd.

Daarbij zijn ook nog eenige proefschriften vermeld, waarvan de titels mij eerst na het samenstellen der vorige lijst onder de oogen kwamen.

In 1880 zijn de bronnen vermeld waaruit de titels der vermelde stukken zijn bijeengebracht. Daarbij had nog melding kunnen zijn gemaakt van: „De beoefening der Oostersche talen in Nederland en de overzeesche bezittingen, 1800—1874. Bibliographisch overzicht door P. A M. Boele van Hensbroek.” (Leiden, Brill, 1875, 4°.) waarin evenwel niets werd gevonden dat ik niet reeds had vermeld. Voor de latere jaren is o. a. ook kennis genomen van de in 1884 aangevangen „Orientalische Bibliographie, herausgegeben von Professor Dr. A. Müller in Königsberg” (Berlin, Reuther's Verlagsbuchhandlung) en van de Catalogi van academische proefschriften van den Utrechtschen boekhandelaar van Huffel.

De op de Kon. Bibliotheek aanwezige lijst van dissertaties is niet zonder vrucht geraadpleegd, doch overigens heb ik mij niet veel moeite om in al die stukken te snuffelen behoeven te geven, daar Prof. P. A. van der Lith te Leiden, die zeide op het publiceeren mijner vervolglijst prijs te stellen, de goedheid had aan te bieden om, alvorens mijn stuk ter perse ging, op de Universiteits-bibliotheek te Leiden na te gaan wat ik niet had vermeld. Gaarne betuig ik hem mijn dank voor wat hij ter completeering mijner lijst bijdroeg [1].

Bij hetgeen in 1880 tot toelichting der lijst werd geschreven,

[1] Prof. van der Lith schreef mij dat het onderzoek ter Universiteits-bibliotheek nog al tijd had gekost, daar de lijsten van dissertaties, vroeger aangehouden, niet zijn vervolgd, omdat, „wat trouwens veel beter is, de proefschriften terstond in den Catalogus worden ingeschreven, waar men ze, maar natuurlijk te midden van andere boeken, kan vinden.” Zeker behooren zij ook in den algemeenen Catalogus te worden vermeld, doch wanneer men onderzoekingen instelt als ik nu hier ter Kon. Bibliotheek of Prof. van der Lith voor mij te Leiden deed, geeft het stellig gemak eene afzonderlijke, trouw bijgehouden lijst van dissertaties te kunnen raadplegen. En daarom hoop ik dat men althans op onze Kon. Bibliotheek zal voortgaan zoodanige lijst bij te houden.

heb ik weinig te voegen. Daarheen verwijzende, herhaal ik slechts het toen gezegde [1] dat goed geschreven academische dissertaties mijns inziens meestal de aandacht verdienen omdat men daaronder vele goed bewerkte, onder deskundige leiding geschreven monografien aantreft, die over de daarin behandelde onderwerpen veel wezenlijk wetenswaardigs, althans veelal eene ruime literatuuropgave mededeelen [2].

Ik geloof dat menige der op deze vervolglijst vermelde dissertatie bewijst dat dit terecht werd gezegd.

Bij het bespreken van een zestal academische proefschriften in „de Economist" van Aug. 1896, p. 595, zeide ik te verwachten dat het aantal der aan koloniale onderwerpen gewijde dissertaties, waarschijnlijk slechts weinig zou verminderen ten gevolge van het Kon. besluit van 26 April 1895, Stbl. 77, waarbij voor de juristen de verplichting tot het schrijven van een proefschrift werd opgeheven. „Vermoedelijk toch zal", zoo werd toen gezegd, „het meerendeel der bekwaamsten onder de doctorandi er prijs op blijven stellen hunne intrede in de maatschappij te doen met het uitgeven van eene flinke, van eigen studie getuigende dissertatie, waarop gewezen kan worden wanneer zij zich tot het bekomen eener betrekking aanmelden." Dat die verwachting niet werd beschaamd, bewijst het vrij groot aantal in de laatste drie jaren verdedigde proefschriften, waarop in deze lijst kon worden gewezen. Dat het schrijven eener goede dissertatie bevorderlijk was aan het spoedig verkrijgen eener betrekking, ondervonden meerdere jeugdige rechts-doctoren. Mr. C. F. Schoch ond. and., sedert het jaar 1896, reeds waarnd Gouvernements-Secretaris in Suriname, die in Juni 1891 zijn goed proefschrift: „De Heerendiensten op Java en Madoera" [3] enz. verdedigde, kreeg reeds weinige maanden daarna eene aanstelling tot ambtenaar bij het Departement van Kolonien (zie „Themis", 1892, 53, 1, 182); Mr. A. J. van der Houven van Oordt, die, zie infra no. 112, 25 Juni 1895 zijn uitnemend proefschrift: „Het

---

[1] Zie ook „Themis" 1892, 53, 1, 181.

[2] Op gelijke gronden als door mij werd daarover gunstig geoordeeld door Robidé van der Aa, den bekwamen redacteur der „Koloniale Jaarboeken." Zie aldaar 4e jaargang, 1864, p. 53, bij het bespreken van SCHILL's dissertatie: „Over de Drukpers in Ned.-Indië." Te eerder wordt thans van die recensie melding gemaakt omdat in mijne eerste lijst, zie p. 13 van den overdruk, verzuimd was daarop te wijzen bij het vermelden van Schill's proefschrift.

[3] Zie hieronder no 41.

Regeerings-Reglement van Suriname" verdedigde en spoedig daarop naar die kolonie vertrok, werd er reeds het volgend jaar aangesteld tot sub-agent voor immigratie.

In 1880 was ook melding gemaakt van eenige professorale oraties over koloniale onderwerpen. Bij het samenstellen dezer vervolglijst heb ik het wenschelijk geacht mij te beperken tot het vermelden van academische proefschriften.

Stof voor zoodanig proefschrift vindt men wellicht ook in de „Vragen gesteld door het Kon. Instituut voor de Taal-, Land- en Volkenkunde van Ned.-Indië", opgenomen in 's Instituuts „Bijdragen", 4e volgreeks, 6e deel, 1882, blz. CXXIX, en overgenomen o. a. in het „Tijdschr. v. h. Aardrijksk. Genootschap", dl. VII, Mededeel., p. 99 en in „de Ind. Gids" van Maart 1883, p. 416. Zie over die Vragenreeks ook de Kol. Kron. in „de Econ." v. Juni '83, p 83, p. 645 en 547 noot, en mijn brief in „de Ind. Gids" van Maart '85, p. 344.

Kwamen mij recensiën of aankondigingen van de vermelde proefschriften onder de oogen, dan is daarvan weder, evenals in 1880, melding gemaakt. Dit scheen wenschelijk om met een oogopslag te doen zien waar het vermelde stuk beproken was.

Kon een tamelijk aantal recensiën worden vermeld (en veel zal mij toch nog wel onbekend zijn gebleven), toch trof het mij dat een zoo groot aantal dissertaties kennelijk noch aan „Themis", noch aan „de Economist", om geene andere tijdschriften te vermelden, worden toegezonden. „Themis" toch schrijft sedert eene lange reeks van jaren op het omslagvel van elk zijner nummers, dat het verslag geeft van alle in Nederland uitkomende rechtsgeleerde werken, daaronder begrepen de academische verhandelingen, „voor zooverre die worden medegedeeld." In „de Economist" van Aug. '96, p. 569, zei ik, na reeds meermalen bewezen te hebben dat het toegezondene wordt besproken, alleen die proefschriften te zullen bespreken, die aan de Redactie, den uitgever of mij worden toegezonden. Ziet men nu op mijne lijst hoevele proefschriften in „Themis" en „Economist" onbesproken bleven, dan moet men wel tot het besluit komen dat een groot aantal schrijvers zich van inzending hunner stukken onthielden. Waarom? Het moet hun toch niet ongevallig zijn hun proefschrift besproken te zien. En zij kunnen toch wel overtuigd zijn dat de beoordeelaar van een academisch proefschrift niet daaraan dezelfde eischen zal stellen als aan het werk van een geoefend schrijver. Mogen dan ook

meerdere dier proefschriften bij de redactien van beide tijdschriften inkomen.

Ten opzichte van enkele gepromoveerden is het niet ondienstig geacht iets meer aan te teekenen dan alleen waar hunne dissertatie werd gerecenseerd. Vooral waar het personen betreft, die reeds in een of ander opzicht naam maakten, kwam dit niet ongewenscht voor. Teneinde niet te uitvoerig te worden, bepaalden wij ons echter bij het mededeelen van zulke bijzonderheden slechts tot enkele personen.

De in 1880 aangenomen verdeeling in rubrieken is behouden gebleven. Dit had nu wel ten gevolge dat bij enkele rubrieken vermeld moest worden dat sedert 1880 geen proefschrift verschenen was dat onder deze of die rubriek behoorde te worden gerangschikt. Maar zoodoende bleef toch de eenheid tusschen de eerste en de tweede lijst beter bewaard.

Variis modis bene fit. Gaarne neem ik aan dat, wordt eene indeeling in rubrieken beter geacht dan eene doorloopende opsomming der verschenen proefschriften in zuiver chronologische orde, eene betere indeeling dan de in 1880 aangenomene zeer wel mogelijk ware geweest. Mijzelven bevalt ze nu ook niet te best meer. Ze werd echter behouden, het werd reeds gezegd, om der uniformiteit wille.

Eéne omstandigheid veroorzaakte daarbij echter wel eenige moeilijkheid. Men zal opmerken dat, meer nog dan in 1880, enkele proefschriften vermeld zijn, welke eigenlijk bezwaarlijk onder de „dissertaties over koloniale onderwerpen” kunnen worden gerangschikt. Bedoeld worden o. a. die over het Suez- en het Panamakanaal, Wertheim's, van der Moore's, Ruyssenaer's, Vissering's, Jellinghaus', van Limburg Stirum's en Langemeijer's dissertaties en and. Zij zijn echter vermeld, gedachtig aan het „nimia non nocent” en omdat zij onderwerpen behandelen, die toch min of meer tot de koloniale behooren, althans daarmede in verband staan. Vooral bij sommige van deze proefschriften kostte het soms eenige moeite ze onder eene der eenmaal gekozen rubrieken te rangschikken. Heel groot is dat bezwaar echter niet. Zoekt iemand te vergeefs onder eene rubriek naar den titel van eenig proefschrift, de geheele lijst is niet zoo lang of ze kan in weinige oogenblikken geheel worden doorgezien.

In iedere rubriek is weder meestal de chronologische orde gevolgd.

In 1880 eindigde ik het voorwoord tot mijne lijst met het uitspreken van den wensch, dat althans aan ééne onzer Universiteiten, en wel het liefst aan de Leidsche als de oudste, gestreefd mocht worden naar het verkrijgen eener volledige verzameling der hiertelande verdedigde academische proefschriften. Ben ik wel ingelicht, dan zijn de althans in de latere jaren verschenen proefschriften in de bibliotheken der drie Rijks-universiteiten voorhanden. Met de in vorige eeuwen geschrevene zal dit wel niet het geval zijn. Daarom wordt de in 1880 geuite wensch herhaald. Het zal wel overbodig zijn daarbij den wensch te voegen dat voor het geed catalogiseeren van het voorhandene steeds goed moge worden gezorgd.

Wat hier wordt gezegd omtrent de hiertelande verdedigde proefschriften, geldt natuurlijk ook voor die door Nederlanders aan buitenlandsche Universiteiten verdedigd. Het aantal van deze, thans alleen van beteekenis in de natuurkundige vakken, hopen wij evenwel niet te zien toenemen. Wat wij ons uit onzen studententijd herinneren omtrent de redenen, welke het sommigen wenschelijk deed achten den doctoralen graad buitenslands te halen, doet dat minder wenschelijk achten. Nu ons hooger onderwijs gestadig wordt uitgebreid en verbeterd en voor de bijwoning van alle lessen niet meer behoeft te worden betaald dan f 200 's jaars, schijnt er inderdaad geene voldoende reden waarom een Nederlander zijn graad bij voorkeur in het buitenland zal gaan halen.

Ten slotte nog de opmerking dat, wanneer het proefschrift verdedigd werd ter verkrijging van den graad van doctor in de rechtswetenschap of in de staatswetenschap, het meestal onnoodig is geacht dit te vermelden, doch waar het andere doctoraten gold zulks gewoonlijk wel is gedaan.

En nu volge mijne nieuwe lijst.

I. OVER KOLONIËN IN HET ALGEMEEN EN OVER EENIGE VREEMDE KOLONIËN.

1. STEINMETZ, S. R., Ethnologische Studien zur ersten Entwicklung der Strafe. Leiden, 1892.

(Dit uitvoerig op 22 Januari '92 verdedigd proefschrift ter verkrijging van den graad van Doctor in de rechtswetenschap wordt

wellicht niet met volle recht gerangschikt onder de dissertaties aan koloniale onderwerpen gewijd. Om het vele dat er in voorkomt over Indische volkeren, wordt het echter in deze lijst en wel bepaald in deze eerste rubriek vermeld. Herinnerd wordt dat dit proefschrift het tweede maar het eerst uitgegeven deel vormde van Steinmetz' lijvig werk, waarvan het eerste deel eerst in 1894, onder den titel: «Ethnologische Studien zur Ersten Entwicklung der Strafe, nebst einer psychologischen Abhandlung über Grausamkeit und Rachsucht van S. R. Steinmetz» het licht zag. Dit van zoo degelijke studie getuigend werk, weldra in tal van buitenlandsche vaktijdschriften met lof besproken, o. a. in 1895 in «Petermann's Mitteilungen» en in de «Mitteil. der Anthropoligischen Gesellschaft in Wien,» schijnt hier te lande slechts weinig de aandacht te hebben getroffen. Mogelijk schrikte de groote omvang, twee lijvige deelen, van de lezing af. Een ethnoloog van professie als Dr. L. Serrurier, destijds nog Directeur van 's Rijks Ethnographisch Museum te Leiden, wijdde er echter in «de Gids» van Maart '95 eene uitvoerige studie aan. Ik besprak het werk en tevens meerdere van Steinmetz's geschriften in het «Tijdschrift van het Kon. Ned. Aardrijkskundig Genootschap,» 1895, p. 809 en maakte toen tevens melding van zijne toelating tot privaat-docent in de ethnologische wetenschap aan de Utrechtsche Universiteit en van zijne op 30 April '95 uitgesproken openbare les over: «Het goed recht van Ethnologie en Sociologie als Universiteitsvakken» en de daarover uitgesproken critiek, waarvoor zie ook de noot op p. 397 mijner Kol. Kroniek in «de Economist van Maart 1896).

II. NEDERLANDSCH OOST-INDISCHE BEZITTINGEN IN HET ALGEMEEN EN HARE GESCHIEDENIS.

2. VAN BERCKEL, G. J. A., Bijdrage tot de geschiedenis van het Europeesch Opperbestuur over Nederlandsch-Indië, 1780—1806. Leiden, 2 December 1880.

(Z. er over Mr. A. E. J. A. Bik in Ind. Gids van 1881, 3e jaargang, 2e deel, p. 504.)

3. DE STURLER, J. E., Het grondgebied van Ned.-Indie in verband met de tractaten met Spanje, Engeland en Portugal. Leiden, 22 Juni 1881.

(Z. er over Robidé v. d. Aa in «Ind. Gids,» Januari 1882 en m. Kol. Kron. in «de Economist» van Maart 1882. Na Consul te Djeddah te zijn geweest, is de Sturler het thans in Siam.)

4. JEEKEL, L. J. P. J., Het Sumatra-tractaat. Utrecht, 14 Dec. 1881.

5. MEISS, J. H., Eenige bijdragen tot de kennis van den inwendigen toestand van Ned.-Indië onder het bestuur van den Gouverneur-Gen. J. J. Rochussen, 1845—51. Leiden, 1883.

(Zie er over Mr. P. A. van der Lith, p. 314 zijner «Chronique Bibliographique» in de «Revue Coloniale Internationale,» T. 1, 1885, die terecht betreurt dat de heer Meiss zijn werk niet voltooid heeft.)

6. MENDELS, H., Herman Willem Daendels vóór zijne benoeming tot Gouverneur-Gen. v. N. O. Indië, 1762—1807. 's Gravenhage, 1890.

(Z. er over o. a. «Handelsblad» van 4 en 17 April '90, «Spectator» v. 19 April en 14 Juni '90.)

7. HEYMAN, A., De Timor-tractaten van 1859 en 1893. Leiden, Mei 1895.

(Zie er over Riedel's recensie in «Ind. Gids» van Juli '95, p. 901.)

8. VAN GEER, W., De opkomst van het Nederlandsch gezag over Ceilon. Leiden, 11 Juni 1895. Ac. proefschr. t. verkrijg. v. d. gr. v. Dr. in Ned. taal- en letterk.

(Eerste helft v. h. werk, loopende tot 1646. Zeer geprezen in het Haagsch «Dagblad» v. 12 Juni en in het «Handelsbl.» van 13 Aug. '95.)

9. CALLENBACH, J. R, (Predikant te Doorn), Justus Heurnius, eene bijdrage tot de geschiedenis des Christendoms in Ned.-Indië, Ac. proefschr. ter verkrijging van den graad van Doctor in de Godgeleerdheid, verdedigd te Utrecht 5 Mei 1897.

III. KOLONIAAL BEHEER EN KOLONIALE WETGEVING.

10. VAN HEERDT, J. C. F., Art. 56 van het Indische Regeeringsreglement. 's Hage, 1862.

11. BANCK, J. E., Art. 56 van het Indische Regeeringsreglement beschouwd en toegelicht. 's Hage, 1861.

12. VAN DER MOORE, W. C. J., Historisch Overzigt der wetgeving op de mijnen in de verschillende Staten van Europa. Leiden, 28 Juni 1861.

(Alles wat op de mijnwetgeving betrekking heeft, is voor een rijk mijnland als Ned.-Indië van beteekenis. In «de Economist» van Maart 1897, p. 251, is gezegd dat mijns inziens deze oude dissertatie, speciaal om het geschiedkundig overzicht, alsnog de aandacht

verdient. Mogelijk is de dissertatie van A. F. C. HUPKENS VAN DER ELST, De Nederlandsche Mijnwet (Leiden, 1888) voor Indië ook niet zonder beteekenis.)

13. RUIJSSENAERS, L. H., Historisch-Juridische proeve over de onlangs ontworpen regterlijke inrigting in Egypte. Utrecht, 1873.

(Wel kan deze dissertatie niet bepaald tot de academische proefschriften over koloniale onderwerpen worden gerekend, maar aangezien zij de rechterlijke inrichting in een mohammedaansch land behandelt, scheen zij in onze lijst te mogen worden vermeld. De heer Ruyssenaers koos de diplomatieke carrière en is thans, met den titel van Buitengewoon Gezant en Gevolmachtigd Minister, Chef van het Kabinet van den Minister van Buitenlandsche Zaken.)

14. NEYS, H. H. H., Beschouwingen over de toepassing van het strafrecht op werkcontracten. Leiden, 1881.

(Op p. 68 e. v. van dit proefschrift blijkt dat de destijds zooveel besproken intrekking van art. 2, n° 27 van het politiereglement voor de inlandsche bevolking (Ind. Stbl. 1872, n° 111) den schrijver aanleiding gaf dit onderwerp te behandelen.)

15. LE CLERCQ, P. H., Vervolging in rechten van inlandsche vorsten en hoofden op Java. Art. 84 Regeeringsreglement. Utrecht, 27 Nov. 1881.

16. COUPERUS, F. E., Het Rechtswezen op Sumatra's Westkust. Leiden, 17 Januari 1882.

(Zie er over p. 20 van den overdruk van de «Vragen in 1883 gesteld door het Kon. Instituut voor de T., L. en Vk. v. N.-I.», 4e Volgreeks, deel 6, blz. CXXIX.)

17. NEDERBURGH, J. A., Het Staatsdomein op Java. Leiden, Oct. 1882.

18. PIEREN, A. P., De diensten aan de hoofden op Java en Madoera. Leiden, 1884.

19. VAN DAVELAAR, W. A. J., Het strafproces in zake van misdrijf op de terechtzitting van de landraden op Java en Madoera, vergeleken met de Nederlandsche en Ned.-Indische strafvordering. Leiden, 1884.

20. KOOL, J. W., Art. 328a Wetboek van Strafrecht voor inlanders. Alkmaar, 1884.

(Zie er over «Ind. Gids» Aug. en Nov. 1885, p. 187 en 670.)

21. PENNINCK. H. C., Het Reglement van 28 Februari 1836, Ind. Stbl. nº. 19, voor de particuliere landerijen bewesten de Tjimanoek op Java. Groningen, 1885.

(Zie er over Mr. J. Lion in «de Ind. Gids» van Sept. '85, p. 1156 en Prof. v. d. Lith in «Revue Col. Internat.,» 1885, p. 320.)

22. GOCKENGA, C. H., Eene opmerking over art. 57 der Grondwet in verband met art. 44 Ind. Regeerings-Reglement, Groningen, 1884.

(Zie er over Prof. v. d. Lith in «Gids,» Maart '85. In het proefschrift van R. M. A. DE MAREES VAN SWINDEREN, «Eene opmerking naar aanleiding van art. 57 der Grondwet» (Groningen, 1882) was geen spraak geweest van art. 44 van het Regeeringsreglement.)

23. GROBBEE, N. P., De Panghoeloe als adviseur in strafzaken. 's Gravenhage, 1884.

(Zie er over Prof. v. d. Lith in «Gids», Maart '86 en over nº 18 en 22 dezelfde in zijne boven, p. 307 aangehaalde «Chronique bibliograph.», p. 318 en 420.)

24. SCHEUER, W. PH., Het grondbezit in de Germaansche Mark en de Javaansche dessa. Rotterdam, 1885. Verdedigd te Leiden 29 Sept. '85.

(Zie er over Prof. d Aulnis de Bourouill's gunstige recensie in «Themis», '86, p. 575, en m. Kol. Kron. in «de Economist» van Maart '86, p. 298.)

25. DE JONG, H. J. C. J., Consulaire rechtsmacht in strafzaken. Utrecht, 1886.

26. JANSSEN, C. W., Die Holländische Kolonial Wirthschaft in den Battaländern. Strassburg, 1886.

(Deze uitmuntende, ook afzonderlijk uitgegeven dissertatie, vrucht eener reis van den schrijver naar Ned. Indië, is opgenomen in de «Abhandlungen aus dem Staatswissenschaftlichen Seminar zu Straszburg, herausgegeben van G. F. Knapp und L. Brentano.» Heft III. Zie er over naar aanleiding van een artikel in het «Handelsblad», het Haagsche «Dagblad» van 14 en 15 April 1887, de «Ind. Tolk» nº 11 en «de Ind. Gids» van Sept. '88, p. 1343. In al die stukken wordt er op gewezen hoe terecht Dr. Janssen den assistent-resident A. P. Godon huldigde voor het vele goede door hem in het van 1847 tot 1857 door hem bestuurde gedeelte der Battalanden tot stand gebracht.)

27. VAN MEERTEN, H. E., Overzicht van de hervorming van het Preanger-stelsel. Leiden, 20 Januari 1887.

28. BARLAGEN BUSSEMAKER, J., Iets over het landbezit van den inlander in Ned.-Indië. Leiden, Mei 1887.

29. MATTHES, H. J., Eenige opmerkingen over de waarborgen, waarmede de doodstraf in Ned.-Indië omgeven is. Leiden, 18 Juni 1887.

30. CORDES, J. W. C., De privaatrechterlijke toestand der Vreemde Oosterlingen op Java en Madoera. Leiden, 1887.

(Zie er over «de Ind. Gids» van Maart en Mei 1888, p. 408 en 632.)

31. VAN DEINSE, H. K. J., De toestand in de Vorstenlanden. Leiden, 1887.

(Zie er over «de Ind. Gids» van Mei '88, p. 632.)

32. UHLENBECK, G. W., Bijdrage tot de geschiedenis van de verhouding tusschen den Staat en de Christelijke Kerkgenootschappen in Ned. Oost-Indië. Leiden, 1887.

(Ongunstig beoordeeld in «de Ind. Gids» van Mei '88, p. 630.)

33. MASSINK, M., Bijdrage tot de kennis van het vroeger en tegenwoordig bestuur op het eiland Madoera. Arnhem, 1888.

34. HEYCOP TEN HAM, A. J. C. E., De berechting van civiele zaken en van misdrijven op de terechtzitting der landraden op Java en Madoera. Leiden, 1888.

35. WILLINK, G. D., Nederlandsch-Indisch Muntwezen. Leiden, 1889.

(Zie er over «de Ind. Tolk» van 5 Nov. '89 en ook n° 21 en 22, en «de Ind. Gids» van Febr. '90, p. 363.)

36. KLEIJN, R. U., Het gewestelijk bestuur op Java. Leiden, 1889.

37. MULDER, H. J. A., De Raad van State. Historisch-Staatsrechtelijke proeve van vergelijkende rechtsstudie. ('s Gravenhage, 1889.) Verdedigd te Leiden 23 Mei '89.

(Onder de proefschriften aan koloniale onderwerpen gewijd, gerangschikt om het vele dat er in wordt gezegd over de instelling van een Kolonialen Raad. Z. er over m. recensie in «Themis» 1889, 50ᵉ deel, 4ᵉ stuk.)

38. LENS, A., De rechtstoestand in Ned.-Indië van vereenigingen in Nederland als rechtspersoon erkend. Leiden, 1889.

39. VISSERING, G., Personentarieven van Spoorwegen. Stelsels en Kritiek. Leiden, 1890.

(Deze degelijke dissertatie hier vermeld omdat goede geschriften over spoorwegpolitiek beteekenis hebben voor Ned.-Indië, waar meer en meer spoor- en tramwegen worden aangelegd. Herinnerd wordt dat Mr. V. den in zijn proefschrift aangevangen arbeid als 't ware voortzette in zijn degelijk artikel: «Spoorwegen in Europa en in Amerika» in «de Economist» van Oct. en Nov. '95, p. 689 en 765.)

40. ZORAB, E., De publiekrechtelijke toestand der vreemde Oosterlingen in Ned. Oost-Indië. Leiden, 8 Dec. 1890.

41. SCHOCH, C. F., De Heerendiensten op Java en Madoera volgens het Regeeringsreglement van 1854. 's Gravenhage, 1891. Verdedigd te Utrecht 24 Juni '91.

(Zie m. recensie in «Themis», 1892, 1, 181, de vermelding in «de Economist» Juli 91, p. 504 en eene uitvoerige, gunstige beoordeeling in het «Algemeen Handelsblad» van 12 en 16 Juli 1891.)

42. VAN PANHUYS, F. G., Uitlevering van vreemde misdadigers met betrekking tot onze Overzeesche bezittingen. Leiden, 2 December 1891.

(Z. Mr. A. J. E. A. Bik's gunstige rec. in «De Ind. Gids» v. Febr. 93, p. 268, en de mijne in de Kol. Kron. in «de Econ.» v. Aug. '96, p. 596.)

43. SCHÜSSLER, C. J., Eenige opmerkingen naar aanleiding van art. 223 van het Inlandsch Reglement. Leiden, 1892.

44. DIRKZWAGER, N., Eenige opmerkingen over den tweeden titel van het Ontwerp-Strafwetboek voor Europeanen in Ned.-Indië. Leiden, 1892.

45. DE PAULY, A. W., Art. 17, n°. 3 der wet betrekkelijk de nationale militie. (Wet van 1 Mei 1863, Stbl. 44.) Leiden, 1892.

(Zie er over Mr. Schoch's recensie in «Ind. Gids», Mei '92, p. 875. Dat art. 17, n° 3, handelt over zoons van Nederlanders, ter zake van 's lands dienst in de koloniën wonende.)

46. HEKMEIJER, F. C., De rechtstoestand der Inlandsche Christenen in Ned.-Indië. Utrecht, 20 Juni 1892.

(Recensuit Mr. C. F. Schoch in «Ind. Gids» Aug. '92, Mr. Bik in «Themis» '93, 2e stuk, Q. in «Economist», Februari '93, p. 141.)

47. JUYNBOLL, T. W., De hoofdbeginselen der Sjafeïtische leer

van het Pandrecht met een onderzoek naar hun ontstaan en naar hun invloed in Ned.-Indië. Leiden, 20 Jan. 1893. (Zie ook n°. 88.)

48. Visser, J. H. W. B., Eenige opmerkingen over eeden in den Ned.-Indischen Archipel. Leiden, 1893.

49. Thomas, Th., Eenige opmerkingen naar aanleiding van het Pachtstelsel op Java. Leiden, Maart 1893.

(Zie er over Elout's recensie in «de Ind. Gids» van Mei '93, p. 873 en «Handelsblad» van 26 April '94, geciteerd in «Ind. Gids» van Juni '94, p. 913.)

50. Graafland, A. C. H., Iets over Strafwetgeving en strafrechtelijke begrippen in den Ned.-Ind. Archipel. Amsterdam, 28 Sept. 1893.

51*a*. Roest, C., Opmerkingen naar aanleiding van de wet, houdende bepalingen omtrent den doortocht en het vervoer van landverhuizers. Leiden, 1889.

b. Jellinghaus, G. M. W., De Staat tegenover de landverhuizing. Leiden, 9 Juli 1894.

(Zie over *b* Mr. A. Heemskerk's recensie in «Themis» 1895, p. 623. Het vraagstuk der landverhuizing houdt verband met dat der kolonisatie, en daarom scheen de vermelding dezer beide proefschriften gewettigd.)

52. Thomas, H. W. B., De wet op het Nederlanderschap en het ingezetenschap van 12 Dec. 1892, Stbl. 168. 's Gravenhage, 1893.

(Vermeld omdat daarin over het verliezen van het Nederlanderschap door inlanders van Ned.-Indië tengevolge dier wet wordt gehandeld.)

53. Visser, L. E, De territoriale zee. Amsterdam, 1894.

(De Costa Ricka Packet-geschiedenis bewees nog onlangs hoe quaestiën over de territoriale zee ook in Ned.-Indië kunnen voorkomen. Vandaar de vermelding alhier van deze dissertatie.)

54. Fillet, P. W., De verhouding der vorsten op Java tot de Ned.-Ind. Regeering. Utrecht, Mei 1895.

(Zie er over «Handelsblad» van 11 en 12 Juli 1895 en «Ind. Gids», Aug. '95, p. 1171).

55. Bergsma, E. H., Plaatselijke en gewestelijke raden in Ned.-Indië. Amsterdam 13 Juni 1895.

(Zie er over «Handelsblad» van 25 Juli 1895 en «Ind. Gids» Sept. '95, p. 1266.)

56. VAN DELDEN, C. H., Bijdrage tot de arbeidswetgeving in Ned. Oost-Indië. Leiden, 8 Juli 1895.

57. VAN BEVERVOORDEN TOT OLDEMEULE, L. H. J. F., De financieele verhouding van Nederland tot Nederlandsch-Indië. Utrecht, 9 Juli 1895.

(Z. m. aankondiging in «Economist» v. Aug. '96. p, 601).

58. TENDELOO, H. J. E., Over de wenschelijkheid der invoering van het Torrentstelsel in Ned.-Indië. Leiden, 11 Juli 1895.

(Zie ook n° 90.)

59. VON FABER, G., Het familie- en erfrecht der Chineezen in Ned.-Indië. Utrecht, 3 Dec. 1895.

60. DRIESSEN, A. J., Schets der werkzaamheden in strafzaken van den Ned.-Indischen Ambtenaar van het openbaar ministerie op Java en Madoera. Amsterdam, 14 Mei 1897.

(Zie in «Themis», 1897, n° 4, p. 666, de gunstige recensie van het oud-lid in den Raad van Ned.-Indië, Mr. T. H. der Kinderen, die, zoovele jaren bij de rechterlijke macht in Indië gediend hebbende, zeker wel onder de bevoegde beoordeelaars over deze materie mag worden gerangschikt.)

61. VAN DE WERK, M. E., Die Javanische Dorfgemeinde. Proefschrift ter verkr. v. het Doctoraat in de Staatswetenschap te Freiburg in Breisgau, Juli 1897.

(Zie er over «Dagblad v. Z.-H. en 's Gravenhage» van 28 Juli '97.)

IV. DEPORTATIE.

62. NEDERBURGH, H. G., Eenige beschouwingen over transportatie en relegatie vooral in verband met kolonisatie. 's Gravenhage, 1890. 14 Januari te Leiden verdedigd.

(Z. er over «de Ind. Tolk» n° 19 van 4 Febr. '90, m. rec. in «Themis» 1890, 3e stuk en m. art. in «de Economist» van Oct. 90, p. 725: «Europeesche kolonisatie in Ned.-Indië.»)

V. WEESKAMERS EN TOEZIENDE VOOGDIJ.

VI. ZEEROOF.

Sedert 1880 verscheen, zoo ik mij niet vergis, geen onder deze hoofden te vermelden academisch proefschrift. Onder V had echter, in verband met het in 1880 bij deze rubriek aangeteekende, in

de vroegere lijst nog kunnen zijn vermeld het proefschrift van: (63) DE ROEVER Az., N., »De Amsterdamsche Weeskamer«. Amsterdam, 1878.

VII. LANDBOUW, HANDEL EN NIJVERHEID.

64. **MEES, R. A., De Mercatura. Traj. ad Rh. 1810.**

(In zijne «Bibliotheca Neerlando-Indica» van 1883, p. 72, zegt Nijhoff er van: «Contient e. a.: De India ejusque in mercatura efficacitate cet».)

65. **WERTHEIM, J. J., Verhandeling over het Nederlandsche Consulaatrecht. Utrecht, 1851.**

(Verhandelingen over het Consulaatwezen kunnen ook voor de Nederl. koloniën van belang zijn. Daarom wordt deze dissertatie van den reeds eenige jaren geleden overleden schrijver hier vermeld. Eenigermate als een vervolg hierop kan worden beschouwd des schrijvers «Manuel à l'usage des Consuls des Pays-Bas» etc., in 1861 te Amsterdam uitgegeven en door mij beoordeeld in het «Bijblad van de Economist», 2e afl., 1862, waarin ik in 1859, p. 397, bij het bespreken van A. le Clercq et C. de Vallat's «Guide pratique des Consulats», den heer Wertheim had uitgenoodigd een soortgelijk werk over de Nederlandsche Consuls te schrijven. Over de «wettelijke regeling der consulaire rechtsmacht» kon men ook veel lezen in het voortreffelijk academisch proefschrift van den heer T. M. C. Asser, «Het bestuur der buitenlandsche betrekkingen volgens het Nederlandsche Staatsregt» (Amsterdam, 1860), o. a. door mij, speciaal wat dit punt betreft, besproken in «Themis», 1862, 4e stuk. Herinnerd wordt dat het onderwerp is geregeld bij de Staatsbladen 91 van 1871, 92—94 van 1872, waarover zie Zilcken's artikel in «Themis» 1873, 1, p. 9 en «de Economist» van Sept. 1871, p. 754. Deze en latere regelingen vindt men o. a. in Margadant's verzameling van wetten en besluiten betreffende het Consulaatwezen, waarover zie van Hamel's recensie in «de Economist» van 1876, p. 1119 en die van P. N. Muller in «de Gids» van October '77, p. 105. Over de latere regeling van het onderwerp en het werk van Mr. J. Paulus, «Het Consulaire recht en de consulaire werkkring, eene handleiding voor de Nederl. Consulaire ambtenaren», zie men het artikel van Mr. Mees in «de Economist» van Maart 1891, p. 231. Zie ook aldaar p. 797 en Januari '92, p. 54.)

66. **VOS DE WAEL, L. G. A, De consulaire conventien in betrekking tot het zeerecht. Amsterdam, 1886.**

67. van Royen, J. H., Consulaire Jurisdictie in Japan. Groningen, 19 Dec. 1895.

(Wat gezegd werd in de eerste regels der aanteekening bij n° 65 geldt ook voor de n°s 66 en 67).

68. Godée, E. C., Het oude stelsel van vrijen handel en het moderne protectionisme. Utrecht, 1883.

(Zie er over «de Ind. Gids» van Maart '83, p. 395, o. a. voor Mr. S. van Houten's meening over differentieele rechten in Indië.)

69. de Marees van Swinderen, R, Het Suez-Kanaal. Proefschrift ter verkrijging van den graad van Doctor in de Staatswetenschap, te Groningen verdedigd 9 Juli 1886.

(Zie bij n° 107.)

70. Suter, S. A., Het Tractaat van Constantinopel van 29 Oct. 1888. Proefschr. t. verkr. v. d. gr. v. Dr. in de Staatswetenschap, te Leiden verdedigd 19 December 1890.

71. de Gijselaar, N. Cz., Het Panama-kanaal. Leiden, 1891.

(Het Suez-kanaal is voor den kolonialen handel, ook voor den onzen, van het allergrootste belang. Het Panama-kanaal, als het eenmaal voltooid zal zijn, kan daarvoor ook van groote beteekenis worden. Daarom zijn deze drie proefschriften, waarvan het tweede zich op waardige wijze aan het voortreffelijke eerste stuk aansluit, hier vermeld. Over het Panama-kanaal kan men o. a. ook raadplegen de, na het faillissement der Panama-Maatschappij meest van den «Liquidateur» uitgegane stukken, achtervolgens door mij besproken in «de Economist» van Juli en September 1890. Mei 1892, Januari 1893 en Maart 1896. Een in Juli 1897 door den «Liquidateur» uitgebracht rapport kon nog niet worden besproken.)

72. van Limburg Stirum, J. P. A., Bescherming der onderzeesche telegraafkabels. Amsterdam, 14 Maart 1890.

(De volkenrechtelijke bepalingen op de onderzeesche telegraafkabels betrekkelijk, gelden ook de koloniën. Daarom is van dit proefschrift hier melding gemaakt.)

73*a* en *b*. de Laat de Kanter, Oogstverband. Leiden, 1889, en de Visser, H., Oogstverband en landbouwcrediet. Leiden, 1893.

(Deze beide proefschriften zijn geschreven naar aanleiding van het destijds veel besproken Kon. besluit van 24 Januari 1886 (Ind. Stbl. n° 57), met het doel om na te gaan of meer of min gelijksoortige regeling ook voor Nederland wenschelijk zou zijn. Z. er over m. Kon.

Kron. in «de Economist» van Febr. 85, p. 252 en Mei 87, p. 553, waar onderscheiden stukken over het onderwerp zijn vermeld. Dat het landbouwcrediet in het belang van den inlander nog steeds regeling behoeft, bleek o. a. uit de voordracht van den heer FOKKENS in het Indisch Genootschap van 4 Febr. 1896. Zie ook zijne herinnering daaraan in zijne voordrachten van 2 Febr. en 16 Nov. 1897. Mochten die van warme belangstelling in het lot van den Javaan getuigende verhandelingen (waarover zie ook m. Kol. Kroniek in «de Economist» van Maart jl., p. 223) tot wettelijke maatregelen in hun belang leiden. Bij de regeling daarvan zou ook te letten zijn op het zoo belangrijk, in de vergadering van het Ned. Landbouwcomité van 16 Febr. jl. besproken rapport over landbouwcrediet en op Jhr. Mr. W. H. de Savornin Lohman's artikel in «de Economist» van Juni 1897.)

VIII. WETENSCHAPPEN: NATUUR- EN TAALKUNDE.

74. POSTHUMUS, L., Anatomisch onderzoek van Japansche houtsoorten, Leiden, 1874.

(Kan voor Indië van beteekenis zijn. Daarom hier vermeld.)

75. VAN RIEMSDIJK, H. M. D., Anatomisch onderzoek van het hout van eenige tropische rubiaceeën. Leiden, 1875.

76. VAN CAPPELLE Jz., H., Het karakter van de Ned.-Indische tertiaire fauna. Ac. proefschrift ter verkrijging van den graad van Doctor in de plant- en dierkunde. Leiden, November 1885.

(Zie er over «Tijdschrift van het Kon. Ned. Aardrijkskundig Genootschap», 1886, p. 446 en 1888, p. 211.)

77. VAN VLIET Jz., W. F., Winden- en regenverdeeling over Sumatra, Beverwijk, 1887.

(Zie er over «Tijds. v h. K. N. Aardrijksk. Gen.», 1888, Mededeel. p. 321.)

78. BLINK, H., Wind- und Meeres-strömingen im Gebiete der kleinen Sunda-Inseln. Stuttgart, 1887.

(Zie er over «Tijds. v. h. K. N. Aardrijksk. Gen.», 1887, Med. p. 460.)

79. BOORSMA, W. G., Iets over de Saponine-achtige bestanddeelen van de zaden der Assam-thee. Utrecht, 1891.

80. HOEKSTRA, Die Oro- und Hydrographie Sumatra's nach den Standpunkte unserer heutigen Kenntnisse. Mit einer Karten-

skizze. Inaugural-Dissertation zur Erlangung der Philosophischen Doctorwürde an der Georg-Augusts-Universität zu Göttingen, 8 August 1892. Groningen, 1893.

(Zie er over «Ind. Gids», Oct. '93, p. 1832 en m. aankond. in «Economist», Aug. '96, p. 597.)

81. SNOUCK HURGRONJE, C., Het Mekkaansche Feest. (Eerste) academisch proefschrift ter verkrijging van den graad van Doctor in de Semitische literatuur. Leiden, 1880.

(Hoogst gunstig beoordeeld door Prof. A. W. T. Juynboll in «Ind' Gids» van Januari 1881, p. 42. Voor meerdere van Dr. Snouck Hurgronje's geschriften zie men o. a. onze bespreking van zijn groot werk «Mekka» in «de Economist» van Dec. '89, p. 796, en van zijn «De Atjèhers» in «Economist» van Dec. 94, p. 827 en van Maart '95, p. 222. Daarbij ook het een en ander over zijn loopbaan alhier en in Indië. Herinnerd wordt dat hij sedert 15 Maart 1891 is «Adviseur voor Oostersche talen en het Mohammedaansch recht.»)

82. GUNNING, J. G. H., Een Javaansch geschrift uit de zestiende eeuw, handelende over den mahomedaanschen godsdienst, naar een Leidsch handschrift uitgegeven en met aanteekeningen voorzien. Proefschrift ter verkrijging van den graad van Doctor in de taal- en letterkunde v. d. Oost-Ind. Archipel. Leiden, 26 Maart 1881.

(Zie er over Prof. van der Lith in «Gids» Maart 1886. In Indië werd Dr. Gunning 24 Aug. 1881 aangesteld tot «ambtenaar voor de beoefening van Indische talen»).

83. JONKER, J. C. G., Over Javaansch Strafrecht. Rechtsgeleerd proefschrift. Utrecht, Juni 1882.

84. DEZELFDE, Een oud Javaansch Wetboek vergeleken met Indische Rechtsbronnen. Letterkundig proefschrift. Leiden, 1885.

(Zie over beiden Mr. G. J. Grashuis in «Ind. Gids» v. Oct. '85, p. 1322 en Prof. v. d. Lith in «Gids» van Maart '86 en in «Revue Coloniale Internationale» v. 1885, p. 319. — Jonker's juridische dissertatie ware wellicht juister in de derde rubriek gerangschikt; maar het scheen gewenscht zijne beide proefschriften hier bijeen te vermelden omdat dan met het eenmaal vermelden der recensiën kon worden volstaan. In Indië ontving Mr. Dr. Jonker 16 Nov. 1885 eene aanstelling tot «Ambtenaar voor de beoefening van Indische talen».

85. BRANDES, J. L. A., Bijdrage tot de vergelijkende klankleer

der Wester-afdeeling van de Maleisch-Polynesische taalfamilie. Utrecht, 1884.

(Vermeld door Prof. v. d. Lith in «Gids», Maart '86. — Naar Indië vertrokken, werd Dr. Brandes al spoedig, en wel 22 Oct. 1884, benoemd tot ambtenaar voor de beoefening van Indische talen». Wat hij daar presteerde blijkt o. a. uit de werken van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen. Door mij werd er op gewezen bij het bespreken, in «de Economist» van Januari 1891, p. 50, van den zoo uitstekenden, door den heer W. P. Groeneveldt en hem bewerkten «Catalogus der Archaeologische Verzameling van het Bataviaasch Genootschap».)

86. ADRIANI, N., Sangireesche Spraakkunst. Ac. proefschrift ter verkrijging van den graad van Doctor in de taal- en letterkunde van de Oost-Ind. Archipel, te Leiden verdedigd 1 Juni 1893.

(Zie er over m. aankondiging in «de Economist» van Aug. '96, p. 599. Z. ook aldaar Maart '97, p. 262.
Herinnerd worde dat Dr. Adriani spoedig na zijne promotie als afgevaardigde van het Ned. Bijbelgenootschap naar Posso op Oostelijk Celebes vertrok teneinde zich door het bestudeeren der landstaal te bekwamen om den Bijbel in die taal over te brengen.)

87. JUYNBOLL, H. H.,. Drie boeken van het Oud-Javaansch Mahabharata in Kwatitext en Nederlandsche vertaling vergeleken met den Sanskrit-text. Ac. proefschr. t. verkrijg. v. d. gr. v. Doctor in de taal- en letterkunde v. d. O. I. Archipel, te Leiden verdedigd October 1893.

88. JUYNBOLL, MR. TH. W., Over het historisch verband tusschen de Mohammedaansche bruidsgave en het rechtskarakter v. h. oud-Arabisch huwelijk. Leiden, 1894. Ac. proefschr. t. verkr. v. d. gr. v. Doctor in de taal- en letterkunde v. d. O. I. Archipel.

(Zie ook nº 47.)

89. VAN RONKEL, PH. S., De roman van Amir Hamsa. Ac. proefschr. t. verkr. v d. gr. v. Dr. in de taal- en l. k. v. d. O. I. Archipel. Leiden, 31 Mei 1895.

(Naar Indië vertrokken, werd Dr. van Ronkel aldaar 21 November 1895 aangesteld tot ambtenaar voor de beoefening der Indische talen en toegevoegd aan den adviseur voor oostersche talen en Mohammedaansch recht, Dr. C. Snouck Hurgronje. Zie in 's Instituuts «Bijdragen», 1896, I, zijn: «Account of six Malay MSS. of the Cambridge University» enz.

90. Tendeloo, H. J. E., Maleische verba en nomina verbalia. Ac. proefschr. t. verkr. v. d. gr. v. Dr. in de taal- en l. k. v. d. O. I. Archipel. Leiden, 11 Juli 1895.

(Blijkens n° 58 promoveerde Tendeloo op denzelfden dag in de rechten. Zijne literarische dissertatie werd weldra druk besproken, o. a. uitvoerig in «de Ind. Gids» van Nov. '95, p. 1581, door Dr. A. A. Fokker en aldaar Oct. '96, p. 1612, door T. H. Tegen dezen kwam Fokker op in «Ind. Gids» van Jan. '97, p. 104. Tendeloo verdedigde zichzelf uitvoerig in «Feiten en Cijfers uit de Sadjarah Mèlayu in verband met enkele betwiste hoofdpunten der Maleische grammatica» in het Tijdschrift van het Bat. Genootschap, dl. 40, 1897.)

91. Fokker, A. A., Malay Phoneties. Ac. proefschr. t. verkr. v. d. gr. v. Dr. in de taal- en l. k. v. d. O. I. Arch., verdedigd te Leiden 12 Juli 1895.

(De in Indië geboren Indische ambtenaar Fokker maakte van zijn verloftijd gebruik om het doctoraat in de Ind. taal- en letterkunde te behalen. Aan zijn verlangen om in Ind. dienst te blijven en in zijn geboorteland de vruchten zijner studien te plukken, kon wegens zijn min gunstigen gezondheidstoestand niet worden voldaan. Dat deze hem echter niet belet hiertelande nuttig en met ijver werkzaam te zijn, bewijzen o. a. zijne vele artikelen in «de Ind. Gids» en de omstandigheid dat hij benoemd werd tot leeraar voor het Maleisch aan de Handelsschool te Amsterdam. Ook trad hij met eene op 31 Januari jl. uitgesproken «openbare les» over «de Maleische taal en hare beoefening» op als privaat docent voor het Maleisch aan de Amsterdamsche Universiteit. Blijkens het verslag dat het «Handelsblad» van 1 Februari van die rede gaf, gaf hij daarbij een interessant overzicht van het voor de studie van het Maleisch verrichte en roemde daarbij o. a. zeer Niemann en Klinkert.)

92. Hazeu, G. A. J., Bijdrage tot de kennis van het Javaansch tooneel. Ac. proefs. t. verkr. v. d. gr. v. Dr. in de taal- en l. k. v. d. O. I. Arch. Leiden, 1897.

(Zie v. N.'s breede analyse in «het Vaderland» van 14 en 15 Febr. '97.)

93. Huizinga, J., De Vidûsaka in het Indisch tooneel. Ac. proefschr. t. verkr. v. d. gr. v. Dr. in de Nederl. Letterkunde, verdedigd te Groningen 28 Mei 1897.

IX. MOHAMMEDANISME.

94. Embrechts, T. E., Over den invloed van het Europeesch

Volkenrecht op de internationale betrekkingen der Ottomanische Porte. Utrecht, 1858.

(Mogelijk behoorde deze dissertatie niet in deze rubriek te worden gerangschikt. Maar de vermelding schaadt niet veel.)

95. VAN GELDER, H. D., Mohtar, De Valsche Profeet, Leiden, 1888.

96. VAN VLOTEN, G., De opkomst der Abbasiden in Chorasan. Leiden, 1890.

(De hierboven onder n° 81, 82 en 88 vermelde proefschriften hadden ook in deze rubriek kunnen zijn gerangschikt.)

X. CHINEESCHE ZAKEN.

97. LIND JR, A., A Chapter of the Chinese Penal Code. Leiden, 1887.

XI. ZIEKTEN EN GENEESMIDDELEN.

98. BICCARD, F. L. C., Dissertatio inauguralis medica de regionum tropicarum morbis. L. Bat., 1834.

99. VAN LEENT, F. J., Geneeskundig-topographische beschrijving van de reede van Batavia en het eiland Onrust. Leiden, 1868.

(Op die dissertatie behaalde de Schrijver, destijds reeds officier van gezondheid bij 's lands Zeemacht, den graad van Doctor in de geneeskunde. In «het Vaderland» van 11 November 1893, ter gelegenheid van het 25-jarig doctoraat van den heer van Leent, destijds Inspecteur van den Geneeskundigen Dienst der Zeemacht en Schout bij Nacht, wordt aan die dissertatie en aan de overige verdienstelijke werken van den bekwamen Schrijver herinnerd. De heer van Leent overleed in 1895.)

100. VAN RIEMSDIJK, J. J. W. E., Leverettering in de tropische gewesten. Utrecht, 1873.

(Als officier van gezondheid naar Indië vertrokken, klom Dr. van Riemsdijk daar op tot den rang van Kolonel, Chef van den geneeskundigen dienst en leeft thans als gepensioneerde in ons midden.)

101. DE NIET, P., Beschouwingen aangaande de oorzaken van de aziatische cholera en hare verspreiding. Veenendaal, 1893.

102. Langemeijer, E. G., Over den invloed van suikergebruik op den spierarbeid. Ac. proefschrift t. verkr. v. d. gr. v. Doctor in de geneeskunde; te Amsterdam verdedigd 17 Juni 1895.

(Hoewel het hier niet een zuiver koloniaal onderwerp geldt, is deze dissertatie hier vermeld èn omdat vermeerderd suikergebruik het suiker produceerende Java ten goede kan komen, èn omdat het een onderwerp geldt dat toch ook van koloniaal belang is, en dat, dank vooral aan de geschriften en voordrachten van den onvermoeiden heer Birnie, voortdurend aan de orde is.)

103. Driessen, D. P. F., Adviseur für das Civil-Veterinärwesen in Nied.-Ost-Indiën, Ueber die Thierseuchen, besonders über die Rinderpest in Nied.-Ost-Indiën. Inaugural Dissertation zur Erlangung der veterinär-medischen Doctorwürde der Medicinischen Facultät des Groszherzoglich-Hessischen Ludwigs-Universität Giessen, vorgelegt von —. Venlo, 1895.

(«De heer Driessen heeft, ond. and. als schrijver van de «Runderpest-geographie», reeds lang zijne sporen verdiend, en door bovengenoemd geschrift heeft hij zich een onderscheiding verworven, waarmede wij den bekwamen en energieken man geluk wenschen.» Zoo schrijft «de Ind. Gids» van Mei 1896, p. 780, bij het bespreken van den inhoud dezer dissertatie.»)

XII. SLAVERNIJ.

104. Capitein, J. E. J., De Servitute, libertati Christianae non contraria. L. B., 1742.

(Bij het vermelden in 1880, onder n° 134, der dissertatie en der «predikatiën» van dezen neger werd gezegd dat zijne dissertatie niet op de Kon. Bibliotheek alhier voorhanden was en dat de oorspronkelijke latijnsche titel ook elders niet was vermeld gevonden. Later werd die wel aangetroffen in F. Muller's, in 1882 verschenen nieuwen catalogus: «Indes Orientales», onder n° 2569. Tot aanvulling van het in 1880 gezegde, wordt die titel thans vermeld. Muller voegde er bij: «Thèse pour le doctorat en théologie, defendu à Leide. L'auteur, natif de Guinée, fit ses études à Leide et fut nommé ministre [du Saint Evangile] à Elmina. Après son retour dans son pays, on n'a jamais eu des nouvelles de lui.» Onder n° 2570 en 2571 maakt Muller ook melding van zijne «predikatiën.» De volledige titel daarvan vindt men ook op p. XXVII van de «Notulen van het Bataviaasch Genootschap», dl. XXII, 1884.)

105. VAN WASSENAER, P. H. J, De Emancipatione. Groningen, 1826.

(Afgaande op den titel, vermeld in «Dodt, Repertorium Dissertationum Belgicarum», wordt deze dissertatie hier opgenomen. Ze kon echter niet worden ingezien. Ik ben dus niet zeker of ze wel over de slaven-emancipatie handelt.)

106. SWEERTS DE LANDAS WYBORGH, A M. D., Het Berlijnsche Tractaat van 26 Februari 1885. Ac. proefschrift ter verkrijging van den graad van Doctor in de Staatswetenschap, verdedigd te Leiden 22 Juni 1886.

107. VISSER, H., De Bruselsche Anti-Slavernij Conferentie 1889—1890. Leiden, 27 Januari 1893.

(Deze beide dissertaties behandelen voornamelijk het zooveel besproken Congo-Tractaat en alles wat daarop betrekking heeft. Zij worden onder dit hoofd vermeld omdat zij veel over de Slavernijquaestie behelzen. Omdat er veel sprake in is van handelsquaestiën hadden zij, althans Sweerts' zoo goed bewerkt, uitvoerig proefschrift, wellicht evengoed onder rubriek VII kunnen zijn gerangschikt. Visser critiseert wel in sommige opzichten wat Sweerts betoogde, maar kan toch ook gezegd worden in zekeren zin diens betoog te hebben vervolgd. Zie meer bepaald over zijn proefschrift m. aankondiging in «de Economist» van Augustus 1896, p. 598.

Met hunne dissertatiën deden de heeren van Swinderen (n° 69) en Sweerts (n° 106) op uitnemende wijze hun intrêe in de door hen gekozen diplomatieke carrière.)

XIII. NEDERLANDSCH-WEST-INDIË.

108. SCHEMERING REELFS, M. C, Het Surinaamsche Regeeringsreglement van 1865. Amsterdam, 1867.

109. DROGNAT LANDRÉ, C. L., De besmettelijkheid der lepra arabum bewezen door de geschiedenis dezer ziekte in Suriname. Utrecht, 1867.

(Zie voor n° 108 en 109 het opgemerkte op p. 307.)

110. MOLENGRAAFF, G. A. F., De geologie van het eiland St. Eustatius. Leiden, 1886. 4°.

(In 1884 maakte de heer Molengraaff, destijds nog student, met de hoogleeraren Martin en Suringar een wetenschappelijke reis naar West-Indië. Zijne dissertatie was eene vrucht dier reis. Spoedig na zijne

promotie werd Dr. Molengraaff buitengewoon hoogleeraar in de geologie aan de Amsterdamsche Universiteit. In 1890 stelde hij, ingevolge opdracht der Transvaalsche Regeering, een voorloopig geologisch onderzoek in de Zuid-Afrikaansche Republiek in. Eene vrucht daarvan was zijne voordracht in de algemeene vergadering van het Kon. Ned. Aardrijkskundig Genootschap van 20 Maart 1891 over «de Goudvelden op het Hooge veld in de Transvaal», waarover zie 's Genootschaps «Tijdschrift» van dat jaar, p. 315. Op Dr. Molengraaff's artikel in deel VII van de «Vragen van den Dag»: «Nationale belangen in West-Indië verwaarloosd», is gewezen in «de Economist» van Februari 1893, p. 186. Gevolg gevende aan eene uitnoodiging der Transvaalsche Regeering, vertrok hij in 1897 weder naar dat land. Hij werd tot «Staatsgeoloog» der Zuid-Afrikaansche Republiek benoemd en werd in December jl. op verzoek als hoogleeraar aan de Amsterdamsche Universiteit ontslagen. In de zitting onzer Academie van Wetenschappen van 24 December jl. werd mededeeling gedaan van zijn brief, berichtende dat de Regeering der Z. Afr. Republiek besloten had tot eene geologische opname van het land en steun verzoekende, o. a. door toezending van boeken en kaarten, een verzoek dat gaarne door de Academie werd ingewilligd.

Verloor Nederland in Dr. Molengraaff, (aan wien wij gaarne, zoo geene financieele bezwaren in den weg stonden, het geologisch onderzoek van Suriname hadden zien opgedragen,) een zijner weinige geologen, voor de Regeering der Zuid-Afrikaansche Republiek, die toonde te beseffen van hoeveel gewicht eene geologische opname van het land kon zijn, was het eene aanwinst die opname aan zulke bekwame handen te kunnen toevertrouwen.)

111. van Praag, J., Art. 6 van het Reglement op het beleid der Regeering in de kolonie Suriname. Leiden, 1887.

112 van der Houven van Oordt, A. J., Het Regeerings-Reglement van Suriname. Ac. proefschr. t. verkr. v. d. graad v. Doctor in de Staatswetenschappen, verdedigd te Leiden, 25 Juni 1895.

(Zie er over «de Ind. Gids» van 1895, II, 1281, m. recensie in «de Economist» van Aug. '96, p. 603 en die van Mr. Heemskerk in «Themis» '96, 3, 550. Ten bewijze dat des Schrijvers kennis van Surinaamsche toestanden, waarvan zijn proefschrift getuigde, in die kolonie werd gewaardeerd, wordt aangeteekend dat hij een jaar na zijne promotie aldaar werd aangesteld tot Sub-Agent voor immigratie.)

Tot zoover onze nieuwe lijst van academische proefschriften over koloniale onderwerpen, of wat meer of min daartoe kan worden gebracht.

Men ziet, de oogst was tamelijk ruim en in de jaren sedert 1880 verloopen werd weder menig proefschrift aan die onderwerpen gewijd.

Moge dit zoo blijven! Op koloniaal gebied is nog menig punt nader toe te lichten en goede dissertatien kunnen tot die toelichting bijdragen.

Vergelijken wij de vroegere met de nieuwe lijst, dan trekken een paar punten de aandacht. Ond. and. dat een betrekkelijk zoo groot getal proefschriften gewijd werden aan vraagstukken van „Koloniaal Beheer en Koloniale Wetgeving” en aan de taalstudie. Dit laatste zal wel het gevolg daarvan zijn dat de wet op het Hooger Onderwijs van 1876, Stbl. 102, bij art. 83 een doctoraat verkrijgbaar stelde „in de Semitische letterkunde” en een „in de taal en letterkunde van den Oost-Indischen Archipel”, en dat vrij velen zich tot de studie dier talen aangetrokken gevoelden. Het eerste strekt ten bewijze dat steeds velen van hen die zich aan den Indischen Staatsdienst wilden wijden, er terecht prijs op stelden bij hunne intrede in de maatschappij op een meer of min goed bewerkt proefschrift te kunnen wijzen, ook als bewijs dat zij zich, althans wat het door hen behandeld onderwerp betreft, goed in de zaak hadden ingewerkt.

Eene andere opmerking tot welke de nu gegeven lijst aanleiding geeft, is deze: In 1880 is zoowel bij het bespreken van H. van der Wijck's dissertatie, n°. 30, als in het naschrift gewezen op de merkwaardige reeks historisch-politische dissertaties, het tijdvak van 1808—1830 behandelende, welke toen konden worden vermeld. Daarbij werd de wensch geuit dat promovendi, zich aansluitende bij hen, die het tijdvak van 1808—1830 bespraken, het tijdvak nà 1830 of vóór 1808 zouden behandelen. Die wensch werd later meermalen uitgesproken, o. a. in „de Economist” van Maart 1882, p. 253. Nu vallen wel enkele der in onze tweede rubriek vermelde proefschriften onder deze categorie. Maar in het verloopen achttienjarig tijdvak hadden wij op meer gehoopt. De stukken onlangs door de heeren Heeres, v. d. Kemp en Groeneveldt (om mij slechts tot den laatsten tijd te bepalen) in 's Instituuts „Bijdragen” publiek gemaakt en besproken in onze Kol. Kroniek in „de Economist” van Maart jl., toonen ons, hoeveel nog uit het

Rijksarchief te putten is. De dissertaties van Schoch en anderen bewijzen dat het Departement van Koloniën zijn archief bereidwillig voor den onderzoeker, ook den jeugdigen doctorandus, openstelt. Moge dan ook hij, die eenmaal deze lijst zal vervolgen, meerdere historisch-politische proefschriften te vermelden hebben dan wij thans konden doen.

Moge hij in elk geval eene lange lijst van goede academische proefschriften over koloniale onderwerpen kunnen vermelden.

Jan. 1898. J. K. W. Quarles van Ufford.

De Bijdragen van het Koninklijk Instituut verschijnen in driemaandelijksche afleveringen van 8 à 10 vel druks. De prijs wordt berekend à 20 cents per vel druks, en à 10 cents per plaat. Bij de 4e aflevering van ieder deel ontvangen de inteekenaren titel en inhoud voor het geheele deel. Iedere aflevering is afzonderlijk verkrijgbaar.

De Bibliotheken van het Instituut en het Indisch Genootschap (Heerengracht, n°. 21) zijn voor de leden toegankelijk van 10 tot 12 en van 2 tot 4 uur op alle werkdagen, behalve des Donderdags.

Heeren Leden, vooral in Indië, worden **dringend** verzocht, bij verandering van woonplaats of bij niet geregelde ontvangst der Bijdragen en Werken, daarvan kennis te geven aan den Secretaris.

BIJDRAGEN

TOT DE

TAAL-, LAND- EN VOLKENKUNDE

VAN

NEDERLANDSCH-INDIË,

UITGEGEVEN DOOR HET

Koninklijk Instituut voor de Taal-, Land- en Volkenkunde
van Nederlandsch-Indië.

ZESDE VOLGREEKS. — VIJFDE DEEL.

(DEEL XLIX DER GEHEELE REEKS).

DERDE EN VIERDE AFLEVERING.

'S-GRAVENHAGE
MARTINUS NIJHOFF
1898.

INHOUD.

Bladzijde.

DE LAKON ARIMBÅ.

DOOR

Dr. G. A. J. HAZEU.

INLEIDING.

In de „Drie-en-twintig Schetsen van Wayangstukken (Lakon's), gebruikelijk bij de vertooningen der wayang-poerwå" [in deel XL van de Verhandelingen van het Bataviaasch Genootschap van K. en W.], vindt men een serie lakon's, waarvan de stof is ontleend aan de sagen van het Mahâbhârata en het Hariwaṁça; ze vormen een vrijwel samenhangend geheel, waarin de gewichtigste episoden uit 't leven van de Pâṇḍawa's, hunne voorouders, hunne vrienden en hunne [toekomstige] vijanden, in een van Javaansch standpunt juiste chronologische volgorde, dramatisch verwerkt zijn. Afkomst, geboorte, huwelijken en in 't algemeen de lotgevallen van al deze helden, tot aan den grooten krijg, den Bhârata-Yuddha (Jav.: Bråtå-Yudå), dat alles wordt hier dramatisch verteld, natuurlijk in den van 't Indische origineel belangrijk afwijkenden vorm, dien de Javaansche overlevering in den loop der eeuwen daaraan gegeven heeft, en die ten slotte een ongeveer kanonieke geworden is [1]. Bovendien treft het den kritischen lezer, dat telkens in elke lakon de behandelde sagen zijn pasklaar gemaakt voor het stereotype raam, waarin sinds overoude tijden de ḍalangs de te dramatiseeren verhalen plegen te wringen, ten einde de door hen vertoonde „lakon ing wayang" te doen beantwoorden aan door het oorsponkelijk karakter van het Javaansche tooneel bepaalde, vaste technische eischen.

Vergelijkt men nu deze 23 schetsen met den bundel van 39 lakons, welken Dr. Cohen Stuart gebruikte voor zijne Inleiding

---

[1] Zie Dr. Brandes „Pararaton" p. 181 sqq.

op het Brata-Joeda [1] — welke bundel ook in de Handschriften van de Leidsche Bibliotheek gevonden wordt [2] —, dan ontwaart men, — prof. Vreede wees er reeds op in zijn Catalogus — dat de eerste 23 lakons uit deze laatste lakonverzameling zoowel wat inhoud als wat namen en volgorde betreft, zoo goed als geheel met TE MECHELEN's „Schetsen" overeenkomen, alleen met dit verschil dat in plaats van de lakons Sakutrĕm en Dewabrata van de „Schetsen", bij Cohen-Stuart en in 't Leidsche HS. de Wahmuka-Arimuka en Arimbå worden gevonden.

Eene nauwkeurige lezing overtuigde ons, dat in de lakon Wahmuka-Arimuka, in eenigszins afwijkenden vorm, dezelfde sagen verwerkt zijn als in de lakon Dewabrata, n.l. die, welke verhaald worden in 't eerste Boek van het Mahâbhârata, çloka 4068—4170 en 4224—4304. [3]

De lakon Sakutrĕm echter behoort blijkbaar niet in dezen bundel thuis; want de genealogie, daarin gegeven van de voorouders der Pâṇḍawa's, verschilt aanmerkelijk van die, welke men in de onmiddellijk voorafgaande lakon Kanumayasa aantreft —. Leest men daarentegen de lakon Arimbå, dan ziet men gemakkelijk, dat deze ook in den bundel van te Mechelen niet kan gemist worden, niet alleen omdat hierin twee bij de Javanen zeer populaire episoden uit den Mahâbhârata-Hariwaṁça-cyclus zijn gedramatiseerd, maar vooral ook omdat het tweede gedeelte van dit tooneelstuk een noodzakelijke inleiding vormt op de lakon Kångså (te M.'s „Schetsen", n°. XII), zóó dat de laatste zonder de eerste moeielijk kan verstaan worden.

De lakon Arimba schijnt dus bij toeval uit den bundel te zijn uitgevallen, en daarvoor in de plaats nam men op de overbodige en hier niet passende lakon Sakutrĕm, die oorspronkelijk tot een anderen bundel moet behoord hebben. Om deze reden komt het mij wenschelijk voor deze lakon Arimba in ruimer kring bekend te maken door een uitgave met vertaling. Den tekst ontleende ik aan den bovengenoemden codex 2133 van de Leidsche Biblio-

---

[1] Verhandel. Batav. Gen. v. K. en W., deel XXVII p. 40 en de Inleiding.

[2] n.l. Codex 2133. Zie prof. Vreede: Catalogus v. d. Jav. en Madoer. Hs. n° CLIV, p. 254—255.

[3] Dezelfde onderwerpen, maar in weer andere redactie, behandelt de meer uitgebreide lakon Abiasa, uitgegeven met vertaling door Humme. Maar hierin vindt men bovendien nog enkele trekken, ontleend aan het Ambopâkhyâna, het laatste boek van 't Udyogaparwa (Mahâbh. V, 5942—7957).

theek, p. 113—125. In eenige na de vertaling volgende aanteekeningen zal ik verwijzen naar en vergelijken met de Indische bronnen. En daar de lakon Kangsa, wat den inhoud betreft, onafscheidelijk verbonden is met het laatste gedeelte van 't hier behandelde stuk, zullen we van zelf in de gelegenheid zijn ook daarvan de bronnen aan te wijzen.

Vertaling van de lakon Arimba. [1]

In den rijkszetel Pringgadani. Komt op: vorst Arimba. Hij ontbiedt de radens Prabakesa, Braja-wikalpa, Braja-muṣṭi, Kala-bĕndana, Kala-kaṭung en Kala-bĕṇḍara. De vorst spreekt met hen over zijn jongere zuster, dewi Arimbi: „Zij is waarlijk bijzonder pretentieus in de keuze van een gemaal; ik heb haar al verschillende huwelijken voorgesteld, doch zij wil maar niet.” Terwijl de vorst nog met de prinsen in gesprek is, komt dewi Arimbi zelf buiten [n.l. op de paseban]; al schreiende wendt zij zich regelrecht tot haar ouderen broeder. Deze vraagt haar: „Waarom schreit ge toch zoo? Er is toch niets dat je deert?” Tot antwoord vertelt Arimbi van een droom, dien zij gehad heeft. „Ik droomde dat ik een ridder ontmoette, forsch, groot en mollig; hij heette raden Bratasena. Hij had vier broeders, zoo zeide hij mij: raden Puntadewa was de oudste van hen, Bratasena zelf was de tweede, de middelste was raden Janaka, en de twee jongste waren tweelingen, Pinten en Tangsen. Dezen raden Bratasena nu moet gij voor mij gaan zoeken; met hem wil ik trouwen, en met niemand anders.” Vorst Arimba antwoordt toornig zijn zuster: „Wil je dan zondigen tegen wet en religie, dat je tot man begeert iemand, die niet tot je soort behoort? Een prins moet een prinses huwen, een godin moet trouwen met een god, en zoo moet ook een râkṣasa zich verbinden met een râkṣasî. En zou jij nu willen oversteken naar een ander ras? Een râkṣasî zou willen trouwen met een mensch! Zou dat geen mésalliance zijn?” Arimbi antwoordt: „'t Kan mij niets schelen, broer! ik waag het er op.” Nu wordt Arimba in ernst boos op zijn jongere zuster: „Als dàt je voornemen is, dan

---

[1] Bij de vertaling heb ik de in de lakons gebruikelijke indeeling in tafreelen behouden. Aan 't begin van elk tafreel vindt men doorgaans opgegeven waar het speelt en wie de optredende personen zijn.

wil ik je niet meer als mijn zuster erkennen; pak je weg van hier, Als je gras waart, ik zou je niet willen uitrukken, als je een weg waart, ik zou je niet willen betreden." Arimbi gaat heen. Vorst Arimba vaardigt het uitdrukkelijk verbod uit aan zijn jongere broeders: "Laat niemand Uwer het wagen haar in zijn huis op te nemen of schuilplaats te verleenen, en niemand mag haar achternagaan. Vraagt niet wat zij heeft misdreven." Al zijn jongere broeders, de prinsen, zijn bevreesd, zoodat zij zwijgen, met moeite hun onwil onderdrukkend [1] over de verbanning hunner oudere zuster.

Spreken we niet verder hierover, maar vergezellen we dewi Arimbi op haar tocht. Zij gaat heen, haar tranen afwisschend; zij denkt alleen maar aan den man, van wien zij gedroomd heeft: "Ach, mocht ik hem toch maar vinden; mijn eenige verlangst is hem te aanschouwen. Laat men maar zeggen dat ik mij aan hem [ten huwelijk] heb opgedrongen; voor hèm neem ik vrijwillig schaamte en schande op mij." Daarop stijgt zij de lucht in [2], en weldra zweeft zij boven het woud Marta.

Komt op: Puntadewa die bezig is het woud Marta te ontginnen. Door den nacht overvallen, staakt hij met de zijnen den arbeid, en legt zich te slapen. Als het ongeveer negen uur in den avond is, nadert dewi Arimbi en begeeft zich naar het voeteneind van Puntadewa's slaapstede. Deze schrikt wakker, en vraagt haar: "Waar kom jij vandaan meisje, hoe heet je en wat wil je?" Dewi Arimbi antwoordt: "Ik kom uit de stad Pringgadani, ik heet Arimbi, en ben hier gekomen om den man te zoeken van wien ik gedroomd heb. Ik droomde namelijk dat ik raden Bratasena ontmoette. Wie weet, misschien smijt gij mij nu wel weg als een aardworm, of werpt mij ver van U als een hoopje vuil." Kijk, bij 't hooren van dewi Arimbi's woorden voelt Puntadewa zich verteederd in zijn hart; hij spreekt: "Ik kan mij best voorstellen dat gij mijn jongeren broeder zult beminnen; je bent mooi van uiterlijk!" Doch zie, nauwelijks heeft dewi Arimbi de woorden van raden Puntadewa gehoord, of plotseling verdwijnt haar râkṣasa-gedaante [en zij krijgt het voorkomen van een mensch]. Onmiddellijk zendt

---

[1] Mĕṇḍokol bet.: „een brok (knobbel) in de keel voelen;" figuurlijk: „iets (een onaangename bejegening) niet kunnen slikken." Zie Wdbk. s. v. paṇḍĕkĕl.

[2] De râkṣasa's kunnen naar willekeur vliegen en ook elke willekeurige gedaante aannemen, zie Mahâbh. I çl. 5955 en 6077. Van deze gelukkige gaven maken zij ook in de Jav. lakons een ruim gebruik.

P. iemand naar het ontginningsterrein Paměnang [1], om raden Bratasena te ontbieden, die dan ook weldra komt. Puntadewa zegt tot hem: „Jij moet trouwen, er is hier een meisje dat zich aanbiedt om je vrouw te worden; ze ziet er goed uit, en ze zegt dat ze de zuster is van een vorst, zij heet Arimbi.” Bratasena antwoordt: [2] „Als jij het wilt, zal ik het doen; maar eigenlijk zou het beter zijn dat jij zelf haar trouwde, want je hebt nog geen vrouw.” P. antwoordt: „Maar mij begeert ze immers niet. Kom, doe het nu maar.” Br. zegt weer: „Goed, ik wil het wel doen, maar eerst zal ik haar eens ondervragen. Hij nadert dewi Arimbi en zegt tot haar: „Waar kom je vandaan, meisje! Hoe heet je en wie is je vader?” Dewi A. zegt: „Ik ben afkomstig uit Pringgadani; een vader heb ik niet meer, maar ik heb een ouderen broeder, die Prabhu Arimba heet, en ik heb ook nog jongere broeders.” Bratasena zegt: „Wel, dat is fraai: je hebt een broer die vorst is, en je doet als iemand die geheel alleen op de wereld staat!” Nu vertelt dewi Arimbi hem alles, van 't begin tot 't eind. Bratasena zegt daarop: „Als dat waar is, moet je mij dien broer van je eens laten zien; ik wil eens weten, of je ook soms gelogen hebt.” Daarop volgt Bratasena dewi Arimbi naar de hoofdplaats Pringgadani.

Te Pringgadani. Komt op: vorst Arimba. Terwijl hij in gesprek is [met zijn jongere broeders], arriveert raden Bratasena. Vorst Arimba schrikt, en vraagt aan Bratasena: „Wat ben jij voor een landsman, en hoe heet je en wat kom je doen?” Br. antwoordt: „Als je 't mij vraagt, wel ik kom uit Wiraṭa, ik heet Bratasena. Ik ben hier gekomen omdat ik jou wilde vragen of jij het bent die den naam voert van Arimba, vorst van Pringgadani?” Arimba antwoordt: „Ja, ik ben de vorst van Pringgadani.” Br. zegt: „Ik wou je wel eens vragen, Arimba! Je hebt immers een zuster, die Arimbi heet. Zij is notabene verliefd op mij! Is haar bewering, dat ze jouw bloedverwant is, wezenlijk waar, of zegt zij het maar? Als ze werkelijk je zuster is, wel wat wil je dan? Ik wil haar goed behandelen.” Arimba antwoordt: „Ja, vroeger was Arimbi inderdaad mijn bloedverwante, maar thans is zij een weerspannige: zij is aan mijn vuist ontglipt. Laat staan dat ik haar tot bloedverwant zou willen hebben: als ze gras was,

---

[1] Paměnang is in de Jav. overlevering de residentie van Bratasena (= Bhîma).
[2] De ruwe Bhîma spreekt, zoals bekend, altijd en tot iedereen Ngoko.

ik zou het niet willen snijden, als ze water was, ik zou het niet willen scheppen. Alwie de echtgenoot wordt van Arimbi, wie het ook zij, die is mijn vijand." Bratasena zegt: "Blijf je bij wat je daar gezegd hebt?" Arimba antwoordt: "Ja daar blijf ik bij." Nu gaan ze aan 't vechten. Bratasena wordt beetgepakt en weggeslingerd; hij valt neer maar stormt dadelijk weer naar voren. Arimba wil hem in zijn nek bijten, maar hij van zijn kant slaat er met de vuist op in. Arimba valt bewusteloos neer, maar zoodra hij bijgekomen is, snelt hij weer vooruit. A. bijt Br. in zijn hals, doch wondt hem niet; Br. van zijn kant tracht A. te steken met zijn nagels [1], en A., hoewel niet gewond, springt verschrikt op en laat los. Snel geeft Br. nu zijn vijand een vuistslag, zoodat deze bewusteloos neervalt. Weldra weer bijgekomen, waagt A. nogmaals den aanval. — Wat nu betreft de jongere broeders van vorst Arimba, de prinsen Prabakesa, Braja-muṣṭi, Braja-wikalpa, Kala-Kaṭung, Kala-Bĕndana en Kala-Bĕṇḍara, zij allen houden veel van hun oudere zuster dewi Arimbi, en daarom bepalen zij zich tot de rol van toeschouwers bij de worsteling van Arimba en Bratasena.

Wij vertellen verder van het gevecht van deze laatsten. Geen van beiden wordt overwonnen. Ten langen leste raakt Bratasena uitgeput; hij begeeft zich tot dewi Arimbi en spreekt tot haar: "Wat zegt ge ervan, Arimbi! ik had het bijna moeten opgeven tegen je broer. Kom, Arimbi! Kies maar; wie is je meer waard, ik of je broeder? Ik zou wel graag mijn woede koelen op je broeder, maar ik ben bang dat jij misschien toch nog medelijden met hem zult hebben." Dewi Arimbi antwoordt: "Ik heb liever dat Gij er maar ernst mee maakt; mijn geduld met mijn broeder is uitgeput, en 't smart mij u te zien vechten. Maar mijn broeder Arimba zal wel niet sneuvelen, en gij zult hem niet kunnen overwinnen: immers hij is niet kwetsbaar voor den punt van de wajra, of voor gesmede wapenen [2]. Indien gij zijn dood wenscht, dit is het geheim er van: Gij moet mijn broeder beetpakken en hem tegen een arèn-palm smakken." Bratasena springt met een schok op: "Is dat wezenlijk waar, Arimbi?" — "Probeer het maar!" Nu stuift Br. weer op zijn vijand af. Vorst Arimba biedt krachtig tegenweer. Door Bratasena's vuistslagen stort hij

[1] Bhîma is voorzien van 5 lange, scherpe nagels, de „pañca-nakha."
[2] Over deze uitdrukking zie Roorda „Wayangverhalen", p. 486.

bewusteloos ter aarde, maar nauwelijks bijgekomen, snelt hij alweer vooruit. Door de pijnlijke steken van Bratasena's nagels geprikkeld, springt hij op en gaat van zijn kant weer bijten. Br. kijkt onderzoekend naar rechts en naar links, en ziet [in zijn nabijheid] den tronk van een arèn-palm staan. Fluks pakt hij zijn vijand beet, en smakt hem met een geweldigen zwaai tegen dien tronk. Arimba's ledematen worden aan gruzelementen geslagen, zoodat ze vliegende meelstofjes lijken. Zoo sterft Arimba.

Bratasena brult en tiert en snoeft uitdagend: "Hei, gij allen broeders van Arimba! — ik noem niemand in het bijzonder — is er soms iemand onder ulieden die wraak wil nemen over den dood van zijn broeder?" Prabakesa met al zijn broeders achter zich treedt vooruit en geeft zich met hen op leven en dood over: zij allen onderwerpen zich aan raden Bratasena. Deze neemt hunne onderwerping genadiglijk aan. Daarop draagt hij aan deze prinsen van Pringgadani als werk op, om het woud "wanamarta" te ontginnen en er een paleis te bouwen.

Nu spreken we van iets anders.

In de hoofdstad Mandura. Maharaja Basudewa ontbiedt zijn jongere broeders de radens Arya-Prabhu en Ugrasena, en beveelt aan den eerste om een jachtpark [1] te maken in 't woud Sinangsraya, terwijl hij den laatste gelast om zijn ouderen broeder daarbij behulpzaam te zijn. Arya-Prabhu en Ugrasena vragen oorlof en gaan heen. Vorst Basudewa gaat terug naar de binnenvertrekken.

In de binnenvertrekken van 't koninklijk paleis [te Mandura]. We spreken nu van de beide vorstelijke gemalinnen, de oudste dewi Rohini en de jongste dewi Maherah. Bij 's Vorsten aankomst komen zijn beide gemalinnen hem tegemoet, en daarop zetten allen zich neder. Vorst Basudewa deelt hun mede dat hij zich wat wil gaan verlustigen in de "pagrogolan." Nadat zij eenigen tijd samen gepraat hebben, nuttigen zij den maaltijd.

Op de buiten-paseban. Arya-Prabhu en Ugrasena brengen het noodige in gereedheid en daarop trekken zij uit [naar 't bosch Sinangsraya].

In de hoofdstad Guwa-Kiskĕnḍa. Mahâraja Gorawangsa is gezeten met zijn jongeren broeder, raden Sĕrati-mantra. Hun

[1] „Grogol" is „een door palissaden omheinde plaats in het bosch om de wilde beesten in te drijven." 't Is blijkbaar een technische uitdrukking bij een bepaald soort van drijfjacht. De vertaling „jachtpark" is slechts bij benadering juist.

gesprek loopt over een droom van vorst Gorawangsa; hij heeft namelijk gedroomd dat hij liefdesgenot smaakte [1] met de gemalin van den vorst van Madura, dewi Maherah geheeten. Gorawangsa is nu voornemens om naar de hoofdplaats Madura te gaan en de vorstin heimelijk te ontvoeren. Bij zijn vertrek gelast hij aan zijn broeder Sĕrati-mantra: „Wacht mij acht dagen; als ik dan nog niet terug ben, wacht dan tot veertig dagen. Indien ik na veertig dagen er nòg niet ben, kom mij dan onverwijld achterna.” Nadat zijn broeder hierin heeft toegestemd, stijgt Gorawangsa de lucht in [2].

Nu komt weer op: vorst Basudewa. Arya-Prabhu en Ugrasena komen berichten, dat het jachtpark nu klaar is. Dadelijk wordt 't bevel tot oprukken gegeven: paarden en olifanten moeten gezadeld voorgeleid worden. De vorst Basudewa begeeft zich naar de binnenvertrekken van 't paleis en kleedt zich in zijn krijgsrusting. Zoodra hij geheel gereed is gaat hij weer naar buiten en dan zet de gansche stoet zich in beweging. Vorst Basudewa berijdt een olifant; in een lange rij rukken de gewapenden op. Als men de pasanggrahan bereikt heeft, zet de Vorst zich neder en geeft audientie aan al zijne Madureesche onderdanen, die zich in rijen geschaard hebben: Arya-Prabhu en Ugrasena zitten vóóraan. Basudewa spreekt tot Arya-Prabhu: „Voor jou, Arya-Prabhu! heb ik een bijzondere opdracht: ga jij, zonder het opdrijven van 't wild af te wachten, onmiddellijk naar huis terug om den kraton te bewaken; ik vertrouw al wat in den kraton is aan jouw hoede; zorg dat, zoolang ik er niet ben, het alles toega alsof ik er wèl was.” Arya-Prabhu antwoordt eerbiedig: „Zooals u beveelt,” retireert al buigende uit 's Vorsten tegenwoordigheid en vertrekt onverwijld naar de Kraton.

Spreken we niet meer over hem. Nu komen op: de beide eerste gemalinnen van den vorst van Madura, dewi Rohini en dewi Maherah. Na 't vertrek van hun heer gemaal is 't reeds negen uur in den avond geworden en nòg hebben ze zich niet ter ruste begeven. Om half tien komt hun echtgenoot thuis van

---

[1] „Pinanggih astralungiyan.” Dezelfde uitdrukking komt in een dergelijk verband voor in de „23 Schetsen” van te Mechelen, p. 82, r. 2, en wordt daar — op gezag van Cohen-Stuart — verklaard door „dados bojo.” Astra of eigenlijk Astra-sari komt in 't Oud-Jav. voor als vertaling van 't Sanskṛt Kusumeṣu en dit is een bijnaam van Kâmadewa, den Indischen Cupido. Het tweede deel van de uitdrukking weet ik echter niet te verklaren.

[2] Gorawangsa is een bhûta of râkṣasa en kan dus vliegen en ook elke gedaante aannemen die hij verkiest.

het jachtpark. Vorst Basudewa spreekt: „Ik ben heimelijk weggeslopen, geen van uw jongere broeders weet er van: ik gaf voor te willen slapen en zoo kwam ik ongemerkt hier terug [1]. En nu voel ik mij erg loom en moe, laat ik een oogenblikje gaan slapen." Daarop begeeft hij zich naar de binnenvertrekken en legt zich te rusten in het slaapvertrekje. Hij beveelt aan de hofjuffer, die belast is met den dienst in de binnenvertrekken, om dewi Maherah te roepen. Zoodra de vorstin gekomen is, noodigt hij haar tot zich in 't slaapvertrek, en dan gaan ze samen slapen.

Spreken we niet verder van die beiden in 't slaapvertrek, maar laat ons spreken van dewi Rohini die buiten is. Om 10 uur arriveert haar jongere broeder, raden Arya-Prabhu; hij gaat den kraton binnen. en ziende dat zijn schoonzuster nog ontvangt, begeeft hij zich naar 't prinsessenverblijf om haar zijn opwachting te maken. In hare tegenwoordigheid toegelaten, zet hij zich bij haar neder op de hem passende plaats. Dan zegt hij tot haar: „Dewi Rohini! Ik kom hier, waarde zuster! om U mede te deelen dat de vorst nog niet voornemens is terug te keeren. Zoolang nu mijn oudere broeder nog niet zal zijn teruggekeerd, heeft hij mij opgedragen te waken in de binnenvertrekken en in 't prinsessenverblijf. Maar ik mis een van mijne zusters: waar is mijn geëerde zuster dewi Maherah?" Dewi Rohini antwoordt: „Wel, zij slaapt." Arya-Prabhu zegt: „Wees dan zoo goed haar te roepen" „Ik durf haar niet te wekken," is 't antwoord, „want zij slaapt niet alleen, zij slaapt met je ouderen broeder." „Wien bedoelt ge met „ouderen broeder"?" — „Wel, je ouderen broeder den Vorst: die is namelijk heimelijk thuisgekomen, hij voelde zich niet wel en zeer moe; toen is hij gaan slapen in 't slaapkamertje en heeft je oudere zuster, dewi Maherah laten roepen." Als raden Arya-Prabhu dit verhaal van dewi Rohini hoort, heeft hij een gevoel alsof hij zulk een stoot kreeg met een rijststamper, dat deze er krom van werd [2]. Na eenige oogenblikken zegt hij: „Ik vraag oorlof, mijn waarde zuster! ik zal hem zelf gaan wekken." Daarop nadert hij ['t slaapvertrek van] zijn ouderen broeder en roept: „Oudere broeder Vorst!

---

[1] Uit 't vervolg blijkt dat de thuiskomende slechts een pseudo-Basudewa, in werkelijkheid Gorawangsa, is. Men ziet uit dit voorbeeld hoe zuiver deze lakonbundels hun oorspronkelijk karakter van handboek voor den ḍalang (pakĕm ḍalang) behouden hebben: er worden steeds tafreelen geschilderd, niet een geregeld verhaal verteld.

[2] „Kados tinotog ngalu bengkong" is een mij van elders niet bekende uitdrukking.

Word wakker!" Vorst Basudewa schrikt wakker en vraagt: "Wie is daar? Ben je soms Arya-Prabhu? Hoe durf je het te wagen een slapende wakker te maken?" Arya-Prabhu antwoordt: "Vorstelijke broeder! Ik heb U gewekt, omdat ik onsteld ben, en ik ben ontsteld, omdat Gij spreekt met twee monden. Daarover voel ik mij gegriefd. Als Gij zóó gelieft te doen, dan kan ik U niet meer als mijn vorst blijven eeren." Vorst Basudewa spreekt: "Och kom, waarom zou je mij niet meer hulde kunnen bewijzen?" — "Hoe zou ik een vorst kunnen dienen, die niet rondborstig zegt wat hij meent (die slinksche wegen bewandelt)? Immers eerst zegt Gij allerlei moois tot mij, en ten slotte blijkt het dat Gij zulke [listige] bedoelingen koestert! Verdenkt Gij mij soms van minnarij met mijn oudere zuster dewi Maherah? Wat baat het dan dat Gij mij een post van vertrouwen opdraagt? Wat nut het dan dat Gij zulk een verachtelijk wezen in 't leven laat? Immers zoo iemand zal toch maar schande brengen over 't land! Ik zal God danken als Gij gelukkig en voorspoedig het rijk moogt regeeren; maar ik zelf verkies liever den dood, want ik zie geen kans een vorst te dienen, die met streken omgaat." Basudewa antwoordt: "Welnu, goed dan, jij hebt gelijk en ìk ongelijk." Arya-Prabhu herneemt: "Eens vòrsten woord is onherroepelijk. Daarom is er een uitspraak van den paṇḍita-ratu [1]: Wanneer een vorst iemand verdenkt van overspel, en degeen dien hij verdenkt is zuiver (onschuldig), heeft deze dan niet het recht om den vorst, die zóó lichtvaardig heeft geoordeeld, in boeien te slaan?" Basudewa antwoordt: "Dat staat aan jou; als je het over je kunt verkrijgen mij dat aan te doen, ga dan je gang maar, ik beveel het je niet maar ik verbied het je ook niet." Kijk, nu trekt Arya-Prabhu zijn kris en stormt op zijn ouderen broeder los; hij brengt hem een aantal stooten toe met zijn wapen, maar 't heeft geen uitwerking. Basudewa zegt: "Herinner je toch eens, Arya Prabhu! Ben je dan geheel vergeten dat ik je in mijn armen heb gedragen als een stuk linnengoed en dat ik je heb gevoerd als een vogel? Is dàt nu je dank?" Arya-Prabhu zegt: "Toe, steek maar terug: ik zal God danken als Ge mij doodt. Wat heeft men aan zulk een slechtaard [als ik], hij brengt toch maar schande over 't land!" Plotseling nu wordt Basudewa woedend: hij pakt zijn jongeren broeder beet en slingert hem ver weg. Arya-Prabhu stort [bewusteloos] neer; zoodra hij weer tot

---

[1] Ik kan niet gissen wie hiermee bedoeld is.

zichzelf gekomen is, prevelt hij de „aji panatasan.” Daarop steekt hij de punt van zijn kris in den grond, en herneemt den aanval. Hij steekt naar Basudewa en treft hem nu in de borst, zoodat deze kreunt en steunt van de pijn. Dadelijk werpen al de vorstelijke gemalinnen zich aan zijn voeten, luid weenende alsof ze ziek waren. Arya-Prabhu staat er kalm bij.

Maar spreken we van Basudewa die gewond is; hij begint hoe langer hoe erger te kreunen, en vergeet daardoor de metamorphose die hij heeft aangenomen, doch denkt slechts aan zijn eigenlijke râkṣasa-gestalte, zoodoende herkrijgt hij zijn ware gedaante [1]: hij wordt weder prabhu Gorawangsa. Dadelijk daarop sterft hij. De vorstelijke gemalinnen stuiven van schrik uiteen, maar Arya-Prabhu nadert fluks het lijk van Gorawangsa, en snijdt er 't hoofd af; den romp laat hij wegwerpen. Vervolgens laat Arya-Prabhu zijne zusters, dewi Rohini en dewi Maherah, bij zich komen. Als zij gekomen zijn, spreekt hij hen toe en verzoekt hen naar waarheid te willen antwoorden op zijn vraag, wie van hen beiden onbetamelijke handelingen had gepleegd met Gorawangsa. Dewi Rohini verzekert plechtig dat zij onschuldig is, maar dewi Maherah bekent onder een vloed van tranen dat zij zich onbetamelijk heeft gedragen met Gorawangsa. Daarop zegt Arya-Prabhu tot zijn beide schoonzusters: „Blijft gijlieden hier zitten; ik ga naar het jachtpark.” Doch dewi Maherah zegt: „Ach Arya-Prabhu! Als je het van mij vertelt aan je ouderen broeder, dan zal hij mij zeker dooden; dood mij daarom maar liever nu dadelijk. Laat toch je oudere broeder zich niet over mij behoeven te schamen!” Arya-Prabhu antwoordt: „Ik durf niet vooruitloopen op den wensch van mijn vorstelijken broeder.” Snel gaat Arya-Prabhu heen, terwijl hij het hoofd [van Gorawangsa] door twee bedienden achter zich aan laat dragen.

Zwijgen wij over Arya-Prabhu, die op weg is, maar laat ons nu spreken van het jachtpark. Juist terwijl vorst Basudewa met raden Ugrasena in gesprek is, arriveert Arya-Prabhu, die komt meedeelen, dat een indringer heimelijk 't paleis is binnengeslopen, en dan vertelt hij de geheele geschiedenis van 't begin tot

---

[1] Volgens Javaansche voorstelling bewerkstelligen diegenen, die daartoe de macht verkregen hebben, een metamorphose, door te denken aan en al hun gedachten te concentreeren op („cipta”) de persoon, die zij willen voorstellen. Waar dus hier Gorawangsa, door de hevige pijn die hij leed, niet meer in staat was zijn gedachten te concentreeren op zijn metamorphose, herkreeg hij natuurlijk zijn eigenlijke gedaante.

't eind. Daarop neemt hij het hoofd van Gorawangsa en biedt het den vorst aan. Zoodra de vorst het bekeken heeft, gelast hij het weg te werpen in 't woud. Daarop beveelt vorst Basudewa aan Arya-Prabhu om naar den kraton terug te gaan en dewi Maherah te dooden. „Wat mijne bijwijven betreft," zoo spreekt de vorst verder, „(ik noem ze niet elk afzonderlijk bij name), die ontucht gepleegd hebben met Gorawangsa, jaag ze allen weg uit den Kraton en breng ze naar 't woud. Als ik terugkom wil ik er geen enkele meer vinden in de vrouwenvertrekken." Arya-Prabhu gaat haastig op weg, en vorst Basudewa trekt zich terug in zijn particuliere vertrekken. Kort daarna breekt hij op met zijn gevolg en verlaat het jachtpark.

Nu spreken we van dewi Rohini en dewi Maherah, die zich in de binnenvertrekken van 't paleis bevinden. Terwijl ze samen in gesprek zijn, komt Arya-Prabhu en brengt het bevel van den vorst over. Al de sělir's worden ontboden. „Wie heeft ontucht gepleegd met Gorawangsa? Biecht allen eerlijk op!" zoo spreekt Arya-Prabhu hen toe. Al de sělir's antwoorden ontkennend. Nu verzoekt Arya-Prabhu zijn zuster dewi Maherah het paleis te verlaten, en hij laat haar in een tandu stijgen, die gereed staat aan de Zuiderpoort. Vervolgens laat hij haar naar 't woud rijden. Als zij 't woud bereikt hebben, wil Arya-Prabhu haar dooden, maar dan blijkt het dat zij zwanger is. Nu verbergt hij zijn oudere zuster, de zwangere dewi Maherah ergens, en geeft haar uitstel tot haar kind geboren zal zijn. Dan laat hij haar daar achter en gaat heen. Onderweg ziet hij een kidang, die hij doodt met een pijlschot; het bloed daarvan verzamelt hij en neemt dat mee naar huis.

Spreken we nu van vorst Basudewa, die pas is teruggekomen van het jachtpark. Hij zit te praten met zijn jongeren broeder Ugrasena. Zij worden in hun gesprek gestoord door de komst van Arya-Prabhu, die den Vorst verwittigt dat dewi Maherah reeds is gedood. „Hier is haar bloed," zoo voegt hij er bij [terwijl hij het bloed van de gedoode kidang toont]. Vorst Basudewa zoekt nu een andere gemalin ter vervanging van dewi Maherah.

Spreken we nu van een hofmeester van den vorst [1]. Deze heeft een dochter, Bok Lara-Badra geheeten. Dit meisje laat de vorst halen, en haar verheft hij tot plaatsvervangster van dewi Maherah.

---

[1] Zoo meenen we „abdi-dalěm paḍaharan" te mogen vertalen.

Hiervan gezwegen. Het is nacht geworden. Wij spreken nu van het godenverblijf Utara-sĕgara. Baṭara Wisnu en Bĕsuki krijgen te gast: Baṭara Narada, die hun een bevel van Hyang Pramesṭi-Guru overbrengt, luidende: Bĕṭara Wisnu moet zich gaan incarneeren op aarde. Na het vertrek van zijn vader [1], zal hyang Pramesṭi-Guru hem beschermen in den "Brata-Yuda," en hyang Wisnu zal den rang innemen van "momong kakasih" (= bij uitstek begunstigde pupil, protégé). Wisnu kan niet gescheiden worden van Basuki, en de "dritte im Bunde" zal zijn dewi Sri. Wisnu zal zich moeten incarneeren in den tweeden zoon [van zijn toekomstige aardsche ouders], Basuki in den oudsten, en dewi Sri zal zich incarneeren in het jongste kind [van diezelfde ouders], dat ter wereld zal komen als een meisje. — Baṭara Wisnu antwoordt: "Zooals mijn Heer beveelt." Daarop gaan zij uiteen.

Nu komt op: ḍewi Maherah, vertoevende in 't woud. Zij is juist bevallen van een kind van het mannelijk geslacht. Dat jongetje baadt zij in "toya gege" en het is dan ook dadelijk tot jonkman opgegroeid; maar hij heeft nog geen naam gekregen. Hij dwingt en zeurt, al maar vragende wie zijn vader is. Zijn moeder geeft hem te kennen dat de vorst van Madura, maharaja Basudewa, zijn vader is. Onmiddellijk neemt de jongeling afscheid van haar en gaat op weg naar Madura.

Te Madura. Vorst Basudewa geeft audientie op de pagĕlaran. Zijn onderdanen, in rijen geschaard, maken hunne opwachting. Vorst Basudewa deelt zijn beide jongere broeders mede, dat hij Bok Lara-Badra tot een hoogeren rang verheffen wil, en dat zij daarom voortaan den titel zal voeren van Ratu Badrahini. De goden geven hunne instemming [met 's Vorsten beslissing] te kennen door een hevigen donderslag, die rollend weerklinkt door de gansche wereld. Als de audiëntie bijna op zijn drukst is, komt er een ridder uit 't woud, die zich rechtstreeks naar vorst Basudewa heenwendt, terwijl hij den beiden prinsen, 's Vorsten broeders, den rug toekeert. Vorst Basudewa zegt tot hem: "Waar komt gij vandaan, vriend?" De aangesprokene antwoordt, dat hij afkomstig is uit 't woud, en dat hij de zoon is van dewi Maherah. Vorst Basudewa, dit hoorende, wendt zich woedend tot zijn jongeren broeder Arya-Prabhu: "Als dat waar is, dan heb jij gelogen, Arya-Prabhu! toen je zeide dat je haar (Maherah) gedood hadt;

[1] „Sabubar ing rama." De bedoeling is mij niet duidelijk.

want deze jonkman is haar spruit. Ik wil niets van hem weten, Arya-Prabhu! jaag hem weg, dien vlegel daar vóór mij!" Fluks pakken Arya-Prabhu en Ugrasena den jonkman beet, elk aan een arm, en trachten hem naar de wacht (de Pangurakan) te sleepen, maar 't jonge mensch verzet zich en begint woedend om zich heen te slaan. Al de minderen van het leger van Madura, die hem aanvallen, worden door hem verslagen, en evenzoo Ugrasena en Arya-Prabhu. Daarop daalt de vorst zelf af [van de pagĕlaran naar de alun-alun], grijpt een korte lans en tracht daarmede den jeugdigen raden te treffen, maar zonder succes. Doch nu pakt de jongeling vorst Basudewa beet, heft hem in de hoogte en wil hem neersmakken op den grond. Maar de vorst wordt nu angstig; hij denkt bij zichzelf: "Welaan, voor de leus zal ik hem als mijn zoon erkennen"; en dat doet hij dan ook, door te zeggen: "'t Is goed, je bent inderdaad mijn kind, je behoort zelfs tot mijn lievelingen; je stamt ongetwijfeld af van 't doorluchtig vorstenhuis van Madura, als je [zóó] je vader kunt in de hoogte heffen!"

Nu zet de jonkman den vorst weer op den grond, en brengt hem eerbiedig hulde; Basudewa van zijn kant doet of hij hem omhelst. De jongeling verzoekt nu den vorst hem een naam te willen geven. Vorst Basudewa spreekt: "Als ik je een naam moet geven, mijn zoon! welaan, dan noem ik je raden Kangsa, en ik wijs je de Kadipaten (de woning van den raden adipati) als verblijfplaats aan. Raden Kangsa dwingt den vorst een stellige belofte af: "Onverschillig of Uwe overige kinderen van 't mannelijk of van 't vrouwelijk geslacht zullen zijn, ik alleen moet ('t recht tot troonsopvolging) het wereldlijk gezag hebben, ik alleen, en niemand anders dan ik". Zijn vader staat dit toe. Raden Kangsa begeeft zich vervolgens naar de Kadipaten. Terwijl de vorst nog audiëntie geeft, komt er een "paragusti" naar buiten, die Zijne Majesteit verwittigt dat dewi Rohini ziek is, daar ze weldra zal bevallen. Basudewa gaat dadelijk naar binnen om zijn gemalin bij te staan. Kort daarop bevalt zij en brengt tweelingen ter wereld, beiden van het mannelijk geslacht, doch van verschillende huidkleur [1]. Daarop ontbiedt de vorst Arya-Prabu. Zoodra deze zijn vorstelijken broeder genaderd is, deelt Basudewa hem mede dat hij

[1] De uitdrukking „goṇḍang-kasih" is, voorzoover mij bekend, etymologisch nog niet verklaard. Hier wijst zij blijkbaar op 't verschil in huidkleur tusschen de beide prinsjes (zwart en geel). Elders schijnt ze betrekking te hebben op verschil in ras. Zoo bv. in deze Lakon op pag. 335 (mensch en bhuta). Zie verder Wdbk. s. v.

tweelingen heeft gekregen en beveelt hem vervolgens om naar Widara-Kaṇḍang te gaan en de pasgeboren tweelingen toe te vertrouwen aan de hoede van Kyai Anta-Gopa. Tevens geeft hij zijn kinderen elk een naam en noemt hen raden Kakrasana en raden Narayana. Vervolgens neemt Arya-Prabhu de kinderen mee en verlaat de kraton door de achterpoort Hij snelt haastig heen.

Spreken we van Widara-Kaṇḍang. Ñaï Anta-Gopa is juist twee dagen tevoren bevallen van tweelingen van 't mannelijk geslacht: die kinderen waren genoemd Bagus-drawa en Bagus-dawa. Kort daarop arriveert raden Arya-Prabhu; hij vertrouwt zeer in 't geheim de beide prinsjes toe aan de hoede van Antagopa en zijne vrouw en zegt tot hen: „Deze beide kinderen, beiden jongetjes, heeten raden Kakrasana en raden Narayana.” Verder beveelt hij met nadruk aan Kyaï Antagopa om vast en stellig te beloven dat hij de prinsjes voor zijn eigen kinderen zal uitgeven. Dan keert Arya-Prabhu terug naar den kraton.

Te Guwa-Kiskĕṇḍa. Komt op: Sarati-mantra. Hij heeft bij geruchte vernomen dat zijn oudere broeder Gorawangsa door den dood is weggerukt terwijl hij vertoefde in den kraton te Madura. Onmiddellijk rukt Sarati-mantra uit met een leger, met 't plan zijn broeder te wreken door [den vorst van Madura] naar 't leven te staan [1]. Weldra is hij met de zijnen op weg naar Madura.

Komt op: vorst Basudewa en raden Ugrasena. Weldra arriveert Arya-Prabhu, die verslag brengt van zijn zending en meedeelt dat hij de beide prinsjes aan Antagopa heeft toevertrouwd en hem daarbij het uitdrukkelijk gebod van den vorst heeft overgebracht; dat Antagopa beloofd had 's Vorsten bevelen te zullen volbrengen. Vorst Basudewa ademt vrijer, nu hij dit vernomen heeft.

Zwijgen we hierover. Buiten [op de alun-alun] heerscht verwarring en opschudding: er zijn daar onverwachts dânawa's gekomen, die een verwoeden aanval doen met moordzuchtige bedoelingen [2]; zij komen uit 't rijk Guwa-Kiskĕṇḍa. Vorst Basudewa herinnert zich plotseling scherp en helder de omstandigheden waaronder Gorawangsa [vroeger] gestorven was, en nu voelt hij als bij instinct dat deze lieden zijne onderdanen zijn. Dadelijk vraagt hij zijn jongeren broeder: „Wie zou de geschikte persoon wezen om deze dânawa's te bestrijden? ik geloof dat zij soldaten zijn van

---

[1] „amrih kiwul angudi tuwuh.” De uitdrukking is mij niet volkomen duidelijk.
[2] Ook hier „angudi tuwuh.”

Gorawangsa, dien gij vroeger gedood hebt. Wat wilt gij nu doen, Arya-Prabhu?" Arya-Prabhu spreekt: "Ik reken 't mij ten plicht alles te doen wat Uwe Majesteit beveelt en mij te voegen naar Uw wensch." Basudewa herneemt: "Er is niemand die tegen deze buta's opgewassen is, dan alleen uw neef Kangsa; hèm zal ik tegen de dânawa's laten vechten, want hij is hun portuur en behoort tot hetzelfde ras. Fluks laat nu de vorst zijn zoon raden Kangsa ontbieden en dan gelast hij hem de dânawa's te gaan bestrijden. Raden Kangsa zegt eerbiedig: "Zooals Uwe Majesteit beveelt," en gaat heen. Hij doet de troepen van Madura uiteengaan: "Laat niemand Uwer mij helpen, ik alleen zal de dânawas aanvallen." Met deze woorden treedt hij voorwaarts, naar 't midden van de alun-alun. De soldaten van Guwa-Kiskĕṇḍa vallen met hun allen op hem aan, maar hij wordt niet gekwetst door de braja's, en begint nu van zijn kant den aanval, geheel zonder wapenen. Weldra is een groot aantal der dânawas gesneuveld, en die nog in leven zijn slaan op de vlucht. Maar nu treedt een hopman der dânawa's naar voren, Kyáï Pagĕr-waja geheeten, en valt raden Kangsa aan; hij tracht Kangsa wonden toe te brengen met zijn konta [1], maar zonder gevolg. Snel valt nu Kangsa op zijn beurt aan: hij pakt Pagĕr-waja bij de haren en trekt hem naar beneden, voorover op den grond, zoodat Pagĕr-waja machteloos is. Kangsa zegt nu tot hem: "Verkies je den dood of 't leven? Als je het leven verkiest zal ik je leven sparen, maar dan moet je je aan mij onderwerpen." Pagĕr-waja onderwerpt zich en legt den eed van trouw af. Maar nu treedt weer een andere dânawa naar voren, namelijk Kyáï Pager-braja; zijn wapen is de trisula. Doch Kangsa is onkwetsbaar: hij is gelijk ijzer, dat door tin gebeukt wordt; hij pakt Pagĕr-braja beet, en ook deze onderwerpt zich. Nu kijkt Sarati-mantra scherp en oplettend naar raden Kangsa, en door hem eenige oogenblikken zoo aan te kijken wordt hij levendig herinnerd aan wijlen zijn ouderen broeder Gorawangsa; daarop onderwerpt hij zich uit eigen beweging, zonder te vechten, aan Kangsa en spreekt plechtig de gelofte van onderwerping uit. Raden Kangsa, die een gunstigen indruk van hem heeft gekregen, maakt hem patih van de Kadipaten. Vervolgens gaat Kangsa op audientie bij vorst Basudewa en rapporteert dat de vijanden zijn overwonnen

[1] „Konta" of „kunta" is 't Skt. „kunta" = speer, lans. 't Beneden volgende „trisula" is 't Skt. „triçûla" = drietand.

en dat hunne hoplieden zich onderworpen hebben. „Die kerels bevallen mij en ik vind het wel aardig een dânawa-leger te hebben, want op lichaamskracht voorál ben ik erg gesteld. Ik ben van plan een verblijfplaats voor hen te bouwen op 't terrein van de Kadipaten. Mijn Javaansche soldaten kunnen dan voor mijn part mijn dienst verlaten, die sukkels!" [1] Vorst Basudewa antwoordt zijn zoon: „Goed, je moogt er wat mij betreft een butaleger op na houden, maar zorg er voor dat je hen niet overmoedig maakt." Daarna gaat men uiteen, de audientie is afgeloopen.

In de binnenvertrekken van het paleis. Dewi Badrahini bevalt van een meisje, waarin zich heeft geïncarneerd de gemalin van batara Wisnu [d. i. dewi Sri]. Zij werd geboren op een dag Tumpak (Zaterdag) van de wuku Landĕp, en zij kwam ter wereld met 't hoofd naar beneden en met de navelstreng om haar hals. De vorst laat onmiddellijk Arya-Prabhu ontbieden en zendt hem onverwijld naar Widara-Kaṇḍang om dit dochtertje toe te vertrouwen aan Antagopa, en dezen te bevelen het voor zijn eigen kind uit te geven. Het meisje krijgt twee namen, namelijk Sĕmbadra en Brata-jaya. Arya-Prabhu verwijdert zich en verlaat de Kraton door de Achterpoort.

't Schermpje wordt [in den pisangstam] gestoken [ten teeken dat 't stuk uit is].

Aanteekeningen.

Zooals we boven reeds opmerkten, onze lakon bestaat feitelijk uit twee geheel-afzonderlijke deelen, volkomen onafhankelijk van elkaar. Elk dier deelen is de dramatische bewerking van een episode uit den Javaanschen vorm van de overleveringen aangaande de Pâṇḍawa's en de met hen in betrekking staande personen. Slechts het eerste deel (p. 335—339) heeft eigenlijk recht op den titel „Arimba," terwijl het tweede in een andere lakonverzameling, waar het als afzonderlijke lakon voorkomt, veel juister „Laïre Kangsa" (Geboorte van Kaṇgsa) [1] wordt genoemd: het is

[1] „Bala jawi kajĕngipun kendĕl mĕsakakĕn." De vertaling hiervan dank ik aan prof. Vreede.

[2] Ik bedoel nº 8 van den bundel van 158 Lakons (in zeer korten, den zgnd balungan-vorm) van Cod. 1979 der Leidsche Bibliotheek. Zie prof. Vreede, „Catalogus der Jav. en Mad. HSS.", p. 258—260.

inderdaad een voorspel of inleiding op de „lakon Kangsa," die de twaalfde van de „23 Schetsen" van TE MECHELEN uitmaakt. Hoe die beide volstrekt-onsamenhangende stukken in één lakon vereenigd zijn? 't Schijnt wel om geen andere reden dan omdat de eerste episode te kort was voor een geheele lakon. Ook in andere lakons vindt men op dezelfde wijze twee of meer onderling niet-samenhangende gedeelten van de overlevering bijeengevoegd, zoo bv. in de lakon „Obong-obongan bale si Gala-gala," waarin behalve het Jatugṛha-parwa ook het Bakawadhaparwa (beide uit 't eerste Boek van het Mahâbhârata) verwerkt is.

't Gedeelte, dat meer eigenlijk den titel „Arimba" verdient (p. 335—339) is ontleend aan 't Hiḍimbawadhaparwa van het Mahâbhârata (Boek I çl. 5928—6102). Voor den inhoud van deze episode kunnen we verwijzen naar Dr. Cohen-Stuart's „Inleiding" op zijn „Brata-Joeda," § 24. Als de Pâṇḍawa's met hunne moeder Kuntî gevlucht zijn uit het brandende lakhuis (Jatugṛha) [1], en met een door de zorg van hun oom Widura voor hen gereedgehouden bootje de Gaṅgâ zijn overgestoken, leggen zij zich in een woud te slapen, behalve Bhîma, die de wacht houdt. En dáár heeft plaats het avontuur met den râkṣasa Hiḍimba en diens zuster Hiḍimbâ. De geringe naamsverandering, die de Javanen hier maakten, behoeft nauwelijks verklaring: ḍ en r wisselen herhaaldelijk af; de klinker in de lettergreep vóór de geaccentueerde wordt licht verzwakt tot den doffen pĕpĕtklank [2] en de Javanen kennen geen andere Indische femininum-formatie dan die door î. Zoo werd dus de Indische Hiḍimbâ in 't Javaansch tot Arimbi.

De hoofdtrekken van 't verhaal zijn ook hier weer tamelijk wel overeenkomend met 't Indische origineel, maar evenzeer is de geheele inkleeding weer echt-Javaansch: men ziet de Indische sage door het dubbele prisma van den Javaanschen volksgeest en de Javaansche overlevering. Zoo is de râkṣasa Hiḍimba, die woonde op een çâla-boom, een buta-vorst geworden, resideerende in den rijkszetel van Pringga-dani [3]. Hij heeft een geheel buta-leger

[1] In 't Jav. „Bale si Gala-gala." Zie prof. Kern „Een Indische Sage in Javaansch Gewaad." Het Baka-wadhaparwa, dat zooals we zeiden mede in de daar behandelde Lakon „Obongobongan bale si Galagala" bewerkt is, volgt in 't Mahâbh. pas nà het Hiḍimbawadhaparwa.

[2] Waarvoor dikwijls *a* geschreven; bv. in wasesa voor wĕsesa uit wiçeṣa.

[3] Den oorsprong van dezen naam heb ik nog niet kunnen vinden. „Pringga" bet. in 't oud-Jav. wel „durgama", moeilijk begaanbaar. In de Maleische.

tot zijn dienst, en bovendien een aantal broeders, die met name genoemd worden. 't Mahâbh. spreekt nergens van broeders van Hiḍimba; de namen, die zij in 't Javaansch hebben, schijnen grootendeels ontleend aan of geformuleerd naar de namen van râkṣasa's, die in 't Râmâyaṇa in zoo grooten getale voorkomen; zoo o. a. Brajamuṣṭi = Wajramuṣṭi (den dondersteen in de vuist houdend) etc. Met de namen van bhûta's springen de ḍalangs over 't algemeen nog al vrij om.

't Motief van den droom (Arimbi droomt van Bratasena) [1] is zuiver Javaansch; in vele verhalen en tooneelstukken vindt men het terug; het is om zoo te zeggen een „tooneeltruc" geworden. Dat het dit kòn worden en blijven, bewijst duidelijk dat de Javanen hunne oude animistische voorstellingen, waarmee 't geloof aan de „waarheid" van droomen samenhangt, nog tot den huidigen dag ongeschonden bewaard hebben, trots het oppervlakkig vernis van de hun opgedrongen hoogere godsdienstvormen. Om zich een denkbeeld te maken van de groote beteekenis die ook ontwikkelde Javanen nog niet lang geleden aan droomen toekenden, denke men slechts aan 't feit, dat de vorsten van Yogya herhaaldelijk plachten te overnachten in eene der grotten van het Zuidergebergte (Gunung Kidul) met het doel in den droom openbaringen te ontvangen van de daar huizende ñai Lara-Kidul!

Een andere „tooneeltruc" is het aanwenden van de „sayĕmbara"; terwijl in 't Sanskṛt de bloeddorstigheid van den menschenvleeschruikenden reus aanleiding geeft tot den strijd tusschen hem en Bhîma, vinden we hier dat Arimba zich „sayĕmbara-prang" stelt voor zijn zuster, d. w. z. wie haar tot vrouw begeert, moet eerst hem overwinnen [2].

Zeer practisch is ook 't slot van deze episode verzonnen: als Bratasena den reus gedood heeft, onderwerpen zich diens broeders en onderdanen aan de Pâṇḍawa's, en de sterke reuzen helpen hen nu om 't woud Marta (of Amarta) te ontginnen; want daar moest de rijkszetel van Yudhiṣṭhira, den oudsten der Pâṇḍawa's, verrijzen. Zijn residentie is dan ook later bekend als Amarta. Prof. Kern

---

Wayangverhalen, door Dr. v. d. Tuuk bekend gemaakt, heet de plaats Pringgĕndani of ook wel Porabaya. De laatste naam is 't Jav. Purubaya of Purbaya, bekend o. a. als bijnaam van Ghaṭotkaca, zoon van Bhîma en Hiḍimbâ.

[1] Men weet dat Bratasena in 't Jav. een der bijnamen is van Bhîma of Bhîmasena. Zie over de beteekenis van den naam „Een Indische Sage" etc. p. 30.

[2] Over verschillende soorten van sayĕmbara's schreef ik in mijn „Bijdrage tot de kennis v. h. Javaansche Tooneel." Brill, 1896 p. 182—183.

heeft 't vermoeden geopperd dat Amarta etymologisch een verbastering zou zijn van 't Skr. **Mârttikâwata**; practisch evenwel schijnt het te beantwoorden aan het Indische Indraprastha (MBh. I 7571—7595) [1].

Ten slotte zij nog opgemerkt dat er verschillende andere redacties van de Arimba-episode bestaan, die, hoewel in hoofdtrekken met de lakon overeenstemmend, hier en daar aanmerkelijk afwijken en bovendien alle veel uitvoeriger zijn en nog verder doorloopen, zoodat ze o. a. de geboorte van Ghaṭotkaca, zoon van Bratasena en Arimbi, vermelden. (In een aantal lakons wordt deze Ghaṭotkaca genoemd, en dan voorgesteld met zijn moeder dewi Arimbi te wonen in Pringgadani; zie noot 3 van p. 350). De mij bekende redactie's zijn:

a. die van de door dr. v. d. Tuuk bekend gemaakte Maleische wayangverhalen (Tijdschr. Batav. Genootsch. XXIV p. 521 sqq.)

b. de door den Heer Knebel opgeschreven desa-legende (Tijdschr. Batav. Gen. XXXVII, p. 390 sqq.)

c. die, welke voorkomt in de ter Leidsche Bibliotheek in HS. aanwezige »sěrat kaṇḍa« Bandung (p. 293—306 van cod. 1868, zie Catalogus p. 20—22) [2].

In elk dezer drie redacties speelt een wondermachtige olifant een groote rol. Indien hier niet verwarring is met een ander verhaal (b.v. dat van Wajradatta in MBh. XIV Adhy. 75—76), dan zal deze olifant wel ontstaan zijn door verkeerde opvatting van een der vele vergelijkingen uit 't **Hiḍimbawadhaparwan**, waarin een olifant een rol speelt (bv. çl. 5991 en 6005). [In de Bandung heet een van Arimbi's broeders: **Brajaděnta**, d. i. **Wajradatta**].

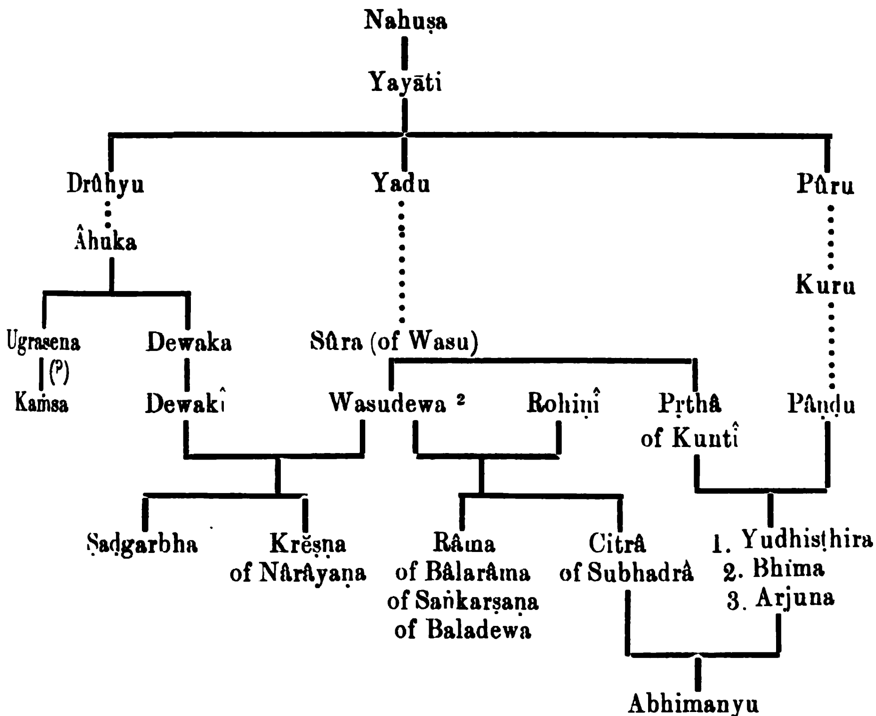
Minder bekend dan de **Hiḍimba-sage** is het tweede gedeelte van onze lakon, dat de Javanen elders (zie boven p. 349) »Laïre Kangsa« hebben betiteld en waarvan de stof ontleend is aan 't Hariwaṁça. Hier vindt men dramatisch bewerkt het eerste

[1] In 't Maleisch heet de plaats ook wel **Měrtawangsa**. Zie v. d. Tuuk, Gesch. der Pâṇḍawa's p. 72, 73 en 76.

[2] Hier gaat Arimbi op raad van **Nârada** tot **Bratasena**, die met zijn broeders bezig is 't woud Amarta of Martani te ontginnen. Bratasena wil haar tot vrouw hebben op voorwaarde dat zij zorge dat binnen 3 dagen 't geheele woud Amarta ontgonnen is. Hieraan voldoet zij met hulp van haar 3 broeders **Brajaděnta**, **Brajamikalpa** en **Brajumuṣṭi** Om Arimba te kunnen bestrijden, brengt **Narada** op bevel van **Sanghyang Jagadnata** aan **Bratasena** een knots (**gada**), waarmede dan Br. den reus en diens wonderolifant doodt. In 't MBh. II çl. 75—78 schenkt de asura Maya, die 't paleis te Indraprastha bouwde, aan Bhîma een gadâ.

stuk van wat men zou kunnen noemen de vóórgeschiedenis van Krĕṣṇa, den grooten vriend der Pâṇḍawa's, die ook in het Bhârata-Yuddha zulk een voorname rol speelt. Daar dr. Cohen-Stuart in zijn Geschiedenis der Pâṇḍawa's de daarop betrekking hebbende sagen te beknopt vermeldt om een geregelde vergelijking met onze lakon toe te laten, terwijl hij bovendien daarbij niet direct uit 't Sanskṛt-origineel heeft geput, schijnt het ons wenschelijk hier eenige gedeelten van 't Hariwaṁça in uittreksel mee te deelen. Ons excerpt zal tevens kunnen strekken om den inhoud van de lakon Kangsa (n° 12 van te Mechelen's Schetsen), die direct aan de »Laïre Kangsa« aansluit en het slot vormt van de voorgeschiedenis van Krĕṣṇa, met 't Indische origineel te vergelijken [1].

Ter wille van een beter overzicht laat ik een geslachtslijstje voorafgaan, dat hoofdzakelijk ontleend is aan çl. 1947 sqq.

[1] De hier en daar geplaatste cijfers verwijzen naar de çloka's van 't Hariwaṁça, Calcutta-editie.

[2] Behalve Dewakî en Rohiṇî worden nog 12 andere gemalinnen van Wasudewa genoemd, o. a. Madirâ en Bhadrâ. Uit bovenstaand lijstje blijkt dat de 3 oudste Pâṇḍawa's, door hun moeder Kuntî (dezen naam kreeg zij van vorst Kuntibhoja, die haar als zijn pleegkind opvoedde, zie Mahâbh. I, 4382), volle neven zijn van Krĕṣṇa, Râma en Subhadrâ. Later wordt door 't huwelijk van Arjuna met Subhadrâ de band tusschen Krĕṣṇa en de Pâṇḍawa's nog nauwer.

Kaṁsa is vorst te Mathurâ, een plaats aan de rivier de Yamunâ gelegen. Hij heeft Ugrasena van den troon gestoten (9083). Wasudewa, behoorende tot een anderen tak van hetzelfde geslacht waarvan ook Ugrasena afstamt, en aan dezen vermaagschapt door zijn huwelijk met Dewakî, leeft als een aan Kaṁsa cijnsplichtig herdersvorst aan den voet van den berg Gowardhana, niet ver van de hoofdplaats Mathurâ.

De usurpator Kaṁsa (een verschijningsvorm van den vroeger door Wíṣṇu gedooden asura Kâlanemi) heet de zoon te zijn van Ugrasena, maar is inderdaad de zoon van een dânawa-vorst; de rĕṣi Nârada heeft in vroeger tijden Kaṁsa met 't geheim zijner geboorte bekend gemaakt, bij gelegenheid dat hij eens door Kaṁsa bijzonder gastvrij onthaald was. Nârada's verhaal kwam hierop neer (4576—4635):

Ugrasena's gemalin (haar naam wordt niet genoemd) ging eens met haar vriendinnen zich vermeien op de woudrijke plateau's van den berg Suyâmuna. Door 't noodlot gedreven, komt Drumila, de dânawa-vorst der Saubha's, daarlangs. Hij ziet de schoone koningin, en is onmiddellijk onder den indruk van haar schoonheid. 't Kost hem slechts een oogenblik diep nadenken om tot de wetenschap te komen dat die schoone vrouw de gemalin is van koning Ugrasena. Snel neemt hij de gedaante van Ugrasena aan, en door deze list misleid, geeft de koningin zich weldra over aan zijne liefkoozingen. Doch eindelijk — maar dan is het reeds te laat! — krijgt zij argwaan [1]. Verschrikt staat zij op en roept uit: „Gij zijt mijn echtgenoot niet. Wie zijt gij dan eigenlijk, gij die door Uw misdadige handelingen mij bezoedeld hebt? Door Uw laag bedrog hebt gij mij aan mijn man doen ontrouw worden. Wat zullen nu mijn verwanten tot mij zeggen? Zij zullen vertoornd zijn op mij, die het geslacht heb onteerd! Van nu af zal ik rondzwerven, verafschuwd en gemeden door de familie van mijn echtgenoot. Schande over U, die Uw driften zoo weinig in bedwang hebt, dat gij hiertoe kondet komen; schande over U, wellusteling, ignobel mensch (duṣkulam, 4620)!" De dânawavorst, vertoornd over deze smaadwoorden, zegt haar dat het niets erg is, wat zij

[1] In den tekst staat (çl. 4617): „Çaṅkitâ câbhawat paçcât tasya gaurawadarçanât." De laatste uitdrukking verklaart de commentaar in de nieuwe Bombay editie met „rateḥ sparçagaurawânubhawât." Doch zonder twijfel is te lezen „bhairawadarçanât", (door zijn gruwelijk voorkomen); gau en bhai zijn in 't oudere schrift licht te verwarren. Prof. Kern maakte mij hierop opmerkzaam.

gedaan heeft, en dat honderden edele vrouwen veel schuldiger zijn dan zij. Zij kan er trotsch op zijn dat hij, Drumila, de machtige dânawa-vorst van Saubha, haar zijne aandacht heeft waardig gekeurd. Het kind dat hij bij haar verwekt heeft, zal heeten Kaṁsa, omdat zij zooeven hem gevraagd heeft: „Kasya twam" (4646); die zoon zal zijn vijanden vernietigen. Maar de bedrogen vrouw, nog geprikkeld door Drumila's cynische woorden, vloekt den zoon, dien hij bij haar verwekt heeft. „In de familie van mijn echtgenooot zal een held geboren worden, die èn Uzelf, Drumila! èn Uw [bij mij verwekten] zoon zal dooden!" zoo voorspelt zij. Drumila snelt weg op zijn vliegenden wagen, en Ugrasena's gemalin keert terug naar Mathurâ.

Kaṁsa heeft 't geheim van zijn geboorte steeds voor zichzelf gehouden: officieel is hij de zoon van Ugrasena. Maar deze en zijne moeder hebben hem steeds doen voelen, dat hij een bastaard is; en daarom haat hij Ugrasena en zijn gansche geslacht.

Na dit voorspel kunnen we overgaan tot de legenden omtrent Krĕṣṇa's en Râma's geboorte en eerste jeugd, zooals ze beschreven worden in 't tweede boek van 't Hariwaṁça, het Wiṣṇuparwa (çl. 3180 sqq.).

God Wiṣṇu heeft van Nârada vernomen dat de asura Kâlanemi, dien hij vroeger gedood had, weder op aarde is geboren als Kaṁsa te Mathurâ, en dat vele andere asura's met hem zich daar in den omtrek hebben geopenbaard. Wiṣṇu besluit — op aanwijzing van Brahma — wederom op aarde te verschijnen [1]), omdat hij alleen in staat is Kâlanemi te verslaan. Hij kiest zich de familie van Wasudewa voor zijn menschwording op aarde. (3039—3180).

Nârada komt Kaṁsa waarschuwen dat het achtste kind van

---

[1] Prof. Kern (Boeddhisme I p. 71) wees er op dat men verkeerdelijk awatâra meestal vertaalt met incarnatie, daar het eigenlijk: „verschijning, verschijningsvorm, openbaring" beteekent. Volgens de Indische voorstelling dalen de goden met een deel (aṁça) van hun wezen op de aarde af en openbaren zich daarmede in een of ander mensch. Men kan dus eerder spreken van emanatie dan van incarnatie. C. f. nog de uitdrukking aṁçâwataraṇa van çl. 3022.

Iets anders is het „nitis" van de Javanen. Het woord zelf, dat eigenlijk „druppelen" beteekent, wijst reeds op de voorstelling, dat de zielmaterie, de vluchtige zielsessence van een god of mensch overgaat (als 't ware druppelt of gedruppeld wordt) in een ander stoffelijk wezen. Dit is de zuivere Javaansch-animistische voorstelling. Natuurlijk heeft kennismaking met de Indische begrippen ook in dezen verwarring gesticht.

Dewakî, de gemalin van Wasudewa, zijn dood zal veroorzaken. Dit kind zal namelijk, eenmaal opgegroeid, een machtig held worden. Daarom moet hij trachten dien knaap zoo spoedig mogelijk na zijn geboorte te dooden. Door deze waarschuwing innerlijk verontrust, laat Kaṁsa Dewakî oplettend bewaken, en nauwkeurig toezien of zij ook moeder dreigt te worden.

Telkens wanneer aan Kaṁsa bericht is, dat Dewakî een kind heeft ter wereld gebracht, gaat Kaṁsa naar hare woning en slaat het wichtje op den grond te pletter. Op deze wijze heeft hij reeds zes achtereenvolgende kinderen van haar gedood. Doch deze eerste zes spruiten van Dewakî zijn de ṣaḍgarbha, zonen van den asura Kâlanemi, die tengevolge van een hun verleende gunst tot Brahma afgevallen en daarom door hun geslacht vervloekt waren om door hun eigen vader [1] gedood te worden; op bevel van Wiṣṇu had Nidrâ (een verschijningsvorm van Durgâ) hen achtereenvolgens in den schoot van Dewakî gelegd.

Het zevende in den schoot van Dewakî onstane embryon (garbha) wordt door Nidrâ — volgens afspraak met Wiṣṇu — in een nacht van de 7de maand overgebracht in den schoot van Rohiṇî, Wasudewa's tweede gemalin. Daarbij deelt Nidrâ aan Rohiṇî mee dat dit kind zal heeten Saṅkarṣaṇa (zie 3309, waar de naam — onjuist? — verklaard wordt). [Dit overbrengen van het embryon schijnt ten doel gehad te hebben Kaṁsa te verschalken, die wist dat Dewaki's achtste kind hem verdelgen zou: hij zou nu meenen dat het 7de kind kwam, wanneer reeds het gevreesde achtste kind dáár was].

Kort daarna wordt Dewakî weer zwanger, en ditmaal is werkelijk Wiṣṇu in haar afgedaald: nu zal de god zich op aarde openbaren in de gedaante van Krĕṣṇa, Dewakî's zoon. Tegelijk dat zij concipieerde werd ook Yaçodâ, de vrouw van den herder Nanda (Nanda-gopa, 3316), een ondergeschikte van Wasudewa, zwanger: in haar schoot daalde Nidrâ (= Kâlî = Durgâ) af. Dewakî en Yaçodâ bevallen ook in denzelfden nacht, de eerste van een jongetje, de tweede van een meisje. De maan stond in dien nacht in de constellatie Abhijit, het was de achtste nacht van de donkere helft van de maand Bhadrâ. Allerlei teekenen in de natuur en in den hemel kondigen aan dat er een god op aarde is verschenen (3324).

---

[1] d. i. dus Kaṁsa, die een verschijningsvorm is van Kâlanemi.

Wasudewa, beangst dat ook dit kind slachtoffer van Kaṁsa's wreedheid zal worden, gaat nog in dienzelfden nacht met het wichtje naar 't huis van Nanda, en zonder herkend te zijn legt hij zijn zoontje (Krĕṣṇa) bij Yaçodâ neer, neemt haar pasgeboren dochtertje (Nidrâ of Kâlî) mee en legt dat op 't bed van Dewakî (3331).

Kort daarna wordt Kaṁsa verwittigd van Dewakî's bevalling; hij ijlt met zijne trawanten naar haar huis, en ongevoelig voor Dewakî's smeekbeden, smijt hij het kleine meisje op den grond te pletter. Maar onmiddellijk verrijst Nidrâ in hare ware gedaante, als een hemelsche maagd, omgeven van de hemelsche schare harer volgelingen. Zoo, in de lucht zwevend, roept zij Kaṁsa honend toe, dat zijn einde nabij is: „Ik zie Uw lichaam verscheurd door de hand van Uw vijand, ik zie Uw warm bloed vloeien, o Kaṁsa!" Met deze woorden stijgt de godin op naar de bovenaardsche gewesten (3352). Kaṁsa is beschaamd en ontroerd: hij smeekt Dewakî om vergiffenis, zich hiermee verontschuldigend, dat hij slechts een werktuig is in de hand van Kâla.

Na vergiffenis verkregen te hebben, keert Kaṁsa terug in zijn paleis, verslagen maar vooral beangst voor de toekomst (3370).

Weldra verneemt Wasudewa, dat zijn gemalin R o h i ṇ î in het herdersstation (wraja) [1] ook een zoon heeft gebaard [n.l. Saṅkarṣaṇa], en nu beveelt hij den herder N a n d a om met zijn vrouw (Yaçodâ) en met den kleinen K r ĕ ṣ ṇ a ook naar Wraja te gaan; dáár moet Nanda de beide knapen opvoeden alsof het zijn eigen kinderen waren. Zoo groeien nu Krĕṣṇa en Saṅkarsaṇa samen op te midden van de herders te W r a j a (3402). Daar geeft Krĕṣṇa reeds als kind en als jeugdige knaap bewijzen van zijn goddelijke kracht: hij verricht allerlei heldendaden, hoofdzakelijk bestaande in het dooden van booze wezens (asura's), door Kaṁsa tegen hem afgezonden. Zeven jaar leven Krĕṣṇa en Saṅkarsaṇa te Wraja, de eerste gekleed in een z w a r t, de ander in een g e e l kleed (n î l a p î t â m b a r a d h a r a u, 3476), goddelijk schoon, door alle herders en herderinnen bemind. Maar ten slotte begint Krĕṣṇa te verlangen naar een wilder woud, naar een meer woeste natuur,

[1] „Wraja" is eigenlijk: „weideplaats voor het vee" en vandaar ook: „herdersstation." Doch hier schijnt het geworden te zijn tot eigennaam van een bepaalde w r a j a, gelegen dicht bij Mathurâ aan de rivier de Yamunâ, waar de herder Nanda woonde. Nog is bekend de tongval dier streek onder den naam van Braj-bhâkhâ, d. i. de taal van Wraja.

en hij weet door een list (hij doet wolven uit zijn lichaam te voorschijn komen die de kalveren aanvallen en schrik verspreiden in het wraja) de herders te bewegen om naar het oerwoud Wṛĕndâwana te verhuizen (3547) Dáár voelt Krĕṣṇa zich weer gelukkig: vroolijk zwerft hij rond, zingend, spelend, de herdersfluit blazend. Onderwijl bestrijdt en overwint hij wederom achtereenvolgens een aantal asura's, o. a. den slangenvorst Kâliya, de asura's Dhenuka en Ariṣṭa. De herders prijzen en vereeren hem, en god Indra daalt af naar de aarde om hem als zijn meerdere te erkennen (4004);[1] tevens beveelt hij den Pâṇḍawa Arjuna, die eigenlijk een »awatâra« is van Indra, in Krĕṣṇa's bescherming aan (4063).

Intusschen heeft Kaṁsa gehoord van Krĕṣṇa's heldendaden en wordt al meer en meer ongerust. Hij roept zijn bloedverwanten en raadslieden bijeen, en deelt hun mede dat Nârada hem verschenen is en hem heeft geopenbaard wie die Krĕṣṇa eigenlijk is; hij overlaadt Wasudewa met verwijten over het bedrog, door hem gepleegd (door 't verwisselen van zijn zoontje met de dochter van Nanda) en verklaart niet te zullen rusten vóór òf Krĕṣṇa òf hijzelf den dood zal gevonden hebben (4207).

Vervolgens beveelt Kaṁsa aan zijn schatmeester (dânapati) Akrûra om naar het herdersstation te gaan en aan den herder Nanda op te dragen de jaarlijksche belasting (karam wârṣikam, 4209) bij de herders te gaan innen en dan met de herders en ook met Krĕṣṇa en Saṅkarṣaṇa naar Mathurâ te komen; want daar hij vernomen heeft, dat die beide zoons van Wasudewa uitnemende athleten zijn, wil hij een groot boogschietfeest (dhanurmakha 4214) aanrichten, waarbij Krĕṣṇa en Saṅkarṣaṇa zullen moeten kampen met de twee beroemdste van zijn worstelaars, Câṇûra en Muṣṭika. Alle herders moeten daarbij tegenwoordig zijn. Akrûra moet trachten K. en S. met zachte woorden te bewegen hem te volgen, doch als ze niet willen, dan moet hij maar geweld gebruiken. Akrûra gaat op weg (4232).

Onderwijl heeft Andhaka, een der oudere stamhoofden van Kaṁsa's onderdanen, de Yâdawa's, koning Kaṁsa heftig berispt over zijn gedrag tegenover Wasudewa. Verre van hierdoor tot inkeer te komen, wordt Kaṁsa woedend, en zendt onmiddellijk den daitya

[1] In çl. 3785 leest men nog dat Sankarṣaṇa, nadat hij den daemon Pralamba verslagen had, van de goden den naam Baladewa ontving; hemelsche stemmen verkondigden hem dit.

Keçin uit om in de gedaante van een wild paard dood en vernieling aan te richten onder de herders en de kudden van het Wrĕndâwana. Doch Krĕṣṇa is weer de redder: na een verwoed gevecht doodt hij het ondier. De herders prijzen en vereeren hem (4330), en Nârada, onzichtbaar in de lucht zwevend, roept hem toe: „In U herken ik Wiṣṇu, o Krĕṣṇa! Omdat gij den ontembaren Keçin hebt gedood, daarom zult gij voortaan Keçawa heeten. Nu moet gij nog Kaṁsa dooden, en dàn begint eigenlijk pas Uw roemruchtige taak op aarde: dàn zal de strijd der Bhârata's (Bhâratasyâhawa, 4340) ontbranden, dàn zullen de Pâṇḍawa's Uwe hulp inroepen, gij zult aan hunne zijde strijden, en goden en menschen zullen Uw roem verkondigen." Zoo spreekt Nârada, en de herders voeren hun redder in triomf rond (4348).

Kort daarop arriveert Akrûra in het herdersstation; hij verzamelt de herders in 't huis van Nanda-gopa en brengt hun de bevelen van koning Kaṁsa over. Ten einde Krĕṣṇa en Saṅkarṣaṇa over te halen om mee te gaan naar de hoofdplaats, schildert hij hun in roerende bewoordingen de smart van Wasudewa en Dewakî, omdat zij zóólang reeds van hun kinderen gescheiden zijn, terwijl zij nu bovendien nog gebukt gaan onder den toorn van koning Kaṁsa. Den volgenden dag gaan de herders, Krĕṣṇa en Saṅkarṣaṇa met Akrûra op weg naar Mathurâ, om daar het boogschietfeest (dhanurmaha) bij te wonen (4460).

Te Mathurâ gekomen, brengt Akrûra de beide knapen in zijn eigen huis: als ze dadelijk naar hun vader Wasudewa gingen, zou Kaṁsa het hun maar lastig maken. Daarop wandelen de knapen naar de hoofdstraat, om de stad eens te bekijken. Op hun tocht hebben ze verschillende merkwaardige ontmoetingen. Ten slotte weten zij ongemerkt in Kaṁsa's paleis door te dringen. Krĕṣṇa verzoekt een der dienaren hem den beroemden grooten boog van Kaṁsa te laten zien en breekt hem met zijn handen in tweeën (4507). Zonder herkend te zijn verlaten de knapen 's konings paleis. De ontstelde wachter gaat aan koning Kaṁsa rapporteeren, dat een vreemde knaap zijn grooten boog gebroken heeft (4522).

Kaṁsa is woedend; hij vermoedt wie de dader is: niemand dan Krĕṣṇa is tot dit feit in staat. Maar nu zal hij ook zijn gevaarlijken vijand niet meer sparen. Hij gaat de arena (prekṣâgâra) inspecteeren, en overtuigt zich dat alles daar voor den aanstaanden worstelstrijd in gereedheid is. Dan ontbiedt hij zijn twee beste worstelaars, Câṇûra en Muṣṭika (4539) en beveelt hun den

volgenden dag, bij den worstelstrijd, Krĕṣṇa en Saṅkarṣaṇa zonder genade te dooden. Eindelijk laat hij den hoofdman der olifantbestuurders of kornak's (mahâmâtra hastijîwin, 4552) bij zich komen, en beveelt hem om den volgenden dag den nijdigen olifant Kuwalayâpîḍa aan de deur van de arena te plaatsen en tijdens den strijd op de beide herdersknapen af te sturen. Kaṁsa zal gelukkig zijn als de olifant hen vertrapt! Dàn zal hij de geheele stad reinigen van allen, die tot het Yadu-geslacht behooren, want hij (Kaṁsa) haat dat gansche geslacht. En nu vertelt de koning aan zijn verbaasden dienaar, wat Nârada hem eens heeft geopenbaard aangaande zijn eigenlijke afkomst (zie pag. 354).

Reeds vroeg in den ochtend van den volgenden dag vult zich de feestelijk versierde arena (mahâraṅga) met tal van toeschouwers (4642). De gevaarlijke olifant staat reeds aan den ingang. Koning Kaṁsa neemt plaats op zijn prachtigen troonzetel; feestelijke muziek doet zich hooren. Weldra treden ook de worstelaars (mallâḥ) des konings binnen, en eindelijk verschijnen de beide zonen van Wasudewa, Krĕṣṇa en Saṅkarṣaṇa (hier ook „Balakeçawau", Keçawa en Bala[dewa] genoemd 4664).

Aan den ingang van de arena gekomen, zien zij den olifant Kuwalayâpîḍa woedend op hen aanrennen, doch na een kort gevecht valt het dolle dier zieltogend neer, geslagen met zijn eigen slagtand, dien Krĕṣṇa hem heeft uitgetrokken. Den mahâmâtra heeft de olifant onder zijn val bedolven (4679). Weldra hebben de beide knapen ook de mindere kornaks, de voetknechten (pâdarakṣa) neergeveld. De moedige herdersknapen worden luide toegejuicht door het volk. Zij hebben de sympathie der toeschouwers gewonnen. Alleen Kaṁsa is ontevreden (4685).

Nu betreden de knapen de arena. Op bevel van Kaṁsa krijgt Krĕṣṇa den worstelaar Câṇûra als tegenstander, en Baladewa (= Saṅkarṣaṇa) wordt tegenover Muṣṭika geplaatst. Na eerst eenige oogenblikken met zijn tegenpartij gespeeld te hebben, verzamelt Kreṣṇa zijne krachten, pakt Câṇûra beet, en in een oogwenk ligt de beroemde athleet bewusteloos ter aarde. Dadelijk valt Krĕṣṇa een anderen worstelaar, Toṣala, aan en doodt ook dezen, terwijl zijn broeder intusschen Muṣṭika overwonnen heeft. Met oogen, fonkelend van strijdlust, springen de beide knapen midden in de arena; de herders en Nanda weenen van vreugde, evenals Dewakî en Wasudewa (4748).

Kaṁsa trilt van machtelooze woede; in zijn drift beveelt hij de

beide knapen uit de arena te sleuren, den herders al hun vee en have te ontnemen, Nandagopa in ketenen te slaan en Wasudewa, den grijsaard, een kastijding toe te dienen met den stok! Doch nauwelijks heeft hij dit onzinnige bevel uitgesproken, of Krĕṣṇa springt bliksemsnel op hem toe, sleurt hem van zijn troon, en smakt hem neer midden in de arena. Daar sterft koning Kaṁsa een smadelijken dood. Krĕṣṇa schopt minachtend zijn lijk op zijde; dan werpt hij zich neer voor de voeten zijner ouders en begroet eerbiedig al de Yâdawa's. Nu eindelijk kunnen Krĕṣṇa en Saṅkarṣaṇa het huis huns vaders (Wasudewa) binnengaan (4779).

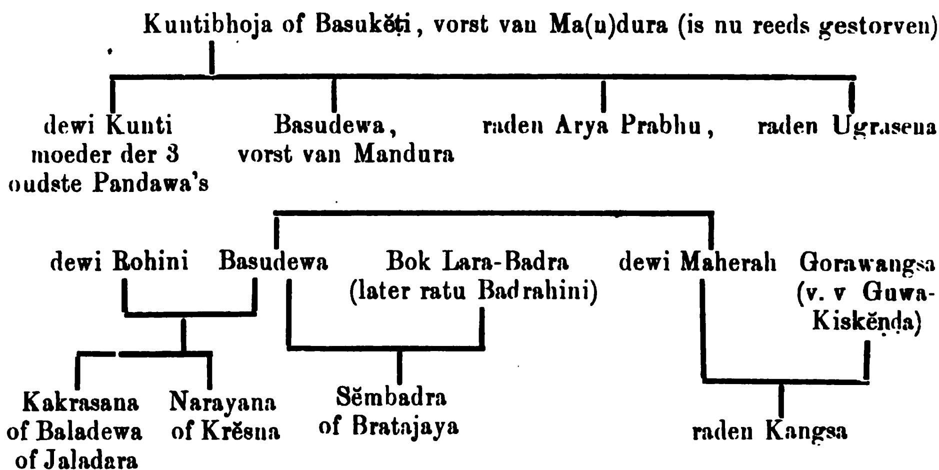
Het hem aangeboden koningschap neemt Krĕṣṇa niet aan, doch hij herstelt den ouden Ugrasena in de heerschappij over Mathurâ, waaruit Kaṁsa de usurpator hem vroeger met geweld had ontzet (4895).

Ongetwijfeld vormen de boven meegedeelde episoden uit het Hariwaṁça de Indische grondstof, die in het tweede gedeelte van de lakon "Arimba" en in de lakon "Kangsa" door Javaansche verhalers en dus volgens Javaansche zeden en begrippen dramatisch werd verwerkt. En die bewerking is in haar soort voortreffelijk! Indien niet de meeste namen zoo on-Javaansch waren, men zou kunnen meenen de geschiedenis te lezen van een echt-Javaansche hofintrigue, opgesmukt met eenige legendarische versierselen, zooals men er meermalen in de Javaansche kronieken aantreft: een reuzenvorst, die door een droomgezicht verliefd wordt op een aanzienlijke vorstin, en haar, terwijl haar vorstelijke gemaal op de jacht is, weet te naderen door gebruik te maken van zijn toovermacht (welke hem in staat stelt de gedaante van den werkelijken gemaal aan te nemen); een bastaard, die zich met geweld meester maakt van de kadipaten en dus van 't recht tot troonsopvolging, die later met behulp van een sluwen patih den rechtmatigen kroonpretendent tracht uit den weg te ruimen, totdat ten slotte zijn booze plannen mislukken en hijzelf 't slachtoffer wordt van zijn listen — 't schijnt alles typisch Javaansch. Van de epische legenden, opgesteld ter eere van den god-held Wiṣṇu-Krĕṣṇa, is een in alle opzichten Javaansche hofgeschiedenis gemaakt! Inderdaad, als we ons overtuigen dat de Javanen op zóó meesterlijk-individueele wijze vreemde voorbeelden kunnen

navolgen en vreemde grondstof weten te verwerken, als we zien dat zij zulk een typisch-Javaansch cachet drukten op door de Hindu's geïmporteerde geestelijke goederen, dan zal men moeten erkennen dat zij meer deden dan automatisch navolgen: men zal hun een eigenaardig talent tot dramatiseeren niet kunnen ontzeggen!

Vergelijken we nu meer in 't bijzonder enkele trekken en voorstellingen uit de lakons met 't Indische origineel. Allereerst is de onderlinge verhouding van de dramatis personae geheel anders dan in 't Hariwaṁça.

't Hier volgende geslachtslijstje, ontleend aan de beide lakons, toont dat duidelijk aan.

Men ziet dat 't verschil met de Indische geslachtslijst tamelijk groot is. Sommige verschilpunten zijn gemakkelijk te verklaren, van andere is 't moeilijk de oorzaak te vinden. Zoo hebben de Javanen o. a. vorst Basu (Wasu) [1], dèn vader van Kuntî, verward met haar pleegvader, Kuntibhoja (cf. p. 353). Maherah schijnt een verbastering van Madirâ, en Bok Lara-Badra herinnert aan Bhadrâ, een der vele minder op den voorgrond tredende gemalinnen van Wasudewa (zie p. 353 noot). Haar latere naam, Badrahini, schijnt samengesteld uit datzelfde Bhadrâ en hini, dat men meer achter vrouwennamen vindt, en dat waarschijnlijk een andere vorm is

[1] Over den naam Basu-kĕṭi, zie mijn bovengenoemd proefschrift p. 168—169.

van het oud-Jav. gini, wini en bini met de beteekenis „vrouw”. Kakrasana is blijkbaar verbasterd uit Saṅkarṣaṇa, Baladewa komt in 't Sanskṛt ook voor; Jaladara (S. Jaladhara? = waterhouder, wolk) weet ik nog niet bevredigend te verklaren. Narayana (S. Nârâyaṇa) is de gepersonifieerde „puruṣa” van de Hindusche mythologie; hij wordt daar vaak met Wiṣṇu geïdentificeerd, en kon dus ook gemakkelijk een naam voor Wiṣṇu's verschijningsvorm Krĕṣṇa worden [1]. Sĕmbadra = Subhadrâ. Den naam Bratajaya weet ik nog niet te verklaren. Arya-Prabhu schijnt door de een of andere vergissing van titel tot eigennaam gemaakt te zijn. 't Hariwaṁça noemt geen broeders van Wasudewa, maar in 't oog van den Javaan behoort een vorst omringd te zijn van eenigen zijner „sĕntana's”; men dient daarbij te bedenken, dat in de lakons Basudewa de regeerende vorst is. Dat de Javanen Kangsa maakten tot den zoon van Basudewa's gemalin Maherah, is waarschijnlijk te schuiven op rekening van hun dramatisch talent: zóó werd de intrigue van 't stuk pakkender. Om dezelfde reden deden zij nu ook 't geheim van Kaṁsa's geboorte, in 't Hariwaṁça slechts ééns vermeld (terwijl op andere plaatsen Kaṁsa optreedt als de echte zoon van Ugrasena), in de lakon veel meer op den voorgrond treden; zij maakten zich gretig meester van dit welkome gegeven: het werd de „clou” van hun stuk.

De booze dânawa, die door de gedaante van den wettigen gemaal aan te nemen zich Maherah's gunsten verwerft, heet hier Gorawangsa, vorst van Guwa Kiskĕṇḍa [2]; in 't Hariwaṁça heet hij Drumila, vorst van Saubha. Dit „gorawangsa”, blijkbaar 't Sanskṛt ghorawaṅiça (= van vreeselijk, gruwzaam geslacht), zou men kunnen houden voor een vertaling van „duṣkula”, met welk epitheton de bedrogen vorstin in çl. 4620 den bedrieger

---

[1] Terwijl in 't Sanskṛt de vele namen of epitheta van een persoon willekeurig door elkaar gebruikt worden, hebben de Javanen, gewoon als zij zijn in verschillende levenstijdperken en in verschillende rangen ook verschillende namen te dragen, het éene epitheton gebruikt ter aanduiding van den persoon in zijn kinderleeftijd, het andere voor zijn jongelingsleeftijd, een derde weer ontvangt hij pas als hij tot hoogeren rang of tot vorst verheven wordt, etc. etc. Zoo heet Krĕṣṇa als knaap steeds Narayana, en eerst als vorst heet hij Krĕsna. Hetzelfde geldt voor de meeste andere hoofdpersonen van de Indische verhalen. De vele Indische epitheta gaven namen genoeg aan de hand.

[2] Guwa Kiskĕṇḍa is de gûhâ Kiṣkindhâ uit 't Râmâyaṇa, hier blijkbaar geheel willekeurig gekozen.

Drumila qualificeert. Mogelijk is echter ook dat het eenvoudig een vertaling is van „Drumila", dat, door de Javanen uitgesproken „durmila" voor hen ook al hetzelfde beteekent als ghorawaṁça.

Is van dezen naam dus de afleiding niet geheel zeker, anders is dat met Gorawangsa's, later Kangsa's, patih Sĕrati-mantra. Hij treedt later, in de lakon Kangsa, op als de worstelaar van Kangsa in de Kadipaten te Mandura, krijgt van dezen het bevel om tijdens den worstelstrijd (die hier gevoerd wordt tusschen Sĕrati-mantra, kampioen van Kangsa, en Bratasena, kampioen van Wasudewa) onder de toeschouwers te zoeken naar een geheel zwart en een geheel geel jonkman (dat zijn Narayana en Kakrasana [1]), maar wordt ten slotte door Kakrasana gedood. Men ziet gemakkelijk dat deze Sĕrati-Mantra (ꦱꦼꦫꦠꦶꦩꦤ꧀ꦠꦿ) identiek is met den in çl. 4552 genoemden „mahâmâtra hastijîwin", den hoofdman der kornaks, die op Kaṁsa's bevel bij den worstelstrijd den dollen olifant Kuwalayâpîḍa op de beide knapen afstuurt, doch ten slotte met den olifant neerstort en onder dezen bedolven wordt. Tevens is hij ook hier in zekeren zin Kaṁsa's vertrouwde, want hij is het aan wien de koning 't geheim van zijn geboorte vertelt (çl. 4564 sqq.). De Javaansche Sĕrati-Mantra nu speelt een dergelijke rol, maar gewijzigd naar Javaansche zeden en toestanden. „Mantra" beantwoordt aan „mâtra", volgens een vaste klankwet (mahâ is blijkbaar afgevallen). Sĕrati ('t Sanskṛt sârathi, dat daar in 't algemeen beteekent „wagenmenner") is in 't Jav. de gewone benaming van een „kornak" geworden. [Men vindt het bv. in den titel van de lakon „Gajah putih asrati putri" (het tooneelstuk: „De witte Olifant met een prinses als kornak) [2]]. „Sĕrati" is dus hier vertaling van „hastijîwin." De titel werd als eigennaam opgevat, een zeer gewoon verschijnsel. Ter bevestiging van deze verklaring kan ik nog wijzen op den vorm van den naam, zooals we dien vinden in de door dr. v. d. Tuuk bekend gemaakte Maleische Wayangverhalen, waar gesproken wordt van „sarati Bantar" (p. 501) en van „sarati Mantar" (p. 505). [Zóó leest althans dr. v. d. Tuuk die namen, maar wanneer men ze zich voorstelt in Arabisch schrift, dan belet ons niets om te lezen Mantara en Bantara of Mantra en Bantra]. Daar is „sarati" nog

---

[1] Voor hun beider verschillende kleuren, cf. çl. 3476 en boven p. 346 en 357

[2] Uitgegeven door prof. Vreede in Verhandel. Batav. Gen. deel XLIV.

titel, „mantra” echter reeds eigennaam geworden, terwijl daarentegen in de tegenwoordige lakons ook „sarati” bij den eigennaam gevoegd is: immers thans is de man niet meer kornak zooals hij in 't Maleische verhaal bepaald nog is, maar eenvoudig patih [1].

In Kyâï Antagopa, aan wien de pasgeboren kinderen worden toevertrouwd, herkent men gemakkelijk den koeherder Nanda, d.i. Nanda-gopa, zooals ook in 't Hariw. meestal geschreven staat. Volgens 't Sanskṛt woont deze man in 't Wraja, het herdersstation, volgens de lakons in de desa Widara-kaṇḍang.

„Kaṇḍang” kan gelden als vertaling van wraja, want het beteekent „kraal of stal”. „Widara” is in 't Sanskṛt de naam van de bloesem van de cactus Indicus. Doch men is eerder geneigd te denken aan de beroemde kluizenarij Badarî, waar Nara en Nârâyaṇa ascese uitoefenden. Maar dit is een bloote gissing.

Zoo waren we dus in staat verreweg de meeste der in deze lakons voorkomende eigennamen, door vergelijking met het Indische origineel, geheel of gedeeltelijk te verklaren.

De afwijkingen in de voorstelling van de feiten vinden, we zeiden het reeds, vooral hun verklaring in Javaansche zeden en toestanden, en soms ook in de technisch-dramatische eischen. Zoo wordt Gorawangsa gedood, terwijl de Indische Drumila vrij naar zijn rijk terugkeert. Voor wie weet dat in een lakon altijd een of ander boos wezen moet voorkomen, dat ten slotte door de „goede macht” overwonnen wordt, is het treurig uiteinde van den bhûta-vorst niets vreemds, integendeel zeer correct.

Typisch-Javaansch is o. a. nog:

de wijze waarop de vorst Basudewa zijn overspelige vrouw behandelt: in de Pañji-verhalen, bv. in het bekende Pañji-verhaal, uitgegeven door T. Roorda, geschiedt iets dergelijks met dewi Angreni;

het dramatisch-comische gesprek van den vermeenden Basudewa (in werkelijkheid Gorawangsa) met Ârya-Prabhu;

en (in de lakon Kangsa) de geheele beschrijving van den worstelstrijd (zie 23 Schetsen van te Mechelen, p. 175—178).

Zeer merkwaardig is het invoegsel in de lakon, waarin een

[1] Een nog oudere voorstelling van dit verhaal, dichter nog bij 't origineel staande, vindt men in dr. v. d. Tuuk's „Geschiedenis der Pandawa's” (Verh. Bat. Gen. XXI p. 68). Hier wordt zelfs de olifant Kuwalayapida genoemd.

gebeurtenis in de kayangan (het godenverblijf) te Utara-sĕgara beschreven wordt (zie tekst p. [Javanese numeral], vertaling p. 345). Hieruit zien we dat de Javanen iets meer weten aangaande den eigenlijken aard van Krĕṣṇa dan overigens uit de lakon schijnt te blijken. „Uttara-sâgara" (de Noordzee) is volgens Javaansche voorstelling het verblijf van Wiṣṇu. Rĕṣi Nârada, de bode der goden, brengt een bevel over van den oppergod Prameṣṭi-Guru (= Çiwa), luidende dat Wiṣṇu, Bâsuki en dewi Çrî zich op aarde moeten gaan incarneeren (nitis). Volgens Javaansche voorstelling is dus Krĕṣṇa een incarnatie van Wiṣṇu, Baladewa of Balarâma van Wâsuki en Subhadrâ van dewi Çrî (= Lakṣmî, de gemalin van Wiṣṇu). Dat Krĕṣṇa volgens de Hindu's een awatâra is van Wiṣṇu, dat is algemeen bekend. Balarâma heet in 't Hariw. çl 6766 en '69 een verschijningsvorm van de slang Çeṣa, de wereldslang. Hetzelfde vindt men vermeld in Mahâbh. I, çl. 2786, maar in de oud-Jav. vertaling van 't Âdiparwa leest men (fol. 57, a van 't HS. van prof. Kern): „sanghyang Wâsuki makajanma sang Baladewa." De Javanen hebben dus de slang Çeṣa verward met den eveneens zeer bekenden slangenvorst Wâsuki, een lichtbegrijpelijke vergissing [1]. Maar bepaald met de Indische overlevering in strijd is de voorstelling van Subhadrâ als een incarnatie van Çrî. Volgens Indische mythen heeft deze godin zich geopenbaard in Rukmiṇî: zij werd „uit liefde voor Krĕṣṇa" geboren in 't geslacht van Bhîṣmaka (Mahâbh. I, 2790). Die voorstelling harmonieert ook met 't bekende feit van Krĕṣṇa's huwelijk met de prinses Rukmiṇî. Ik durf niet uitmaken of de Javanen deze incarnatie van Çrî in Subhadrâ zelf verzonnen hebben, dan wel of er een andere verklaring van te geven is. Trouwens omtrent Subhadrâ is er meer duisters in de Javaansche verhalen; zoo vooral de vermelding, dat zij geboren werd op een dag Tumpak (elders op een dag Anggara-Kasih) van de wuku Landĕp, en dat zij ter wereld kwam „jungkir kakalung usus" („met 't hoofd naar beneden, en de navelstreng om haar hals"?) [2]. Is hier verwarring met de een of andere echt-Javaansche mythe? Ik moet voorloopig 't antwoord schuldig blijven.

---

[1] In 't algemeen heeft de Jav. overlevering de verschillende slangenvorsten van 't Mahâbh. dooreen geward.

[2] Zie boven tekst p. [Javanese numeral], vertaling p. 349. Cf. Lakon Kangsa, bij te M. p. 167. Ook in 't Hs. Parta Yagnya vond ik 't zelfde van Sĕmbadra vermeld. (Cod. 1807 der Leidsche Bibl. deel I p. 255).

AANHANGSEL.

Wij besluiten met nog een paar trekken en episoden uit de lakons te noemen, die ons nu reeds bleken eveneens aan 't Hariwaṁça ontleend te zijn, hoewel we nog slechts een klein gedeelte van het epos nauwkeurig gelezen hebben [1].

In de lakons vinden we vermeld: 't huwelijk van Krĕṣṇa met Jĕmbawati, de dochter van kapi Jĕmbawan (p. 272, 273 en 278). Cf. hiervoor: Hariw. 2057—2073. Krĕṣṇa, rondzwervend om te zoeken naar den verloren edelsteen Syamantaka, verneemt door een toeval dat die kostbare steen in handen is van den koning der beren (rĕkṣarâja) Jâmbawân. Hij begeeft zich met zijn broeder Baladewa (hier Lâṅgalin = de ploegdrager of ploegschaardrager genoemd, 2069) [2] naar 't hol van den berenkoning, en rooft niet alleen den edelsteen, maar schaakt tegelijk Jâmbawatî, de dochter van Jâmbawân. Later wordt deze prinses ook genoemd onder Krĕṣṇa's gemalinnen, bv. çl. 6701. Zij wordt de moeder van Sâmba (Jav. Samba). Dat Jâmbawân door de Javanen meestal aap (kapi) genoemd wordt, vindt waarschijnlijk zijn oorzaak hierin, dat in 't Râmâyaṇa Jâmbawân zich bij de apen aansluit om Râma te helpen.

Op p. 207 wordt verhaald dat vorst Çalya aan zijn dochter, dewi Erawati, heeft beloofd dat ze bij haar huwelijk „gagar mayang kajĕng dewadaru" (d. i. bloesem van den boom Dewadaru) zal mogen dragen: Baṭara Guru zal er voor zorgen dat zij dit krijgt. Dewadâru, (ook wel dewataru) beteekent etymologisch „godenboom", en duidt hier blijkbaar den paradijsboom Pârijâta aan, een boom waarvan de bloesem karmozijnrood is. In 't Hariw. wordt uitvoerig verhaald, hoe Krĕṣṇa eens een hem door Nârada geschonken bloem van dezen godenboom vereerde aan zijn gemalin Rukmiṇî, en een zijner andere gemalinnen, Satyabhâmâ, jaloersch, daarom den ganschen boom verlangde: met veel moeite slaagde Krĕṣṇa eindelijk er in dezen boom voor een jaar van Indra te leen te krijgen (6989 sqq. het zgnd. Pârijâtaharaṇa).

[1] Ons onderzoek beperkt zich voor de lakons tot de 23 Schetsen van te Mechelen. De te noemen pagina's verwijzen naar de uitgave daarvan in Verhandel. Bat. Gen., deel XL. De çloka's van 't Hariwainca duid ik aan door enkele cijfers.

[2] Vandaar dat in de lakons Baladewa meestal vecht met het geduchte wapen de Nĕnggala, d. i. Lâṅgala, de ploegschaar. Volgens de lakon Kangsa (p. 168) ontving Kakrasana dit wapen van Baṭara Brahma en doodde hij Kangsa er mede.

Op p. 290—291 en 297 wordt verteld hoe Krěṣṇa den rijkszetel Darawati sticht, bij den berg Darawati. 't Motief is weer typisch-Javaansch: Krěṣṇa was patih bij zijn ouderen broeder Baladewa, die hun vader Basudewa [1] in de heerschappij over Mathurâ was opgevolgd. Nu bedacht hij zich plotseling dat, wanneer Baladewa eens een zoon mocht krijgen, het met zijn patihschap gedaan zou zijn. En wat zou hij dan moeten doen? Zou hij dan even als de wilde dieren zelf zijn voedsel moeten zoeken (cěcakar ḍewe)? Neen, hij weet er wat beters op. Hij gaat naar den berg Darawati, ziet dat het terrein daar geschikt is om er een rijkszetel te vestigen, en door zich te verdiepen in godsdienstig gepeins, weet hij van de goden te verkrijgen, dat er daar in een oogwenk een rijkszetel met toebehooren, onderdanen incluis, verrijst [2]. Dit is de Javaansche voorstelling van wat we lezen in 't Hariw. 6386—6421 en 6493—6578. Daar is de toedracht in 't kort als volgt:

De aan Krěṣṇa vijandige vorsten hebben zich verbonden; de geduchtsten daarvan zijn Jarâsandha en Kâlayawana. Tegen hun vereenigde legers acht Krěṣṇa zich niet bestand. Hij zendt den godenvogel Garuḍa (het rijdier van Wiṣṇu en daarom ook van Krěṣṇa) uit om een plek te zoeken, geschikt tot een nieuwe vestiging. Nadat Garuḍa, teruggekeerd, hem Dwârawatî, dicht bij den berg Raiwata, als een geschikte plek heeft aangewezen (6377), roept Krěṣṇa de Yâdawa's samen: Daar zij te Mathurâ in voortdurende onveiligheid leven, altijd beducht voor machtige vijanden als Jarâsandha en Kâlayawana, raadt hij hun om met hem hun oude woonplaats te verlaten en zich te vestigen aan den voet van den berg Raiwata, te Dwârawatî. Aldus geschiedt: de Yâdawa's wonen nu voortaan te Dwâraka of Dwârawatî. Later (6493 sqq.) volgt een beschrijving van de schoone inrichting der nieuwe rijksstad, tot stand gebracht door Wiçwakarman, dien Krěṣṇa door „cintâ” ('t Jav. cipta eigenlijk „citta”) doet tot zich komen. Ook hier is de oude Ugrasena weer koning (6573).

Ook de „Schaking van Rukmiṇî” n°. XXII van de Schetsen, p. 300—324) is een, zij 't dan ook bijzonder vrije, bewerking van in 't Hariwaṁça geboden stof. Ook dáár vindt men een

[1] Boven vermeldden we reeds dat volgens Jav. voorstelling — in strijd met de Indische — Wasudewa vorst is van Mathurâ.

[2] De op p. 291 vermelde bijzonderheden bespreken we hier niet, daar we nog niet in staat zijn ze te verklaren.

Rukmiṇî-haraṇa (waarvan 't Jav. Alap-alapan Rukmini de woordelijke vertaling is). In 't Indische epos wordt deze gebeurtenis aldus verteld:

Bhîṣmaka, koning van Widarbha (ook wel koning van Kuṇḍina genoemd naar de hoofdstad, die hij zelf gesticht had) had reeds te voren alle vorsten en prinsen uitgenoodigd tot de swayaṁwara van zijn dochter Rukmiṇî. Ook Krĕṣṇa had aan deze uitnoodiging gehoor gegeven (5800—5848); maar hoewel de prinses blijkbaar behagen had in den jeugdigen Krĕṣṇa (zij was een verschijningsvorm van de godin Çrî (6092) en dus voorbestemd om met Kr. te huwen, cf. p. 366), de overige verzamelde vorsten, waaronder Jarâsandha [1] en Çiçupâla, en ook Rukmin, Bhîṣmaka's zoon, zijn zóó heftig tegen Rukmiṇî's huwelijk met hun vijand Krĕṣṇa, dat de swayaṁwara niet doorgaat en Krĕṣṇa weer huiswaarts keert. Eenigen tijd later wordt op raad van Jarâsandha besloten dat Çiçupâla, de vorst van Cedi, met Rukmiṇî zal trouwen (6579). Weer worden vorsten en prinsen naar Kuṇḍina genoodigd. Zij worden ontvangen door Rukmin, Bhîṣmaka's zoon. Ook Kṛṣṇa en Râma (= Baladewa) komen, maar dezen logeeren buiten de stad (6610). Den dag vóór haar huwelijk rijdt Rukmiṇî in statigen optocht naar een tempel van Indra, buiten de stad gelegen, om tot Indrâṇî (= Çacî, Indra's gemalin) te gaan bidden. Krĕṣṇa ziet haar, zijn liefde ontbrandt en als zij uit den tempel terugkeert grijpt hij haar, draagt haar op zijn eigen wagen (6622) en rijdt pijlsnel met haar weg naar Dwârawatî; Baladewa verslaat na een vreeselijk gevecht de woedende vorsten Jarâsandha c. s. en Rukmin (6660). Te Dwârawatî aangekomen, trouwt Krĕṣṇa plechtig met Rukminî (6694).

't Wonderlijke verhaal, dat de lakon van deze episode gemaakt heeft, kunnen we niet in bijzonderheden ontleden. Slechts zij opgemerkt, dat Kuṇḍina in 't Javaansch Kumbina geworden is, en dat Rukmin hier Rukmara heet. De bedrogen minnaar is hier niet Çiçupâla (hoewel die overigens in de lakons wel bekend is, n.l. als Supala) [2], maar de „paṇḍita van Sokalima", d.i. Durna, de Indische Droṇa. Dat juist Droṇa hier de rol van Çiçupâla vervult zal misschien te verklaren zijn uit Droṇa's bijnaam Ruk-

---

[1] Jarâsandha was de schoonvader van den door Krĕṣṇa gedooden Kaṁsa; vandaar zijn haat tegen dezen (6604).

[2] Aan den Jav. Supala wordt meestal nog een broeder toegevoegd, Supali geheeten.

maratha (naar den gouden wagen, waarop hij strijdt in den grooten oorlog, zie MBh. VII 279). Wellicht heeft men op den klank af Rukmaratha met Rukmin en Rukmiṇî in verband gebracht.

Uit 't voorafgaande is voldoende gebleken dat — naast het Mahâbhârata — ook 't Hariwaṁça in niet geringe mate bouwstoffen heeft geleverd voor de Javaansche literatuur, niet 't minst voor de dramatische. Wil men dus uit den chaös der tegenwoordige Javaansche literatuur de Indische en de echt-Javaansche bestanddeelen kunnen schiften, dan is een nauwkeurige lezing ook van dit epos dringend noodig.

Wanneer men deze — uit den aard der zaak ruwe — schiftingsmethode heeft toegepast, en als men dus in staat is van een willekeurig verhaal den oudsten (Indischen) vorm te plaatsen naast den jongsten (nieuw-javaanschen) —, ook dan doen zich nog tallooze moeilijkheden op voor dengene, die zich ten doel stelt de wordingsgeschiedenis der Javaansche literatuur te bestudeeren. Maar men heeft dan toch voor dât gedeelte dier literatuur, dat van Indischen oorsprong is, een vast uitgangspunt gewonnen. Van dat punt uitgaande, kan men trachten — met behulp van de oud-Javaansche, Maleische, Balineesche en oudere nieuw-Javaansche soortgelijke werken — de schakels te vinden van de lange en vaak gekronkelde keten, die den oudsten vorm verbindt met den jongsten. En al mocht ook — wat nog volstrekt niet te bepalen is — dit streven nooit met een volledig succes bekroond worden, we zijn overtuigd dat er in allen geval genoeg belangrijks aan 't licht zal komen, om de aangewende moeite en inspanning ruimschoots te loonen — mits men inzie, dat alle ernstige studie, gewijd aan de literatuur van een volk, aan de kennis van zijn karakter en zijn aanleg noodwendig ten goede komt.

Leiden.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

ꦱ꧀ꦮꦶ꧈ ꦤꦾꦫꦭꦶꦥ꧀ꦭꦶꦥꦥꦶꦭꦏꦩꦶꦂꦥꦸ꧈ ꧈ꦱꦸꦭꦸꦱꦗꦿꦸꦩꦸꦗꦸꦫꦶꦭꦱ꧀ ꦺꦮꦸꦫꦸꦲꦩꦸ꧀꧈ ꦺꦥꦿꦧꦸꦕꦤꦸꦩꦥꦥꦭꦔꦶꦭꦶꦲꦸꦮꦏꦸ꧀꧈ ꦱꦶꦲꦶꦭꦶꦭꦪꦸ꧀ꦕ ꦭꦗꦲꦸꦮꦤꦩꦭ꧀ꦭꦸ꧈ ꦭꦁꦭꦺꦥꦿꦧꦸꦤꦸꦺꦫꦸꦩꦱꦲꦸꦗꦸꦩꦭꦁꦕꦪꦸꦲꦸ꧀꧈ ꦕꦤꦸꦩꦥꦥꦭꦁꦕꦲꦶꦲꦗꦮꦁꦭꦶꦲꦏꦮꦭꦶ꧈ ꦩꦲꦏꦩꦥꦭꦁꦭꦺꦥꦿꦧꦸ ꦲꦲꦏꦶꦔꦶ꧈ ꦤꦔꦶꦕꦶꦩꦸꦲꦸꦲꦶꦭꦶꦭꦶꦮꦶꦤꦸꦤꦸꦩꦮꦏꦲꦸ꧀꧈ ꦩꦲꦏꦩꦥꦪꦗ ꦭꦶꦭꦗꦸꦤꦸꦪꦲꦥꦩꦲꦏꦲꦸ꧀꧈ ꦤꦏꦸꦭꦶꦱꦏꦺꦩꦸꦱꦩꦺꦥꦿꦧꦸꦏꦲꦶꦲꦥ ꦩꦲꦏꦲꦸ꧀꧈ ꦱꦩꦲꦏꦏꦮꦲꦸꦲꦸꦲꦶꦕꦏꦸ꧈ ꦭꦶꦲꦥꦭꦤꦲꦤꦏꦸ꧈ ꦤ ꦮꦶꦭꦺꦥꦿꦧꦸꦗꦕꦸꦲꦏꦲꦶꦲꦥꦭꦔꦶꦩꦁꦭꦶꦩꦱꦁꦩꦕꦏꦩꦪꦲꦸ꧀꧈ ꦺꦱꦶꦲꦶꦭꦶꦭꦏꦲꦶꦭꦶꦭꦶꦩꦸꦏꦺꦥꦿꦸꦩꦗꦱꦸꦮꦶꦗꦪꦸꦮ꧈ ꦩꦥꦱꦶꦩꦮꦏꦭꦶ ꦲꦶ꧈ ꦭꦩꦲꦸꦭꦶꦗꦩꦤꦮꦏ꧈ ꦱꦭꦶꦭꦶꦩꦮꦭꦶꦭꦶꦏꦮꦏ꧈ ꦺꦥꦿꦸꦩꦗꦱꦸꦮꦶ ꦲꦏꦭꦶꦕꦩꦲꦸꦏꦱꦗꦕꦥꦤꦸꦩꦥꦮꦁꦱꦩꦮ꧈ ꦪꦕꦸꦲꦸꦱꦺꦭꦶꦕ ꦱꦥꦱ꧈ ꦭꦶꦏꦮꦏꦲꦪꦸꦱꦭꦶꦭꦶꦭꦸꦩꦺꦕꦸꦩꦏꦲꦸꦲꦸ꧀꧈ ꦭꦁꦕ ꦲꦶꦲꦺꦥꦿꦧꦸꦕꦤꦸꦩꦥ꧈ ꦪꦸꦭꦶꦏꦸꦭꦶꦭꦶꦩꦮꦭꦶꦲꦶꦗꦩꦏꦮ꧈ ꦩꦕꦩꦭꦱꦩꦭꦭꦶꦗꦸꦩꦭꦮꦲꦸꦭꦶꦭꦸ꧈ ꦭꦪꦸꦏꦸꦩ ꦩꦭꦩꦭꦏꦸꦗꦸꦭꦶꦭꦶꦩꦭ꧈ ꦭꦪꦸꦏꦸꦩꦕꦗꦸꦭꦶꦲꦸꦱꦩꦲꦸ꧈ ꦕꦲꦸꦩꦮꦩꦲꦸꦱꦩꦭꦭ꧈ ꦭꦁꦭꦶꦩꦲꦱꦸꦱꦩꦮꦲꦏꦸ꧈ ꦭꦪꦸꦺꦱꦿꦶ ꦲꦥꦮꦲꦸꦕꦶꦕꦸ꧀꧈ ꦭꦶꦲꦏꦏꦭꦶꦲꦶꦗꦭꦶꦩꦭꦪꦶꦗꦩꦮꦏ꧈ ꦱ ꦗꦗꦸꦲꦸꦗꦶꦕꦶꦕꦭꦶꦲꦸꦮꦭꦶ꧈ ꦭꦁꦭꦶꦕꦲꦶꦲꦲꦸꦭꦶꦏꦭꦶꦲꦏꦗꦶ꧈ ꦭꦁꦭꦶ ꦕꦲꦶꦥꦗꦶ꧉

ꦱꦶꦲꦶꦭꦶꦭꦏ ꦭꦶꦲꦶꦩꦥꦕꦲꦸꦲꦗꦱꦩꦮꦭꦲꦸ꧀꧈ ꦩꦲꦏꦕꦱꦥꦗꦩꦭ ꦭꦶꦩꦮꦕꦭꦶꦲꦶꦭꦶꦲꦶꦩꦥꦕꦲꦸꦲꦶꦤꦭꦶ꧈ ꦥꦕꦸꦤꦗꦗꦭꦱꦱꦭꦕꦶꦩ ꦩꦕꦭꦶꦲꦶꦮꦭꦶ꧈ ꦮꦩꦭꦲꦸꦭꦺꦥꦿꦧꦸ꧈ ꦭꦁꦭꦶꦕꦶꦕꦶꦕꦕꦭꦶꦏ ꦭꦩꦕꦲꦸ꧀꧈ ꦗꦶꦱꦭꦶꦲꦶꦮꦏꦩꦭꦭꦶꦩꦮꦭꦶꦲꦶꦕꦏꦲꦶꦲꦸ

[illegible]

ꦠꦺꦴꦂꦲꦶꦁꦤꦶꦪꦥꦿꦧꦸ꧈ ꦱꦶꦫꦩꦤꦼꦏꦤ꧀ꦥꦿꦧꦸꦲꦤꦏ꧀ꦏꦏꦸꦁ꧈ ꦲꦤꦏ꧀ꦏꦁꦧꦼꦠꦶ
ꦩꦩꦼꦔꦤ꧀ꦢꦺꦴꦤ꧀꧈ ꦱꦶꦫꦲꦤꦏ꧀ꦏꦁꦩꦼꦔꦤ꧀ꦠꦿꦶꦱꦱ꧀ꦠꦿꦩꦗꦼꦔꦶꦁꦫꦠ꧀ꦠꦿ
ꦩꦭꦶꦃ꧈ ꦲꦤꦏ꧀ꦏꦁꦱꦶꦱꦶꦭꦃꦱꦲꦸꦃꦲꦤꦏ꧀ꦏꦁ꧈ ꦢꦶꦪꦠ꧀ꦠꦿꦶꦱꦁꦗꦼꦔꦶꦁꦫꦠꦸ
ꦩꦼꦏꦼꦤ꧀꧈ ꦲꦼꦧꦤ꧀ꦢꦤ꧀ꦏꦼꦢꦠꦿꦼꦏꦤ꧀ꦲꦤꦏ꧀ꦏꦁꦩꦼꦏꦼꦢꦠꦿꦲꦸꦠꦸ꧉ ꦥꦿꦧꦸ
ꦏꦼꦧꦢꦺꦤ꧀ꦏꦏꦶꦩ꧈ ꦪꦢꦤꦢꦲꦸꦪꦢꦤ꧀ꦥꦼꦔꦶꦤ꧀ꦲꦸꦭꦶꦱꦶꦫꦃ꧈ ꦲꦤ
ꦲꦶꦪꦥꦿꦧꦸꦧꦸꦱꦤ꧀꧈ ꦢꦤ꧀ꦢꦤ꧀ꦏꦼꦔꦶꦤ꧀ꦲꦸꦭꦶꦱꦶꦫꦃꦩꦢꦥꦿꦧꦸꦲꦶꦧꦸꦩ꧈
ꦲꦺꦴꦠꦤ꧀ꦏꦲꦤ꧀ꦢꦲꦸꦭꦏꦼꦩꦼꦏꦼꦤ꧀꧈ ꦠꦏꦶꦩꦱꦗꦼꦔꦶꦁꦫꦠꦸ
ꦏꦼꦱꦲꦸꦭꦃꦲꦶꦁꦲꦶꦁ꧈ ꦱꦶꦩꦱꦮꦢꦸꦏꦼꦤ꧀ꦱꦗꦼꦔꦶꦁꦫꦠꦸꦏꦼꦩ
ꦏꦼꦩꦼꦏꦼꦤ꧀꧈ ꦧꦸꦲꦸꦭꦲꦤꦏ꧀ꦏꦧꦼꦠꦶꦩꦱꦗꦼꦔꦶꦁꦫꦠꦸꦧꦸꦲꦼꦔꦂꦠꦏꦼꦠꦭꦶꦃ
ꦩꦤꦼꦢꦠꦩꦼꦤ꧀꧈ ꦢꦤꦤꦺꦢꦤꦱꦗꦼꦔꦶꦁꦫꦠꦸꦏꦼꦠꦸꦢꦤꦢꦲꦸꦧꦸꦲꦸ
ꦤ꧈ꦠꦼꦏꦤ꧀ꦠꦢꦤꦠꦭꦶꦃꦱꦗꦼꦔꦶꦁꦫꦠꦸꦩꦗꦶꦤꦱꦶꦤꦱꦶꦤꦗꦲꦸꦤ꧈
ꦱꦶꦔꦔꦸꦏꦼꦠꦶꦤ꧀ꦏꦶꦔꦔ꧈ ꦢꦱꦤ꧀ꦲꦸꦱꦗꦼꦔꦶꦁꦫꦠꦸꦩꦶꦤꦤꦢꦠꦤ꧈
ꦲꦸꦠꦸꦱꦶꦫꦩꦥꦿꦧꦸꦢꦤꦩꦼꦏꦼꦤ꧀꧈ ꦩꦠꦼꦲꦸꦤꦱꦸꦩꦶꦤ꧀ꦤ꧈ ꦲꦸꦭꦢꦠꦤ
ꦏꦼꦩꦱꦶꦥꦠꦼꦧꦸꦭꦔꦼꦱꦶꦥꦿꦧꦸ꧉ ꦠꦩ꧀ꦧꦼꦤ꧀ꦢꦤꦠꦢꦶꦏꦼꦤ꧀꧈ ꦧꦸꦧꦸ꧈
ꦧꦸꦧꦸ꧈ꦲꦶꦁꦲꦶꦪꦥꦿꦧꦸꦠꦼꦥꦶꦢꦩꦤꦢꦤ꧈ ꦲꦤꦲꦸꦏꦤ꧀ꦧꦸꦧꦸꦢꦺꦴꦤ꧀꧈ ꦲꦶꦁ
ꦪꦥꦿꦧꦸꦢꦱꦤꦼꦱꦶꦃ꧈ ꦲꦺꦴꦤ꧀ꦢꦱꦤꦢꦲꦸꦤꦠꦼꦏꦶꦩꦢꦲꦸꦠꦸꦱꦶ
ꦱꦼꦏꦼꦤ꧀꧈ ꦱꦸꦭꦢꦲꦸꦲꦤꦩꦱꦠꦼꦠꦼꦔꦶꦔꦺꦴꦲꦺꦴ꧈ ꦩꦪꦲꦺꦴꦠꦼꦠꦧꦸ
ꦤꦗꦩꦠꦶꦏꦤ꧀ꦲꦶꦠꦼꦠꦧꦸꦤꦗꦢꦩꦧꦸꦱꦶꦏꦼꦤ꧀꧈ ꦲꦤꦢꦲꦤꦲꦤꦶꦏꦼ
ꦲꦶꦤꦠꦼꦠꦼꦩꦪꦱꦶꦢꦩꦢꦲꦸꦲꦸꦠꦸꦢꦤ꧉ ꦠꦼꦏꦼꦢꦤꦢꦱꦤꦼꦱꦶꦃ꧈
ꦲꦶꦁꦲꦸꦠꦤ꧀ꦢꦤꦲꦸꦢꦤꦏꦼꦤ꧀꧈ ꦢꦪꦢꦠꦿꦲꦸꦱꦶꦲꦸꦤ꧀ꦠꦼꦲꦸꦲꦶꦃ꧈ ꦲꦤ
ꦢꦩꦢꦲꦸꦤꦶꦠꦼꦢꦤꦤ꧉ ꦭꦲꦶꦁꦢꦩꦢꦲꦸꦲꦶꦁꦪꦥꦿꦧꦸꦲꦤ
ꦲꦸꦤꦶꦲꦸꦤꦶꦏ꧈ ꦲꦶꦁꦏꦤꦩꦼꦲꦶꦁꦤꦱꦶꦃ꧈ ꦏꦶꦢꦩꦢꦱꦤꦠꦿꦶꦪꦠꦿꦶ
ꦲꦼꦠꦼꦩꦗꦱ꧈ ꦠꦼꦏꦼꦢꦤꦢꦱꦤꦼꦱꦶꦃ꧈ ꦢꦤꦏꦶꦠꦼꦲꦶꦁꦲꦶꦪꦥꦿꦧꦸ꧈

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

ꦗ꧀ꦭꦺꦒꦿꦶꦴꦫꦤꦶꦥꦸꦤ꧀ꦥꦸꦤꦺꦴꦁꦒꦺꦴꦁ꧈ ꦧꦺꦴꦤꦤꦤꦶꦠꦺꦴꦠꦺꦴꦠꦺꦴꦗ꧀ꦭꦸꦏꦸ꧈ ꦱꦶꦏꦺꦴꦤ
ꦲꦶꦁꦤꦶꦠꦤꦧꦤ꧀ꦲꦶꦤꦶꦫ꧉

꧋ꦤꦸꦭꦺꦴꦲꦤ꧀ꦲꦶꦤꦶꦤꦶꦤꦫꦏꦏꦺꦴꦤ꧀꧈ ꦠꦼꦏꦤꦶꦤꦤ꧀ꦗ꧀ꦭꦸꦤꦤꦲꦤ꧈ ꦤꦸꦲꦤ꧀
ꦱꦶꦤ꧀ꦭꦏꦸꦗ꧀ꦮꦺꦏꦶꦧꦸꦤꦫ꧈ ꦤꦶꦏꦏꦶꦲꦶꦤꦶꦏꦶꦏꦶꦧꦶꦤꦶꦧꦶꦲꦺꦒ꧀꧈ ꦲꦏꦸ
ꦧꦸꦏꦸꦏꦺꦴꦱꦤꦤꦏꦏꦸꦱꦤ꧈ ꦤꦸꦠꦺꦴꦲꦶꦏꦸꦠꦺꦴꦤꦺꦴꦤꦸꦠꦤ꧀ꦤꦺꦴꦒꦺꦴꦁ
ꦒꦺꦴꦁ꧈ ꦤꦧꦫꦶꦠꦏꦶꦏꦶꦏꦸꦒꦺꦴꦤꦧꦤ꧀ꦲꦶꦤꦶꦤꦶꦧꦶꦠꦺꦴꦏꦸ꧉ ꦥꦸꦒꦺꦴꦏ
ꦏꦤꦶꦤ꧀ꦱꦶꦧꦶꦲꦺꦒ꧀꧈ ꦏꦥꦱꦸꦏꦸꦤꦸꦤꦏꦸꦒꦺꦴꦱꦏꦏꦫꦤꦏ꧈ ꦤꦸꦤꦤ꧀
ꦏꦸꦤꦤ꧀ꦥꦶꦏꦸꦥꦸꦤꦤꦏꦶꦥꦱꦏꦸ꧈ ꦏꦶꦤꦸꦏꦸꦏꦶꦏꦸꦒꦺꦴꦤꦸꦏꦸ
ꦒꦺꦴꦤꦸꦤꦤ꧀ꦤꦤꦸꦤꦤ꧀ꦧ꧈ ꦤꦫꦶꦤꦒꦺꦴꦁꦏꦸꦤꦸꦤꦏꦤ꧀꧉

꧋ꦱꦶꦏꦶꦏꦶꦏꦶꦏꦶꦤꦸꦏꦤ꧀ꦱꦥꦤ꧈ ꦤꦶꦤꦶꦥꦸꦏꦸꦫꦠꦺꦴꦤꦸꦧꦤ꧀ꦏ꧈ ꦤꦸ
ꦤꦤ꧀ꦏꦶꦏꦸꦥꦏꦶꦏꦶꦤ꧈ ꦱꦧꦸꦏꦶꦤꦶꦤꦶꦠꦺꦴꦤꦸꦤꦏꦶꦏꦶꦫꦏꦏ
ꦱꦧꦺꦴꦏꦶꦲꦺꦒ꧀꧈ ꦤꦸꦤꦤ꧀ꦏꦶꦏꦤꦸꦠꦤ꧀ꦏꦸꦥꦸꦫ꧈ ꦱꦫꦠꦺꦴꦤꦸꦧꦤ꧀ꦏꦤ
ꦲꦶꦁꦤꦸꦠꦤ꧀ꦤꦸꦤꦤ꧀ꦏꦤꦠꦤꦤꦏꦶꦫ꧈ ꦠꦤꦸꦤꦤꦺꦗꦿꦶꦴꦏꦶꦥꦸꦤꦠꦺꦴꦤꦶ
ꦠꦺꦴꦥꦸ꧈ ꦤꦲꦶꦁꦤꦧꦤ꧀ꦲꦶꦤꦶꦫ꧉

꧋ꦤꦶꦤꦸꦏꦒꦺꦴꦁꦒꦺꦴꦁꦠꦥꦸꦤꦤꦥ꧈ ꦤꦏꦸꦤꦸꦤꦏꦸꦏꦺꦴꦤꦸꦲꦏꦸ꧈ ꦤꦠꦺꦴ
ꦤꦸꦠꦤꦤꦒꦺꦴꦁ꧈ ꦧꦺꦴꦱꦧꦸꦏꦏꦏꦶꦏꦏꦏꦶꦏꦶꦠꦺꦴꦤꦏꦏ
ꦏꦶꦗ꧀ꦭꦸꦥꦸꦏꦺꦴꦏꦏꦤꦶ꧈ ꦤꦏꦸꦤꦤꦥꦸꦤꦶꦥꦤꦤꦱꦏꦸ꧈ ꦏꦸꦥꦸꦏꦸ
ꦏꦶꦏꦤꦤꦏꦸꦫꦶꦥꦸꦏꦸ꧈ ꦤꦲꦶꦁꦠꦺꦴꦤꦏꦤꦶꦤꦶꦫꦒꦺꦴꦁꦠꦥꦸꦤꦤꦥ꧉
꧋ꦱꦶꦏꦶꦏꦶꦤꦸꦏꦤꦸꦤꦫꦶꦲꦺꦥꦶ꧈ ꦤꦸꦤꦤ꧀ꦏꦶꦏꦶꦏꦸꦥꦤꦸꦱꦤꦸꦫꦤ꧀ꦤꦧꦸꦏ
ꦠꦺꦴꦤꦶꦠꦺꦴꦥꦸ꧈ ꦱꦏꦶꦏꦏꦫꦶꦤꦶꦏꦸꦥꦤꦶꦏꦶꦏꦶꦤ꧈ ꦒꦺꦴꦁꦠꦥꦸꦤꦤꦤ
ꦤꦸꦤꦠꦺꦴꦠꦶꦤꦸꦤꦤꦸꦗ꧀ꦭꦤꦏꦸ꧈ ꦱꦧꦶꦲꦺꦤꦸꦤꦤꦸꦤꦤ꧀ꦫꦤꦸꦤ꧀ꦱ꧈ ꦤ
ꦠꦺꦴꦤꦸꦤꦤ꧀ꦤꦸꦱꦏꦸꦤꦏꦶꦥꦸꦏꦸ꧈ ꦒꦺꦴꦁꦠꦥꦸꦤꦤꦥꦠꦏꦶꦏꦤꦠꦺꦴꦤꦶ
ꦏꦶꦫꦤꦶ꧈ ꦱꦤꦸꦤꦤ꧀ꦤꦸꦏꦸꦤꦧꦤꦏꦸ꧈ ꦱꦶꦠꦺꦴꦠꦺꦴꦏꦸꦤꦸꦤꦠꦺꦴꦏ

[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

DE SINGAPOORSCHE PAPIEROORLOG

DOOR

P. H. VAN DER KEMP.

If you can be sound.
Canning dd. 26 Juli 1820 aan Fagel en Elout.

De heer Jules Le Clercq, die eenigen tijd geleden waardeerende artikelen in Fransche tijdschriften over Java schreef, en met wien ik het genoegen had kennis te Brussel te maken, had de vriendelijkheid mijne aandacht te vestigen op eene advertentie over „*The life of Sir Stamford Raffles*" door Demetrius Charles Boulger, Londen 1897. Het gaf mij aanleiding dit werk te lezen.

Het boek maakt op de vele Engelsche schrifturen, die over onze koloniën handelen, geene uitzondering, wat betreft de onderschatting van het Nederlandsch beheer. Doorslaande en scheldende, worden domheid en eenzijdigheid gekleed in den toon der aanmatiging. Trouwens wanneer men van de Nederlandsche taal niet anders schijnt te verstaan dan het schamper gebruikte *Mijnheer*, kan men bezwaarlijk een werk samenstellen, hetwelk de geschiedenis onzer koloniën raakt, zonder aan de eischen van ernstige studie, wetenschap en critiek tekort te doen. Het is niet zoozeer de partijdigheid, die in dergelijke jingo-werken hindert. Waar de geschiedschrijver niet met zijn onderwerp kan leven, geen gevoel toont te hebben voor de lotgevallen zijner helden; voor het land, waarvan het verleden geteekend wordt; voor het volk in zijne grootheid of achteruitgang: daar weet hij geen geest, geen talent, geen leven in de teekening te leggen; doch het moet eene partijdigheid zijn, voortgevloeid uit ernstige studie van de stukken der wederzijdsche partijen, zooals ook eerst de rechter zijn oordeel vormt. „La seule impartialité qu'on puisse lui demander", merkt zoo juist G. Valbert op in zijne beschouwingen over den

geschiedschrijver Von Treitschke (*Revue des Deux Mondes*, 1 Februari 1898 bl. 692), "est cette équité exacte et scrupuleuse qui ne condamne aucun ennemi sans l'avoir entendu, qui ne prononce aucune sentence définitive sans avoir donné la parole à l'accusé et écouté patiemment ses raisons, examiné avec soin ses pièces justificatives."

Over het geheel genomen staat in dit opzicht de Nederlandsche geschiedschrijver zéér hoog; de jingo-schrijver dikwerf bedroevend laag. Boulger's boek maakt daarop geene uitzondering. Van het *Bandjermasin*-schandaal natuurlijk geen woord! Van Raffles' bloedbrieven naar Palembang leest men enkel (bl. 90): "He entered into an unsatisfactory negotiation with the cruel Sultan of Palembang." Och kom! En eenige bladzijden verder: "*For some reason that cannot be confidently explained*, the Sultan adopted a hostile course, massacred the Dutch settlers, attempted to deal out the same treatment to the English officers, and openly defied the British power" (bl. 140). Van majoor Mulder's heldendood in 1811 bij de verovering van Meester-Cornelis door de Engelschen wordt gezegd (bl. 130): "two gallant *French* officers... fired the magazine", waarna "the Franco-*Dutch* army" op de vlucht ging. Van onzen 80-jarigen oorlog wordt medegedeeld (bl. 292), dat in de 16e eeuw de Nederlanders "did something for the cause of liberty in Europe", en dan nog slechts dat *something*: "aided by subsidies and other support from England". Zelfs waar de Schrijver geheel op de hoogte kon zijn, waar hij zich toch op zijn eigen terrein bevindt, oordeelt hij het beter een opgesmukt verhaal, in de *Memoir* van Raffles' weduwe voorkomende, na te schrijven, dan het vertrek van zijn held uit Java in het juiste licht te stellen. Op bl. 211 wordt namelijk beschreven de overgave van Java en onderhoorigheden door Raffles aan Fendall, zoomede Fendall's overgave ervan aan Commissarissen-Generaal "with the exception of Banca and Banjermasin", terwijl de Schrijver zeker in plaats van Banka bedoelt Billiton; en dan laat hij volgen: "At first Raffles had intended to proceed direct to Bencoolen; but the state of his health was such that the doctors gave him imperative orders to return to Europe as the only means of saving his life." Met slechte of goede gezondheid, Raffles *werd verboden* naar Benkoelen te gaan, indien hij zich niet eerst van de tegen hem ingebrachte beschuldigingen had weten te zuiveren. In zijn eigen *Statement* verhaalt hij het nota bene zelf; men zie bl. 348 mijner verhandeling

over "Fendall's en Raffles' opvattingen", bl. 8 overdruk. — De gansche bladzijde 293 van Boulger is geschetter tegen ons koloniaal beleid, met den moord van Amboina in 1624 natuurlijk bovenaan! Ter zijde stellende het feit, dat in die tijden de Engelschen even exclusief waren als de Nederlanders en andere Europeesche natiën, wordt deze politiek als een kenmerkende karaktertrek onzer natie op den kaak gesteld tot zelfs . . . in de Transvaal! "What was true in Japan and Java in the seventeenth century, and throughout the Eastern Archipelago during the eighteenth century, has been not less evident in the Transvaal." En die jingo-onzin bereikt het toppunt aan het slot van het werk (bl. 391), waar verzekerd wordt, met "high authority", dat toen er tijdens den laatsten Fransch-Duitschen oorlog voor Nederland gevaar bleek te bestaan om door Duitschland te worden ingepalmd, "the Governor of the Dutch East-Indies declared that as soon as the Black Eagle was hoisted at the Hague, he would run up the Union Jack at Batavia"!! Al dat moois heeft Engeland overigens te danken aan den held van het werk, aan Sir Stamford Raffles.

De geschiedenis zou het, als het er toe kwam, wel anders leeren. Indien vaderlandsliefde en plichtgevoel niet genoegzaam waren, om ook bij onthouding van voldoende verdedigingsmiddelen, tot het laatst zich tegen een nieuwen Engelschen inval op Java en elders te verdedigen, dan zoude het zijn de herinnering aan Engelsche laatdunkendheid, die, gelijk ons nog dezer dagen herinnerd werd door kolonel W. C. Nieuwenhuyzen in zijn voortreffelijk, vaderlandschlievend artikel over "Poeloe Weh" in *De Indische Gids* van April 1898, met al hare theoriën over vrije toelating, de vrijheid alléén voor zich zelven, ten koste van andere nationaliteiten, reclameert. Dat hebben wij ondervonden in Britsch-Indië, dat hebben wij gevoeld aan De Kaap en dat is de geschiedenis der Nederlandsche republieken in Zuid-Afrika.

Doch al is Boulger's werk een onsympathiek en tot zekere mate onwetenschappelijk boek, daarom is het toch geenszins onbeteekenend. De Schrijver geeft onderscheidene officieele stukken weder, die op onze geschiedenis een nieuw, of laat ik liever zeggen, een helderder licht werpen. Niets verplicht ons zijn onredelijken gedachtengang te volgen; wij kunnen dien ter zijde laten en gebruiken, wat inderdaad juist en waar is.

Daaronder behoort de uiteenzetting betrekkelijk "*The founding of Singapore*", niet natuurlijk weder wat betreft Engelands recht

tot handelen — dat is een *jingo*-thema — doch wat medegedeeld wordt ten aanzien van ons optreden om het gepleegde feit ongedaan te maken. Vòòr ik met het werk kennis had gemaakt, was door mij deze verhandeling voltooid onder den titel van *„De briefwisseling van Februari* 1819 *tot April* 1820 *tusschen de landvoogden van Nederlandsch- en Britsch-Indie over de stichting van Singapore"*; en uit de stukken, die mij toen onder de oogen waren gekomen, had ik mijne opmerkingen ter neder geschreven over de jammerlijke opvatting onzer Regeering, die niets anders heeft weten te doen dan protesteeren en brieven schrijven. Teneenenmale onjuist is het dus wanneer „Bintang Djaoeh" in *Eigen Haard* van 1 en 8 Januari 1898 over „Benkoelen voorheen en thans" schrijvende, ten aanzien der stichting van Singapore op bl. 22 aanteekent: De Nederlanders „merkten het nauwelijks op en protesteerden niet, en toen ze het eenmaal begrepen, was het te laat". Wij hebben, nota bene! niets anders gedaan dan protesteeren van het eerste oogenblik tot 1824 toe! [1] — Boulger schrijft bl. 319: „No one has ever realised, or perhaps known, how nearly the occupation of Singapore fell through or ran the risk of early repudiation"; nochtans had ik dien indruk zelfstandig uit de bestudeering der schrifturen gekregen; alleen doet de Schrijver mij nu meer helder en overtuigender zien, welk een geheel ander resultaat wij zouden gehad hebben, indien de Indische regeering kloek ware opgetreden of indien Muntinghe, na te Palembang de *Salmond*-daad te hebben volbracht, te Malakka als commissaris ware geweest. Deze bevestiging van eene door mij reeds gevormde meening deed mij het ten einde gebrachte opstel geheel omwerken tot den vorm, waarin ik het nu onder een anderen titel aanbied.

Onder de belangrijke officieele bescheiden, die Boulger in zijn werk heeft opgenomen — ik zal er met de letters *Bg* naar verwijzen — noem ik de instructiën dd. 28 November en 5 December 1818 door den Gouverneur-Generaal van Bengalen, lord Moira, markies van Hastings, aan Raffles verstrekt, voor het zoeken naar eene Engelsche vestiging in de omstreken van Malakka. „As", zegt de Schrijver bl. 298, „the precise nature of the Instructions given to Raffles by Lord Hastings are most important, and have never been published, I give the full text of the official documents preserved in the Political Department of the India Office." Ik wilde hiertegen opmerken, dat dan toch onze Van Deventer

op bl. 295 vv. van zijn *Opkomst* (verkort aan te halen *V. D.*) die stukken reeds in 1891 had geopenbaard, doch nu bemerk ik uit de vergelijking der beide publicatiën hoe knoeierig alweder deze Nederlandsche geschiedschrijver het gedaan heeft. In de eerste instructie liet hij toch, waar de stippels bij hem staan, een meest gewichtig deel weg, hetwelk bij Boulger ruim één bladzijde, compres gedrukt, inneemt; en ofschoon bij de tweede instructie geene weglatingen worden aangeduid, blijkt me nu, dat ook daarvan het *grootste* gedeelte niet werd overgenomen! Met andere woorden, voor eene zelfstandige studie, en juist daarvoor dient de openbaarmaking van bescheiden, heeft men aan V. D.'s mededeeling niet genoeg.

Breede aanhalingen zal ik mij veroorlooven uit het "*Verhaal wegens het gepasseerde bij het Commandement over het esquader in de Oost-Indiën gedurende den jare* 1818" van den schout-bij-nacht C. J. Wolterbeek, uit de Wolterbeek-verzameling op 's Rijks archief, waarvan ik bereids gewag maakte sub 64 mijner jongste verhandeling over Sumatra's Westkust in deze *Bijdragen* (dl. XLIX bl. 269; *ov.* 65). Wolterbeek heeft de gebeurtenissen medegemaakt en ze onder den indruk van het oogenblik gejournaliseerd. Daardoor krijgt de stijl dikwerf iets teekenends, dien men door nadere omschrijving slechts kan bederven. Ik zal het boek verkort aangeven als *Journaal* of *Verbaal*. In 1872 werd de verzameling door een bloedverwant, den heer Muller, aan het Archief ten geschenke gegeven.

Levensbijzonderheden van Johan Constantijn Wolterbeek, *Vice-Admiraal* werden door D. G. Muller gepubliceerd op bl. 269 vv. der "Verhandelingen en berichten betrekkelijk het Zeewezen enz." van Tindal en Swart 6^e^ dl. 2^e^ st. 1846. Gelijk ik op bl. 415 vv. zal mededeelen, komt daarin eene bijzonderheid voor, die ik liever anders zou hebben gelezen.

Herhaaldelijk wordt door mij verwezen naar E. Netscher: "*De Nederlanders in Djohor en Siak*" (1870), gepubliceerd door de Verhandelingen van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, in een onbehagelijk formaat. Verkort *Netscher.*

Onderscheidene brieven uit Bisschop's verzameling zullen in de bijlagen dezer verhandeling mede verschijnen. Verkort *B* Op sommige stukken vestig ik de aandacht, dat zij niet in het Engelsch overgenomen hadden behoeven te worden, wijl onze archieven ze bevatten in de taal, waarin ze zijn geschreven: het Fransch. In

zijn *"Onderzoek van stukken in het India Office"* (dl. XLVII dezer Bijdragen 1897) maakt trouwens Mr. Bisschop hiervan zelf melding (bl. 190 en 291).

De *"Bijdragen tot de geschiedenis der onderhandelingen met Engeland*, enz." door den heer Elout van Soeterwoude in 1863 bezorgd, waarin vele stukken van den oud-commissaris-generaal en oud-minister Elout, zal ik aanhalen met de woorden *Bijdragen E.*

Naar mijne verhandeling over *"Fendall's en Raffles' opvattingen"* in deze *Bijdragen*, dl. XLVII (1897), bl. 341 vv. verwijs ik onder *Opvattingen.*

Nu en dan breng ik de gebeurtenissen van Palembang onder den commissaris Muntinghe in herinnering. Hierover verscheen van mij een artikel in *De Gids* van Februari 1898, bl. 253 vv. Men zal daaruit kunnen zien o. a , dat Salmond en de zijnen met eene *Arabische brik* naar Batavia de reis maakten en dus niet op een *Nederlandsch oorlogsschip*, zooals Boulger op bl. 275 vertelt, hetgeen voor de kennis van het karakter dezer opzending geenszins van belang ontbloot is. Ook logeerde Salmond 8 dagen lang bij ons bestuurshoofd te Muntok, terwijl het schip daar verblijven moest om het in orde te maken.

In de *Nieuwe Rotterdammer* van 11 Februari 1898 kwam over de verhandeling het volgende voor: "Gelijk onze lezers in een andere rubriek van dit blad hebben gezien, leidt de heer P. H. van der Kemp in De Gids een opstel over *Een Engelsche raid op Hollandsch grondgebied* in met een herinnering aan Jameson's tocht. De Schrijver maakt het daarin de bedrijvers van dien aanslag op Transvaal tot een verwijt, dat zij 'niet van een *strooptocht*, maar slechts van een *raid*' wenschten te spreken. Nu duiden wij Jameson en zijn handlangers hun inval ten kwade genoeg, maar het lijkt ons wat streng van hen te eischen, dat zij hun *raid* op zijn Hollandsch *rooftocht* moeten noemen. Evenals de Poet Laureate Austin van een *ride* te spreken, ware af te keuren, maar als zij hun *rooftocht* een *raid* noemen, dan blijken zij ten minste den moed te hebben, *to call a spade a spade.*" — Ik ben er heusch niet van bewust deze onderwijzing te verdienen. Ik maakte niemand *een verwijt,* doch herinnerde slechts aan een feit, dat ter terechtzitting had plaats gevonden, toen Jameson verzocht het woord roof- of strooptocht niet te gebruiken (ik herinner mij niet meer het gebruikte Engelsche woord), doch liever van een raid te spreken. En deze herinnering had geen ander doel, dan enkel om

te verklaren, hoe ik aan den titel mijner verhandeling kwam, juist wijl het woord door mij zoo goed gekozen werd geacht!

In mijne door deze *Bijdragen* opgenomen voorgaande verhandeling over *»Sumatra's Westkust naar aanleiding van het Londensch tractaat van* 13 *Augustus* 1814" (bl. 205 vv.) heb ik eenige malen verwezen naar het te publiceeren artikel over »De briefwisseling van Februari 1819 tot April 1820 tusschen de landvoogden van Nederlandsch- en Britsch-Indië over de stichting van Singapore". Gelijk ik hiervoren op bl. 392 mededeelde is nu deze titel veranderd; doch bovendien versprongen de aanteekeningen, waarnaar ik in de verhandeling over *Sumatra's Westkust* verwees. Zoo bedoel ik met sub 26 en sub 29, vermeld in de noot op bl. 268 (*ov* 64) dier verhandeling, de brieven sub 50 en sub 53 hierachter afgedrukt.

Het nu gepubliceerde opstel was reeds afgesloten, toen ik kennis kreeg van *De Economist*, Maart 1898, waarin weder voorkomt eene zoo zeer door een ieder hoog gewaardeerde rubriek »Koloniale Literatuur" van Mr. J. K. W. Quarles van Ufford. Over mijne historische bijdragen sprekende, maakt Mr. Quarles de volgende opmerking: »Hij geeft zijn vele *Toelichtende aanteekeningen* achter zijne stukken en niet onder de bladzijden en dwingt dus zijn lezer, die onder het lezen tevens van de aanteekeningen wil kennis nemen, deze achter het stuk op te zoeken. Wij gelooven dat verreweg de meeste ernstige lezers, en anderen zullen de stukken van den heer van der Kemp wel niet ter hand nemen, het met ons aangenamer zouden vinden de noten aan den voet der bladzijden dan achter het stuk te vinden. Wij zouden daarom den geachten schrijver wel in overweging willen geven de noten onder de bladzijden te plaatsen, alleen enkele meer uitgebreide van de toelichtende aanteekeningen of bijlagen aan het slot van het stuk gevende."

Ik ben tot deze manier gekomen, doordien zij mij persoonlijk bij andere schrijvers, waar ik ze aantrof, het beste beviel; o. a. bij Mr. Mijer in zijn zoo schoon gestileerd werk over J. C. Baud. Hoe meer noten aan den voet van de bladzijden, hoe onaangenamer de lectuur; telkens wordt de lezing afgebroken, aanhoudend de gedachte afgeleid door het kennisnemen van tusschengevoegde opteekeningen, waarvan men het oog niet kan afhouden en die toch dikwerf de moeite der lezing niet waard blijken, gelijk verwijzingen naar andere werken; ophelderingen om mogelijke bezwaren, die echter bij den lezer niet rijzen, weg te nemen; verbeteringen van hetgeen elders minder juist wordt geacht; enz. enz. Toen ik

eens met iemand de waarde van historische studiën besprak, voegde hij mij toe: „och, dat is eigenlijk allemaal nieuwsgierigheid, waaraan men feitelijk al heel weinig heeft". Eene charge natuurlijk, doch met dezelfde overdrijving zou ik hier wagen te zeggen: dat lezen van de noten bevredigt noch loont de nieuwsgierigheid. Waar zij voor het goed begrip der verhandeling inderdaad onmisbaar blijken, wordt er de arbeid van den schrijver zelf, in zoover mede veroordeeld, dat hij dan in zijn artikel niet de vereischte volledigheid heeft betracht.

De door den heer Quarles aangegeven onderscheiding van *ernstige* en *niet-ernstige* lezers van mijne verhandelingen zou ik liever niet in dit opzicht wenschen te aanvaarden; ik meen het er voor te mogen houden, dat vele „ernstige" lezers de kennisneming der noten volstrekt niet behoeven. Doch iets anders is het, waar er zijn, die zich aan zelfstandige studie en critiek wenschen te wijden; zij behooren niet alleen de bronnen te weten, waaruit men heeft geput, doch ook die bronnen zelven, zoo mogelijk met besparing van moeitevol en tijdroovend archievenonderzoek, te kunnen lezen, en wel niet zoo zeer, omdat men des schrijvers eerlijkheid niet vertrouwt, als wel omdat verschillende menschen in hetzelfde zeer dikwerf verschillend lezen. Zoo heb ik uit de raadpleging der archiefstukken over de geschiedenis van Commissarissen-Generaal in menig opzicht een gansch anderen indruk gekregen, dan de velen, die vóór mij hetzelfde tijdvak behandelden. Voor dergelijke studie nu, hindert het m. i. al zeer weinig, waar de noten geplaatst zijn.

De door den heer Quarles aangewezen weg, om slechts de meer uitgebreide aanteekeningen aan het slot van het stuk te geven, maakt mijn bezwaar tegen het stellen onder de bladzijden uit den aard der zaak nog grooter; want dan komen er bovendien noten, met de enkele verwijzing: zie bijlage zooveel.

Intusschen den hooggewaardeerden kroniekschrijver zeg ik het na: variis modis bene fit; mijn oordeel geef ik gaarne voor beter. In eene volgende verhandeling zal ik nader het volgen van den aangewezen weg overwegen. Ik kan er alleen nog aan toevoegen, dat voor den schrijver zelf mijne wijze van behandeling veel lastiger is dan de door den heer Quarles bedoelde, omdat de volgorde der noten, de verwijzing naar de nommers, enz. menigmaal nog onder de behandeling verspringen, zoodat men zich dan verplicht ziet, de geheele verzameling noten met de verwijzingen onder andere cijfers te brengen.

I.

Commissarissen-Generaal deden een kostbaren tijd aan velerlei quaestiën van betrekkelijk ondergeschikt belang voorbijgaan. Elout's advocatery tegenover Fendall in Rade had bovendien geenszins de vruchten gedragen, evenredig aan de krachten, die er mede waren verspild. Terwijl Sumatra's Westkust en Malakka op de Nederlandsche vlag wachtten, verschreven wij gedeeltelijk nutteloos de dagen met de overgave eerst van Java, daarna van Bandjermasin. Het resultaat was, dat Fendall, persoonlijk verstoord over ons optreden, Java verliet met ernstige grieven tegen de behandeling van zaken door Commissarissen-Generaal, en aldus ontvankelijker werd voor de stappen van toenadering, die Raffles als luitenant-gouverneur van Benkoelen noodig en nuttig achtte te Calcutta te doen. [2]

Een paar jaar te voren toch had Raffles te vergeefs verzocht naar Bengalen te mogen komen om zich op Gillespey's beschuldigingen mondeling te kunnen verantwoorden; lord Moira, hem toen niet willende ontvangen, verwees hem naar de autoriteiten in Engeland, waarheen hij dan ook, na zijne vervanging te Batavia door Fendall, was gegaan. Te Londen wist hij zich schoon te wasschen van hetgeen men tegen hem ingebracht had; en dientengevolge keerde hij als luitenant-gouverneur naar den Archipel terug, doch als bestuurder van het onbeduidende Benkoelen, den reeds door lord Moira's voorganger hem toegezegden post [3]. Zijne intriges van daar in de Lampongs en Palembang, zijne weigering tot overgave aan ons van Padang, de openbaarmaking van het tegen C. C. G. G. gericht protest hadden niets dan afkeuringen bij het Britsch-Indisch bestuur ten gevolge; en uit dien hoofde achtte hij het weder noodig naar Calcutta te gaan, ten einde lord Moira mondeling te kunnen waarschuwen tegen het drijven der Nederlanders tot hetgeen hij noemde *uitsluiting*, *monopolie*, doch hetgeen niets anders was dan hetgeen ieder ondernemend bestuur zou doen, namelijk de vlag planten, waar dit noodig mocht blijken. Met een hartelijk antwoord van lord Moira werd hij nu welkom geheeten [4]. Boulger gelooft dat Fendall op dien omkeer invloed heeft uitgeoefend [5]; zeker is dat de Landvoogd een bijzonder ongunstigen indruk over Elout's optreden had gekregen.

In October 1818 zeilde Raffles naar Calcutta; hij had er groot succes. Waren er door C.C.G.G. bij den Britschen landvoogd

klachten ingediend, dat de luitenant-gouverneur van Benkoelen zich den titel van agent in de Oostersche zeeën aanmatigde, nu ontving hij van het bestuur eene machtiging, die geheel met dien titel overeenkwam, en wel speciaal de opdracht om zich in den Riouw-archipel te vestigen. Het stuk was van den 28n November 1818; dd. 5 December volgde een nader schrijven, inhoudende dat zoo Riouw reeds door de Nederlanders bezet mocht zijn, hij met den sultan van Djohor op Malakka moest trachten een verbintenis voor het openen van een Engelsch etablissement aan te gaan. De Landvoogd, geheel verkeerd ingelicht door den onbetrouwbaren Luitenant-Gouverneur, wist niet, dat de Riouw-archipel eene onderhoorigheid van Djohor was en de sultan van het rijk op de eilanden zijne residentie hield.

Toen eerlang lord Moira begreep dat men hem misleid had, toonde hij zich op Raffles ten hoogste vertoornd, en het zoude daarbij niet gebleven zijn, indien wij slechts van onze zijde dezelfde mannelijke voortvarendheid hadden getoond als te Palembang. Bij zwakke heerschers, als inderdaad lord Moira was, wordt ten slotte veel door het succes goedgemaakt; en dit werd door onze ongelukkige houding verzekerd. Het spreekt vanzelf, dat Boulger over den ongunstigen indruk, dien Raffles' daad te Singapore op lord Moira's rechtvaardigheidsgevoel maakte, niet goed is te spreken. Idealen van eerlijkheid, goeden trouw, worden door deze menschen in historische nauwgezetheid met voeten getreden. Het *cave canem* zij daartegen het eenige wachtwoord.

Een advocaat als Mr. Elout kende voldoende het *beata possessio;* hij schrijft er met zoovele woorden dd. 5 December 1820 over (Bijdr. E. bl. 161); maar waarom dan ook niet eerst zich gehaast met te benaderen, wat het tractaat van 1814 ons teruggaf? Waarom getalmd met een Bandjermasin, gelijk ik verhaalde; waarom met Padang; waarom, als middelen tekort schoten, in Palembang niet eene getemperd vredelievende politiek gevoerd in plaats van daar alles tegen ons in het harnas te jagen? Waarom dientengevolge eerst ter elfder ure Malakka teruggenomen?

Gewichtig hiervan toch bleken de gevolgen; want nu waren wij daar ter nauwernood gevestigd en hadden wij nog geen tijd kunnen vinden oude betrekkingen in voldoende mate te hernieuwen, grondige kennis op te doen van toestanden en verhoudingen, of Raffles vond eene gunstige gelegenheid er mede de schendende hand in te slaan. Voor mij bestaat geen twijfel, dat

het Palembangsche zelfvertrouwen met eenerlei succes te Singapore zou bekroond zijn geworden; toen reeds echter was de geestkracht, die tot deze schoone daad leidde, er uit; 't was wel gauw! Wij vleiden ons met kalm geschrijf het evenzeer te kunnen winnen, waar het op den keper beschouwd, slechts gold *politie*-gezag uit te oefenen, al ware het dan ook hooge politie. De papiermachine was bereids door Elout zoo hoog opgevoerd, dat de vreemdeling om al dat gepleit lachte. Het zij zoo; indien het maar niet verhinderde te toonen, dat men ook het woord bij de daad kon voegen; maar anders wordt het eene armelijke vertooning, waarvan men zich met een gevoel van weerzien afwendt. „*Mynher will propably enter into a paper war on the subject*", schreef Raffles na de stichting van Singapore aan C. Assey, toen in Engeland (Bg. 310); en het werd inderdaad een *papier*oorlog!

II.

„In aanmerking genomen zijnde, dat vermits alsnu de benoodigde middelen aanhanden zijn om het gouvernement van *Malakka* over te nemen, uit handen der Britsche autoriteiten aldaar, en dat het noodzakelijk is zonder verwijl eene commissie derwaarts te zenden, ten einde de zaken betrekkelijk die overname te regelen en in het bestier te voorzien", — benoemde onze Regeering bij besluit dd. 7 Juli 1818 nº 30 tot commissarissen voor de overneming de heeren *J. C. Wolterbeek* en *J. S. Timmerman Thijssen*. — Dat „zonder verwijl" is even eigenaardig als de „korte, doch krachtige" brief, die, blijkens sub 45 mijner verhandeling over Sumatra's Westkust dd. 30 Juni 1818, Elout c. s. hadden doen afgaan tegen de weigering tot het overgeven van Padang.

Wolterbeek was als schout-bij-nacht commandant van het naar Malakka te stevenen eskader. Dit had tevens ten doel om de zeerooverij in straat Banka enz. te bestrijden, zoomede commissaris Muntinghe te Palembang, indien noodig, bij te staan. Verder behoorde tot Wolterbeek's eskader eene divisie, bestemd om onder den kapitein ter zee Stout naar Borneo te stevenen, ten einde commissaris Van Boekholz, die in Bandjermasin ons gezag had hersteld, naar Borneo's Westkust te begeleiden, en nu met name ons gezag behoorde te vestigen te *Sambas* en *Pontianak*. Stout had daar troepen en eenige schepen te laten en vervolgens naar Malakka te gaan, ten einde zich bij de schepen van Wolterbeek te voegen.

Al deze bewegingen waren het gevolg van Raffles' streven om zich mede vestigingen in den Oost-Indischen archipel te verzekeren.

Nadat de expeditie-Stout reeds den 2n Juli 1818 Batavia had verlaten voor Borneo's Westkust, zeilde Wolterbeek een week later, den 18n, uit. Voor de rivier van Palembang komende, vernam hij de gevangenneming der expeditie-Salmond, de opzending "met de meeste discretie" naar Batavia en verder den betrekkelijken staat van rust te Palembang. Dientengevolge zette Wolterbeek de reis naar Malakka eenvoudig voort, echter niet zonder een duister gevoel, dat eerlang zijne schepen wel op Sumatra's Oostkust noodig zouden zijn. Den 21n Augustus kwam men op de reede ter plaatse van bestemming. Het schip, dat Commissarissen overvoerde, was het oorlogsfregat *Tromp*, doch het werd tevens o. a. vergezeld door de *Wilhelmina*, hetzelfde oorlogsvaartuig, dat eene vergeefsche reis met den commandant Dibbetz en commissaris Du Puy naar Benkoelen had gemaakt, en juist terugkwam, toen men zich met de expeditie naar Malakka onledig hield. Wolterbeek was alzoo ten volle van het over Padang gebeurde op de hoogte; hij wilde voorkomen, dat hetzelfde te Malakka zou gebeuren en daarom haastte hij zich om reeds den 22n de ontscheping van een deel der troepen, artillerie enz. te doen geschieden, ofschoon voor logies en berging natuurlijk geene geschikte gelegenheid bestond. Het kwam hem daarbij wellicht ten goede, dat de resident Farquhar zich niet ter plaatse bevond, en het bestuur dientengevolge door een ondergeschikte, den heer Kenneth Murchison, werd waargenomen. Wèl was door het Pinangsch bestuur gelast, dat de landing der troepen geene vertraging door Farquhar's afwezigheid moest ondervinden [6], doch Farquhar zelf zou wellicht eigenmachtig op het vernemen der Palembangsche geschiedenis de ontscheping der troepen geweigerd hebben.

Het doel van Farquhar's reis was geene andere dan dat door Raffles beoogd op de reis naar de Pasoemah, toen Du Puy te Benkoelen aankwam en op de reis naar Menangkabau, toen Heemskerk andermaal derwaarts werd gezonden, namelijk ons den voet dwars te zetten. De gouverneur van Pinang, kolonel Bannerman en zijn raad hadden toch Farquhar aangewezen de Engelsche belangen te behartigen op Borneo, te Riouw en in Siak, gelijk Mr. Bisschop op bl. 199 van zijn *Onderzoek* herinnert, "for fear that the Dutch might re-establish their monopoly of formes years", berichtte het bestuur bij brief dd. 17 October 1818 naar Calcutta. De expeditie-Stout kwam echter den resident van Malakka voor. Toen de En-

gelsche missie op Borneo's Westkust belandde, had Van Boekholz reeds het Nederlandsch gezag er doen aannemen en dientengevolge Farquhar op weinig vriendelijke wijze medegedeeld, dat hij er niets te maken meer had, hetgeen, naar ik in de *Bandjermasin*-verhandeling aanteekende [7], tot eene correspondentie tusschen Calcutta en Batavia aanleiding gaf. De Resident deed op de terugreis den Riouw-archipel aan en daar slaagde hij beter; immers den 19n Augustus 1818 wist hij met den sultan van Riouw, Djohor enz. een contract te sluiten, waarin aan Engeland eene gunstige handelspositie werd toegezegd [8].

Intusschen zaten onze Commissarissen op 's Residents terugkeer te wachten, aangezien Murchison verboden was geworden eenige onderhandeling betrekkelijk de overneming te openen. Wolterbeek liet niet na daarover groote ontevredenheid te kennen te geven, doch juist was door Commissarissen een brief van ergernis aan den gouverneur te Poeloe Pinang, waaronder Malakka ressorteerde, geschreven, toen nog vóór daarop antwoord was gekomen, den 1n September Farquhar te Malakka voet aan wal zette. [9] Het beleidvol optreden van den Schout-bij-Nacht verschijnt hier in een helder licht: zonder zijne haastige ontscheping, zonder ook zijn hoogen aandrang om de overneming te beëindigen, dreigde de zaak naar hetzelfde beloop als te Benkoelen met Padang had plaats gevonden. Onder de geruchten toch van de Palembangsche gebeurtenissen zocht de Resident, evenals Raffles het had gedaan, naar allerlei beweegredenen tot het rekken der besprekingen; ook kwam men er met de rekening der bewaarneming voor den dag. — Eindelijk was men den 21n September zóó ver gevorderd, dat toen de overneming plaats vond, ofschoon nog tal van quaestiën ter behandeling overbleven, waarmede de gansche maand October verliep, hetgeen vermoedelijk Mr. Hoek op blz. 147 van zijn „*Herstel*" en Spengler op bl. 93 zijner dissertatie over Van der Cappellen ten onrechte deden schrijven, dat de overneming tegen het einde van October plaats vond.

Ofschoon Farquhar gaarne zich de eer van een Raffles' rol wilde zien toegekend, bezat hij er noch de talenten, noch de loosheid, noch het doorzicht voor. Men zal het dikwerf zien, dat bij naamgevende ontdekkingen enz. menschen van mindere bekwaamheden op den voorrang aanspraak maken, die aan anderen met recht stilzwijgend reeds werd toegekend. Deze mindere grootheden hebben dan precies hetzelfde, of nagenoeg precies hetzelfde

gezegd of gewild; doch waar ze gelegenheid tot handelen of spreken vonden, toonen zij zich in gedachtengang, opvatting, leiding zoo volstrekt de minderen, dat men zich over de naïveteit te verwonderen heeft, waarmede zij hunne aanspraken voorop zetten. Wat wij hier zien, is werkelijk typisch. Gelijk roovers het over de verdeeling van den buit steeds oneenig worden, zoo ook kreeg Raffles met zijn handlanger de hoogste onaangenaamheden over de eer van beider werk te Singapore. Wij kunnen deze belangwekkende quaestiën bij Boulger op bl. 351 vv. lezen; maar reeds met betrekking tot Riouw beging Farquhar eene dubbele fout, waaraan zich Raffles zeker nooit zou hebben schuldig gemaakt.

Naar ik mededeelde, was door den Resident met den sultan van Riouw een contract gesloten, zonder er evenwel de Engelsche vlag te hijschen, zonder er eene bezetting, hoe gering ook, te laten. „By neglecting to occupy the place, we lost Rhio", schreef Raffles gansch teleurgesteld dd. 16 Januari 1819 aan Marsden (*Memoir* bl. 374). Had Farquhar er nu maar verder bij onze Commissarissen over gezwegen of althans het contract voor zich gehouden; doch hij schijnt onder den indruk te zijn geweest, dat het genoeg was dergelijke papieren te laten zien om ons af te schrikken op hetzelfde terrein te gaan vagebondeeren. Misschien ware dit doel ook wel bereikt bij eene zwakkere persoonlijkheid dan Wolterbeek; nu zou zich echter de Resident geheel misrekenen. Aardig is de gansche toedracht in het Journaal ons medegedeeld. Ziehier den nuchteren aanloop ad September 1818: „Den 15^{n} ontvangen van den heer Farquhar ter lecture de contracten door hem op zijne laatst afgeloopen reis met de vorsten van Siak, Perak, Riouw en Linga gesloten; — vertoonende dit eene attentie voor ons commissarissen, teffens om in onze handelingen met die vorsten daaromtrent onderricht te zijn. Lieten dezelven ter onzer informatie copieeren."

Bij *copieeren* bleef het echter niet. Farquhar kon over zijn triomf den mond niet houden, zoodat op zekeren dag, nadat de overneming van Malakka reeds plaats gevonden had, „eene interessante conversatie" voorviel, „omtrent het sujet van de intentie bij het Engelsch Oost-Indisch gouvernement, of wel de voordracht daartoe aan het Suprême Gouvernement, om na de overgave van Malakka zich elders oostelijker te vestigen"! Wolterbeek had dit plan „zoo onmogelijk als onbestaanbaar" bestreden, „wijl de vorsten van Djohor, Riouw en Pahang met hun gansche rijk, eilanden als anderszins,

leenroerig aan het Nederlandsch gouvernement moesten worden beschouwd en dus niets zonder onze voorkennis konden afgeven". Farquhar wilde zich tegen deze opvatting "met alle kracht" verzetten, "doch in raisonnement te kort komende", *vergat hij zich zoo ver*, zegt de verontwaardige zeeman, dat Farquhar uitriep: "In alle gevallen zijn uwe contracten met de Oost-Indische Compagnie gesloten, en die bestaat nu niet meer." Onze Commissaris "retireerde" hierop, na ten antwoord te hebben gegeven: "Als U zoo begint, dan breek ik alle discoursen met U af en zal mij dus verder excuseeren."

Om de waarde van dezen woordentwist wel te vatten, zij herinnerd, dat tot het voormalige Djohorsche rijk behoorden al de eilanden, welke thans tot het gebied van het rijk van Linga en Riouw behooren, benevens het Maleische schiereiland, waarop Djohòr ligt, met uitzondering van het op de westkust gelegen gebied van Malakka; en verder dat den 1n November 1784 een contract van suzereiniteit tusschen onze Compagnie en den Sultan was gesloten, — bij *Netscher* bl. 197 afgedrukt — zoodat met de teruggave van het schiereiland Malakka, den geheele Riouw-archipel, naar opvatting van Wolterbeek, weer medeging.

Farquhar wenschte het echter niet bij het in oneenigheid afgebroken gesprek te laten, doch verklaarde zich nader schriftelijk in een brief dd. 22 October 1818 [10]. "In deze missive", teekende de journalist op, "wilde ZHEdG. ons beduiden, tot voorkoming van allen misverstand, dat de toestemming van den vorst van Riouw werkelijk gegeven was, om zich op een of ander oord te kunnen nederzetten in zijne staten, en *daarom* als onafhankelijk van ons beschouwd, de voordracht aan het Suprême Gouvernement gedaan was." — Onze Commissarissen wederlegden de argumenten bij een brief aan Farquhar dd. 31 d. a. v. [11]; Wolterbeek had intusschen meer gedaan dan *dezen* "papieroorlog" te voeren. Achtereenvolgens waren door hem met onbekenden koers zonder ophef de schepen van Malakka naar Riouw gezonden, goed voorzien van manschappen enz.; en hijzelf ging, zoodra de afsluiting der zaken met den Engelschen resident het toeliet, 's avonds den 3n November 1818 mede derwaarts, "*profiteerende alstoen van een lief landwindje*", zegt het aantrekkelijk dagboek. Farquhar wist van niets! De bijzonderheden van hetgeen verder gebeurde, kan ik echter hier niet mededeelen, wijl het mij te ver buiten het onderwerp dezer verhandeling zou brengen. Genoeg zij het daarom

slechts te herinneren, dat Wolterbeek met den Sultan dd. 26—28 November 1818 een nieuw contract wist te sluiten, waarbij onze souvereiniteit erkend en Farquhar's contract vernietigd werd; zoo waren wij op Riouw en bleven er [12]. De *volte-face* des Sultans, die immers pas drie maanden te voren zich met de Engelschen had verstaan! werd eerlang verklaard in een "manifest" dd. 25 Mei 1819, waarin de Sultan aan Raffles en Farquhar misleiding is verweten geworden [13]. Dit was natuurlijk een stukje van ons bestuur; evenals het manifest dd. 10 Maart 1819 van den sultan van Indrapoera tegen ons gezag een Engelsch redacteur had gehad, gelijk ik op bl. 228 mijner verhandeling over Sumatra's Westkust te kennen gaf (*ov.* 24): kortom, altijd *diefjes, met diefjes maat.*

III.

Bij Wolterbeek's vertrek van Malakka was zijn medecommissaris als onze gouverneur er gebleven. Diens naam had door bijzondere omstandigheden vroeger geleden; nochtans, op voorspraak van den Schout-bij-Nacht, zag hij zich door de Regeering voor de gewichtige betrekking te Malakka aangewezen, en toen nu Wolterbeek hem van Batavia ook het op Riouw behaald succes kon melden, had Thijssen de overtuiging, dat zijn naam in eere hersteld was en schreef hij dientengevolge dd. 3 Januari 1819 een brief aan zijn beschermer, overvloeiende van betuigingen van dankbaarheid [14]. Als men echter deze en andere particuliere letteren leest van dien "heilbiddenden vriend", die, "waarde vriend!" schrijft hij aan Wolterbeek "uwe vrienschap" zoo hoog op prijs stelt; en dat gezemel in eenzelfden zin en altijd weder terugkeerend, dan kan men van zich den indruk niet afzetten, dat aan het hoofd van ons nieuw gouvernement geplaatst was een aartsvervelende femelaar.

Commissarissen-Generaal vertrouwden eene beste keuze te hebben gedaan. "Het bestuur van Malakka", schreef Elout dd. 10 Mei 1818 particulier aan den departementschef voor de Koloniën, "zullen wij opdragen aan den heer Timmerman Thijssen; hij is dáár en in den omtrek bekend, door den generaal Daendels daar gebruikt, en door den heer Raffles als een kundig koopman in zijn werk geprezen. Zoo wij ons niet bedriegen, zal die keus goed uitvallen" (V. D. 245). Inderdaad scheen zij aanvankelijk gelukkig; zelfs van Engelsche zijde althans werd den Nederlandschen gouverneur

lof om zijn tact in den omgang toegebracht; doch het oordeel onzer Regeering wijzigde zich geheel, toen Thijssen het over *Singapore* te kwaad kreeg. *Tot dusver is namelijk Timmerman Thijssen voor den man gehouden, aan wien het moet worden toegeschreven, dat Singapore niet door ons werd teruggekregen.*

De afkeurende woorden omtrent dezen ambtenaar door lord Hastings in zijne missive aan Van der Capellen van 16 April 1820 gebezigd [15], vinden wij in een brief aan den heer Falck, Batavia, 19 Juni 1824 van den Luitenant-Gouverneur De Kock bevestigd, als hij schrijft: «had hij, Timmerman Thijssen, verstandige maatregelen genomen, wij zouden Singapore nimmer hebben verloren, en Malakka zoude waarschijnlijk ook uit een ander oogpunt beschouwd zijn".

Alzoo de heer Spengler op bl. 99 zijner dissertatie. Wij zouden echter moeten weten, welke *verstandige maatregelen* De Kock eigenlijk op het oog had. Meende hij er mede voorzorgsmaatregelen als het tijdig stellen van eene kleine politiewacht op of om Singapore vòòr de inbezitneming? Dan is het de vraag of de Gouverneur daartoe de middelen bezat, dan wel of van hem, die pas was opgetreden, voldoende kennis kon gevorderd worden om te mogen verwachten, dat hij voor het gevaar een geopend oog had. Een feit is het, dat de Regeering hem deze overigens te betreuren nalatigheid niet heeft verweten, toen zij er anders wel in een humeur voor was; ook dat de Regeering zelve hem op geen gevaar hoegenaamd heeft gewezen, ofschoon men te Batavia op de hoogte kon zijn, gelijk nader zal blijken. — Bedoelde wellicht De Kock een optreden als Muntinghe tegen Salmond, althans het zenden van gewapenden derwaarts? Zeker, het zou eene respectabele daad geweest zijn, maar alweder is het een feit, dat de Regeering hem juist heeft verweten hardhandig te *willen* optreden en dat men te Batavia nog destijds de bezetting had kunnen bevelen, dat men dit met succes had kunnen doen, vòòr het dus te laat ware. Zonder er meer van te weten, beschouw ik het uit dien hoofde, dat Thijssen's naam onverdiend ten deze is besmet geworden; hij was geene buitengewoon krachtige persoonlijkheid: zijne vervelende particuliere brieven wijzen er duidelijk genoeg op; doch zóóver te gaan om hem de schuld van het verlies te geven, terwijl de deur voor onze Regeering eenige weken nog openstond om geweld met geweld te wreken, hiervoor vond ik tot dusver geen voldoende reden

Aan de geschiedenis der stichting van Singapore hoop ik eerlang.

ook aan de hand der stukken van Bisschop's verzameling, eene afzonderlijke verhandeling te wijden; hier geef ik slechts in een paar regels de hoofdfeiten weder, namelijk voor zoover zij strekken om het karakter van een karakterloozen papieroorlog te kunnen begrijpen.

Raffles, uitvoering willende geven aan de te Calcutta noode gegeven machtiging om oostwaarts van Malakka eene Engelsche vestiging in het leven te roepen, was rechtstreeks van Vóór-Indie naar de Straits gestevend. Maar zijne machtiging ging niet verder dan buiten de sfeeren van het Nederlandsch gezag volstrekt te blijven. Troepen voor ondersteuning zijner expeditie aan te vragen, ware daarmede geheel in strijd en zou het wijfelend bestuur van Calcutta de oogen geopend hebben voor de wandaad, die Raffles feitelijk op het oog had. Misleidende zijn landvoogd en diens raad omtrent onze rechten en zijne bedoelingen, schroomde hij niet nog op de reede van Calcutta eigenmachtig te grijpen in het militaire oppercommando van zijne chefs, door van daar in alle stilte aan een naar Sumatra's Westkust te vertrekken schip eene aanwijzing naar Benkoelen mede te geven, om de troepen, die ter aflossing van Sumatra naar Bengalen terug zouden gaan, de reis te laten maken om de zuid van Sumatra, ten einde ze in de Straits te kunnen ontmoeten en hun hulp zoo noodig in te roepen. Dit schrijven bereikte echter Benkoelen eerst in Maart 1819. Toen bij brief van den Gouvernementssecretaris dd. 10 Juli 1819 de regeering te Calcutta Raffles gelastte om over dit gedrag opheldering te geven [16], verantwoordde hij zich dd. 31 December d. a. v. op de gewone dubbelhartige wijze, die 's mans daden en schrijven zoo veelvuldig kenmerkten: hij had het eigenlijk niet gedaan, en toch ook wel gedaan [17]. De Regeering nam met zijne verontschuldiging geen genoegen; zij deed hem bij schrijven van den Gouvernementssecretaris dd. 22 Juli 1820 ernstig berispen [18].

Bij het verlaten van Calcutta, had Raffles nog geene bepaalde gedachte omtrent de plaats zijner vestiging. Riouw stond wel op het programma, doch dit moest door hem, in de Straits komende, worden opgegeven, wijl de Nederlanders de plaats hadden ingenomen. Hij schijnt toen het plan te hebben gehad naar Singapore te stevenen, waaraan hij mede reeds bij zijn vertrek van Calcutta gedacht had. "My attention is principally turned to Johore", schreef hij van Calcutta's reede dd. 12 December 1818 aan vriend Marsden (*Memoir* bl. 374), "and you must not be surprised if my next letter to you is

dated from the site of the ancient city of Singapura"; evenals Menangkabouw schetst hij de plaats als eene antieke, *klassieke* vestiging, die hij uit de studie van Maleische geschriften had leeren kennen; alzoo weer een lief punt voor lofredenaars. Hoe ook, hij begon met Singapore ter zijde te laten en elders zijn fortuin te zoeken. Majoor Farquhar namelijk had reeds in October 1818 op de *Karimons* eene vestiging voorgesteld, doch het Pinangsch bestuur verwierp het plan als „fantastic and injudicious". Farquhar bleef echter zóó zeer aan het denkbeeld hechten, dat hij bij Raffles, die hij in de Straits ontmoette, aandrong om eerst naar die eilanden voor het groote doel te stevenen. In de tweede helft van Januari 1819 ging inderdaad Raffles derwaarts; hij liet bovendien de gelegenheid opnemen door den Compagnie's kapitein Ross. Diens rapport was ongunstig. Een van Ross' equipage schreef: „Carimon is a perfect jungle, and not calculated for a settlement". Farquhar gaf nu toe en volgde Raffles in den vrijbuiterstocht naar Singapore, behoorende aan dienzelfden sultan van Djohor, waarmede Farquhar kort te voren een verdrag van eeuwige vriendschap had gesloten, en die ook door Raffles, tijdens het luitenant-gouvernementschap over Java en onderhoorigheden, steeds als de wettige sultan erkend was.

Nu echter bedachten de heeren zich, dat er een oudere broeder bestond, een zekere *Toekoe Long*, een man, die met goedkeuring van alle rijksgrooten, van belanghebbende zelf, van de vroegere Britsche regeering te Batavia, nooit voor den kroon in aanmerking was gekomen. Dit hoofd wist men door geld en beloften te bewegen van Riouw, waar hij rustig zat, naar Singapore clandestien over te steken. Raffles erkende er hem als vorst van Djohor, en liet hem in die qualiteit afstand doen van het eiland Singapore, waartoe verder de ons ondergeschikte onderkoning van Djohor medewerking verleende! [19] Toen de comedie was afgespeeld, schreven Toekoe Long en de Onderkoning brieven naar Riouw, dat men het hun niet kwalijk moest nemen, doch zij waren door Raffles en de zijnen bang gemaakt [20]. Als later onze Regeering zich op die correspondentie, welke de Sultan overlegde, beriep om het schandaal te bewijzen, werd door majoor Farquhar aan den gouverneur van Poeloe Pinang, die de gansche zaak afkeurde, een stuk van Toekoe Long gezonden, waarin deze verklaarde, dat hij dit maar had geschreven, om zich te dekken voor het geval de Engelschen verplicht zouden worden hunne biezen te pakken [21]!

IV.

Bij het vernemen dat de Engelsche vlag dd. 29 Januari 1819 op het eiland Singapore was geheschen, had de Gouverneur van Malakka verbolgen brieven, zoowel aan Raffles als aan den Gouverneur van Pinang geschreven, naar lord Moira's later oordeel, blijkens brief dd. 14 Januari 1820, in *indiscreet language;* alsof niet Raffles aanhoudend door zijne brutale brieven en maatregelen het Nederlandsch gezag beleedigde. Raffles antwoordde eerst dd. 17 Februari 1819 en wel van Prins of Wales' eiland. Hij zond hem afschrift van de uit Calcutta medegebrachte machtiging, die ik sub 63 mijner verhandeling over Sumatra's Westkust wedergaf; verder verwees hij hem naar hoogere autoriteit [22]. Natuurlijk zond Thijssen ook direct rapport naar Batavia, met zoodanige inlichtingen als hij destijds in staat was te geven, m. a. w. onvolledig, waarover de Regeering hem berispte. Of echter de Gouverneur in de gelegenheid was geweest zich eerder en beter op de hoogte te stellen, is mij onbekend. Ook Wolterbeek kreeg van hem een brief, gedagteekend 3 Februari 1819; daaruit zien wij, dat de Gouverneur militaire maatregelen had bevolen, evenwel niet rechtstreeks tegen Singapore, doch hij had zich bepaald met troepen naar Riouw te zenden, en de inlandsche vorsten tot eene expeditie tegen de vrijbuiters aan te zetten [23]. Ook mij komt het voor, dat dit wellicht minder gelukkig gezien was, maar de Regeering heeft hem hiervan evenmin een verwijt gemaakt; wat zij in hem laakte, was, dat hij aan militaire dadelijkheden had durven denken en dat hij... een brief aan een verkeerd adres had bezorgd! Een particulier schrijven dd. 21 Februari aan Wolterbeek doet dan ook zien, dat onze Gouverneur zich diep te leur gesteld gevoelt; het is echter niet de uiting van een man, die zich in de ontwikkeling zijner energie beleedigd acht [24].

Den 13n Februari 1819 ontving de Gouv.-Gen. Van der Capellen het eerst de Jobstijding. Elout en Buyskes lagen reeds eenige dagen ter reede van Batavia om per *Evertsen*, begeleid door een paar andere schepen, de terugreis naar het vaderland te ondernemen. Ongunstig weder belette het uitzeilen, en zoo vernamen zij nog vòòr hun vertrek de gebeurtenis, die zulk een overwegenden invloed op ons gezag in den Archipel zou uitoefenen. Ik kan den lust niet weerstaan het sober verhaal uit Wolterbeek's dagboek over te schrijven:

Januari.

27. Ik ging ook heden aan boord om Hunne Excellentiën Commissarissen-Generaal op morgen af te wachten, zijnde hunne intentie om dan te embarqueeren voor de retourreis.

Den 28[n] hadden we West à W. Z. W. regenachtig weer.

Tusschen 7 à 8 uur in den morgen kwamen H. H. E. E. de Commissarissen-Generaal met een sloep, waarvan de vlag woei, gevolgd door een aantal andere sloepen, op de reede. En werden door het vlaggeschip *Tromp* gesalueerd met 21 schoten, paradeerende het volk in het want, en alle soldaten onder de wapenen. De Heeren Commissarissen gingen aan boord van Z[r]. M[s]. schip *Evertsen*; en wierden aldaar door mij met alle commandeerende officieren bij mij gecomplimenteerd; waarna Z. E. de Gouverneur-Generaal weder naar den wal vertrok onder het paradeeren met het volk in het want...

Den 31[n] kwamen Z. E. de commissaris Elout en de S. b. N. Buyskes bij mij op de *Tromp* aan boord, zonder honneurs als paradeeren.

De naar huis gedestineerde schepen wierden nu dagelyks volgehouden van water, en voorzien van ververschingen, doch de wind was zeer tegen.

Hadden deze gansche maand meest regenachtig weer, tusschen de buien broeiend, doch in den morgenstond vrij koel, zijnde de wind dan meest zuidelijk, doch flauw, loopende over dag van W. Z. W. tot N. W., waaruit de felste buien.

Februari.

Den 1[n] westelijke wind, regenachtig weer. Het Nederl. commercieschip de *Zeemeeuw*, kapt[n] Wegener, ging onder zeil naar Europa, doch onder den westwal opgewerkt zijnde, ankerde, om den volgenden morgen van de landwind te profiteeren, loopende nu te westelijk.

Den 3[n] ging ik op de reede om te hooren of de schout-bij-nacht Buyskes ook nog eenige meerdere assistentie verlangde (*a*); bevond dat de kapt[n] Nooy de naar Europa gedestineerde schepen reeds met werpankers en kabeltouw geassisteerd had, doch de wind was en bleef van het Z. W. tot het N. W. En weinig of geen zuidelijk landwindje.

Den 5[n] arriveerde uit Holland het Nederl. commercieschip *Flora*, kapt[n] Timan. Hadden dezen dag een geweldige bui van wind en regen uit het W. N. W.

Den 6[n] werd de *Evertsen* op nieuw geassisteerd door de *Tromp* met sloepen, werpankers en kabeltouwen, doch zonder van nut te zijn, zooals tot den 11[n] dezer dagelijks plaats had.

Den 11[n] de lekken op de *Tromp* toenemende, liet ik zulks nader onderzoeken...

(*a*) Namelijk assistentie om te kunnen uitzeilen.

Den 12^n ging ik met Z. E. den Gouverneur-Generaal op de reede om de heeren commissarissen Elout en Buyskes te bezoeken en inspecteerde de lekkage van de *Tromp* in persoon.

Den 13^n de wind in den vroegen morgen zuidelijk zijnde met kleine koelte, zonden sloepen en kabeltouwen ter assistentie naar de *Evertsen* en *Prins Frederik*, op welke schepen men ook op en neder wond (als ook zeilen bijzette), doch om 6 uur stil, en vervolgens het koeltje westelijker loopende, moesten weder blijven liggen.

Arriveerde een prauw van Malakka met brieven voor het Gouvernement. Z. E. de Gouverneur-Generaal deelde mij mede, dat de brieven van den Gouverneur van Malakka de tijdingen behelsden van het in bezit nemen van Singapore door de Engelschen. En nam zich voor op morgen nogmaals naar de reede te gaan om met de heeren commissarissen Elout en Buyskes deswegens te spreken.

Den 14^n W. Z. W. à Westewind; betrokken lucht. In den vroegen morgen ging ik met Z. E. den Gouverneur-Generaal weder naar de reede, alwaar H. H. E. E. de Commissarissen-Generaal eene besogne hielden, omtrent de tijding aangaande Singapore.

Na afloop van welke zij mij verzochten om binnen te komen, verlangende informatie in hoeverre Singapore gerekend moest worden te behooren onder het gebied van den sultan van Linga, Riouw, etc.

Daar ik nu gepasseerde jaar het contract met den sultan van Linga en Riouw gesloten had, kon ik de meeste inlichting geven omtrent den ganschen samenloop van het gepasseerde op Singapore. En deed zulks. Als:

Dat ik met volkomen zekerheid kon zeggen Singapore-eiland te behooren onder het gebied van den sultan van Linga, omdat de vorstonderkoning van Riouw, gevolmachtigde van den Sultan tot de onderhandelingen, dezelve niet met mij wilde beginnen, dan nadat ook de Toemmengoeng van Djohor (zijnde het oudste der verbonden rijken en stamhuis der sultans van het geheele rijk, zoolang er prinsen van den bloede existeeren) gearriveerd zoude zijn, wijl de Sultan geene verbonden of eenige andere zaken van aanbelang bekrachtigde, indien de Toemmengoeng van Djohor, daarin niet had toegestemd; zoodat ik moest wachten tot de komst van dien Toemmengoeng, welke afgehaald is door den kroonprins van het rijk van Djohor, liggende het eiland Singapore niet verder van die kust dan de breedte van een riviertje, hetwelk voor kleine vaartuigen eene veilige ligplaats geeft. En de bevolking in alles onder den Toemmengoeng van Djohor staande.

Dat wat aangaat het in bezit nemen der Engelschen van dat eiland, zulks eene zaak was, die niet vreemd moest voorkomen, wanneer men de missive door den heer Farquhar gepasseerde jaar aan de commissarissen ter overneming van Malakka en onderhoorigheden, dato 22 October geschreven, maar nagaat, vertrouwende ik de toedracht der zaak zal hebben plaats gehad, als:

Dat de heer Farquhar, hoorende dat de Nederlanders bezit zouden komen nemen van Malakka, gebruik heeft gemaakt van een bij de neming van Malakka in 1795 in zijne handen gevallen brief, door den toenmaligen gouverneur Couperus, aanduidende de intentie der hooge regeering om het rijk van Linga en Riouw onafhankelijk te verklaren. [25] En sedert die inbezitneming in 1795 niets meer daaromtrent gehoord zijnde, den vorst van Riouw en Linga in de verbeelding heeft gebracht, niets meer met ons te doen tę hebben. In welke overtuiging hij bij den Vorst vervolgens heeft aangevraagd een etablissement te mogen aanleggen op de Karimoneilanden of elders b/o Malakka, wanneer wij Malakka kwamen bezetten.

Dat de Vorst daarin heeft toegegeven; en de heer Farquhar dit consent heeft gecommuhiceerd aan het Suprême Engelsch gouvernement te Bengalen, zonder meer.

Dat men dus wel kon denken, het Gouvernement van Bengalen, ziende dat de vorst van Linga zich zelf onafhankelijk considereerde, en in de overtuiging zijner onafhankelijkheid, tot het afstaan van een etablissement b/o Malakka gekomen was, daarvan gebruik heeft gemaakt en een commissie gezonden met behoorlijke macht, om zulks uit te werken en te mainteneeren.

Dat het ook wel na te gaan is, dat de Karimoneilanden (klippen zonder baaien) alleenlijk maar dienden om de intentie van het eiland Singapore, reeds door een Engelschen Compagnie's zeekapitein Ross exactelijk opgenomen, en excellent voor zoodanig etablissement bevonden, af te wenden; doch het niet te denken was, dat het Suprême Gouvernement volledig bij die aanvrage is onderricht, omtrent de nog bestaande afhankelijkheid des Sultans, met zijn gansche rijk aan ons, hetwelk wij in ons antwoord aan den heer Farquhar op zijne missive dd. 22 October, ook ten volle dato 28 d. a. v. hebben geëxpliceerd [26], komende, het mij dus voor, dat men het Engelsch gouvernement in Bengalen (daaromtrent geheel onkundig gehouden hebbende) tot het consent van zoodanige bezitneming heeft weten over te halen; hetgeen ook uit de discoursen door den heer Farquhar met ons deswege gehouden en verder etc. etc. wel op te maken is. Insgelijks dat ook het Suprême Engelsch gouvernement eenmaal daartoe consent, last en executie verleend hebbende, daarvan niet wel zoude kunnen terugkomen, zonder onderhandelingen der wederzijdsche Indische Gouvernementen.

H. H. E. E. Commissarissen-Generaal schenen mede van dit begrip te zijn.

. . . .

16. Zr. Ms. schepen *Evertsen*, *Prins Frederik* en *Maria Reigersbergen* gingen onder zeil, doch moesten in het Z.W. van het eiland Hoorn weder ankeren...

Den 17n à 21n hadden meest West à W. Z. W. wind, regen en slecht weer...

Den 22ⁿ de wind in den morgen zuidelijk zijnde, avanceerden de te huis varende schepen daarmede tot b/o Haarlem...

Den 26ⁿ passeerde de S. b. N. Buyskes met zijne onderhebbende schepen Ontoeng Java en raakte buiten het gezicht der reede.

Voor eene juiste kennis der *Singapore*-geschiedenis is Wolterbeek's verbaal opmerkelijk, zéér opmerkelijk.

Als hij zegt, dat de Engelsche bezoeken aan Karimon slechts een list waren om onze aandacht van Singapore af te leiden, gelijk ik eerst ook op zijn gezag als een nieuw gezichtspunt aannam, dan blijkt het nu uit het op bl. 407 door mij medegedeelde, hetwelk men bij Boulger bl. 304 beschreven vindt, dat de Schout-bij-Nacht hier meer heeft verzekerd, dan hij tegenover de geschiedenis zou kunnen verantwoorden; doch wat doet dit tot de zaak? Elk woord, dat Wolterbeek in die vergadering van den 14ⁿ Februari 1819 zou gesproken hebben, moest, dunkt mij, op de afgetreden Commissarissen-Generaal den indruk hebben gemaakt van zoovele beschuldigingen over gemis aan doorzicht. Hij zeide het immers: *men kon wel op zijne tien vingers natellen*, dat men iets anders dan Karimon op het oog had; men wist dat Singapore nauwgezet was opgenomen door de Engelschen: *exactelijk;* men wist dat Singapore eene uitnemende haven aanbood: *excellent;* en den 19ⁿ December 1818 was Wolterbeek zelf te Batavia terug...

De voldoening over de rustige teruggave van Malakka scheen echter ons bestuur in slaap te hebben gewiegd. „De overgave van Malakka is ons daarom vooral aangenaam geweest te vernemen", schreef de Gouv.-Gen. nog dd. 7 November 1818 aan den Minister van Koloniën (*Spengler* bl. 93), „omdat velen dachten dat de heer Raffles op den Gouverneur van Poeloe Pinang zoude hebben trachten te influenceeren om de vertraging der overgave te bewerken." — Hoe, rijst onwillekeurig in de gedachte, kon men anders met al de wetenschap voor zich, die Wolterbeek beweerde te hebben, Singapore en omgevende eilanden rustig zonder zeepolitie laten; waarom, indien men voor het minste slechts vreesde, niet te Singapore een waker met onze vlag gesteld, op slechts... vijf en twintig gulden in de maand? Hoe kon Van der Capellen dd. 6 Maart 1819 onzen Koning in gemoede over Singapore's stichting schrijven: „Het is even moeilijk als onraadzaam alle punten, alle kleine eilanden bijvoorbeeld in straat Malakka, te bezetten. Maar indien op eenige geen Nederlandsche vlag waait, of geene bezetting geplaatst is, moeten daarom onze naburen, met

welken Uwe Majesteit in volle vrede en vriendschap leeft, zich die omstandigheden ten nutte maken, om aldaar de Britsche vlag te planten en eene bezetting te leggen? Op die wijze zouden de tooneelen van vorige eeuwen zich kunnen vernieuwen en de Oost-Indische zeeën het tooneel van aanhoudenden kleinen oorlog worden, terwijl tusschen de Gouvernementen zelven eensgezindheid en vrede heerscht." [27] In algemeenen zin was dit zeker zeer juist; doch het blijkt ons nu uit Wolterbeek's verbaal van de gehouden conferentie, dat *Singapore* niet tot *alle* punten, tot *alle* kleine eilanden mocht worden gerekend, en dat men dit tijdig genoeg heeft kunnen weten om voorzorgsmaatregelen te nemen, — maatregelen te gebiedender, na de ervaring in de Lampongs en te Palembang opgedaan; na hetgeen geschied was met Padang; na Wolterbeek's vernietiging vooral van het Engelsch contract op Riouw..... *Why did they so long neglect it?* — was ook onder *deze* omstandigheden de niet onnatuurlijke vraag, die uit het vijandelijk kamp over Singapore tot ons rees, toen van Nederlandsche zijde tegen de bezetting werd opgekomen. [28]

Intusschen als men des nachts zijne woning laat openstaan en dieven maken daarvan gebruik, dan zullen de bewoners, indien zij de deugnieten verrassen en zich sterk genoeg gevoelen, de bende met geweld oppakken en overleveren, waar het behoort; men zal niet gaan onderhandelen, niet gaan vragen: *och, doet ons toch als je blieft het plezier om weer heen te gaan!* — Ziedaar, tegenover Wolterbeek's verzekering, *dat wij sterk genoeg waren*, de duistere, roemlooze vlek, die op de Nederlandsche koloniale geschiedenis dier dagen rust, die door al het water van de schoone Straits niet weggewasschen kan worden.

„Ik vrees", schreef mij een zeer verdienstelijk publicist dd. 28 Februari 1898 uit Zuid-Afrika, aan wien ik mijn Gidsartikel over Palembang had gezonden en die vermoedelijk van dezen papieroorlog niets weet: „Ik vrees dat heel wat droeve bladzijden zouden geschreven kunnen worden over het onbevredigd optreden der Nederlandsche regeering tegen aanmatigingen van vreemden, gedurende deze eeuw. Al te groote voorzichtigheid wordt meestal door tegenstanders opgevat op eene weinig vleiende wijze, en het groote koloniaal succes der Engelschen is in den regel meer toe te schrijven geweest aan brutaliteit dan aan macht." — Nu tot die *heel wat droeve bladzijden* behoort ook de geschiedenis der stichting van Singapore.

Pas een half jaar te voren was door Commissarissen-Generaal,

naar aanleiding van den *Salmond*-inval aan het Opperbestuur geschreven: „Zulke feitelijkheden kunnen herhaald worden: zij kunnen van meer dadelijken invloed op de rust en veiligheid der Nederlandsche bezittingen worden: zij kunnen een oogenblikkelijken en krachtdadigen tegenstand noodwendig vorderen. En dan wordt het voor de Indische regeering eene der neteligste omstandigheden, hoe, zonder den wil en de begeerte van het Europeesche gouvernement te kennen, te handelen. Het wordt voor haar dan een raadsel, wat te doen, wat te laten." — En een paar weken later *smeeken* zij opnieuw, „ten ernstigste", om hen toch ten deze van bevelen te voorzien. [29] De *Singapore*-geschiedenis kwam dus niet op als een donderslag aan helderen hemel; onze Regeering kon zich op alles voorbereid achten. En was dan de *Salmond*-opzending zoo slecht afgeloopen, dat wij ons daarover hadden te berouwen? Integendeel, *alles* drong er toe, zou men zeggen, om vóór de bevelen uit Nederland kwamen, te besluiten: wanneer zich een dergelijk geval andermaal voordoet, zal men hetzelfde moeten doen. De lof, dien C. C. G. G. aan Muntinghe's beleid in deze, volkomen verdiend trouwens, toebrachten, was immers daarmede in volkomen overeenstemming. Hier was eene *daad* verricht van zelfbewuste kracht, zooals men in een gansch ander genre gezien had, toen men in glorierijker tijden, onze oorlogschepen durfde doen spelevaren in de Theems. Wat moet er bij onze bewindslieden zijn omgegaan, toen eindelijk de antwoorden uit Nederland kwamen, bevattende 's Konings uitdrukkelijk verlangen, dat geweld met geweld zou worden gekeerd, terwijl berusting reeds het pleit had doen verliezen. De minister van Koloniën Falck had toch geen oogenblik geaarzeld onzen Vorst den eenigen juisten weg aan te wijzen. „Mij komen", schreef hij immers, „deze wil en begeerte niet twijfelachtig voor en ik hoop, dat C. C. G. G. zich zullen hebben overtuigd, dat geene plicht of zorg hooger staan moet dan die om de rechten van den Staat voor verkorting of miskenning te bewaren." [30] En in dezen geest sprak de Minister dd. 5 Februari 1819 bij de Indische regeering het vertrouwen uit, *dat zij den te Palembang gevolgden weg tegenover de Engelschen steeds zou bewandelen*: „en dienvolgens ook de wettige belangen van Nederland, op alle punten, waar dezelve *door hen aangerand zijn of alsnog mochten worden*, te doen gelden met dien nadruk en met die omzichtigheid tevens, welke alle de maatregelen van het Indisch bestuur, nopens de onderhavige geschillen, zoo voordeelig hebben geken-

merkt"[31]; een schrijven eerlang gevolgd door dat van 2 Maart 1819, waarin dezelfde Minister het zich tot *een aangenamen plicht* verklaarde, aan den Gouv.-Gen. niet slechts kennis te geven van „'s Konings volkomen goedkeuring" met ons cordaat optreden te Palembang, doch tevens van: „Zijner Majesteits begeerte, dat in alle soortgelijke omstandigheden, die zich onverhoopt verder mochten opdoen, de rechten en belangen der natie en de waardigheid van den Nederlandschen naam in gelijker voege met bedaardheid en nadruk tevens worden gehandhaafd."[32]

In alle soortgelijke omstandigheden handelen *in gelijker voege!!* Zou men het willen gelooven, dat dezelfde man, die te Malakka en in den Riouw-archipel zoo beleidvol en krachtig was opgetreden, nu onze Regeering een gansch verkeerden weg van nationale flauwhartigheid deed opgaan?

Wolterbeek's eigen journaal zegt er niet veel van; men zou erg tusschen de regels door moeten lezen, om te kunnen bevroeden, wat eigenlijk heeft plaats gevonden. Immers wij lazen op bl. 410, dat hij in de vergadering der gewezen Commissarissen-Generaal, ons goed recht op Singapore boven alle bedenking stelde; dat dan ook ongetwijfeld de Britsch-Indische regeering, die tot de daad zou gemachtigd hebben, door Raffles weder was misleid; doch dat men, nu eenmaal de machtiging werd verleend en tot uitvoering gebracht, „daarvan niet wel zoude kunnen terugkomen, zonder onderhandelingen der wederzijdsche Indische gouvernementen". En daarop volgt enkel de mededeeling, dat C. C. G. G. *mede van dit begrip schenen te zijn!* Een weinig gelukkige gedachtengang in eene vergadering, belegd voor de vraag: „wat te doen"?

Men vindt echter de aanvulling in de op bl. 393 vermelde levensbijzonderheden van Wolterbeek. Daar wordt ook melding gemaakt van de vergadering op het linieschip *Evertsen*, van het binnenroepen van den Schout-bij-Nacht, en van zijn betoog ten aanzien van de onbetwistbaarheid onzer rechten op Singapore. Vervolgens lezen wij echter het onderstaande op bl. 306; de zaak is voor onze geschiedenis van te groot belang om het medegedeelde niet letterlijk weer te geven:

De Heeren Commissarissen-Generaal waren hierop van gevoelen, het van hunnen plicht te moeten rekenen, om maatregelen te nemen, ten einde de Engelschen te verplichten, en desnoods met geweld te noodzaken, zich weder van daar te verwijderen, en welke taak zij aan den schout-bij-nacht Wolterbeek opdroegen.

Hoe vereerend voor hem ook het hierdoor in hem gesteld vertrouwen was, en in welks uitvoering geene zeer groote moeielijkheid kon gelegen zijn, uit hoofde dat de macht, die hiertoe ter zijner beschikking zoude kunnen gesteld worden, die der opgegevene sterkte der Engelschen aldaar verre overtrof, zoo achtte hij het niettemin van zijne verplichting, meer de bijzonderheden open te leggen, waarmede deze willekeurige daad van het Britsch-Indisch bestuur naar zijne meening in verband kon staan, welke hem tijdens de overname van Malakka ter kennisse waren gekomen, en tot welke de langdurige afwezigheid van den resident Farquhar en zijne rondreize bij de vorsten aldaar had gestrekt; waarbij in aanmerking kwam, de kwalijkgezindheid van den gewezen luitenant-gouverneur van Java, Sir Stamford Raffles, jegens ons Gouvernement, waardoor wellicht het opperste bestuur te Bengalen ten aanzien van den stand der zaak verkeerdelijk zoude zijn ingelicht, en dienvolgens aan het Gouvernement in Engeland zelf, en waarbij de positie van den vorst van Djohor jegens ons, verkeerdelijk voorgedragen konde worden, en alzoo eene verdrijving der bezetting van Singapore wellicht ernstige represailles in Europa, van Engeland jegens ons, zoude kunnen uitlokken; bij voorbeeld, een embargo op de pas herlevende Nederlandsche koopvaart, zoo lang de zaak niet door meer juiste berichten en inlichtingen van onze zijde opklaarde, waarmede veel tijd zoude verloopen. Hij gaf om de voormelde redenen in bedenking, of het niet voorzichtiger zoude zijn, om, in stede van maatregelen van geweld te bezigen, de zaak tot eene gouvernementsquaestie te maken, hetzij door briefwisseling of onderhandeling tusschen de opperbesturen der beide landen in Indië; of wel, om tusschen de Gouvernementen der beide volken in Europa te worden beslecht, waartoe de terugkeer naar Nederland der twee heeren Commissarissen-Generaal bijzonder de gelegenheid aanbood, en om alzoo de anderszins te vreezen botsing tusschen de bevriende rijken voor te komen.

De Gouverneur-Generaal met de beide heeren Commissarissen-Generaal stemden volkomen in met dit advies, hetzelve alleszins welberaden en voorzichtig keurende, en er werd bepaald, dat dienovereenkomstig maatregelen zouden worden genomen.

Hebben de *Evertsen*'s en de *Tromp*'s, die zulk eene zwakhoofdige taal van een zeeman moesten aanhooren, er niet bij gezucht, geweeklaagd! Waren dat nu de mannen, die naar Elout's vroegere uitspraak *nogal wat aandurfden* [33]; ja zelfs bij Fendall's bezwaren tegen onmiddellijke overgave van Java, er waarlijk aan gedacht hadden *om dat eiland eenvoudig te nemen* [34]! Was door die fatale Palembangsche geschiedenis, waarin moreele fouten ontegenzeggelijk gemaakt waren [35], en die ons toenemend zou drukken, de geestkracht

nu reeds verdwenen? — Maar hadden C. C. G. G. niet tevens op de eigen reede van Batavia een paar dagen te voren lord Moira's brief ontvangen, houdende niet slechts afkeuring van Raffles' gedragingen doch ook deze woorden: »We should have seen nothing to object too in Captain Salmond being directed to return to Fort Marlborough, *an order which it would have been his duty to obey*" [36]: eene aanmoediging voorwaar ook van die zijde om nu hetzelfde te doen! Zoo vreemd komt de houding van C. C. G. G. mij voor, dat de vraag rijst, of Muller's mededeelingen wel geheel juist of liever volledig zijn. Is het ook wellicht de heer Van der Capellen geweest, die hier den doorslag naar den verkeerden kant gaf; hij was een diplomaat, en diplomaten onderschatten soms het gewicht van een onverwijld handtastelijk optreden. Elout geeft in zijn brief dd. 9 Juni 1818 de vrees te kennen, dat als hij den rug zal hebben gekeerd, er minder krachtig wellicht zal worden opgetreden: »Zoo wij, die nog al durven op ons nemen, huiverig zijn, *hoe dan hierna de Hooge Regeering?*" en laat daarop volgen, dat *de tijd* hem verbiedt »uit te weiden" [33]. — Doch er staat tegenover, dat zij die nog al durfden, Raffles in het midden van 1818 wederrechtelijk de vlag in de Kalambajang-baai in de Lampongs hadden laten wapperen, zoomede zich laten verbieden, dat ook wij er onze vlag plantten, en dat toen precies hetzelfde werd gedaan, als een halfjaar later ten aanzien van Singapore, d. w. z. *pro-tes-teeren*. In ieder geval, aangenomen dat C. C. G. G. eenstemmig hebben gedacht over de Singapoorsche geschiedenis, Van der Capellen draagt er uitsluitend de verantwoordelijkheid van; want het op de reede van Batavia gegeven advies was feitelijk niet meer van de *Commissie-Generaal*, die zich immers den 16n Januari 1819 ontbonden had verklaard, doch van particulieren, aan wier oordeel de Landvoogd zich ten slotte niet behoefde te storen.

Zeker er waren wel redenen om zich te vleijen, dat, ook zonder militair optreden, het bestuur van Bengalen Raffles' daad zoude wraken, omdat hij immers over zijne andere willekeurigheden berispingen met practisch gevolg had ontvangen; maar er waren ook wel aanwijzingen, dat de afkeuring over Singapore geene ontruiming zou medebrengen. Thyssen schreef, naar wij uit den sub 23 vermelden brief van 3 Februari kunnen lezen, dat, wilde het niet te laat zijn, »spoedig redres" *vereischt* werd; Wolterbeek zelfs wees op de waarschijnlijkheid van *onderhandelingen*, naar wij zagen (bl. 411); Van der Capellen zag eindelijk ook, blijkens sub 60 en

61 te vermelden brieven dd. 9 November en 16 December 1819 de toekomst donker in, nu dat wij niet aanstonds de daad bij het woord hadden gevoegd.

En sprak het nu zoo vanzelf, dat een militair optreden onzerzijds onmiddellijk een strijd zou tengevolge hebben, waarin wij de aanvallers moesten zijn? Wanneer wij volstrekt *bedaard* en *voorzichtig* wilden handelen, — dat zijn immers de alle initiatief en geestdrift doodende woorden der administratie — dan zou onze Regeering van den eigen Raffles kunnen geleerd hebben, hoe wij behoorden op te treden. Immers in de Semangka-baai van de Lampongs was nog zoo lang niet geleden, door hem de Britsche vlag tegenover de onze geplant Wij hadden dit ten minste evenzeer op Singapore kunnen doen. Het plaatsen eener militaire wacht, niet om te verjagen, doch om de verdere ontwikkeling van het voldongen feit te beletten, te belemmeren — *het eenige ook trouwens wat wezenlijk noodig zou geweest zijn* — waardoor de grootere beteekenis van Singapore niet zoo glashelder aan den dag ware getreden, had ongetwijfeld zeer vruchtdragend kunnen blijken. Men leest toch in alle stukken dat geene enkele toongevende Engelsche autoriteit, die in deze zaak buiten Raffles zou te beslissen hebben gehad, hetzij in de Straits zelve, hetzij in Britsch-Indië, hetzij in Engeland, militaire verwikkelingen ten onzen koste zou gewild hebben, dat alle gezaghebbenden *tot iederen prijs* dat wilden vermijden. Eene enkele krijgshaftige daad van Nederlandsche zijde zou de gansche zaak niet alleen tot den normalen staat teruggebracht, doch tevens voor goed ons van Raffles verlost en zijn naam voor de geschiedenis bedorven hebben. Daar had men in de eerste plaats het bestuur der Straits zelve, kolonel Bannerman. Men zoekt in zijne weinige ingenomenheid met Raffles' grooter Engeland, persoonlijken naijver, doch het komt mij boven twijfel voor, dat het grondverschil tusschen beide mannen lag in grootere nauwgezetheid van den Britschen officier, die plichtmatig naar gegeven bevelen hoorde en zich aan schending van andermans rechten ergerde. Ook hij, zoo goed als Raffles, vreesde eene te uitsluitende heerschappij der Nederlanders in den Archipel, en had daarom naar Perak, Salangor, Borneo, Riouw, Siak commissiën gezonden voor het sluiten van tegen ons gerichte contracten, doch met de aanwijzing dat de Nederlandsche rechten moesten geëerbiedigd worden: „that the Netherlands Government could not raise an equitable claim to it afterwards", gelijk men in Bisschop's verslag bl. 200 herinnerd vindt. Maar Raffles kende zulk eene

eerlijke zelfbeperking niet. Voor hem was ieder middel, dat slechts doel trof, goed. Een principieel verschil in opvatting, die reeds voldoende de wanverhouding tusschen beide mannen verklaard; en die, in diepgewortelde overtuiging over Raffles' onrechtvaardig streven tot vestiging bezuiden Malakka, Bannerman, nog vòòr de stichting, naar Calcutta deed schrijven, dat de Nederlanders nooit de bezetting zouden toelaten, dat onze rechten onbetwistbaar waren, dat het gansche denkbeeld weder was een van "Sir Thomas Raffles' aberrations" [37]. De Gouverneur van Poeloe Pinang stond hierin niet alleen. Lord Moira toch was woedend over de stichting. Hij verklaarde het onzen Landvoogd eene *gemeene* daad te zijn; hij schreef Bannerman dd. 20 Februari 1819: "Sir Thomas Raffles was not justified in sending major Farquhar eastward, after the Dutch protested; and, if the post has not yet been obtained, he is to desist from any farther attempt to establish one" [37]. Het bestuur der O. I. Compagnie te Londen berispte lord Moira dd. 22 Mei 1819 aldus op het vernemen der zending: "We express our decided disapprobation of the extension in any degree to Eastern islands of that system of subsidiary alliance which has prevailed, perhaps too widely in India" [38]; en als de stichting daar bekend wordt, rijst de verbolgenheid: "Any difficulty with the Dutch", schreven Directeuren dd. 14 Augustus 1819, "will be created by Sir Stamford Raffles' intemperance of conduct and of language"; zij zouden slechts nadere berichten afwachten "before retaining or relinquishing Sir Stamford Raffles' acquisition" [38]. President van de directie was minister Canning; hij was onder den eersten indruk evenzeer woedend, en dat uitsluitend omdat men een militair optreden van Nederlandsche zijde verwachtte, *vreesde* tot zekere mate, omdat men ons in Europa welgezind was.

Er is meer ten bewijze, dat *geen beste stuurman aan wal* hier kan beoordeelen, hoezeer ons flauwhartig optreden, uitgedrukt in het geheim gouvernementsbesluit, gedagteekend Batavia, den 25n Februari 1819 lt A., de diepste afkeuring tegenover de geschiedenis verdient: een zemelend stuk, waarvan de lezing slechts weeheid en weemoed wekt. Gouverneur Timmerman Thijssen, die wel vooruit gewild had, kreeg velerlei aanmerkingen: hij was niet *welberaden* noch *voorzichtig* immers! "Wij moeten", luidde de verpletterende hoogwijsheid, "hetgeen wij bezet hebben, door de noodige macht tegen de aanvallen van allen en tegen de woelingen der inlanders beveiligen. Wij moeten door onze bedaarde houding, met eene

goede macht ondersteund, het behoorlijk ontzag voor de Nederlandsche regeering inboezemen. Geene dadelijkheden behooren door ons gepleegd te worden ..."! Besloten werd dus: 1° Het bestuur te Calcutta in te lichten en het "dringend" *te verzoeken*, dergelijke onhebbelijke daden niet toe te laten; 2° Den Gouverneur van Malakka te berispen; 3° Hem op te dragen "eene beleefde missive" naar de autoriteit op Singapore te zenden, houdende herinnering, dat ze zich heelemaal vergiste, daar ze op een andermans stoel zat, met verzoek natuurlijk er vandaan te gaan en bij weigering te... pro-tes-tee-ren! Maar die "beleefde missive" is dan toch het mooiste; 4° den onder-regent van Djohor, die ons verraden en zich aan de vrijbuiters verkocht had, *te beknorren!* En eindelijk: "*Zoodra de mousson het zal toelaten* eene gewapende zeemacht *naar Malakka* te zenden, om zich in die wateren *te vertoonen*, en de inlandsche vorsten aan hunne verplichtingen *te herinneren*; voorts het garnizoen van *Malakka* en *Riouw* op eene goede sterkte te houden"! [39]

Militaire maatregelen zouden derhalve toch niet uitblijven, en de geruchten daarvan deden weldra de ronde in de Straits. Maar daar wist men niet, dat het nageslacht der De Ruiters op *een lief landwindje* zoude wachten om roovers te verdrijven; dat het was om de vlag te gaan *vertoonen*; om een paar garnizoensplaatsen, die heelemaal niet bedreigd werden, nog te versterken; om vriendelijke brieven te schrijven, dringende verzoeken te doen, klinkende protesten te doen hooren; om zure gezichten te zetten tegen ongezeggelijke inlanders: — daar in Singapore en omgeving moest men wel denken dat het nu terdege zou gaan spannen. De Engelsche zeekapitein D. Ross had van onze krijgshaftige voornemens op het laatst van Februari 1819 te Malakka zelf gehoord en er bij brief dd. 6 Maart van kennis gegeven aan het bestuur te Singapore, waar majoor Farquhar, bij afwezen van Raffles, het hoogste gezag voerde. [40] In allerijl, nog denzelfden dag, zond Farquhar een dringend verzoek om hulp aan gouverneur Bannerman [41]. Merkwaardig, zeer merkwaardig is het antwoord van den Kolonel dd. 16 Maart: die treurige gevolgen waren wel te voorzien geweest, schrijft hij; op toezending van troepen behoefde men echter te Singapore niet te rekenen; er waren daar schepen genoeg om met pak en zak het eiland weder te verlaten [42]! En tegelijkertijd schrijft hij eene dringende bede aan Timmerman Thijssen om toch geen bloed te doen vergieten, daar alles wel weder terecht zou komen [43]!

Zulk een verzoek was trouwens gansch overbodig: wij dachten niet aan *bloedvergieten*. Wij deden niets, absoluut niets. Nationale trots was en bleef uit. „Holland to day" zegt W. H. Titchet in zijn artikel over *Blake and the Dutchmen* in de Cornhill Magazine van Februari 1898 (bl. 146) „is a land without ambition, comfortable, fat, heavy bottomed. In the middle of the seventeenth century Holland proudly claimed to be the greatest naval power in the world, and by daring seamanship, great fleets, famous admirals, and a world-encompassing trade it went far to justify that boast." [44]. Nu was dat alles anders.

Lord Moira, *vain*, *weak and honest* [44], ademde onmiddellijk ruimer! De geopende *papierbatterij* tegen Calcutta behoefde men niet te vreezen; Bannerman moest dat begrepen hebben en daarom kreeg hij nu over zijne verhouding tot Singapore eene scherpe vermaning. „The opposition of the Dutch", luidde de typische mededeeling aan den Gouverneur, *„was not of the nature which we had directed to be shunned under the description of collision*"! Brandende woorden... voor ons. Het Pinangsch bestuur zond toen troepen en geld: „but", erkent Boulger terecht (bl. 325), „as six weeks had elapsed between the original request and their departure, the reinforcement would have been too late, if the Dutch authorities of Batavia had endeavoured to treat major Farquhar at Singapore as they had treated captain Salmond at Palembang".

Terwijl de Bataviasche papierbatterij haar best deed, en door Calcutta slechts voor zoover werd beantwoord, dat wij er den moed niet onder verliezen zouden, waren slechts weinige maanden noodig voor de vestiging van de stad. Inderdaad met ongekende, ongedachte snelheid rees Singapore; rapport aan rapport van däar luidden als overwinningsbulletins: triomfeerende toonen, die men inderdaad het recht had te doen hooren [45]. Ternauwernood kon zich echter lord Moira de eer hiervan eenigermate toe rekenen; maar met de ongelijkmoedigheid aan zwakke menschen eigen, gaf dezelfde Britsche Landvoogd, die oorspronkelijk zoo ontdaan over de daad was geweest, eene laatdunkende getuigenis over onze grootere makheid, nu dat wij niet alleen niets anders deden dan schrijven, doch zelfs *beleefd* schreven! [46]

Nochtans had ook onze Regeering eene overwinning behaald, waarmede zij zich feliciteerde, eene overwinning namelijk op haar zelve. „Het is inderdaad zeer gelukkig", schreef Gouv.-Gen. Van der Capellen aan het Opperbestuur dd. 18 Maart 1819, waarbij

zeker Timmerman Thijssen was vergeten, „dat de Nederlandsche ambtenaren, wien het tot nu toe te beurt viel den eersten schok dier aanrandingen te wederstaan, de zaken zoo geheel uit het ware oogpunt beschouwd hebben, dat er nog geene feitelijkheden hebben plaats gehad. Doch diezelfde gematigdheid, datzelfde koele beraad, kan niet in alle omstandigheden, bij alle personen verwacht worden; en hoe gaarne ik ook zoodanig tafereel voor onwaarschijnlijk wenschte te houden, voorzie ik toch, dat vroeg of laat uit deze collesiën de ernstigste gevolgen zullen geboren worden." [47] O geen gevaar voor de Nederlandsche *Bedaardheid*, *Koelheid*, *Beradenheid*. Maar of de Gouv.-Gen. Van der Capellen en zijne vroegere ambtgenooten, of ook Wolterbeek zelf, over hunne gedragslijn nooit spijt gevoeld zullen hebben....? Het is alsof men met telkens op de betoonde gematigdheid terug te komen, zich zelven in zijn twijfel over het wijze van het beleid wil geruststellen. Van der Capellen deed het in zijn brief dd. 22 September 1819 aan het Opperbestuur, *er voor borg staande* (in weerwil van Wolterbeek's expeditie naar Riouw, waardoor Farquhar's contract was vernietigd), dat „aan onze zijde noch geweld, noch intrige van welken aard ook gebezigd" is [48]; Elout deed het in de Londensche onderhandelingen, er aan herinnerende, dat de Britsche regeering onze kalme houding zoo bijzonder had gewaardeerd.... het laat zich begrijpen; en Van der Capellen schrijft het ruim een jaar na het gebeurde aldus particulier aan lord Moira:

„Dès la réception de la première nouvelle de l'expédition hostile de M. Raffles, contre une des possessions dépendantes de mon gouvernement, je crois pouvoir me rendre le témoignage d'avoir usé d'une grande modération. Que Votre Excellence se mette un moment à ma place, et elle me dira si, avec le moindre patriotisme, avec le moindre sentiment de sa propre dignité nationale, il eût été possible d'apprendre une pareille nouvelle sans éprouver la plus grande indignation, et sans être tenté de réprimer immédiatement un pareil attentat et de venger son honneur en usant de tous les moyens disponibles. Qui, mieux que Votre Excellence, rendra justice à ce premier mouvement? Je ne vous cache pas, Milord, que je l'ai éprouvé, et que j'ai dû me munir de tout ce que des considérations, tout aussi urgentes, me suggéraient d'une voix également forte, pour agir avec le calme nécessaire pour réprimer ce sentiment et me renfermer dans les bornes que mon devoir me prescrivait impérieusement. Je me suis donc contenté

de donner connaissance à Votre Excellence de ce qui avait eut lieu, de faire protester par le gouverneur de Malacca, contre la prise de possession de Singapore, et de protester moi-même à la tête de mon conseil et de la manière la plus forte contre cet acte illégal." [49]

De Nederlandsche geschiedschrijver kan niet anders dan bij dit alles het hoofd schudden. Onze onderhandelaars te Londen zullen ten slotte nog bederven, wat er verder nog te bederven viel, deels ook door kleinmoedigheid, deels door averechtsch inzicht. Trouwens reeds bijna eene halve eeuw geleden werd ons beleid in deze ten scherpste veroordeeld door een man, wiens schrifturen anders de zachtheid zelve zijn en die nog slechts op betrekkelijk onvolledige gegevens zijne ongunstige meening kon vestigen; ik bedoel den heer D. C. Steyn Parvé. Op bl. 50—51 zijner *Handelingen van Sir James Brooke op Borneo* van 1859 leest men namelijk over Singapore's stichting het volgende:

„De twisten, protesten en briefwisselingen, waartoe deze inbezitneming aanleiding gaf, zijn zoo dikwijls en zoo omstandig door anderen omschreven, dat wij daarbij niet zullen behoeven stil te staan. Genoeg zij het hier aan te merken, dat wellicht geene aangelegenheid de onverschilligheid, kleinmoedigheid en het gebrek aan geestkracht van onze vroegere diplomatie meer heeft doen uitkomen dan deze zou hoogst gewichtige gebeurtenis. Ware er dadelijk met kracht gehandeld geworden, dan lijdt het geen twijfel, of de Nederlandsche vlag zou spoedig weder de Engelsche kleuren op Singapore hebben vervangen.

„De houding der beide gouvernementen in deze verwikkeling laat zich in weinige woorden beschrijven. Terwijl het Engelsche bestuur in Indië handelde en doortastende maatregelen nam, deed het Nederlandsche niets anders dan vertoogen schrijven. Hoe onzeker de Engelsche overheden zelven waren omtrent de rechtmatigheid van hunnen titel op Singapore, en hoezeer zij zelven verwachtten, dat hunne aanmatiging zou moeten wijken voor de billijke aanspraken en de rechtmatige tegenkanting der Nederlanders, blijkt genoeg uit deze omstandigheid, dat het definitief tractaat, waarbij Singapore door den sultan van Djohor bepaald aan de Engelsche compagnie afgestaan werd eerst den 2n Augustus 1824 gesloten, en den 9n November 1824 door den gouverneur-generaal geratificeerd werd, en dus **niet dan nadat reeds bij het tractaat van Londen door het Nederlandsche bestuur was**

afgezien van alle vertoogen tegen de inbezitneming van Singapore."

If you can be sound!

V.

Bij brief dd. 25 Februari 1819 richtte onze Landvoogd zijn eerste betoog over het wederrechtelijke der Singapoorsche vestiging aan het Bengaalsch bestuur [50]; het was onvolledig doordien de gouverneur Timmerman Thyssen geene genoegzame gegevens had verstrekt, waarvan de Regeering hem, naar wij weten, terecht of te onrecht eene ernstige grief maakte. Nochtans had dit hier eene lichtzijde. Lord Moira, bovendien op een dwaalspoor gebracht door Raffles' leugenachtige voorstellingen — deze had zelfs bij de vertaling van het tusschen ons en Djohor gesloten contract geknoeid! [51] — achtte zich op ontvangst van het niet afdoend Bataviaasch betoog zóó sterk, dat de belofte van ontruiming werd gegeven zoo er inderdaad eene wederrechtelijke bezetting had plaats gevonden. Uit dien hoofde was het uit Calcutta ontvangen antwoord dd. 26 Juni 1819 hoogst belangrijk. [52] Daarin werd op den voorgrond gesteld, dat Raffles in ieder geval zijne instructiën overschreden had, dat voor den Gouv.-Gen. in Rade dientengevolge de bezetting van Singapore „een bron van ongeveinsd verdriet was" (§ 12), ja erkend werd *het gemeene* van Raffles' handeling (§ 17); doch nu het feit eenmaal was voldongen, kon men niet meer terug, tenzij inderdaad Nederlands rechten afdoende bleken: dan echter ook zou men „onmiddellijk" terugtrekken (§ 19); dan zou men „zonder aarzeling" tot het opbreken van den post last geven (§ 45); en evenzeer zou „onverwijld" het eiland worden verlaten, indien het bleek, dat het gebied van een onafhankelijk vorst was geschonden en deze er zich over beklaagde (§ 46).

Dit antwoord was te Batavia nog niet ontvangen, toen onze Regeering vollediger berichten van Malakka erlangde, hetgeen den Gouv.-Gen. onverwijld een nader, uitvoerig betoog dd. 25 Maart 1819 naar Bengalen deed schrijven. [53]

Doch ook dit stuk scheen, blijkens het uit Calcutta ontvangen antwoord dd. 21 Augustus 1819, nog niet in allen deele voldoende. Terwijl lord Moira in een schrijven dd. 31 Juli 1819 aan Raffles zijne voldoening deed betuigen over de blijkens bl. 421

ontvangen gunstige berichten betrekkelijk Singapore's bloei, doch hem tevens berispte, wegens zijne verdere intriges tegen het Nederlandsch gezag [54], herhaalde het Bengaalsch bestuur, in zijn antwoord aan Batavia, dat de bezetting zou opgebroken worden, indien het ons mogelijk bleek de leemte in Batavia's tweede betoog weg te nemen. Blijkbaar geloofde men niet ten volle dat ons bestuur hiertoe in staat zou zijn; zoo sprak de Britsche landvoogd in Rade zich nog verder vast. [55]

De directie der Oost-Indische Compagnie te Londen erkende bij de aan zijn Landvoogd gerichte missive dd. 25 Januari 1820 zijne groote ingenomenheid met het toen juist ontvangen afschrift-schrijven dd. 26 Juni 1819 van de Bengaalsche regeering aan den Gouv.-Gen. Van der Capellen; en met warme belangstelling zeide het af te wachten het bescheid van het Nederlandsch-Indisch bestuur, waartoe lord Moira i. R. dit in goed vertrouwen op de overwinning had uitgenoodigd, *uitgedaagd* zoude ik zeggen, wanneer niet de toon der brieven zoo voorkomend mogelijk ware geweest [56].

Het zoo zeer verwachte antwoord uit Batavia kwam bij missive dd. 16 December 1819.... maar viel lang niet aan de heeren te Calcutta mede. Tegenspraak had uit den aard der zaak onze Regeering in de gelegenheid gesteld de verschillende punten der quaestie scherper, meer afdoende te formuleeren. Inderdaad, na de reeds gegeven betoogen, was het al te overtuigend, dat Raffles ten onzen aanzien het recht met voeten had getreden [57]. Elout, in Nederland van het stuk kennis nemende, noemde het naar waarheid: "een brief, die allen lof verdient en met juistheid, kracht en klaarheid gesteld is" [58]. En minister Canning zelf vond na lezing van dat *meest gewichtige stuk*, hetwelk "onze aanspraak boven redelijke bedenking" stelde, gelijk hij zich vrijmoedig tegenover onze gevolmachtigden uitdrukten [59], de zaak uit een wettelijk oogpunt zóó hopeloos, dat hij geen ander middel tot redding wist, dan ... de destijds te Londen aangevangen onderhandelingen af te breken, en door de zaak op haar beloop te laten, de Nederlandsche diplomatie in hare kleinmoedigheid door wachten nog verder te demoraliseeren.

Onze landvoogd, ik merkte het reeds op, maakte zich van den indruk, dien zijne papieren op het Bengaalsch bestuur zouden uitoefenen, geene overdreven illusiën; nu reeds nagenoeg de zekerheid hebbende, dat de meest overtuigende bewijzen Calcutta niet zouden bewegen den buit prijs te geven, waarop Raffles

nu eenmaal zich, tegen den eigen wil van lord Moirra en zijn Raad in! had geworpen. Van der Capellen gaf die donkere vermoedens te kennen in zijn rapport dd. 9 November 1819, waarbij hij het Bengaalsche schrijven van 21 Augustus te voren naar Den Haag zond [60]; hij herhaalde ze in de depêche dd. 16 December 1819, waarbij hij afschrift van zijn naar Calcutta gezonden schrijven van dien datum het Ministerie aanbood [61]. Met dat al bleef hij zijn vertrouwen vestigen op het rechtvaardiger en meer onbevangen oordeel van het bestuur te Londen; doch, waar men zich wendde of keerde, overal was het slechts *diefjes, met diefjes maat.* Wèl schreef men van daar aan Bengalen, dat de onhebbelijke wijze betreurd werd, waarop Raffles weder was te werk gegaan; de zaak zelve begon men echter zeer fraai te vinden, waarom Directeuren den Gouv.-Gen. in Rade in de §§ 13 vv. hunner missive dd. 8 Augustus 1820 een zachten wenk gaven, over de onvoorzichtigheid der belofte om Singapore te verlaten, wanneer het wederrechtelijke der bezetting aan den dag trad [62]!

De Londensche directeuren kenden echter niet voldoende hun Landvoogd als *vain*, *weak and honest,* wanneer zij een oogenblik mochten gevreesd hebben, dat lord Moira zich door eene dergelijke voorwaardelijke belofte gebonden zoude achten; immers niets belette ten slotte, dat het meest overtuigende, toch niet als overtuigend werd aangenomen. Dat dit de weg zou zijn, gaf lord Moira zelf aan baron Van der Capellen particulier te kennen, nog vóór men te Calcutta den brief van 16 December 1819 kon ontvangen hebben. Toen namelijk de Calcuttasche missive van 21 Augustus 1819 naar Batavia werd gezonden, had de Britsche landvoogd het voornemen opgevat ook den Gouv.-Gen. Van der Capellen *particulier* en *vertrouwelijk* te schrijven. Ziekte belette hem dit echter, ten minste dit verhaalt lord Moira, en dientengevolge kwam hij er eerst toe bij brief dd. 14 Januari 1820. Evenals in de officieele correspondentie verdedigde hij het gebeurde met ons streven om, door allerwegen ons in den Archipel neder te zetten, een handelsmonopolie ten koste van Engelands belangen in den Archipel te vestigen. Hij erkende, dat die zucht om aldus Groot-Britannië te benadeelen, niet de bedoeling van Van der Capellen persoonlijk was geweest, doch slechts van Elout; ook wilde hij wel aannemen, dat deze evenmin daarmede had beoogd oneenigheid tusschen de twee bevriende natiën te zaaien, dat dit enkel was voortgevloeid: *„from an ungovernable splenatic distaste towards the*

English"; het resultaat was echter hetzelfde geweest; dientengevolge had het Britsch-Indisch bestuur ... — hoezeer werd Fagel's vrees in zijn sub 34 wedergegeven brief tot werkelijkheid! — voorzorgsmaatregelen willen nemen om dit te neutraliseeren, maatregelen echter, die geenszins de bedoeling hadden om onze Regeering te kwetsen. Het moest uitsluitend aan Raffles worden geweten, verontschuldigde zich lord Moira, dat het Nederlandsch-Indisch bestuur reden tot klagen was gegeven; de luitenant-gouverneur had daarvoor eene berisping ontvangen, gelijk hij die ook vroeger had bekomen wegens zijn "*unjudicious zeal*" op Sumatra. Maar wijl Raffles vroeger door het bestuur in Engeland was gehandhaafd, niettegenstaande het ongunstig oordeel van het Calcuttaasch bestuur over den gewezen Luitenant-Gouverneur van Java, wenschte dit niet langer tegen de betere meening van Londen te reageeren. Zoo had hij hem, ten gevolge van onze anti-Engelsche houding opgedragen eene havenplaats in de Oostersche wateren te zoeken, waar de Nederlandsche regeering geene aanspraken zou kunnen gelden. Raffles, erkende de Landvoogd, overschreed hier weder zijne zending, maar... *vain*, *weak and honest!*

But the establishment could not be withdrawn, without our acknowledgment of a right in your Government, which I regard as incapable of being asserted otherwise than as unjuriously to us.

Tegenover zulk een vooropgezet plan, dat alleen door een onmiddellijk militair optreden ten onderste boven geworpen had kunnen worden, moest onze papierbatterij wel machteloos blijken. Ook Van der Capellen's waardig particulier vertrouwelijk antwoord dd. 16 April 1820, waaarin hij voor Elout partij trok en nader betoogde, dat slechts Raffles door zijne leugentaal de Britsche bewindslieden op een dwaalspoor had gebracht, kon natuurlijk den staat van zaken niet meer doen veranderen [63].

Maar wat was dan het lot van ons afdoend officieel betoog dd. 16 December 1819? — Er niets meer op kunnende antwoorden, ontsloeg het Britsch-Indisch bestuur zich van eene wederlegging, door bij briefje dd. 22 April 1820 naar de destijds te Londen aangevangen onderhandelingen te verwijzen, een door zijne kortheid hinderlijk schrijven [64]. En eerst dd. 17 Juni 1820 gaf lord Moira van deze laatste correspondentie kennis aan de directie te Londen, niettegenstaande brieven, na April 1820 geschreven, reeds lang vòòr dien tijd derwaarts waren gezonden, en terwijl de Engel-

sche regeering, die de onderhandelingen zeide geschorst te hebben in afwachting van eenige toelichting op het Nederlandsch schrijven van 16 December 1819, als het ware dagelijks, volgens haar beweren aan ons, naar de Calcuttasche correspondentie uitzag! Lord Moira gaf bovendien slechts in zijne depêche naar Londen van 17 Juni 1820 te kennen, dat hij zoo kort had geantwoord, omdat, in weerwil der innerlijke waarde van Engelands aanspraken (§ 11)! — het toch vergeefsche moeite zou zijn om ons met bewijzen te overtuigen; hij sprak daarbij het vertrouwen uit (§ 22), dat de in het moederland aangevangen onderhandelingen strekken zouden om Engelands rechten en belangen te waarborgen [65] . . . Dat was geworden van de door lord Moira zelf als *gemeen* veroordeelde daad . . . *Vain*, *weak and— honest?*

En voor ons, die gelegenheid hadden nu achter de schermen te zien, maakt de zaak een te droeviger indruk, als wij lezen hoe van Engelsche zijde in den boezem zelf der eigen Indische besturen er over gedacht werd.

In dezelfde maand Augustus 1819, dat lord Moira i. R. aan Batavia trachtte te bewijzen, dat onze aanspraken zwak waren, had zich het bestuur te Poeloe Pinang andermaal ter neder gezet om Calcutta aan te toonen, dat wezenlijk de nederzetting niet was te verdedigen. De aanleiding tot dit schrijven was gelegen geweest in de op bl. 421 vermelde berisping, die gouverneur Bannerman en zijn raad over hun gemis aan medewerking met het bestuur te Singapore, hadden gekregen. Toen dit stuk Pinang bereikte, was Bannerman overleden, doch dit belette niet, dat het bestuur van Prince of Wales dd. 26 Augustus 1819 andermaal het gepleegde onrecht bij wijze van verdediging tegen de ontvangen vermaning onder de aandacht der Bengaalsche regeering bracht. [66] Die brief was dus te Calcutta ontvangen, toen lord Moira, ofschoon beter wetende, tegenover Van der Capellen, particulier en officieel, zoomede tegenover Londen, het goed recht op Singapore staande hield. Maar een lid van den Calcuttaschen raad schijnt toch deze manier van handelen wel wat al te sterk te hebben gevonden. Dezelfde mannen namelijk, die de depêche naar Londen van 17 Juni 1820 hadden onderschreven, te weten lord Moira, James Stuart, John Adam en John Fendall, kwamen den 1n Juli d. a. v. weder bij elkander en daar werd voorgelezen een hoogst opmerkelijk concept, door Stuart den 22n Juni geteekend; het stuk behoort tot de verzameling „Minutes" van het *India Office*, op het gewicht waarvan Bisschop terecht in het verslag van zijn

onderzoek heeft gewezen (men zie bl. 188 dl. XLII dezer Bijdragen). Stuart stelde op den voorgrond, dat het dan toch noodig was om het bestuur te Londen volledig in te lichten. Hij erkende, dat Wolterbeek's contract met Riouw van volle kracht en waarde was, *tegenover de geheele wereld*, staat er, en dat Van der Capellen's brief dd. 16 December 1819 *zoo goed als zeker* de onderhoorigheid van Singapore aan Riouw en dus aan het Nederlandsch gezag uitmaakte! — Tegenover het geschetter der jingo's — van Raffles tot Boulger toe, alsof het Nederlandsch-Indisch gouvernement verschrikkelijkheden pleegde door de hand te leggen op Oost-Indische plaatsen, die geschikt voorkwamen, — sprak hij het éénige juiste antwoord uit, dat het te gek was om alleen te loopen, dat men ons een recht zou betwisten, hetwelk iedere onafhankelijke Europeesche natie, ook Engeland, geregeld in toepassing bracht; en hij verklaarde ten slotte geene andere oplossing te kunnen aanbevelen, dan het Engelsche gouvernement in overweging te geven, om de onderhandelingen in die richting te leiden, dat Nederland afzag van *Riouw* en Engeland prijs gaf *Singapore*, waardoor beide partijen, ook op het punt van eer, zich tevreden gesteld konden achten en de Nederlanders bevrijd zouden zijn: „from a galling rival establisment upon the skirts of their chief settlements". [67]

Wij zien uit dit opmerkelijke en waardige stuk hoe krachtig wij met zulke vrienden in het Britsch-Indisch hoofdbestuur waren, ook al heeft de Bengaalsche regeering zich er niet mede vereenigd, immers enkel wegens den stand der zaak, waarin zij zich toen reeds bevond. Nooit, nooit misschien zijn de fatale gevolgen van nationale flauwhartigheid sterker aan den dag getreden dan in deze treurige geschiedenis. Wees gerust, schreef eenige jaren later, namelijk in Januari 1840, een Russisch diplomaat uit Londen naar Petersburg, over Engelands boosheid wegens het voortdringen der Russen in Khiva, onder generaal Perooski. „Wees gerust, indien Perooski zijn werk naar den eisch volbrengt, laat hij den Khan dan afzetten of ophangen of den knoet geven, en niemand zal zich met ons bemoeien. Maar geef ons in 's hemels naam *feiten en geen diplomatieke nota's*. Zij hebben niet de minste waarde in Europa, en nog minder in Azië". [68]

Merkwaardige slotsom, waartoe wij met al onze bedaardheid, beradenheid, koelheid, ten slotte evenzeer zijn moeten komen. Niettemin nòg zou, en wel te Londen, ons een oogenblik de gelegenheid worden aangeboden, om wellicht de zaak andermaal in

het spoor te brengen, waardoor onze nationale eer zou worden gered; maar was ons Indisch bestuur om niets kleinmoedig geweest te Batavia tegenover Engeland, nu waren onze vertegenwoordigers hooghartig, evenzeer zonder reden, te Londen, niet ter bevrediging van een te hoog gestemd nationaliteitsgevoel, maar van nietswaardigen hoogheidszin voor het gezag van ... het *Plein* tegenover Batavia! *If you can be sound?*

VI.

De besprekingen over de herziening van het tractaat van 13 Augustus 1814 waren te Londen medio Juli 1820 aangevangen tusschen Fagel met Elout aan onze zijde, Canning met Castlereagh van Engelands kant. Reeds vóór men nog aan eene *Singapore*-quaestie dacht, was door de Nederlandsche regeering het verlangen naar onderhandelingen voor het uitmaken van allerlei geschillen kenbaar gemaakt; van Engelsche zijde toonde men er niet veel ooren naar te hebben, totdat het nieuwe geschil over Singapore de Britsche regeering zelve eene conferentie wenschelijk deed verklaren; maar toen ook werd Singapore het punt bij uitnemendheid.

Art. 8 der door den Koning aan onze gemachtigden gegeven instructie luidde als volgt:

Zoodra en zoo dikwijls zich maar eenigermate de gelegenheid aan zal bieden, zal Onzentwege het leedwezen en de bevreemding worden te kennen gegeven, die het in bezitnemen van Singapore hier te lande heeft veroorzaakt, met aanmerking dat Ons, ten tijde der beantwoording der meergemelde nota van lord Clancarty (Augustus 1819), de omstandigheden van dien vermetelen en door niets te verontschuldigen aanslag op de rechten van Nederland en van deszelfs bondgenooten slechts onvolledig bekend waren [69]. Onze Gevolmachtigden zullen zorg dragen van die rechten met de meeste uitvoerigheid te betoogen en te ontwikkelen, daarbij speciaal acht gevende op hetgeen ten zelfden einde door den baron Van der Capellen aan den Gouverneur-Generaal in Bengalen is gemeld. Wij dragen hun uitdrukkelijk op aan de goede trouw hunner Medeonderhandelaars de vraag ter beslissing voor te stellen of Nederland behoudens deszelfs eerbied voor de tractaten en het daarvan afhankelijk crediet bij de Inlandsche vorsten en volken, in het alzoo gebeurde kan berusten, en Wij verlangen dat zij vervolgens met al dien ernst welke het gewicht der zake medebrengt op de ontruiming van Singapore en op de herstelling van dit eiland in deszelfs vorigen toestand aandringen; als zijnde deze maatregel de eenige

door welken de nadeelige indrukken worden weggenomen, die tegen alle recht en reden en zonder een schijn zelfs van eenig aannemelijk voorwendsel bij de naburen en in den geheelen Archipel is te weeg gebracht. [70]

Reeds op de eerste bijeenkomst der onderhandelaars dd. 20 Juli 1820 (van Engelsche zijde werd er alleen voorloopig door Canning aan deelgenomen) vonden onze gemachtigden gelegenheid aan deze opdracht gevolg te geven, doordien Canning op het behouden van Singapore aandrong. Onzerzijds werden alle de daarmede verband hebbende omstandigheden naar waarheid opengelegd, en de onmogelijkheid aangetoond, waarin het Nederlandsch Gouvernement zich bevond om in de aanhouding dier bezitting toe te stemmen, daar het te dezen aankwam niet zoo zeer op het recht van Nederland of Groot-Britannië, maar op dat van den sultan van Linga, enz., aan wien Nederland van alle tijden zijne vriendschap en bescherming verleend had, en die de oude verbonden van vriendschap had vernieuwd, met uitzondering alleen dat daarbij nu het beginsel van vrijen handel was aangenomen; het Nederlandsch Gouvernement kon er dus niet in toestemmen, dat deze Vorst van een gedeelte zijner domeinen zoude verstoken worden, en dat wel op grond (gelijk de heer Raffles had uitgedacht), dat niet Z. H. maar een ander de ware vorst van Linga zijn zoude, welk voorwendsel eindelijk tot noodzakelijk gevolg zou moeten hebben, dat de door ons erkende en nooit betwiste vorst, met wien de Britsche ambtenaren zelven verdragen gesloten en over den afstand van Singapore gehandeld hadden, zelfs geen zekerheid nopens zijne andere bezittingen had.

„Wij mogen met eenig vertrouwen zeggen", rapporteerden onze gemachtigden den volgenden dag naar den Minister van Buitenlandsche Zaken, „dat al wat wij te dezen aanvoerden op den Britschen gevolmachtigde eenigen indruk maakte". Doch reeds aanstonds gaf Canning bedektelijk te kennen, dat de quaestie niet meer uitsluitend naar hare innerlijke waarde kon worden afgedaan. Hij mocht namelijk niet ontveinzen, zeide hij, „dat deze geheele zaak in de opinie van het Britsch publiek eenig gewicht verkregen had, *hetgeen de zaak van een bijzonderen aard had doen worden.*" Ook deelde hij mede, dat het Gouvernement van Bengalen in zijne laatste brieven het onderwerp nogal uit een ander oogpunt had voorgedragen. — Onze gemachtigden beantwoordden deze zwarigheden met nadere ophelderingen, en voegden daarbij,

dat ook het Nederlandsch publiek over al het gebeurde in de Indische zeeën een aandachtig oog geslagen had; zij deden voorts opmerken, van hoe weinig belang Singapore voor de Britsche belangen in Indië was, en zij ontwikkelden eindelijk den geest van vrijheid, die in de Nederlandsch-Indische regeering allerwegen doorstraalde; zij deden zien, dat Nederland geene andere plaatsen bezet had dan die te voren bezeten waren geweest; dat er alleen dit merkbaar onderscheid bestond tusschen de vroegere en tegenwoordige bezittingen, dat toen alles uitsluiting ademde, gelijk dit het systeem was van alle andere volken en zelfs nog was, terwijl Nederland het voorbeeld gaf van de opening van vrijen handel, zoodat alle vrees en ongerustheid in waarheid als ijdel moesten worden beschouwd.

De vergadering van 20 Juli 1820 ging uit elkander onder afspraak, dat Canning een ontwerp van overeenkomst zou opmaken, hetwelk tot grondslag voor nadere behandeling kon dienen.

Canning gaf hieraan bij brief van 22 Juli gevolg. Art. 4 er van luidde aldus:

The island of Billiton having been ceded to the British Government expressly and by name together with the island of Banca «and *their* dependencies» in the year 1812, and not having been ceded to the Netherlands Government by the convention of 13 August 1814, by which Banca was exchanged against Cochin, the British Government claim the island of Billiton as their undoubted territory. But the British Government nevertheless will consent to transfer the island of Billiton to the Netherlands Government, provided that the Netherlands Government will engage not to interpose any obstacle to the establishment of a British factory at Singapore.

Natuurlijk, dat onze gemachtigden hierin niet wilden treden; in de conferentie dd. 24 Juli boden zij een tegen-ontwerp aan, waarvan de beide eerste artikelen aldus luidden:

1. Le Gouvernement de la Grande Bretagne désavoue la conduite tenue par Ses agens dans les différentes parties de l'Archipel indien, et reconnait les droits du Gouvernement des Pays-Bas sur les places et établissements réoccupés par celui-ci en vertu et en conséquence du traité conclu le 13 Août 1814, nommément sur ceux qui ont donné lieu à des altercations connues. Le Gouvernement Britannique s'engage à donner les ordres nécessaires pour l'évacuation de Singa-Poora.

2. Pour terminer le différend survenu par rapport à Billiton, le Gouvernement Britannique cède le dit îlot au Gouvernement des Pays-

Bas, qui en échange cède au premier la place de Fultha située au continent des Indes.

Den 26n Juli kwam men andermaal bijeen. Inziende, dat men het over Singapore niet eens kon worden, gaf Canning te kennen, dat er eene zwarigheid bestond om die quaestie af te doen, voordat nadere berichten van den Gouverneur-Generaal van Britsch-Indië waren gekomen; en dat dientengevolge tot zoolang de verdere onderhandelingen zouden dienen te worden uitgesteld, *tenzij men konde overeenkomen in een voorwaardelijk artikel waarover hij zijne gedachten zou laten gaan.*

Hierna scheidde men; ten zelfde dage ontvingen onze gemachtigden een ontwerp-artikel, waarbij Canning de volgende vreemdsoortige uitlating voegde, doch die overigens wees op den vertrouwelijken toon, die tusschen onze gemachtigden en den zich teekenenden „Very sincerely Yours *Canning*" bestond:

This is the very utmost that we could do, under present circumstances. It gives you, as you see, all that you can want, if you can be sound.

And this we cannot do unless it is most liberally compensated on your part.

Het ontwerp luidde aldus:

Whereas a British establishment has been formed upon the island of Singapore, in virtue of a treaty concluded on the 6th of February 1819, between an agent of the British Government on the one part, and Hussein Mohammed Sjah, assuming to be the rightfull Sovereign of the kingdom of Johore, and Datoo Toemenggoeng Sree Maharajah Abdul Rahman, assuming to be the rightful chief of Singapore, on the other part; and whereas it is alleged by the Netherlands Government of Batavia, that the said island of Singapore is a dependency upon Malacca, and that neither Hussein Mohammed Sjah, nor Datoe Toemenggoeng Sree Maharajah Abdul Rahman has any lawful power to convey to the British Government the right of forming an establishment at Singapore; and whereas the Governor-General of British-India has, in consequence of a representation to the effect above stated from the Netherlands Government of Batavia, instituted an enquiry into the truth of these allegations: the British Government engage to give instructions to the Governor-General in Council of Bengal, that in case it shall be ascertained that these allegations are true, *the British troops and establishment shall be withdrawn from the said island of Singapore.*

It is agreed by the Netherlands Government that in such case the

treaty concluded on the 19th of Augustus 1818, in the name of the British Government with Sultan Abdul Rahman, whom the Netherlands Government represent as the lawful Sovereign of the Kingdom of Johore, shall be acknowledged and respected by the Netherlands Government *in so far as it stipulates for the admission of British trade and navigation into the ports subject to the said Sultan, on the footing of the most favored nation.*

It is understand also that the Dutch agree, in such case, not to erect fortifications on the island of Singapore.

Gevonden! Gevonden! Gevonden! zouden onze gevolmachtigden, in den staat, waarin de quaestie nu eenmaal verkeerde, bij het lezen van het door mij onderstreepte blijmoedig hebben mogen uitroepen, dacht ik . . . . . *if you can be sound*, was de vriendschappelijke vermaning geweest. Maar in plaats van met vier handen toe te grijpen, om slechts over den vorm van een *gezamenlijk* onderzoek te contracteeren, en *daarna* desnoods den afdoenden brief van Van der Capellen dd. 16 December 1819 over te leggen, is men onzerzijds een anderen weg opgegaan.

Den 27n Juli had de bijeenkomst over het voorstel plaats en daar verwierpen onze gemachtigden het: vooreerst wegens — ik geef de eigen woorden van het verbaal weder, daar men het anders wellicht niet zou kunnen gelooven: "het weinig welvoegelijke van eene verwijzing ter beslissing aan de onderhoorige Regeeringen, de Nederlandsche gevolmachtigden moesten doen huiverig zijn in het aannemen van het laatst gedaan voorstel"; en ten tweede, omdat eigenlijk zulk een onderzoek niet meer noodig was, daar Van der Capellen's brief dd. 16 December 1819, *die nu werd voorgelezen*, Nederlands recht boven bedenking stelde.

Onze gemachtigden moeten wèl doordrongen zijn geweest van den schoonen rol, dien zij hier vervulden, toen zij aldus de hoogheid van het *Plein* op den voorgrond stelden; doch zeker zullen zij niet de overtuiging hebben gehad, dat Canning nooit het voorstel zou hebben gedaan, indien hij de argumenten van 16 December 1819 te voren gekend had! Het waren onze gemachtigden, die *voor hem* aanstonds weder de zaak in het reine brachten, door tegelijkertijd zijn voorstel te verwerpen en hem met den inhoud van den brief bekend te maken. Het werd toen slechts eene zaak van beleid voor de Britsche gemachtigden om zoo goed mogelijk terug te krabbelen, en dat vond weldra met den meesten spoed plaats, om eerst na jaren er in toe te stemmen elkander terug te zien!

Niet zonder eenigen weemoed, lees ik in het rapport onzer gemachtigden dd. 28 Juli 1820 aan het Ministerie van Buitenlandsche Zaken:

„Wij waren beiden zonder lang beraad van gevoelen, dat het voor ons onmogelijk was dit voorstel aan te nemen. Het was toch niet het Bataviasche Gouvernement, dat de ten dezen geopperde gedachten omtrent Nederlands recht voedde; het was Z. M. zelve die daarvan overtuigd was, die geen meer inlichtingen noodig had; de zaak was (als wij ons zoo mogen uitdrukken) dus voor ons voldongen, en wij mochten uit dien hoofde zoo min als uit aanmerking van het onvoeglijke eener zoodanige handeling, toetreden tot een bepaling bij welke de souvereinen in Europa eene zaak lieten afhangen van de beslissing hunner onderhoorige regeeringen in Indië, bij welke vooral Z. M. onze Koning zijn onbetwistbaar recht en dat zijner bondgenooten in Indië, aan zulk een nader onderzoek en beslissing onderwierp."

Canning kennis nemende van de door onze gemachtigden voorgelezen stukken, zeide thans, dat hieruit inderdaad bleek *dat ons recht boven redelijken twijfel was*. Doch hij beaamde nu tevens de onzerzijds geopperde zwarigheden, waardoor hem de meest geschikte gelegenheid werd gegeven om op zijn voorstel terug te komen. Van eene aanneming van dit artikel om alsdan over de andere quaestiën de samenkomsten voort te zetten, was alzoo geene quaestie meer. Hij volhardde overigens natuurlijk in zijn gevoelen, nopens de onmògelijkheid om vóór het ontvangen van de meening van den Britschen Gouverneur-Generaal over Van der Capellen's brief, het geschilpunt stellig af te doen. Hij verzocht, dat alsnog zoude worden beproefd eenig verbeterd voorwaardelijk artikel te ontwerpen, en dat inmiddels de brief van 16 December 1819 met bijlagen hem mocht worden gelaten, ten einde daarvan afschrift te doen maken, waarin bewilligd werd. — In den namiddag van den 27n zond Canning nog eene in vele opzichten zeer geschikte ontwerp-overeenkomst, waarvan art. 4 het bovenvermelde Singapore-artikel inhield.

Ziehier wat verder over deze behandeling door onze gemachtigden in hun rapport dd. 28 Juli naar Den Haag werd bericht:

„Gisteren hierover bepaaldelijk zullende handelen, lazen wij den Britschen gevolmachtigde voor den brief, dien de Gouverneur-Generaal Van der Capellen op den 16 December (*a*) aan den

(*a*) Er staat op bl. 128 van Elout's Bijdragen 19 December; doch deze foutieve datum komt ook voor in het aan het Ministerie geschreven rapport.

Gouverneur-Generaal van Britsch-Indië had geschreven, en welks verstandige, beredeneerde en krachtige inhoud, gestaafd door bijgevoegde stukken, ons voorkwam dat indruk moest maken. Wij hebben dan ook ons niet bedrogen: na de lezing merkten wij aan (*a*), dat wij geen beter antwoord op het gedaan voorstel konden geven dan waartoe die brief zelve aanleiding gaf. — Het wederantwoord was voor ons wel niet voldoende, maar wij moeten recht doen aan de openhartige wijze waarop de heer Canning ons te kennen gaf, dat naar zijn persoonlijk gevoelen, de stukken hem nu bekend gemaakt, onze aanspraak boven redelijke bedenking stelden, maar hij bracht tevens bij de onmogelijkheid, dat het Britsch Gouvernement hier die zaak zoude afdoen, zonder ook op de laatste stukken het gevoelen van den Britschen Gouverneur-Generaal te vernemen, hetwelk naar de gewone berekening niet langer dan een paar maanden kon uitblijven. Hij dacht dat een tegengesteld gedrag dien hoogen ambtenaar wellicht in onaangenaamheden zoude kunnen wikkelen. De heer Canning trad in bijzonderheden, tot welker mededeeling aan ons hij zekerlijk niet gehouden was; hij besloot dus met het gevoelen, dat òf de conferentiën moesten worden uitgesteld totdat nadere berichten uit Britsch-Indië zouden ontvangen zijn, *òf wel dat het door hem voorgeslagen of eenig ander verbeterd en van de bestaande zwarigheid gezuiverd artikel in de overeenkomst zoude worden gelascht;* hij verzocht ons daaromtrent onze gedachten te laten gaan. Wij konden dit niet afslaan, maar wij ontveinsden hem niet, dat wij daartoe weinig kans zagen, en ook nu nog is dit ons hoogst moeielijk voorgekomen. Het kan ons niet dan aangenaam zijn hieromtrent eenige wenken te ontvangen. De noodzakelijkheid eener afdoening van zaken, de waarschijnlijkheid dat de Britsche Gouverneur-Generaal overtuigd zal wezen, staan aan de eene; de mogelijkheid van het tegendeel en het zonderlinge van zulk eene voorwaardelijke overeenkomst, staan aan de andere zijde."

Het luidt bijna naïef om hier te gewagen van den *gelukkigen* indruk, dien Van der Capellen's brief op den Britschen gemachtigde had gemaakt! Hij ging naar huis er mede en... kwam terug met het vaste voornemen om van het door mij cursief aangegeven alternatief *niets meer te willen weten!*

In de bijeenkomst van den 28ⁿ Juli gaf Canning den brief van 16 December terug onder mededeeling, dat èn de betrekking van Singapore

---

(*a*) *merkten wij aan*, staat in het rapport.

tot het rijk van Djohor, èn de wettige aanspraak van den thans regeerenden sultan van Riouw, enz. tot de souvereiniteit, hem bewezen toeschenen, voor zoover zulks uit de hem medegedeelde stukken viel te beoordeelen; alleen vroeg hij, of niet de verklaring van den Gouverneur van Malakka, Couperus, indertijd het recht van Nederland verzwakt had. — Het een en ander werd daarna het onderwerp van een vertrouwelijk gesprek, in hetwelk alle de omstandigheden werden aangevoerd, die ten betooge van Nederlands rechten strekten. — Opnieuw werd overwogen wat in den onzekeren stand van het geschil over Singapore zoude gedaan kunnen worden tot bespoediging der zaak, en werd, onder voorbehoud steeds eener proeve tot het stellen van een voorwaardelijk artikel, het ontwerp van den 27[n] Juli artikelsgewijze overwogen.

De zaak aldus verknoeid zijnde, kwam men den 29[n] andermaal ter vergadering, die nu ook bijgewoond werd door Castlereagh. Om later te vermelden redenen, had met onderling goedvinden deze Britsche Minister geen deel aan de beraadslagingen genomen, doch nu het op het einde liep, verscheen hij voor de eerste en laatste maal.

„In aanmerking genomen zijnde", zoo luidt het verbaal, de „zwarigheden, die er bestaan tegen het sluiten eener voorwaardelijke overeenkomst, waarvan in vorige aanteekeningen is melding gemaakt, en door de Britsche Gevolmachtigden verklaard zijnde, dat zij ten aanzien van het verschil over Singapore tot geen bepaald besluit konden komen, voordat zouden zijn ontvangen de berichten van den Gouverneur-Generaal van Britsch-Indië over den laatsten brief van den Nederlandschen Gouverneur-Generaal geschreven op 16 December 1819 (*a*):

„Zoo is besloten de verdere deliberatiën op dat punt vooralsnog aan te houden, doch voorloopig met de behandeling der andere ontworpen artikelen van het dikwijls genoemd ontwerp voort te gaan."

In het rapport dd. 1 Augustus 1828 van Fagel en Elout aan het Ministerie lezen wij o. a. over dit noodlottig uitstel:

„Wij hebben wel alle de redeneeringen bijgebracht, die, getrokken uit de omstandigheden van dien tijd, en uit de ophelderingen, welke de persoonlijke kennis, die de tweede ondergeteekende had, en de berichten van den Gouverneur-Generaal Van der Capellen ons aan de hand gaven, naar ons inzien de zaak ten onzen voordeele beslisten; maar hoedanig ook de indruk moge geweest zijn, die dit alles

(*a*) Op bl. 132 van Elout's Bijdragen abusievelijk gedrukt 1816.

op de Britsche gevolgmachtigden gemaakt heeft, hun vast besluit, om niets te beslissen vóór de ontvangst van nadere tijding uit Bengalen, belet de afdoening; en daar wij bij voortduring in een zoogenoemd voorwaardelijk artikel, waarvan wij in onzen vorigen gewaagden, de grootste bedenking zagen, bleef er niets over, dan de verdere behandeling uit te stellen tot nadere aanmaning van de Britsche zijde, terwijl men vertrouwde, dat na verloop van een paar maanden de verwacht wordende brieven zouden zijn aangekomen."

En zoo gebeurde het, dat met de samenkomst van den 4n Augustus 1820 de onderhandelingen werden afgebroken. Daar las Canning eene nota voor, waarvan de aanhef aldus luidde:

Their Excellencies the Plenipotentiaries of His Majesty the King of the Netherlands, having communicated to the undersigned Plenipotentiaries on the part of His Britannic Majesty, the copy of a most important despatch relative to the island of Singapore, addressed in the month of December last, by the Baron Van der Capellen, Governor-General of the Netherland possessions in the East, to the Marquess of Hastings, Governor-General of British India, of the contents of which despatch the undersigned had no previous knowledge, — it becomes necessary to wait for the report of lord Hastings upon that despatch, before the conferences between the undersigned and their Excellencies the Plenipotentiaries of His Majesty the King of the Netherlands can be brought to a conclusion.

The undersigned will be prepared to resume those conferences so soon as they shall be in possession of the Governor-General's report, which may be expected in the month of October.

Verder werd nog gewezen op de vruchten der reeds plaats gevonden samenkomsten; terwijl het stuk denzelfden dag door onze gemachtigden, werd beantwoord mede bij nota, die in den aanhef aldus luidde:

Les Soussignés ont eu l'honneur de recevoir la note de LL. EE. lord Castlereagh et Mr. Canning de ce jour, et quoiqu'ils eussent aimé pouvoir terminer dès à présent l'objet de la mission dont ils se trouvent chargés de la part de Sa Majesté le Roi des Pays-Bas, ils se rendent néanmoins à la propositon de LL. EE. Messieurs les Plénipotentiaires Britanniques, de remettre les conférences jusques après la réception des dépêches du Gouvernement Suprême de l'Inde Britannique relatives à l'objet de la lettre écrite le 16 Décembre 1819, par le Gouverneur-Général baron Van der Capellen à lord Hastings. Ils s'y rendent d'autant plus volontiers, qu'ils osent se flatter, qu'alors la conviction des droits de leur Gouvernement sur le point auquel cette lettre se rapporte, sera établie.

Zoo maakten zich de Britsche gemachtigden van de lastige, onvoorzichtig gedane belofte tot ontruiming van Singapore af door eene waarlijk niet denkbare weigering van onze zijde. Doch ook minister Van Nagell scheen de zaak niet in dezen ongunstigen zin op te vatten. Geenerlei opmerking toch volgde over de mededeeling, dat men Van der Capellen's brief aan Canning had voorgelezen toen het voorwaardelijk artikel nog niet was aangenomen; geenerlei gedachte rees ook blijkbaar om per omgaande te antwoorden, dat men onmiddellijk die bepaling behoorde aan te nemen. Den 4n Augustus 1820 schrijft toch Van Nagell uit Den Haag aan de gemachtigden: „De depêche van Uwe Excellentiën van 1 dezer, is gisteren ter hand gekomen; de inhoud zal zekerlijk, simul en semel, met de depêche van 28 Juli, een voorwerp van overweging zijn voor mijn ambtgenoot Falck. Er zal, zoo veel mogelijk, spoed gemaakt worden met de slotsom der overwegingen aan Z. M. te onderwerpen, en Hoogstdeszelfs welbehagen te vernemen; doch terwijl men in Engeland twee maanden tijd vraagt voordat men de groote kwestie over Singapore zal kunnen afhandelen, zal men, vertrouw ik, het van onze zijde niet voor onbescheiden houden, dat men de zaken met rijpe rade behandelt."

Nu tot *rijpe rade* werd ten slotte tijd, ruim drie jaar! gegeven. Onze telkens terugkeerende aandrang om de onderhandelingen te hervatten, stuitte af op Canning's bepaalden onwil er aan gehoor te geven. Het voorwaardelijk artikel moest al meer tot de geschiedenis gaan behooren; en terwijl dit in de vergetelheid terugzonk, rees Engelsch Singapore met den dag tot grooter luister! Wij, niet zij, hadden slechts nadeel van eene onzekerheid, die ons in de oogen van de inlandsche vorsten en volken vernederde, en onzen handel ondermijnde. Het kwam daarbij Canning ten dienste, dat de Gouv.-Gen. van Bengalen voorloopig Van der Capellen's brief dd. 16 December 1819 niet naar Engeland zond, en dus evenmin het antwoord, waarop de Engelsche gemachtigden zeiden te willen wachten. Waarom die toezending werd nagelaten, kan ik niet raden. Het ontstemde anders zeer het Londensch bestuur; maar de reden dier ontstemming stelt ten slotte nogmaals in het licht, hoe verkeerd onze gemachtigden hebben gedaan van Van der Capellen's brief over te leggen, zoolang men tot de aangewezen voorwaardelijke overeenkomst niet was gekomen. *Gij kunt toch niet begrijpen*, luidt in substantie de vermaning, *hoezeer men er van Engelsche zijde had kunnen inloopen*, *wanneer niet*

de Nederlandsche gemachtigden zelven zoo onnoozel waren geweest om het bewuste stuk tijdig over te leggen!! Zoo schreven Directeuren naar Calcutta dd. 27 December 1820 (B):

„Your discussion with the Netherland Government of Java have been the subject of other despatches. We are extremely sorry that the observations, which we have made upon your delay in transmitting documents to us, are applicable to those which have passed upon this important subject, especially the letter from the baron Van der Capellen to lord Hastings on the 16th Dec. 1819, and the reply which we know, through private channel, to have been made to that letter.

„It would be no easy matter to convey to you a correct notion of the awkward embarassment under which His Majesty's plenipotentiaries have been placed by this delay in the pending negociation, and of the advantage it would have given to the Plenipotentiaries of the king of the Netherlands, had they insisted upon availing themselves of it."

En na de ontvangst bij brief dd. 17 Juni 1820 der verwachte stukken werd den Gouv.-Gen. het volgend vermanend schrijven, gedagteekend 26 Januari 1822 gezonden (B):

„The details of this communication will be noticed, when we address you again upon the important subject of our relations with the states of the Eastern seas and with the Dutch to which they belong. But we cannot omit this opportunity of observing upon your delay in transmitting to us the correspondence of the baron Van der Capellen, whose letter of the 16th of December 1819 (a) you appear to have received on the 21th of April 1820 and to have answered on the next day, but did not take any steps for communicating to us until the 17th of June, although despatches of various dates, from the 23rd of April to the 5th of May, were sent to the Court of Directors by the *Manglis*, which arrived in England on the 28th of September 1820, and more than three months previously to the *Hindostan* which brought us the document now in question." [71]

Omtrent de oorzaken dezer vertraagde toezending lezen wij niets anders dan het volgende, hetgeen voorkomt in den brief dd. 31 Juli 1823 van het bestuur te Calcutta, alwaar lord Moira was afgetreden, terwijl als waarnemend Gouv.-Gen. fungeerde J. Adam (B):

(a) In B's verzameling staat hier 26 December; dit is blijkbaar eene vergissing.

"We have to apologise for the inattention, here noticed, but beg to submit, in partial explanation that the delay reprehended by your Hon. Comittee is, in some measure, ascribable to the fact that the packets of several ships, which had put back from stress of weather were sent home on the *Hindostan*."

Het uitstel der onderhandelingen wegens de Indische correspondentie van 16 December 1819—22 April 1820 kon in den aanvang gemotiveerd heeten, zelfs nog toen de Britsche gevolmachtigden door de onzen op de hoogte werden gesteld van het onbeduidend antwoord uit Bengalen naar Batavia gezonden; want dit antwoord sloot geenszins de mogelijkheid uit, dat de Bengaalsche regeering nader haar gevoelen aan het Londensch bestuur over Van der Capellen's brief zou mededeelen. In werkelijkheid geschiedde dit echter niet, zoodat het wachten wegens deze correspondentie geheel noodeloos is gebleken. Maar ook, toen men wat dit punt betrof, dan toch op de hoogte te Londen was gesteld, bleek het Britsche ministerie niet gezind de onderhandelingen weder op te vatten en terwijl aan het bestuur te Calcutta uitdrukkelijk werd geschreven, om toch vooral niet Singapore los te laten en steeds goed na te gaan en te berichten of wij niet nieuwe aanleiding tot klachten gaven [72], kwam men ons te Londen tegemoet met een *non possumus*, dat onzen belangstellenden vorst en zijne regeering met diepe ergernis heeft vervuld.

Stel ik mij voor eerlang deze pogingen om tot eene herziening van het tractaat van 1814 te komen, in bijzonderheden te verhalen, de hier medegedeelde correspondentie kan alvast als eene inleidende bijdrage tot de geschiedenis dier onderhandelingen beschouwd worden.

Den Haag
Koningskade 23. Mei 1898.

AANTEEKENINGEN

BEHOORENDE BIJ HET ARTIKEL

„De Singapoorsche Papieroorlog"

DOOR

P. H. VAN DER KEMP.

Bl. 392 noot 1. Ook is het in *Eigen Haard* op bl. 16 medegedeelde minder juist, dat lord Hastings, de gouv.-gen. van Bengalen, Raffles, na zijne terugkomst uit Europa, verzocht „thans op te treden als Luitenant-Gouverneur van Benkoelen". In mijne verhandeling over *Fendall's en Raffles' opvattingen* kan men lezen, dat reeds onder den Gouv.-Gen. lord Minto deze zaak in orde was gemaakt.

„ 397 noot 2. Dat Fendall een ongunstigen indruk van Elout uit Batavia naar Calcutta had medegebracht, en dit niet zonder invloed op lord Moira was gebleven, blijkt uit sub 130 *Opvattingen* bl. 463; *ov.* 123. — Men leze ook mijn artikel „Mr. C. T. Elout als Commissaris-Generaal in Nederlandsch-Indie" in *De Tijdspiegel* van Juni 1898.

„ 397 noot 3. *Opvattingen* bl. 353 en 377; *ov.* 13 en 37.

„ 397 noot 4. Namelijk bij het volgend schrijven van den Gouv.-Gen. dd. 6 Juli 1818 (Bg. 295):

I have the honour to acknowledge your letter, and to offer my congratulations on your safe arrival.

It was painful to me, that I had, in the course of my public duty, to express an opinion unfavourable to certain of your measures in Java. The disapprobation, as you would perceive, affected their prudence alone; on the other hand, no person can have felt more strongly that I did, your anxious and unwearied exertions for ameliorating the condition of the native inhabitants under your sway. The procedure was no less recommended by wisdom than by benevolence; and the results have been highly creditable to the British

Government. I request you to consider yourself at liberty to carry into execution your wish of visiting Bengal, whensoever your convenience and the state of affairs in the Island may afford an eligible opportunity. The means of rendering the settlement at Bencoolen more advantageous to the Honourable Company than it now appears to be, are certainly more likely to be struck out in oral discussion.

Bl. 397 noot 5. Blijkens het op bl. 294 Bg. aangeteekende:

The Marquis of Hastings had not been very cordial, or even fair, in his exculpation of Raffles on Gillespie's charges; but increased knowledge of the Java administration, and possibly Mr. Fendall's favourable opinion of Raffles's works had modified his views of the latter's ability, and in 1818 Lord Hastings was ready at least to admit that Raffles was an able administator.

" 400 noot 6. Bij brief (in de Wolterbeek-verzameling) dd. 25 Juli 1818 van den Gouvernementssecretaris te Poeloe Pinang werd namelijk aan het Bestuur te Malakka het volgende geschreven:

The Governor in Council directs me to provide for the possible event of major Farquhar being absent from Malacca at the period of the arrival of the Dutch commissioners ... (a)
In that event the Governor in Council desires, that Mr. Murchison, the acting Resident, shall await the return of major Farquhar from the duty in which he was proceeded and in no account restore the settlements until the Majors return.
M. Murchison will in this event receive the Dutch Commissioners and public authorities with every mark of public distinction and civility, and in the event of an application for the troops to land, the permission is to be granted, and every arrangements made, which may conduce to their comfort and convenience during the short period of delay.

" 401 noot 7. *Bijdragen* dl. XLIX (1898) bl. 73.

" 401 noot 8. Het contract van Farquhar, waarvan in mijne verhandeling dikwerf melding wordt gemaakt, vindt men o. a. bij Netscher op bl. 252—254.

(a) Er staat verder: „and establishments for the place". De copiist heeft daar iets overgeslagen. Zie verder de noot op bl. 446.

Farquhar gaf van zijn tocht naar den Riouw-Archipel het volgende verslag dd. 2 September 1818 (B):

We reached Lingen early on the morning of the twelfth after a very expeditious passage of only two days. Having immediately announced my arrival by letter in the evening, I received a reply from His Majesty intimating that he did not himself exercise the functions of Sultan, having vested the political authority of the State with his uncle the Raja Mooda of Rhio and therefore must refer me to him for the settlement of any public business I had to transact (*a*), I nevertheless resolved to land the following morning for the purpose of having a personal interview with His Majesty and obtaining from him a special letter or authority under his own hand to the Rajah Moodah, in order that I may not experience any difficulties or delay in the final adjustment of the object of my mission after my arrival at Rhio.

Having accordingly made my intentions known to the Sultan at ten o'clock, the following morning several of his boats came on board for my accomodation in which we immediately left the ship, but in consequence of the distance from the shore and the Sultan's residence being situated some miles from the mouth of the river, it was nearly one o'clock before we reached the Palace. On landing we were met by the Prime minister accompanied by the chiefman of the settlement and an immense concourse ot people and were escorted to the presence by the Sultan's body guard. We were received by His Majesty at the entrance of the public hall of audience in which the whole of the royal family, nobility and principal chiefs were assembled on the occasion. The audience lasted nearly two hours, when after the delivery of some presents and obtaining a promise from the Sultan that the letter I required should be prepared and sent off to me in the course of the evening, I took my leave and returned on board, directing one of

---

(*a*) De brief dd. 11 Augustus 1818 van den Radja luidde namelijk:

„I make known to my friend that I have received his letter by his djurotulis acquainting me with his arrival here from Pontiana. I am extremely glad to have an opportunity of a personal interview with my friend but no matters of buseness have ever yet appertained to me, all being transacted by my father the Rajah Mooda of Rhio. But to meet my friend gives me great pleasure as it is a sign of his friendship and regard for me. I send a Chiefman with this.

„Further, as to the letter which my friend sent me previous to his leaving Malacca, I received it and sent it to my father the Rajah Mooda of Rhio."

my head Malays at the request of the Minister to remain on shore till the letter in question could be written out. About eight o'clock past meridian the letter was accordingly brought off, when we immediately got under weigh and proceeded to Rhio.

We anchored at Rhio early in the morning of the tenth; when the customary salutes between the Fort and ship were exchanged. About 9 o'clock a messenger I had sent to the town to announce my arrival returned with many complimentary congratulations on the part of the Rajah, who desired him to acquaint me that every thing would be in readiness on shore the following morning for our reception. In the course of the day presents of poultry, vegetables, fruit, etc. were sent off to the ship. On Monday morning at ten o'clock, the state-boats and many others under charge of the Shahbandar came alongside and conveyed us to town, where we were received by the Rajah with every honorary compliment and the most friendly attentions.

After the first audience was over at which all the princes, nobility and head men of the place attended, we were conducted by the Rajah to a very comfortable house, which he had prepared for our accommodation. In the course of the afternoon I sent over the presents intended for the Rajah; they were received in a very gracious manner.

In the evening I held a private conference with His Highness at my own quarters where I explained more fully the object of my mission and finding that he took a very favourable view of the subject, I at once presented him with a copy of the treaty in Malay language, which after perusing with great attention and having the exact purport of every clause particularly explained, he said he saw nothing whatever to object to in any of the articles: however with my permission he would take it home with him and give me his final opinion in the course of the following day, which he accordingly did agreeing to subscribe to all the terms without alteration. On Wednesday the nineteenth of August, the treaty was formally signed by the Raja Mooda on behalf of the Sultan of Johore, Pahang and dependencies, which include Lingin, Rhio etc., and myself on the part of the Honourable Company. This ceremony took place at the Rajah's Palace under a royal salute from the fort and three vollies of small arms from my guard. The Rajah afterwards entertained us very hospitably at dinner where the different

branches of his own family with all the principal chiefs were assembled. The following day I employed in visiting different parts of the Settlement and on Friday morning the twenty first I re-embarked under the same complimentary honours and accompanied by even a more numerous retinue of boats than on landing and nothing could have exceeded the friendly disposition of the Rajah to us during our residence on shore.

Bl. 401 noot 9. De brief dd. 29 Augustus 1818 van onze Commissarissen aan gouverneur Bannerman (Wolterbeek-verzameling) luidde aldus:

Nommés Commissaires pour prendre possession de Malacca et dépendances, Leurs Excellences les Commissaires-Généraux de S. M. le Roi des Pays-Bas nous ont chargés d'une lettre pour vous, que nous avons l'honneur de vous remettre ci-joint.

Nous profitons de cette occasion, Monsieur, de vous témoigner notre surprise, de ce que le Resident ad interim du Malacca nous a déclaré, ne pas pouvoir traiter avec nous relativement à la restitution de Malacca et dépendances, et qu'au contraire il avait reçu l'orde positif de garder l'établissement jusqu'au retour du major Farquhar.

Depuis douze jours nous l'attendons vainement, et comme il est très possible que l'époque de son arrivée soit encore éloigné, nous sommes obligés de vous déclarer franchement, qu'il nous est pas permis de nous contenter, avec des excuses aussi vagues, vu, qu'un delai aussi long nous entrainerait dans des dépenses énormes, pourrait occasioner des disputes (*a*) entre les deux Gouvernements, et serait entiérement contraire à la volonté et les ordres de nos Souverains respectifs.

Nous avons donc l'honneur de vous informer, que de notre côté tout est en règle pour prendre possession de cet établissement, et nous vous prions de vouloir nommer le plutôt possible une commission qualifiée à nous en faire la remise, suivant les traités de 13 Aôut 1814, afin que nous puissions remplir les ordres de notre Gouvernement et satisfaire aux intentions de S. A. R. le Prince-Régent, qui se trouvent très clairement exprimés dans l'acte de restitution des Colonies dans l'Inde, appartenant aux Hollandais le 1 Avril 1813,

---

(*a*) Er staat niet *disputes*, doch wat er wel moet staan, kan ik niet lezen. De Engelsche en Fransche bijlagen van Wolterbeek's verzameling, zijn buitengewoon slecht uit de origineelen overgeschreven.

dont nous avons l'honneur de vous envoyer une copie authentique.

Bannerman's antwoord werd gegeven tusschen 20 en 22 September 1818 (de brief was niet gedateerd) en luidde aldus:

I had this day the honour of receiving your letter of the 29 August by H. N. M[s] schoener Wilhelmina and as I had previously been informed of the return of major Farquhar to Malacca on the 1st instant, I shall not reply to your communication so fully as I should otherwise have thought it my duty to have done.

In justice however to the British Government I must declare that after it had waited for the arrival of the Dutch authorities for nearly three years, I had during that time retained charge of Malacca at a considerable expence on account of His Netherlands Majesty, I did not expect to receive such a complaint from your Excellencies at a trifling delay of twelve or thirteen days and particularly as no notification of your approach had been communicated to this Government either directly or indirectly, an omission wholly incompatible with the transaction of public affairs.

A young and subordinate officer could not be employed to deliver the establishment to your Excellencies and it therefore became necessary to direct that the measure should be postponed for a few days until the return of major Farquhar, to which officer all the instructions, relative to the restitution of the settlement, had been confided.

I am glad however that your Excellencies have not met with a greater delay than fourteen days and trust that the arrangement for your occupation of Malacca will now be executed with promptitude and at the shortest time (*a*) with mutual good understanding.

Bl. 403 noot 10. De brief dd. 22 October 1818 van Farquhar (Wolterbeek-verzameling) luidde aldus:

To

their Excellencies Rear Admiral Wolterbeek and J. S. Timmerman Thijssen Esq. Commissioners on the part of His Majesty the King of the Netherlands.

Gentlemen!

Adverting to the tenor of the conversation which took

(*a*) Er staat geen *shortest* time; doch wat er wel moet staan, kan ik niet lezen.

place at the Governmenthouse on the evening of the 16 instant between Your Excellencies and myself relative to the probable views of the British Government, of forming a settlement at the Carimon islands or at some other eligible situation to the eastwards of Malakka, I am most solicitious to prevent any misunderstanding arising from ambiguity of expression upon such a subject. I therefore conceive it proper to apprize your Excellencies officially that friendly communications have already been made with the constitued authorities of Linga and Riouw and their permission obtained for examining and surveying the Carimon and neighbouring islands and also with a general concurrence in the views of our Government and that the subject is at present under reference of the Supreme Government at Bengal.

I have the honor to remain with due consideration

Gentlemen!
Your most obedient humble servant
W. Farquhar.

Malacca 22 October 1818.

Bl. 403 noot 11. De brief dd. 31 October 1818 aan Farquhar (W. V.) luidde aldus:

A
Monsieur le Major Farquhar Commissaire
de S. M. Britannique.

Monsieur!

Les contracts que vous avez conclus avec les différents princes voisins, et dont vous avez eu la bonté de nous transmettre des copies, ont été pris par nous pour notification, pourtant avec l'intention d'en faire dans nos négociations l'usage le plus convenable, afin de ne pas interrompre la bonne intelligence, qui règne entre nos Souverains respectifs.

Cependant nous ne pouvons vous dissimuler que cette confidence nous a paru un peu étrange, vu que les contracts conclus avec le Sultan de Riouw renferment quelques articles qu'il n'était pas en droit de signer avant d'en avoir averti au préalable le Gouvernement des Pays-Bas.

Votre lettre datée le 22 Octobre, qui est le résultat d'une conversation que nous avons eu ensemble, et dans laquelle vous convenez qu'en effet il existe un contrat dans lequel le sultan de Riouw consent à céder à la Compagnie des Indes Anglaises un territoire situé à l'est de Malacca, éveille notre attention, d'autant plus, que vous nous en avez fait

une mystère, dans le temps que vous nous envoyâtes les copies des contracts.

Nous supposons Monsieur que lorsque le dit contract a été conclu et lorsque vous avez persuadé le sultan de Riouw à faire la cession mentionée, vous avez ignoré les relations qui subsistent entre le dit Sultan et le Gouvernement des Pays Bas. Et comme nous voulons continuer à traiter les affaires, dont nous sommes chargés par nos supérieurs, le plus amicalement et cordialement possible, nous avons l'honneur de vous informer en peu de mots: Que tout le royaume de Riouw, Johore, Pahang, après d'être révolté et avoir commis beaucoup d'hostilités contre nous, a été dans l'année 1784 entièrement soumis et conquis par la force des armes de la Compagnie des Indes, et donné par contract de 2 novembre 1784 comme bien feudal à son Altesse le Princ Alsoe, Padoeka Sri Sultan Mahmoed et ses ministres et que dans le même contract le dit Sultan s'est déclaré formellement lui et ses descendants vasseaux de la Hollande.

Il est inutile de citer ici d'autres articles du contrat, vu, qu'ils résultent tous de la déclaration de dépendance sus-mentionée et nous jugeons, qu'il doit vous suffire de savoir que c'est le change de la guerre, qui nous a procuré le droit, et qu'il doit être respecté par toutes les puissances, ainsi que cela s'est pratiqué relativement à toutes les possessions conquises par les Anglais dans les Indes.

Comme depuis ce temps aucune circonstance n'a eu lieu, qui aurait pu rendre nul le dit contrat, nous nous faisons un devoir Monsieur! de vous prier, de porter nos informations sur ce sujet officiellement à la connaissance de votre Gouvernement, pour pouvoir éviter un temps de malentendus, qui pourraient être la cause de beaucoup de désagréments entre nos Gouvernements.

Quant à nous, nous sommes obligés en notre qualité de Commissaires de vous déclarer Monsieur, que nous ne pourons pas permettre au Sultan de Riouw, Johore etc. de céder le moindre territoire de Riouw, Johore, Pahang etc. ou des isles voisins, qui ont fait partie du ci-devant royaume de Johore et Riouw.

Nous avons l'honneur d'être avec la plus parfaite considération

Monsieur!

Vos très humbles et obéissants serviteurs,

C. J. Wolterbeek.

J. S. Timmerman Thijssen.

Malakka le 31 Octobre 1818.

Farquhar heeft op dit schrijven den volgenden dag nog het onderstaande geantwoord:

Your letter of yesterdays date was received late this evening, and as the Chief Commissioner has signified his intention to depart to morrow morning, the shortness of the time precludes me from entering so fully in.... (*a*) thereto as the subject requires. In the meantime I desire to assure your Excellencies in explicit terms that the copies of treaties I had the honour to transmit you, embrace bona fide the whole of the different articles concluded by me with the eastern Rajahs, and that the ulterior arrangement (to which I imagine your letter refers) is a separate and distinct matter, and which did not even become a subject of discussion until my return to Malacca.

I purposely abstain from doing more at present, than soliciting your Excellencies attention and reconsideration of the circumstances immediately and intimately connected with the capture of this settlement in 1795, when it came into the British possession, the measures that were adopted at that time for giving entire and complete effect to the absolute independance of Sultan Mohammed at Riouw, Lingen etc. and that the exclusive control and heretidary possessions were secured to him by a pledge of British authority. No circumstance has since occured to invalidate such definitive negociation; it will therefore be obvious to your Excellencies that any references to arrangements respecting the former Dutch Company (which has long ceased to exist) have no relative analog to the present subjects and I may moreover add have hitherto formed no part of (....*b*....) our deliberations on the transfer of Malacca. The public documents which passed at the time I allude to, are still extant and to them I would individidually refer pending an appeal to our respective Governments.

It may be proper however previous to concluding this letter to draw your Éxcellenties attention to the 4th article of the treaty of commercial alliance existing between the British Government and the sultan of Johore and Pahang, in which it is expressly stipulated, that the latter shall not renew any obsolete or interrupted treaties with other nations, the pro-

(*a*) De copiist schreef hier „in *uply*".

(*b*) Het eerste woord van dezen tusschenzin kan ik niet lezen, die overigens luidt „... now necessary to be introduced into".

visions of which may in any degree exclude or obstruct the free trade of British subjects.

Malacca 1 Novembre 1818.

Bl. 404 noot 12. Zie het contract dd. 26—28 November 1818 bij *Netscher* bl. 254—257. Het werd gesloten den 26ⁿ en bezegeld twee dagen later. Netscher heeft het als bijlage XXXVII in zijn oorspronkelijken vorm doen afdrukken, doch onder mededeeling, dat de beëediging enz. op den 27ⁿ November 1819 plaats vond; ik vond echter in de stukken steeds den 28ⁿ vermeld.

Zie hier hoe, volgens een van Malakka te Calcutta aangekomen reiziger, het *Calcutta Journal* van 5 Februari 1819 Wolterbeek's bezetting van Riouw verhaalt (Wolterb. verz.):

Shortly after the restoration of the settlement of Malacca to the Dutch, intelligence by report from Penang reached the ears of the Commissioners, that our Government had in contemplation to form a settlement on one of the Carimons of which the Rajah of Lingen, the propietor of all that chain of islands had tendered a grant voluntarily through major Farquhar.

This seemed to cause their Excellencies much disgust and alarm, but with a view of being beforehand with us, and putting in a death blow to our plans, they hastened the dispatch of their expedition to Riouw, the Rajah of which is connected with the Rajah of Lingen by blood and possesses a controlling authority over him. Having succeded in compelling this chief to cede one half of his revenues and resign his government into their hands, the Dutch imposed terms on the other, which, though not exactly similar in all their details, made him at least acknowledge his vassallage, and admit their supremacy over all his possesions and dependencies, including the ancient country of Johore, and the famous golden settlement of Pahang, on the other side of the peninsular. A royal salute was fired at Malacca, on the receipt of this glorious intelligence, to announce to the settlement the succes and triumph of their... (*a*).

The expedition, above mentionned, was conducted by the first commissioner in person, rear-admiral Wolterbeek, and previous to his departure, a communication from their Excel-

(*a*) De copiist heeft hier geschreven „their *shcrncss*".

lencies, the Commissioners, was received by major Farquhar, couched in very high and menacing language, declaring their determination to consider the Rajahs of Riouw and Lingen, as their vassals and as such they say: «We will not permit either of them to cede one inch of ground to the English".

Bl. 404 noot 13. Het "manifest" dd. 25 Mei 1819 bij *Netscher* bl. 249—251.

" 404 noot 14. Het schrijven van Timmerman Thijssen dd. 3 Januari 1819 (W. V.) luidt aldus:

Waarde en Hooggeschatte Vriend!

Mijne vreugde te beschrijven, toen ik Uwe letteren ontving, wegens de zaken te Riouw is onmogelijk. Onze commissie is dus in alle opzichten honorabel geeindigd, en met en door UHEdG. ben ik teruggebracht tot den stand van eer en aanzien, waarvan dwalingen mijner jeugd mij eenmaal verwijderden, en die haat, afgunst en laster in Indië (echter en, bij God alleen bekend, onverdiend) mij bijna voor altijd deden missen. Ik ken Uwe vriendschap mijwaarts, en genoeg dat ik zeg, Uwe vriend is thans gelukkig, en zal nimmer vergeten, dat de edeldenkende baron Van der Capellen mij door mijne benoeming tot den post, welken ik nu bekleed, aan Vorst, Vaderland, Gade en Kinderen teruggaf, want in droefgeestige oogenblikken te Kedang Allang wilde ik dikwerf een leven eindigen, dat mij een last was geworden, omdat ik het beschouwde te zijn zonder eer! Ontvang mijne hartelijke gelukwenschingen met al Uwe verrichtingen; God hoop ik zegene UHEdG. verder en voere mijn vriend eenmaal gezond en gelukkig aan het verlangde gade- en kinderhart; (dit onder ons) mijn vrouwtje en ik in ons stil huiselijk morgengebed vergeten U nimmer aan het Opperwezen aan te bevelen, en worden onze smeekingen verhoord, dan drukt gij de lievelingen van Uw hart spoedig aan hetzelve, en eens met hen vereend, vergeet dan Uw vriend niet, die U als een broeder bemint. Mijn lot zal nimmer wezen Europa terug te zien (*a*); dan mijn zoon, die zich daar bevindt, beveel ik Uwe zorgen aan.

Ik heb volgens UHEdG. verzoek de Leewerik niet kunnen terugzenden naar Riouw; want moest dezelve gebruiken om bezit te gaan nemen van Perak. Ik vreesde den majoor

(*a*) De Gouverneur is den 14n Januari 1823 overleden.

Farquhar, die juist het geluk had, dat twee Compagnie's kruisers alhier arriveerden, zulks zoude gedaan hebben. Ik heb dus mijn ouden getrouwen Teunis gezonden met de zes duizend matten, en vier stukken kanon in twee prauwen, en hoop alles wel zal lukken.

Daar Walbehm (*a*) ons nu weder is afgenomen, verlang ik hartelijk, dat een paar goede jongelieden herwaarts worden gezonden, want Baumhauer (*b*) heeft geen assistentie genoeg; met Andriessen (*c*) gaat het wat beter, maar met De Wit (*d*) is het nog hetzelfde.

Het bewuste papier wegens Malakka is in mijn handen; dan het heeft mij moeite gekost, en had ik niet doorgetast, door den bij u bekenden persoon met arrest te dreigen, en aan UHEdG. op te zenden, indien hij langer uitvluchten gebruikte, dan had ik het niet machtig geworden. Ik zal het met eene secure gelegenheid zenden en verzoek vriendelijk het den Gouverneur te doen zien.

Ontvang waarde Vriend den oprechtsten nieuwjaarsgroet en zegenwensch van mij, mijn vrouwtje en alle aanhoorigen en geloof mij onveranderlijk te zijn .

Uwe Heilbiddende en oprechte vriend
J. S. Timmerman Thijssen.

Bl. 405 noot 15. Er is hier eene vergissing. Bedoeld wordt de op bl. 426—427 vermelde correspondentie, doch de brief van Moira (Hastings) is van 14 Januari 1820 (door Spengler juist vermeld op bl. 97), terwijl het antwoord van *Van der Capellen* de door Spengler wedergegeven dagteekening dd. 16 April d. a. v. draagt. In Moira's brief wordt enkel geklaagd over Timmerman's „indiscret language, which he hold on this occasion" nl. op het vernemen van Singapore's bezetting; doch Van der Capellen schrijft aan Moira:

„Votre Excellence sait que j'ai refusé la ratification du traité conclu par le gouverneur de Malacca avec les sultans de Salangore et de Rambou, parce qu'il avait été stipulé un monopole de l'étain en notre faveur; mais elle ne sait peut-être pas que ce même gouverneur a été fortement

(*a*) Een klerk bij den Raad van Justitie.
(*b*) De gewestelijke secretaris.
(*c*) Een commies.
(*d*) Een klerk op het gewestelijk bureau.

réprimandé pour avoir écrit au Roi de Siac une lettre dont l'esprit ne s'accordait point avec les sentiments d'amitié envers la nation anglaise qui doivent caractériser toutes nos démarches." —

Wat betreft den lof, die, volgens den aanhef van bl. 405, van Engelsche zijde aan Thijssen's tact werd toegebracht, ik heb hiermede op het oog een particulier schrijven dd. 25 Januari 1819 uit Malakka, hetwelk in het *Calcutta Journal* van 9 Maart 1819 werd opgenomen en aldus luidde (Wolterbeek-verz.):

Trade goes on in the usual way, with this difference, that there is no distinction paid to flags, the same duty being levied on goods (whatever bottoms they may be imported on) as were exacted from British ships, when our flag was flying.

Timmerman is quite the gay man, lives in a liberal style, and is very attentive to strangers. We have now the benefit of some American trade, which was before excluded (*a*), and unless new regulations make their appearance from Java (*b*), we see no reason why this place should not improve as a free port under the present system.

Bl. 406 noot 16. Namelijk om mede te deelen (B): "at what time and by what conveyance" bevelen naar Benkoelen werden gezonden "for the relieved troops at that station to proceed to a position whence they could be available for the purpose of garrisoning any post occupied by us in the states of Rhio, Lingen and Johore."

Bl. 406 noot 17. Men leest namelijk in Raffles verantwoording (B):

I request to state that I did not issue any order or official instruction on the subject, but in a private to Mr. Jennings I intimated my wish that the transports might return by that route. I did so on two considerations, first, because experience had shown that in the adverse moonsoon, which was then blowing in the bay, the best passage was likely to be made by that route, and secondly, because it would not only

---

(*a*) Wegens den oorlog tusschen Engeland en Noord-Amerika.

(*b*) Commissarissen hadden de vrijzinnige tariefregeling getroffen, ten einde „den handel op Malakka daardoor te zullen animeeren tegen den handel op Prince of Wales' eiland, totdat H. H. E. E. Commissarissen-Generaal, nader daaromtrent zouden hebben gedecideerd", leest men in Wolterbeek's Journaal.

be convenient for me to fall in with them, but in case of necessity to avail myself of their services.

This intimation to Mr. Jennings was to the best of my recollection dated after I had left Calcutta, at the Sand Heads, the beginning of December, and the letter was sent with my other private letters for Bencoolen to the care of captain Ashmore, who was then in Calcutta, and who I believe sailed from thence for the West Coast in January — it was received at Bencoolen in March.

Bl. 406 noot 18. Bij Boulger bl. 305 leest men over dezen troepenquaestie het volgende:

Raffles, on leaving Calcutta, and while still off the Sandheads, sent orders to Bencoolen for the relieved troops from that place to return to Bengal by the Straits of Sunda, so that he might fall in with them on his journey south of Malacca, and, in case of necessity, avail himself of their services. This arrangement was another proof of his forethought; but, as it turned out, his instructions did not reach Bencoolen until March, by which time the fate of Singapore had been settled. Raffles was called to account for this step of his in moving troops; but, in the pressure of other matters, and owing to the point not arising until after it had been decided to retain Singapore, the measure was condoned.

Wanneer men onder dit *condoned* moet verstaan, dat Raffles er niets verder na zijne verantwoording van hoorde, dan is dit niet juist. Want de brief dd. 22 Juli 1820 van den gouvernementssecretaris C. T. Metcalfe uit Calcutta luidde aldus (B):

I am directed to acknowledge the receipt of your letter of 31st ultimo, in reply to mine of the 10th July, on the subject of the directions which you issued regarding the disposal of the relieved troops at Bencoolen.

The Governor-General in Council desires me to observe to you, that His Lordship cannot consider that proceeding as justified by your explanation, and deeply regrets:

First. That you should have issued orders from the Port of Calcutta without the previous sanction of the Governor-General in Council; and

Second. That you should have done so, under any impression whatever of the expediency of the measure, without at the same time reporting the proceeding for the information of his Lordship in Council.

Op deze troepenbeweging hebben ook betrekking de volgende mededeelingen van den w^nd resident Farquhar dd. 7 April 1819 aan den Gouvernementssecretaris te Calcutta (B):

I have the honour to acquaint you for the information of the Most Noble the Governor-General in Council, that the remainder of the relieved troops from Bencoolen arrived here safe on the 30th. Ultimo, and that this garnison now consists of 4 companies of the 1sts battalion, 20th regiment, a detachment of 29 European artillery and 25 Golundauze (a).

En dd. 8 April 1819 (B):

I have the honour to acquaint you for the information of the Most Noble the Governor-General in Council that, the transports Cornwallis en James Scott having landed at this place the troops and stores embarked at Bencoolen, their Commanders have been directed to make the best of their way to Calcutta, communicating with the Port of Prince of Wales' Island in passing, in order that, that Government may if necessary avail themselves of the spare tonnage of these vessels to Bengal, where in conformity to the tenor of their charters they are only dischargeable.

Bl. 407 noot 19. Zie de acte dd. 6 Februari 1819 bij Netscher bl. 266 vv. en Raffles' proclamatie op dien dag bij Boulger bl. 313.

〃 407 noot 20. Zie de brieven bij Netscher bl. 269 vv.

〃 407 noot 21. Zie de brieven bij Boulger bl. 314—315.

〃 408 noot 22. Raffles zond namelijk het volgend schrijven uit Pinang naar onzen Gouverneur van Malakka (Wolterbeek-verz.):

To
His Excellency Timmerman Thijssen,
Governor of Malacca.

Sir!

I was on the point of addressing Your Excellency for the purpose of apprizing you of the establishment of a British factory at Singapore, when I received from the Governor and Council of this island a copy of the letter which Your Excellency addressed to him on the 10 instant with the documents therein referred to.

(a) Wat *Golundauze* zijn, weet ik niet.

I have now the honour fo inform Your Excellency, that in pursuance of instructions from the Supreme Government of British India, and by virtue of the authority vested in me as agent to the Most Noble the Marquis of Hastings K. G. etc. etc. Governor-General, by the commission of which I have the honour to inclose a copy in this letter, I have entered into and concluded a treaty and defensive alliance in the name and on behalf of the Governor-General with their Highness Sultan Hussein Mohammed Sjah, eldest son and legitimate heir and successor of His Highness the late Sultan Mohammed Sjah and Datoo Toomengoeng Sri Moharadja Abdul Rahman, Toemengoeng of that division of the, empire called Johore proper.

By the stipulations of this treaty, a British factory has been established at Singapore and the port and island placed under the protection of the British flag, but as the views ot our Government are strictly commercial and as I was earnestly desirous of avoiding collision with the subjects of our ally, His Majesty the King of the Netherlands, whom I understood to be established at Rhio, it has been provided by the treaty, and form a part of it, that the British government is no way bound to interfere with the politics of the adjacent states of Rhio, Linga etc. or to assert the Sultans authority beyond that portion of the empire, in which it is now voluntarily acknowledged.

From your letter to the Governor and Council of this island, it would appear that you have done me the honour of addressing a letter to me, which I have not yet received, in which you make a protest against the occupation of Singapore. I have perused with attention the documents to which you refer in your letter to the government of this island, and do not find in there any thing to effect or invalidate the arrangements I have made at that island; in the event therefore of any difference of opinion on this subject I beg leave to refer You to the immediate authority under which I act, and to request that You will do me the honour to transmit a copy of this dispatch to His Excellency the Governor-General at Batavia by the earliest opportunity.

I have the honour to be

Sir

Your Excellencies most obedient humble servant

T. S. Raffles.

Prince of Wales Island
the 17 Februar 1819.

Bl. 408 noot 23. Thijssen's brief, gedagteekend Malakka 3 Februari 1819, aan Wolterbeek luidde aldus (W. V.):

Hooggeachte Vriend!

Met verwondering zal mijn vriend deze letteren lezen, hoorende, dat Sir Thomas Stamford Raffles met den majoor Farquhar bezit heeft genomen van het eiland Singapore. Ik heb zeer omstandig over deze zaak aan Z. E. den Gouverneur-Generaal geschreven en twijfel geenszins of ZHEdG. zal UHEdG. daarvan visie geven. Intusschen weet, dat alles een spoedig redres vereischt, want indien mijne rapporten goed zijn, heeft zich de zoogenaamde erfprins Toekoe Long gesteld onder de protectie van de Engelschen; deze deugniet heeft sinds lang gezocht zijn broeder den sultan van Linga van den troon te storten en zal zulks misschien nu gelukken, daar hij zich heeft vereenigd met den moordenaar der Nederlanders te Palembang. De heer Koek (a) is sukkelende; anders zond ik ZEdG. naar Riouw. Ik hoop echter, dat de Resident met de versterking van 50 koppen en de twee kruisers, die ik hem heb gezonden, genoegzaam in staat zal zijn zich te verdedigen, en dat eene spoedige assistentie van land- en zeemacht de Indische vorsten zal doen zien, dat het Nederlandsch Gouvernement getrouwe bondgenooten weet te ondersteunen en meineedigen te straffen; ik zal hier niets meer bijvoegen, want ik weet, dat het lot van Malakka en onderhoorigheden en dat van Uw vriend UHEdG. ter harte gaat.

Ontvang, waardig vriend! de voortdurende verzekeringen van vriendschap van mijne goede vrouw, mij zelven en de geheele familie en wees verzekerd ik oprecht en met hoogachting ben

Hooggeachte Vriend!

Uw Heilbiddende vriend

J. S. Timmerman Thijssen.

Bl. 408 noot 24. De brief van Timmerman Thijssen, gedagteekend Malakka 21 Februari 1819, aan Wolterbeek luidde als volgt (W. V.):

(a) A. Koek, „Raad van Justitie, en zoowel bij den inlander, als bij het Gouvernement zeer gerespecteerd, bejaard man", schrijft Wolterbeek in zijn journaal ad 22 Augustus 1818, toen de overgave van Malakka nog niet had plaats gevonden. Na die overgave, werd Koek aangesteld tot „secunde" van den Gouverneur en tevens tot president van den Raad van Justitie te Malakka. Boulger schreef den naam onveranderlijk verkeerd *Kock*.

Waarde Vriend!

Mijne letteren van den 3[en] Februari zullen UHEdG. voorzeker zijn ter hand gesteld, en daardoor bekend zijn geraakt met mijne omstandigheden alhier. Ik kan UHEdG. niet genoeg betuigen de menigte oogenblikken van verdriet, die ik slijt; geen geldzucht bracht mij naar deze plaats; ik heb genoeg, gelukkig, om in stilte te kunnen leven; dus mijne wenschen waren enkel eer; en nu weet ik dikwerf niet, hoe te handelen. Ga ik te ver of doe ik te weinig, het zal altoos op mijn hoofd neerkomen. Had ik macht genoeg dan zoude ik niet in onzekerheid zijn, want op verzoek van onzen bondgenoot, dien wij assistentie beloofd hebben, wordt zijn land geïnondeerd, zoude ik geen oogenblik aarzelen, eerst in het vriendelijke de Engelschen te verzoeken weg te gaan, en zulks niet doende, met geweld weg te jagen; nu kan ik niets doen. — Goede God, hoe konde Koek zoo dwaas zijn Toekoe Long, dien hij zelf wilde gebruiken als een oproermaker, indien Radja Moeda en de Sultan geen behoorlijk contract wilden maken met het Nederlandsch Gouvernement, op zich zelven te laten; hij had dezen Prins òf moeten laten medeteekenen en voor hem zorgen, dan wel van Riouw verwijderen en naar Java zenden. — Nu, waarde vriend, het ligt er toe, en zorg toch ik dadelijk geholpen worde. Kan het zijn, kom dan mede, dan kunnen wij voorzeker nuttige plannen beramen. Uwe meerdere ondervinding, uwe meerdere jaren zullen mij tot nut zijn, want ik ben hier geheel alleen, en heb buiten Baumhauer niemand, doordien Parvé niet altoos in een en hetzelfde humeur is, en wezenlijk na de opofferingen, die ik voor hem gedaan heb, mij niet behandelt, zooals het behoort; zulks blijft echter onder ons (*a*).

Mijn vrouwtje en verdere familie vereenigt zich met mij UHEdG. op het vriendschappelijkst te salueeren en noeme mij met alle achting

Waarde Vriend!

Uwe Oprechte Vriend

J. S. Timmerman Thijssen.

Bl. 411 noot 25. Wolterbeek had hiermede op het oog de brieven van 23 en 26 Augustus 1795 door Couperus geschreven aan den sultan van Riouw en aan de regeering te Batavia, medegedeeld door Netscher bl. 239—240.

(*a*) J. A. Stein Parvé was te Malakka „Kollecteur van de in- en uitgaande rechten". Men verwarre hem niet met den schrijver D. C. Stein Parvé.

Bl. 411 noot 26. Wolterbeek bedoelt de sub 10 en 11 wedergegeven brieven. De brief van de Commissarissen is echter volgens de *Wolterbeek*-verzameling gedateerd, niet 28 October, gelijk in het verbaal staat, doch 31 October.

De verdiensten van den Engelsche Compagnie's zeekapitein *Ross*, door Wolterbeek een paar regels te voren genoemd, werden door de *Court of directors* dd. 17 Januari 1821 erkend met eene fraaie gratificatie: „Resolved, that as a mark of the court's favorable consideration of the highly important services rendered by Capt. Daniel Ross, of the Bombay marine, during the period of fourteen years, in which he conducted the survey of the China seas, and furnished many valuable charts, to be presented with the sum of fifteen hundred pounds (£ 1500)..."

The Asiatic Journal Vol. XI (London 1821) bl. 413. — In hetzelfde deel, doch op bl. 512, een uitvoerig rapport dd. 7 Februari 1819 van Ross betrekkelijk de opneming van Singapore.

„ 413 noot 27. Zie den brief sub 157 *Opvattingen*. Dit was niet het eerste bericht naar Holland over de zaak. De Gouverneur-Generaal had reeds bij brief dd. 25 Februari 1819 het departement van Koloniën de stichting gerapporteerd (verg. sub 39) en dd. 18 Maart hierover nadere inlichtingen verstrekt. Laatstbedoelde brief bij V. D. bl. 278 bijlage LXIV; dit schrijven vangt aldus aan, volgens het door mij geraadpleegde archiefstuk:

Ten vervolge van mijne secreete missive van den 25 February ll. n°. 1, heb ik de eer Uwe Excellencie bij deze te informeeren, dat nadere berigten door mij zijn ontvangen, omtrent de verrigtingen van den Heer Raffles, te Sinkapore, in het Rijk van Rio, Linga, Johor en Pahang, en welke berigten de vroegere geheel bevestigen.

Uit deze stukken is mij verder gebleken, dat de heer Raffles zijne handelingen wil doen voorkomen, als het gevolg .... enz.

Van Deventer laat echter dit begin zonder eenige aanwijzing weg, zoodat de brief aldus opent:

Uit de nadere berigten, bij mij ontvangen, omtrent de verrigtingen van den heer Raffles te Singapore, is mij gebleken, dat hij die wil doen voorkomen, als het gevolg .... enz.

Zulk een manier van overneming der officieele stukken komt mij niet zonder bedenking voor.

Bl. 413 noot 28. Zie het artikel in het *Asiatic Journal* van April 1821, dl. XI bl. 317 vv.

〃 414 noot 29. In de Indische brieven van 9 en 30 Juni 1818 in *Opvattingen* bl. 386 en 388 (*ov.* 46 en 48).

〃 414 noot 30. Zie *Opvattingen* bl. 389 (*ov.* 49).

〃 415 noot 31. Zie *Opvattingen* bl. 402 (*ov.* 62).

〃 415 noot 32. *V. D.* bl. 277.

〃 416 noot 33. Zie Elout's particulier schrijven dd. 9 Juni 1818 in *Opvattingen* bl. 410 (*ov.* 70).

〃 416 noot 34. Elout's bedreiging om Java eenvoudig te bezetten, vinden wij medegedeeld in ondervolgend opmerkelijk schrijven van den Nederlandschen ambassadeur te Londen, Fagel, dd. 11 October 1816, aan onzen minister van Buitenlandsche Zaken Van Nagell:

J'espére que le delai survenu dans la rétrocession de Java sera estimé *on your side of the water* à la juste valeur. Je conçois parfaitement que cela dérange Messrs les Commissaires, et cela les met dans une fausse position qui est toujours désagréable: mais je n'ai pas besoin de vous dire que le Gouvernement ici n'est pour rien dans tout cela, et n'a pas la plus légère intention d'éluder le Traité. Le fait est qu'avant la reception formelle des ordres, les employés Britanniques ne sont pas autorisés à faire la cession, et seraient même dans le cas d'être punis s'ils la faisaient. Pour ce qui est des chicanes et des prétextes au moyen desquels ils semblent disposés à différer cet acte, il faut considérer que quoique *chefs* à Java ils ne sont au fond que des *subalternes* ailleurs et que le désir de prolonger autant que possible leur existence politique (surtout sous le rapport de *la finance*) peut paraître de leur part assez naturel. Voilà ce que je me suis dit d'abord en lisant les lettres de nos Messieurs, et ce que lord Bathurst luimême m'a depuis lors donné à connaître avec sa candeur accoutumée. Je n'ai nul doute que d'ici à quelques semaines nous apprendrons que la prise de possession a été effectuée sans aucune difficulté. En attendant je suis enchanté de savoir l'expédition heureusement arrivée à sa destination. Mr. De

Capellen m'annonce d'autres lettres expédiées avant celles-ci par le brik (du Roi) le Spion et par le navire Britannique le Régent: mais elles ne sont pas encore arrivées et cela ne m'étonne pas car le navire qui a apporté celles-ci a eu un trajet singulièrement court, étant parti de Java le 2 Juillet et arrivé à Plymouth le 7 Octobre. Excusez toutes ces ratures et croyez je vous en prie à mes sentiments invariables.

H. Fagel.

Aprés avoir écrit ce qui précède, j'ai eu la visite de Mr. Goulbach, dont je vous rends compte dans mon rapport officiel: d'après la lecture, qu'il m'a faite des dépêches originales Anglaises, il me parait que le 28 les employés Anglais étaient occupés *in good earnest* à tout préparer pour effectuer la cession au moment où leurs ordres arriveraient. Ils se plaignent un peu dans leur rapport (entre nous s'il vous plait) de la vivacité de Mr. Elout, et elle perce dans ses lettres à moi, ce qui me fait craindre qu'il n'en soit de même dans son rapport officiel. Je vous envoie ci-joint tout ce que j'ai reçu de ces Messieurs avec prière de me le renvoyer. Je leur ai repondu par le Gén[l]. De Kock, au moins j'espère que mes lettres (envoyées hier à Portsmouth) seront arrivées à temps. La communication par.... *(een woord onleesbaar)* que Mr. De Capellen dit à la fin de sa lettre n'avait pas encore été faite par le Lieut.-Gouverneur, est sans doute celle qui a été adressée (suivant les depêches Anglaises) aux Commissaires le 28 Juin. Ces mêmes depêches disent que les ordres sont attendus de Calcutta *d'un moment à l'autre.*

Je vous écris tout ceci, mon cher Monsieur en confidence, comme vous vous en appercevrez assez au stile décousu de ma lettre, mais je n'ai pas le temps de la copier ou d'en écrire une autre. Dans le rapport Anglais (qui m'a été communiqué comme vous comprenez de la même manière) il est rendu un compte détaillé d'une des conférences qui doit avoir été un peu chaude, Mr. Elout ayant donné à connaître à la fin qu'en cas de besoin il y avait assez de troupes à bord de notre escadre pour PRENDRE L'ÎLE (*a*).

Bl. 416 noot 35. Zie *Opvattingen* bl. 382 vv. (*ov.* 42 vv.)

〃 417 noot 36. Zie *Opvattingen* bl. 407 (*ov.* 67).

〃 419 noot 37. Boulger bl. 319.

(*a*) In den brief dubbel onderstreept.

Bl. 419 noot 38. Boulger bl. 327.

" 420 noot 39. Het besluit dd. 25 Februari 1829 luidde aldus:

Gelezen de missives van den Gouverneur van Malakka dd. 1, 2, 3 en 6 Februari ll. N[os] 3, 4, 5 en 7 en van den Resident van Riouw dd. . . . . en 16 Februari ll. N[os] 2 en 4, alle betrekking hebbende tot eene poging, welke van de zijde der Engelschen schijnt te worden gedaan om eene bezetting op te richten ten oosten van Malakka en wel bepaaldelijk op het eiland Singapore, eene onderhoorigheid van het rijk van Djohor, Pahang, Riouw en Linga.

Blijkende uit deze eenigszins verwarde berichten, dat eene Britsche macht, onder aanvoering van den ridder Raffles en den majoor Farquhar zich tot het voorschreven einde naar Singapore heeft begeven, na vooraf eene vruchtelooze poging te hebben gedaan, om daartoe de toestemming van den Onderkoning van Riouw te verkrijgen.

Dat de Gouverneur van Malakka tegen deze handelingen heeft geprotesteerd bij eene missive door hem aan den Luitenant-Gouverneur van Benkoelen gezonden.

Dat hij den vorst van Riouw, Linga enz. heeft aangemaand om de Engelschen tegen te gaan, en hem daartoe de hulp der Nederlandsche Regeering heeft toegezegd.

En dat eindelijk de Gouverneur van Malakka het voor nuttig houdt, dat het garnizoen aldaar worde versterkt, ten einde bezettingen te kunnen afzonderen voor de kleine eilanden en posten in de straat gelegen.

Hierna wordt door den Secretaris van Staat, Gouverneur-Generaal, de hierna volgende nota gelezen, over den inhoud der ontvangen depêches van den Gouverneur van Malakka.

NOTA.

Uit de eenigszins verwarde berichten, door den Gouverneur van Malakka ingezonden, blijkt het bijna met zekerheid, dat eene Britsche macht onder aanvoering van den heer T. S. Raffles en den majoor Farquhar voet aan wal gezet heeft op het eiland Singapore.

Dit eiland is eene onderhoorigheid van het rijk van Linga, Djohor, Pahang, Riouw, enz.

Met den Sultan van dit rijk heeft het Nederlandsche Gouvernement den 26[n] November 1818 een tractaat gesloten.

Bij dit tractaat is het vorige van den 10[n] November 1784 vernieuwd, en mitsdien heeft de Sultan evenals voorheen erkend te zijn een vassal van Z. M. den Koning der Neder-

landen, en zijn rijk te bezitten als een wettig en onsterfelijk leen der Nederlanden, evenals zijn vader hetzelve bezeten had.

Het tractaat van 1784 is nimmer vernietigd of veranderd en de *status ante bellum* was op hetzelve gegrond.

De daad van den voormaligen Gouverneur Couperus, die gezamentlijk met de Britsche autoriteit te Malakka, in 1795 Riouw aan den Sultan afgestaan heeft, is nimmer door het Gouvernement gehomologeerd of goedgekeurd, en is diensvolgens nul en van geene waarde.

Uit krachte van het tractaat tusschen Zijne Britannische Majesteit en den Koning der Nederlanden gesloten den 13n Augustus 1814, is Malakka aan het Nederlandsche Gouvernement overgegeven.

Het spreekt vanzelve dat tot Malakka behooren, alle de onderhoorigheden van dat Gouvernement, zooals dezelve vóór den oorlog met Engeland daaronder behoort hebben. Het rijk van Riouw, Linga, Djohor, Pahang, enz. is te voren aan het Gouvernement van Malakka onderhoorig geweest. Diensvolgens moet het ook nu wederom gecenseerd worden, het lot van Malakka te volgen. En men kan aan geene vreemde mogendheid het recht toekennen, zich meester te maken van, of eene bezetting te leggen op het grondgebied van dat rijk.

Wij zien dit evenwel nu gebeuren. Men verzekert ons, dat Singapore door de Engelschen bezet is, dat de majoor Farquhar zich bij den Onderkoning te Riouw vervoegd en hem den afstand van een gedeelte van het grondgebied gevraagd heeft. Dat de Onderkoning van Riouw op grond van de met de Nederlandsche regeering aangegane verbintenis, zijn aanzoek heeft van de hand gewezen, waarop evenwel de Majoor van Riouw naar Singapore zoude vertrokken zijn.

Wat kan hem hiertoe de bevoegdheid geven?

De brieven van Commissarissen tot de overneming van Malakka, leeren ons, dat de majoor Farquhar op naam der Engelsche Oost-Indische Compagnie, een zoognaamd tractaat heeft aangegaan met den Sultan van Riouw, Linga, enz. in Augustus jl., dus zeer korten tijd vóór de bezitneming van Malakka, en toen men wist dat dezelve eerstdaags moest plaats hebben.

Behalve nu dat de Sultan niet de bevoegdheid had een zoodanig tractaat te sluiten, of liever dat dezelve alle kracht van zelve moest verliezen, na de teruggave van Malakka, daar

de Sultan nimmer als een onafhankelijk vorst kan beschouwd worden, heeft hij zelve dit stuk herroepen bij het 22e en 23e artikel van het tractaat van November 1818, alwaar het volgende woordelijk staat: Art. 22. «Zoo is het, dat de Sultan zich verbindt dit Rijk te houden in zijn geheel, zonder daarvan ooit iets af te staan, aan eenige andere mogendheid, buiten toestemming der Hooge Regeering, gelijk alsmede de Sultan met geene andere natie, hoe ook genaamd, eenig tractaat zal mogen aangaan, zonder goedkeuring van de Nederlandsche Hooge Indische Regeering daartoe verkregen te hebben.'' En Art. 23. «En worden eindelijk bij dit tractaat vervallen verklaard alle vorige tractaten, zijnde dit het eenige nu van kracht."

Dit tractaat is door den Onderkoning van Riouw en den Toemengoeng van Djohor, plechtig in naam des Sultans op den Alcoran bezworen.

Uit dit bovenstaande blijkt genoegzaam, dat wij gegronde redenen van klachten hebben tegen de handelingen van de Britsche autoriteiten.

Indien zij tot hetgeen zij deden, gemachtigd zijn door den Britschen Gouverneur-Generaal, moet men veronderstellen, dat deze niet van den waren staat van zaken onderricht is.

Het is belangrijk hem daarmede bekend te maken, en met aandrang te verzoeken dat de gegeven bevelen herroepen worden.

Het is ook noodig dat de geheele zaak ter kennis gebracht worde van ons eigen Gouvernement in Nederland.

De heer Timmerman Thijssen schijnt in dit alles rasch en zonder behoorlijk overleg gehandeld te hebben, zooals hij ook het Gouvernement niet in staat gesteld heeft den waren staat van zaken te beoordeelen. Hij had meer volledige informatiën moeten inwinnen. Zijne voorstellen zijn ook niet aannemelijk. Wij moeten, hetgeen wij bezet hebben, door de noodige macht tegen de aanvallen van allen en tegen de woelingen der Inlanders beveiligen. Wij moeten door onze bedaarde houding, met eene goede macht ondersteund, het behoorlijk ontzag voor de Nederlandsche regeering inboezemen. Geene dadelijkheden behooren door ons gepleegd te worden, evenmin als door onvoorzichtige handelingen of geschriften daartoe de minste aanleiding van onze zijde behoort gegeven te worden. Geene plaatsen op welke wij tot dusver geen bezettingen gehad hebben, moeten zonder klaarblijkelijk nut of zonder noodzalijkheid daarmede voorzien worden. Het is

evenmin mogelijk als het raadzaam zijn zoude alle punten in de straat Malakka, Singapore enz. te bezetten, of op dezelven de Nederlandsche vlag te planten. Onze vestiging op Riouw en wellicht hierna nog op Linga moet voldoende geacht worden, en indien de beambten of krijgsbenden der mogendheid, met dewelke ons Gouvernement in de beste verstandhouding is, zich veroorloven zich op onbezette plaatsen van ons grondgebied in die streken neder te zetten, en na aanzegging van onze zijde zich niet verwijderen, moet daartegen formeel geprotesteerd, en voorts de klachten daartegen bij het Hooge Gouvernement in Bengalen en in Europa gebracht worden.

Deze gronden behooren gevolgd en de Gouverneur van Malakka behoort daarmede voorzichtiglijk bekend gemaakt te worden. Dit is noodzakelijk, om alle kwade gevolgen voor te komen, dat niet wederom als in vorige eeuwen de Indische Gouvernementen bestendig in de wapenen tegen elkanderen opkomen, terwijl onder de Gouvernementen zelve in Europa de volmaaktste vrede heerscht. Wij moeten van onze zijde niet gedoogen de handelingen, die de heer Raffles zich in Palembang veroorloofd heeft en waartegen wij met een goed gevolg bij zijn eigen Gouvernement gereclameerd hebben.

Uit de brieven van den Resident van Riouw kan verondersteld worden, dat de Toemengoeng van Djohor zich met de heeren Raffles en Farquhar naar Singapore begeven heeft, en hem behulpzaam is in het uitvoeren hunner voornemens. Deze is ondergeschikt aan den Sultan, heeft mede als zoodanig het tractaat geteekend en bezworen. Hij dient dus over zijn gedrag onderhouden en aan zijn plicht vermaand te worden.

Alle deze consideratiën zouden tot de volgende besluiten kunnen leiden:

1°. Den Gouverneur-Generaal van Britsch-Indië de ontvangene berichten mededeelen, met eene beknopte opgave van den staat van zaken en de gronden van ons recht op het rijk van Riouw enz., en dringend verzoek zoodanige bevelen te willen geven, waardoor de bemoeienis omtrent plaatsen middellijk of onmiddellijk onder de Nederlandsche regeering sorteerende, voortaan worden nagekomen, en de goede verstandhouding bewaard, die wij van onze zijde zooveel mogelijk trachten aan te kweeken.

2°. Den Gouverneur van Malakka onder het oog te brengen de wijze waarop het Gouvernement verlangt dat voortaan de

zaken door hem en zijne onderhoorigen worden behandeld, en het oogpunt waaruit hij dezelve moet beschouwen; hem te kennen geven dat het Gouvernement in dit geval meer volledige en meer zekere berichten van hem had verlangd te ontvangen.

3°. Den Gouverneur van Malakka te gelasten nauwkeurig te onderzoeken op welke plaatsen zich eene Britsche macht heeft gevestigd, en indien hij met volle zekerkerheid mocht ervaren, dat zij eene plaats, tot de onderhoorigheden van den Sultan van Riouw, Linga, enz., behoorende, hebben bezet, naar derwaarts een vertrouwd en bekwaam persoon af te zenden met eene beleefde missive aan de hoogste autoriteit aldaar, houdende kennisgave dat de plaats, waar zij zich bevinden, behoort tot de bezittingen van den Sultan van Riouw enz., vassal der Nederlanden; en dat hij dus verwacht dat zij dezelve na deze kennisgave zullen verlaten met verderen last aan den overbrenger dezer missive om, wanneer in de ontruiming zwarigheid gemaakt wierd, daartegen in naam der Nederlandsche Hooge Indische Regeering ten sterkste schriftelijk te protesteeren, en naar Malakka terug te keeren.

4°. Den Gouverneur van Malakka te gelasten het gedrag van den Toemengoeng van Djohor te onderzoeken en hem op eene gepaste wijze zijne verplichtingen onder het oog te brengen.

5°. Zoodra de moesson het zal toelaten eene gewapende zeemacht naar Malakka te zenden, om zich in die wateren te vertoonen, en de Inlandsche Vorsten aan hunne verplichtingen te herinneren; voorts het garnizoen van Malakka en Riouw op eene goede sterkte te houden.

6°. Van deze geheele zaak kennis te geven aan den Minister van Koloniën.

Waarop gedelibereerd zijnde, is, naar aanleiding van de voordracht van den Secretaris van Staat Gouverneur-Generaal,

Goedgevonden en verstaan:

Eerstelijk enz. [volgen zes artikelen, gelijkluidend met de hiervoren vermelde zes punten.]

Bl. 420 noot 40. **Ross schreef dd. 6 Maart 1819 aan Farquhar (Bg. bl. 317):**

Dear Sir! On my way down the Straits I called at Malacca, and think it but right that you should be acquainted with my

having learned from undoubted authority that the Governor of Malacca, about eight days ago, sent of a despatch to Batavia, recommending very strongly that a force should be sent up to seize the party now at Singapora, and urging the facility with which such a measure may be accomplished when they are not to receive reinforcements immediately. My authority is very good, and, had I not determined on calling here, I was about to take up a prow to convey the above information to you. It would appear to be from some information which the Governor received by a Malay ship from Penang, which induced his immediately sending off to Batavia.

Bl. 420 noot 41. Farquhar's schrijven dd. 6 Maart 1819 aan Gouverneur Bannerman luidde aldus (Bg. bl. 316—317):

Honble. Sir, — I consider it an indispensable part of my duty to transmit for your information by an express prow the enclosed copy of a letter which I have just received from Captain D. Ross, commanding the Honourable Company's ship *Discovery*, containing intelligence of a very extraordinary and important tendency. As you are fully acquainted with the strength of the party at present doing duty here, I feel assured that you will adopt such measures as you conceive the nature of Captain Ross's report and the urgency of the present case may demand. In the meantime I have only to say that every thing here shall be held in readiness, as far as our means will admit, to resist any hostile attack on the part of the Batavian Government. We are at present much in need of a supply of money, and have no means of procuring any here.

" 420 noot 42. Bannerman antwoordde namelijk uit Poeloe Pinang dd. 16 Maart het volgende (Bg 317—318):

Sir, — I have the honour to acknowledge the receipt this day of your letter of the 6th instant.

The intelligence you have thought it your duty to communicate to me, although very important, you must have been well aware could excite no surprise in my mind, in as much as you were personally and distinctly apprised by me before you quitted this island, that you were proceeding in an undertaking which was in violation of the orders of the Supreme Government, and which would expose you to a hostile attack from the Netherlanders.

I have now, therefore, to enclose for your information

copies of two important letters lately received from the Supreme Government on the subject of the Dutch occupation of Rhio, and a copy of the correspondence which passed between Sir Stamford Raffles and myself after his arrival from Singapore.

Although it is not the province of this Government to furnish you with any instructions, yet a perusal of the enclosed documents may serve to guide your judgment, how far you will be justified in shedding blood in the maintenance of your post, and particularly after the communication made to the Netherlanders by the Chiefs of Johore and Singapore, which will certainly induce them to consider every resistance on your part as adding violence to injustice.

The Honourable Company's cruiser *Nearchus* and hired brig *Ganges* will afford your ample means for removing your party from Singapore in the event of such a measure becoming, in your judgment, proper and necessary; but I have distinctly to acquaint you that you must not expect any reinforcements from this Government until a reply is received from the Governor-General in Council, as it is the decided conviction of this Government that any force from this island could not oppose the overpowering armament at the disposal of the Batavian Government, and would only widen the breach which the late proceedings at Singapore have made between the British and Netherlandish authorities.

Another European officer, however, and a further supply of cash, equal to the payment of your detachment for two months, shall be forwarded by the very first opportunity.

I have also to acquaint you that your letter conveying the recantation of the chiefs of Johor and Singapore, as well as your present letter, shall be transmitted to the Supreme Government immediately.

In conclusion, I must beg particularly to apprise you that after the receipt of the present information respecting the views of the Governor-General and the sentiments of this Government, you will not be justified in the measure of shedding blood by pleading hereafter that your honour as a soldier compelled you to make resistance. As a soldier, I must unequivocally declare to you that your personal honour is in no degree implicated in the present occasion to render the shedding of blood necessary.

Bl. 420 noot 43. Ofschoon de correspondentie bij Boulger voorkomt, meende ik haar te moeten weergeven, daar toch

vele lezers dezer *Bijdragen* in Indië het werk niet bij de hand zullen hebben en overigens de brieven voor de kenschetsing der treurige geschiedenis inderdaad te typisch mogen geacht worden. Bannerman's uitvoerige rapporten dd. 14 en 16 Maart 1819 naar Calcutta zijn ook zeer belangrijk (Bg. 320 vv.), doch wij zullen er den geest van kennen door onderstaand schrijven dd. 17 Maart 1819 aan onzen Gouverneur te Malakka (Bg. 316):

Information having reached me that the Netherlanders' Government of Java are, it is strongly believed, preparing to send up a force with orders to seize the English detachment posted at Singapore under the command of Major Farquhar, I conceive it is a duty I owe to you, as much as to myself, to apprise you immediately, that the whole subject respecting the occupation of that island was referred by me to the Most Noble the Governor-General on the 17th ultimo, and that his Lordship's reply may be expected before the expiration of twenty or thirty days from this date.

Pending this reference therefore, motives of humanity, I hope you will allow, as well as the undoubted duty of preserving undisturbed the very friendly relations subsisting between our respective countries, call upon us to adopt ourselves and to recommend to the Netherlands Government of Java the same moderation and goodwill as have hitherto attended the transactions between your Government and mine. With this view I have a right to expect that you will join your best endeavours with mine in deprecating any such violent measure on the part of the Java Government as would lead to a cruel effusion of blood and excite a collision between Great Britain and Holland.

I am the more induced to make this appeal to you as Sir Stamford Raffles is not under the control of this Government, and I am really unacquainted with the nature of the reply he may have returned to your communication of the treaty existing between your Government and the kingdom of Rio, etc. —

Bl. 421 noot 44. Bl. 221 mijner jongste verhandeling over Sumatra's Westkust (*ov.* 17).

" 421 noot 45. Dat de Engelsche bladen zich ook natuurlijk niet onbetuigd lieten, blijkt o. a. uit het *Calcutta Journal* van 19 Maart 1819, overgenomen door de *Times* van 7 September 1819, waarin men het volgende leest:

Singapore.

On the 4th of February, 1819, a treaty was concluded by the Honourable Sir Stamford Raffles, as Agent to the Governor-General, with the Sultan of Johore, and the Tomongong of Singapore, in virtue of which the British flag has been planted on the ruins of the ancient capital of Singapore, where a Residency has been established under Major Farquhar, late in charge of Malacca.

This post seems admirably chosen with regard to geographical position, which, we have no doubt, will, in the course of a short period, give it very great commercial and political importance. It possesses the complete command of the Straits of Malacca and of Rhio, and is happily situated for the refitment, or if necessary the protection of our China- and Country-trade, the track of which is along the front of this settlement at the distance of only five miles. The bay is well known to our eastern navigators, and a survey of it has lately been made by Captain Ross, of the Honourable Company's Marine, from which it appears, that it is easy of approach by day or night, free from all hidden danger, capacious, affording excellent anchorage, and well protected in all weathers. Good water is abundant and easely procured, as well as plentiful and cheap supplies of fish and turtle. The native population of the island is not numerous at present, but the industrious Chinese have already found their way into the interior, and in order to reap the riches of its produce, do not hesitate to undertake the labour of clearing the surface of a soil which cannot be surpassed in luxuriance by that of any of the Malay islands.

We believe and earnestly hope that the establishment of a settlement under such favourable circumstances, and at a moment when we had every reason to fear that the efforts of the Dutch had been successful in excluding us altogether from the Eastern Archipelago, will receive all the support which is necessary to its progress, and that by its rapid advance in wealth, industry and population, which in their establishment and development form the most honourable monuments of statesmen, it will attest hereafter the wisdom and foresight of the present administration, and its attention to the commercial and political interests of our country.

We congratulate our Eastern friends, and the commercial world in general, on the event which we this day report to them. They will rejoice in our having occupied the position

which was required as a fulcrum for the support of our Eastern- and China-trade and from whence we can extend our commercial views and speculations. The spell of Dutch monopoly, so justly reviled and detested, and which had nearly been again established, has been dissolved by the ethereal touch of that wand which broke in pieces the confederacy that lately threatened our continental possessions; and while we are indebted to the noble ruler of these dominions for the peace an security of our homes, we have not the less reason to admire and applaud the extensive foresight by which another and a nearer link has been added to connect us with China, and by which our Eastern commerce has been secured.

Eenige dagen te voren, namelijk 1 Maart 1819, had resident Farquhar te Singapore ondervolgend officieel rapport gezonden aan den Algemeenen Secretaris te Calcutta (B):

As the Honourable Sir Thomas Raffles has no doubt transmitted through you to the most Noble the Governor-General in Council every requisite information relative to the Establishment formed by him on the Island of Singapore, I have at present only the honour to state that in pursuance of the instructions contained in your letter to my address under date the 28th of November last, I assumed charge of the new settlement of Singapore on the 6th Ultimo, since which period every thing has gone in the most prosperous manner. Inhabitants are flocking in from every quarter notwithstanding the very active and I may add oppressive measures which have been adopted by the Dutch Government of Malacca in order to put an entire stop to all intercourse with Singapore; indeed had the two nations been in a state of open warfare the restrictions imposed by the Dutch could scarcely have been more rigid than they are at present.

The climate here is, as far as we have yet experienced, extremely healthy and the settlement possesses every other advantage likely to render it a most flourishing colony.

In een door Farquhar gezonden rapport van 8 April 1819 leest men wijders (B):

It affords me the greatest satisfaction to be able to acquaint you for the information of the Most Noble the Governor-General in Council that this settlement continues in population beyond my most sanguine expectations, and that it promises fair, if duly supported, to become a place of very considerable commercial as well as political importance.

En Raffles zelf gaf uit Singapore dd. 22 Juni 1819 het volgende van geestdrift voor zijne stichting tintelend bericht (B):

I have the honour to report for the information of the Most Noble the Governor-General in Council that I arrived at this port on the thirty first ultimo on my way to Bencoolen.

The progress and success of the Establishment has in every respect been most satisfactory. The port has already become the general resort of the native trader, and the population of the place has encreased beyond my most sanguine expectations. The enclosed abstract of arrivals will shew that during the first three months, no less than one hundred and sixty seven vessels entered at the port of Singapore (exclusive of small prows from Rhio), upwards of a hundred of which arrived in one day and the population which has already accumulated under the protection of our flag is estimated to exceed five thousand souls.

The effect of this rapid influx of trade and population has been most sensibly felt in the abundance of provisions and supplies of every description, and in the facility of obtaining labour for every exigency of the Settlement.

His Lordship in Council will perceive from the enclosed report that these advantages have enabled Major Farquhar to carry into effect all the immediately important objects directed in my first instructions and to put the place in a respectable state of defence. In addition to the position first occupied by our Establishment, a considerable space has been cleared in every direction for the accomodation of the Native and European inhabitants as well as for military purposes; an extensive Chinese town has been marked out on the opposite side of the river, and the Bugguese have established themselves in consirable numbers on the margin of the Eastern bay, near which His Highness the Sultan has also fixed his residence. Ample space has been preserved in the most favourable situation for the cantonments etc., in front of which and on the sea-face batteries, calculated to mount twenty eight guns have been constructed. The old lines of Singapore extending from these batteries round the hill between fifteen and sixteen hundred yards in length have also been cleared of jungle and rendered partially defensible throughout...... (*a*)

(*a*) Volgen eenige alinea's over versterking der plaats.

It is equally satisfactory to me to have it in my power to report that the most perfect harmony and confidence have continued to exist in our relations with his Highness the Sultan and Tummungung, of the warmth of whose attachment and devotion to our interests, which they justly consider identified with their own, I feel it difficult to express an adequate idea; of this and of the general confidence reposed in us, I cannot perhaps adduce a stronger proof than the unexampled encrease of the population and the eagerness with which settlers have crowded from all the neighbouring states.

But it is not merely in these and other local advantages that the effect of our establishment in these seas has been felt — it is my duty to bring to His Lordship's notice, the highly gratifying and satisfactory manner in which it has been hailed by the chiefs and people of the surrounding states, and the general impulse which it has given to that spirit of commercial enterprize and just independance, so essential to their prosperity and improvement, but which it was the policy of our rivals to subdue and repress. Not less remarkable has been the effect produced on the general tone and pretentions of the Dutch authorities, which in appearance at least, have become more moderate and consistent with the amicable relations subsisting between the two countries.

On my arrival at Singapore I found ambassadors and chiefs had arrived from most of the Malay States, conveying congratulations on our establishment and courting our alliance and protection.

From Tringano I found in the harbour one of the Sultan's vessels which His Highness had dispatched with rice and other suplies immediately on hearing of our establishment; this state is one of the most important on the Eastern side of the Peninsular and has hitherto escaped the influence of the Dutch; the Sultan and principal chiefs availed themselves of this occasion to express their anxious desire to cultivate a more intimate and closer connection with our Government. The same anxiety has been expressed on the part of the chief of Kalantan, a rising and flourishing state lying between Tringano and Siam. The people of these countries seem to consider the British alliance and protection essential to their interests and prosperity.

Communications had also been received from Cambodia, a country now subject to the general control of Cochin China, but under the immediate authority of a chief in close alliance

and amity with the Sultan of this place with which there is a constant commercial intercourse.

From Borneo I found here an ambassador of rank and respectability specially deputed from Pontiana and who was also the bearer of communications from other states. From Siak one of the principal chiefs, nearly connected with the Government of Jambi, had waited several weeks for my arrival in the hopes of obtaining our consent to an establishment in that quarter, and an ambassador of rank brought letters to myself and Major Farquhar from the Sultan and other chiefs of Siak soliciting our protection.

From these and other sources of information it would appear that a feeling of reliance on the British Government is general throughout the Malay States, that such as are still free, look to our protection as the only means of preserving their independance, and those which have recently been compelled to submit to Dutch authority, look anxiously to an opportunity of relieving themselves from the restrictions with which their commerce has been fettered; so strongly does this disposition prevail in such of the Bornean States as have recently falled under this influence that the situation of the Dutch Establishments in that quarter appear to be extremely critical and to require either a national increase of force or an entire change of system.

Under these circumstances I felt it essential to be extremely cautious in my communications with the deputies of these States, in order to prevent the possibility of misconception as to our objects in forming an establishment at Singapore, or undue expectation of assistance or interference on our part — either in their own internal politics or in their relations with the Dutch Government.

I have therefore received these communications simply as marks of polite attention to the British Government, and have in consequence declined giving any answers whatever to the letter which have been delivered. I have endeavoured to preserve a due confidence in our Government, but have withheld any assurances or expectation that can in any way involve us beyond the immediate interests of the station we have occupied or lead to a departure from the principles and policy contemplated by His Lordship in it's establishment.

On the same principle and in the same spirit, have our more immediate relations with the states of Johor been conducted; and, although this cautious reserve on our part,

instead of producing a corresponding policy on the part of the Dutch, may have enabled them to exert an influence over those States, prejudicial to the rights and interests of the legitimate authority, I am not aware that anything has occured in the smallest degree, affecting the original grounds on which our establishments was formed, and I feel confident that his Lordship will approve of the neutrality and moderation which has been uniformly observed.

I am aware that every exertion has been made by the Dutch authorities to obtain declarations and documents in favour of their own pretentions, and that they have not been very scrupulous in the means, but until I am made acquainted with the precise arguments which they may have thought proper to employ, I refrain from any attempt to meet them; it is proper however that in the meantime his Lordship should be acquainted with the general line of conduct they have been and are still pursuing, and the consequences that have resulted from their measures as far as they have come to my knowledge.

At Rhio every endeavour appears in the first instance to have been made to influence the Rajah Mooda to oppose our establishment, and it is asserted I have reason to believe with truth, that he was even called upon by the Governor of Malacca to make an attack on the place. In this object they failed and the Rajah Mooda having no inclination to commit himself to the British Goverment or to adopt the views of the Dutch, has since become so disgusted with their oppressive measures as to abandon the place and retire to Lingen; a special commissioner however (Captain Elout, son of the late first Commissioner General) has recently been sent from Batavia to Lingen for the purpose of inducing the Rajah Mooda to return to Rhio. In this object he has not yet succeeded and he has now come to Rhio, where in addition to the measures previously pursued, it is stated that the Dutch have occupied the Rajah Mooda's fort, and taken upon themselves the sole management of the place. (*a*)

(*a*) Volgens Netscher bl. 262—263 was de loop van de zaak des Onderkonings, genaamd Radja Djafar, aldus geweest. Krachtens art. 5 van het op bl. 404 vermeld contract van 26 November 1818 moest deze zorgen voor de voltooiing en het onderhoud van de aan te leggen fortificatiën te Riouw, verder dat een verblijf voor den resident en eene kazerne voor de militairen gebouwd werd, en dat aan het garnizoen, tegen redelijke betaling, hunne levensbenoodigdheden verstrekt werden. — De Onderkoning kwam niet alleen deze bepaling niet na, doch

In order to strenghten their cause they have attempted to compel a public acknowledgement of the Rajah of Lingen as Sultan of Johore, and have even proceeded to the extremety of arresting and confining the persons of those who were unwilling to make this acknowledgement. This fact has been forced upon our attention by a representation made to us by the Tummungung in consequenee of the arrest of several persons of destination connected with this place, and I have the honour to enclose copie of the correspondence to which it has led, from which His lordship will perceive, that the native authority has been entirely superseded, and that such is the general feeling with regard to the proceedings of the Dutch that the place is likely to be soon deserted by its remaining inhabitants. (*a*) The Toonkoo Pootre alluded to

---

de inlandsche vorsten gingen voort de bevolking te knevelen en het beheer der inkomende en uitgaande rechten bleek aan groote moeielijkheden en onnauwkeurigheden blootgesteld. Om in een en ander verbetering aan te brengen, werd de kapitein C. P. J. Elout in 1819 naar de eilanden van Batavia in commissie gezonden; hij wist den Onderkoning te bewegen tot den geheelen afstand van de administratie der middelen, van welker opbrengst de helft aan het Inlandsch bestuur zou worden uitgekeerd, onder verzekering van een vastgesteld minimum; ons bestuur zou dan voor het opzetten van de bij art. 5 bedoelde gebouwen zorgen. — De Onderkoning gevoelde zich echter vernederd door niet zelf het beheer over de inkomsten des lands in handen te hebben, waarom hij naar Linga uitweek en eene houding aannam, die den Gouverneur van Malakka aan de regeering te Batavia deed schrijven, dat Radja Djafar ten oorlog zich uitrustte.

Het gevolg was, dat de schout-bij-nacht Wolterbeck, die zich in de wateren van Palembang en Banka bevond, vergezeld van Elout, met de korvetten Venus en Galathea naar Linga en Riouw zich begaf en dd. 7 April 1820 eene nadere overeenkomst met den Onderkoning aanging.

(*a*) De correspondentie, waarvan de rede is, laat ik hieronder volgen (B). De resident Farquhar te Singapore ontving een schrijven van den Toemengoeng aldaar luidende:

„The following are the particulars of what has taken place with regard to the people of this place. I sent a vessel to bring stores belonging to me which were at Rhio. Information of this was given to the Shahbander of Rhio, who gave his permission and the articles were put into the vessel by my men. After this however the Dutch came and seized upon them, as well as five guns belonging to the Sultan (namelijk de sultan *van Raffles*) which were in the interior. They then called upon Intje Wan Saban, the brother of Intje Talib and Intje Wan Abdullah, the son of Toonkoo Hussman and asked the former: „„Which is the superior, the Rajah of Lingen or the Rajah of Singapore"”; to which he replied: „„Truly the Rajah of Singapore is the superior, the Rajah of Lingen is inferior"”. On this the Dutch said he had committed abuse and immediately placed him in confinement. They then asked Intje Wan Abdullah: „„Which do you follow the Rajah of Lingen or the Rajah of Singapore?"” to which he replied: „„They were the same to him, the Rajah of Lingen was a great man and so was the Rajah of Singapore"”. This the

in the letter from Rajah Dris is the widow of the late Sultan Mohammed, in whose possession are the regalia of the Empire. Many attempts have been made (*door de Nederlanders*) to obtain them for the Rajah of Lingen (*namelijk den Nederlandschen sultan*) which have hitherto proved ineffectual. Her dispositions is understood to be favourable to the legitimate sovereign (*hier wordt natuurlijk bedoeld de sultan van Raffles, toekoe Long*), but unless she succeeds in carrying into effect her intention of quitting the place, it is possible she may compelled to enter into the vews of the Dutch. To prevent this his Highness the Sultan has repeatedly urged our concurrence in his proceeding to Rhio in person for the purpose of bringing her away, but apprehensive that such a measure might involve us with the Dutch, he has been persuaded to relinquish the idea, and has been satisfied with an opportunity, which we have had it in our power to afford him, of communicating with her and ascertaining her sentiments. (*a*)

Dutch said was also a crime and they seized and confined him likewise. This is what I wish to communicate." — Resident Farquhar interpelleerde over de inbeslagneming der goederen den Radja van Riouw of liever zijn vertegenwoordiger Radja Dris, „who is now the acting chief authority, the Raja Mooda having quitted the place some time for Lingen", berichtte Farquhar dd. 22 Juni 1819 aan Raffles: In dat zelfde bericht stond nog de volgende mededeeling: „Authentic information has been just received that the Dutch flag has been lately hoisted at the residence of the Rajah Mooda of Rhio in Poolo Pengingate." — Radja Dris antwoordde aan Farquhar als volgt:

„Our friend's letter has been duly received, but with regard to the particulars to which it refers, we can assure him that we are utterly ignorant of them; we take no part in the proceedings of the Dutch at Tanjong Penang, for we ourselves have been placed in great fear as they wished to seize upon us also. On this account we know nothing of the affairs of either Intje Saban or Intje Wan; nevertheless let our friend enquire into them from the Dutch, for we know not of any fault, which they committed. We ourselves also wish to quit Rhio for we cannot bear with the Dutch rule. We send many compliments to our friend; let him not doubt what we say, no not in the least, as God may witness. It was not done with our knowledge. We have further half agreed with our sister Toonko Pootri, that both of us with all the Bugguese will quit this place, for they want to seize upon us. We send very many compliments to our friend Mr. Raffles." Inderdaad voeren de Boegineezen weldra naar Singapore over!

(*a*) Tongkoe Poetri had geweigerd de Rijkssieraden af te geven. Sultan Abd'oerrahman (*onze* vorst van Riouw), spijtig over het gemis der voor hem als oppervorst onmisbare teekenen zijner waardigheid, begaf zich in 1821 van Linga naar Trenganoe, met het plan om niet terug te keeren, zoolang de rijkssieraden niet in zijne handen waren gesteld. Doch ook Sultan Hoesin (Toekoe Long, de sultan van Raffles) deed, op last van het Engelsch bestuur, vele pogingen om Tongkoe Poetri tot de afgifte dezer insignia aan hem te bewegen, en men beweert zelfs, dat haar daarvoor 50.000 Spaansche matten was geboden.

With Lingen we have of course avoid all direct communication, but with Pahang a close and friendly intercourse has subsisted. The chief of this place is Bandahara of the Empire and from his rank in the State and vicinity to our establishment it is of importance to maintain that good unterstanding; we early received an intimation from him of his desire to visit Singapore, which he probably would have done 'ere this had the Moonsoon permitted. Since my arrival here however, information has been received of measures of intimidation having been pursued by the Dutch with the view of interrupting this intercourse and compelling him to enter into their views and policy. In consequence of this I have thought it adviseable to depute Mr. Garling, a civilian of some experience on the Bencoolen establishment, who had been provisionally detained at this settlement, to proceed to Pahang for the purpose of counteracting these attempts as far as may be practicable without involving the risk of collision. (*a*)

In concluding this dispatch I should be wanting in my public duty, did I not on a most particular manner express to his Lordship my acknowledgements to Major Farquhar

---

Toen de Onderkoning Radja Djafar dit bemerkte, riep hij de hulp van ons bestuur te Batavia in. Dientengevolge kreeg de Gouverneur van Malakka last de noodige stappen voor de afgifte te verrichten. Hierin slaagde hij dd. 13 October 1822; de rijkssieraden werden vervolgens in het fort te Tandjong Pinang in bewaring gesteld. De Gouverneur gaf onmiddellijk den Sultan Abd'oerrahman kennis, dat de insignia te zijner beschikking waren met dringend verzoek om, vergezeld van den bandahara van Pahang, zoo spoedig mogelijk naar Riouw over te komen. Noode gaf hij hieraan gevolg en wel eerst dd. 3 November 1823, vergezeld van den Onderkoning, terwijl de plechtige uitreiking den 27 d. a. v. plaats vond; de bandara van Pahang had zich daarbij laten vertegenwoordigen. Netscher; bl. 276—278.

In Crawfurds correspondentie met het bestuur te Bengalen wordt, vermoedelijk niet zonder opzet, gerapporteerd: „The Dutch Commissioners, while at Malacca, invited the rival brother of the Sultan, who is connected with us, to come round to Rhio from Tringano, where he had been residing for several years, and sent a ship of war for his accomodation. This invitation was accepted, and about the end of October the Native Prince in question arrived at Rhio, where he was put in possession of what are called the Regalia *and raised to the throne of Johore.*" De door Crawfurd vermelde *rival brother* was nota bene reeds in 1812 ten troon verheven en Farquhar had zelfs met hem, gelijk wij weten, een tractaat gesloten! Doch nu de Engelschen diens broeder als sultan noodig hadden, die hun Singapore had afgestaan, wilden zij het doen voorkomen, of wij eerst na dien afstand den mededingenden broeder op den troon *van Djohor* hadden gebracht!!

(*a*) Volgens Netscher bl. 278 noot (1) had de Bandahara van Pahang in 1819 geweigerd, dat de Engelschen hun vlag heschen te Pahang en bij die gelegenheid, in een brief van 20 Juli, zijn trouw aan onzen Sultan Abd'oerrahman verzekerd. — Uit sub 54 zien wij, dat Raffles over Garling's zending naar Pahang berispt is geworden.

for the zealous co-operation and essential assistance which I have received from him throughout, and my conviction that the interests of this rising settlement could not have been entrusted to abler or better hands.

Bl. 421 noot 46. De opmerking komt voor in § 23 der sub 65 weder te geven missive dd. 17 Juni 1820, gericht aan het bestuur te Londen, waarin o. a. Engelsche afschriften van den sub 57 mede te deelen brief dd. 16 December 1819 en bijlagen van onzen Gouv.-Gen. en het daarop door Calcutta gegeven antwoord worden overgelegd. Raffles had een paar dagen te voren eene geheel gelijke opmerking gemaakt; zie bl. 474 al. 2.

〃 422 noot 47. De mededeeling dd. 18 Maart 1819 bij V. D. bl. 281.

〃 422 noot 48. De verzekering van 22 September 1819 in de op bl. 405 vermelde dissertatie van Spengler bl. 96.

〃 423 noot 49. 〃Notice" van De Grovestins (1852) bl. 497.

〃 424 noot 50. De brief van onzen Gouv. Gen. dd. 25 Februari 1819 aan den Gouv. Gen. van Bengalen komt in B's verzameling in het Engelsch voor. Men treft echter in onze eigen archieven het oorspronkelijke stuk aan; het luidt aldus:

Il m'est extrêmement pénible de me voir de nouveau forcé, à porter des plaintes contre les procédés de deux fonctionaires Britanniques, dépendants de votre Excellence.

J'en éprouve une peine d'autant plus vive, que je partage de la manière la plus cordiale les sentiments de bienveillance et d'amitié, qui animent si sincèrement nos Gouvernements respectifs, et que la parfaite estime et la haute consideration que je porte à Votre Excellence personnellement, me font vivement désirer de n'avoir à traiter avec Elle, que de sujets analogues à ces relations, qu'il m'est si agréable de cultiver.

Le Gouverneur de Malacca vient de m'informer: qu'une force armée dirigée par le major Farquhar et le chevalier Raffles est venue se présenter à Rio, afin de réclamer du Vice-Roi une cession de territoire en vertu d'un traité conclu au mois d'Août dernier, avec le major Farquhar, alors résident de Malacca; que le Vice-Roi a déclaré, que par suite de la remise de Malacca au Gouvernement Néerlandais, et par les stipulations d'un traité subséquemment conclu entre le Roi de Rio, Linga, Johor et Pahang et le contre-amiral Wolterbeek, au nom du Gouvenement Néerlandais au mois de Novembre dernier, il devait se considérer comme vassal

du Gouvernement Néerlandais; et que, comme tel, il était obligé de refuser la cession exigée de lui, le traité susmentionné renouvellant les principaux articles de celui de 1784, et abrogeant expressement tous les autres traités, qui auraient pu avoir été conclus.

Qu'après cette déclaration la force Anglaise a précipitamment quitté Rio, et s'est rendu à l'isle de *Singapoor*, dont elle a pris possession par voie de fait, en y arborant le drapeau Anglais, et qu'enfin le Gouverneur de Malacca s'est hâté d'informer le chevalier Raffles, que cette isle, faisant partie du royaume de Rio, Linga, Johor et Pahang, était une dépendance de son Gouvernement, lui envoyant par la même occasion un extrait du traité, récemment conclu, par lequel cet état de choses est parfaitement avéré, et protestant en même temps formellement contre cet acte à la fois illégal et violent du chevalier Raffles et de ceux qui l'accompagnent.

J'ignore, mylord, quel a été le resultat de cette protestation, mais j'ose espérer qu'elle aura eu l'effet désiré, et que la communication officielle de la relation, existant entre les états de Rio, Linga, Johor et Pahang et le Gouvernement de Malacca, aura été pour les fonctionnaires Britanniques, un motif suffisant pour leur faire abandonner une entreprise, qui ne pouvait se consommer sans une violation manifeste d'un territoire dépendant de sa Majesté mon auguste Souverain.

Afin de mettre votre Excellence à même de juger de la légitimité de nos réclamations, j'ai l'honneur de lui faire parvenir sous ce pli, une copie du Traité susmentionné, conclu entre le contre-amiral Wolterbeek et le sultan Abdul Rachman Sjah, roi de Johor, Pahang, Rio, Linga et dépendances et de demander son attention particulière, sur la version suivante des articles 22 et 23 de cet acte,

ART. 22.

Vu que le présent traité est entièrement conclu à la satisfaction des parties contractantes, et que la haute Régence (*a*) s'y engage à protéger les états de Johor, Pahang, Rio, Linga et dépendances, le Sultan promet de son côté de conserver l'intégrité de son royaume, de n'en jamais céder aucune partie, à aucune autre puissance sans l'approbation de la haute Régence, et de ne conclure aucun traité avec une autre nation quelconque, sans l'assentiment de la dite Régence.

ART. 23.

Par le présent acte, qui sera le seul en force, tous traités antérieurs sont déclarés être abrogés, etc.

(*a*) Overbodig te herinneren, dat *la haute Régence* de vertaling is van „de hooge Regeering".

Après la lecture de ce dernier article, votre Excellence partagera sans doute mon opinion, que s'il pouvait exister encore le moindre doute, par rapport à la faculté du Gouvernement Britannique de se prévaloir, après la remise de Malacca, d'un traité conclu par le major Farquhar, remplissant les fonctions de résident de cette place, avec un prince Indien, qui en dépendait, ce que je suis cependant loin de croire; — ce doute doit cesser entièrement par la déclaration spontanée et formelle de ce Prince, par laquelle il reconnait d'une manière non équivoque la transition de cette dépendance, sous la puissance, qui possède actuellement Malacca, transition qui d'ailleurs était une conséquence directe et naturelle de la remise de cette place, et qui devrait être reconnue comme telle, même sans l'aveu du *vassal*, dont-il s'agit ici.

Il est une circonstance qui pourrait paraître au premier abord porter atteinte à la justesse de ce raisonnement, c'est l'acte, que c'est permis en 1795, le Gouverneur de Malacca, le sieur A. Couperus. Cet acte est peut-être inconnu à votre Excellence; la franchise, dont je désire en agir avec Elle, m'engage à lui en donner les détails (*a*).

En 1795, la haute Régence, agissant au nom de la Compagnie des Indes, parait avoir songé un moment à la suppression de ses établissements militaires dans les états de Johor, Pahang, Rio et Linga, moyennant une somme assez considérable, que le Sultan devait s'engager à payer, et sous condition encore de conclure avec la Compagnie un nouveau traité.

Le sieur Couperus, de concert avec les autorités Britanniques, se trouvant à cette époque à Malacca, et outrepassant les instructions qui lui avaient été donnés, s'est permis à retirer la garnison, et les fonctionnaires qui étaient à Rio, sans requérir le Sultan de satisfaire à la condition éventuelle qui lui était imposée.

Toutefois cependant cet acte n'a jamais été approuvé par la haute Régence, qui seule pouvait le rendre valide, et dès lors il est clair: que les états de Johor, Pahang, Rio et Linga n'ont jamais cessé de former partie des dépendances de Malacca; que l'effet du traité de 1784, réglant les relations

(*a*) Volstrekt alweder niet *franchise*. Uit het op bl. 410 medegedeelde blijkt, dat de Engelschen in het bezit waren van de hierbedoelde *Couperus*-stukken. Gouv.-Gen. Van den Capellen wilde dus bij voorbaat de argumenten bestrijden, die de Britsch-Indische regeering daaruit zou weten te ontleenen; anders had hij er natuurlijk wel over gezwegen!

entre le dit Royaume et le Gouvernement Néerlandais n'a été suspendu que par la guerre survenue entre les puissances Européennes; et que la remise de Malacca, stipulée par nos Gouvernements respectifs a nécessairement rétabli le *status ante bellum*, pour autant qu'il n'y a pas été expressement dérogé par le traité de 1814 et a par conséquent fait revivre tacitement les stipulations du traité de 1784, renouvellé par celui du 26 Novembre 1818.

Les contracts par contre, que le major Farquhar pourrait avoir conclu avec les chefs de ces états, dépendant de Malacca, peu de semaines avant la remise de cet établissement, ne peuvent point être considérés comme valides après cette remise, ni dérogé en aucune manière aux droits du Gouvernement Néerlandais.

Il me reste encore à parler d'un fait qui m'est communiqué dans les dépêches du Gouverneur de Malacca, et qui est si directement opposé à cet esprit de loyauté, qui marque toutes les mesures de votre Excellence, et de la nation dont elle dirige si glorieusement les affaires dans les Indes, que je suis persuadé, qu'il suffira de le signaler à votre Excellence pour qu'Elle le désapprouve indépendamment de la question principale dont il s'agit. Il parait que le chevalier Raffles et le major Farquhar sont accompagnés d'un certain Toekoelon, frère du Sultan règnant de Linga etc., et prétendent au trône que celui-ci occupe depuis plusieurs années. La présence d'un chef mécontent, faisant des prétentions au trône, environné d'un appareil de force, et soutenu par des fonctionnaires Britanniques, pourrait avoir des suites fâcheuses, et donne en tout cas à ces fonctionnaires l'apparence de vouloir fomenter le trouble et la discorde.

Engagé par un traité solemnel à protéger les états de Johor, Pahang, Rio et Linga, le Gouvernement Néerlandais ne peut que vivement s'intéresser à tout ce qui pourrait affecter la tranquillité de ce Royaume, et croit pouvoir attendre de la part d'un Gouvernement juste et loyal la repression immédiate de pareils moyens, dont des agents subalternes pourraient s'être permis d'avoir fait usage.

Je me repose avec une entière confiance sur les mesures que votre Excellence prendra sans doute, en conséquence des représentations qui font le sujet de cette dépêche.

Bl. 424 noot 51. Het bestuur te Londen wees den Gouv.-Gen. van Bengalen in den sub 62 mede te deelen brief dd. 8 Augustus 1820 op die *vergissing*.

Bl. 424 noot 52. De brief dd. 26 Juni 1819 van het bestuur te Calcutta (geteekend Hastings, G. Dowdeswell, J. Stuart, J. Adam), die in onze archieven ligt, doch ook in B's verzameling werd opgenomen, luidt aldus:

We have had the honour of receiving your Excellency's despatch of the 25th February, relating to the occupation of a post at Singapoor by a British detachment acting under the orders of Sir Thomas Stamford Raffles.

2. Before we state to your Excellency the result of our deliberations on your Excellency's communication, we will explain in the most frank and open manner the circumstances which have lead to the measure against which your Excellency is pleased to remonstrate.

3. The spirit of aggrandizement, evinced in the proceedings of the Commissioners-General of His Netherlandish Majesty, and their manifest endeavours to establish the absolute supremacy of the Netherlands in the Eastern seas, made it necessary for us to adopt precautions with a view to avert the injury and degradation, which could not fail to ensue from a listless submission to the unbounded pretentions displayed on the part of your nation.

4. That our views relative to those seas have ever been confined to the security of our own commerce, combined with the freedom of that of other nations, is a position which does not need demonstration. Its undeniable truth is shown by the whole series of our conduct in the Eastern seas, during the period, when our power in that quarter was unrivalled and unassailable. We might then without difficulty have made arrangements for the establishment of our supremacy and might have stipulated for the preservation of those arrangements at the general peace of Europe. Instead of which we shunned the ready means of aggrandizement and restored to your nation its noble colonies, without having made any step towards the increase of our own power, during the long interval in which no nation of any quarter of the globe could have impeded its extension. (*a*)

(*a*) De voorstelling is niet volkomen juist. Afgescheiden van beperkende maatregelen, had men in den Archipel destijds geene mededinging te vreezen. Het is de oude *humbug* van *free trade*, wanneer men alleen kan zijn, doch ingekrompen tot *fair trade*, wanneer ernstige mededingers zich vertoonen. Hoe vriendelijk men jegens ons was in Vóór-Indië is genoeg bekend. Dat geene vergrooting van gebied in het plan lag, was ook niet juist: adres aan de geschiedenis van Banka en onderhoorigheden en de contracten met Bandjer.

5. In restoring your colonies with unlimited confidence and without any literal restriction, we had not to expect that you would assume as restored what we never received from you, and never occupied ourselves. We little thought that some of the first acts of your Government after the restitution would be to reduce to vassalage the states, which we had treated as perfectly independent, and to impose treaties on those states, having for one of their principal objects the exclusion of our commerce from all ports, except when admitted by your permission.

6. Your Excellency will not, we are sure, be surprised that the development of such a policy, so opposite to that which we had pursued in the Eastern seas, should excite our anxiety for the safety of our commerce, and induce us to turn our thoughts to the means of preserving it.

7. With this view, after the designs of the Netherlandish authorities had become unambigously manifest, we were desirous of forming precautionary engagements with the independant governments of Rhio, Lingin and Johor; and for the execution of this purpose a mission was deputed under sir T. S. Raffles, to be assisted by major Farquhar, who were both selected for that duty from their intimate knowledge of the affairs of the Eastern archipelago.

8. So anxious were we at the same time to avoid the least collision with the Netherlandish authorities, that we directed sir T. S. Raffles to abstain from further intercourse with Rhio, should he find any post established there on your part; though our previous treaty with that state gave us a right to consider ourselves as already connected with it.

9. In the same spirit we warned sir T. S. Raffles that, even in the event of your having extended your claims over the whole of the ancient kingdom of Johor, refutable as we should conceive such pretensions to be, we were not disposed to incur the probability of clashing with the Netherlandish government in India on that question, but should reserve it for the decision of our respective gouvernements in Europe.

10. Sir T. S. Raffles, on his arrival at Prince of Wales' island, found that the agents of your nation had anticipated him at Rhio. He therefore very properly avoided that port.

11. He proceeded to Singapoor and there formed a treaty, with a chief, whom he describes as the rightful sovereign of Johor, as well as with the local Government, which he represents as being independent of that established at Rhio. A copy

of the treaty is annexed for your Excellency's information.

12. Sir T. S. Raffles has not sufficiently explained to us why he proceeded to Singapoor, after learning the extent of the pretensions advanced by your agents at Malacca. A strict attention to our instructions would have induced him to avoid the possibility of collision with the Netherlandish authorities on any point. And so sincere is our desire to bar the possibility of any altercations with your Excellency's Government that the occupation of Singapoor has been to us a source of unfeigned regret.

13. In fact, after becoming acquainted with the extent of the pretensions advanced on the part of your nation, and before we knew of the establishment of a factory at Singapoor, we had issued instructions to sir T. S. Raffles directing him, if our orders should arrive in time, to desist from every attempt to form a British establishment in the Eastern archipelago.

14. These orders did not however arrive early enough to prevent the establishment of a factory at Singapoor; and the question for our consideration now is, whether we shall maintain the establishment, which has been formed, or carry a complimentary deference for the Netherlandish authorities so far as to withdraw it.

15. We flatter ourselves that your Excellency's candour will at a single glance perceive the difficulty in which we are placed, as well as the wide difference between that state of circumstances in which we should have been at liberty to indulge our solicitude to shun any apparent discordance with your Government, and the case now before us in consequence of the actual establishment of a factory at Singapoor.

16. That solicitude did not proceed from any admission of grounds for the exorbitant pretensions which the proceedings of your Government and the language of your agents had manifested. It proceeded from an earnest wish to prevent any interruption of cordiality and harmony of sentiment between the local governments in India, pending the decision which we had reason to expect from our respective governments in Europe.

17. But that which we were so studious to avoid, has now perversely occured: we find ourselves established by treaty with the native government on a spot from which your Excellency asserts a right to exclude us. We cannot relinquish our possession on your demand without subscribing to the right which you claim, and of which we are not satisfied;

thereby awckwardly forestalling the judgment, which must have taken place at home.

18. By the same act we should sacrifice the interests of those who have entered into engagements with us, injure our own reputation by such a sacrifice and justly suffer irretrievable loss of influence through so inexplicable a proceeding.

19. Let us be convinced that, in establishing a factory at Singapoor, we have intruded on any right possessed by your nation or any claim which we are bound in equity to respect. In this case we should immediately withdraw our establishment from Singapoor, fully recognising your title to expect that course of conduct from us.

20. On this point we at present entertain the strongest doubts, which we proceed to explain most frankly to your Excellency, in order that your Excellency may favour us, if it be in your power, with such proofs and arguments as may tend to remove them.

21. Your Excellency claims Rhio, Johor, Pahang and Lingin as dependencies of Malacca. But, when our Government was established at Malacca, the Dutch authorities at that place, in pursuance of the declared intentions of their superiors, the government of Batavia, had withdrawn their establishments from Rhio, the only post in their occupation and declared the independence of the chief of that country. On the strength of that public and conclusive transaction we have always considered and treated Rhio as an independent state, and never exercised over it any act of supremacy.

22. When we restored Malacca to you, we could not restore that which we dit not receive from you. We did not restore Rhio, Johor, Lingin and Pahang as dependencies of Malacca, because (not having obtained them from you) we did not possess them as such. (*a*) We restored to you what was transferred to us in 1795 and nothing more. That transfer did not include Rhio, Johor, Lingin and Pahang, and this seems to be admitted in your Excellency's letter to which we have now the honour to repley.

23. Under these circumstances we do not conceive that your Excellency can justly appeal to any connections, whatever they may have been, which may have existed before 1795, but which were not included in the transfer made to us in that year.

(*a*) Er had nog bijgevoegd kunnen worden: ***daarom hebben wij ook geweigerd Bandjermasin u over te geven***; verg. mijn Bandjermasin-artikel: ***Bijdragen*** dl. XLIX (1898) bl. 18 vv. en bl. 46 vv.

24. Such connections were abrogated by the official acts of the representatives of your country on that occasion. We did not reap the advantage to which we should have been entitled, if those connections had then been declared to be in existence; and the subtraction of those advantages from us, had there been a title to them, would have been a fraud of which your nation was wholly incapable; and we flatter ourselves that your Excellency will thence not deem it reasonable to call upon us now to recognise connections, which to us seem gratuitously supposed for the special purpose of effecting the aggrandisement of a foreign government at our expense.

25. If, as we hold to be case, you have no just claim founded on engagements, which may have existed before the transfer of Malacca in 1795, your only right depends on the treaty concluded at Rhio on the 26th November 1818.

26. This treaty was subsequent to the one settled by major Farquhar on the part of the British government with the government of Batavia in the August preceding.

27. Major Farquhar's treaty was settled with the government of Rhio, not as a dependency of Malacca, but as an independent state, purposely with a view to the validity and value of the connection, after the restoration of Malacca to your nation.

28. The treaty subsequently entered into by your agents at Rhio, declares the treaty previously concluded on the part of the British government to be null and void. The conciliatory spirit in which we sought to avoid all differences here, and to leave all points to adjustment at home, is sufficiently proved by our not having remonstrated against this most extraordinary and injurious proceeding. (*a*)

29. If our previous treaty which contained nothing injurious to any foreign nation, was not entitled to respect from your nation, we know not by what reason your Excellency can expect us to acknowledge and respect your subsequent treaty, tending manifestly to our injury and annulling engagements previously existing between the state of Rhio and our Government.

30. The only rights of possession in the Eastern archipelago, which we are bound to acknowledge as vested in the

(*a*) Wolterbeek zou inderdaad groot politiek doorzicht getoond hebben, indien hij Farquhar's contract niet zoo volstrekt had vernietigd, doch de betrekkelijk weinig beduidende voorrechten had erkend, die nu eenmaal door sultan Abdoerahman waren toegestaan. Gelijk ik reeds mededeelde vindt men Farquhar's contract o. a. bij Netscher, bl. 252.

Netherlandish nation, are derived from the convention of the 13th Augustus 1814, between our respective sovereigns, in which it was settled that we should restore, with certain exceptions, the colonies, factories and establishments possessed by Holland on the 1st January 1803.

31. The possessions to be restored under this convention are of two descriptions. Those which were actually in the possession of Holland on the 1st January 1803, and had been captured by us between that time and the general peace. And those which, though restored at the peace of Amiens, had not actually been occupied by Holland before the renewal of hostilities in 1803.

32. With regard to either description we engage to restore such colonies and dependencies as actually came into our possession at the respective periods of acquisition.

33. Java was in the possession of Holland on the 1st January 1803. When Java came into our possession the only dependencies beyond the island attached to that Government, were the residencies of Macassar on Celebes, and Copang on Timor, and the factories at Palembang and Japan, and these only are we bound to acknowledge as the proper dependencies of Java reverting to your Sovereign with that colony by the convention of August 1814. When your Excellency carries your pretentions further, as we have a deep interest, so we possess an indisputable right to examine into their foundations.

34. Malacca was not actually in the occupation of Holland on the 1ste January 1803; but has nevertheless been restored with the only dependency which came into our hands along with that settlement.

35. According to this interpretation, if we had received Singapoor as a dependency of Malacca in 1795, if at that time the Dutch authorities had made over to us any factories or establishments of any kind at Singapoor, if they had even asserted an acknowledged right to that place as a dependency, we should now, notwithstanding the lapse of so many years during which it has been independent, be disposed to recognise your claim. But the Dutch authorities which transferred Malacca in 1795 declared that Rhio and Johor, Pahang and Lingin, through the first of which you claim Singapoor, were not dependencies of Malacca.

36. We observe in the letter of your Excellency, to which we have now the honour of replying, that you are disposed

to argue that the withdrawing of the Dutch establishments from the states of Johor, Pahang, Rhio and Lingin, and the declaration by the Dutch authorities at Malacca of the independence of those states, were measures not approved by the constituted authorities of the Dutch East India Company.

37. We entreat your Excellency to consider that, supposing this to have been precisely as stated to your Excellency, we were nevertheless acting under those declarations, which were to us authentic and sufficient during twenty three years of possession, throughout which time not a single effect was made to undeceive us, either in war or peace. We flatter ourselves that on reflection your Excellency will see the injustice of expecting us to acknowledge such claims after so long an interval of disuse and so decided an abrogation of them.

38. For the reasons which we have mentioned, it behoves us to pause before we sacrifice our own interests and those of the chiefs who have connected themselves with us, in order to yield to those vast pretensions which at present we hold to be unjust and untenable.

39. If we could agree to consider Rhio as a dependency of Malacca, it would still remain to be shown that Singapoor is a dependency of Rhio, or of the principality of which the Government resides at Rhio.

40. This brings us to the point whether the chiefs who made treaties with us at Singapoor were competent to make those treaties.

41. Those chiefs are represented to us as being perfectly independent of the chiefs, established at Lingin and Rhio, and fully competent to make engagements with respect to Singapoor and the territory under their Government.

42. We expect further information on this subject, by which our decision respecting Singapoor may be materially guided.

43. In the meantime we have the honour to enclose a statement of the information already received, which makes it appear that the chiefs at Singapoor are independent of those at Rhio and Lingin; and which directly contradicts the representation made to your Excellency, that some adventurer, named Tookoelon, had been brought forward as a pretender to the throne in order to sanction the procedure of sir S. Raffles.

44. We now proceed with the same frankness, which we flatter ourselves your Excellency will perceive throughout our

communications, to apprise you of our present intentions with respect to the new establishment at Singapoor.

45. We shall endeavour to ascertain to our own satisfaction whether or not the Netherlandish nation posesses a right to the exclusive occupation of Singapoor, and if that point be decided in the affirmative, we shall without hesitation obey the dictates of justice by withdrawing all our establishments from that place. We most cordially invite your Excellency to furnish us with proofs of the justness of your pretensions. We do not seek any advantage, which is not supported by truth and equity, and we shall really feel indebted to your Excellency for putting us right, if we have erred in the view which we have taken of this question.

46. In like manner we shall endeavour to ascertain whether or not the chiefs of Singapoor with whom sir T. S. Raffles has concluded engagements, possessed a right to enter into those engagements; and if it should appear that the right of the government of Lingin or that of Rhio, or of any other native power, has been violated, our respect for the rights of every power will induce us instantly to abandon Singapoor, on the requisition of the injured power.

47. But this is a distinct question, in which we do not acknowledge that your Excellency's government is any wise concerned, and we only mention it in order that your Excellency may be fully apprised of our views.

48. If the result of our enquiries and deliberations be to confirm our present apprehensions, and to convince us that the Netherlandish nation has not any right to exclude us from Singapoor, and that the persons who have signed the treaty with us are the legitimate rulers of the country, we must in this case hold Singapoor, till we know the result of the reference which we have made to Europe, as we have already had the honour of intimating to your Excellency.

49. The result of that reference, we trust, will be either to define the respective limits of the rights and power of the Netherlandish and British nations in the Eastern archipelago, or to establish a liberal and friendly policy for the guidance of the local governments on a footing of cordiality, equality and reciprocal benefit.

50. Before we conclude this dispatch, we beg leave to call your Excellency's attention to a few general observations.

51. The proceedings of the Netherlandish authorities, since the arrival of the Commissioners, empowered by your august

Sovereign to receive charge of His Majesty's possessions in the East Indies, have created a strong impression on our minds, that those proceedings have been actuated by a spirit of ambition, by views of boundless aggrandisement, and especially by a desire to obtain the power of monopolising the commerce of the Eastern archipelago, and of excluding us from these advantages which we have long enjoyed, and which we only wish to share in common with the other nations of the earth.

52. If your Excellency should enquire what acts in particular have made the impression we describe, we deem it sufficient to specify two striking examples of the tone and tendency of the whole, without adverting anew to former subjects of complaint.

53. We beg leave to refer your Excellency to the language addressed by your agent at Pontiana to major Farquhar, requiring the latter to refrain from attempting to form any connection with any of the chiefs of Borneo, on the ground that the whole of that country had come under your control. In a similar manner you now claim the right of excluding us from all the countries of Johor, Pahang, Rhio and Lingin.

54. We are satisfied that the ministers of our Sovereign in Europe never contemplated the possibility of such pretensions when they signed the Deed, restoring the colonies of your nation in the Eastern seas.

55. We leave it to your Excellency to imagine what sensations such a course of procedure on your part must excite in the minds of a commercial nation, which, if it could submit to such encroachements, would find its trade in the Eastern archipelago placed at your mercy, and how much those sensations must be aggravated by the recollection of the intimate friendship existing between our respective sovereigns.

56. Compare the treaties recently concluded on the part of your nation with native princes, with those which were concluded on our part under the direction of the government of Prince of Wales' island. In these your Excellency will observe that the utmost we stipulated for is, that our vessels should be received on the same footing with those of the most favoured nations. There was no attempt to obtain the power of excluding the vessels of other states, no endeavour to establish our supremacy by making the native states subscribe to an acknowledgment of vassallage.

57. The measures pursued by the Netherlandish govern-

ment since its re-establishment in the Eastern archipelago leave us only the choice of one of three modes of acting. To submit implicitly to all your pretensions, which our interests and our honour alike forbid. To oppose them by systematic courter-action and resistance, which friendship and courtesy prohibit. Or to refer all questions for the decision of our respective governments in Europe, which is the course we have adopted.

58. We trust that the former acts of our Gouvernment in connection with the proceedings of the Netherlandish authorities must have satisfied your Excellency not only of our inviolable determination to do justice in every instance, but also of our disposition to yield more than could be justly demanded of us for the sake of that amity and cordiality which we wish to preserve with your Excellency's Government; but if we were to acknowledge the enormous pretensions set up on your part, we know not where they would stop, nor to what degree of self-exclusion and degradation we should be required to submit.

59. On the other hand, if we were to imitate the policy acted on by the Netherlandish authorities and seek to obtain exclusive privileges in the numerous ports and countries of the Eastern archipelago, we entreat your Excellency to reflect on the probable consequences of the continual collision of interests and disputes of subordinate authorities which would unavoidably ensue.

60. We trust, therefore, that your Excellency will concur in our view of the expediency of mutual forbearance until we receive the orders which our respective governments in Europe may be expected to transmit for the future regulation of our relative policy and respective possessions and connections in the Eastern archipelago.

61. We consider it due to your Excellency to put you in possession of the accompanying copies of documents received from sir T. S. Raffles and major Farquhar, relating to declarations said to have been made by the Toomengoong of Singapoor to a Dutch gentleman at Malacca and the native authority of Rhio.

Bl. 424 noot 53. De brief dd. 25 Maart 1819 van onzen Gouv.-Gen. aan Bengalen luidde aldus:

J'ai eu l'honneur d'entretenir votre Excellence dans ma lettre du 25 Février sur les événements, qui avaient eu lieu dans les environs de Malacca, pour autant qu'ils m'étaient connus alors.

Je viens de recevoir en conseil de nouvelles dépêches du Gouverneur de cet établissement, qui m'apprennent des détails, dont je ne portais pas encore connaissance, et dont je suis obligé d'informer votre Excellence.

Ce que je viens d'apprendre, confirme ce que j'avais prévu, que le chevalier Raffles, voyant ses projets sur Palembang et les Lampongs échoués, par les mesures de votre Excellence, se hâterait de lancer dans une autre partie de ces paisibles contrées le brandon de discorde, qui paraît le guider partout où il porte ses pas.

Je tâcherai de réprimer le sentiment d'indignation qui m'anime, en rendant compte à votre Excellence de la conduite irréfléchie de cet homme turbulant et de la trame qu'il est occupé d'ourdir.

J'ai déjà parlé à votre Excellence d'un prince Indien, frère du sultan de Linga, Riouw, Pahang, Johor etc., que le chevalier Raffles et le major Farquhar trainaient à leur suite dans l'expédition, qui avait pour but la prise de possession de l'isle de Singapore, l'une des dépendances du Gouvernement de Malacca.

J'étais loin cependant de supposer encore que le chevalier Raffles se permettrait des démarches aussi illégales, je dirais presque aussi absurdes, que le sont celles dont il rend compte lui-même au Gouverneur de Malacca, dans la lettre dont j'ai l'honneur de joindre une copie à celle-ci (*a*).

Il lui communique avoir conclu un traité et une alliance défensive, au nom de votre Excellence avec les sultans *Hussin Mahummed Sjah* (le même Toekoelon, nommé dans ma précédente du 25 Février dernier) fils aîné et héritier légitime et successeur du feu sultan Mahummed Sjah, et avec *Datoe Tummenggoeng Sri Maharadjah Abdul Rahman*, toemengoeng de la division de l'empire, nommé *Johor propre;* qu'en vertu des stipulations de ce traité une factorie Anglaise avait été établie à Singapore, que le port et l'isle de ce nom avaient été placés sous la protection du pavillon Britannique; que cependant les vues de ce Gouvernement n'étant que purement commerciales, et lui, chevalier Raffles, désirant éviter toute collision avec les sujets de Sa Majesté le Roi des Pays-Bas, allié de l'Angleterre, qu'on disait s'être établis à Riouw, on avait eu soin de ne point imposer par ce traité l'obligation au Gouvernement Britannique de s'immiscer dans l'administration des états voisins de Riouw, Linga etc., ou de

(*a*) Zie dat stuk sub 22.

protéger l'autorité du Sultan *au delà de cette partie de l'empire, dans laquelle cette autorité se trouve actuellement reconnue.*

Ma surprise a été extrême en lisant ce passage, je cherche en vain la clef de ce raisonnement, aussi faux qu'astucieux; je ne la trouve que dans l'avantage que l'on se promet de fixer un établissement étranger au milieu de nos possessions entre Malacca et Riouw, et dans la recherche infructueuse d'arguments plus plausibles pour s'en emparer.

Indépendamment de la question s'il est permis à un Gouvernement, autre que celui du Roi des Pays-Bas, de s'immiscer dans les affaires du Royaume de Linga, Riouw, Johor et Pahang, dépendant du Gouvernement de Malacca, et fief du Royaume des Pays-Bas, en vertu de traités solemnels, question que j'ai traitée dans ma dépêche du 25 Février, et dont la décision pourrait faire considérer comme superflues toutes celles qui en dépendent, il est cependant intéressant d'examiner les mesures dont le chevalier Raffles s'est cru autorisé à se servir pour parvenir à son but, ainsi que les droits sur lesquels il fonde lui-même ses soi-disants traités.

Je demande d'abord quel est l'empire dont parle le chevalier Raffles? et qui est le successeur dont il fait mention?

L'empire de Linga, Riouw, Pahang, Johor, est une réunion de diverses provinces, toutes soumises à un seul prince, sous le titre de sultan; Singapore et plusieurs autres isles en font partie. Personne avant le chevalier Raffles n'a porté en doute cette réunion; personne, avant lui, n'aurait songé à y voir deux souverains, comme il paraît qu'il en établit le système, quoique cette partie de son raisonnement ne soit pas fort claire, même dans son sens; mais ces difficultés ne l'arrêtent point. Sans s'expliquer sur le reste de l'empire, il déclare que la partie qu'il a désignée de sa propre autorité en est séparée, et veut qu'elle se trouve comme par un coup de baguette détachée des dépendances du gouvernement de Malacca et des pays soumis au sceptre de Sa Majesté le roi des Pays-Bas, et mise sous la protection du gouvernement Britannique.

Il ne s'explique pas non plus sur les causes, qui ont détruit à ses yeux les titres du Sultan règnant de Linga, Riouw, Johor, Pahang etc., soit sur tout l'empire ou bien sur la partie mise sous la protection du pavillon Britannique. Il parait trouver un motif suffisant dans sa seule volonté pour détrôner ou priver d'une partie de ses états, un prince qui

règne depuis 9 ans paisiblement; qui a hérité le trône conformément à la volonté de feu son père le sultan Mahumed Sjah; dont la nomination a été confirmé par les grands dignitaires et par la nation; dont le gouvernement Britannique a constamment respecté les actes et les sceaux, et reconnu l'autorité en différentes occasions.

Tous ces titres lui paraissent peu valables; il déclare le prince Toekoelon, frère du Sultan, héritier légitime de leur père, le nomme sultan de Singapore, et conclut un traité avec lui. Ce prince Toekoelon se trouvait à Riouw depuis quelque temps, appanagé aux frais du Sultan règnant, confié aux soins du Vice-Roi de Riouw; et il y vivait tranquillement, et il ne m'est pas connu qu'il ait porté aucune plainte contre sa position.

Je ne saurais citer une plus forte preuve à l'appui de l'illégitimité de ses titres, si ceci était encore nécesaire, que la lettre écrite par lui-même au Vice-Roi de Riouw, après l'investiture reçue du chevalier Raffles; votre Excellence en trouve une copie ci-jointe; Elle pourra y voir en même temps les moyens dont le chevalier Raffles a usé de nouveau envers ce prince, qui, quoique interessé à jouir des titres et du pouvoir dont on veut l'honorer, a honte lui-même du rôle qu'on lui fait jouer, et implore l'indulgence et le pardon de celui qu'il considère et considérera toujours, à ce qu'il dit, comme son protecteur et son père. Cette lettre fournirait matière à d'amples observations; je crois pouvoir m'en abstenir, et me borner aux faits qui n'ont guère besoin de commentaires. (*a*)

Non content d'avoir créé le royaume de Singapore, le chevalier Raffles veut encore établir des relations dans une autre partie de l'empire de Linga, Riouw, Pahang, Johor etc., et pour parvenir à ce but, il n'a aucun scrupule d'engager le Tummengoeng de Johor (soumis au Sultan, comme le vice-roi de Riouw et signataire en cette qualité du traité du 26 Novembre 1818, dont copie a été envoyée à votre Excellence) à violer ses engagements envers le gouvernement Néerlandais, ainsi qu'envers son maître le Sultan, et à lui faire signer un nouveau traité en contravention à la volonté de ce maître. J'ai été surpris en apprenant cette circonstance. Elle s'explique, depuis que je me trouve en possession d'une lettre écrite au Vice-Roi de Riouw par ce même Tummengoeng, et dont une copie accompagne cette dèpêche. (*b*)

(*a*) Den brief te vinden bij *Netscher* bl. 270 onder N°. 4. Verg. sub 20 en 21.
(*b*) Zie den brief bij *Netscher* onder N° 2 bl. 269.

Comme le prince Toekoelon (Hussin Mohammed Sjah) il se dit avoir été forcé aux engagements qu'il vient de contracter avec le chevalier Raffles, par les violences que celui-ci s'est permises envers lui. Il écrit ceci de son propre mouvement; il faut donc bien y ajouter foi, et y trouver un motif d'excuse de la perfidie, dont il paraissait s'être rendu coupable avant la connaissance, que j'avais de ces circonstances.

Voilà, Mylord, les plaintes que j'ai à porter de nouveau contre le chevalier Raffles; voilà la conduite, qu'il a tenue en s'appuyant des pleins pouvoirs de votre Excellence, dont il abuse si manifestement! Ces pouvoirs sont datés du 5 Décembre 1818, époque à laquelle les transactions de nos Commissaires pour la reprise de Malacca, Riouw et autres dépendances ne pouvaient point être connus à votre Excellence.

Il s'inquiète peu de cette circonstance; il poursuit ses plans avec la même ardeur; il se joue des droits de mon Souverain, qu'il n'ignore point; il ne donne seulement pas communication de ses plans hostiles au Gouvernement de Malacca (*a*), il préfère employer le secret, la ruse et l'intrigue pour n'être pas dévancé dans ses nobles entreprises.

Si c'est là agir d'après l'intention de nos Souverains; si c'est là user des égards, des convenances qui se doivent des nations amies et alliées, quels moyens se réservera-t-on donc pour un état de guerre et d'hostilité? Aussi j'en appelle à la décision de nos Souverains, j'en appelle à tous les Gouvernements, à toutes les nations, vit-on jamais une conduite pareille en plein paix? Les nations policées se la permettraient-elles même en temps de guerre (*b*)?

Je me repose cependant entièrement sur la justice et sur la loyauté de votre Excellence, et je répète ce que j'ai déjà eu l'honneur de lui dire: Je suis persuadé qu'il suffira de l'avoir mise au fait des circonstances qui ont eu lieu et du point de vue qu'elles présentent, pour que votre Excellence y remédie immédiatement par des ordres prompts et précis adressés à ceux qui ont outrepassé leur pouvoir d'une manière aussi offensante pour le gouvernement Néerlandais. En attendant avec confiance ces mesures de la part de votre Excellence, je ne puis que protester encore de la manière la plus formelle, comme je proteste par la présente en Conseil, contre les actes violents et illégaux que des fonctionnaires

(*a*) Dat zou dan toch wel naïf geweest zijn!

(*b*) Hoe kwam onze Landvoogd er toe, deze vraag te doen!

Britanniques ont commis dans des endroits dépendant du gouvernement de Malacca, et soumis au gouvernement de Sa Majesté le Roi des Pays-Bas.

Quoique douleureusement affecté par les circonstances dont j'ai fait mention à votre Excellence, et pénétré des conséquences fâcheuses qui en résultent sous plusieurs rapports, et malgré les provocations répétées et renforcées du chevalier Raffles, je ne me départirai point de la marche calme et mésurée que notre Gouvernement a suivie jusqu'ici en pareilles circonstances, et que votre Excellence a bien voulu reconnaître dans les mesures prises et ordonnées par les Commissaires-Généraux, rélativement à l'isle de Sumatra. Je mets plus d'honneur à contribuer, autant qu'il dépend de moi, à conserver la paix et la bonne intelligence entre nos Gouvernements, pourvu que l'honneur national ne soit point compromis, qu'à faire user de représailles locales envers ceux qui, animés par un esprit de jalousie et d'envie, guettent avec avidité chaque occasion qui se présente pour s'introduire furtivement dans tels points de nos possessions et de nos dépendances, où, nous reposant sur la bonne amitié et la loyauté de nos voisins, nous n'avions pas encore pris la précaution d'arborer un pavillon ou placer un détachement de quelques soldats.

Je n'ai aucun doute que votre Excellence ne soit de la même opinion, qu'en voyant les choses en grand, et considérant les vrais intérêts de nos Gouvernements respectifs, Elle ne veuille cordialement concourir à maintenir dans cet archipel un état de choses stable, fondé sur les liens d'amitié qui unissent nos souverains, sur la dignité des deux nations, et sur les égards que les Gouvernements se doivent mutuellement.

En portant à la connaissance du Roi ma correspondance avec votre Excellence, je me trouve heureux de pouvoir écrire en même temps à Sa Majesté que les mesures à ordonner par votre Excellence ne me paraissent point douteuses du moment où Elle aura acquis une entière connaissance de l'état des choses. (*a*)

Bl. 425 noot 54. Het schrijven van Calcutta dd. 31 Juli 1819 aan Raffles luidde als volgt (B):

Your dispatch dated the 22nd June with its enclosures has been received (*b*) and submitted to His Excellency the Governor-General in Council.

(*a*) Zie dien brief aan onzen Koning in *Opvattingen* sub 157.

(*b*) Zie bl. 473.

His Lordship in Council has derived much satisfaction from the favourable report which you have furnished of the rapid progress of the establishment at Singapore in population and commercial consequence.

His Excellency in Council, in conveying the expression of his approbation of the cautious manner in which you received the overtures described in your letter from several states of the Eastern archipelago, is compelled to notice with different sentiments the measure of deputing Mr. Garling to Pahang.

Such a mission is likely to involve us in further discussions with the Netherlandish authorities. The adoption therefore of this measure, for which there does not appear to have existed any necessity or urgent expediency, is deeply regretted, and, with reference to the repeated injunctions conveyed to you on this point, is entirely disapproved.

Bl. 425 noot 55. De brief dd. 21 Augustus 1819 van het bestuur te Calcutta, welke door mij in onze archieven werd aangetroffen, luidt aldus:

We have the honour to acknowledge the receipt of your Excellency's letter of the 25th March.

2. We addressed your Excellency on the 26th June in reply to your dispatch of the 25th February relating to the occupation of Singapoor, and at that time expressed our sentiments fully on that subject.

3. If we could agree with your Excellency in the assumption that the states of Lingin, Rio, Johor and Pahang constitute a kingdom dependant on the government of Malacca and a fief of the kingdom of the Netherlands, we should long ago have anticipated your wishes by withdrawing our factory from Singapoor; but this is a proposition on which, as yet, we entertain an opposite conviction on grounds pointed out in our letter of the 26th June.

4. We have instituted a strict enquiry with a view to ascertain the exact situation, previously to the treaty of Singapoor, of the prince, whom sir T. S. Raffles represents as being the legitimate sovereign of Johor. If he was, as appears to have been reported to your Excellency, lately residing at Rio, in acknowledged subjection to the Sultan, reigning at Lingin, and under charge of the local Government, we have been grossly deceived on that point. We should be indignant at the authors of so strange a misrepresentation, if it appeared

wilful. At the same time we have to observe, that it is a circumstance wholly collateral, and in no degree affecting the real terms of the question at issue between your Excellency's government and ours.

5. With respect to the letters written by sultan Hussein Mohammed Sjah and the Tummengong at Singapore to the Raja Mooda of Rio, they can only be explained by the supposition, that in writing such letters, those chiefs wished to deprecate the apprehended wrath of your Government in the event of our not maintaining our establishment at Singapoor. Our accounts do not admit of the belief that any compulsion or menace was used in the treaties which they entered into, or that those treaties were concluded otherwise than with the most perfect good will on their part. We transmitted copies of their declarations on this head in our letter of the 26th June. (*a*)

6. It is with unfeigned regret, that we find ourselves involved in this sort of correspondence with your Excellency; but we cannot charge ourselves with the fault of having caused it. The design of the Netherlandish government in India, clearly evinced and actively prosecuted, to establisch its supremacy in the Eastern archipelago, has forced us reluctantly to adopt measures of defensive precaution, and has led to the discussions in which we are now engaged. Had the supreme Government of Java been contented with the possessions and dependencies indicated by the convention of August 1814, we should have escaped these differences of opinion, which we have always deprecated and do most sincerely lament.

7. We again beg leave to assure your Excellency, that our sole object is to protect our own interests against what has appeared to us an alarming indication of pretensions to supremacy and monopoly on the part of your Government in seas hitherto free to all parties. We do not covet either the possession of Singapoor or any other possession whatever beyond our old established and permanent factories, and have only resorted to the occupation of such a port as a precautionary measure for the security of our shipping against violences to be apprehended as the unavoidable result of the system, which we construe the Netherlandish government to have adopted. Were the pretensions, to which we allude, admitted, our free trade must be professedly at the mercy

---

(*a*) Verg. sub 21.

of that latitude, which any commander of a Netherlandish ship of war might please to put upon that assumed supremacy.

8. Together with your letter of 25th March, we have also received one from your Excellency of the 6th February, relative to affairs on Sumatra. We have not received from Bencoolen any report of the circumstances to which it refers.

Bl. 425 noot 56. De brief van het Geheim Committée van den *India Board*, onderteekend *East India House, London* 25th *January* 1820: C. Marjoribanks, G. A. Robinson, W. T. Elphinstone, luidde aldus (B):

1. We have just received by the »Caledonia" your secret despatch of the 17th July 1819, acknowledging our despatches of the 30th October 1818 and the 27th January 1819, relating to the conduct of the Dutch in the eastern seas.

2. We lose no time in expressing the satisfaction with which we have perused the letter which you addressed on the 26th June to Baron Van der Capellen (*a*). The tone of that letter is precisely such as we are desirous that our Governments and public officers should observe towards the authorities of the king of the Netherlands; and although we are not prepared, immediately upon the perusal of it, to express an unqualified concurrence in all the details of the reasoning which it contains, we have no hesitation in saying that we believe it to be generally correct.

3. Upon some facts, especially as to the nature of the relations between Malacca, Riouw and Singapore, we shall look for more particular information.

4. We shall also expect with anxiety the answer of the Dutch regency to that part of your communication, which refers to the alleged claim of that nation to the whole island of Borneo.

5. We have the satisfaction of informing you that your despatch has arrived very opportunely, just as His Majesty's government is about to commence a negotiation with Commissioners to be appointed by His Majesty the king of the Netherlands, with a view to the adjustment of the rights and interests of the two nations in the Indian seas. Your communications upon this subject, and particularly that which we now acknowledge, will be valuable documents in the hands of those who treat on the part of this country.

(*a*) In B's afschrift staat 25 Juni. Dit is blijkbaar eene vergissing.

6. In the meantime we can only enjoin you to preserve, as well in your proceedings as your language, the same moderate but firm tone of which we have had the pleasure of expressing our approbation.

Bl. 425 noot 57. De brief van onzen Gouv.-Gen. dd. 16 December 1819 komt in B's verzameling in het Engelsch vertaald voor. Men vindt hem echter in onze archieven in het Fransch, waarin hij geschreven werd. Het belangrijke stuk luidt aldus:

J'ai eu l'honneur de recevoir à peu de jours de distance les dépêches de votre Excellence en son Conseil, datées le 26 Juin et le 21 Août 1819, et c'est après avoir délibéré en Conseil sur leur contenu, que je m'empresse d'y répondre.

Qu'il me soit d'abord permis d'exprimer à V. E. mes regrets, en apercevant que tous les raisonnements et tous les motifs, qui se trouvent dans mes lettres du 25 Février et 25 Mars de cette année, n'ont pas suffi pour prouver à V. E. la validité de nos droits sur le royaume de Djohor, que nous considérons comme dépendant du Gouvernement de Malacca, et que l'occupation de Singapore, qui nous parait tellement contraire, non seulement à nos droits, mais aussi aux égards que se doivent nos Gouvernements, soit envisagée de la part de V. E. sous un point de vue entièrement différent du nôtre. Ce qui me fait éprouver un sentiment plus pénible encore, sous un certain rapport, c'est de voir le Gouvernement de S. M. le Roi mon Maître dans cette partie du monde, accusé par V. E. en son Conseil, de signaler ses actions, par une ambition démesurée, par une disposition à établir dans cet Archipel, un monopole de commerce, au profit de notre nation, et tendant évidemment au préjudice et à l'exclusion complète du commerce Britannique.

Ce reproche me parait de bonne foi être aussi peu fondé, qu'il est contraire aux principes qui ont guidé nos démarches, à l'esprit du Gouvernement que j'ai l'honneur de servir et à mes sentiments personnels. Il me serait beaucoup plus sensible, si je croyais le mériter, et s'il était étayé de preuves sans réplique; ce qui heureusement n'est point le cas.

V. E. parle en termes généraux, ce qui me fait présumer que les rapports, qui lui ont été faits à cet égard, ne portent point le cachet de l'impartialité, de la vérité et de l'exactitude.

J'attache beaucoup trop de prix à l'opinion de V. E. en son Conseil, pour ne point m'arrêter un moment sur cette inculpation, et pour ne point tâcher, de désabuser V. E. sur les intentions des Commissaires-Généraux du Roi, et sur

les motifs, qui ont guidé leur conduite. Indépendemment de nos droits sur le royaume de Djohor, sur lesquels je me permettrai de revenir plus tard, je crois que les mesures que nous avons prises dans cet Archipel, examinées avec une scrupuleuse impartialité, si nécessaire dans des matières de cette nature, prouveront à l'évidence que tout ce que nous avons fait a été dicté, d'un côté par ce que nous devions à l'honneur de notre nation, depuis longtemps si respectée dans ces mers, et dont nous étions chargés de rétablir les droits et le rang qu'elle y avait occupé depuis deux siècles, mais de l'autre côté aussi par ces principes libéraux, par ce désir de cultiver l'harmonie et le bon voisinage, qui existent si heureusement entre nos Gouvernements, par la tendance à faire disparaître partout, autant que possible, les traces du monopole et du commerce exclusif, qui aurait pû se reproduire, si nous n'y avions toujours veillé avec le plus grand soin.

Un examen des instructions, dont nous avons muni nos agents dans nos différents établissements, lors de la première prise de possession, — les ordres qui leur ont été transmis successivement, — notre correspondance avec les princes natifs, peuvent offrir à chaque page des preuves de ce que je viens d'avancer.

Qu'avons nous fait, si non de rétablir en partie des relations, que la Hollande avait formées de bien ancienne date avec la plupart des princes de cet Archipel? et quel sont les changements que nous y avons apportés? Certes point d'avoir restreint, au préjudice d'autres nations et particulièrement des Anglais nos alliés, les stipulations de nos anciens traités; bien moins encore d'avoir contracté leur exclusion d'aucun des établissements que nous avons formés. Tout au contraire notre premier soin a été d'introduire partout les modifications que les circonstances et les temps, dans lesquels nous vivons, exigent, et qui sont si impérieusement voulues par le système, que nous avons adopté en général, et qui établit, partout, la plus grande liberté de commerce.

Qu'on examine les traités, qui nous avons conclus ou renouvellés avec le sultan de Djohor et avec les princes de l'isle de Borneo, notamment de Bandjermasin, de Pontianak, de Sambas, et que l'on me dise de bonne foi, dans quel article se trouve une seule phrase, tendant à ce dont on nous accuse, j'ose le dire, si injustement. Partout liberté de commerce, sans autre exception que le monopole du sel,

que nous nous sommes reservé dans quelques uns de nos établissements; partout égalité de droits pour nos propres vaisseaux, comme pour ceux des autres nations; partout les mêmes avantages sans aucune différence. Je ne vois là aucun indice de vouloir établir un monopole, de vouloir exclure les commerçants Anglais, qui, s'ils sont justes, doivent reconnaître, dans toute l'étendue de mon Gouvernement, des intentions bienveillantes, toutes les facilités auxquelles ils peuvent s'attendre, et que je leur accorde de si bon coeur. Ce qui a eu lieu à Malacca peut encore en offrir une preuve. Nous trouvâmes, en prenant possession de cet établissement, une différence établie par le Gouv[t] Britannique entre les droits de douane imposés aux propres batiments et ceux aux quels les étrangers étaient soumis, au préjudice de ces derniers. Immédiatement cette différence a été supprimée, et jusqu'à l'heure qu'il est, nos vaisseaux ne jouissent à Malacca d'aucun avantage ou privilège, dont les vaisseaux Anglais se trouvent privés.

Si j'informe V. E. d'une disposition prise récemment à l'égard d'un traité conclu par le Gouv[t] de Malacca avec les princes de Salangore et Rambou, Elle pourra voir combien peu le Gouv[t] est enclin à favoriser tout ce qui tend au monopole et à l'exclusion du commerce Anglais. A l'instar de ce qui avait été stipulé anciennement avec ces princes, le Gouverneur de Malacca était convenu avec eux qu'ils fourniraient exclusivement au Gouv[t] Néerlandais tout l'étain que produisent ces provinces, à raison d'un prix fixe. Je n'ai pas plutôt eu connaissance de cette transaction, fondée entièrement sur nos anciens traités, que sans hésiter j'ai désapprouvé complètement la convention; j'ai refusé ma ratification et j'ai donné ordre au Gouverneur d'informer les princes de Salangore et Rambou de cette décision.

Je pourrais ajouter d'autres arguments, tirés du contenu des traités et des instructions données aux agents de notre Gouvernement pour prouver à V. E. combien peu nous méritons le reproche qu'on nous fait, si je ne croyais ceci suffisant pour démontrer le contraire.

Il se pourrait cependant (comme j'ai cru le remarquer dans les lettres de V. E.) que l'on ait cherché un motif de cette accusation dans le choix des différents points de cette Archipel, où nous nous sommes établis, et que cette extension apparente nous attire le jugement si injuste qu'on porte sur nos mesures.

V. E. établit la proposition que nos droits dans ces parages ne sont fondés que sur le traité d'Août 1814; je ne fais aucune difficulté d'admettre ce principe (*a*).

Lors de la conclusion de ce traité, la Hollande se trouva, par suite des événements, qui ont occasioné sa ruine, sans colonies. Ses possessions étaient tombées entre les mains du Gouv[t]. Britannique. Leur restitution ne pouvait par conséquent s'effectuer que du commun accord des deux Gouvernements. Cet accord se trouve exprimé dans le dit traité, dont le sens et la lettre porte, que nous serons remis en possession de tout ce que nous possédions au 1[r] Janvier 1803, à quelques exceptions près, qui sont étrangères à la question, qui nous occupe maintenant.

C'est par suite et en vertu de ce traité, que le Roi nomma des Commissaires-Généraux pour reprendre possession de tout ce qui nous avait appartenu, et devait nous être restitué par

---

(*a*) Ik heb deze uitspraak reeds aangehaald sub 77 van mijne verhandeling over Bandjermasin. Zij trok eerst mijne aandacht doordien ik haar, evenals de bezorger van Elout's bijdragen, wel wat al te volstrekt vond; doch verder Van der Capellen's betoog lezende, merkte ik destijds op, dat hij eigenlijk wil zeggen: „Het tractaat van 1814 is de grondslag onzer rechten, in zoover wij ze door de Engelsche verovering met het verdwijnen onzer onafhankelijkheid hadden verloren, terwijl wij in 1814 terugkregen, hetgeen krachtens de geschiedenis ons toekwam." Bovendien vond ik het inroepen dier geschiedenis door Elout van Soeterwoude voor *Borneo* toch wel wat al te ver gaande, waar wij het land reeds zoo lang hadden verlaten, en zelfs voor Bandjermasin uitdrukkelijk de souvereiniteit hadden opgegeven: het was naar aanleiding dáárvan dat ik mijne aanteekening stelde. Doch dit belet niet, dat ik mij onder dit voorbehoud wel kan vereenigen met de volgende aanmerking, die de oud-commissaris-generaal Elout in zijne sub 58 te vermelden *Consideratiën* op de zinsnede maakte (Bijdragen E., bl. 49):

„Met allen waren prijs, dien ik op mijn vriends gevoelen stel, komt mij dit niet juist voor.

„Alle plaatsen in Nederlandsch-Indië, die ten tijde van het tractaat van 1814 in Engelsche handen waren, zijn ons teruggegeven.

„Maar nu volgt daaruit niet, dat op die plaatsen, die ons te voren behoorden en niet in Engelsche handen waren, wij geen recht zouden hebben. De vraag is dan maar: hadden wij er recht op in Januari 1803? Ons recht op Nederlandsch-Indië is van ouden datum, steunt op aloude conquesten, tractaten, etc. Dat recht was opgeschort door den oorlog, zooverre het *jure belli* door de Engelschen was geconquesteerd.

„Door het tractaat revifiëert dat recht; en 't geen door hen niet is uitgeoefend sliep, zoo lang wij niet bij machte waren het te doen werken. In dat recht treden wij nu, na het ophouden der vijandelijkheden, *proprio nomine* terug. De toepassing van die redeneering is op zich zelve klaar, behoeft geene toelichting.

„Dit alleen er bijgevoegd, dat de betrekking in overoude tijden tusschen Malakka, Singapore, Djohor uit Valentijn duidelijk is."

le Gouv[t]. Britannique; et en même temps dans le but de renouer avec les princes natifs les relations, que nous avions eues antérieurement avec eux, pour autant qu'elles paraîtraient offrir encore quelqu'ulitité. Nous avons tâché de remplir cet ordre du Roi. Nous avons repris possession de tout ce qui devait nous être restitué, et après avoir examiné quels étaient les princes natifs, avec lesquels nous avions été liés, nous avons rétabli avec quelques uns d'eux des rapports, qui avaient subsisté depuis très longtemps, sans cependant vouloir rétablir scrupuleusement tout ce qui avait existé. En comparant nos établissements dans l'ère brillante de notre Compagnie des I. O., avec ceux que nous avons rétablis, et le nombre de traités de la même époque avec ceux que nous avons renouvellés depuis le rétablissement de notre Gouvern[t]. dans les I. O., on se persuadera aisément, que, loin d'avoir donné une extension quelconque à nos étabissements et à notre pouvoir, nous n'avons point rétabli tout ce que la Comp[ie] des I. O. possédait autrefois, et que sur plusieurs points, où elle exerçait son influence, nous nous en sommes jusqu'ici entièrement abstenus.

Les établissements, que nous avons formés, et que nous n'avons point trouvés soumis aux autorités Britanniques, sont ceux de Riouw, Linga etc., sur lesquels nous sommes en contestation avec V. E., et ceux formés sur la côte occidentale de Borneo, savoir Pontianak et Sambas.

Peut-être n'aurions-nous pas songé encore à nous établir sur la côte de Borneo, si des invitations réïtérées et très pressantes de la part de chacun des sultans, et surtout la nécessité impérieuse de pourvoir à la sûreté de notre commerce ne nous y avaient engagés. Lorsque par plusieurs lettres de ces princes, conservées dans nos archives, ils nous témoignèrent leur vif désir de se voir replacés sous notre protection, afin de pouvoir par là répousser les fréquentes agressions qu'ils essuyaient de la part de la nombreuse population Chinoise, établie dans leurs états; lorsqu'ils nous prièrent instamment de venir comme ci-devant les guider de nos bons conseils pour l'administration de leurs états, la nécessité de reprimer l'audace toujours croissante des pirates, qui infectent ces mers, nous avait déjà suggéré l'idée de rétablir notre influence sur la côte de Borneo, de tout temps reconnue comme le repaire le plus fréquenté des pirates, et le marché le plus avantageux pour les fruits de leurs courses criminelles, autorisées par la cupidité des chefs ou tolérées par leur fai-

blesse. La vérité de ce fait pourrait être attesté par le même fonctionnaire, qui paraissant oublier les motifs qui dictèrent sa proclamation du 9 Août 1813 (dont une copie est sous ce pli offerte à V. E. (*a*)), s'avise maintenant de qualifier d'agrandissement illégal le rétablissement de notre autorité dans les ports que lui-même alors considérait comme dépendances des possessions de la très Honorable Compagnie des Indes, sur la côte de Borneo; mais s'il fallait à V. E. d'autres preuves de la nécessité absolue, que le Gouvernement, établi à Java, étende son autorité sur l'isle de Borneo, et même sur tous les petits états indigènes de cet Archipel, je pourrais lui rappeler les annales du commerce de sa propre nation dans ces parages, où elle trouverait des exemples

(*a*) Zie hier de

PROCLAMATION.

The port of Sambas and its dependencies on the West Coast of Borneo having been declared in a state of piracy and hostility, and it not being deemed expedient to withdraw the said declaration until due provision for the regulation of the country; Notice is hereby given, that the said declaration is continued in force until further orders and intimation to the contrary may be published in the Java-Government Gazette.

The states of Cootai and Passier with their dependencies on the South East coast of Borneo, having been concerned in various acts of piracy and being in connection with some of the principal pirates, who infect the Eastern seas, are in like manner declared in a state of piracy and hostility, until measures may be adopted to regulate their future conduct; after which, as dependencies of the Honorable company's establishment on Borneo, where no custom-houses are established, they will not be legally open to trade with any vessels but those of the Island.

That no person may plead ignorance hereof, this Proclamation is directed to be published in the English and Dutch languages in the Government Gazette, translated into the native languages, and affixed at the usual places; copies being transmitted to the different residents at the outstations and circulated among the native states.

Given at the Council chamber at Batavia, this 9 day of Augustus 1813.

By me, the Lieutenant-Governor of Java
and its dependencies

Tho. S. Raffles.

By order of the Honorable
the Lieutenant-Governor in
Council

C. Assey.
Sec[t]. to Gov[t].

fréquents des cruautés les plus insignes et des plus lâches trahisons, pratiqués sur des marchands Anglais, qui visitaient ces ports sur la foi trop souvent violée, des chefs du pays. Les marchands de Java, sans cesse exposés aux mêmes dangers, en ont souvent été les victimes; les paisibles habitants de nos côtes, emportés chaque année en grand nombre par les pirates, se voyaient condamnés à l'esclavage sous les yeux des princes de Borneo, interessés à cet affreux commerce, ou ne pouvant l'empêcher; des bâtiments de cette côte, venaient sans cesse visiter nos ports sous le prétexte du commerce, mais avec l'intention d'épier l'occasion de faire les plus riches prises; enfin, notre cabotage se voyait ménacé d'un anéantissement total, si nous ne tâchions de remonter à la source du mal et d'y porter les remèdes les plus efficaces.

Cet état de choses ne pouvait donc durer plus longtemps, et l'espoir de metre jusqu'à un certain point un frein à ces brigandages et de favoriser par là le commerce et la navigation, qui avaient tant à souffrir de ce fléau, nous détermina à prêter l'oreille aux voeux prononcés des sultans et nous conclûmes avec eux et de leur plein gré, les conventions dont j'ai parlé plus haut, malgré les instigations empressées de Mr. Raffles, dont V. E. aura eu connaissance par les pièces jointes à la dépêche des Commissaires-Généraux du 10 Janvier 1819.

Nous avons cru de bonne foi mériter la reconnaissance des nations commerçantes dans cet Archipel en agissant comme nous avons fait, et nous étions loin de soupçonner, qu'au contraire on apercevrait dans ces mesures une tendance à un agrandissement dangereux, à une ambition démesurée et à une exclusion du commerce Anglais.

Nous avous cru en établissant une administration régulière, en réprimant autant qu'il dépendait de nous, la piraterie à laquelle les princes de l'isle de Borneo n'étaient pas étrangers, en engageant ces princes d'admettre les vaisseaux et les négociants étrangers comme les nôtres et sous les mêmes conditions, protéger le commerce libre, et donner une preuve de l'intérêt que nous y attachions.

Le seul article dont nous nous sommes réservés le monopole est le sel, dont l'introduction, outre que de Java, est prohibé. V. E. ne considérera point cette stipulation, nécessaire pour faire face en partie au frais de ces établissements, comme une mesure nuisible au commerce Anglais.

Ce monopole est réglé de la manière la moins oppressive

pour les habitants. Les sultans, avec lesquels le Gouvernement en partage le profit, l'exercaient de la manière la plus arbitraire avant les derniers arangements, qui loin d'avoir augmenté les revenus de mon Gouv^{t}, nous offrent si peu d'avantages pécuniaires que nous sommes obligés à faire passer des fonds à Borneo pour faire face aux dépenses nécessaires.

Je passe ici sous silence l'établissement de Bandjermasin. V. E. porte connaissance de notre correspondance avec M^{r}. Fendall à cet égard.

V. E. rélève dans sa dépêche du 26 Juin la réponse faite au major Farquhar par notre Commissaire à Pontianak, comme un des exemples, qui prouvent nos intentions d'agrandissement. J'avoue volontiers que la réponse donnée par M^{r}. Boekholtz à cette occasion n'était point entièrement conforme à l'esprit de ses instructions et que les expressions, dont il s'est servi, n'ont point approuvées le Gouvernement. J'avoue volontiers qu'il aurait du se borner à inviter le major Farquhar à ne point entraver nos négociations avec les princes de Borneo avec lesquels nous étions sur le point de conclure des traités et de renouer d'anciennes rélations, rompues par suite des évènements, au moment où le départ précipité du Major retardait la remise de Malacca à nos commissaires.

Le second exemple, allégué par V. E. en son Conseil pour faire preuve de nos vues ambitieuses et contraires aux intérêts Britanniques, c'est la conduite tenue par nous relativement au royaume de Djohor.

Je ne puis que me référer ici à ce que j'ai eu l'honneur d'écrire à V. E., dans ma dépêche du 25 Février dernier. Je ne répèterai point les arguments, dont j'ai fait usage alors, pour démontrer nos droits, dérivés du Traité de 1784, tacitement rétabli par celui de 1814, qui nous a remis dans la possession de nos colonies, et dont le sens ne peut être autre que de rétablir le *status ante bellum*, lequel ne permet aucun doute relativement à nos droits sur le royaume de Djohor.

Il est nécessaire cependant que je réponde à une objection que je trouve dans la lettre de V. E. du 26 Juin. Je lis au § 37, que les autorités Britanniques ont du considérer comme authentiques et valables les déclarations des fonctionnaires Hollandais, qui n'ont jamais été contredites pendant les 23 années que vous avez occupé Malacca, *ni* pendant la guerre, *ni* pendant la paix. Or je demande de bonne foi;

Quand et à quelle époque prétend-on que nous aurions pu faire valoir nos prétentions? Pendant la guerre? L'occasion s'est-elle jamais présentée, et la Hollande pouvait-elle avoir le moindre intérêt à informer pendant la guerre le gouvernement Britannique de la circonstance dont il s'agit? — Pendant la paix? Mais la paix d'Amiens a interrompu à peine la longue guerre, dans laquelle la Hollande a été entrainée, et la reprise des hostilités en 1803 a empêché la réoccupation de Malacca et de ses dépendances. Si on avait repris possession de cet établissement par suite du traité d'Amiens, c'est alors que se serait présentée la question; c'est alors qu'on aurait trouvé l'occasion de s'entendre à cet égard, si la chose avait été jugée nécessaire; et c'est alors que les autorités Hollandaises auraient agi sans le moindre doute, d'après les mêmes principes, qui nous ont fait reprendre nos droits, dès que les stipulations du traité de 1814 ont été mises en exécution. Il me parait donc clair, que depuis 1795 jusqu'à 1818, il n'a jamais pu être question d'éclairer le gouvernemen Britannique sur l'état de la question, sur laquelle nous différons d'opinion.

V. E. dit que pour la convaincre de nos droits, il faudrait d'abord prouver que le Royaume de Djohor est une dépendance de Malacca, et démontrer ensuite que Singapore dépend de Riouw ou de la principauté dont le gouvernement réside à Riouw.

Après m'être expliqué déjà sur la première question, il me reste à traiter la seconde. Quelle que soit l'opinion, que l'on adopte sur nos droits en général, il ne peut à mon avis exister aucun doute sur ce point.

Je crois de bonne foi, que cette question n'a jamais été agitée, et que le chevalier Raffles est effectivement le premier qui ait mis cette idée en avant. La manière dont cette question est exprimée, dans la lettre de V. E. pourrait donner lieu à quelque incertitude, qu'il est nécessaire d'écarter. Singapore n'est effectivement pas plus une dépendance de Riouw, que Riouw ne dépend de Singapore. Comme je l'ai observé dans ma dépêche du 25 Mars, le Royaume de Djohor est un ensemble, composé de Djohor, Pahang, Riouw, Lingen, Singapore et plusieurs autres parties, qu'on ne nomme point en désignant le Royaume: Singapore fait donc partie du Royaume, et c'est tout ce qui est nécessaire d'établir.

Une autre question, relative à la discussion présente, et dont V. E. fait mention, est celle de savoir si le Sultan

régnant à Lingen, est le souverain légitime, ou si son frère Toekoelon, avec lequel le chevalier Raffles a conclu un traité, le reconnaissant comme Sultan, doit occuper le trône du royaume de Djohor.

D'abord on croirait qu'un règne paisible pendant 9 années consécutives, reconnu non seulement par toutes les autorités voisines et subordonnées, mais encore par le Gouvernement Britannique à plusieurs occasions, comme je l'ai remarqué dans ma lettre, citée du 25 Mars, devrait mettre ce Prince à l'abri d'un examen ultérieur de ses droits et de ses titres. Jamais avant le chevalier Raffles, on n'a songé à les contester, et celui-ci attend, pour établir ce nouveau système, le moment où il a besoin de s'en prévaloir pour couvrir d'un motif apparent la prise de possession d'une isle, à laquelle il n'avait aucun droit. Cette conduite de sa part est d'autant plus extraordinaire, qu'en 1813 le même chevalier Raffles, alors L[t]. Gouverneur de Java, reconnut officiellement le *même* sultan, auquel il dispute aujourd'hui le droit au trône. Il serait difficile de trouver un exemple d'une inconséquence pareille. V. E. verra dans la lettre du chevallier Raffles, dont je joins une copie, et dont je garantis l'authenticité, la preuve de ce que j'allègue (*a*). Il faut dont que le chevallier Raffles ait fait après cette époque la découverte des droits du frère du Sultan, qu'il défend aujourd'hui avec tant de chaleur.

Je ne vois pas trop pourquoi Mr. Raffles prétend dans sa lettre du 13 Fevrier 1819, que le Vice-Roi de Riouw n'exerce dans cet établissement qu'une autorité très borné, et n'est point chargé de l'administration générale (*b*). Le contraire est

---

(*a*) Van der Capellen bedoelde het volgend opschrift van den brief:

Cette lettre amicale, accompagnée de l'assurance d'une affection bien sincère, vient de moi Sri Padoeka Honorable Thomas Stamford Raffles Esquire, Lieutenant Gouverneur-Géneral, le sublime, qui gouverne en chef, qui du trône de Java règne sur tous les pays de l'Orient.

Fasse Dieu qu'elle parvienne à mon noble et fidèle ami Paduka Sri Sultan Abdul Rahman, assis sur le trône du Royaume de Djohor, Pahang et toutes dépendances, etc.

Van der Capellen schreef hieronder:

Ceci suffit pour prouver que Monsieur le Lieutenant-Gouverneur Raffles en 1813 reconnut le sultan Abdul Rahman pour souverain de Djohor, Pahang etc. etc.

(*b*) Zoowel in den Franschen brief op het Ministerie van Koloniën, als in de Engelsche vertaling te vinden in B's verzameling, staat abusievelijk, dat de hier

prouvé à tous ceux, qui connaissent l'état actuel des choses et ceci est tellement avéré que c'est au Vice-Roi de Riouw, que le major Farquhar s'est adressé pour obtenir d'abord la

bedoelde brief van Raffles gedagteekend is 13 Februari 1818. Raffles deelt in dat schrijven aan Calcutta, waarvan de regeering aldaar een extract naar Batavia zond en hetwelk men in onze archieven aantreft, het volgende mede:

8. The kings of Johore trace their descent through a line of twenty five sovereigns, commencing from the first Hindu prince, who established himself at Singapore in the year 1160; after various vicissitudes, in consequence of which they removed the seat of their Government first to Malacca and subsequently to Johore, they were ultimately obliged bij an invasion from Menangkabow to abandon Johore, in the early part of the last century.

The Sultan fled to Pahang, where he died; but his Bandahara or first officer of state proceeded to Malacca and other places on the coast, where he engaged several Bugguese chiefs in the service of the King. — With these auxiliaries the Bandahara sailed for Rhio, where after some time the heir of the deceased king was proclaimed Sovereign of Johore.

This Prince in reward of the services eventually rendered him by the Bugguese (natives of Celebes) ordained and determined that the Rajah Moodah or vizier of Rhio should always be a prince of Bugguese extraction, and should be charged with authority over all the Bugguese and other traders resorting to it. — The Sultan himself generally resided at Rio or Lingin, and exercised a general control over the states of the Empire, which those already mentioned, comprehended also the separate Governments or rather kingdoms of Pahang and Johore.

9. Conformable to the long established usage of the Empire, founded perhaps originally on the natural divisions of the states composing it, the great council of Johore was constituted as follows:

First. The eldest son of the reigning monarch, who was also the legitimate successor to the throne.

Second. The Bandahara and Chief of Pahang.

Third. The Tummungung and Chief of Singapore and Johore proper, which comprehended the islands and the southern extremity of the Peninsula, and

Fourthly, the Indrabongso, whose title is now extinct.

The great offices of Bandahara and Tummungung have never ceased to exist, and when the number of the princes of the blood has admitted of it have always been filled bij the sons of the Sulthan. If on the contrary he had no male offspring, the title of Bandahara was conferred bij his pleasure and carried with it the right of succession to the crown, while the other offices were either filled up by

cession d'une des isles de Carimon, et ensuite pour celle de Singapore, et que c'est à lui que le Sultan, à qui il s'était adressé en premier lieux, comme au chef de l'Empire, l'a

his warrant or descended by inheritance from the previous occupant.

10. It may be material to observe that the Rajah Moodah of Rio had only a local jurisdiction; being necessarily a Bugguese, he had no voice in the Government and was particularly excluded from all affairs which had a reference to the political interests of the Malayan empire.

11. The tranquillity of these states had long been disturbed bij the restless ambition of the Dutch Compagny and the intrigues of the Bugguese, when on the establishment of the British at Malacca in 1795 one of His Majestys ships conveyed the legitimate sovereign Sultan Mahummud Shah to Rhio and established him in the independant government of his dominions, from whence he had been in temporary exile. The acknowledgment of his independence by the English, the personal character and talents of the Sultan, and the attachment of the Malayo to their ancient constitution and to their legitimate Sovereign, soon reorganized the Empire and consolidated the power of this Prince, whose reign was in general tranquil and prosperous. He died about six years ago, universally respected, and according to the constitution and custom of the state, he previously declared and installed his eldest son Tuankoo Loong as his successor of the throne of the Empire. This Prince has since assumed the title of Sultan Hussein Mahummud Shah.

12. The death of the late Sultan unfortunately took place at a period when his successor was absent from the seat of Government, on a visit to his relation the Bandahara at Pahang; between this place and Lingen communication can only be held in the favorable Mousoon, and nearly a year had elapsed from the fathers death, before his son arrived to take possession of his hereditary rights, and to assume his legitimate authority. During the interregnum however, the chieftains, who possessed the local authority, both at Lingin and at Rhio, had found means to extend their influence and to throw obstacles in the way of the regular succession, which either by subverting the constitution or dismembering the Empire, would tend to perpetuate their independent power; the heir to the throne was poor, and had no means of assembling a force to support his rightful claim, while the Bugguese chief of Rhio was rich and surrounded bij his tribe. Under the pretence of waiting until all the distant chiefs were assembled, the installation of the new Sultan was deferred .... (*de copiïst schreef na* „deferred" „*senidu*"); — and a small part of the port duties of Rhio was assigned for his subsistance.

The second son of the late Sultan, who is understood to be of an

renvoyé, comme à son mandataire général. La pièce ci-jointe N° 3 prouve tout ceci (*a*).

Pour en revenir au Sultan Abdul Rahman Sjah, actuellement règnant, V. E. verra par les lettres ci-jointes, adressées à ce Sultan par le Prince Toekoelon (*b*), par le Tommengoeng de Djohor (*c*) et par le Bandahara de Pahang (*d*), si effectivement

---

easy disposition and of weak intellect, continued in the meantime in the nominal exercise of authority at Lingen, and it ultimately accorded with the policy of the Bugguese chief of Rhio to consider this person as his immediate superior; the empty allegiance and honors necessary to a chief of his own creation being more easily rendered than the substantial rights of the legitimate Sovereign to the established portion of the revenues of Rhio and to the undivided authority of the states. *(In de drie laatste regels zal wellicht een copiïstenfout schuilen.)*

(*a*) De brief over een der Karimon-eilanden, gelegen bij Singapore, besloot nl. aldus:

Je m'endresserais à cet égard à mon ami à Linga (*aan Sultan Abdul Rahman Sjàh*), mais celui-ci a muni mon ami (*den Onderkoning, aan wien Farquhar schreef*) de plein pouvoir pour traiter de toutes choses: voila pourquoi je n'écris pas à Linga.

(*b*) Deze brief ving aan:

Louange a Dieu, le seul Eternel, l'Immuable, le Conservateur de tout ce qu'Il a créé!

Que la paix de Dieux et sa clémence reposent sur les Prophètes, sur leurs familles, leurs amis et alliés!

Ayant rendu le tribut de louange dû à l'Eternel, et après avoir imploré le salut et la paix sur les prophètes, Padoeka Tongka Lon envoie cette lettre, avec des salutations provenant d'une affection sincère à Sri Paduka, son frére, son Souverain pour le règne duquel il fait des voeux, afin qu'il soit béni et de longue durée, que Dieu prolonge sa vie, lui accorde la santé, augmente de plus en plus sa grandeur et sa gloire, lui conserve son coeur droit et son esprit éclairé, pour le bonheur de ses sujets, qu'enfin un jour il l'admette au paradis! Dieux Tout-Puissant exauce ce voeu!

„Le reste de cette lettre" — luidde de ondergeplaatste toelichting — „traite d'affaires indifférentes; il suffit du titre de *Souverain*, que donne Toekoelon à son frère, pour faire preuve qu'il le reconnaissait pour tel."

(*c*) „Dato Tommangong, ton esclave, se jette aux pieds de son auguste Souverain. Pardonne, o mon Maître, à ton esclave, son humble prière. Sois clément et accorde lui la permission d'aller chercher de quoi vivre, de s'embarquer pour où Dieu le conduira.

„Ta bienveillance excusera la demande de ton vile et humble esclave.

„Ecrit au temps permis, le 3 de Sappe 1224."

(*d*) „Dato Bandahara, ton esclave, se jette aux pieds de son auguste Souverain

il est reconnu par eux, pour leur souvrain et leur maître, ou bien si c'est une assertion hasardée de notre part. Quelques une de ces pièces sont écrites, avant la remise de Malacca au Gouvernement Neêrlandais. On ne dira au moins pas cette fois-ci, que la crainte pour l'effet de notre vengeance ait dicté ces lettres (*a*), que je fais parvenir à V. E. dans la langue Malaise, comme elles ont été écrites, pour ne pas courir risque d'altérer les expressions par une traduction.

J'ai l'honneur de joindre encore à ces pièces, une déclaration, donnée par le sultan de Djohor, pour expliquer sa conduite envers les agents Britanniques et ensuite envers les commissaires Neêrlandais, avec lesquels il a conclu le traité du 26 Nov. 1818 (*b*).

Quoique ceci pourrait suffire pour démontrer la reconnais-

Pardonne o mon Maitre, à ton esclave, qu'il ose adresser celle-ci, pour te faire savoir, que lundi le 17e de Dzulkaida, à 8 heures, il est descendu du fleuve de Pahang, pour aller se rendre aux pieds de son Souverain. Arrivé à l'embouchure, ton esclave trouva le vent soufflant du Nord; cependant il voulut poursuivre son chemin: mais voyant l'intention de ton esclave, les deux frères Said Husin et Said Mahmud, de même que l'envoyé Said Ahmad avec quelques anciens du peuple, retinrent ton esclave, et dirent que le moment n'était pas favorable pour partir. Ton esclave alors céda à la prière de ces vieillards, mais trembla pour son maître. S'il plait à Dieu, et que nul empêchement ne survienne, ton esclave espère se jetter aux pieds de son Souverain dans le mois de Rabioul Akir prochain.

„Ce vendredi, 21 de Dzulkaida 1225."

(*a*) Dit heeft betrekking op de wederspraak, vervat in de sub 21 vermelde brieven.

(*b*) De brief luidt aldus:

Nous Sultan Abdul Rahman Sjah, descendant du Sultan Mahmud Sjah, roi de Djohor, Pahang, Riouw, Linga et dépendances.

Conjointement avec

le radja Djaphar, Vice-Roi de Riouw, qui a agi en notre nom, et en qualité de notre plénipotentiaire, dans les affaires donc cet acte fait mention;

Publions par celle-ci et faisons connaître ouvertement et à la face du monde entier, les circonstances qui Nous ont porté à conclure deux traités, l'une avec la Compagnie Anglaise du 16de Sjawal au jour de mercredi de l'année 1233 (19 Août 1818), l'autre avec la Haute Régence des Indes Neêrlandaises au 27 de Moeharam, jeudi de l'an 1234 (26 November 1818) trois mois après le susdit traité avec les Anglais.

D'abord il est à observer qu'une alliance non interrompue entre le royaume de Djohor et la Compagnie Hollandaise, date depuis deux siècles et davantage; que depuis la conclusion de ce premier traité, entre le royaume de Djohor et la Compagnie Hollandaise, les souve-

sance de la légitimité du Sultan règnant, il peut être intéressant d'appuyer cette légitimité, qu'on s'est avisé de disputer par d'autres preuves et par un récit succint de ce qui s'est passé lorsque le Sultan règnant monta sur le trône.

Mr. Raffles prétend dans sa lettre du 13 Févr. 1818, dont V. E, m'a fait parvenir un extrait, qu'à la mort du Sultan défunt, pêre du Sultan actuel, le Prince Toekoelon a été

---

rains de Djohor dans toutes leurs transactions politiques se sont constamment réglés d'après le gouvernement de Malacca.

Il est vrai que dans la suite des temps la guerre est survenu entre les souverains de Djohor et la Compagnie Hollandaise; mais en 1200 (1784) la paix a été rétablie et un traité conclu, en vertu duquel une garnison de la Compagnie Hollandaise fut laissée à Riouw.

Celle-ci y resta effectivement jusqu'en 1201 (1785) lorsqu'elle fut obligée de se retirer, à cause du grand nombre de pirates d'Ilanon, qui se rendirent maîtres de Riouw. Cet évènement devait rendre moins fréquentes les relations entre la Compagnie Hollandaisse et le Roi de Djohor; et lorsque ensuite le pavillon Hollandais fut baissé à Malacca, les Anglais auraient sans doute remplacé les Hollandais dans leurs relations avec le Royaume de Djohor, s'ils l'avaient désiré.

Cependant ils n'en firent rien, et dès lors toutes relations avec le Roi de Djohor cessèrent jusqu'en 1233 (1818). Ce ne fût qu'à cette époque et bien peu de jours avant la remise de Malacca aux Hollandais, que le major Farquhar, résident à Malacca, vint chez nous pour entrer en négociation. Il nous surprit par l'impétuosité de ces instances, par l'empressement qu'il mit à hâter cette négociation. Nous étions alors hors de toutes connections; nous ignorions si de la part de nos anciens amis, les Hollandais, on aimerait à renouveler les anciennes relations, qui avaient existé en nous; nous avions des nouvelles et des lettres d'autorités Anglaises pour nous instruire du dessein des Hollandais, qui, disait-on, viendraient avec un grand nombre de troupes pour s'emparer de nos états. Dans ces lettres ces seigneurs Anglais nous marquèrent leur grand étonnement sur la manière d'agir des Hollandais, qui, de cette façon s'écartaient de ce qui étaient stipulé dans un traité majeur conclu en Europe entre l'Angleterre et la Hollande. (*Men zie den brief op bl. 461 »Opvattingen"; ov. 121.*)

En lisant ceci, l'idée nous vint que, malgré la restitution de Malacca à la Hollande, ce traité pourrait contenir quelque exception à l'égard de nos états, et nous nous imaginions que nous pourrions être empêchés par là de renouer nos relations avec nos anciens amis.

Cette considération seule nous détermina à accéder au contrat qui nous fut présenté par le major Farquhar, nous fiant de bonne foi à tout ce qu'il nous suggéra, et donnant pleine croyance au contenu de

nommé par lui son successeur; qu'il a prit le titre de Sultan Hussein Mahummed Sjah; qu'il a été empêché par plusieurs circonstances de prendre possession du trône de feu son père; et qu'en attendant, les intrigues du Vice-Roi de Riouw et de quelques autres ont supplanté au successeur légitime, son frère puiné, le Sultan actuel.

J'aurai bien désiré voir quelques preuves à l'appui de ce récit entièrement contradictoire aux circonstances, qui sont parvenues à ma connaissance, et dont je crois pouvoir produire les preuves.

Voici ce qui m'a été rapporté: Quelque temps avant sa mort, le Sultan défunt a muni Radja Djafar, Vice-Roi de Riouw, d'un plein pouvoir, tant pour traiter toutes les affaires du Royaume, que particulièrement pour lui conférer le droit de nommer le successeur au trône. Radja Djafar a fait usage de ce droit, et a nommé au nom du Sultan et en vertu de ses pleins pouvoirs, *Abdul Rahman Sjah*, successeur au trône du Royaume de Djohor. Probablement Abdul Rahman Sjah a été préféré à son frère Toekoelon, à cause de la légitimité

---

la lettre de cet autre seigneur Anglais. Ce traité d'aillleurs ne nous promettait pas le moindre avantage.

Après tout ceci, vint le Contre-amiral Wolterbeek, qui ayant replacé le pavillon Hollandais à Malacca se rendit auprès de nous. Il nous apprit que tout ce qui avait appartenu à la Hollande était restitué aux Pays-Bas, qu'à la vérité il existait des exceptions à cet égard, mais qu'il n'était nullement fait mention dans ce traité majeur du Royaume de Djohor.

Nous vîmes ainsi bien clairement et positivement que nous avions été induits en erreur, lorsqu'on nous pressa si fortement de conclure à la hâte un contract; que particulièrement nous avions été trompés par ceux qui nous annoncèrent l'invasion prochaine des Hollandais dans notre pays.

Car ceux-ci, nos anciens amis et alliés, avaient l'intention de renouveler les connections antérieures d'une manière plus avantageuse que jamais.

Nous éprouvâmes une grande joie en voyant que le désir de notre coeur s'accordait avec ce qui nous prescrivait notre devoir. Nous annulâmes le contract, fait avec précipitation et à une époque très inconvenable, et ce fût avec une vraie satisfaction que nous conclûmes avec nos anciens amis un traité, qui bien pésé de part et d'autre, devait tendre au bien-être de nos états et au bonheur de nos sujets.

Pour donner l'authenticité requise à cet écrit, contenant un exposé fidèle de notre conduite et des motifs qui y ont donné lieu, nous y apposions nos sceaux et signatures.

Fait à Linga, ce 30 du mois de Radjap; lundi 1234 (1819) 25 Mei.

de sa naissance (*a*), prouvée entre autres par le document ci-joint, coté N° 8, où l'on voit, que sa mère, la princesse Intje Mariam a été légitimement mariée au Sultan (*b*). Toe-

(*a*) Vermoedelijk wordt hier eene technische fout gemaakt, waaraan schrijvers over Indische aangelegenheden zich dikwerf schuldig maken. Het huwelijk van Toekoelon's moeder zal wel niet minder „wettig" geweest zijn dan dat van Abdoerahman's moeder; doch deze was de dochter van een Maleisehe groote, bandara Hasan, terwijl gene van lage Boegische familie was, namelijk „eene gemeene pandelinge, genaamd Mako", waardoor haar zoon „in geen aanmerking omtrent het successierecht" kwam, gelijk reeds in Februari 1786 onze resident van Riouw had gerapporteerd! Ten bewijze dat hierop al vroeg werd gelet, strekke dat de naamgeving van Abdoerahman met het opvolgingsrecht verband hield. Als regel gold toch bij de Maleische vorsten, dat zij om den anderen een naam van gelijken oorsprong voerden; en zoo behoorde op sultan Mahmoed de gemaal der beide moeders, eene samenstelling met het woord *Abdi* te volgen. *Netscher* bl. 247—249.

Het feit, dat Toekoelon's moeder eene Boegische was, maakt Raffles' uiteenzetting in zijn rapport dd. 13 Februari 1819 op bl. 511 noot (*b*) afgedrukt, te onwaarschijnlijker, dat de Onderkoning slechts gezag had over de Boegies, daar hij het nochtans was, die Toekoelon's verheffing op den troon, in strijd *volgens Raffles* met het bestaande recht onmogelijk maakte.

Nog zij hier opgemerkt, dat slechts bij wijze van spreken over een oudere door een jongere, sultan Abdoerahman den Onderkoning kon noemen zijn *vader*, gelijk hij deed in den brief dd. 11 Augustus 1818 aan Farquhar, afgedrukt in noot (*a*) bl. 444.

(*b*) Deze bijlage luidt aldus:

Ce jeudi 9 de Sjaban de l'an 1234, à trois heures après midi, Nous Radja Djaphar, Vice-Roi, fils du Vice-Roi Radja Hadji, mort dans la guerre contre les infidèles, avons apposé Notre sceau et Notre signature au présent acte, fait à Linga, pour déclarer qu'à cette époque nous nous trouvions chez Padoeka Sri Sultan Abdul Rahman Sjah, lorsqu'un envoyé du Gouverneur-Général, son aide-de-camp, chargé d'une mission auprès du Sultan Sri Paduka Abdul Rahman Sjah, et muni de lettres de créance, arriva de Batavia à bord d'un vaisseau de guerre.

Il était chargé de faire des recherches sur quelques circonstances, qui avaient eu lieu dans le royaume de Djohor, Pahang, Riouw, Linga et dépendances.

Ayant terminé les affaires à Linga, le capitaine Elout s'informa encore de l'époque à laquelle fût conclu le mariage entre la mère de notre Souverain Intjé Mariam, résidant à son palais, et feu Paduka Sri Sultan Mahmud. Nous lui répondîmes que ce mariage avait été conclu dans l'année 1194, en présence de feu notre pére Radja Hadji, et au palais de notre tante la princesse Ongkie Radja Halima, que celui qui administra la cérémonie était un certain prêtre nommé Jacob de Batavia, que les Walis *(personnes qui font fonctions de tuteurs de la fiancée)*, pris entre les plus proches parents, étaient le slewatang Ibrahim et le sabandar Mohammed, que tout le monde à Linga et à Riouw peut

koelon, quoique reconnu comme prince de l'Empire, aurait de la peine, je crois, à produire un document semblable en sa faveur.

V. E. trouvera dans la pièce ci-jointe et côtée Nr 9 un document, faisant foi du plein pouvoir dont le Vice-Roi de Riouw s'est trouvé muni; cette pièce, comme la précédente, est signée par plusieurs grands du Royaume, qui ont été présents, et qui ne peuvent point être soupçonnés d'avoir signé une fausse déclaration. (*a*)

Voilà, Mylord, une exposition aussi exacte que vraie de ce qui concerne les droits des princes dont il s'agit, telle qu'elle m'a été faite et à laquelle je n'ai aucun lieu de porter le moindre doute. Je prie V. E. de la comparer aux rapports qui lui ont été faites, et il ne lui sera pas difficile alors de juger de quel côté se trouve le bon droit, la loyauté; et où les intrigues, l'astuce et la mauvaise foi.

---

avérer ceci parceque ce mariage est connu de tous ceux qui connaissaient les hauts personnages mentionnés.

Notre sceau est apposé sous cet acte, pour lui donner toute authenticité.

(*a*) De bedoelde volmacht:

Ce jeudi 14 du mois Dzulkaida de l'an 1226 à midi le Vice-Roi Radja Djaphar, fils de feu Radja Hadji, mort dans la guerre contre les infidèles, a été nommé plénipotentiaire général du Sri Paduka Sultan Mahmud Badaroedin Rayah Sjah, bien entendu, avant son décès, et avant d'avoir fait ses dernières dispositions.

Ensuite le Prince Vice-Roi a été de nouveau chargé de l'exécution de toutes les affaires, et principalement pour la nomination d'un souveverain et tout ce qui s'y rapporte. Ceci eût lieu peu de temps avant la mort du dernier Sultan, mais pendant qu'il jouissait encore de l'usage de toutes ses facultés, qu'il était en état de suivre sa propre volonté, et qu'il vivait en pleine tranquilité.

Temoins de cet acte furent de la part des princes du sang, Tunko Osman, fils du Sultan Sleman, Ongko Boero, Tunko Zinal, Ongko Said Sjarif Mahadnedzin, fils de feu Habib Abdul Rahman Kadesie, le datoe selewatang Ibrahim, fils du datoe Bendarah Hasan, le datoe bandar Moehamad, fils du datoe bendarah Hasan, intje Abdul Manan, intje Kalo, le panglima du dalem, et le panglima des affaires de la guerre Djoemal, et de plus un grand nombre d'autres princes du sang et grands du Royaume, tous présents.

Celles des personnes ci-nommées, encore en vie, pouvant se presenter comme témoins, ont apposé leurs signatures à cet effet.

Fait à Linga, le 10 de Sjaban, à 9 heures, 1234.

Il m'est bien pénible en vérité de devoir m'exprimer de cette manière, comme en général il m'est extrêmement douloureux de me trouver enveloppé dans des discussions de cette nature avec V. E., avec laquelle je ne voudrais avoir à traiter que des sujets agréables, et conformes à la bonne intelligence qui règne entre nos gouvernements; mais je proteste qu'il n'y a point de ma faute, et que je considère le chevalier Raffles, comme le seul auteur de toutes les contestations, qui se sont élevées entre nous, et que je serais heureux de voir terminées le plutôt possible.

Après tout ce que je viens d'avoir l'honneur de commumuniquer à V. E., Elle ne pourra point être surprise de me voir déclarer par la présente, au nom du Gouvernement, dont je suis le chef, que je persiste dans tout ce que j'ai écrit dans mes dépêches précédentes, me trouvant obligé de protester encore de la manière la plus forte, contre l'occupation de Singapore par les autorités Britanniques, et contre le pouvoir donné d'une manière arbitraire et injuste au prince Toekoelon, frère du Sultan règnant, sur le royaume de Djohor, après que les droits de celui-ci, renforcés d'ailleurs par une possession paisible de neuf ans, avaient été reconnus par le même Gouvernement et par le même fonctionnaire, qui aujourd'hui les lui dispute

Je vois par le contenu des dépêches de V. E. du 26 Juin et 21 Août, qu'elle est d'avis qu'il sera nécessaire d'attendre les ordres de nos Souverains, avant de prendre une décision sur les questions qui se sont élevées.

J'y vois aussi que de l'aveu de V. E. en son Conseil, le chevalier Raffles a transgressé ses instructions, en prenant possession de Singapore; que V. E. aurait désiré qu'on n'en eut pas pris possession après avoir eu connaissance des prétensions, justes ou injustes, formées de notre part.

Je reconnais dans tout ce que V. E. dit à cet égard, cet esprit de justice et d'équité qui la distinguent, et qui est si agréable de rencontrer, même dans les cas où l'on diffère d'opinion. Je remercie V. E. de m'avoir communiqué cette manière de voir. Mais en même temps j'ai lieu d'espérer que ces mêmes sentiments porteront encore V. E. à accéder à la demande que je lui ai faite précédemment, savoir de donner les ordres nécessaires pour l'évacuation de Singapore. Si V. E. n'aurait pas ordonné d'en prendre possession, en cas qu'Elle eût en connaissance de nos prétentions, Elle ne voudra certainement point que cet état de choses, dont elle désapprouve l'origine, se prolonge davantage.

V. E. est beaucoup trop juste pour se laisser arrêter par les difficultés dont Elle fait mention. Ce n'est pas l'honneur Britannique, qui est compromis ou qui le serait, si V. E. donnait l'ordre d'évacuer l'isle de Singapore, mais c'est bien mon Gouvernement, qui l'est de la manière la plus forte, tant que nous voyons des fonctionnaires et des troupes étrangères au milieu de nos établissements, et à leur grand détriment; tant que nous voyons un Prince, qui à nos yeux n'a aucun droit aux titres et aux dignités qu'on lui assigne, gouverner, sous la protection de fonctionnaires et d'une force armée Britannique, une partie des états du Sultan légitime et reconnu, à la face de ce même Sultan, auquel nous avons promis protection au nom du Roi notre Souverain.

Je prends la liberté de me référer encore à cet égard à ce que j'ai eu l'honneur d'écrire à V. E. dans ma lettre du 13 Avril (*a*), et je réitère de nouveau et avec instance la demande que je lui ai faite alors.

Hierop volgde nog een P.S., waarin verwezen is naar twee bijlagen, gemerkt 10 en 11, houdende brieven van Toekoelon en van den toemengoeng van Djohor, waaruit mede bleek dat deze den regeerenden sultan van Djohor Abdul Rahman Sjah als hun souverein erkenden. Beide brieven zijn afgedrukt bij *Netscher* bl. 270 N°. 4 en bl. 269 N° 1. Dat van Engelsche zijde werd opgemerkt de brieven niets bewezen, teekende ik bereids bl. 407 aan.

Bl. 425 noot 58. De woorden van Elout komen voor in diens nota van November 1819, houdende zijne *Consideratiën nopens de afdoening der verschillen tusschen Groot-Britanië en de Nederlanden*, waaruit de instructie is voortgevloeid, die onze gemachtigden Fagel en Elout naar Londen medekregen, voor de onderhandelingen ter herziening van het tractaat van 1814. Zie *Bijdragen E.* bl. 49.

" 425 noot 59. Zie *Bijdragen E.* bl. 128.

" 425 noot 60. Het schrijven van onzen Gouv.-Gen. dd. 9 November 1819 aan het Opperbestuur luidde aldus:

Ten vervolge mijner missive van den 24 September jl. N° 7 *Sekreet* (*b*), heb ik de eer Uwer Excellentie te doen toekomen

(*a*) Zie dien brief sub 61 van mijn *Bandjermasin*-opstel.

(*b*) Waarbij de sub 52 vermelde naar Bengalen gezonden brief dd. 26 Juni 1819 in afschrift werd aangeboden, vergezeld van stukken.

afschrift van een nader bij mij ontvangen brief van het Britsch opperbestuur in Bengalen, gedagteekend den 21ⁿ Augustus jl. mede handelende over de zaken van Singapore.

Dezen brief en dien van den 26 Juni jl. zal ik eerstdaags beantwoorden; dan ofschoon de wederlegging van de daarbij voorkomende punten mij niet moeielijk toeschijnt en alhoewel de in paragraaf 4 vermelde omstandigheid boven allen twijfel tot klaarheid is gebracht, gelijk Uwer Excellentie uit de reeds overgezondene stukken bekend zal zijn, vrees ik echter dat, zonder eene beslissing uit Europa, geene verandering ten aanzien van Singapore te verwachten is. Die beslissing wordt daarom meer en meer noodzakelijk, en ik kan niet genoegzaam aandringen op eene spoedige regeling van dit belangrijke punt.

De laatste tijdingen van Banka zijn van den 26ⁿ October en behelzen, dat de Palembangsche expeditie den 4ⁿ dier maand over de bank der rivier was gekomen; dat men tot den 10ⁿ of 11ⁿ zich had bezig gehouden met het weder inschepen van geschut, hetwelk uit hoofde der weinige diepte op de bank was gelost, het verdeelen van de troepen op de kleine vaartuigen en andere noodzakelijke schikkingen, en dat omstreeks den 12ⁿ de optocht was begonnen. Op den 26ⁿ October had men nog hoegenaamd geene andere berichten te Banka ontvangen, dan dat de expeditie meer en meer Palembang naderde. De menigte van afgebrande vlotten, welke tegen de kust van Banka waren komen aanspoelen, deden vermoeden, dat men elk oogenblik beslissende en gunstige tijdingen kon tegemoet zien.

Bl. 426 noot 61. De brief dd. 16 December 1819 van onzen Landvoogd aan het Opperbestuur luidde aldus:

Onder geleide van mijne secrete missives van den 24 September jl. N° 7 en 9 November jl. N° 8, had ik de eer Uwe Excellentie aan te bieden afschriften van de brieven van het Bengaalsche opperbestuur, geschreven te Fort William op den 26ⁿ Juni en 21ⁿ Augustus dezes jaars, dienende tot beantwoording van de mijne van den 25ⁿ Februari en 25ⁿ Maart te voren, betrekkelijk de bezitneming van Singapore door de Engelschen.

Uit die stukken zal Uwe Excellentie hebben ontwaard, dat het Britsche gouvernement beweert, dat de staten van Johor, Pahang, Rio en Linga geen onderhoorigheden van Malakka zijn, en dat wij geen recht hebben om ons tegen de occupatie van Singapore te verzetten; en dat hetzelve voorts van gevoelen is, dat de handelingen van de herstelde Nederlandsche

regeering alle blijken dragen van een verlangen om zich ten nadeele der Britsche belangen uit te breiden en te versterken.

Hoewel ik mij weinig goeds voorspel van eene nieuwe wederlegging van deze onbewezen en ten deele ongerijmde stellingen, na al hetgeen ik reeds bij mijne brieven van den 25n Februari, 25n Maart en 13n April jl. over de daden der heeren Raffles en Farquhar heb gezegd, is het mij echter voorgekomen, dat § 12 en volgende van den brief van 26 Juni eene geneigdheid om de onrechtmatigheid der occupatie van Singapore te erkennen, aan den dag legden, die wellicht door een nieuwen aandrang van onze zijde kan worden vermeerderd.

Ik oordeel daar te boven, dat de beschuldiging van heerschzuchtige en den Engelschen vijandige oogmerken te koesteren, niet onopgemerkt behoort te blijven, maar dat men veeleer moet trachten, lord Hastings door bondige redeneeringen en duidelijke bewijzen terug te brengen van een dwaling, waarin hij waarschijnlijk door verkeerde voorstellingen van de zijde van den heer Raffles is gebracht.

Deze gronden hebben mij genoopt om den brief van lord Hastings niet onbeantwoord te laten en aan Zijne Lordschap te schrijven de missive, die Uwe Excellencie kopylijk hiernevens gevoegd zal vinden, met alle de stukken, welke daarbij naar Bengalen zijn overgezonden, en welke, voor zooveel de Maleische stukken aangaat, op mijn last zijn verzameld, gedurende eene zending naar Rio en Linga, welke ik in de maand Maart jl. aan den kapitein Elout, een mijner adjudanten, opdroeg.

De brief aan lord Hastings bevat alles wat ik, zonder in herhalingen te vallen, van onze rechten heb vermeend te kunnen zeggen, terwijl dezelve ten aanzien van de in ons veronderstelde zucht, om door eene uitbreiding onzer macht den handel der Engelschen van dezen Archipel uit te sluiten, daadzaken inhoudt, die èn de ongegrondheid van dat vermoeden, èn de arglistigheid van dengenen, die hetzelve heeft doen ontstaan, op het duidelijkst aantoonen.

Ik verzoek mij kortheidshalve daaraan te mogen refereeren, mij vleiende, dat deze stukken, gevoegd bij die, welke ik de eer had vroeger af te zenden, Zijne Majesteit zullen in staat stellen, om in onze betrekkingen met de Engelschen in deze gewesten, die veranderingen te weeg te doen brengen, welke onze belangen, en onze eer niet minder op het dringendst vorderen.

De financieele berichten van Malakka zijn meer en meer

ongunstig, en alles duidt aan, dat zoo Singapore in de handen der Engelschen blijft, dat Gouvernement een drukkend bezwaar voor de schatkist zal worden, zonder dat nadeel door een eenig naamwaardig staatkundig belang te vergoeden. (*a*)

Bl. 426 noot 62. **Het schrijven dd. 8 Augustus 1820 van het *East India House* aan den Gouv.-Gen. van Bengalen luidde aldus (B):**

1. Our last despatch was dated the 22nd June.

2. In the present we shall confine ourselves to the affairs of the eastern islands and the relations with the Netherlands Government, on which subjects we addressed you on the 25th January.

3. Since that period we have received two despatches from your Lordship in Council, dated on the 18th December 1819, the one referring to documents on the subject of the misssion to Acheen, and acknowledging the receipt of our despatch of the 22nd May, the other continuing from your despatch of the 17th July the correspondence with the Netherlands Commissioners-General and other papers connected with the affairs of the eastern islands. In each of these despatches you promise us a more detailed report upon the important matters to which they respectively refer; and we have expected with some anxiety both these reports, as well as the answer in detail to our despatch of the 22nd May.

4. Upon the subject of Acheen we shall at present make no observations.

5. Upon that of the eastern islands, we have it now in our power to communicate to you the result of the discussions, so far as they have as yet proceeded, of which, in our despatch of January, we announced the expected commencement. (*b*)

6. We enclose copies of two notes which were exchanged on the 4th instant between Lord Castlereagh and Mr. Canning as His Majesty's plenipotentiaries, and Baron Fagel and Mr. Elout, the plenipotentiaries of the king of the Netherlands, and of four articles provisionally agreed to, as proper to form part of the the treaty to be concluded (*c*).

(*a*) Door dergelijke mededeelingen over den achteruitgang van Malakka ten gevolge van de inbezitneming van Singapore, kwam de minister Falck tot de jammerlijke overtuiging, dat als wij dit laatste niet konden terugkrijgen, het geheele schiereiland maar moest worden afgestaan; zie o. a. Falck's *Brieven* (1861), bl. 250.

(*b*) Zie sub 56.

(*c*) Zie *Bijdragen* E. bl. 139—144.

7. You will observe that the conferences have been suspended principally on account of the difficulty of coming to a conclusion on the questions arising out of the occupation of Singapore, until we shall be in possession of your answer to the despatch from Baron Van der Capellen, communicated to His Majestys plenipotentiaries by those of the king of the Netherlands.

8. In the meantime your Lordship in Council will learn from the tenor of the notes and from the four provisional articles that the character of the discussions has been entirely amicable, and that the Netherlands plenipotentiaries have not only disclaimed, on the part of their Government, any design to establish a supremacy or an exclusive system of commerce in the eastern seas, but have engaged to stipulate in the intended treaty or convention, that no article tending to exclude British trade shall be introduced or allowed to remain in any treaty with a native power.

9. To illustrate the alleged moderation of the views of the Netherlands Government, Mr. Elout has appealed to the treaties which have already been concluded, and he has communicated to the British plenipotentiaries the treaties (of which we enclose translations) recently concluded or renewed with *Sambas*, *Mempawa* and *Pontianak*.

10. It will appear that the Dutch have obtained in these places a footing of paramount influence, and the administration of the ports will be almost entirely in their hands. It is perhaps scarcely necessary for us to enjoin you to watch with vigilance, but without any unnecessary display of jealousy, the exercise of this power by the Netherlands authorities with the view of ascertaining whether, under the stipulation for the free resort of European traders, contained in the treaties with the native powers, British subjects really enjoy a facility of commercial intercourse, and are not subject to excessive charges or vexatious regulations.

11. Mr. Elout repeatedly, in the course of the conferences, appealed to the British plenipotentiaries for some precise and attested cases in which the Netherlands authorites have acted, either towards British subjects, or towards those of any European power, in a spirit of injustice or oppression, or in which they have manifested any disposition to exclude from their own ports, or from those of the native powers with whom their connection has been renewed, the commerce of other nations. It seems almost equally impossible on the one

hand that the strong impressions or representations which have been made, with reference to the oppressive conduct of the Dutch, can have been wholly groundless, or, on the other hand, that such a spirit as sir T. Raffles and the authors of certain publications in this country have imputed to the Netherlands government, can have existed without betraying itself in some overt acts. Yet none but general imputations have reached us.

12. Mr. Elout has stated the three treaties above-mentioned, and one with Bandjermasin (of which he had no copy) to be all that had been concluded since the peace, with the exception of the treaty with the sultan of Djohor, of which we were previously apprised. The translation of the Djohor treaty, enclosed in sir T. Raffles' despatch to us of the 3rd March 1819, was evidently erroneous. Mr. Elout has furnished extracts — in French — of the principal articles of that treaty, a copy of which extracts were likewise transmitted for your information.

13. In your Lordship's despatch to Baron Van der Capellen, you allege three grounds of resistance to the Dutch demand for the evacuation of Singapore, two of them affecting the question of evacuation simply, the third, the question «in whose favour the evacuation should be made?"

14. If the subjection of Singapore to the sultan of Riouw shall be made manifest, and if the chief from which sir T. Raffles obtained the cession of that island shall appear not to be the true sultan of Djohor, you admit, nay, pledge the credit of the government, that our establishment upon that island shall be withdrawn.

15. But you add that the point in dispute is solely between you and the native sovereign of Djohor, unless it shall be shown that the empire of Djohor was itself a dependency of the Dutch Government; in which case, and in which case alone, the Netherlands authorities would have any right to demand, or to profit by, your relinquishment.

16. Now the last point is one upon which the Baron Van der Capellen is altogether silent in his despatch of the 16th December. It does appear to us, from that letter and from all the information which books or charts afford, that the ancient kingdom of Djohor included Singapore as well as Riouw; it does appear to us, also, that the person with whom sir T. Raffles treated as sultan was not the rightful sovereign of Djohor. But it would remain to be seen if the

Dutch can make out their claim to re-enter into their former connections with Djohor, and to resume that species of controul or ascendancy in the councils of that state, which they unquestionably enjoyed in former periods.

17. The affirmation or denial of this proposition would rest upon the construction to be given to the proceedings of the Dutch authorities at Batavia and Malacca in 1795.

18. It is to be borne in mind that, if, as we have supposed, the two points, as to the extent of the Empire and as to the person of the sovereign of Djohor, were decided against us, the decision of the remaining point in our favour would not place us at Singapore, but would only bar the Dutch succession to us in that island. Now, we confess, we entertain considerable doubts whether that object be worth much contest. Much rather would we that the issue should have been our continuance by some compromise in a position represented to be so advantageous; — an issue which we should not have thought hopeless if the precipitancy of sir T. Raffles had not, in this, as in other instances, interposed every possible impediment to the success of amicable representation and pacific settlement, by mixing force with his remonstrances, and converting commercial rivalry into a national point of honour.

19. We have thought it right to enter thus far into an explanation of our opinion upon the litigated question as to Singapore and Riouw, in order that you may be perfectly apprised of the grounds on which the negotiators on the part of his Majesty have determined that it could not be at this period finally decided in England.

20. In the event of Singapore being abandoned, you will not fail to communicate to us your opinion, whether there be any other spot, either on Borneo or more to the eastward at which it might be expedient to form a British establishment, by way either of naval station or of depôt.

21. In regard to Borneo we have to inform you that the arrogation of supremacy over the whole island, which has been imputed to the Dutch, has been distinctly disavowed by the Netherlands plenipotentiaries. If, indeed, the points which they have occupied are the only points worth occupying in that vast island (a question which we have not the means of determining) the disavowal of the Netherlands plenipotentiaries, it must be owned, is of no great practical value. It is valuable, however, as an admission of principle,

and we are not informed on what ground their occupation of these points can be reasonably questioned.

22. In addition to the four articles upon which the Plenipotentiaries of the two crowns have agreed provisionally, two others were brought into discussion, of which we enclose copies. You will observe that, in one of these, a stipulation has been introduced against the abuse of the national flag: — this stipulation was principally suggested by the transaction which occasioned the despatch of your Lordship in Council to Baron Van der Capellen of the 30th October 1819.

23. On the subject of the eastern islands, we shall only add that the approbation which we formerly expressed of your proceedings, in regard to the several acts of the Lieutenant-Governor of Bencoolen, has been recorded on the face of the official note.

24. We shall now advert to some questions which have occurred with respect to the Dutch establishments on the continent of India (*a*). The Netherlands plenipotentiaries have, as was naturally to be expected, re-urged the several claims of their nation which were set forth in your political despatch to the Court of Directors of the 7th February 1818. It is not necessary for us to refer to what was said in answer to these claims; we advert to them in reference to a proposition which was been made for transferring to England, for a territorial or pecuniary consideration, all the Dutch establishments in India. The sentiments of your Lordship in Council upon the general desirableness of recovering the foreign settlements, are too well-known to us to require any explanation of the grounds upon which we feel anxious to see this proposition carried into effect; but we wish to direct your attention to it (as it is a matter which may not be brought to a conclusion before we hear from you in answer to this despatch) with a view to obtaining your opinion of the importance and value of each of these settlements respectively, and of the consideration which, whether in the shape of money, paid in a single payment or by way of annuity, or of an exchange of territorial possession, it may be prudent to give for the whole.

25. Although the period to which the conferences have been adjourned, is only until the arrival of the report of your Lordship in Council upon the Baron Van der Capellen's letter of the 16th December, — yet as it is nevertheless possible that

(*a*) Ofschoon Malakka ook hiertoe zou gerekend kunnen worden, bedoelt men onder het *vaste land van Indië* steeds Vóór-Indië.

circumstances may occur further to protract these discussions, — we must anxiously impress upon your Lordship in Council the importance of keeping us informed from time to time and without delay of everything that may in any way affect the settlement of our relations with the Netherlands Government in the east.

Bl. 427 noot 63. De beide belangrijke brieven te vinden op bl. 486 vv. van C. F. de Grovenstin's "Notice".

" 427 noot 64. Men zie dat korte antwoord dd. 22 April 1820 van Calcutta, in *Bijdragen E.* bl. 165—166. (Werd bovendien in B's verzameling opgenomen.)

" 428 noot 65. De brief dd. 17 Juni 1820 van het Britsch-Indisch Bestuur naar het Geheime Comitée der O.-I. C. te Londen luidde aldus (B):

We have the honour to transmit a continuation of our correspondence with the Netherlandish Government at Batavia, and other documents relating to the discussions pending between the two nations respecting their interests in the eastern seas, received and despatched since the date of our letter to your Honourable Committee of the 18th December last.

2. We have also the honour to acknowledge the receipt by the „Asia" of your Honourable Committee's letter of the 25th January.

3. The papers which we have from time to time submitted will convey to your Honourable Committee all the information in our possession as to the nature of the relations between Malacca, Riouw and Singapore. We now proceed to offer a concise statement of our present conceptions on this subject.

4. It appears that the Dutch East India Company was connected by treaties with the kingdom of Johore as late as 1787 and had a post at Riouw even at a later period, which post was dependent on Malacca.

5. It further appears that their force was withdrawn from Riouw before the establishment of our Government at Malacca, and on the occurence of the latter event the dependence of Johore and Riouw on Malacca was denied by the Dutch authorities.

6. In consequence, from that time to recent restoration of Malacca to the Netherlanders, no connection subsisted between Malacca and the principality of Johore.

7. The Netherlanders now pretend that the connection formerly existing between Malacca and Johore was not affected by the withdrawal of their post from Riouw, or by the abnegation of their government at Malacca, and that it was revived by the retransfer to Malacca of their authority.

8. We, on the other hand, maintain that all the ancient relations had expired, the post, which was the essence of those relations, having been abandoned before the establishment of our government at Malacca, and the non-existence of our connection having been formally declared by the Dutch Government, which surrendered Malacca to us, and rights (had there been such) thus voluntarily relinquished both in profession and in act could not be revived, by the restitution of that residency, after a lapse of 23 years.

9. If our views of the question is correct, our right to a connection with the principality of Johore is prior to that of the Dutch, inasmuch as the treaty concluded by major Farquhar in 1818 preceded that entered into by the Netherlandish agents with the same authorities.

10. If, on the contrary, the pretentions of the Dutch to the revival of their former treaties with Johore in consequence of the recovery of Malacca, notwithstanding their long disuse and recorded abnegation, be deemed just, their right to exclude us from Singapore, as resulting from their former treaties with the principality of Johore, might be of difficult disproval.

11. In that case, the question would turn on facts of emancipation from the sovereignty of Johore, effected by certain of its dependencies, and on the validity of titles, in which discussion, notwithstanding the inherent equity of our plea, it would be hardly practicable to adduce proofs against the general presumption admitted for the Dutch.

12. For instance, a doubt of importance might occur, relative to the right of those chiefs to conclude treaties with us, with whom sir T. S. Raffles entered into engagements for the establishment of a post at Singapore.

13. It appears that the states of Riouw, Lingen, Pahang, and Johore, including Singapore, formerly constituted a kingdom under one sovereign. It seems that the nominal sovereignty, though dormant, still exists; but that latterly the power has been exercised separately and without much connection by the principal chiefs in their respective territories, such as the Raja Mooda of Riouw, the Bandahara of Pahang and the Tomongong of Johore.

14. Whatever acts have been performed of late years in the name of the general sovereign have been by the Raja Mooda of Riouw; seemingly without the cognizance of the sovereign in whose name they have been done, and Riouw, though not the capital, nor the residence of the nominal sovereign, has for a long time back been the place of greatest consequence in the kingdom.

15. The persons with whom sir T. S. Raffles negotiated the treaty, concluded at Singapore, were the eldest son of the last sultan of Johore and the Tomongong of Johore, one of the chief officers of the collective kingdom, but apparently ruling Singapore with independent authority.

16. The last sultan of Johore died about 8 years ago, leaving two sons. The eldest was not present at the time of his demise, and has not since been able to establish his succession to the throne of his father.

17. The Raja Mooda of Riouw appears to have been the most powerful of the chiefs of the state, and to have acknowledged nominally in his public acts the youngest son as his sovereign. The latter, however, appears to shun this dignity, and resides seemingly in retirement at Lingen. Though the Raja Mooda acted in his name at Riouw, he appears to have done so without any reference to Lingen. It is affirmed that the regalia of Johore, which are said to be essential to the acknowledged sovereignty, are still in the possesion of the widow of the late sultan, not having been yet conferred on either of his sons; from which circumstance it is argued that the succession is still unsettled (*a*).

18. Your Honourable Committee will observe very different statements on this question on the part of the Dutch authorities on one side, and sir T. S. Raffles and major Farquhar on the other.

19. The Government of Prince of Wales' Island, having had transactions with Riouw, has been in the habit of recognising as sultan the prince, whom the Raja Mooda of Riouw chose to acknowledge, and has expressed a decided opinion against the pretensions of the eldest prince, now at Singapore.

20. It is singular that though the Dutch have remonstrated

(*a*) In een nader artikel over Singapore's stichting zal ik al dergelijke beschouwingen, die uit Raffles' koker kwamen, voor zoover noodig, nog nagaan; nu reeds zij echter herinnerd, dat de Sultane, waarvan hier de reden is, geene kinderen uit haar huwelijk met sultan Mahmoed kreeg. Sultan Abdulrahman en Toekoelon waren kinderen van twee andere vrouwen.

strongly against our establishing a post at Singapore and forming an alliance with the eldest of the princes, were not aware that the youngest prince has made any such remonstrance, or is in the least anxious to prevent the acknowledgment of his brothers sovereignty. In fact, the discussion is between the Netherlanders and ourselves, and the person who might be supposed the most interested seemed to be quite indifferent as to the issue.

21. We confess that we require more perfect information before we can make up our minds on the question of the respective rights of the two princes; and are therefore glad that the termination of our discussions with the Netherlandish Government does not rest on this point.

22. We shall look with anxiety to the result of the negotiations, announced in your letter of the 25th January, as about to be commenced by his Majesty's Government with the Commissioners appointed by the King of the Netherlands; and we trust that it willl be such as to secure our rights and interests in the eastern seas and prevent any further collision with the Dutch authorities.

23. Your Honourable Committee will observe, in the despatches of the Lieutenant-Governor of Bencoolen, notice of further encroachments and demands of the Netherlands on the country of Indrapore and other places on Sumatra. With these exceptions we have not had any recent cause to complain of the conduct of their Government; and we are gratified by remarking a more moderate tone of late in their proceedings. Whether this change has proceeded from a sense of the justness of our opposition to their pretensions, or from the embarrassements in which they have involved themselves, we will not pretend to determine.

24. After expelling from Palambang the chief, whom we had established, and re-instating the one, whom we had deposed, the same, who had massacred the former Dutch factory, they fixed Mr. Muntinghe as their Commissioner at Palambang, whose proceedings gave so much disgust, as to excite the restored chief and the whole population against him. He was driven out of the Palambang territories with the military force, attached to him, and the standard of independance was unfurled. The Government of Java subsequently sent a formidable expedition to attack Palambang, but the assaillants were repulsed with heavy loss. They are now by the last accounts engaged in preparing another on a still larger scale.

25. The Dutch have experienced revolt and contests in other parts of their recent acquisitions, and amongst others at Riouw. Some fugitives from the last-mentioned place having sought an asylum at Singapore, a demand was made by the Government of Malacca for their delivery, which was refused by the Resident. We entirely approve the conduct of the Resident in not complying with that demand; but enjoined him to be careful that those fugitives might not commit any offence against the Netherlands Government, whilst under the protection of the British flag.

26. Baron Van der Capellen in his letter of the 16th December 1819, received by us on the 21st April, has disavowed the pretentions set up by his agent at Pontianak to sovereingty over the whole of Borneo, and has offered a qualified explanation of their claims in that country, at the time of major Farquhar's mission. It is observable, however, that his Excellency sets forth the absolute necessity of extending the Netherlandish authority over Borneo and all the native states of the achipelago, and invites us to admit the existence of proofs of that necessity (*a*).

27. We have declined a continuation of discussion on the several points of our controversy with his Excellency, expressing our confident expectation of the arrival of orders at no distant period from our respective governments for the settlement of all differences.

Bl. 428 noot 66. De dd. 26 Augustus 1819 door W. E. Phillips en W. A, Clubley onderteekende brief, luidt als volgt (B):

In obedience to your Excellency's commands, conveyed in Mr. secretary Melcalfe's letter of the twenty first of June, we respectfully beg leave to lay before your Right Honourable Board the grounds of the opinion which this Government communicated to the Honourable Court of Directors, in its dispatch of the eight of March last, declaring that there is one Sultan reigning over all the countries of Rhio, Lingen, Johore etc.

2. The person with whom sir Stamford Raffles formed the late treaty at Singapore, had never to the knowledge of this

(*a*) Een staaltje hoe lord Moira ten slotte ook door dubbelhartigheid ons bestuur trachtte verdacht te maken. Van der Cappellen had de noodzakelijkheid aangetoond, dat eenige Europeesche mogendheid zich de bestrijding van den zeeroof aantrok: wat was daarin *observable*?

Government been recognized as a Sultan by any European or native government. Possessing but the most slender intellect, he had been always content to live under the controul of his uncle the Raja Mooda of Rhio; nor, until produced by sir Stamford Raffles, had he ever been known to this Government to advance any pretensions to the Musnud of Johore.

3. His younger brother however, the person reigning for the last fifteen years at Lingen had always been styled after their father, and acknowledged in the correspondence of this Government Sultan of *Johore*, as well as of *Rhio* and *Lingen*, and had moreover an officer under his authority, denominated Tomagong or Governor of Johore, who was a party to the late Dutch treaty.

4. But our principal sources of information on this point had been furnished by sir Stamford Raffles and major Farquhar themselves.

5. The former gentleman in a public document, recorded in the twelfth volume ot the Asiatic Researches expressly states in page one hundred and fifteen, that the seat of Government has long been transferred from *Johore* to Rhio and Lingen; whilst major Farquhar in the Commercial treaty he concluded last year with the Rajah Mudah of Rhio recognized the Sultan residing at Lingen in the very preamble to that treaty as *King of Johore*, and that this was not a mere empty title assumed by the Sultan of Lingen, is proved by the circumstance of his minister of Rhio, stipulating in the second article of that Treaty, to confer on us the same privileges in the ports and dominions of Johore as in those of Rhio and Lingen. It was through major Farquhar that the communications of this Government with the Malay states below Malacca had generally been conducted and it may be fairly presumed that at the time he signed that commercial treaty, he fully believed the minister at Rhio was not assuming a jurisdiction over the ports and dominations of Johore to which the Sultan at Lingen had no right or title: we beg to enclose a copy of that treaty and also a copy of the letter from the Chief authority at Lingen to major Farquhar.

6. It will of course now rest with sir Stamford Raffles to prove to your Excellency in Council whether any of the Malay states in the neighbourhood of Johore, ever recognized or even now acknowledge the person at Singapore as the Sultan

of Johore, or as an independant chief; we can only repeat to your Excellency our assurance that this Government never did.

7. With respect to the opinion that the establishment of a British post at Singapore cannot be supported by reason or justice, we entreat your Excellency will observe that this was a conclusion drawn from certain premises, on the truth and correctness only of which and particularly of the opinion before explained, it can be entitled to attention. We solicit permission however to declare the peculiar circumstances under which this Government presumed to record that conclusion. A vessel was proceeding direct to Europe from this Presidency, by which opportunity it was currently spoken sir Stamford Raffles was addressing voluminous dispatches to the Honourable Court of Directors, respecting his proceedings at Singapore. Our late President (a) being at that time most confident and most positive that those proceedings would be entirely disavowed by the Supreme Government, and the tenour of two dispatches dated twelfth and twenty sixth December, then just received from Mr. secretary Adam appearing to confirm this conviction, he conceived it the bounden duty of this Government to prevent sir Stamford Raffles's dispatches from anticipating the judgment of the Honourable Court by representing to them, by the same opportunity, that a wide difference prevailed on the subject between that gentleman and the Government situated nearest the scene of his proceedings.

8. We feel much distress and concern to find that your Excellency considers some of the expressions in that dispatch indecorous and unsuitable, and this distress our late lamented President would have experienced most severely, for we can assure your Lordship, that the draft of that dispatch was more than twice revised by colonel Bannerman himself with the sole view of preventing any expression of his from appearing exceptionable to the Supreme Government.

Bij missive, gedagteekend Fort William 2 October 1819 van den gouvernementssecretaris Metcalfe werd bovenstaand schrijven in handen gesteld van Raffles, die destijds weder te Calcutta was, »in order that you may have an apportunity of explaining the grounds of the different views which you have taken on the same subject". Raffles vol-

(a) Namelijk Bannerman.

deed hieraan bij ondervolgende missive, gedagteekend Calcutta 6 Januari 1820 (B):

I have the honour to acknowledge the receipt of your letter of the 2nd October, transmitting a copy of a letter from the Government of Prince of Wales' Island in order to afford me an opportunity of explaining the grounds of the different views we have taken of the same subject, and in reply beg to submit the following observations.

2. The arguments there advanced appear to be but an echo of those employed by the Dutch authorities, and the statements I have already had the honour to make to his Excellency in Council will have shewn the grounds on which I considered them inaccurate. (*a*)

3. I have already in my reply to the representation of the Netherlands authorities had occasion to meet the statements contained in the 2nd paragraph of this letter, «that the Prince with whom I formed the late treaty at Singapore had always lived under the control of his uncle the Rajah Mooda of Rhio and had not been known to advance any pretensions to the Musnud of Johore». I have stated that the Prince in question is the eldest son of the late Sultan of Johore, and that he was intended by his father for the succession; the circumstances which kept him out of his power and rights, and induced him for the time to be content with a share of the revenues of Rhio, are fully before His Lordship in Council. It will be sufficient here for me to repeat that the agreement subsisting between the Malay chiefs of Johore for the division of the revenues of Rhio, in no way affected the independance of this Prince, and that although his peculiar circumstances made it necessary to his interests to make Rhio his principal residence, that residence was perfectly optional. In my letter from Penang of the 16th January to Mr. secretary Adam I informed His Excellency of the circumstances under which this Prince was placed on the information I received from the native and other traders at that place. Why these circumstances, so well known to all who had any acquintance with the affairs of that quarter, should be unknown to the Government of Penang, it is not for me to explain.

4. The statement that the Prince, with whom the treaty of Singapore has been made, is possessed of the most slender

(*a*) De hier bedoelde brieven zal ik in een volgend Singapore-artikel publiceeren.

intellect, is, I am inclined to think, founded on a mistake of the persons as this is the opinion generally entertained of the second son, the Rajah of Lingen, and assigned as the reason why the Rajah Mooda has employed his name in opposition to the substantial rights of the elder, against whom I am not aware that such a charge has been made. (*a*)

5. In the 3rd paragraph where it is stated that «the person reigning for the last fifteen years at Lingen had always been styled after their father, and acknowledged in the correspondence of this Government as Sultan of Johore as well as of Rhio and Lingen», there appears to be some mistake, as Sultan Mohamed died not more than seven or eight years ago. (*b*)

6. The quotation from the 12th volume of the Asiatic Researches in paragraph 5th is perfectly correct. Old Johore has been abandoned for nearly a century, and the last Sovereign, Sultan Mohamed resided alternately at Rhio and Lingen. I cannot but regret that the Government of Penang, professing to derive their information on this subject from me and major Farquhar, should hare preferred ransacking the archives of a literary society to availing themselves of the fuller and more recent information with which I was ready to furnish them. (*c*)

7. On the 6th paragraph referring to me «to prove whether any of the Malay States in the neighbourhood of Johore ever recognized or even now acknowledge the person at Singapore as Sultan of Johore, or as an independant Chief", I need only remark that the facts of the case are already fully before His Excellency in Council, that it is almost unnecessary to repeat them here The states of Johore consisted of three independent chiefs, who had the right of investing and installing the new Sultan. These are the Bandahara of Pahang, the Toomongong of Singapore, and a third now extinct. Each of these exercised a perfectly independent authority within their respective jurisdictions. The Rajah Mooda was entrusted with the controul of the Bugguese and the port of Rhio, but by his birth was excluded from any

(*a*) Wij zullen in ons volgend Singapore-artikel zien dat schout-bij-nacht Wolterbeek geenszins sultan Abdoerahman zoo laag schatte. De Sultan stond bekend voor een „doorslepen vos". Ook het sub 8 vermelde rapport van Farquhar zelf geeft over den sultan niet een ongunstig oordeel.

(*b*) Geheel en al Raffles. 't Bedoelt natuurlijk eene insinuatie over de onwaarde van het gansche stuk.

(*c*) ! !

voice in the election and from any controul over the Malay population. On the demise of the late Sultan, the eldest son and intended successor was absent at Pahang, and on account of the adverse moonsoon was unable to return till many months had elapsed, and when he did, found so many obstacles thrown in the way of his regular succession and so many pretexts started for delay, that from want of means he had never been able to obtain his rights. His claim however is now at any rate openly acknowledged by the Toomongong of Johore, one of the two chiefs who have by the custom of the Empire a voice in the election. I may also observe in reference to the acknowledgement of his rank and independence that in letters to this address from the Bandahara of Pahang and the Tuanko Putri, widow of the late Sultan, who still retains possession of the regalia, he is styled Yang di pertuan Sultan Hussein Mahomed Shah, the tittle by which we recognize him. To this it may be added that I am aware that the Rajah of Lingen had been styled Sultan of Johore by any other native authority than the Rajah Mooda of Rhio who has constitutionallly no voice on the occasion.

8. Major Farquhar was not ignorant of the circumstances of the Prince whose cause we have espoused; he had while resident of Malacca received communications from him, and had I believe been in correspondence with him, but he could lament his misfortunes (*a*). When he was directed to conclude treaties with the States of Rhio and Lingen, he must naturally have inferred from the statements of the Prince and the part taken by the Rajah Mooda of Rhio in favor of the Rajah of Lingen that the fortunes of the former were hopeless and that the latter was actually invested with the authority and title of Sultan of Johore. On proceeding to Lingen however in order to obtain the authority of that chief as Sultan of Johore to the treaty he wished to conclude, it appears the latter expressly declared to him that he was *not* Sultan of Johore, and desired that he might not be addressed by that title and if a corroboration of the fact were wanting it will I conceive be found in the very letter alluded to in the 5th paragraph of the letter from the Government of Prince of Wales' Island, wherein he expressly states that he «had never from the first to the present time been in the habit of discussing any State affairs, and that no matters of business

(*a*) Wat een medelijden! De hier bedoelde correspondentie geef ik in een volgend Singapore-artikel weder.

had ever yet appertained to him". It is to be remarked that major Farquhar's visit to him was solely on account of his supposed rank, that he expressly addressed his communication to him as Sultan of Johore, but that the reply above alluded to is stated even in the letter from the Government of Penang to be from the «Chief Authority at *Lingen*" only, and I refer to that document to know what titles he there assumes and whether the seal affixed to it is that of Sultan of Johore or simply of Lingen, I apprehend it will be found to be the latter. Major Farquhar then went to the Rajah Mooda of Rhio with whom he entered into the treaty. It is true that in this treaty reference is made to the authority of the Chief at Lingen as Sultan ot Johore, it was indispensable that the Rajah Mooda should acknowledge some superior, and it suited his interests to allude to this one, but it was impossible after what had passed between the Rajah of Lingen and major Farquhar that an attempt could be made to have it ratified by that chief; accordingly no such attempt was made (*a*). The treaty was thus left incomplete, and the question in as far as concerned the Sultan of Johore still remained in doubt, but did not appear at the time an object worthy of investigation (*b*).

9. It is unnecessary to enter into the circumstances of the Dutch treaty further than to observe in explanation of the Tomongoong having been a party to it, that the particulars of this transaction as related by the Tomongoong himself are already before his Lordship in Council in my letter of the 17th January 1819. However weak the conduct of the Tomongoong may have been influenced by an overdesire to shew his independence of the Dutch treaty, it is evident that in affixing his seal to it, he did so from fear and necessity alone. He was induced to go to Rhio at the urgent request of the Prince to whose cause he was attached, and with a view of opposing and protesting against any treaty with the Dutch authorites (*c*). He naturally expected to be able to act according to his judgement but the overpowering

(*a*) Als geen poging werd aangewend, kon de onmogelijkheid ook niet zijn gebleken. Men leze het sub 8 wedergegeven verslag, waarin geen twijfel hoegenaamd over de waarde van het contract wordt uitgedrukt.

(*b*) Raffles betoogt dus de waardeloosheid van Farquhar's contract. Lord Moira daarentegen oordeelde dat dit verdrag boven Wolterbeek's contract moest gesteld worden: zoo loog men tegen elkaar op!

(*c*) Neen; sultan Abdoerahman zelf had hem bij de komst van Wolterbeek door den kroonprins laten halen!

force of the Dutch compelled him when once there, to put his seal to the document on his being assured that the treaty in no way affected his own States or authorized the interference of the Dutch in them. He considered this treaty as only affecting Rhio, and immediately returned to the seat of his own independent government at Singapore.

10. When I found that the Dutch had thus superseded us at Rhio, it was evident I could not interfere at that port without a direct collision with the Dutch authorities, but when I obtained from the Tomongoong at Singapore a confirmation of all the circustances which I had heard respecting the legitimate successor to the throne, and further learnt from undoubted authority that no installation had taken plaçe since the death of Sulthan Mohamed, that the regalia were still in possession of his widow, and that the succession might be considered in dispute, it occured to me that as the Tomongoong supported and acknowledged the Prince who appeared to me to have the legitimate title, our object might be obtained within his dominions by our acknowledging that Prince, who it appeared had in no way committed himself to the Dutch authorities, and was at liberty to treat with us or any other power which might be inclined to enter into alliance with him.

12. Under this view I should hope there will not appear any foundation for the opinion «that the establishment of a British post at Singapore cannot be supported by reason or justice", and that the Government of Prince of Wales' Island itself will be inclined on further consideration and fuller information to alter the opinion it first expressed. As a palliation of the apparent haste with which the conclusion was recorded, it is further stated that «a vessel was proceeding to Europe from that Presidency, by which opportunity it was currently spoken, I was addressing voluminous dispatches to the Honourable the Court of Directors, respecting my proceedings at Singapore". I have to regret that a degree of jealousy which I shall not pretend to account for, must have led the Government of Prince of Wales' Island to listen to and act upon idle rumours when it had it in its power to ascertain the fact by a direct application, when I would have had in my power to set at rest the apprehensions of my «anticipating the judgement of the Honourable Court", and of informing them that I was *not* sending home voluminous dispatches, or anything further than the copy of

my first letter to the Supreme Government announcing the occupation of the post.

Bl. 429 noot 67. Stuart's minuut, gedagteekend Fort William, 22 Juni 1820, luidde als volgt (B):

I beg permission to submit some observations to the Board as a sort of supplement to the proposed draft of a letter under this date to the Honourable the Secret Committee upon the discussions pending between this Government and the Goverment of Java, relative to the interests of the two nations in the Eastern seas.

It is obviously of importance that the authorities in England should be in full possession of all that constitutes the strength and weakness of our antagonists' claims, and upon that consideration, there is a view of their case with reference to Singapoor, which appears to merit attention.

The Netherlandish Government maintain their right to a supremacy over the state of Johor, in virtue of treaties which existed anterior to the British occupation of their possessions. That pretension seems, to say the least, to be very questionable. But we must recollect that the Netherlandish Government can also urge a recent treaty with Johor, by which that state has recognised and submitted to their supremacy. It must be admitted certainly that the treaty is not valid to establish against us the alleged existence of the Dutch supremacy down to the period at which that treaty was executed. But I presume that, from the date of the new treaty, the Netherlandish government are entitled to oppose their supremacy over Johor against us, and to dispute our occupation of Singapoor upon that ground, as an infringement of that supremacy, if in fact it be so. The new treaty with Johor, if not good against third parties, as a recognition of a subsistence of the old supremacy, yet is, by fair implication, a new engagement for the future dependencies of Johor upon the Netherlandish government valid against all the world.

It is true that our treaty with Rhio preceded the recent treaty of the Netherlandish government, and supposing the ancient ties between that Government and Johor to have been dissolved, we seem entitled to contend that the right acquired by us under our treaty shall not be affected by the subsequent treaty procured by the Netherlandish government. But all that we stipulated for in our treaty was to be placed in commercial privileges upon a footing with the most favoured nation. That we shall not be deprived of the benefit of that

stipilation, we seem entitled to claim; but I do not perceive how we can make use of our treaty to justify the occupation of Singapoor. (*a*)

How far Singapoor may be dependent upon Lingin and Rhio, and be therefore included in the Netherlandish treaty, is a separate question: but it must be confessed that the act of the Toomengoong in attending the execution of that treaty and placing his seal to it, combined with the Toomengoong's letters to the Prince at Lingin, from which the Governor-General of Java submitted extracts, with his letters of the 16th December 1819, give a strong color of probability to the assertion of the Netherlandish authorities, that Singapoor is still a dependency of the state of Johor.

If the independence of Singapoor could be assumed, then of course the Netherlandish authorities could have no right to question our occupation of it by the consent of its independent ruler. If its dependence on the state of Johor be admitted, then we can only defend our possession by proving the rightful title of the Prince Tunkulong, under whose grant we hold it, as sovereign of the state of Johor.

Acknowledging the uncertainty of this question of the respective rights of the two Princes, the draft expresses satisfaction that the termination of the discussions between the two Governments does not rest on that point. (*b*)

That is a part of the subject on which I have experienced great difficulty. The case of Singapoor excepted, I do not perceive that any questions exist between the two Governments which afford matter for negotiation.

The Dutch have returned to the eastern archipelago with all the rights and faculties of an independent nation. They are free to pursue their plans of policy, to assert their ancient treaties, to form new ones. They must be expected, as all nations will do, to seize favourable opportunities for extending and strengthening their empire. In pursuing their interests and the prosperity of their state, they are bound certainly to respect the laws of nations, the principles of justice, and the ties of treaties. We possess the same rights, subject to the same obligations. I presume, for instance, that

(*a*) Stuart komt hier op het hart der quaestie: het tractaat van Farquhar hield geene verklaring van onderworpenheid aan het Engelsch gezag in.

(*b*) Uit deze aanhaling blijkt duidelijk, dat Stuart op het oog heeft den Calcuttaschen brief van 17 Juni 1820 (sub 65, zie § 21), die hij in den aanhef van de minuut noemt *proposed*. Hieruit volgt, dat mijne voorstelling op bl. 428—429, volgens welke Stuart slechts op den brief heeft nagepleit, niet eens juist is!

as far as the Dutch are concerned, we are entitled to push our commerce, to form alliances, to occupy territory in every part of the eastern seas over which they do not exercise sway. If, in the mutual pursuit of our interests, conflicts should arise, as one has arisen relative to Singapoor, each case must be decided on its own merits, and with reference to the obligations which I have stated; but I am not aware by what general abstract explanations or definitions of the respective rights of the two nations we could be secured against collision.

My observation wil not indeed apply to conventions between the two nations for restricting their respective establishments within assigned limits, or for abstaining reciprocally from occupying certain positions. Such arrangements may', of course, form a subject for negotiation, and if adopted might be useful in preventing collision. Specific plans have accordingly been suggested. But I fear that the difficulty of devising arrangements of this nature, which both parties will deem equal, opposes an almost insurmountable obstacle to their adoption. There is one not perhaps quite hopeless, and which appears highly desirable. It is simply that we shall withdraw from Singapoor and the Java Government abandon Rhio. The mutual concession would save the point of honour on both sides: we should remove the Dutch from a naval station likely to prove very injurious to our valuable China commerce in time of war: they would be relieved from a galling rival establishment upon the skirts of their chief settlements. All parties might find their account in such an adjustment.

Throughout these discussions one reflection has always been present to my mind, the justness of which I submit to the Board and the authorities in England.

By the convention of 1814, we have not only restored the Dutch to the actual supremacy over the best and fairest parts of the Eastern archipelago. We have also placed in their hands means so powerful of completing their dominion over those regions, that if the Nation retain her original possessions, she can only fail in that object by the most signal deficiency of wisdom and of conduct. I might proceed further and show that a powerful European nation, seated in the midst of semi-barbarous turbulent and anarchical Asiatic states, would be gradually constrained, in despite even of her own choice, if her choice should be contrary, to reduce them universally under her sway. We must then, as to a

considerable extent we do already, hold our commerce in those regions upon the terms which the policy of the Netherlandish nation may impose, just as she holds at our discretion her commerce on the seas and upon the shores of Hindostan. By immediately commencing an active competition with that Goverment in quarters over which she has not yet extended her domination, we might perhaps secure some share of influence and power in the Eastern archipelago; but without at all undervaluing the eastern trade, it appears to my humble judgment to merit great consideration, whether the object, if attainable would require the expense, contention and national animosity that must be encountered in the pursuit.

Bl. 429 noot 68. Woorden van baron Brunnoff, die door keizer Nicolaas naar Londen was gezonden, om daar de ongerustheid weg te nemen, ontstaan door den veldtocht tegen Khiva. Zie *Wetenschappelijke Bladen*, Februari 1898 blz. 247: „Koningin Victoria en keizer Nicolaas I", een belangwekkend artikel uit de *Revue Suisse* van Michel Delines.

Bl. 430 noot 69. Ten einde de hoofdzaak niet te zeer uit het oog te verliezen, kan ik over de hier bedoelde belangrijke stukken niet uitweiden. Men vindt echter Clancarty's nota dd. 21 Augustus 1819 en ons antwoord den 31n d. a. v. bij Van Deventer op bl. 282 en 286.

〃 431 noot 70. Zie art. 8 der Instructie op bl. 86 *Bijdragen E.* Al wat ik verder mededeel heb ik mede aan die Bijdragen ontleend, zoodat ik de bladzijden niet nader aanwijs.

〃 440 noot 71. Ik heb mij afgevraagd of de dagteekening van den brief, die in B's verzameling vermeld staat, namelijk 26 Januari 1822, eene schrijffout is, zoodat hier het jaartal 1821 bedoeld zou zijn. Er komen toch weleens verschrijvingen voor. Ik denk dit echter niet, daar driemaal in het stuk (boven en beneden) diezelfde datum gesteld werd.

〃 441 noot 72. Ik heb hiermede speciaal op het oog den ondervolgenden brief van Directeuren der O. I. C. dd. 13 Maart 1823 aan Bengalen. Daar het over verscheidene onderwerpen handelende stuk toch ook bij latere gelegenheid

te pas komt, is er geen bezwaar tegen om het nu reeds in zijn geheel over te nemen (B):

In this despatch we shall advert to the state of our relations with the European powers in India.

The negociations with the Netherland Government have not been renewed since the signature of the provisional articles which were communicated to you by our despatch of the 8th of August, 1820. If any application should be made to you on any of the disputed points by the Dutch authorities you will inform them that the whole matter is under the consideration of His Majesty's Government in England, but that you are, nevertheless, ready to convey to the Government any representation which the Dutch may think proper to make to you.

Our motive in desiring you, so far, to encourage a communication from the Dutch rather than to refer them entirely to their own Government in Europe, is the desire that any such representation may be received here, together with your comments, and particularly with your statement of the facts to which it may refer. We trust that the non-arrival of any plaint from the Bengal Government of the conduct of the Netherlanders in the Eastern Seas may be taken as an assurance that none of those unfriendly proceedings have occurred, or unjustifiable pretensions been advanced within the last two years, which were accidently the subject of representation, not only from the Lieutenant-Governor of Bencoolen, but from Lord Hastings in Council (*a*); and that the officers and traders of that nation have conducted themselves in the spirit manifested by Baron Fagel and Mr. Elout in their official note of the 4th August, 1820 (*b*). You will inform us whether this confidence on our part is well founded. The letter from Bengal, 1st March, 1821., in answer to our despatch of the 8th August, 1820 (*c*), certainly did not give a very flattering impression of the intentions of the Dutch, but as the lapse of time, and the result of the late negotiation may have produced an alteration, we wish you to resume the consideration of our letter of August, 1820, and again to answer it.

In the Calcutta Journal for the month of September, 1822, we have perused a paper, purporting to a Proclamation by

---

(*a*) Hastings (lord Moira) was als gouverneur-generaal afgetreden.

(*b*) Opgenomen in Bijdragen E. bl. 141.

(*c*) Zie sub 62. Het bedoelde antwoord van 1 Maart 1821 haalde ik o. a. aan in sub 130 *Opvattingen;* t. z. t. zal ik den geheelen brief publiceeren.

Baron Van der Capellen, dated Batavia, 9th July, 1822 (*a*). We wish to have your opinion of the origin and effect of this Ordinance with reference to general facilities of trade and to its compatability with the additional, unsigned article respecting duties which accompanied our despatch, 8th August, 1820. As to export, it would appear to subject foreign vessels to double duties, which is conformable to the intention of the Plenipotentiaries.

You will continue to occupy Singapore, and to report to us the progress of that Settlement in population and commerce. You will apprise us whether there has been any communication on the part of the Sultan of Johore, or any other native chief to deny the validity of our title to the Island; any such pretension coming directly from the native prince you will receive with attention, and fairly investigate, but you will not receive any such claim which shall come through the channel of the Netherland authorities, nor from a native who shall be under their control.

These are all the instructions which we can now give you as to the East Indian Islands. We anxiously expect a report of the further proceedings of Mr. Crawford. Our latest information is contained in the political letter of the 26th January, 1822.

We shall now advert to the Continental Settlements. Your despatches of the 30th June, 1817, and the 1st July, 1821, with one from Madras on the 27th October, 1817, convey to us the latest information which we have received to enable us to judge of the value of the several settlements and factories of the Dutch, and other European nations on the Continent of India, and of the expediency of entering upon a negotiation for the purchase of these possessions, and all dependent priveleges and immunities. You will resume the consideration of this subject, especially as to the possessions of the Dutch.

In regard to the several pretensions of the Netherlanders, set forth in the political despatch from the Governor General in Council of the 17th Feb., 1818, or subsequent letters, you will state them to be still under the consideration of the two Governments in Europe, and you will, in like manner, refer to Europe any new questions which may arise.

In cases such as that of the Pearl and Chonk Fishery, (which has been specially brought to our notice by the Go-

(*a*) Eene verordening op de in- en uitvoerrechten; ik maakte er melding van op bl. 237 van mijne jongste verhandeling over „Sumatra's Westkust" (*ov.* bl. 33)

tion in an existing revenue, you will cause a correct account to be kept, in order to facilitate the future adjustment between the two nations, and you will, so far as it may be practicable, adopt, in regard to all disputed points, a corresponding principle, so that the Dutch may receive as little injury as possible from the delay which may take place in deciding upon the admissibility of their claims.

The arrangement made with the French and Dutch respecting salt will remain undisturbed, unless you shall see occasion for an alteration.

With respect, however, to those pretensions which we have formerly instructed you to resist, you will continue to hold the same language as heretofore, and will give no reason to expect any alteration. Such are all claims to exemptions from duties, or other immunities founded upon the ancient grants of native princes, or upon any other basis than the Convention of the 13th August, 1814, relative to the several Dutch »Establishments which are situated within the limits of the British sovereignty in India».

These injunctions to refer to Europe all questions affecting foreign settlements, but to reassert, nevertheless, the prin-
vernment of Madras) in which the Dutch claim a participa-
ciples which you have been directed to maintain, are applicable to all other European powers.

But as certain pretentions have been lately urged upon the Danish Minister at this Court on behalf of the factory of Serampore, which are more extensive in their effect, and more objectionable in their origin than those which have been made by the Danish authorities in India, we think it right to apprise you of these pretentions, and of the opinion regarding them which has been conveyed to the Danish Minister by his Majesty's Secretary of State for Foreign Affairs, and to enclose for your information copies of the notes which passed on this occasion.

Erratum. Sub 2 staat, dat mijn artikel over „Mr. C. T. Elout als Commissaris-Generaal in Nederlandsch-Indië" voorkomt in *De Tijdspiegel* van Juni 1898: dit moet zijn Juli 1898.

BESCHREVEN STEEN VAN TJANDI SEWOE.

Door de goedheid van den heer IJzerman ben ik bekend geworden met eene door den Javaanschen photograaf Cephas vervaardigde afbeelding, voorstellende een beschreven steen gevonden aan den voet van een der kleine tempels van Tjaṇḍi Sewoe door den Heer Leydie Melville, 8 Maart 1898.

De inscriptie, in flinke, duidelijke karakters gegrift, luidt:

Mahāprattaya sang Ranggānting. Het eerste woord kan niet anders wezen dan 't Sanskrit *mahāprattayaḥ*, eenigszins onnauwkeurig geschreven, hetgeen niet zoo vreemd is, dewijl de Wisarga van nominatieven in 't Sanskrit door de Javanen bij overgenomen woorden regelmatig verwaarloosd wordt. *Mahāprattayaḥ* is de nominatief mv. van *mahāpratti*, groote schenking.

Op *mahāprattaya* volgt de naam van den milden gever, die blijkens het hooge lidwoord *sang* een aanzienlijk man moet geweest zijn, en heette Rangga Anting. Rangga (volgens de tegenwoordige uitspraak Rånggå) is eigenlijk een titel.

De geheele inscriptie, vertaald, luidt dus: „Groote schenkingen van den Rangga Anting."

Het is mogelijk dat de meervoudsvorm door den Javaanschen maker van het opschrift als enkelvoud bedoeld is, want daar het Javaansch geen bepaalden meervoudsvorm bezit, komt het meermalen voor, dat zij meervouden uit andere talen overnemen in de beteekenis van het enkelvoud.

De karakters hebben een betrekkelijk oud voorkomen, zoodat ik geneigd zou wezen den tijd der vervaardiging van het opschrift — en dus ook der bouwwerken — te stellen tusschen 850 en 900 onzer jaartelling.

H. Kern.

DE WEERTIJGER IN ONZE KOLONIËN EN OP HET OOSTAZIATISCHE VASTELAND.

DOOR

J. J. M. DE GROOT.

Sedert jaren is het van algemeene bekendheid, dat op Java en Sumatra het denkbeeld dat menschen zich in koningstijgers kunnen veranderen, diep in de volksovertuiging huist. Desniettemin behoort deze zaak nog altijd tot die, welke geduldig op stelselmatig onderzoek wachten.

Zonder twijfel is zij eene ernstige studie overwaardig. Immers vertegenwoordigt zij een verschijnsel hetwelk, wel verre van uitsluitend Polynesisch te zijn, algemeen menschelijk mag heeten, daar het, al dan niet met andere bloeddorstige dieren tot grondslag, onder een zeer groot aantal volken in de meest uiteenloopende graden van beschaving, zoowel in de Oude als de Nieuwe Wereld is aangetroffen; en zoolang nu die zoogenaamde lykanthropie nog niet in alle deelen in hare grondslagen en ontwikkeling is verklaard, blijft ernstige studie van de phasen, die zij in verschillende streken en onder verschillende volken te aanschouwen geeft, zeer gewenscht.

Onze Archipel zal zich ongetwijfeld tot zulk een studie uitmuntend leenen. Want, dank de vrij intieme aanrakingen die wij daar met den inboorling onderhouden, zijn er de schuilhoeken van zijn gedachtengang over het algemeen beter toegankelijk dan ergens elders buiten Europa in minbeschaafde streken het geval is. Den onderzoeker, met de taal vertrouwd, die met liefde en lust voor het onderwerp bezield is, kan het daar niet moeielijk vallen om uit den mond van den inlander mythen, sagen en overleveringen op te vangen, die zijne denkbeelden op het stuk van lykanthropie duidelijk aan het daglicht brengen. Inlandsche geschriften bieden tot bestudeering van het onderwerp vermoedelijk geene gelegenheid, want tot dusverre is niets daaruit gepubliceerd wat er eenig licht op werpt.

Vooral kan zulk onderzoek in loco vruchtbaar worden indien het

wordt ingesteld met voldoende kennis van de hoofddenkbeelden, die de lykanthropie buiten den Archipel beheerschen. Immers, daarmede gewapend, zal men weinig gevaar loopen om punten van beteekenis, die toelichting vragen, over het hoofd te zien. In de allereerste plaats echter zal de onderzoeker de rol dienen te kennen, die de menschtijger speelt bij Insulinde's naaste buren, dat wil zeggen in Achter-Indië en China, waar de reus der katten eveneens inheemsch is. Jammer maar, dat daaromtrent tot dusver niets van beteekenis is te boek gesteld. De mogelijkheid bestaat echter, die leemte tot op zekere hoogte aan te vullen. China's geschriften leveren ons namelijk een aanzienlijke hoeveelheid gegevens omtrent den weertijger daar te lande, die als authentieke voortbrengselen van het volksbrein zelf, voor de kennis der lykanthropie in dat gedeelte van Azië van hooge waarde zijn — gegevens, voornamelijk bestaande uit sagen en mythen, onze aandacht reeds meer dan waardig omdat zij onwederlegbaar toonen, dat de Chineesche menschtijger bijna in alle opzichten de karaktertrekken van zijnen Javaanschen en Sumatraanschen soortgenoot draagt. Slechts voor een gedeelte zullen wij die verhalen in deze bladzijden wedergeven, en wel voor zoover zij bij het trekken van vergelijkingen dienst kunnen bewijzen, oftewel speciale artikelen uit het credo der weertijgerleer ontvouwen. De rest houden wij in portefeuille, in afwachting of nieuw onderzoek van het onderwerp in de Koloniën de publicatie zal wenschelijk maken.

Het oudste geschreven bericht over den Chineeschen weertijger, dat wij hebben kunnen opsporen, bezit den eerbiedwaardigen leeftijd van minstens een twintigtal eeuwen. Het komt namelijk voor in de werken van Lioe Ngan, den wijsgeer van Hwai-nan [1], die in de tweede eeuw vóór onze jaartelling leefde. „Eertijds”, zoo schreef deze, „veranderde Koeng-nioe Ngai, nadat hij een ziekte- „crisis had doorgemaakt, op den zevenden dag in een tijger. Zijn „broeder had de deur gesloten; maar toen hij binnentrad om naar „den patient te zien, werd hij door het monster gegrepen en „gedood. De teekeningen en strepen op zijn lichaam waren dus „die van een beest geworden, zijne nagels en tanden door andere „vervangen; zoowel zijne neigingen als zijn gemoed hadden eene „wijziging ondergaan, en zijn ziel was tezamen met zijn lichaam

[1] Aanhangsel, 1.

„vervormd geworden. Wij weten dus nimmer of iets dat thans een „tijger is vroeger ook een mensch was, noch of iets dat mensch „is nog buitendien een tijger is”. Een hierbij ingelaschte aanteekening van de hand van Kao Yioe [1], die een drietal eeuwen later leefde, luidt: „In het Rijk van het Midden zijn bij deliriumlijders „de aanvallen hunner kwaal periodiek, en wanneer zoo iemand in „een tijger verandert, verslindt hij ook nog menschen. Heeft hij „zulks eens gedaan, dan wordt hij een werkelijke tijger”.

Opmerkelijk mag het zeker heeten, dat in zoo hooge oudheid twee Chineesche schrijvers hetzelfde deden als verschillende Europeesche geleerden in alle eeuwen, namelijk lykanthropie in verband brengen met zinsverbijstering. Werkelijk kan delirium of krankzinnigheid zich uiten in bloeddorst, zelfs in trek naar menschenvleesch, en tal van moorden, in alle eeuwen begaan, zijn tot dit geheimzinnige verschijnsel in 's menschen natuur terug te brengen [2]. Gesteld nu, het slachtoffer van een dusdanige ziekte bezit van nature een wreede inborst, — niets belet het dan zich te gaan inbeelden te zijn omgezet in het bloeddorstigste dier, hetwelk het kent, vooral indien het — bij zware koortsen een zeer gewoon verschijnsel — het gevoel in zich omdraagt alsof zijne ledematen langer of korter zijn geworden of andere vormen hebben aangenomen, of zelfs geheel of gedeeltelijk zijn verdwenen; kortom, indien de gedaanteverandering, den lijder door zijne hallucinaties voor oogen getooverd, dus sterker wordt omlijnd. Aan zulk soort van krankzinnigheid leed de dertienjarige weerwolf Jean Grenier, zooals de processtukken zijner zaak, in 1603 voor de rechtbank te Bordeaux behandeld, zijne gedragingen en bekentenissen, bewijzen. Hetzelfde valt te zeggen van Gilles Garnier, den weerwolf van St. Bonnot, die in 1573 te Dôle in Franche-Comté tot den vuurdood werd verwezen, alsmede van de beide broeders Gandillon, die in 1598 in de Jura gehangen en verbrand werden, eindelijk nog van verschillende andere lykanthropen, wier gerechtelijke instructies zijn bewaard gebleven. Berust het bestaan van weertijgers in onze koloniën op denzelfden grondslag? Ziehier al dadelijk een eerste punt, dat daar onderzoek vordert.

Koeng-nioe Ngai's tijgermetamorphose tengevolge van ziekte staat in de Chineesche literatuur volstrekt niet op zichzelf. Wij

[1] Aanhangsel, 2.

[2] Men leze hierover het werk van Baring Gould, The Book of Werewolves, blz. 142 vlg.

lezen nog in de Officieele Geschiedboeken van de Thang-dynastie [1], nevens andere berichten over weertijgers, dat „in het tweede jaar „der periode Sjen-koeng (A. D. 698) de adjunct-archivaris in „Tsjhen-tsjioe (in het zuidelijk gedeelte van de provincie Hoenan) „gedurende zijne ziekte in een tijger veranderde en op het punt „stond de gade zijns broeders te verslinden, toen men zich van „hem meester maakte en hij wederom een mensch werd".

Met een andere merkwaardigheid omtrent weertijgers maakt ons de Sjoeh i ki [2], „het Boek der Mededeelingen over Zonderlinge Zaken", bekend. „Gedurende de regeering van de Han-dynastie „veranderde Foeng Sjao-suen, de prefect van Suen-tsjhing (het „hedendaagsche Ning-kwoh-foe in de provincie Nganhwoei), zich „in een tijger en verslond het volk in zijn gewest. Men riep het „monster toe: Heer afgevaardigde Foeng! waarop het zich verwij„derde, om niet meer terug te keeren. Er was destijds een spreek„wijze in omloop van den volgenden inhoud: Niemand worde „een heer-afgevaardigde Foeng, die bij zijn leven geen behoorlijk „bestuur over zijn volk voerde en het na zijn dood nog verslond. „Zoo gaat het met menschen zonder deugd: komen zij op hoogen „leeftijd, dan worden zij tijgers; doch, terwijl wezenlijke tijgers „geen menschen verscheuren, doet de mensch, die in een tijger is „veranderd, zulks wel. In deze bewoordingen sprak men schande „over de lui van zijn gehalte, en drukte men zijn haat tegen hen uit".

Men verweerde zich dus tegen dien menschtijger door hem bij zijn naam te noemen. Hoe dit te verklaren? Niets is eenvoudiger. Allerwege op den aardbodem heeft studie van minbeschaafde volken geleerd, dat zij bezwaarlijk werkelijkheden scherp kunnen onderscheiden van hetgeen deze voorstelt, en dus ook steeds namen plegen te vereenzelvigen met de personen, daardoor aangeduid. Wie met iemands naam bekend is, heeft derhalve ook het individu zelf onder zijn invloed en kan dit door allerlei hekserij naar willekeur onheil berokkenen. Vandaar het verschijnsel, ook in onzen Archipel inheemsch, dat men namen van personen, die men heeft te ontzien, liefst niet aan vreemden mededeelt. Vandaar ook het in China algemeen geldige axioma, dat geen spook, en dus ook geen mensch-tijger, hem kwaad doet, die toont zijn naam te kennen en dus macht over hem te bezitten. Opmerking verdient, dat ook in Europa het geloof heerscht dat, zoo men een

[1] Aanhangsel, 3.
[2] Idem 4.

weerwolf bij zijn doopnaam aanspreekt, hij de menschelijke gedaante herneemt en dus zijn gevaarlijk karakter verliest [1]. Men denkt hier tevens aan de Hessische volkssage, door Jacob Grimm [2] medegedeeld: „Ein Ehpaar lebte in Armut; zur Verwunderung „des Mannes wusste die Frau dennoch bei jeder Mahlzeit Fleisch „aufzutragen, lange verheimlichend wie sie dazu gelangte; endlich „aber versprach sie ihm die Entdeckung, nur dürfe er dabei „ihren Namen nicht nennen. Nun gingen sie miteinander aufs „Feld, wo eine Heerde Schafe weidete, zu welcher die Frau ihren „Schritt lenkte; und als sie ihr nahe gekommen waren warf sie „einen Ring über sich, wurde augenblicklich zum Werwolf der „in die Heerde fiel, eins der Schafe griff und damit entfloh. Der „Mann stand wie versteinert; als er aber Hirt und Hunde dem „Werwolf nachrennen und die Gefahr seines Weibes sah, vergass „er sein Versprechen und rief „ach Margareit!” Da verschwand der „Wolf, und die Frau stand nackend auf dem Feld”.

In de tijgerleer van China, zoogoed als in die van Insulinde, ontmoet men het verschijnsel, dat het vermogen om zich in tijgers te veranderen inzonderheid wordt toegeschreven aan bepaalde groepen van personen, of aan bewoners van bepaalde landstreken. Op den Lamongan, den vulkaan van Probolinggo, ligt eene dessa, door matjan-gadoengan's bewoond. Geen inlander zal daar den nacht overblijven; zelfs zal den komenden man nachtlogies geweigerd worden, daar de huisbaas zelf van zijne onbewuste veranderingen in een tijger overtuigd is en niet weet te bepalen wanneer die zullen plaats grijpen. Wordt het spoor van een matjan gadoengan op het erf ontdekt, dan steken de mannelijke bewoners zeer geheimzinnig de hoofden bij elkander, want eene ontrouwe gade zou het doel van zulk een nachtelijk bezoek zijn geweest [3]. En Mohnike schrijft ten aanzien van de Palembangsche bovenlanden [4]: „Ueberhaupt sind mit dem Tiger, und zwar ganz „besonders in diesem Theile von Sumatra, viele abergläubische „Vorstellungen verbunden. Eine hiervon ist die dass auf dem „Vulcan Dempo sich ein grosser Kampong befände, dessen Be„wohner einzig und allein Tiger wären. Dieselben besässen aber

[1] The Book of Werewolves, blz. 111. Zie ook Hertz, Der Werwolf, blz. 61.

[2] Deutsche Mythologie, 4e uitgave, blz. 917.

[3] Tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde, deel 26, onder „Vragen en Mededeelingen”, blz. 307.

[4] Bangka und Palembang, blz. 165.

„die Gabe, sich in Menschen verwandlen zu können, und kämen „in dieser Gestalt nicht selten von ihrem Berge herunter, um die „benachbarten Bazar's zu besuchen und sich unter die übrige „Bevölkerung zu mischen. Einige von ihnen hätten sich selbst mit „Mädchen aus naheliegenden Dörfern verheirathet . . . . . ."

„Zoowel bij de Menangkabo Maleiers", schrijft Van Hasselt [1], „als „bij de bewoners van Redjang, Lebong en Rawas, is het geloof „aan eene zielsverhuizing in dieren algemeen, en men schrijft aan „sommige personen de macht toe om tijdelijk eene andere gedaante „aan te nemen . . . . Allerzonderlingst en zeer phantastisch is het „verhaal omtrent de tjindakoe. Naar den kant van Korintji, „zoo luidt het, ligt de negari Banye-balingka; zij telt twee dorpen, „bewoond door de oerang tjindakoe, van welke die van het „eene dorp de gedaante van mensch of tijger, die van het andere „de gedaante van mensch of varken kunnen aannemen. Hun koning „is door een aan zijn navel bevestigde keten aan eene rots ge„klonken. Op zekere tijden van het jaar verlaten de tjindakoe „hun negari, en sluipen in de gedaante van tijgers door de bosschen, „om zich naar de door menschen bewoonde streken te begeven, „waar ze op roof uitgaan. Komen zij aan eene groote rivier, die „zij niet kunnen overzwemmen, dan veranderen zij zich in een „mensch met een vracht op het hoofd, zoodat zij er uitzien als „een reizend handelaar, en vragen den een of anderen prauw„voerder hulp om hen over te zetten. Aan de overzijde nemen zij „hunne tijgergedaante weer aan, en vervolgen zoo hun weg. Als „zij een dorp bereiken, vertoonen zij zich weer als gewone menschen, „van wie zij alleen onderscheiden zijn door het gemis van een „geul in de bovenlip, en vragen in een huis om nachtverblijf, „ten einde, wanneer alles in diepe rust ligt, als tijgers op de „slapenden aan te vallen, en de harten der menschen te verslinden. „Ook de veestapel is van hunne gading. Den aan de rots geke„tenden koning brengen zij bij hunne tehuiskomst de ongeopende „bloem van de banaan mede, die ze hem voor een menschenhart „te eten geven. Indien menschenharten zoo bitter zijn, spreekt dan „de koning, begeer ik niet naar de verafgelegen streken te gaan, „en dat is gelukkig, zegt de Maleier; want als zij den koning „werkelijk menschenharten te eten gaven, zou hij die zoo smakelijk „vinden, dat hij zich van zijn keten losrukken zou en naar de

[1] Midden Sumatra, I, blz. 71 en 75.

"door menschen bewoonde landen gaan, om daar iedereen te vermoorden .... De tjindakoe, die de gedaante van varkens "kunnen aannemen, zijn niet zoo gevaarlijk, omdat zij alleen aan "veldgewassen nadeel toebrengen".

Wat nu China betreft — men leest in een werk uit de derde eeuw van onze jaartelling, Poh woeh tsji [1] of "Boek der Onderzoekingen aangaande de Wezens" geheeten: "In Kiang-ling "(het hedendaagsche Khing-tsjioe-foe in de provincie Hoepeh) leven "woeste menschen, die zich in tijgers kunnen veranderen. Het volk "beweert daar tevens, als een tijger daar de gedaante van een "mensch aanneemt, draagt hij bij voorkeur donkerroode Dolichos-"kleederen en bezit hij wel de voeten eens menschen, doch niet "zijne hielen".

Meer in het bijzonder nog stonden de Mān's [2], de oorspronkelijke bewoners van China's zuidelijke en zuidwestelijke provinciën, die in den loop der eeuwen, op eenige schamele overblijfselen na, door de Chineezen van het noorden werden verdrongen, uitgeroeid of in zich geabsorbeerd, te boek als behept met die gevaarlijke macht om zich in tijgers te veranderen. In een hoofdstandaardwerk des Rijks, de officieele Geschiedboeken van de latere Han-dynastie [3], leest men omtrent den eersten vorst, dien dat volk zich in een onbepaald grijs verleden in een landstreek, die met de tegenwoordige provincies Sze-tsjwen en Hoepeh overeenstemt, koos: "Toen "die Lin-kiun overleed, veranderden zijne beide zielen voor altijd "in een witten tijger, en de stammen, die den naam Pa dragen, "brachten hem daarop, op grond dat tijgers menschenbloed drinken, "menschenoffers". Die zonderlinge voorvader nu plantte zijn vervormingsvermogen op zijne naneven over. "In de landschappen van "de Yangtsze rivier en de Han", dus verhalen de Sjow sjen ki [4], of "Geschriften der Nasporingen omtrent Goden en Geesten", in de vierde eeuw geschreven, "leven tijgermenschen, die, nakomelingen "van Lin-kiun zijnde, zich in tijgers kunnen veranderen. In het "oosten van het Man'sche district dat deel uitmaakt van Tsjhang-sja "(in Hoenan) was eens door eenige hoog in het gebergte gevestigde "lieden een val gemaakt om tijgers te vangen. Toen de val afging "gingen zij haar den volgenden morgen gezamenlijk nakijken, en

[1] Aanhangsel, 5.
[2] Idem, 6.
[3] Idem, 7.
[4] Idem, 8.

„kregen een paviljoen-bewaarder te zien, met eene groote roode „kap op het hoofd, die binnen in de val zat. Op hunne vraag „hoe hij erin kwam, sprak hij, hoogst verontwaardigd: Ik werd „gister onverwacht door den prefect van het district opgeroepen, „had toen in het donker tegen den regen een schuilplaats te zoeken, „en kwam zoo bij ongeluk in de val terecht; laat mij er dadelijk „uit. Doch — zoo spraken de anderen — indien gij heusch opge- „roepen werd, moet gij toch den betreffenden brief bij u dragen. „Op deze woorden haalde de man zulk een document uit zijn „boezem te voorschijn, en werd er aanstonds uitgelaten; doch nauw „had men hem goed te zien gekregen, of hij veranderde in een „tijger, die den berg opliep".

En in de Sjow sjen how ki [1] of „Latere Geschriften der Nasporingen omtrent Geesten en Goden", een vervolg op het zooeven aangehaalde werk, in de vierde of vijfde eeuw geschreven, leest men:

„Onder de regeering van de Wei-dynastie (derde eeuw van onze „jaartelling) waren de Mān's in de bergen van het noordelijk deel „van het district Sin-yang (in noordelijk Kiangsi) in het bezit van „bepaalde kunsten, waardoor zij menschen wisten om te zetten in „tijgers met haarkleur, klauwen en tanden volmaakt die van echte „tijgers. Een dorpeling, Tsjeoe Tsjen geheeten, had een slaaf, dien „hij eens de bergen inzond om hout te hakken; diens echtgenoote „en jongere zuster vergezelden hem. Toen zij het gebergte hadden „bereikt, sprak de slaaf tot de vrouwen: Klimt in een hoogen boom „en kijkt dan eens wat ik ga doen; zij gehoorzaamden, terwijl hij- „zelf zich in het struikgewas begaf. Opeens zagen zij daaruit een „grooten geel gestreepten tijger te voorschijn komen; met woeste be- „wegingen brulde hij allerverschrikkelijkst, tot hevige ontsteltenis „der beide vrouwen. Na een poos trok het monster zich weer in het „struikgewas terug, om er aanstonds de menschelijke gedaante te her- „nemen. Hoedt u wel, thuis iets van het gebeurde te vertellen, zoo „sprak hij tot de twee vrouwen; maar zij brachten het toch tegen- „over hunne makkers uit, zoodat Tsjeoe Tsjen er langs dien weg „achter kwam. Hij schonk toen zijn slaaf zoo veel wijn dat hij smoor- „dronken werd, en liet hem in dien toestand de kleederen van het „lijf halen; doch hoe nauwkeurig men die, zoowel als zijn lichaam „zelf, onderzocht, men ontdekte er volstrekt niets vreemds aan, behalve

[1] Aanhangsel, 9.

„een in de haren verborgen stuk papier, waarop een tijger geteekend stond, met een amulet daarnaast. Tsjeoe Tsjen nam het stil „met zich mede en copiëerde het. Toen de slaaf weer was ont„nuchterd riep hij hem tot zich en ondervroeg hem; en inziende dat „de zaak was verraden, bracht laatstgenoemde alles van het begin „tot het einde uit. Toen hij namelijk rijst onder de Mān's te koop „had aangeboden, had een hunner wijzen hem medegedeeld in „het bezit van de kunst in quaestie te zijn, en hem die afgestaan „voor een stuk lijnwaad van drie tsjhih lengte, eenige maten „rijst, een rooden haan en een pint sterken drank".

Ook in andere streken van den aardbol werd, of wordt thans nog, het vermogen om zich in weerdieren te veranderen aan bepaalde stammen of speciale klassen van lieden toegeschreven. Bastian [1] schrijft van de Lava's in Birma: „Ein Birmane wagt „es nie, ein von Lava bewohntes Dorf zu betreten, da er unfehlbar „von Wehrwölfen oder Mann-Bären gebissen und sterben würde. „An Wehrwolfgeschichten über Lao sowohl als über Lava ist Siam „ebenso wie Kambodia reich, die Rolle auf den Tiger übertragend". „— To this day, Hindus settled in Chota-Nagpur and Singbhum „firmly believe that the Mundas have power of witchcraft, whereby „they can transform themselves into tigers and other beasts of „prey to devour their enemies, and can witch away the lives of „men and beasts; it is to the wildest and most savage of the tribe „that such powers are generally ascribed" [2]. Bekend is het, dat reeds Herodotes iets dergelijks van de Neuren — de toenmalige bewoners van Lithauen en Volhynië — mededeelde. Het schijnt, zoo schreef hij, dat die menschen toovenaars zijn, want de Skythen en de in Skythia gevestigde Grieken beweren, dat ieder hunner zich eens per jaar in een wolf verandert, en die gedaante gedurende enkele dagen behoudt, om daarna weer zijn vroegeren vorm aan te nemen; niet dat ik het geloof, maar zij verzekeren standvastig dat het zoo is, en zijn zelfs bereid, het met eede te bevestigen [3]. Ook bij andere oude schrijvers, als Solinus en Pomponius Mela (boek II), vindt men dit bericht. Van de bewoners van Arcadië verhalen Evanthes en Pausanias, dat zekere lieden onder hen zich soms ontkleedden en over een water trokken, om aan de overzijde

[1] Die Völker des Oestlichen Asiën, I blz. 119.

[2] Dultan, The Kols; uit de Transactions of the Ethn. Society, VI, aangehaald door Tylor, Primitive Culture, I, blz. 314.

[3] Liber IV, cap. 105.

gedurende negen jaren de rol van wolf te spelen. En Nathaniel Pierce schreef, dat in Abessynië, waar hij van 1810—19 vertoefde, de klasse van ijzersmeden den naam had zich in hyena's en andere wilde beesten te kunnen veranderen. Deze zoogenaamde Buda's of Tebbib's droegen gouden oorringen, en Coffin verklaarde, dat hij vaak hyena's met zulke ringen in de ooren had aangetroffen, zelfs onder de exemplaren die hij zelf geschoten had of met de speer afgemaakt [1].

Nog andere begrippen omtrent den weertijger, ons door de weergegeven Chineesche verhalen ter hand gedaan, vinden wij, zij het in eenigszins gewijzigden vorm, in ons Indië terug. Wij zagen (blz. 555), dat volgens de Poh woeh tsji, de bewoners van Hoepeh reeds zestien eeuwen geleden meenden, dat men lieden, die zich nu en dan in tijgers omzetten, kon herkennen aan zekere teekenen, met name roode kleederen en hiellooze voeten. Op Sumatra nu bezitten de weertijgers, zooals wij op blz. 554 zagen, eveneens een bepaald kenmerk, en wel een bovenlip, die het gewone middengeultje mist. Ook omtrent Oost-Java lezen wij: „Is „het gewoonlijk aanwezige kuiltje in de bovenlip bij uitzondering „afwezig, dan is zoo een mensch een matjan gadoengan" [2]. Op Timor, waar de koningstijger niet voorkomt en de rol van weerdier wordt vervuld door mannelijke of vrouwelijke alläoet's of swangi's, die zich in een hond, kat of ander dier kunnen veranderen en gedurende hunne gedaanteverandering de menschen ziek maken, gebeurt het wel, dat iemand op grond van het bezit van zekere eigenaardigheden voor zulk een wezen wordt aangezien en er niet levend afkomt [3].

Menschen die wel eens tijgers worden, zijn in China ook nog te herkennen aan een aanhangsel in den vorm van een staart. In een werk uit de twaalfde eeuw, de 'Rh-ya yih [4], leest men: „Als een tijger in een mensch verandert, doet zijn staart niet aan „die gedaanteverwisseling mede, en dient men, wil men hem in „alle opzichten tot mensch maken, dit aanhangsel af te branden".

---

[1] Life and Adventures of Nathaniel Pierce. I, p 286, aangehaald door Baring Gould, blz. 119, Tylor, p. 113 en 114, en Hertz, blz. 30.

[2] Tijdschrift voor Ind. Taal-, Land- en Volkenkunde, deel 26, onder „Vragen en Mededeelingen", blz. 304.

[3] Tijdschrift voor Nederl. Indië van 1845, III blz. 288. Ook Gramberg, in de Verhandelingen van het Bataviaasch Genootschap, deel 36, blz. 210.

[4] Aanhangsel, 10.

Dit zonderlinge volksbegrip was oorzaak, dat men in sommige gedeelten van het rijk de viering van iemands aanstelling of bevordering in den staatsdienst bestempelde met den term: "hem den staart afbranden" [1], want eerst zulk eene eervolle benoeming of promotie maakte hem tot mensch in de volste beteekenis. "Als "een jong geleerde", dus lezen wij in een Chineesch boek [2], "zijne "eerste schrede zet op het pad naar roem (d. w. z. op de ambte- "naarsladder), of zelfs ook wel wanneer hij den staatsdient verlaat, "verzuimen zijne vrienden en makkers, begeerig als zij zijn om "hem geluk te wenschen of (in het laatstgenoemd geval) te con- "doleeren, geenszins zich een volledig stel van uitgezochte ge- "rechten en dranken aan te schaffen en die ter tafel te brengen "bij wijze van vroolijk feestmaal, opgeluisterd met zang en muziek. "Zij noemen dit, hem den staart afbranden. Want men beweert dat, "als een tijger in een mensch verandert, zijn staart van die vorm- "verwisseling uitgesloten blijft, en dus weggebrand dient te worden "wil hij in alle opzichten een mensch worden; en aangezien nu "de man, die met een officieele aanstelling wordt begunstigd, te "vergelijken is bij een tijger, die wel het mensch-zijn in beginsel "had aanvaard, doch waar de staart nog aan zit, wordt deze "hem nu afgebrand om de aflegging van zijn lichaam tot een "voldongen zaak te maken. Vandaar het gezegde: hem den staart "afbranden".

Een ander middel om zich in China te overtuigen of men met een weertijger heeft te doen, is nauw toe te zien hoe hij drinkt. "Tsjhen Tsoeng", dus wordt verhaald [3], "een burger van Tan-yang, "oefende in de hoofdplaats van dat district het beroep van wichelaar "uit. In de I-hi periode (A. D. 405—419), toen Tan How, Ge- "neraal der Linker-Divisie, een groot liefhebber van jagen die "vooral werk maakte van de tijgerjacht, het bestuur in Koe-sjoeh [4] "voerde, gebeurde het dat er een man te paard verscheen, gedost "in kleederen van bont en gevolgd door een ander man, evenzoo "gekleed. Met een tiental geldstukjes, in papier gewikkeld, ver- "voegde zich laatstgenoemde bij den waarzegger. Moeten wij, dus "sprak hij, oostwaarts of westwaarts trekken om voedsel te vinden?

[1] Aanhangsel, 11.

[2] Idem, 12.

[3] Sjow sjen how ki, hst. 9.

[4] Het hedendaagsche Thai-phing foe, evenals Tan-yang gelegen in Nganhwoei, aan den Yangtsze, boven Nanking.

„Tsjhen Tsoeng legde een combinatie van wichelstaafjes uit, raad„pleegde het schildpadschild, en sprak: De oostelijke richting zal „u geluk aanbrengen; de westelijke (die naar Koe-sjoeh voerde, „waar de geweldige Nimrod verblijf hield) zal u geen heil ople„veren. Zij vroegen toen om drinken, en staken den mond in den „nap, net als een koe doet wanneer zij drinkt. Daarop verlieten „zij het huis van den waarzegger; doch nauw hadden zij een „honderdtal schreden afgelegd, of de volgeling en zijn paard ver„anderden beiden in tijgers. En sedert had die streek buitengewoon „veel van tijgers te lijden”.

Opmerking verdient hier in het voorbijgaan nog, dat ook de wolfmenschen in Europa aan zekere teekenen herkenbaar heetten te zijn, zoogoed als de duivel in menschengedaante zich vaak door zijne hoeven verraadde. Zij bezaten bijv. wenkbrauwen boven den neus saamgegroeid, en deden zich in zeker gedeelte van den nacht als honden op drie pooten voor [1].

Het verhaal van den slaaf van Tsjioe Tsjen doet ons nog een punt in de Chineesche weertijgerleer kennen, dat ook in onze koloniën is terug te vinden, namelijk dat men, wel verre van altijd onwetend of onwillens in een tijger te veranderen, door zekere toovermiddelen de metamorphose stelselmatig tot stand kan brengen. Bezigden de Mān's daartoe teekeningen en geschreven tooverspreuken, de Javanen doen het door ngelmoe's of rapal's. De heer Roorda doet ons die in zijn Javaansch-Nederduitsch Woordenboek kennen als „ngelmoe gadoengan, de wetenschap of tooverspreuk waarmee men zich in een tijger veranderen kan”. Ook ten aanzien van andere weerdieren vindt men in en buiten onzen Archipel overeenkomstige begrippen. Friederich schrijft van de liak's van Bali, „dat zij menschen zijn, die door kunde van „zekere mantra's (tooverformulieren) van gedaante veranderen, „en zich ook onzichtbaar kunnen maken” [2]. Omtrent Siam lezen wij, „durch Hersprechen gewisser Zauberformeln können sich „Menschen in Tiger verwandlen, und gleich den Wehrwölfen Nachts „umhertreiben um Beute zu suchen” [3]. En ook in Europa speelden bezweringsformules, naast zekere tooverzalven en huiden of ge-

[1] Grimm, Deutsche Mythologie, 4e druk, blz. 918; ook Baring Gould, op. cit., blz. 110.
[2] Voorloopig Verslag van het eiland Bali, blz. 43.
[3] Bastian, Reisen in Siam, blz. 261.

heimzinnige ringen en gordels, in de recepten om weerwolf te worden een groote rol. Baring Gould [1] geeft er ons een te lezen uit Rusland afkomstig, aan Sacharow ontleend.

De aanhalingen uit de Poh woeh tsji (blz. 555) en de 'Rh-ya yih (blz. 558) hebben ons ten slotte nog geleerd, dat niet alleen menschen zich in tijgers kunnen veranderen, maar ook tijgers in menschen. En de Boeken van de Han-dynastie (blz. 555) met de Sjoeh i ki (blz. 552) deden ons zien, dat ook na den dood de ziel eens menschen zich in een tijger kan omzetten. Van geen van beide denkbeelden zijn, geloof ik, uitingen in onze koloniale literatuur geboekt. Het tweede vooral verdient onze aandacht. Het bevestigt namelijk het vermoeden, door Wilken onomwonden uitgesproken [2], dat bij den Javaan het begrip heerscht dat het menschelijk lichaam van den matjan gadoengan niet rechtstreeks in dat van een tijger verandert, doch de ziel, het eigen lichaam verlatende, tijdelijk in dat van een tijger overgaat. Die schrijver grondde deze stelling op eene anonyme mededeeling in het Tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde [3], welke luidt, „dat het lichaam van den slaper — want de gedaante-„verwisseling van den menschtijger grijpt steeds des nachts plaats — „om het bedriegelijke te volmaken, thuis op de balé balé blijft„. „Het uitgangspunt van het geloof in de lykantrophie„, schreef Wilken ten overvloede, „is het begrip dat de ziel, een eigen „bestaan hebbende, ook het vermogen bezit in een dier over te „gaan. Van de voorstelling van een rechtstreeksche verandering „van het lichaam van den mensch in dat van het dier kan oor-„spronkelijk geen sprake geweest zijn, gelijk bij de Javanen zulks „ook nu nog het geval niet is. Voor zooverre derhalve bij andere „stammen deze voorstelling bestaat, moet zij eerst later voor de „oorspronkelijke opvatting in de plaats zijn gekomen, en is zij dus „als een jongere ontwikkelingsphase te beschouwen. Bij de lykan-„thropie gaat dus de ziel tijdelijk over in een dier en sticht zoo „onheil„ [4].

Daargelaten of het niet onbewezen en dus wellicht onwaar is, dat de voorstelling als zou het menschelijk lichaam rechtstreeks

---

[1] Blz. 117. Zie ook Hertz, blz. 119.
[2] Het Animisme bij de volken van den Indischen Archipel, blz. 21.
[3] Deel 26, blz. 304.
[4] Het Animisme, blz. 24.

in een dier worden omgezet, van jonger datum moet zijn, valt het niet te loochenen dat zij overal, waar het geloof in lykantrophie bestaat, verreweg de overheerschende is. Alom, onzen Archipel niet uitgesloten, is namelijk uiterst vaak van gedeeltelijke en langzame vervorming van den mensch in het beest sprake, en, schreef men nu de metamorphose werkelijk aan zielsverhuizing toe, dan zou zij toch noodzakelijkerwijze als plotseling en volkomen moeten worden voorgesteld. Ziehier eene legende uit Palembang over een gedeeltelijke transformatie, aan Mohnike ontleend: „Eine „schon seit längerer Zeit verheirathete Frau habe einmal bemerkt „wie ihr Mann, der sie allnächtlich zu verlassen pflegte, um erst „gegen morgen zu ihr zurückzukehren, einmal von einem solchen „Ausgange mit einem verbundenen Arme wiedergekommen sei. Sie „habe, als er schlief, den Verband entfernt um seine Verwundung „näher in Augenschein zu nehmen. Zu ihrem Schrecken aber habe „sie, anstatt eines Menschenarmes, die Tatze eines Tigers erblickt" [1].

Ongetwijfeld zijn er in den Archipel nog wel meer dergelijke verhalen over gedeeltelijke transformatie in omloop. In China heeft men ze voor het grijpen. Van een der beide Tsjhing's [2], een geleerd broederpaar uit de elfde eeuw, tot op den dag van heden voor hunne wijsgeerige geschriften hoog vermaard, staat geschreven: „Toen zeker iemand hem vroeg of veranderingen van „menschen in tijgers, waarvan de overleveringen gewagen, redelij„kerwijze konden worden aangenomen als voor te komen, antwoordde „hij: Wel zeker. Toen ik mij in Fow-tshoen bevond, zag ik op „een pompoenakker een man, die langzamerhand met haar begroeide „hetwelk veel van tijgerhaar had, en die over zijn geheele lichaam „vlekken en strepen kreeg. In den loop van den nacht opende „hij het met een sluitboom voorzien voorpleintje van een huis, „en verslond daar in de stal een varken, als ware hij een tijger. „Al was dus zijne vormverandering maar onvolledig, de bijzondere „adem, het tijgergeslacht eigen, had hem toch zoodanig aangetast, „dat de aard van dat geslacht hem reeds had doortrokken".

Aldus de Hoe-wei [3], „het Weelderig Struikgewas (d. w. z. Collectanea) omtrent den Tijger", een werkje uit de zestiende eeuw; het is rijk aan tijgerverhalen, waarvan er veel een bijzondere waarde ontleenen aan het feit, dat zij uit een niet te bepalen oud

[1] Bangka und Palembang, blz. 165.
[2] Aanhangsel, 13.
[3] Idem, 14.

verleden dagteekenen. Dat volgens Chineesche denkbeelden verhuizing van de ziel volstrekt geen rol in de gedaanteverandering behoeft te spelen, blijkt nog ten overvloede uit het volgende verhaal:

„In de Tsjing-yuen periode (785—805) leefde er in de Vallei „der Zwarte Visschen, gelegen in het district Woe-tsjhing, hetwelk „deel uitmaakt van Kwoh-tsjioe, een man uit het volk, Wang „Yoeng geheeten, die in die vallei het beroep van kolenbrander „uitoefende. En bestond daar een watertje, enkele phoe in omtrek, „aan welks spiegel die persoon vaak twee zwarte visschen van „meer dan een voet lengte heen en weer zag zwemmen. Eens is hij „hongerig en vermoeid van het houthakken en verorbert er een. „Verschrikt voegt zijn jongere broeder hem toe: Vermoedelijk was „die visch in de vallei een wezen met een ziel; hoe zijt gij er „toe kunnen komen hem van het leven te berooven?

„Nadat een poosje over het gebeurde is heengegaan, komt zijne „vrouw hem eten brengen. Yoeng blijft echter zijn bijl maar „zwaaien, en keert eerst na een lange spanne tijds zijn gelaat naar „haar toe. Zij ontwaart nu, dat er iets zonderlings aan zijn wezen „en voorkomen is. Zij roept den jongeren broeder tot zich, opdat „hij ook eens zal kijken, en — daar staat de man plotseling „naakt voor hen, al brullend en springend in een tijger veran„derend. Recht toe recht af loopt het beest het gebergte in, waar „het van tijd tot tijd een ree of hert doodt, om die prooi 's nachts „op het pleintje voor hunne woning neer te leggen.

„Dit duurt zoo een tweetal jaren, toen hij op zekeren dag na „zonsondergang aan de deur klopt, en met de woorden: Ik ben „Yoeng — van zijne aanwezigheid kennis geeft. Mijn broer, dus spreekt „zijn broeder, is reeds drie jaren geleden een tijger geworden; „wat voor spook zijt gij, dat zich vermeet zijn naam te voeren? „Waarop de andere herneemt: In het jaar, waarvan gij spreekt, ver„oordeelde de Onderwereld mij om een tijger te worden omdat „ik den zwarten visch het leven had benomen; wat later liet „een ambtenaar daar mij honderd stokslagen geven omdat ik een „mensch om hals gebracht had, doch nu heeft men mij in vrijheid „gesteld; mijn geheele lichaam is nog met wonden van den stok „overdekt; kijk maar eens, broertje, en zet alle wantrouwen ter „zijde. Met vreugde in het hart opent nu de broeder zonder aarzelen „de deur, maar hij zijgt ontzield neer van schrik op het zien van „een man, wiens hoofd nog altijd dat van een tijger is. Met luid

„geschreeuw en gegil stuift het gezin naar alle kanten uiteen, en „het einde der zaak is, dat het monster door de dorpelingen wordt „doodgeslagen. Als men zijn lijf bekijkt ontdekt men daarop eenige „zwarte vlekjes, die bewijzen dat men met Wang Yoeng heeft te „doen, en alleen zijn hoofd is onveranderd (dat van een tijger) „gebleven. In de periode Yuen-hwo (806—820) vond de plaatselijke „geleerde Tsjao Tshi-yoh, die vaak die vallei bezocht, dit relaas „bij de dorpelingen in omloop" [1].

Hoe wild en buitensporig dit verhaal zich bij den eersten aanblik voordoet, toch werpt het op de physiologie der lykanthropie een niet te versmaden licht. Het stelt ons ongetwijfeld iemand voor oogen, die tengevolge van het eten van een giftig waterdier een ziekte opliep, welke, gekenmerkt door zwelling van het hoofd en ijlende koorts, hem, totaal verbijsterd, het bosch indreef; de rest kan men veilig op rekening van de door lykanthropische denkbeelden beheerschte verbeeldingskracht van een eenvoudig landvolk schrijven. Doch nog in een ander opzicht is het verhaal leerzaam. Het toont ons, dat in China verandering in een wild beest wordt voorgesteld als een straf van hoogere machten, ditmaal opgeloopen voor het dooden van een dier, een wandaad, volgens Boeddhistische beschouwing van geen geringe beteekenis.

Dit punt vormt een nieuwe schakel in de keten, die de lykanthropie in Oost-Azië aan die van Europa bindt. Immers, ook in laatstgenoemd werelddeel gold verandering in een beest vaak als een straf. Zoo werd bijv. in de vierde of vijfde eeuw Vereticus, koning van Wales, door den heiligen Patricius tot straf in een wolf veranderd, en door den heiligen Natalis een aanzienlijke Iersche familie, mannen zoowel als vrouwen, veroordeeld om de gedaante van wolven aan te nemen en aldus zeven jaren lang in de bosschen te leven, te huilen en schapen te verslinden. Ook in Normandië heet het, dat de verandering in loups-garoux soms aan verdoemden wordt opgedrongen, die, in hun graf gemarteld wordende, daaruit losbreken. Het geloof dat de duivel de menschen tot straf in weerwolven verandert, was in Frankrijk algemeen, en onder de Russen heerscht niet minder het denkbeeld, dat de wawkalak iemand is die zich den toorn van den satan op den hals heeft

---

[1] Zie de Yioc-yang tsah tsu (Aanhangsel 15) of „Mengelingen van den zuidkant der Yioe-bergen", een collectie gegevens omtrent folk-lore en op ander gebied, in de achtste eeuw geschreven; — vervolgbundel, hst. 2.

gehaald [1]. Dat in Armenië de vrouwen, die zwaar gezondigd hebben, geacht worden soms door God met verandering in een weerwolf te worden getuchtigd, kan de lezer op de volgende bladzijde in eene aanhaling uit het werk van Von Haxthausen lezen.

De Chineesche letterschatten doen ons nog andere sagen aan de hand, waarin verandering in een tijger als straf of tuchtiging van hoogere machten wordt voorgesteld. In het "Boschaadje van vreemde Zaken", I-yuen [2], een werkje uit de vijfde eeuw, leest men:

"Onder de regeering van de Tsin-dynastie (265—420) stond er "op tien mijlen afstands van Soeh-hiën (prov. Nganhwoei) een "uitkijkpaviljoen met bijbehoorend offeraltaar, aan een riviergod "gewijd. In dit gebouw grepen vele mirakelen plaats, waaruit de "zielskracht dier godheid sprak. Voorbijgangers die verzuimden "eerbewijzen aan hare voeten neer te leggen, konden zich verzekerd "houden in een aanval van waanzin het gebergte in te hollen en "daar in tijgers te veranderen". — "En in de periode Thai-khang "van diezelfde Tsin-dynastie was Tsjing Sih, een man uit Yoeng-yang "geboortig, Goeverneur van Kwang-ling (het hedendaagsche Yang-"tsjioe-foe in Kiangsoe), toen de stalmeester zijns huizes zich "plotseling aanstelde alsof hij met krankzinnigheid was geslagen, "en daarop vermist werd. Na een maand werd de man terugge-"vonden, naakt, schreeuwend en gillend, terwijl het bloed hem langs "de huid druppelde. Naar zijn wedervaren ondervraagd, verhaalde "hij hoe de beschermgod van den grond bevel had gegeven dat "hij een tijger zou worden, hem toen een gevlekte huid had "omgehangen, en zijnen onderhoorigen had aangezegd hem te grijpen "en met zweepen te bewerken. Onder die afstraffing kon hij zijn "gebrul niet inhouden en evenmin nalaten sprongen te maken; "en hierdoor was de god zóó hevig in toorn ontvlamd, dat hij "bevel had gegeven hem te villen. De huid had zich echter reeds "aan zijn vleesch vastgezet, en de operatie hem dus vreeselijke pijn "gedaan. Na een dag of tien herstelde hij".

Hier ziet men dus alweder, tot twee malen toe, lykanthropie met krankzinnigheid in verband gebracht. Het verhaal van Tsjing Sih's stalmeester leert ons buitendien, dat de verandering in een tijger tot stand kan komen door het dragen van de huid van het monster. Vooral dringt zich dit punt aan onze opmerkzaamheid op

[1] Baring Gould, blz. 58, 107, 115.

[2] Aanhangsel, 16.

omdat men ook in Europa op overeenkomstige wijze weerwolf werd. Jean Grenier verklaarde, dat hij somtijds een wolfshuid droeg, die hij op elfjarigen leeftijd, tezamen met een zalf om zich in te smeren, tot dat doel van een wèzen, dat hij Monsieur de la Forest noemde, ontvangen had [1]. In Normandië heet het, dat zij die gedoemd zijn een loup-garou te worden, zich elken avond met eene hure moeten omkleeden, die men van den duivel te leen kan krijgen [2]. De vlkoslak's in Servië hangen bij de samenkomsten, die zij 's winters houden, hunne huiden aan de boomen op, en zoo het iemand gelukt er eene van te bemachtigen en te verbranden, is de weerwolf, wien zij toebehoort, terstond verlost [3]. Een Esthlandsche sage maakt ons bekend met eene weerwolvin, die, wanneer zij alleen was, bij het zoogen van haar kind haar huid op een rots placht te leggen, waarop haar echtgenoot, die daar was achtergekomen, beval dat men de rots zou verhitten, opdat de wolfshuid mocht verbranden en hij zijne gade terugkrijgen [4]. En de oud-Noorsche Volsungasaga brengt ons geen andere begrippen voor den geest, wanneer zij ons in haar achtste hoofdstuk in kennis brengt met twee vorstenzoons, die slechts eenmaal om de vijf dagen menschen werden en overigens als wolven rondwaarden doordien zij zich in de huiden van zulke dieren staken; Sigmund en Sinfiotle hingen zich toen zelf die vellen om en liepen als wolven in het woud rond, om, toen de tijd was aangebroken dat zij ze konden afleggen, ze te verbranden, opdat zij geen verder kwaad zouden stichten. Uit West-Azië komen gelijksoortige mededeelingen. In Armenië, schrijft Von Haxthausen [5], "gibt es Weiber, die in Folge schwerer Sünde von Gott gestraft "sind, dass sie sieben Jahre lang in Wölfe verwandelt werden. "Es tritt dan in einer Nacht ein Geist zu einem solchen Weibe "mit einem Wolfsfelle, und befiehlt ihm, es anzuziehen. Sowie es "dies gethan, entstehen in ihm entsetzliche Wolfsgelüste. Anfangs "kämpft die menschliche Natur mit diesen, aber bald gewinnen "jene die Oberhand, und nun frisst das Weib zuerst die eigenen "Kinder auf, dann die Kinder der Verwandten nach der Nähe des "Grades, zuletzt fremde Kinder. Jede Thür, jedes Schloss springt

---

[1] Baring Gould, blz. 88. 92, 94.
[2] Idem, blz. 107.
[3] Idem, blz. 115.
[4] De Gubernatis, Zoological Mythology, II, blz. 144.
[5] Transkaukasia, I, blz. 322.

„von selbst auf, wenn das Ungeheuer kommt. Es wüthet nur des „Nachts; sowie der Morgen nahet, wird es wieder zum Weibe, „wirft das Fell ab, und versteckt dies sorgfältig. Einst sah ein „Mann einen Wolf, der ein Kind ergriffen, fortspringen. Er „verfolgt ihn eilig, kann ihn aber nicht erreichen. Endlich gegen „Morgen findet er auf einer Stelle die Hände und Füsse eines „Kindes und die Blutspuren; er entdeckt eine nahe Höhle und „findet in derselben ein Wolfsfell. Er nimmt es, macht rasch ein „Feuer an und wirft es hinein; da erscheint plötzlich ein Weib „und jammert und heult ganz entsetzlich und springt um das „Feuer, und will das schon brennende Fell herausziehen. Aber „der Mann verhindert es; kaum ist aber das Fell verbrannt, so „ist auch das Weib im Rauche verschwunden”.

Met zekere gordels, dus wilde in Europa het bijgeloof, bereikte men hetzelfde doel. Weerwolven, schreef Richard Verstegan [1], smeren zichzelf met een zalf in en doen een toovergordel om; en zoolang zij dezen dragen, gelooven zij zelf een wolf te zijn en begaan zij als zoodanig allerlei wreedheden. „Nach ältesten einheimi-„schen Begriffen”, zoo leert ons Jacob Grimm [2], „hängt Annahme „der Wolfsgestalt ab von dem Ueberwerfen eines Wolfgürtels oder „Wolfhemds (ûlfahamr). Jeder das Wolfhemd anlegende und der „damit Bezauberte erfährt Umwandlung, und bleibt neuntagelang „Wolf; nach andern Sagen muss er drei, sieben oder neun Jahre „in dem Wolfsleib beharren. Mit dem Aussehen nimmt er zugleich „Wildheit und Heulen des Wolfs an; Wälder durchstreifend „zerfleischt er Alles was ihm vorkommt”.

Ziehier nog een tweetal verhalen ter kenschetsing van het Chineesche geloof, dat men door zich met een tijgerhuid te bekleeden de metamorphose in een tijger teweeg kan brengen. Zij zijn uit de reeds genoemde Hoe-wei geput.

„Iemand uit Phoe-tsjioe, Tshoei Thao geheeten, was op reis „naar Tsjhoe-tsjioe (prov. Nganhwoei), en in het zuiden van dit „gewest te Lih-yang aangekomen, vertrok hij in het ochtenduur „naar het einddoel van zijn tocht. Het passantenhuis De Mensch-„lievendheid en Plicht bereikende, liet hij daar zijn anker „vallen om er den nacht door te brengen. De man met de „zorg voor het gebouw belast, sprak: Aan dit passantenhuis kleeft

[1] Restitution of Decayed Intelligence in Antiquities, 1628.
[2] Deutsche Mythologie, vierde uitgave, blz. 916.

„ongeluk; ik zal mij derhalve gelukkig achten indien gij hier niet „overnacht; — maar Thao sloeg dezen raad in den wind en stapte „met zijn reisbagage op den rug het hoofdvertrek binnen, waar „gezegde opzichter hem een lamp en een kaars verstrekte.

„Tegen de tweede wacht spreidt Thao zijne dekens uit en is „juist op het punt te gaan slapen, als zijn oog eensklaps aan de „poort een grooten klauw van een viervoetig beest ontwaart. „Terstond daarop wordt de poort opengeworpen en ziet hij een „tijger binnenkomen. Vreeselijk ontsteld ijlt hij naar een duisteren „hoek om zich te verbergen, en bemerkt van daar uit hoe het „monster midden op het voorplein zijn dierhuid aflegt en een „meisje van buitengewone schoonheid wordt, fraai gekleed en op„getooid. Zij komt de stoep op, treedt het hoofdvertrek binnen, en „legt zich in de dekens.

„Nu schiet Thao uit zijn schuilhoek te voorschijn. Waarom gaat „gij in mijne dekens liggen? dus spreekt hij haar aan; zooeven „zag ik u binnenkomen in de gedaante van een beest, waartoe „diende dat? Overeind springende zegt daarop het meisje: Gij „zult, verwacht ik, u over zoo iets niet verder verwonderen wanneer „gij weet, dat mijn vader en mijne broeders jagers zijn, zóó arm, „dat hunne pogingen om een goede huwelijkspartij voor mij te „vinden tot dusver schipbreuk hebben geleden. Zulks bleef voor „mij geen geheim. Ik trok dus des nachts heimelijk een tijgervel „aan, om, wetende dat hier in dit huis lieden van de beste soort „plegen te vertoeven, mij aan hen over te geven, ten einde voor „hen den vloer te besproeien en aan te vegen (d. w. z. plichten „van huisvrouw te vervullen). Voor en na echter stuurden de „gasten en reizigers mij weg uit louter vrees; doch heden nacht „heb ik het geluk iemand aan te treffen met gezond verstand, „van wien ik durf hopen dat hij aan mijne gevoelens aandacht „zal schenken. Is dit alles werkelijk zoo, zoo spreekt nu Thao, „dan verlang ik niets liever dan uw voorstel aan te nemen en te „gaan genieten van een wederzijdsche goede verstandhouding. Dus „voerde hij de maagd den volgenden morgen met zich, na eerst de „tijgerhuid in een afgedankten waterput achter het hoofdvertrek te „hebben weggeworpen.

„Vanwege zijne doorkneedheid in de klassieke letteren verwierf „hij zich naderhand een letterkundigen graad en werd hij tot prefect „over Suen-tsjhing aangesteld. Met vrouw en zoons naar zijn „standplaats reizende, betrok hij nog eer de maand verstreken

"was met hen datzelfde passantenhuis van Menschenliefde en Plicht, "ten einde er den nacht door te brengen. Ziehier het oord waar "ik u voor het eerst ontmoette, zoo spreekt hij al lachende en "gaat een kijkje in den put nemen, waar, zoo waar, de tijgerhuid "nog altijd in ligt. Dit doet hem opnieuw in een schaterbui uit-"barsten. Het kleed, dat gij toen droegt, ligt er nog in, zegt "hij tot zijne vrouw. Laat het er eens uithalen, is het antwoord. "Nauw is het in hare handen of zij herneemt, al giggelend: Ik "zal het weer eens aanpassen; en als haar echtvriend dit goedvindt "gaat zij de stoep af, en zoo gezegd zoo gedaan. Doch nauwelijks "omhult het hare leden, of zij verandert in een tijger en springt "al brullende op en neer; dan loopt zij de stoep op, verslindt de "kinderen met Thao incluis, en loopt heen".

— "Te Ning-pho (prov. Tsjhehkiang) had een oud man, Tsjhen "Shih-san geheeten, al langer dan een jaar aanhoudend aan koortsen "gesukkeld, toen iemand hem raadde de kwaal te bekampen "door zich op een tijgerhuid te zetten [1]. Tien jaren lang zat en "sliep hij op zulk een ding, doch bleef maar al door even ziek. "Na ommekomst van dit tijdsverloop deed hij eensklaps de huid "om, verliet 's nachts het huis, werd een tijger en verslond allerlei "dieren. Telkens bracht hij (in menschengedaante) vee en zwijnen "naar de woning, en zijne huisgenooten, die op deze wijze voordeel "uit hem trokken, vroegen hem nimmer waar hij die vandaan haalde.

"Doch op zekeren dag komt hij aanzetten met de dij van een "mensch op den rug. Verschrikt snauwt zijn schoonzuster hem toe: "Oude bandiet, gij speelt dus den duivel! en grijpt meteen naar "den dorschvlegel. Hij sluipt echter de deur uit naar buiten, en "doet zich daar voor de oogen der schoonzuster de huid om, ten "einde van gedaante verwisselen; en juist als zij hem bereikt om "hem het pak slaag toe te dienen, heeft nog ééne hand de vorm-"verandering niet ondergaan. Hij ontspringt den dans, en komt "in het geheel niet meer terug.

"Sedert kregen de lieden, die door het gebergte trokken, voor "en na een tijger te zien, wiens eene voorklauw nog een menschen-"hand was. Waren zij van het gebeurde op de hoogte, dan riepen "zij: Tsjhen shih-san, oude, ik ben een buurman van u; doe mij "dus geen kwaad! en dan liet het monster de oorschelpen vallen

---

[1] De tijger, met alles wat van dit dier afkomstig is, gold in China van oudsher voor zeer spookverdrijvend, en dus ook, daar ziekten aan de werking van booze geesten worden toegeschreven, als geneeskrachtig.

„en trok zich met neerhangenden staart terug; doch zij die dit middel „niet kenden, werden verscheurd. Zoo verliepen er verscheidene jaren, „toen er des nachts eens een tijger door een donderbui werd dood-„geslagen. Men liep uit. om hem te bekijken, en bevond dat het „de oude man was met nog ééne menschenhand”.

Hier ziet men het dus ten tweede male, dat een menschtijger kan verdreven worden door het uitroepen van zijn naam, en door hem dus te doen bemerken dat men hem kent (verg. blz. 552). Vermoedelijk komt hier zijn schaamtegevoel bij in het spel; immers, tot een dier verlaagd te zijn kan zelfs een Chineesch mensch zich moeilijk als een eer aanrekenen. Ook sluit deze vertelling zich aan bij de vele, die lykanthropie met ziekte in verband brengen.

In alle landen, waar het geloof in weerdieren heerscht, hebben degenen, die verdacht werden zulke monsters te zijn of te kunnen worden, ongetwijfeld vaak aan vervolging blootgestaan en er zelfs het leven bij ingeboet; men denke, wat onzen Archipel betreft, aan hetgeen over de swangi's van Timor wordt medegedeeld. (blz. 558). Over formeele rechtsgedingen, zoo vaak in Europa tegen weerwolven gevoerd, leest men echter in Chineesche werken niets; trouwens bracht het daar te lande heerschende stelsel van regeering steeds mede, dat het volk zich zelf recht verschafte binnen den kring van eigen stam of clan, en menschbeesten zal men er dan ook in den regel maar zonder veel omhaal, en zonder er bestuursambtenaren bij te betrekken, hebben afgemaakt. Met een geval van dien aard bracht ons reeds het relaas omtrent Wang Yoeng in kennis (blz. 564), doch het spreekt niet zóó sterk, dan dat het de toevoeging van het volgende, aan de Hoe-wei ontleend, overbodig zou maken.

„Toen de regeering van de Liang-dynastie ten einde liep (omstreeks „A. D. 556), bezat een bewoner van Sji-hing (in het noorden der „provincie Kwangtoeng), Hwang Khiën geheeten, een jongere zuster, „die den naam van Siao-tsjoe, „Pareltje” droeg. Zij was verloofd met „een bewoner van hetzelfde district, wiens naam Li Siao luidde. „Eens trok Pareltje met hare schoonzuster het gebergte in om „brandhout te verzamelen. Zij kwam toen langs een godentempel, „waar het meisje zooveel aantrekkingskracht op zich voelde uit-„oefenen, dat zij in het eerst niet naar huis terug wilde. Als beide „vrouwen echter ten slotte toch den terugweg aanvaarden, verwij-„dert Pareltje zich op haar eentje en loopt weer den tempel in,

„waaruit zij zich telkens als zij iemand ziet aankomen in het „kreupelhout terugtrekt.

„Hwang Khiën's vrouw ging Li Siao van het gebeurde onder„richten, en deze maakte eruit op, dat er wel de een of andere „nevenoorzaak voor hare gedragslijn moest bestaan. Toen hij daarop „des avonds van den districtsmagistraat, die hem had opgeroepen, „met een makker naar zijne woonplaats terugkeerde, werden de twee „mannen door een regenbui overvallen. Vuur ziende in een der „nevenvertrekken van den tempel, richtten zij hunne schreden „derwaarts om hunne kleederen te drogen, en bemerkten dat er op „het getimmerte, hetwelk het godsbeeld droeg, gebruikte plunje „lag. Na een kleine wijle hooren zij buiten voetstappen weerklinken. „Onthutst verstoppen zij zich achter het scherm, dat vóór het ge„timmerte met het beeld staat, en krijgen dadelijk daarop een „tijger te zien, die met slingerenden staart en vlugge sprongen „recht op het vuur afkomt. Daar legt het monster zijne tanden en „nagels af, rolt zijne huid op en plaatst alles op het getimmerte; „vervolgens doet het de kleeren aan en gaat wederom naar het „vuur, om zich daar kalm neer te zetten. Siao ontwaart nu, dat „het zijn Pareltje is. Hij gaat recht op haar af, sluit haar in de „armen en spreekt haar toe, doch geen geluid komt over hare „lippen. Bij het aanbreken van den dag voert hij haar huiswaarts, „en zet haar aan Hwang Khiën's woning af.

„Hier sloot men haar in een kamer op. Wierp men haar „rauw vleesch toe, dan ving zij het op en verslond het, en hare „moeder, die haar voortdurend in het oog hield en bewaakte, zag „nooit iets anders dan een varken. Enkele dagen later werd zij „opnieuw een tijger. De dorpelingen wapenden zich nu met pijl „en boog, beklommen het huisdak, maakten daarin een opening, „die in de kamer uitkwam, en schoten haar dood. Het jaar daarop „hielden de tijgers zóó verschrikkelijk huis, dat de bewoners op „klaarlichten dag de deuren moesten sluiten en de prefect Hioeng „Ki-piao daarvan bericht zond naar het Hof".

Al paste dus het volk in den regel op de weertijgers de lynchwet toe, zoo schijnt het toch wel te zijn voorgekomen, dat men hen leverde in handen van den magistraat. „In het eerste jaar der „periode Thai-yuen (A. D. 376) van de regeering van de Tsin„dynastie", dus verhaalt de Tshi hiai ki [1], een werk uit de

[1] Aanhangsel, 17.

„vijfde eeuw, „leefde er in het district Ngan-loeh, dat een deel „uitmaakt van het departement Kiang-hia (in de provincie Hoepeh), „een zekere Shi Tao-suen, die op zijn twee-en-twintigste jaar, dus „nog vóór zijn jeugd verstreken was, eensklaps krankzinnig werd „en in een tijger veranderde. Een niet te begrooten tal van menschen „werd door hem verscheurd. Zoo sleepte hij ook een meisje weg, „dat onder het geboomte moerbeziën inzamelde, en na haar te „hebben verslonden, verstopte hij hare haarnaalden en armbanden „tusschen de rotsen, van waar hij ze later, toen hij de mensche„lijke gedaante weer had aangenomen en hem de zaak te binnen „schoot, weer te voorschijn haalde. Na verloop van een jaar keerde „hij naar zijn huis terug en hernam er de menschelijke gedaante; toen „trad hij in dienst van het bestuur, en werd schrijver ten Paleize.

„Het gebeurde toen op zekeren avond dat hij met wat lieden „zat te praten en het gesprek op de gedaanteverwisselingen en „vreemde verschijnselen viel, die alzoo aan den hemel en op de aarde „plaats grijpen. Ik zelf, zoo sprak hij, was eens zóó ziek, dat ik mijne „zinnen verloor en een menschenvretende tijger werd, en meteen „somde hij zijne slachtoffers bij name op. Onder degenen die rondom „hem heen zaten, bevonden er zich lieden wier vaders, kinderen en „broeders hij had verslonden. Zij barstten in jammerklachten uit, „grepen hem en leverden hem uit aan het bestuur, hetwelk hem „in de gevangenis van Kiën-khang (het hedendaagsche Nanking „de toenmalige hoofdstad des rijks) liet doodhongeren".

De Kwang i-ki [1] of „Uitvoerige Geschriften op het Gebied van het Wonderbare", een werk in de tiende eeuw geschreven, bevat het volgende verhaal:

„Een inwoner van Soeng-yang, het gebergte ingetrokken zijnde „om brandhout te verzamelen, wordt na zonsondergang door twee „tijgers nagezet. Het gelukt hem fluks in een boom te klimmen, „maar daar deze niet bijzonder hoog is, springen de monsters naar „hem op, gelukkig zonder hem te bereiken. Kunnen wij slechts „Tsjoe Toe-sji vinden, spreken zij tot elkander, dan krijgen wij „hem stellig te pakken. Een der tijgers blijft nu de wacht houden, „terwijl de andere heengaat; en daarop verschijnt er eensklaps nog „een tijger ter plaatse, die van slankeren en langeren lichaams„bouw is, en dus beter in staat om prooien te bespringen. Dien „nacht schijnt de maan zóó helder, dat de man in den boom

[1] Aanhangsel, 18.

„duidelijk kan zien, dat die slanke tijger eerst ijlings een menschelijk „gewaad aflegt. Zijn sprokkelbijl heeft hij nog aan het middel hangen; „op het oogenblik dat het beest opnieuw de pooten naar hem „uitstrekt om hem te grijpen, kan hij dus toehakken, en hem „den voorklauw van het lichaam scheiden. Met woest gebrul loopen „nu de tijgers de een na den ander weg. De dag breekt aan, en „de aangevallene keert naar zijne woning terug.

„Zijne dorpsgenooten ondervragen hem over het voorgevallene, „en wanneer hij hen van zijn avontuur op de hoogte heeft gebracht, „spreken zij: Er woont een zekere Tsjoe Toe-sji in het oosten van „dit district; laat ons hem gaan opzoeken om uit te visschen of „hij het is. Eenige lieden voegen de daad bij het woord; — In „den afgeloopen nacht, dus spreekt die man hen toe, ging ik even „uit en wondde mij aan de hand; gij vindt mij dus te bed liggen. „Hij zelf door deze woorden het bewijs leverende dat hij de „tijger is, klaagt men hem aan bij den prefect van het district, „en deze geeft zijnen lieden bevel om, met zwaarden gewapend, de „woning van dien man te omsingelen en in brand te steken. Als „deze opdracht wordt uitgevoerd, rijst Tsjoe Toe-sji plotseling op „en verandert al springende in een tijger. Zijn sprong nemende „tegen de mannen in, ontsnapt hij, zonder dat het ooit bekend „werd waarheen„.

Ten overvloede dringt deze sage zich aan onze aandacht op omdat zij ons leert, dat een wond, een weertijger toegebracht, zich ook op het overeenkomstige deel van zijn menschelijk lichaam vertoont. Dit denkbeeld geeft nieuw licht op de reeds op blz. 561 opgeworpen vraag, of de gedaanteverandering wel geacht wordt te bestaan in het verhuizen van een menschenziel in een reeds bestaanden tijger, en beantwoordt haar, dunkt ons, in beslist ontkennenden zin. Hetzelfde doen trouwens de twee reeds behandelde leerstukken, dat de verandering een gedeeltelijke kan zijn, en dat de mensch een tijger kan worden door de huid van zulk een monster om te doen; met den besten wil van de wereld kunnen wij in al die voorstellingen niets anders lezen dan werkelijke omzetting van het menschelijk lichaam in dat van het beest. Even sterk geldt dit voor de volksopvatting, ons door de legende van Pareltje bekend geworden, nl. dat een weertijger de menschelijke gedaante kan hernemen door zijn huid met tanden en klauwen af te leggen.

Niet minder sterk heerschte in Europa het geloof, dat verwonding van een weerwolf eene overeenkomstige kwetsuur aan diens

menschelijk lichaam met zich bracht. Olaus Magnus verhaalt in het laatste hoofdstuk van het 18de boek zijner Historia de Gentibus Septentrionalibus (1555), dat weinige jaren voor hij schreef, de vrouw van zeker edelman tegenover een harer slaven volhield, dat verandering van een mensch in een wolf tot de onmogelijkheden behoorde, en dat de slaaf, om hare woorden te loochenstraffen, toen zelf de gedaante van zulk een beest aannam. Over het veld heen rende die weerwolf naar het woud, door de honden vervolgd; deze beten hem een oog uit, en ziet, den volgenden dag verscheen de slaaf in menschelijke gedaante bij zijne meesteres, aan één oog blind. In dezelfde eeuw wordt door Majolus [1] of, volgens Andree, [2] door George Sabinus, verhaald, dat hertog Albrecht van Pruissen te Königsberg een landman ter berechting voor zich kreeg, die het vee zijner buren had opgevreten en groote wonden op het gelaat droeg, hem toegebracht door het gebit der honden, die hem als wolf hadden nagejaagd. Bodin Angevin schreef, dat Bourdin, procureur-generaal des konings, hem had verzekerd dat hij eens de rechtzaak van een wolf te behandelen had gehad, dien iemand een pijl in de dij had geschoten, welke eenige uren later werd gevonden in de dij van een te bed liggend man [3]. En Collin de Plancy schreef in zijne Dictionnaire Infernal (blz. 513): "L'an "1588, en un village dans les montagnes d'Auvergne, un gentil-"homme, étant sur le soir à sa fenêtre, aperçut un chasseur de "sa connaissance, et le pria de lui rapporter de sa chasse. Le "chasseur en fit promesse, et, s'étant avancé dans la plaine, il "vit devant lui un gros loup qui venait à sa rencontre. Le loup "l'attaqua fort vivement, mais l'autre, en se défendant, lui ayant "coupé la patte droite avec son couteau de chasse, le loup "estropié s'enfuit et ne revint plus. Le chasseur gagna la maison "de son ami, et tira de sa gibecière la patte qu'il avait coupé "au loup, mais il fut bien étonné de voir cette patte convertie "en main de femme, et à l'un des doigts un anneau d'or que le "gentilhomme reconnut être celui de son épouse. Il alla aussitôt "la trouver; elle était auprès du feu, et cachait son bras droit "sous son tablier. Comme elle refusait de l'en tirer, il lui montra "la main que le chasseur avait rapportée; cette malheureuse éperdue "avoua que c'était elle en effet qu'on avait poursuivie sous la

[1] Baring Gould, blz. 58.
[2] Ethnographische Parallelen und Vergleiche, blz. 78.
[3] La Démonomanie des Sorciers, editie van 1598, blz. 257.

„figure d'un loup-garou; ce qui se vérifia encore en confrontant „la main avec le bras dont elle faisait partie. Le mari courroucé „livra sa femme à la justice; elle fut brûlée. On ne sait trop que „penser d'une telle histoire, qui est rapportée par Boquet [1], comme „étant de son temps".

Was het vermogen om weerwolf te worden in Europa geenszins uitsluitend het eigendom van mannen — ook de geschriften en sagen van China leeren ons, zooals wij hebben gezien (blz. 568 en 571) dat vrouwen in staat zijn de tijgergedaante aan te nemen. Of op Java en Sumatra dezelfde opvatting bestaat, vinden wij nergens medegedeeld, en wij staan hier dus opnieuw voor een punt, dat om onderzoek vraagt.

Evenmin is daar nog uitgemaakt, of de matjan gadoengan ongevaarlijk, of zelfs vriendelijk en goedaardig wezen kan. In China treedt hij bij voorkomende gelegenheden wel degelijk als menschenvriend op, getuige de weertijgers Wang Yoeng en Tsjhen Shih-san, die (zie blz. 563 en 569) de hunnen trouw van wildbraad voorzagen. De volgende mededeeling, uit de I yuen geput, maakt ons met een weertijgerin van de goedaardige soort bekend:

„Toen de Tsin-dynastie regeerde, geschiedde het in het laatste „jaar der periode Thai-yuen (A. D. 396) dat een zekere Su Hwan, „zijn woning verlaten hebbende, het vage beeld van eene maagd „ontwaarde, die door hare liederen zijne zinnen streelde en den „wensch te kennen gaf, dat hij met haar het struikgewas zou „ingaan. Door hare lieftalligheden ingepalmd, liep hij haar na, „waarop zij eensklaps in een tijger veranderde, hem op den rug „nam, en rechtstreeks het diepst van het gebergte inholde. Zijne „familie zocht hem naar alle kanten, maar vond niets anders dan „de tijgersporen. Tien dagen later bracht het monster hem terug, „en zette hem aan de deur zijner woning af". Natuurlijk had de weggedragen man een reeks van behagelijke dagen van liefde en wellust met de tijgerin gesleten.

Een weertijger van nog beter, ja van het allerdeugdzaamste gehalte zal in het laatste verhaal, in deze verhandeling vervat, ter sprake komen. Ook in Europa werden de weermonsters vaak voorgesteld als braaf en goed, en als den menschen verre van vijandig gezind. De Hessische volkssage, op blz. 553 medegedeeld,

---

[1] Discours des Sorciers; Lyon, 1608, blz. 341.

deed ons reeds iemand kennen die weerwolvin werd uit liefde voor haren hongerenden man en kinderen, te wier behoeve zij uit bosschen, weiden en stallen dierlijk voedsel stal. In Rusland wordt de wawkalak, die door den duivel met de gedaanteverandering gestraft is, door zijne familie veelal herkend en goed gevoed; hij doet hun dan ook volstrekt geen kwaad, ja likt hun zelfs de handen [1]. Een weerwolf, adelijk van geboorte en hart, was ridder Bisclavret, de held van een gedicht van Marie de France, kort voor 1200 geschreven, die onder den naam van Biclarel een zoo mogelijk nog edeler rol speelt in den „Roman du Renard Contrefait" uit de eerste helft der veertiende eeuw. Tot hetzelfde zachtmoedige, hulpvaardige type behoort de held uit de „Lai de Melion" (13de eeuw), een ridder van koning Artus, evenals Bisclaveret door een schandelijke kunstgreep zijner ega een tijdlang tot omzwerven in wolfsgedaante gedoemd [2]; doch de edelste der weerwolven van alle landen en tijden was de koningstelg, die Guillaume de Palerne, het zoontje van Ebron, koning van Pouille, over de straat van Messina heen naar een woud bij Rome voerde, hem daar een tijdlang opvoedde, en later, toen de jongman, na allerlei wederwaardigheden, met zijne beminde Melior, dochter van Rome's keizer, in het bosch was gevloden, hem opnieuw van den hongerdood redde [3].

Op het lezen van het bericht, dat er op Bali menschen zouden leven die zich een andere gedaante kunnen geven en, zich met krengen voedende, inzonderheid op kerkhoven huizen, alsmede op plaatsen waar lijken voor de verbranding worden bewaard [4], rijst de vraag, of ook de weertijger van Java en Sumatra, die toch in den grond niet veel anders dan zulk een liak is, ook necrophagische eigenschappen heeft. Onwaarschijnlijk is het in geenen deele, dat het antwoord op deze vraag bij ingesteld onderzoek zal blijken bevestigend te moeten luiden, want ook in China, welks weertijger, zooals wij nu weten, de sterkste familietrekken met dien van onze koloniën gemeen heeft, staat dit monster wel degelijk als kerkhofschuimer te boek.

„Onder de regeering van keizer Woe van de Tsin-dynastie",

---

[1] Baring Gould, blz. 116. Ook Hertz, blz. 120.

[2] Zie Karl Warnke, Die Lais der Marie de France, 1885, blz. LXXIV en vlg.

[3] Michelant, Guillaume de Palerne, 1876, uitgegeven door de Société des Anciens Textes Français.

[4] Friederich, Voorloopig Verslag, blz. 43.

leest men namelijk, "gebeurde het eens in het vijfde jaar der periode "Thai-yuen (A. D. 380) in het district Tshiao van het gewest van "denzelfden naam [1], dat een zekere Yuen Siang, een man uit eene "armelui's familie, zich in de schemering naar huis begaf en een "meisje tegenkwam, ongeveer vijftien of zestien jaren oud. Hare "bekoorlijkheden waren van zoo deugdelijken aard, dat zij aan-"stonds zijne vrouw werd. Na een jaar vijf zes verkeerde het gezin "in zeer bloeiende geldelijke omstandigheden; zij gaf toen buitendien "geboorte aan twee jongetjes, en toen deze den leeftijd van tien "jaren hadden bereikt, was het gezin in verbazend goeden doen. "Later ijlde de vrouw, bij gelegenheid van een sterfgeval in het "dorp, na de begrafenis naar het graf, ontdeed zich daar van hare "kleederen en haarnaalden, hing die aan een boom op, en veran-"derde in een tijger; toen opende zij het graf, sleepte de kist eruit, "greep het lijk, en verslond het. En toen zij zich verzadigd had "hernam zij de menschelijke gedaante.

"Iemand, die dit had bemerkt, bracht haar echtgenoot heimelijk "van de zaak op de hoogte. Uwe vrouw is geen mensch, dus "sprak hij; het staat dus te vreezen dat zij u op de eene of andere "wijze kwaad zal berokkenen. Siang sloeg echter aan deze woorden "geen geloof, totdat er na eenigen tijd opnieuw een sterfgeval "plaats greep en de vrouw weer zoo handelde; de persoon, die "hem toen gewaarschuwd had, nam hem nu mede naar de plek, "ten einde haar te bespieden, en dus gingen hem de oogen voor "haar waar karakter open. Zij trok toen over de grenzen van het "district en bleef daar ginds over de begraafplaatsen dolen, altijd "maar de lijken der dooden verslindende" [2].

In overeenstemming met ons in den aanvang dezer bladzijden uitgesproken doel, hebben wij op eenige hoofdpunten der Chineesche weertijgerleer de aandacht gevestigd, waarvan men, op grond van de sterke overeenstemming dezer leer met die van onze koloniën, vermoeden mag dat zij, bij ingesteld onderzoek, ook zullen bevonden worden daar te bestaan. Nog een zoodanig punt, misschien wel het voornaamste, bleef echter onbesproken.

---

[1] Vermoedelijk het hedendaagsche Po-tsjioe, in het uiterste noordwesten van de provincie Nganhwoei.

[2] Zie de Thai-phing kwang ki (Aanh. 19), „Breedvoerige Geschriften uit de Thai-phing periode" (A. D. 976—983), het uitvoerigste standaardwerk op het gebied van mythologie en folk-lore, dat in China bestaat. Hst. 426.

In het Rijk van het Midden heet het namelijk, dat de tijger, die eenmaal menschenbloed geproefd heeft en daardoor met een onverzadelijke trek naar meer is behept, steeds bij het belagen en bespringen van nieuwe menschelijke slachtoffers handelt onder leiding of aandrang van de ziel van het laatst verslondene. Die ziel staat bekend als tsjhang-kwei [1], „het spook van den op-den-buik-liggende”, want, evenals op Java en Sumatra, noemt in China de bevolking van door tijgers bewoonde streken deze monsters liefst niet bij den gewonen naam.

„Wanneer”, dus schreef Li Sji-tsjin [2] in de zestiende eeuw in zijn standaardwerk over geneesmiddelen uit de drie rijken der Natuur, de Pen-tshao kang moeh [3], „een mensch door een „tijger gedood is, wordt dit mensch de tsjhang-kwei van „het monster, en begeleidt het als gids”. In het groote keizerlijke Woordenboek van de Khanghi periode vindt men dit bijgeloof uitgedrukt in de volgende bewoordingen: „Als een tijger met zijn „gebit iemand zoodanig toetakelt dat de dood erop volgt, „durft de ziel van het slachtoffer het beest niet verlaten, maar „blijft dit voortdurend dienen als slaaf. De tijger wordt den op-„den-buik-liggende genoemd”. Al dadelijk stelt zijne biologeerende invloed op die ziel den tijger in staat haar te dwingen in het pas gedoode lichaam terug te keeren en dit zich te doen ontkleeden; de flarden en draden hinderen hem dan bij zijn bloedigen maaltijd niet. „Heeft een tijger iemand gedood”, dus leest men in de Yioe-yang tsah tsoe (zie blz. 564), „dan kan hij het lijk „weer doen opstaan en zich ontkleeden; eerst daarna verslindt hij „het” [4]. De twee volgende verhalen, geput uit de Yuen-hwa ki [5], een werk vermoedelijk na de Thang-dynastie geschreven, lichten dit volksgeloof nader toe:

„Een letterkundig gegradueerde van den tweeden rang, die den „familienaam Li droeg, werd niet voor opname in dienst van den „staat in aanmerking gebracht, en vestigde zich derhalve tijdelijk „in de bergen van Suen-tsjioe, (het hedendaagsche Ning-kwoh „in Nganhwoei). Hij bezat een slaaf, dien hij steeds bij zich „hield, een individu dat om zijn groote vadzigheid vaak door hem

[1] Aanhangsel, 20.
[2] Idem, 21.
[3] Idem, 22.
[4] Hst. 16.
[5] Aanhangsel, 23.

„met zweep en bamboelat bewerkt werd, en dus een diepe „wrok jegens zijn meester in het harte omdroeg. Het geschiedde „toen in het negende jaar van de periode Yuen-hwo van de Thang-„dynastie (A. D. 814), dat die Li in een bijgebouw zijner woning „met twee vrienden eens eene samenkomst had. Hij riep toen den „slaaf, doch deze sliep, en dit maakte Li zóó driftig, dat hij hem „verscheidene tientallen van geeselslagen toediende. Met haat in „het gemoed verliet de slaaf de kamer. Wij hebben thans een „jaar met een schrikkelmaand erin, zoo spreekt hij tot zijn kame-„raden, en dus, zoo wordt beweerd, moeten er veel tijgers wezen; „waarom vreten zij mij dan niet op? Een korte wijle na het uiten „dezer woorden gaat hij de poort uit, en hooren de thuisgeblevenen „hem verscheidene malen achtereen gillen. De slaven loopen naar „buiten, zoeken hem, en hem nergens ziende, volgen zij tot op „een afstand van over de tien mijlen het tijgerspoor. Daar vinden „zij hem, half verslonden, aan den oever van een beek liggen. „Zijne kleederen, hoofddoek en schoenen liggen, netjes opgevouwen, „op een stapeltje op het gras; want inderdaad is de tijger in staat „om wien hij afmaakt bevelen te geven, die dan door de ziel van „het slachtoffer worden uitgevoerd.

— „In hetzelfde departement Suen-tsjioe was eens bij den prefect „Yuen Than-tsjwang van het district Lih-sjoei een zekere Tsjang „Tsoen te gast, wiens vrouw bij die gelegenheid door een tijger „werd weggehaald. Hij zwoer dat het monster het zou bezuren. „Met pijlen gewapend ging hij het gebergte in en beklom een „dikken boom in de nabijheid van het tijgershol, ten einde het „beest te bespieden. Hij zag van daar, dat zijn vrouw al ontzield was, „maar de tijger bij haar de wacht bleef houden totdat het lijk op-„stond en, na eenige eerbiedige buigingen tegen het beest gemaakt „te hebben, zich ontkleedde en daarop weer naakt ter aarde zeeg. „Nu bracht de tijger vier jongen uit het hol, alle zoowat zoo „groot als een vos. Den staart bewegend en vroolijk springende „ging hij het doode lichaam belikken, zoodat de welpen er om „strijd aan kwamen knagen; maar nu velde Tsoen het dier met „eenige pijlschoten neder. Hij sneed het vervolgens den kop „af, doodde ook de vier jongen, beroofde deze eveneens van de „koppen, en trok toen huiswaarts met zijne vrouw op den rug”.

Voornamelijk trekt de menschenvreter nut uit de zielen zijner slachtoffers doordien zij hem op het spoor van nieuwe menschelijke prooi brengen; want iedere tsjhang-kwei verlangt niets liever

dan zich door het stellen van een plaatsvervanger zoo spoedig mogelijk aan zijne slaafsche dienstbaarheid te onttrekken. Bijgevolg behooren de tsjhang-kwei's in China tot de gevaarlijkste demonen, die men kent. In verband met dien afkeer van hun toestand van afhankelijkheid, ziet men hen in sagen en verhalen wel de rol van verraders jegens hunnen gestreepten meester spelen, en trachten met fatsoen van hem af te komen door hem te leiden naar vallen of kuilen, door menschenhand uitgezet. „In het laatste jaar van de periode Thiën-pao (A. D. 755)", staat bijv. in de Kwang i-ki te lezen, „leefde er in Suen-tsjioe (zie het vorige verhaal) een „jonge knaap in een huis dicht bij het gebergte. Telkens zag „hij zich bij het hoeden van het vee vervolgd door een spook, „dat een tijger met zich voerde; en toen dit al ruim een keer „of tien was voorgekomen, sprak hij tot zijne ouders: Het spook „brengt een tijger mede; mijn dood is dus aanstaande. Men beweert „dat de ziel van iemand, dien een tijger verslindt, diens tsjhang-„kwei wordt; ook ik zal dus na mijn dood stellig een tsjhang-„kwei wezen. Sta ik dan onder de bevelen van een tijger, dan „voer ik hem naar het dorp, waar men hem door middel van een „valkuil, op den hoofdweg te plaatsen, zal kunnen meester worden. „Enkele dagen daarna werd de knaap werkelijk door een tijger „gedood. Hij verscheen toen weldra zijnen vader in een droom, „met de woorden: Ik ben nu een tsjhang-kwei en morgen „breng ik den tijger herwaarts; maak dus gauw hier aan den west-„kant een valkuil klaar. De vader en zijne mededorpelingen zorgden „dat zulks geschiedde; en toen de kuil gereed was vingen zij „den tijger nog op denzelfden dag".

In den regel echter doet de volksverbeelding den tsjhang-kwei optreden als een soort van beschermengel van den tijger, als een genius, die het dier alom begeleidt en de gevaren, welke het over het hoofd hangen, uit den weg ruimt. „In Sin-yang", thans Kioe-kiang (in de provincie Kiangsi), dus leest men in de Yuen-hwa ki, „was er een jager, die van de tijgerjacht een „kostwinning maakte. Eens spande hij een kruisboog langs den „weg, met een pijl erin. Dagelijks kwam hij ernaar kijken, en „vond dan altijd tijgersporen vlak in de nabijheid, en de pijl afge-„gaan zonder doel te treffen. Bekend als hij was met de oude bewering „dat de mensch, door een tijger verscheurd zijnde, de tsjhang-„kwei van het beest wordt, verbergt hij zich in een boom terzijde „van de plek, ten einde er het zijne van te weten, en ziet na

„het verstrijken van de tweede wacht een spookje aankomen in „blauwe kleedij, met tot de wenkbrauwen afhangende haren; met „langzamen en weifelenden tred nadert dit wezen den boog, doet „de pijl afgaan en verwijdert zich, waarop terstond een tijger te „voorschijn komt en den kruisboog ongedeerd passeert. Onze „jager, die er nu alles van begrijpt, plaatst echter een andere pijl „op den boog en trekt zich weder in zijn schuilplaats terug; doch „daar verschijnt het spook opnieuw, en handelt als te voren. Maar „de jager komt op zijn beurt weer fluks den boom af om een „derde pijl in te stellen, en zet zich dan wederom in de takken, „loerende wat er nu zal gebeuren. Daar verschijnt na een korte „spanne tijds de tijger nabij den boog; de pijl vliegt af en door„boort het beest de lendenen, zoodat zijn dood het gevolg is. „Kort daarna komt ook het spook weer terug. Op het zien van „den dooden tijger maakt het eenige opgewonden bewegingen en „verwijdert zich".

Daar de tijger dus den steun en de bescherming van zijn tsjhang-kwei bezwaarlijk missen kan en zelfs zijn leven van dit wezen afhangt, stelt het volk zich het monster ook wel voor als totaal onder de heerschappij van zijn spook te staan De verbeelding gaat in deze zóó ver, dat er in geschriften wel melding wordt gemaakt van tsjhang-kwei's, die met voordacht menschen tot tijgers maken met geen andere merkbare bedoeling dan om een wezen onder zich te hebben om te ringelooren. Een enkele legende ter toelichting, en tevens tot afsluiting van de reeks, die wij in dit artikel den lezer hebben voorgelegd. Zij is aan de Kwang i ki ontleend:

„In Khing-tsjioe (vermoedelijk het hedendaagsche Teng-tsjioe, „in de provincie Honan) komt iemand, die door het gebergte reist, „onverwacht met een tsjhang-kwei in aanraking, die een „tijgerhuid over hem heenwerpt en hem dus in een tijger verandert. „Gedurende een jaar drie vier blijft hij onder de heerschappij van „dat spook, en bespringt en verslindt een niet te begrooten hoe„veelheid vee en ander gedierte. Doch al is hij een tijger van „lichaam, hij bedrijft al die wreedheden tegen zijn gemoed in, en „eenig en alleen omdat hij er niets tegen kan doen.

„Eens, als het spook hem langs de poort van een Boeddhis„tisch klooster leidt, neemt hij de gelegenheid te baat om in „de voorraadschuur van die instelling te vluchten. Daar verbergt hij „zich onder het bed van den monnik, die met het beheer over die „plaats is belast. IJlings gaan de ontstelde broederen dit aan den abt

„vertellen. Daar treedt een Dhyana-meester [1] te voorschijn, een „man die de gave bezit om dwarskoppige dieren tam te maken, „en vraagt, op de plek gekomen waar de tijger ligt, terwijl hij „zijn monniksstaf zwaait: Leerling, wat is uw verlangen? Zijt gij „hier om menschen te verscheuren, of draagt gij slechts het mom „van een beest? Op het hooren van deze woorden laat de tijger „de oorschelpen zakken en weent. De Dhyana-meester windt hem „zijn handdoek om den hals en voert hem naar zijn cel, waar hij „hem trouw voedt met gewonen menschen- en dierenkost en andere „smakelijke beetjes.

„Daar beginnen na ommekomst van een half jaar het monster „de haren uit te vallen; het verandert weer in een mensch en „vertelt omstandig hoe het in zijn toestand geraakt is. In de „twee eerste jaren waagt hij zich niet buiten het klooster; na dien „tijd echter gaat hij nu en dan de poort eens uit, en bij zulk een „gelegenheid treft hij eensklaps het spook weer aan. Opnieuw „werpt dit een tijgerhuid om hem heen, en niettegenstaande hij „aanstonds naar het klooster terug ijlt, zijn toch zijn huid, benevens „zijne ledematen onder de dijen in die eens tijgers omgezet. Met „vromen zin geeft hij zich thans aan het lezen van heilige boeken „over, met het heilzame gevolg dat hij na ruim een jaar zijne „oorspronkelijke gedaante weer herkrijgt. Buiten de kloosterpoort „waagt hij zich niet meer, en tot aan zijn dood blijft hij maar „binnen”.

De tijgerverhalen, waarin een tsjhang-kwei eene rol speelt, zijn voor de studie van het weertijgervraagstuk van bijzonder belang omdat zij toonen, dat men zich in China het monster volstrekt niet altijd voorstelt als een mensch dat lichamelijk in een tijger veranderd is, doch ook wel als een werkelijken tijger wien een menschenziel vergezelt, zonder dat van ineensmelting van beide wezens sprake is. Mocht dit verschijnsel, hetwelk den weertijger geheel terugbrengt op animistisch terrein, ook in onze koloniën blijken voor te komen, dan is het zeer zeker gewenscht het aan een ernstig onderzoek te onderwerpen.

Deze verhandeling zou een misopvatting in het leven roepen indien men er uit opmaakte, dat de menschtijger in China de

---

[1] Een monnik, die zaligheid zoekt door zich voortdurend in den toestand van zaligheid in te denken.

eenige evenknie van den Europeeschen weerwolf en den Indischen matjan gadoengan is. Ook de lykanthropos in de letterlijke beteekenis van het woord neemt daar in alle provinciën, waar de wolf inheemsch is, in de volksverbeelding een plaats in, welke voor die van den weertijger niet in beteekenis onderdoet. Aan dien weerwolf zijn eveneens tal van sagen en legenden vastgeknoopt, waarvan wij een gansche collectie bezitten, die echter voorloopig gevoegelijk in portefeuille kan blijven, aangezien zij geene gezichtspunten opent, die de verhalen over den weertijger niet even goed aan de hand doen. Verandering van menschen in allerhand andere dieren, tot zelfs insecten en wormen toe, of van zulke dieren in menschen, staan mede in overgrooten getale in Chineesche werken geboekt, en wijzen er met nadruk op, dat men in de lykanthropie, zooals zij zich in China voordoet, eene uiting heeft te zien van een alom ter wereld onder onbeschaafden en halfbeschaafden heerschend onvermogen, om tusschen mensch en beest een scherpe lijn van afscheiding te trekken en beide categorien van wezens met nadruk uiteen te houden. Voor het overige moeten wij, wat de verklaringen aangaat, die verschillende schrijvers van de lykanthropie gegeven hebben, naar de Europeesche literatuur over het onderwerp verwijzen.

Ten einde den lezer den inhoud van dit artikel gemakkelijk te doen overzien, voegen wij hier tot besluit een korte catechismus van het weertijgervraagstuk in, die tegelijk als bladwijzer dienst kan doen. Blz.

AANHANGSEL.

1. 劉安、淮南子; hst. II.
2. 高誘.
3. 唐書, hst. 36.
4. 述異記, 1ste helft.
5. 博物志, hst. 2.
6. 鬱.
7. 後漢書, hst. 116.
8. 搜神記, hst. 12.
9. 搜神後記, hst. 4.
10. 爾雅翼.
11. 燒尾.
12. 聞見記.
13. 程.
14. 虎替.
15. 酉陽雜俎.
16. 異苑.
17. 齊諧記.
18. 廣異記.
19. 太平廣記.
20. 倀鬼.
21. 李時珍.
22. 本草綱目.
23. 原化記.

JAVAANSCHE WETTEN

DOOR

C. POENSEN.

„JAVAANSCHE WETTEN, en andere bepalingen, geldig in Jogjakarta, ten dienste van Landhuurders, Beheerders en Geëmployeerden van ondernemingen en van de Javaansche ambtenaren in dat gewest." — „Vertaald, verzameld en bewerkt door G. J. Oudemans, kontroleur 1e kl. B. B. op Java en Madoera."

„Dit werk bestaat uit twee deelen; een Hollandsche tekst vormt „het eerste, een Javaansche het tweede deel.

„Dit laatste is weer in twee stukken verdeeld, waarvan het „eene de Oude Javaansche, het tweede de Nieuwere Javaansche „Wetten en Verordeningen bevat."

Door het bovenstaande weten wij, met welk werk wij hier te doen hebben. Het bevat niet anders dan Javaansche Wetten en Verordeningen (gedeeltelijk in Hollandsche Vertaling) allen in Ngajogyåkartå geldig, (en voor een deel ook in Soeråkartå) die de Uitgever verzameld heeft, niet voor Juristen, maar voor Europeanen, welke bij den Landverhuur in dat Vorstendom geïnteresseerd zijn, en voor Javaansche Ambtenaren. Toch hebben deze Wetten voor die Juristen, welke de Javaansche taal voldoende machtig zijn, ongetwijfeld hare eigenaardige waarde; doch inzonderheid voor hen die de Javaansche taal- en letterkunde beoefenen; en ook zij die de Land- en Volkenkunde van Java beoefenen kunnen hier nog wel iets van hunne gading vinden.

Van deze gedachten doordrongen, gaf T. Roorda reeds in 1844 zijn: „JAVAANSCHE WETTEN; namel.: de *Nawala Pradata, Anggĕr Sadasa, Anggĕr Agĕng, Anggĕr Goenoeng* en *Anggĕr Aroebiroe*" uit. Deze vijf wetten, plus de *Anggĕr Pradata Akir*, vormen het 2e Deel

(Jav. tekst) van des heeren Oudemans' uitgave, waarvan het 1e Deel de vertaling geeft. De *A. Agĕng*, *A. Aroebiroe* en *A. Pradata Akir* heeft de heer O. zelf vertaald; de vertaling der *A. Goenoeng* en *A Sapoeloeh* is van de hand des heeren **Rosemeier**, en die der *Nawala Pradata Awal* overgenomen uit **D. L. Mounier's**: „Het boek der *Nawolo-Pradhoto* met vertaling en aantt. Batavia Landsdrukkerij 1844."

Als men nu den Jav. tekst van R.'s uitgave in 1844 vergelijkt met dien van den heer O., komt men al spoedig tot de wetenschap, dat beide teksten, hier meer daar minder, nog al van elkaar onderscheiden zijn. De *A. Aroebiroe* bijv. bij R. bevat slechts 4 artikelen (waarvoor in de *Aanteeken.* achter zijn werk nog al uitvoerige toevoegselen gegeven worden), en die bij O. heeft 26 Artikelen. En ook de inhoud dier Artikelen verschilt nog al. Genoeg om te doen blijken, dat de Uitgave van den heer O. een zelfstandigen arbeid aanbiedt, en zeker boven de uitgave van R. is te schatten. De heer O. was daarbij in de gelegenheid ons de meest-juiste lezing dezer Wetten te bezorgen, en heeft zich daarvoor ook zeer veel moeite gegeven. In een particulier schrijven deelde de heer O. ons o. a mede: „Zoo was nergens een compleet exemplaar van de *A. Aroebiroe* te vinden, totdat eindelijk de translateur te Solo mij daaraan hielp. De overige vijf zijn, als ik mij wel herinner, alle gecopieerd (namelijk met verbetering der tallooze Jav. taal- en spelfouten) van het officieele exemplaar, dat bij den Rijksbestierder berustte." Dat desniettegenstaande de Tekst nog hier en daar te wenschen overlaat, betreurt de heer O. evenzeer, doch is minder hem te wijten, dan wel de omstandigheden waaronder de uitgave plaats had.

De heer O. heeft de *A. Aroebiroe* het eerst in den bundel opgenomen. „Deze wet is thans geheel in onbruik geraakt. Volledigheidshalve is zij in dit werk opgenomen." Van al deze oudere wetten kan in het algemeen gezegd worden, dat zij „grootendeels" in onbruik zijn geraakt, want „zij worden wel degelijk nog wel eens geraadpleegd, vooral in quaesties, die in de nieuwere verordeningen niet voorkomen." (O.) „Na onderling overleg van den Rijksbestierder te Ngajogyåkartå, Raden Adipati Danoe Rĕdjå, en dien te Soeråkartå, Raden Adipati Såsrådiningrat, werd deze wet voor beide Rijken aangenomen." De tekst zelve heeft geen dagteekening, maar volgens opgave van O. dateert deze wet van 5 Bĕsar, Ehe, 1708 = 11 November 1782. — Deze Wet is, evenals

de *A. Agĕng* en de *A. Sadåså* in Krâmå gesteld; en de *A. Pradåtå Akir*, de *Nawålå Pradåtå Dalĕm* en de *A. Goenoeng* in Ngoko.

Iemand, die geheel met Java en Javaansche toestanden onbekend is, zal over een Art. 4 als in dit wetboek voorkomt, zich allicht verwonderen. Het heeft tot opschrift: *Over het dragen van door den Vorst verboden kleederen*. Komt iemand van Ngajogyå in Surâkartå, of omgekeerd, met kleederen die daar door den Vorst verboden zijn, dan worden hem die kleedingstukken afgenomen en verbeurd verklaard. De grenzen, waar dit verbod begint, worden daarbij nauwkeurig opgegeven.

De TWEEDE Wet, de *A Pradåtå Akir* „is mijn wetboek, Ing kang Sinuhun, Kangdjĕng Sultan Amĕngku Buwånå, Senåpati ing ngalågå, Ngabdurrahman, Sajiddin Panåtågåmå, Kalipatollah ing nungswå Djåwå te Ngajogyåkartå voor mijn onderdaan den Tumĕnggung Niti Prådjå gedagteekend Zaterdag-Wage, 11 Ruwah, Wawu, 1713 = 28 Juni 1787.” Deze wet is dus geldig voor Ngajogyå, en moest dienen tot wetboek voor Niti Prådjå, die den rang bezit van Wadånå-djakså, of hoofd van het Openbaar Ministerie, met verschillende ambtenaren onder zich. (Zie: „*De Inlandsche Rangen en Titels op Java en Madoera* door Mr. L. W. C. van den Berg.” Batavia Landsdrukkerij 1887, p. 58.)

Omtrent de te berechten zaken zegt Art. 1:

„De zaken die berecht worden zijn: straatroof, veediefstal, diefstal, ontfutseling, berooving met geweld, plundering, brandstichting, geschillen over eigendomsrechten, misbruik van vertrouwen, pand- en schuldzaken [1] en dergelijken. De Tumĕnggung Niti Prådjå zal deze zaken berechten, geheel naar recht en billijkheid, in algemeene overeenstemming met al zijn medeleden, ([illegible] waarvoor O. „ondergeschikten” heeft.)

Alle rechtspraak, die bij den Priesterraad ([illegible] of Surambi) thuis behoort en door deze kan berecht worden, sta ik niet toe dat door mijn Pradåtå (inlandsche rechtbank voor burgerlijke en strafzaken) afgedaan worde; die moet voor den Priesterraad gebracht worden. Maar het is ook zeer goed, als geschillen tusschen gehuwde lieden, huwelijks- en erfenisquaesties niet ingebracht worden door tusschenkomst van den Lawang (een rechterlijk amb-

[1] Deze bewoording als vertaling voor: [illegible] is van den heer O.

tenaar, nevens eenen Djaksâ, bij wien de stukken inkomen en die ze expedieert. Zie: Nawâlâ Pradâtâ Dalĕm. Art. 34. [1]

Zaken nu, die natuurlijk niet thuis behooren bij den Priesterraad, zooals: wanneer iemand als aanklager optreedt doch er is geen beklaagde (gedaagde); of als er iemand gedagvaard is doch deze zich intusschen heimelijk uit de voeten heeft gemaakt; of als er een manslag, waarvan het lijk gevonden wordt, heeft plaats gehad, waarvoor het gebied waar het lijk gevonden wordt verantwoordelijk is, doch de moordenaar niet bekend is, of iemand dien men als verdachte zou kunnen opvatten — deze zaken moeten door den Pradâtâ afgedaan worden."

Het is lastig, dat in al deze Wetten de punctuatie zoowel als de bewoording zooveel te wenschen overlaten; het goed begrijpen en vatten van de bedoeling des wetgevers wordt er al te zeer door bemoeilijkt, en wordt de vertaling dikwijls bedenkelijk.

De DERDE Wet is de *Angĕr Agĕng*, "eene verordening van den Raden Adipati Sâsrâ di Ning rat te Surâkartâ en van den Raden Adipati Danurĕdjâ te Ngajogyâkartâ, in algeheele overeenstemming met al de Najâkâ's te Surâkartâ en Ngajogyâ, en is goedgekeurd ([illegible]) door den Heer R. van Prehn, Resident te Surâkartâ en den Majoor Ridder Mr. Huibert Gerard Nahuijs, Resident te Ngajogyâ, als ook van den Pangeran Arijâ Prabu Prang Wadânâ, en grootvader Pangeran Arijâ Paku Alam. Wij zijn ter zake dezer wet allen tot overeenstemming gekomen op het kantoor in het fort te Klaṭĕn op den 16en October 1817." Voorts wordt de hoop uitgesproken, dat deze verordening in de beide rijken toegepast zal worden. [2] Aan het slot dezer Inleiding wordt aangeteekend: "Gedaan te Surâkartâ, op Maandag 14 Surâ, Wawu, 1745" (= 15 October 1817 volgens O.) terwijl aan het slot dezer wet nog eens voorkomt: "Geschreven te Surâkartâ op Zondag 3 Bĕsar, Wawu, 1745. Deze drie datums kloppen niet precies met elkaar. —

---

[1] De heer O. schrijft mij, dat men tegenwoordig voor [illegible] meer [illegible] K. Ng. gebruikt. Deel I. p. 19 r. 15 v. o. geeft hij het door „hoofden" terug. In Mr. L. W. C. v. d. Berg op. cit. p. 58 vindt men: „Het Openbaar Ministerie ter hoofdplaats (Ngajogyâ) bestaat uit vijf bureaux (Kori), aan het hoofd van elk waarvan een Panewu Djaksâ staat, onder wien een aantal Mantri's Djaksâ werkzaam zijn."

[2] [illegible] Andere voorbeelden van den Conjunctief bij [illegible] of [illegible] kan men vinden in onze „Grammatica der Jav. taal" (verder door „Gramm." aangeduid) p. 182.

de T. Bousquet, in *Nederl. Jaarboeken voor Rechtsgeleerdheid en Wetgeving*, V. 1e stuk. — D. L. Mounier, *Vertaling enz. van de Nawala Pradata awal*. Batavia 1844. — *Regt in N.-I.* I. p. 327. — A. C. Vreede, *Catalogus v. d. Jav. e. Mad. Handschriften der Leidsche Bibliotheek*, p. 358 vv., waar nog een „Anggĕr Gladag" genoemd wordt.

Het 3e deel, Javaansche tekst, heeft de heer O. in 5 hoofdstukken verdeeld, inhoudende allerlei Pranatan's, Model-Piagĕm's enz., respect. 28, 9, 12, 31 en 14 = 94 stuks bevattende. Eene inhoudsopgave vóór het werk doet die allen kennen.

Slechts van de sub 1 bedoelde 28 Pranatan enz. vindt men in het 1e deel de Hollandsche vertaling. De inhoud van de 4 volgende hoofdstukken werd wel door den heer Oudemans vertaald, en het Handschrift naar de drukkerij verzonden, maar dit ging, onbegrijpelijker wijze, verloren. Is dit voor den schrijver eene groote teleurstelling, zeker ook voor de Lezers van zijn werk voor wie deze vertaling in de eerste plaats bestemd was. Laat ons hopen, dat de heer O. later tijd en gelegenheid zal hebben, dit deel van zijn arbeid nog in het licht te zenden.

Voor den beoefenaar van het Javaansch levert deze Jav. tekst wel geen aangename lectuur, maar geeft toch aanleiding genoeg, met al zijne taal-eigenaardigheden, tot het maken van taalkundige aanteekeningen, ten bate van Lexicon en Grammatica. Men heeft daarbij te bedenken, dat dit werk niet behoort tot de „hooge literatuur"; maar deze Wetten en Verordeningen toch werden op schrift gebracht door mannen, die tot de meest ontwikkelde en beschaafde Javanen behoorden, levende in kringen en onder invloeden die hen zelfs onbewust hunne taal als die in hun kring levende deden schrijven. Dat deze teksten toch nog zooveel te wenschen overlaten, hebben wij zeker voor een groot deel aan afschrijvers te danken. Wij wezen er boven reeds op. En als men nu op Java buiten de Vorstenlanden levende, reeds met allerlei bezwaren voor eene meer wetenschappelijke bewerking dezer wetten zou te worstelen hebben, hoeveel te meer moet dit hier in Nederland het geval zijn, waar men om zoo te zeggen geheel aan zich zelf is overgelaten, verre verwijderd van het land waar deze stukken thuis behooren. Het zijn dan ook slechts enkele aanteekeningen, die wij hier willen laten volgen over eene nog al bekende verordening, namelijk de *Pranatan Patuh*. Wij laten den Javaanschen tekst hieronder volgen, met de mededeeling dat men eene vertaling

daarvan kan vinden bij *Oudemans* I p. 173—188, alsook in het bekende „Eindresumé enz." III, als *Bijlage* C. I. p. 83—90. De belangstellende Lezer kan deze beide vertalingen in hare overeenkomst en verschillen zelf nagaan. Voor het goede begrip van een en ander in deze Pranatan en andere stukken voorkomende kan de Lezer zijn voordeel doen met hetgeen Mr. L. W. C. v. d. Berg in *Bijdragen t. d. T. L. V. v. N.-I.* 6°, III, 1e afl. p. 83 vv. betreffende „De afwijkingen v. h. Moh. Vermogensrecht op Java en Madoera" heeft geschreven, in verband met het *aldaar* 5°, VI, 1e afl. p. 1 v.v. voorkomende over „Het Eigendomsrecht v d. Staat op den grond op Java en Madoera."

[illegible]

[illegible]

‖ [illegible] 1.

[illegible]

[illegible]

[illegible] 2

[illegible]

[illegible]

|| [illegible] 3,

|| [illegible]

[illegible] [1] [illegible]

[1] [illegible]

[illegible]

꧋ꦥꦱꦭ꧀ 4꧉

[illegible]

[illegible]

‖ [illegible] ‖ 5、

[illegible]

[illegible]

[illegible]

‖ [illegible] 6.

‖ [illegible] [1] [illegible]

‖ [illegible] [2] [illegible]

---

[1] [illegible] 5 ([illegible] II [illegible] 3.)

[2] [illegible]

[illegible]

7

[illegible]

[illegible] [1]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible] 8

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

1 [illegible] (II [illegible] 4)

[illegible]

[illegible] 9.

[illegible]

[illegible]

10.

[illegible]

[illegible]

[illegible] 11

[illegible]

[illegible]

12.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

13.

[illegible]

[illegible]

[illegible] 25 [illegible] 1791
[illegible]

1. [illegible]
2. [illegible]
3. [illegible]
4. [illegible]
5. [illegible]
6. [illegible]
7.
8. [illegible]
9. [illegible]

[illegible]

Inleiding.

Het belang »voor den Europeeschen Landhuurder» dezer Ngajogyå'sche Verordening, volgens de dateering van Woensdag — Lĕgi 23 Juli 1862, — waarin wij dus een Javaansch van zeker niet al te ouden datum hebben — »houdende bepalingen omtrent de rechten en verplichtingen der Prijaji's, die gronden in apanage hebben in het Rijk Ngajogyåkartå» blijkt o. a. ook uit de aanteekening bij beide vertalingen: »Door verhuur aan Europeanen gaan de rechten van den Prijaji op den Europ. Landhuurder over, behoudens de beperkingen in het Landhuurreglement opgenomen.»

reg. 3. — [illegible] en [illegible] een nasaalvorm en een stamwoordelijke vorm. Bij Art. 8 r. 5 wordt hierop teruggekomen.

reg. 3 en 7. — [illegible] (beide malen vóór [illegible] en [illegible]) kan in zijne onbepaaldheid de beteekenis het best omschreven worden als eene betrekkings-praepositie; de eigen beteekenis van [illegible] kan geene andere zijn dan die van richting-aanwijzing. Men zie verder onze »Grammatica.» § 176. p. 335 v.v. — Dat wij hier [illegible] en [illegible] dus met en zonder Reduplicatie aantreffen, is geheel naar den regel. Gramm. § 145. Maar zeker is 't dat het niet altijd even gemakkelijk is, te verklaren, waarom men in een gegeven geval al of niet de Reduplicatie toepast. Ook de heer Walbeehm wijst daarop in zijn »De Woorden als zindeelen in het Javaansch», waar hij § 371, p. 197 zegt van het woord [illegible] dat die vorm »moeilijk te verklaren is, te meer, wijl men in den zin van *hoofdinhoud*, *schets* weder zoowel zegt [illegible] als [illegible]» waaraan voorafgaat: »Eigenaardig is het daarom, dat men in den letterlijken zin voor *geraamte* zegt [illegible] en voor *geraamte van een huis* [illegible]» Dat er dikwijls verschil van beteekenis ontstaat als een woord al of niet geredupliceerd wordt, is maar al te waar; men denke bijv. aan 't aldaar § 354 geciteerde woord [illegible] en [illegible] Hiermee is echter wel het feit geconstateerd, maar de waarde van den vorm nog niet aangewezen. In meer dan één geval — zooals [illegible] èn [illegible] = *schets* bijv. — zou men willen vragen: Is deze verklaring wel juist? of: Is dan het gebruiken van de Reduplicatie facultatief? — Het *Woordb.* i. v. [illegible] heeft alleen den vorm: [illegible] — Dat 't niet volkomen hetzelfde als [illegible] is, blijkt wel hier uit de constructie: [illegible]

— Vergel. ook het in deze Pranatan voorkomende Nomen: [Javanese script]

r. 4. — [Javanese script] = De vertalingen hebben dezen zin vrij weergegeven. Hij kan vertaald worden: de prijaji's *mogen geen gezach uitoefenen* (zich gezach of machtiging toekennen) hun *beheer te boven gaande* (boven hun beheer); in 't kort: *meer dan hun toegestaan is.* — [Javanese script] treedt als subjectswoord en als Praedicaatswoord op; in het laatste geval altijd als [Javanese script] te denken. — [Javanese script] = *het beheer. of beheeren.* De woordvorm geeft altijd te kennen: het gesubstantiveerde, subjective, in een bepaald geval, handelen of doen van een subject als agens. Daarmee wordt de [Javanese script] vorm vóór een gepraefigeerden nasaal onderscheiden van dien vóór een stamwoordelijken vorm. Zoo ook [Javanese script] enz. Zie: Gramm. § 118, 2° p. 155. — De heer Walbeehm schrijft voor dezen vorm: [Javanese script] evenals in al dergelijke gevallen. Dus [Javanese script] [Javanese script] [Javanese script] [Javanese script] enz. Voor het heden is 't eene nieuwigheid, ook door enkele Javanen — naar het schijnt — gevolgd. Zou het bezwaar: inconsequentie werkelijk zooveel te beteekenen hebben, daar het schrijven van een [Javanese script] of [Javanese script] toch altijd alleen maar boven een overeenkomstige pasangan in hetzelfde woord mag gebruikt worden, en met deze schrijfwijze wij ons in de geheele bestaande Jav. literatuur thuis en in niet zoo kwaad gezelschap bevinden? Zoo min bij de *n* als de *s* kan in de bedoelde gevallen dan ook eigenlijk sprake zijn van onregelmatige spelling, daar zij blijkbaar de begeleidende klanken der pasangan's tot bazis hebben. Daar is dus geen sprake van willekeur die dergelijke onregelmatigheid zou in het leven geroepen hebben. Tegen spelwijzigingen hebben wij zooveel bezwaar niet als zij rationeel en nuttig zijn; maar dan ook alleen maar in die gevallen; en het oude, het klassieke heeft ook eenige rechten, althans het recht van meespreken.

Art. 1.

r. 2. — [Javanese script] = eene waardigheid of ambt, hier van Bĕkĕl *onvervuld*, *vacant laten*. — [Javanese script] en [Javanese script] = *zekerlijk moet door hem aangesteld worden in* die desa een Bĕkĕl; en: *moet* (door den prijaji) *door hem aan* den Bĕkĕl een piagĕm *gegeven worden.* Een objective voluntatiefvorm, om omtrent eenen afwezigen, een derden persoon, in een verondersteld geval iets te

gebieden in den zin van ons: *moet* of *zal hij* dit of dat *doen;* waaruit blijkt, dat wij hier niet met een *Imperatiefvorm met bepaald object*, maar met een *Conjunctiefvorm* hebben te doen. De *eerste* richt zicht onmiddelijk tot een tweeden persoon; de *tweede* beveelt, gebiedt, schrijft iets voor of verordent ten opzichte van een derden persoon. De Imperatief met bepaald object in den **di-passief-vorm** is onbestaanbaar.

r. 4. — Aan de Bĕkĕl's moet een piagĕm uitgereikt worden [Javanese script] = *waarin hun Maron — of Madjĕggan — overeenkomst duidelijk zij omschreven.* De heer O. vertaalt hier *Maro-stelsel* (d. w. z. in natura), doch in het „Eindresumé" vindt men p. 83: *Mĕmaro-stelsel;* en wordt *Madjĕggan* door beiden omschreven met: *in geld of andere voortbrengselen.* Het Lexicon heeft noch [Javanese script] (i. v. [Javanese script]) noch [Javanese script] (i. v. [Javanese script]) In de Woordenlijst van *de Nooy* vindt men een ander (overigens ook elders bekend, bijv. in de Kaḍiri) [Javanese script] — Of de Javaan ook spreekt van een [Javanese script]-stelsel kan hier niet uitgemaakt worden; doch blijft de vraag over aangaande de beteekenis van de vormen [Javanese script] en [Javanese script]. In Art. 5, r. 2 vindt men een: [Javanese script] en r. 13: [Javanese script] en [Javanese script]. Omtrent het hier voorkomende [Javanese script] en [Javanese script] praefix, zie men Art. 5, r. 29 de Aanteekening.

[Javanese script] = *bij helften; om* of *voor* (*ieder*) *de helft.* En [Javanese script] = *bij helften*, *voor* of *om* (*ieder*) *de helft iets doen;* in casu: een overeenkomst sluiten, dat Bĕkĕl en Lurah Patuh ieder de helft van de opbrengst (voortbrengselen) van de apanage zullen hebben.

[Javanese script] = *waarvoor pacht opgebracht wordt; pachtlanden;* volgens Lexicon. Naar analogie van [Javanese script] = *bij pachten*, *voor* of *om een* met elkaar overeengekomen *pacht.* [Javanese script] = *bij pachten*, *voor* een met elkaar overeengekomen *pacht iets doen*, namel. een pacht in geld of andere voortbrengselen aan den apanagehouder opbrengen.

Werd [Javanese script] alzoo een technische term, zoodat wij ook Art. 3 r. 3 v. o. lezen van [Javanese script] d. w. z. *sawah's van wier voortbrengselen Bĕkĕl en Lurah Patuh ieder de helft krijgen;* zoo vindt men ook [Javanese script] d. w. z. *sawah's waarvoor door den Bĕkĕl een padjĕg in geld of wat anders aan den Apanagehouder wordt opgebracht.*

[illegible] (van [illegible]) bestaat zooals bekend is, ook; doch kan alleen beteekenen: *iets halveeren*, *in tweeën deelen;* en dan verder als technische term: *voor de helft van de opbrengst eene apanage beheeren* door den Bĕkĕl.

Dat een woord met [illegible]...[illegible] of [illegible]...[illegible] vorming ook een gepraefigeerden nasaal kan aannemen, is bekend. Bijv.: [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] en zonder praefix genasaleerd: [illegible]

Woordvormen als [illegible] of [illegible] behooren hier niet toe; hierbij is te denken aan een [illegible] + [illegible] = *er van houden hier en daar even aan te gaan.* — En: [illegible] + [illegible] ons alleen bekend door *Wajang P. P. P.* in de uitdrukking: [illegible] doch op twee andere plaatsen: [illegible] op een derde plaats gevariëerd: [illegible]. Ook in de *Waj. Kartå Wijogå* p. 56, en *Waj. Djålådårå Rabi* p. 140 en 316 vindt men hetzelfde [illegible] in geheel hetzelfde verband. Zou het alzoo wel den schijn hebben een wajang-term te zijn geworden, dan is 't toch niet te vergeten, dat de term ook wel in 't dagelijksch leven voorkomt. Althans T. Roorda teekende p. 387 aan, dat: „volgens Raden Mas Ismangoen men ook zegt: [illegible] = *evenals kinderen, kinderachtig.*" Doch [illegible] — in analogie met [illegible] — kan in reëelen zin bezwaarlijk iets anders beteekenen dan: *geneigd zijn tot zich altijd maar achterwaarts te bewegen;* dus fig. z. v. a.: *zich terug trekken*, in den zin van: *zich*, uit bescheidenheid of verlegenheid *op den achtergrond plaatsen.*

r. 6. — [illegible] — *als er onderling geschil bestaat tusschen* Bĕkĕl en Prijaji. Zie Wdb. i. v. [illegible]. In deze term ligt eene reciproque beteekenis. Zie onze Aanteekening in de „Corrigenda" der Grammatica, behoorende bij p. 293 r. 17.

r. 6. — [illegible] voor [illegible]. — Zoo ook aan het slot van dit Artikel [illegible]. — Art. 2: [illegible]. — Art. 6: [illegible]. — Art. 8: [illegible]. — Art. 11: [illegible]. — Art. 12: [illegible]. — Dit weglaten van den nasaal komt wel meer voor; doch daar het N. Jav. nu eenmaal bij de verlengde vormen van een praedicaatswoord een nasaal verlangt, is dit weglaten als eene slordigheid te beschouwen. Waar de nasaal

in de plaats van de eerste aksårå van het stamwoord treedt, zal men deze schrijfwijze dan ook wel niet aantreffen. Zie verder beneden Art. 8 r. 5.

Van denzelfden aard is ook het hier gedurig voorkomende [Javanese text] in plaats van [Javanese text]. Ook al waarschijnlijk eene schrijfwijze om de spreektaal na te bootsen; waarop Gramm. § 176, 126 en 128 reeds gewezen werd.

r. 7. — [Javanese text] Deze uitdrukking laat in het verband geen twijfel omtrent de bedoeling toe; zij komt ongeveer zoo meer voor. [Javanese text] krijgt hier de beteekenis van: *vervat is in.* Doch òf eene andere woordkeus òf het plaatsen van een praepositie na [Javanese text] zou alle bezwaar opheffen. — Het "Eindresumé" laat de bepaling: [Javanese text] [Javanese text] onvertaald; doch geeft: "zal de zaak voor het betrokken politiehoofd worden gebracht," dat bij O. zóó niet voorkomt, maar de tekst meer op den voet gevolgd wordt. — En de volgende formule: [Javanese text] luidt in het "Eindresumé": degene, die zich niet aan de bepalingen omtrent (?) de piagĕm heeft gehouden, zal in het ongelijk worden gesteld." — [Javanese text] = *zich ergens niet aan houden.*

r. 10. — [Javanese text] voor [Javanese text]. Waar zulke officieele stukken [Javanese text] hebben, houdt 't bijna op *spreektaal* te zijn. — Het slot van het Artikel heeft woordelijk het volgende: "Als er een prijaji in geschil is met zijn Bĕkĕl, en er bestaat nog geen piagĕm, zal het rechtsgeding niet in behandeling komen (geen voortgang hebben), wegens hun beider eigen nalatigheid (verzuim). De prijaji's en hun Bĕkĕl's, als zij eene rechtzaak hebben, hebben zich te wenden tot het politiehoofd, tot wiens ressort de zaak behoort." [Javanese text] ontbreekt in het Lexicon; het heeft wel [Javanese text].

Art. 2.

r. 1. — [Javanese text]. — De vorm [Javanese text] ontbreekt in t Lexicon; 't heeft wel [Javanese text]. — Het "Eindresumé" laat 't geheel weg. Want "mogen zich niet inlaten met" aldaar is de vertaling van: [Javanese text] dat volgt op [Javanese text] Is O.'s vertaling van dit woord de juiste, dan is 't: *het iemand op eenigerlei wijze moeilijk maken*, i. c. den Bĕkĕl ten opzichte van zijne verplichtingen en diensten. Maar 't woord kan ook betee-

kenen: *iemand op eenigerlei wijze helpen*, *bijstaan*, *zijn partij kiezen in een twist* of *verschil*.

r. 13. — [illegible]. — Ook Art. 12 r. 24. — Zie *Wdb.* i. v. [illegible]. De vertalingen geven: *te zwaar.* Maar dit is: [illegible].

r. 15. — [illegible]. De vertalingen luiden: *vermeenen of vermoeden.* Eig.: *het vermoeden hebben en vermeenen.*

r. 19. — [illegible]. O. vertaalt: *„In geval de door de politie ter zake gegeven bevelen inderdaad met medeweten van het Rijksbestuur zijn gegeven, moeten de ambtenaren zelfs krachtig medewerken tot de nakoming daarvan door de Bĕkĕl's.„* — Het „Eindresumé„ heeft: *„Ingeval de ter zake gegeven bevelen door het politiehoofd met medeweten van het Rijksbestuur zijn gegeven, zal hij* (de Apanagehouder) *moeten medewerken tot de stipte naleving der gegeven bevelen.„* — De aandacht zij hier allereerst gevestigd op de beide conjunctiefvormen [illegible] en het volgende: [illegible]. In de vertaling: *zelfs krachtig medewerken* zou *krachtig* eene bepaling zijn van [illegible] doch dan zou het Javaansch immers moeten luiden: [illegible]. En [illegible] kan wel niet anders beteekenen dan: *dat zij* (de prijaji's) *stevig*, *hecht*, *standvastig maken*, *sterken; tot standvastigheid en volharding aanmoedigen; tot volharding aansporen; er kracht aan bijzetten.* Maar dan volgt de vraag: wat beteekent [illegible]? Naar de woorden niet anders dan: *hetgeen plaats heeft.* En dan volgt: [illegible] = *tot* (d. w. z.: tot oogmerk hebbende, strevende naar) *het gewillig opvolgen*, *naleven* of *nakomen der Bĕkĕl's* namel. van de hun gegeven bevelen. Een gelijke constructie vindt men bijv. in *„Roorda's Pandji-verhalen in het Javaansch„*, door dr. J. G. H. Gunning, p. 5, r. 18. [illegible] = *tot mijne geruststelling;* d. i.: *tot oogmerk hebbende mijne geruststelling.* En ald. p. 87, r. 2: [illegible] (d. w. z.: [illegible]. Zie de Aanteeken. van G. op [illegible] in Bijdragen K. Inst. v. d. T. L. V. kunde 6°, I, p. 2—3 v. d. Overdruk) = *tot oogmerk hebbende, strevende naar het niet doorgaan van haar verloofd worden.*

Eene conjectuur is, te lezen: [Javanese script] = *de prijaji's zullen* (moeten) *(dan) zelfs medewerken krachtig aan te sporen* [die bevelen ten uitvoer te brengen of op te volgen] *zooals dat gebruikelijk is.* — [Javanese script] = [Javanese script] is een niet onbekende gelijkstelling, vooral in de Tĕmbung Pasisir; maar komt dit ook in Ngajogyå wel voor? — Doch hoe dit ook zij, bij plaatsen als deze zou de Lezer wel eenige aanteekening van den Uitgever gewenscht hebben, waartoe deze te Ngajogyå zijnde zoo uitstekend de gelegenheid had de noodige gegevens te verzamelen, doch dan had zijn werk waarschijnlijk een ander karakter gekregen dan met zijn plan overeenkwam.

In [Javanese script] (nasaal-vorming van [Javanese script] dat een [Javanese script] + [Javanese script] voorstelt. Gramm. § 123) = *het gewillig opvolgen*, *naleven* of *nakomen* (der bevelen door de Bĕkĕl's) hebben wij een nasaalvorm als subjectswoord. Gramm. § 86, p. 79.

r. 21—25. — In deze regels staat geen enkele Pådå-lingså, die er voor de duidelijkheid wel in gewenscht zou zijn. 't Is trouwens niet de eenige plaats!

r. 27. — [Javanese script] = Volg. de Vertal.: *opdat zij de bevelen niet opvolgen.* Dat [Javanese script] ook = *niet opvolgen* v. bevelen kan beteekenen ontbreekt in het Lexicon. Vergel. ook Art. 3 r. 10: [Javanese script].

r. 28. — [Javanese script] = Volg. O. = *zoodat daardoor achterstand in het werk ontstaat.* In „Eindresumé": *en daardoor de geregelde gang van zaken wordt gestoord.* Zie Woord.b. i. v. [Javanese script]

r. 29. — [Javanese script] = *door het onwillig zijn van den Bĕkĕl, tot wien door den prijaji* [Javanese script] *gezegd werd*, d. w. z.: *welke het door zijn prijaji verboden werd.* Dit [Javanese script] zou dan in Woord.b. onder [Javanese script] I. behooren. Volgens [Javanese script] II. zou de vertaling worden: *wien daartoe de vrijheid gelaten was, het toegelaten was door den prijaji.* Maar dit rijmt niet met het voorafgaande [Javanese script] en het onmiddelijk volgende: [Javanese script] *niet uit eigen beweging van den Bĕkĕl.*

Art. 3.

r. 1. — [Javanese script]. — Nevens [Javanese script] en [Javanese script] in het Lexicon op te nemen.

r. 2. — [illegible] O. = Dit sloeg op het uitgraven van de gracht om de bèntèng (de kraton), het graven van leidingen in de stad, enz.

[illegible] = [illegible] = *van gras zuiveren*, vermoedelijk van de Alun-alun.

[illegible] O. vermoedelijk = [illegible] of [illegible] (?) het vernieuwen of repareeren van de [illegible].

[illegible] O. ten rechte: [illegible] = het *sloopen van* gebouwen, die niet meer gebruikt of veranderd moeten worden.

[illegible] O. = het aanbrengen van steenen, aarde enz. voor bruggen en andere werken. — [illegible] (het voor zich uitdragen van een [illegible] = mand) is het werk der Běkěl's; [illegible] dat der kuli's.

Bovengenoemde werkzaamheden worden, behalve een enkele maal [illegible] niet meer door de desalieden verricht. Het eenige, wat deze nog geregeld in de stad moeten verrichten, is het aanwitten van de muren der Noordelijke en Zuidelijke alun-alun's, der masdjid-poort, van de Sitinggil, en van de muurtjes in den Chineeschen kamp.

1e *Regel v. d. Noot.* — [illegible] in den zin van *bedoeling, beteekenis*, komt in het W.d.b. niet voor.

r. 15. — [illegible] = schijnt hier wel de beteekenis te hebben van *besnijden* in het algemeen. — In *De Taalsoorten in het Javaansch*, door "A. H. J. G. Walbeehm" komt 't p. 259 als K. I. van [illegible] voor = *een meisje laten besnijden;* en p. 271: [illegible] *iemand laten besnijden.* In de *Javaansche Woordenlijst* van "H. A. de Nooy" leest men p. 98: [illegible] Ar. Tg. [illegible] Pm. [illegible] = [illegible]

r. 20. — [illegible] = *zal die Běkěl veroordeeld worden daarvoor te vergoeden het dubbele van het bedrag der* (aan die huurlingen) *betaalde loonen.* Dit [illegible] is vreemd. Zou de bedoeling zijn: [illegible] of [illegible] ? —

r. 25. — [illegible] O. = *een dienstreis maken.* Zie W.d.b. i. v. [illegible] en [illegible]. En Walbeehm, *De Woorden als Zindeelen*, § 353, p. 185.

r. 34. — [illegible]. Anders: [illegible] zooals reeds Gramm. § 97 p. 109 r. 13 aangeteekend werd.

Art. 4.

r. 2. — [illegible] = *dat zij binnen* (bij hun Lurah-patuh op-) *komen op Garěběg-dagen en bij de komst van den Gouverneur-Generaal.* — [illegible] als Voegwoord zie W.d.b. i. v. en Gramm. § 177 p. 358. — Hier [illegible] doch volgenden regel en ook 6 regels verder [illegible]. De schrijver maakt blijkbaar tusschen beide vormen geen verschil in de beteekenis, gelijk ook elders en zeer dikwijls voorkomt. Toch is [illegible] een O. Jav. [illegible] + [illegible] (Gramm. § 84), en [illegible] een [illegible] + infix u + m. — [illegible] = *komst van den Gouverneur-Generaal* ontbreekt in 't Lexicon. Zie boven: Inleid. Nawâlâ Pradâtâ Dalĕm.

r. 8. — [illegible] = *garĕbĕg-dagen.*

r. 7. — [illegible]. Tusschen [illegible] en [illegible] moet men een [illegible] denken. — [illegible] schijnt hier vóór [illegible] in het Enkelvoud op te treden; zooals 't ook elders voorkomt. Ook bijv. in Waj. Pâlâsârâ bij [illegible] W.d.b. i. v. [illegible] II.

r. 9. — [illegible]. Bij herhaling komt deze term voor. De vertalingen luiden: [illegible] = *zoo die klacht van den L. P. gegrond wordt bevonden.* [illegible] in W.d.b. i. v. [illegible] IV. is bekend. Maar welk vertaalwoord zal men er hier voor geven?

[illegible] = *wordt veroordeeld tot, gestraft met ontslag.* — [illegible] volg. de vertalingen: *zonder verder onderzoek* — of: *zonder dat er verder wat aan te doen is, de zaak nog nader in behandeling kan komen; z. v. a. onherroepelijk?*

r. 12. — [illegible] volg. de vertalingen: = *iemand in ongelegenheid brengen.* — Het „Eindresumé" heeft verder: *en daardoor verwarring wordt veroorzaakt in het opvolgen van het Rijksceremonieel.* Doch O: *en deze* (de prijaji) *daardoor te kort doet aan de vorstelijke waardigheid* De tekst heeft: [illegible] welke vorm in 't W.d.b. ontbreekt.

Art. 5.

r. 1. — [Javanese script]. — De prijaji [Javanese script] Volg. O.: *zijn bevoegd om naar believen de opbrengst van hunne apanagegronden te trekken*. Het „Eindresumé: *zijn bevoegd om de pacht van hunne apanagegronden ... te heffen*. Het W.d.b. heeft [Javanese script] niet. De term [Javanese script] schijnt z. v. a.: *al wat de grond voortbrengt* te beteekenen. Vergel. W.d.b. i. v. [Javanese script].

r. 2. — [Javanese script] = *de opbrengst van de apanage volgens het maro-stelsel in natura of in geld en andere voortbrengselen trekken (heffen)*. Vergel. W.d.b. i. v.: [Javanese script] en [Javanese script].

r. 5. — [Javanese script] = *moet hij zijn velden daartoe beschikbaar stellen*. — [Javanese script] = *zijn velden*. In deze *Wetten* II p. 87 en 419 vindt men: [Javanese script]. Zie W.d.b. i. v.

r. 6. — [Javanese script]. — Het „Eindresumé" transcribeert; **Alib**. — Volg. O. = *vooruitbetaalde pacht*. — Ontbreekt in het Lexicon. — Eene nadere omschrijving van de Alip vindt men in de „Regeling houdende voorschriften omtrent vaste Bĕkĕl's erven." (I. p. 219 v.v., III. p. 55 v.v.). In Art. 4 wordt gezegd omtrent hetgeen waarop een ontslagen Bĕkĕl recht heeft, en bekend is onder den naam Alip, bestaat uit „de volwassen bambu's en kokosnoten, en alle andere vruchten of gewassen, op zijn eigen, het vaste Bĕkĕl's erf, die rijp zijn om geoogst te worden. Het overige moet gelaten worden zooals het is, en door den nieuw-aangestelden Bĕkĕl gekocht worden. Het tot zich nemen van de Alip door den ontslagen Bĕkĕl moet geschieden in tegenwoordigheid van de Bĕkĕl's der 4 naburige desa's als getuigen." De vertaling: *vooruitbetaalde pacht* schijnt dus in zooverre minder juist, daar zij tot de rechten ([Javanese script]) van een Bĕkĕl behoort, en de zaak geheel tusschen een ontslagen Bĕkĕl en zijnen opvolger afgehandeld wordt. Waar nu in het Artikel dat wij bespreken, sprake is van eenen Lurah-Patuh, die de pacht van zijn apanage volgens het Madjĕggan-stelsel wenscht te veranderen in die volgens het Maro-stelsel, moet hij natuurlijk de Alip als [Javanese script] van den aanwezigen Bĕkĕl vergoeden, daar die anders voor dien Bĕkĕl verloren zou gaan.

r. 8. — [Javanese script]. Volg. „Eindresumé": *berg-*

gronden; doch O. = *berggronden en dergelijke.* Zie W.d.b. i. v. [Javanese script] ([Javanese script]) en [Javanese script].

r. 9. — [Javanese script]. O. = *waarvan één deel aan den Běkěl tot zijn onderhoud (als lungguh.* Volg. Winter: patuh) *toekomt.* In »Eindresumé«: .... *Běkěl als lungguh wordt afgeslaan.* — [Javanese script] is hier zoowel als elders, bijv. Art. 3 r. 20 en Art. 4 r. 9, hoofdwoord v. h. praedicaat. Zie beneden Aanteek. op r. 29. [Javanese script] beteekent allereerst: jurid. *recht.* [Javanese script] als obj. vorm: jurid. *als recht vastgesteld worden.* En van daar verder in vertaling ook: *veroordeeld tot, gevonnisd worden.*

r. 10. — [Javanese script] — de benaming van het $\frac{4}{5}$ deel der velden, waarvan de apanage-houder de helft of het derde deel van de opbrengst, naar het gewas is, mag vorderen. Het overblijvende één vijfde deel is de [Javanese script] door O. en »Eindresumé« [Javanese script] genoemd; doch volgens Lexicon en *Winter* [Javanese script] geheeten. Een [Javanese script] heet dan: *de apanage van een prijaji.* — In Winter Zam. I. N° 1 leest men van een [Javanese script] = *apanage* van drie djung's (= 12 karjå, z. v. a. bau) waarvan de Běkěl als [Javanese script] *één* kikil (= $\frac{1}{2}$ djung) kreeg; in dit geval dus *één zesde deel* van de apanage; en bracht deze Běkěl als padjěg 4 reälen van 26 wang gemiddeld per djung op. Dit gold Suråkartå. — In ons Artikel lezen wij 5 regels verder: [Javanese script] waar met [Javanese script] de [Javanese script] of prijaji, de apanagehouder bedoeld wordt.

r. 13. — [Javanese script]. Zou [Javanese script] niet beter zijn? Het op de volgende regel voorkomende [Javanese script] moet zijn: [Javanese script] en het volgende [Javanese script] is [Javanese script].

r. 18. — [Javanese script]. De vertalingen geven hiervoor alleen maar: *tegen genot van een klein deel der opbrengst.* — Onder [Javanese script] zal wel te verstaan zijn: de eerstelingen of zoo iets.

r. 28. — [Javanese script]. Zeven regels verder en overal elders staat °[Javanese script].

r. 29. — [Javanese script]. — Zie boven Aanteek. r. 9. — In Art. 3 r. 27 is het: [Javanese script] en r. 13: [Javanese script] Dit laatste Art. 5 r. 36: [Javanese script]. Voorts vindt men: (Art, 3): [Javanese script] en (Art. 4) [Javanese script] en (Art. 5)

[illegible] enz. — Overal blijft het ꦏ passief in [illegible] behouden; maar bij [illegible] wordt èn ꦏ passief èn ꦢꦶ passief gebruikt, zonder dat men daarvoor eenige dwingende reden kan vinden; evenmin als voor het tweemaal voorkomende [illegible] in Art. 3. Dat overigens ꦏ en ꦢꦶ wel meer zoo afwisselend voorkomen is bekend. In Art. 9 komt, in geheel denzelfden gedachtengang r. 13 [illegible] en r. 15 [illegible] voor. Toch kan daarom niet gezegd worden dat ꦏ en ꦢꦶ in deze zinnen dezelfde grammatische waarde hebben en ook niet dat 't voor den schrijver onverschillig was. Wij weten eenvoudig niet, wat de schrijver bij die vormen heeft gedacht, wij nemen alleen aan, dat hij precies schreef wat hij dacht. 't Eerste is: *door hem verduisterd werd;* en het tweede: *achtergehouden werd.* Zie de Aanteek. daar. En zoo kan het zijn, dat de schrijver bij het een aan eenen agens gedacht heeft, en bij het andere (de ꦏ vorm) eenvoudig aan den objectiven staat of toestand van het Gramm. subject (logisch object). Maar juist dit, of ieder schrijver daar wel aan denkt, is de vraag, en veelal moeilijk uit te maken. Overigens zie men Grammatica § 102 p. 127. De heer Walbeehm zegt zelfs in zijn: *De Woorden als Zinleelen in het Javaansch* p. 63 § 124: "Toch zou men zich vergissen, wanneer men meende, dat de gevallen, waarin men den eenen of den anderen vorm (namel. ꦏ of ꦢꦶ) moet gebruiken, scherp afgebakend of bepaald zijn. In de meeste gevallen toch kan men beide gebruiken, en dan doet zelfs veelal het meer deftige passief met ꦏ dienst als Krâmâ voor dat met ꦢꦶ." Op dit "meer deftige passief met ꦏ" leggen wij even den vinger, in verband met hetgeen wij schreven Grammatica § 98 p. 109: "men schijnt dit ꦏ dan als meer bevredigend voor het gehoor, wat deftiger, meer gedistingueerd te beschouwen," en hetgeen men vindt in "Tijdschr. v. h. B. B. 1898 p. 254. — Desniettegenstaande blijft het verschil van beteekenis bestaan, en is het beslist niet waar, dat "men in de meeste gevallen beiden kan gebruiken." Als de schrijver de boven aangehaalde woorden [illegible] en [illegible] gebruikt, *moet* hij bij het eerste iets anders gevoeld en zich voorgesteld of gedacht hebben dan bij het tweede; het doet er weinig aan toe of af, of wij al dan niet een reden kunnen aangeven, waarom hij zóó en niet anders schreef; de zaak is maar of hij schreef wat hij dacht, doch daarvan heeft

hij ons, Lezers, niets meegedeeld. Het kan zeer goed zijn, dat hij bijv. evengoed [Javanese script] als [Javanese script] zou hebben mogen schrijven; maar het is niet de vraag, wat hij zou hebben mogen schrijven, maar wat hij wilde schrijven? En gegeven zijn gedachte moest hij òf [Javanese script] òf [Javanese script] gebruiken. Als dit niet zoo ware, zou hij òf gedachtenloos geschreven hebben, òf zijne eigen taal niet hebben verstaan. Dat dit het geval zou zijn met den Schrijver van deze Wet zal men van ons niet hooren; dat het met anderen wel het geval kan zijn zullen wij niet tegenspreken. Alleen zeker is, dat het Javaansch nog niet zulk een „versleten" taal is, dat men twee zulke belangrijke vormen met elkaar zou verwarren en als volkomen gelijkwaardig beschouwen.

r. 33. — [Javanese script]. — Het „Eindresumé" geeft de uitdrukking [Javanese script] niet terug; maar O. heeft: *die tot grensteekens in hun Běkělschap dienen.* Namelijk de boomen, waarvan hier sprake is. Hebben wij hier aan op zich zelf staande boomen te denken, of het geboomte dat gewoonlijk eene desa geheel omringt? Zie W.d.b. i. v. [Javanese script].

Art. 6.

r. 1. — [Javanese script] waarvoor in 't Lexicon [Javanese script] gewoonlijk [Javanese script] genoemd. — De hoegrootheid der [Javanese script] hier nog onbepaald, (r. 2: [Javanese script] in de vertalingen door: *eene billijke pilungguh* weergegeven) werd later in de „Pranatan Běkěl" Art. 5 nader geregeld, en het bedrag der pachtschat tot grondslag genomen. Zie boven Aanteek. op Art. 5 r. 10.

r. 6. — [Javanese script] = het bedrag, dat bij zijne aanstelling, door eenen Běkěl aan zijnen Lurah Patuh wordt afgedragen. Zie boven r. 1. — Vijf regels lager heet zij [Javanese script]. Het W.d.b. heeft geen van deze beide termen. Het bedrag van een [Javanese script] is gelijk aan de hier volgende [Javanese script] te betalen aan den apanagehouder, bij overdracht van het Běkělschap aan een desagenoot als opvolger, door den nieuwen Běkěl.

r. 9. — [Javanese script] = *een billijke panganjar-anjar;* volgens „Eindresumé" een zekere som bij het optreden van een nieuwen apanagehouder door den Běkěl aan dezen te betalen.

r. 26. — [Javanese script] volg. de Vertalingen = *uit zijne betrekking worden ontslagen.* In Art. 4 r. 10 en 14 is het: [Javanese script]. Wat beteekent hier [Javanese script]?

Art. 7.

r. 1. — [Javanese script]. In de Model-piagĕm voor den Bĕkĕl eener onverhuurde desa." (II. N° 4) te vinden bij Oudemans II. p. 204 v. v., wordt opgemerkt: *Onder de bovengenoemde levering zal men de woorden* [Javanese script] *en* [Javanese script] *te vergeefs zoeken. Dit komt, omdat die leveringen zelf alle onder die termen begrepen zijn.* Zie II N° 16 Art. 1 waar wij lezen: *"onder* [Javanese script] *wordt verstaan hetgeen Bĕkĕl's en Dĕmang's op moeten brengen aan hun apanagehouders, of aan degenen die daarvoor in de plaats treden.* (Lurah-patuh-gaḍuh.)" — [Javanese script] zijn *heffingen ten behoeve van het Rijk.*

De genoemde heffingen worden I. p. 205 aldus verklaard, waarbij het Lexicon kan vergeleken worden:

[Javanese script] = het geld, dat de pangeran's en alle ambtenaren buiten den Kraton — [Javanese script] — in de maand Mulud verschuldigd zijn voor de muziek, de dwergen, — *tjebolan, pålå-widjå*, — en alle ambtenaren binnen den kraton — [Javanese script] of [Javanese script]. — Dit geld verhalen de prinsen en ambtenaren weder op hunne Bĕkĕl's.

[Javanese script] (ook II. p. 38 [Javanese script] geschreven): "Hetzelfde als [Javanese script] doch wordt in de Vastenmaand geheven."

[Javanese script] = "verschillende leveringen op de drie garĕbĕg's, als: vruchten, djĕnang, djuwadah, wadjiq, of andere versnaperingen.

[Javanese script] = "de Bĕkĕl moet elk jaar op Malĕm-salikur, den 21en der Vastenmaand, met één Kuli en met geld bij den apanagehouder komen."

[Javanese script] = herstellen van het huis van den apanagehouder, als dit reparatie behoeft. In de piagĕm wordt overeengekomen, wanneer dit plaats zal hebben, meestal in de maand Bĕsar = 12e maand. Tegenwoordig wordt echter in plaats van werkkrachten bijna altijd geld geheven, doch dan staat in de piagĕm nauwkeurig vermeld, hoeveel 's jaars."

[Javanese script]. — Deze heffing wordt in ons Artikel later genoemd; en komt ook in de "Model-piagĕm voor den Bĕkĕl eener onverhuurde desa" voor. Zij geschiedt ten behoeve van het Rijk, en bestaat in: [Javanese script] d. i. eenige dagen en nachten achtereen

officieel een feest bijwonen, in eene bepaald voor elken tak van dienst daarvoor aangewezen poṇḍoq'an aan de kanten van de alun-alun of voor de pangeran's in de vorstelijke bangsal Sri-mĕnganti, waarbij men zelf zorgen moet voor licht en een gamĕlan. Dit heeft plaats indien de Sultan of een zijner kinderen trouwt, bij besnijdenissen, of als de Gouverneur-Generaal te Ngajogyå vertoeft. Bij huwelijksfeesten moet men, behalve voor licht en gamĕlan ook zorgen voor zoogenaamde [illegible] (zooals: pisang, jonge kokosnoten, ([illegible]) en suikerriet) in zijn eigen poṇḍoq'an en aan den Rijksbestierder. De kosten voor een en ander worden wederom op de Bĕkĕl's verhaald.

Als men nu bedenkt, dat hier nog bijkomen: [illegible] [illegible] ([illegible]) en feesten van den Apanagehouder bij huwelijken, besnijdenissen, en geboorte van zijn kinderen, kan men wel zeggen, dat zulk een Inlander niet voor niemendal Bĕkĕl in de Vorstenlanden is. Het zoo even genoemde [illegible] is ook een [illegible] doch alleen als den Sultan een kind bij de Ratu geboren wordt. En [illegible]: als een prijaji wegens dienstzaken uitgezonden wordt, zooals het vergezellen van het lijk van een hoog personage naar de vorstelijke begraafplaats Padjimatan te Imågiri; het huldebewijzen bij de komst of het vertrek van een Regeerings-Commissaris; het vergezellen naar de bergen Mĕrapi en Lawu, en naar de Zuidzee van gezantschappen, die op de kroondagen van den Sultan en van den Kroonprins eenige vorstelijke goederen in den krater dier bergen of in zee gooien (= [illegible]). Deze goederen bestaan voor het gooien in de kraters uit een [illegible] (= [illegible]), een [illegible] een hoofddoek met gouden rand (= [illegible]) en welriekende bloemen met reukoliën gedrenkt (= [illegible]). Voor het gooien in de Zuidzee wordt de hoofddoek door een borstlap met gouden rand ([illegible]) vervangen. Elke acht jaren, namel. indien de naam van het jaar, waarin de Sultan of Kroonprins gekroond zijn, terugkeert (voor den tegenwoordigen Sultan is dit het jaar Dje, voor den nu onlangs overleden Kroonprins het jaar Alip), wordt er bovendien naar de grot Dlĕpih (in het Wånågiri'sche) een gezantschap gezonden, dat daarin dezelfde goederen als in de kraters van den Mĕrapi en Lawu werpt. De Bĕkĕl's moeten op zulke tochten met of zonder kuli, al naar dat geconditioneerd wordt, hun apanage-

houder volgen en reisgeld ([Javanese script]) meebrengen. Ons Artikel schrijft dan ook uitdrukkelijk voor: *Als een prijaji eenige onkosten ten behoeve van het Rijk heeft te maken, is hij bevoegd die allen van zijn Běkĕl's te vorderen, en de Běkĕl's zijn gehouden die in hun geheel op te brengen overeenkomstig de gewoonte.*

r. 9. — Waar zooveel door den Běkĕl aan zijn Lurah-Patuh wordt opgebracht, of zooals 't in sommige gevallen zou kunnen heeten: het Rijk, zou men zoo denken, dat als hij zelf nu eens een feestje moet geven, zooals een kind uithuwelijken enz., hij wederkeerig iets zou mogen verwachten van zijn apanagehouder; maar jawel! ook dan moet hij weer een [Javanese script] (zie Lexicon i. v. [Javanese script] een geschenk bestaande uit rijst, eieren, kippen eenden enz.) zijnen apanagehouder aanbieden!

r. 14. — [Javanese script]. De Vertalingen geven hiervoor: *den Běkĕl met straf bedreigen, zoo dat verzuim of die weigering zich herhaalt.*

Art. 8.

r. 5. — [Javanese script] en [Javanese script]. In dit artikel vinden wij:

1° [Javanese script]

2° [Javanese script]

3° [Javanese script]

4° [Javanese script]

5° [Javanese script]

6° [Javanese script]

In dit éёne Artikel vinden wij alzoo **éénmaal** den vorm [Javanese script] en **vijfmaal** [Javanese script].

De vertalingen kunnen aldus luiden in hun verband:

1° De Běkĕl's zijn verplicht zorg te dragen voor en te bewerken al hetgeen te velde staat.

2° wegens gebrek aan arbeiders (menschen die bewerken.)

3° de aanwezige arbeiders.

4° er geen menschen zijn welke die velden willen bewerken.

5° is toch één persoon niet in staat één bau te bewerken.

6° en geen gebrek aan arbeiders heeft.

Eenmaal met den nasaalvorm, vijfmaal zonder! Is dat nu door foutief schrijven van den auteur, of slordigheid van den copiist? Of is 't volmaakt onverschillig, of men schrijft [Javanese script] of [Javanese script]?

Op zich zelf beschouwd, kan er bij ons allerminst eenig bezwaar tegen bestaan, te zeggen dat de Javaan èn in zijn spreken èn in zijn schrijven wel eens taalkundige fouten maakt. Dat weet iedereen wel! Alleen maar: de groote moeilijkheid begint daar, waar men nu ook die fouten zal dienen aan te wijzen. Niet in gevallen, als bijv. in ditzelfde Artikel, waar wij [Javanese script] aantreffen, dat wij zouden meenen [Javanese script] *moet* zijn; en zooals daar vijf regels vroeger dan ook aangetroffen wordt. (Zie verder boven Aanteek. op Art. 1 r. 6). Maar wel in gevallen, waar men met, niet met een [Javanese script] beginnende, stamwoorden te doen heeft, zooals hier: [Javanese script] of [Javanese script]. Of: [Javanese script] [Javanese script] en [Javanese script] [Javanese script] [Javanese script] [Javanese script] — [Javanese script] [Javanese script] [Javanese script] — [Javanese script] [Javanese script] [Javanese script] [Javanese script] [Javanese script] [Javanese script].

Maar geheel anders wordt de quaestie, als men van deze laatstgenoemde voorbeelden zou willen beweren, dat het volmaakt onverschillig is, of men bijv. [Javanese script] of [Javanese script] schrijft! Het N. Javaansch mag in dit opzicht misschien eene zekere mate van slordigheid, afslijting, onverschilligheid — of hoe men het noemen wil — vertoonen, het gaat niet aan, met den heer Walbeehm (in *Tijdschr. B. B.* 1898 p. 249) te zeggen: een Javaan zegt in beide gevallen, ([Javanese script] en [Javanese script]): *'nggarap*, daar *garap* als Werkwoord niet bestaat, en als hij in het eerste geval *schrijft* zonder neusklank (zooals men weet de regel bij Javanen) dan doet hij het ook in het tweede geval.″ En wat daar verder volgt. Hetgeen nog nader geïllustreerd wordt door hetgeen wij lezen in zijn: *″De woorden als Zindeelen in het Javaansch.″* § 21, p. 12: ″Zoo staat in volkomen dezelfde beteekenis naast [Javanese script]. kr. = *zoeken:* [Javanese script] en naast [Javanese script] kr. = *overnachten* [Javanese script], terwijl men daarentegen in het Ngoko daarvoor uitsluitend heeft resp. [Javanese script] en [Javanese script]. — Waaraan § 65, p. 31 (o. c.) zich aansluit: ″zooals boven bij § 21 reeds gebleken is, heeft echter niet altijd (?) het Werkwoord met den neusklank een andere beteekenis dan dat zonder neusklank, terwijl in enkele gevallen, waar aangenomen wordt, dat een onderscheid bestaat, dit niet altijd in het oog gehouden wordt.″ — En als dan toch, — niettegenstaande al deze onzekerheid en onbepaaldheid, zoodat men eigenlijk niet meer weet, wat van dien nasaal, die toch bestaat, te moeten denken — in § 35 zeer bepaald gezegd wordt

dat „door voorvoeging van een neusklank een *Werkwoord* ontstaat," dan vraagt men zich af: Hoe hebben wij 't nu met dien Nasaal? Zou het N. Javaansch dan eigenlijk in nog wanhopiger toestand, dan wijlen de heer *van der Tuuk* bedoelde, verkeeren, toen hij (in zijn: *Taco Roorda's beoefening enz.* p. 3) met cursieve letters liet drukken, dat *„het Javaansch een zeer versleten taal"* is?

Maar neen! Zoo wanhopig is 't daarmee niet gesteld! 't Staat vast, dat de Javaan zoowel [illegible] als [illegible] schrijft, hetgeen geldt voor al dergelijke woorden. Hij moge daarbij slordig te werk gaan; hij moge zich daarbij vergissen — 't doet er niets toe. Daar zijn voorbeelden genoeg te vinden, waarin de Schrijvers het bewijs leveren, welke beteekenis de Nasaal voor hen heeft. Die beteekenis hebben wij getracht in onze „Grammatica" te omschrijven. Onze uiteenzetting moge niet op *alle* vragen een bevredigend antwoord gegeven hebben — de grondgedachte: *de Nasaal vormt Durativen*, blijft onaantastbaar. Heeft men tegen de benaming bezwaren, door er gedachten van bijv. tijdsduur aan te verbinden, dan kan dat niet voor onze rekening komen; evenmin als dat men den stamwoordelijken vorm niet als een Aorist zou willen erkennen, want onze bedoeling met die benamingen hebben wij getracht duidelijk te maken. En wil men er andere benamingen voor in de plaats stellen — zeer wel! als die maar beter de beteekenis benoemen. Gaarne nemen wij hier over, hetgeen H. J. E. Tendeloo in zijne belangwekkende dissertatie: *„Maleische Verba en Nomina Verbalia"* p. 64 ten opzichte van het Maleisch schreef: „Precies hetzelfde zien wij in het Maleisch met de onderscheiding tusschen بوت (būwat) eenerzijds en ممبوت (mĕmbūwat) of بربوت (bĕrbūwat) anderzijds." Ook willen wij in dit verband naar diezelfde dissertatie (p. 35, 36, 61 en 77) verwijzen, als men meenen mocht, dat een gepraefigeerde Nasaal een *Transitief* begrip aan eenig woord zou geven. Het transitief of intransitief zijn van een woord, heeft met die nasaleering als zoodanig niets uit te staan.

Zoo komen in het boven geciteerde 1° geval [illegible] en [illegible] voor. Het staat vast, dat het Infix **u + m** iets anders beteekent dan de gepraefigeerde Nasaal; aan het als praedicaatswoord optredende woord eene andere grammatische waarde geeft.

Voor de bepaling van de plaats der inschuiving van u + m achten wij het nauwkeuriger te zeggen: „tusschen den consonant en vocaal der eerste aksårå", dan (zooals de heer Walbeehm o. c.

§ 93, p. 47 zegt): „Wordt ingeschoven onmiddelijk achter de eerste aksårå van het grondwoord.”

Doch van meer belang is, dat het onderscheid tusschen het Infix **u + m** en het Praefix Nasaal vaststaat, en zij *nooit*, in geen geval, hetzelfde kunnen beteekenen. Het moet dus de aandacht treffen, als wij (o. c. § 94, p. 48) lezen: „In de eerste plaats komt het Werkwoord met [illegible] in beteekenis overeen met de Eenvoudige werkwoorden. (Zie § 51 v. v.) Evenals dáár” (bedoeld zijn „de Werkwoorden, ontstaan door voorvoeging van den neusklank”) „hangt de beteekenis dan af van die van het grondwoord.” Wij allerminst kunnen het afkeuren, dat ook de heer Walbeehm verklaart: „hangt af van de beteekenis van het grondwoord.” Maar dan begrijpen wij toch niet goed, waarom hij (*Tijdschr. B B* p. 249) er zoo tegen opkomt, als wij evenzoo aan „de eigen beteekenis des woords” indachtig maken. Doch dit daar gelaten. Wij hebben in onze Grammatica § 89 getracht, de grammatische waarde van het Infix u + m aan te geven. Noch van den gepraefigeerden Nasaal, noch van het Infix u + m heeft de heer Walbeehm dat gedaan, niettegenstaande de vele voorbeelden en beteekenissen van woorden door hem opgenoemd. Wij achten al deze voorbeelden nuttig en noodig, maar het is niet voldoende. Een leerling wil nu ook wel eens weten, welke waarde hij aan zulk een Affix moet toekennen, welke de grammatische kracht daarvan is, en wanneer en waarom hij in een gegeven geval dezen of genen vorm kan of behoort te gebruiken. Een leerling vraagt: waarom vind ik wèl [illegible] en niet [illegible]? Wel [illegible] maar niet [illegible] of [illegible]? En wat is het verschil tusschen [illegible] en [illegible]? Een [illegible] kan voorkomen; maar niet: [illegible]. Behalve met de waarde der Affixen, moet men — om dit te verklaren — ook bekend zijn met de beteekenis, die het Spraakgebruik aan het stamwoord [illegible] heeft toegekend. Zoo kan [illegible] beteekenen; *terugkeeren;* en [illegible] o. a.: *zich neerleggen;* en eerst door eene andere vorming van [illegible] en [illegible] namel. [illegible] en [illegible] — om ons hiertoe te bepalen, — komt een grammat. subject in betrekking tot een object.

Maar genoeg. Uit dit alles blijkt wel, dat de verklaring van de verschijnselen in eene taal eene zeer ingewikkelde zaak is; men is daarmee maar niet zoo in eens klaar, al weet men ook eene

taal in de praktijk des levens uitnemend te gebruiken. De grammaticus zal ongetwijfeld wel eens mistasten of zich vergissen bij zijn streven de vormen eener taal te verklaren, en daarbij ook wel voor hem nog onoplosbare bezwaren blijven staan. Welkom zal ons daarom iedere bijdrage zijn om tot beter inzicht in de eigenaardigheden van het Javaansch te komen. Uit „De Woorden als Zindeelen in het Javaansch" van den heer Walbeehm is veel te leeren, en durven wij het als een nuttig boek ter kennisneming aan te bevelen. Men behoeft 't immers nog niet met alles eens te zijn, om dit te kunnen doen? Wij moeten van en met elkander leeren, ons bewust op de schouders van voorgangers te staan. Een man als Taco Roorda, die in 1855 reeds zijn kostelijke „Javaansche Grammatica" schreef, staat daarom hoog, zeer hoog bij ons, en trachten wij in zijnen geest voort te werken. Komen wij dat doende tot eene andere wijze van voorstellen, zelfs op enkele punten tot andere resultaten — wat nood? Als 't ons gegeven wordt een steentje aan te dragen tot den opbouw van de Wetenschap, zij ons dat eere genoeg! Ons leven is te kort en te kostbaar, en onze kennis te beperkt, dan dat wij lust zouden kunnen gevoelen mee te werken aan het afbreken van reputatiën, waarbij zooveel waarheid verloren en zoek raakt! De Wetenschap wordt er allerminst door gediend!

r. 8. — [illegible] De vertalingen geven hiervoor: *de verschillende gewassen op de geschikte tijden in den grond te brengen, en ten aanzien van de keuze der te verbouwen gewassen, rekening te houden met de gesteldheid der gronden.* — [illegible] een qualitative (modale) Voluntatief. Zie Grammat. § 103 en 161. — Walbeehm. o. c. §§. 180—183. — [illegible] een Imperatief met bepaald Object. Grammat. § 111. — Voorts dient hier ten opzichte van den Javaanschen zin opgemerkt te worden, dat hier 1° iets van [illegible] = *het planten* (niet van de gewassen) gezegd wordt; dat dit *planten kunne* ([illegible] en niet [illegible]) *plaats hebben in den daarvoor aangewezen tijd des jaars*, ([illegible] Zie Lexicon i. v. [illegible]); en 2°: *en* (= [illegible] Grammat. § 177 p. 350) *houdt rekening met de gronden in verband tot* (of: *en*) *hetgeen geplant wordt.*

r. 13. — [illegible] Vertaling O.: *In dat geval moet men trachten menschen te zoeken.* Het

„Eindresumé" heeft: *De Bĕkĕl is echter in het laatstbedoeld geval verplicht het noodige te doen om het ontbrekende aantal menschen aan te vullen.* — [illegible] = *in dat geval; evenwel.* — Letterl. staat er: *Evenwel moet hij* (de Bĕkĕl) *middelen aanwenden* (*pogingen in het werk stellen*) in het bestaande gebrek te voorzien door *menschen te zoeken.*

r. 14. — [illegible] — Na [illegible] een verzwegen [illegible] zooals meer voorkomt; Bijv. ook r. 21: [illegible]

r. 17. — [illegible] — Vertalingen hebben: *bewerken.* Eig.: *verzorgen;* aan den grond zijn zorg besteden door er het noodige aan te doen. — 4 regels verder is het: [illegible] in een zelfde verband.

r. 19. — [illegible] — Vertaling O.: *dit geldt namelijk indien men padi, katjang, djagung, katelă en andere voedingsgewassen plant.* — In „Eindresumé": *als van padi ..... en andere inlandsche gewassen.*— [illegible] is eene bepaling van het voorgaande: *alles wat tot voedings- of levensmiddel* (van den Inlander) *dient.*

r. 20. — [illegible] — O. = *tenzij hij dit zelf aanneemt.* — Het „Eindresumé heeft hier blijkbaar een andere lezing gevolgd, want het heeft: *terwijl bij de cultuur van andere gewassen, slechts met toestemming van den betrokken landbouwer, aan hem een gezamenlijk aandeel in de bouwvelden van één bouw of meer kan gegeven worden;* waarvan weer niets bij O. voorkomt, evenmin als het „Eindresumé" iets van den tekst van O. heeft.

r. 22. — [illegible] en 12 en 16 regels hooger [illegible] doch 3 regels verder vindt men een [illegible] Bij deze bekende — maar daarom niet minder af te keuren, soms lastige — onregelmatigheid in het schrijven van [illegible] of [illegible] blijft 't den Lezer overgelaten te bepalen wat er behoort te staan. Verklaarbaar is deze onregelmatigheid, omdat zij alleen kan voorkomen in een woordvorm van minstens drie lettergrepen. En verder door de eigen beteekenis des woords, zoodat wij kunnen vaststellen dat [illegible] bepaald fout is.

r. 25. — [illegible] — Het „Eindresumé" omschrijft dezen zin alleen door: *Indien echter de Bĕkĕl zijn boven-omschreven verplichtingen naar behooren nakomt,"* doch O. geeft: *Indien echter alle gronden goed beplant zijn geworden, het onderhoud niets te wenschen heeft over-*

geluten, en het gewone gewas geplant is. — Voor: *goed* = [illegible] had ook: *naar eisch* of *behooren* kunnen gegeven zijn. — De derivaties van [illegible] = *plant* zijn duidelijk, [illegible] = passief van act. [illegible] = *iets beplanten*, [illegible] = *het planten*, substant denom. van [illegible] = *planten;* [illegible] = *het geplante*, *hetgeen geplant werd.* — Zie ook boven r. 8.

Art. 9.

r. 1. [illegible] = gronden van het apanage *aan anderen overdragen* of *weggeven*, ten nadeele van den apanagehouder.

[illegible] van het apanage gronden *verduisteren*, namel. als de Běkěl meer dan het $\frac{1}{5}$ gedeelte zich onrechtmatig toeëigent.

[illegible] = van die gronden *achterhouden*, als de Běkěl omtrent gronden die werkelijk tot het apanage behooren, verklaart dat zij daar niet toe behooren.

Aldus de vertalingen. Het Lexicon heeft het eerste niet. — [illegible] verklaart 't door: *iets achterhouden*, *overslaan*, *niet mee opgeven of verhalen.* — En [illegible] = *verborgen houden*, *geheim houden*, *verzwijgen.* — Art. 12 r. 25 vindt men [illegible] — Volgens hetgeen wij verder lezen, wordt een Běkěl gestraft voor 1° *met ontslag uit zijn Běkělschap.* Voor 2° *met eene schadeloosstelling gelijk aan het dubbele van den opbrengst gedurende den tijd dat hij dat meer dan* $\frac{1}{5}$ *gedeelte der gronden voor zich heeft behouden.* En voor 3° *met dubbel terug te geven* de opbrengst der niet opgegeven gronden en eene boete ten bedrage van één-halfjaar-pacht van al de sawah's tot zijn Běkělschap behoorende.

r. 2. — [illegible] en [illegible] — Deze twee worden door [illegible] van elkaar onderscheiden. Met [illegible] worden dan de gronden bedoeld, die geen [illegible] zijn, zooals: erven, těgal's enz.

r. 13. — Als een Běkěl zich aan [illegible] schuldig maakt, wordt hij gestraft met eene schadeloosstelling te betalen, gelijk aan [illegible] terwijl voor [illegible] de straf is [illegible] *zooveel* (bedraagt) *hetgeen verzwegen is geworden.* Maar het eerste geeft geen zin, als men dat woordelijk vertaalt: *zoolang de duur is van de gronden die door hem achtergehouden werden*, of *van die door hem achtergehouden gronden.* De vertalingen geven: *gedurende den tijd der verduistering.* Zoo zal ook wel de bedoeling des wetgevers zijn.

Art. 10.

r. 1. — [illegible]. — O. heeft: *over twee Běkěl-schappen Běkěl zijn;* [illegible] of alleen [illegible]. O. teekent hierbij aan: *Dat wil zeggen: over twee Běkělschappen, hetzij in dezelfde desa, hetzij in verschillende desa's gelegen, met verschillende apanagehouders. Krijgt een Beköl er een Běkělschap bij in dezelfde desa met denzelfden apanagehouder, dan is dit geoorloofd, want dan vormen de twee Běkěl-schappen te zamen één nieuw Běkělschap.* — Het W.d.b. i. v. [illegible] teekent bij [illegible] aan: *twee Běkělschappen hebben, één in het Surâkartâ'sche en één in het Ngajogyâ'sche.* — [illegible] alleen wordt ook verklaard door: *twee vrouwen hebben op verschillende plaatsen.*

r. 5. — [illegible] wordt r. 6 [illegible]. Hieruit blijkt niet alleen het nog voortdurend gebruik van Infix **i + n**, maar ook dat de waarde van **i + n** en **di** gelijk geacht wordt. Zie Grammat. § 104. — In Walbeehm's o. c. § 142 wordt de beteekenis van dit Infix verklaard overeen te komen soms met het passief met [illegible] soms met dat met [illegible]. Wij hebben hier toch een voorbeeld, dat 't ook aan [illegible] gelijk geacht wordt. Is [illegible] ook niet gelijk aan [illegible]? of [illegible] aan [illegible]? Trouwens in het O. Jav. had **i + n** reeds Durative waarde.

r. 8. — [illegible] Zoo meer voorkomende voor [illegible] van [illegible] + [illegible] + [illegible].

r. 12. — [illegible] = *partijdig.* Zie W.d.b. i. v. [illegible] of [illegible].

r. 13. — De Běkěl [illegible]. O. = De Běkěl verstoute zich niet *misdadigers te huisvesten of bij zich te ontvangen.* Wij hebben hier driemaal een [illegible] passief. Naar den vorm met [illegible] geven de woorden te kennen een (Objective) gesteldheid, staat, toestand of positie van den Běkěl, waarin hij als grammat. subject voorgesteld wordt te verkeeren, zonder toedoen van eenen Agens. Een [illegible] bijv. stelt het Grammat. Subject (op objective wijze) als eene handeling lijdend ondergaande voor, waarbij de gedachte aan eenen Agens kan verondersteld worden. Het [illegible] passief duidt op een objectief **zijn** of **bestaan**; het [illegible] passief op een objectief **worden**; bij het eerste is de gedachte aan een **Agens** absoluut uitgesloten; bij het tweede te veronderstellen. Zie Grammat. § 100. — Voor den conjunctiefvorm

[illegible] na het Vetative [illegible] zou men [illegible] verwachten.

r. 17. — [illegible]. In plaats van [illegible] zou men [illegible] verwachten. — Maar waartoe dient dat [illegible]? Ook zonder dat [illegible] zou de zin volledig geacht kunnen worden. Zie Grammat. § 169, p. 306.

r. 19. — [illegible]. Volgens de vertalingen: .... *wordt hij uit zijn Bĕkĕlschap ontslagen.* In het Javaansch is iets uitgevallen; misschien [illegible] vóór [illegible] en na [illegible].

r. 21. — [illegible]. — Het doet er wel niet veel toe; maar zoo goed als [illegible] had ook het woord [illegible] wel in het W.d.b. kunnen opgenomen worden.

Art. 11.

r. 2. — [illegible] = *overeenkomstig zijn stand, naar behooren.*

r. 13. — [illegible] en drie regels verder: [illegible]. Het eerste vertaalt O.: *de Bĕkĕl bevreesd is*; maar „Eindresumé”: *de zaak verdacht voorkomt.* En het tweede beiden door: *de politie (politiehoofd.* „Eindresumé”) *de zaak verdacht voorkomt.* Het zou ook omschreven kunnen worden door: *een gevoel van verlegenheid met het geval* of *de zaak hebben.* — Maar waarom in 't eene geval [illegible] en het andere [illegible]. Roorda merkte reeds op (Jav. Grammat. I. p. 135): [illegible] bet.: *hebben*, eenvoudig als een accident dat plaats heeft, maar als een daad die van het subject uitgaat [illegible] is geen lijdelijk hebben, maar een *bezitten* van een voorwerp *door* iemands *magt* of *werking op* dat voorwerp, een *in* en *onder zijn magt hebben*, een *hebben* of *bezitten*, waarvan *de bezitter de bewerker*, of *oorzaak* is enz.” Zoo ook hier. In het eerste geval wil de schrijver alleen maar van den Bĕkĕl zeggen, dat hij die [illegible] heeft, dat die bij hem aanwezig is, zonder meer. Maar in het tweede geval, dat het Politiehoofd, ja, ook wel die [illegible] heeft, doch door onderzoek van die zaak zich die voorstelling, die [illegible] heeft eigen gemaakt, dat hij door werkzaam zijn en als gevolg daarvan die [illegible] heeft verkregen. Waar de stamwoordelijke vorm [illegible] alleen maar iets van het Subject

wil zeggen, brengt de [illegible] aanhechting die handeling in betrekking tot een Object. Zie Grammat. § 92.

Art. 12.

r. 5. — [illegible]. — O.: *De taxatie van velen.* Het „Eindresumé” heeft: *zoo het bedrag der pacht de getaxeerde pachtwaarde der gronden overtreft*, enz.” Meer getrouw zegt de tekst: *de taxatie van de desalieden in het algemeen, van de groote meerderheid, het publiek.* Hierbij zij opgemerkt, dat [illegible] (zie W.d.b. i. v. [illegible]) eene verbastering is van [illegible].

r. 17. — [illegible]. De vertalingen zeggen ons niets tot goed begrip dezer uitdrukking. Zij zal ongeveer beteekenen: volgens den *grondslag, het eenmaal vastgestelde bedrag der padjĕg.* Zie W.d.b. i. v. [illegible] en [illegible] vergel. met Mal. [illegible].

r. 20. — [illegible]. — Volgens O.: *Een Bĕkĕl mag niet minder padjĕg (aan den apanagehouder) betalen, dan zijn Klein-man aan hem opgebracht heeft.* Waarvan de bedoeling verklaard wordt door de vertaling van het „Eindresumé”: „*Een Bĕkĕl mag van zijne onderhoorigen niet meer pacht vorderen dan zij verschuldigd zijn.* M. a. w.: een Bĕkĕl moet het van zijn onderhoorigen ontvangen bedrag padjĕg onverminderd aan den prijaji afdragen.

r. 29. — [illegible] = *zooveel als door den Bĕkĕl ontvangen is, keert alles* (tot den kleinen man) *terug.* — [illegible] en niet [illegible] Zie Grammat. § 100 p. 116, en Walbeehm o. c. § 130 p. 66.

Het slot van dit artikel laat te wenschen over: [illegible] dat O. vertaalt door: *zal de Bĕkĕl het te veel ontvangene aan den apanagehouder moeten afdragen, omdat het betalen van pacht inderdaad tot de verplichtingen van den Kleinen Man behoort.*” Maar „Eindresumé” heeft na het woord „afdragen” nog: *aangezien het dan beschouwd wordt, dat de onderhoorigen, die de pacht hebben betaald, haar rechtmatig aan den apanagehouder verschuldigd waren.*” — Onze tekst geeft woordelijk: *als de Bĕkĕl niet wil teruggeven aan den Lurah-Pațuh zooveeel zijn te veel padjĕg-invorderen bedraagt . . . . want het*

is nu eenmaal een plicht van den Kleinen Man dat hij padjĕg opbrengt. De zaak komt hierop neer; als de bevolking zich beklaagt wegens te veel geïnde padjĕg, dan moet de Bĕkĕl dat te veel aan de bevolking teruggeven, of hij wordt bij weigering ontslagen. Maar dient de apanagehouder die klacht in, dan moet dat te veel geïnde door den Bĕkĕl aan den apanagehouder afgedragen worden, aangezien enz. zooals het „Eindresumé" verder geeft.

BIJDRAGEN TOT DE SPRAAKKUNST VAN HET OUDJAVAANSCH.

Tot tijd en wijle er genoeg teksten zullen uitgegeven zijn om de samenstelling eener volledige spraakkunst van 't Oudjavaansch mogelijk te maken, kan het nuttig zijn, dat de weinige beoefenaars dier taal mededeelen wat zij aan grammatische stof verzameld hebben. Zulk een werk, hoe gebrekkig ook, zal den toekomstigen vervaardiger van eene spraakkunst ten goede komen, al was het maar, omdat het zijn aandacht vestigt op zekere punten die een nader onderzoek vereischen.

In de volgende bladzijden heb ik mij voorgesteld een overzicht te geven van de O.j. voornaamwoorden. Eene volledige opsomming moet men niet verwachten, want het O.j., gelijk trouwens verscheiden andere talen derzelfde familie, is zóó rijk aan voornaamwoorden en beleefdheidsuitdrukkingen die de plaats van voornaamwoorden innemen, dat het eene vermetelheid zou wezen op volledigheid aanspraak te maken. Het Middel-Javaansch is in de volgende bladzijden geheel buiten beschouwing gelaten.

Persoonlijke voornaamwoorden.

Het gewone vnw. 1 ps. enk. is aku, dat zoowel nominatief als accusatief is, hoewel de accusatief ook niet zelden uitgedrukt wordt door een datiefvorm [1]. Deze is tevens locatief, en wordt gevormd door de voorzetsels i, ri en pleonastisch iri [2]; dus (iyaku), riyaku, ryyaku, iryyaku, ireku [3]. Zelfs vindt men, voor zoover ik opgeteekend heb, alleen in 't Râmâyaṇa, riryyaku, doch deze vorm schijnt mij verdacht. Als oorspronkelijk een genitiefvorm kan het pronominaal aanhechtsel ngku,

[1] Ook in 't Nederlandsch vervangen de datiefvormen hem, haar, hun of hen den accusatief.

[2] Overeenkomende met het pleonastische Nederlandsche voorzetsel tot (toe te).

[3] Dit laatste in 't Rāmāyaṇa; zie v. d. Tuuk Kawi-Bal. Wdb. onder ireku, waar hij niets van begrepen heeft.

ku beschouwd worden, dat onder de bezittelijke voornaamwoorden zal behandeld worden. Dit is ook van toepassing op de overige pers. voornaamwoorden.

Soms wordt aku, gelijk ook andere voornaamwoorden, in den nomin. voorafgegaan door si; bijv. sy åku, Sutas. 1048; vgl. Ibanag sakan (uit syakan). Als voorvoegsel van den 1ten ps. enk. komt voor dak, ndak en tak, beantwoordende aan 't Nj. dak en tak; bijv. ndakton, laat mij het zien; dak-tahapnya, ik wil het opslurpen; dak-sĕmbah kita, ik wil U hulde bieden; tak arusuhåku, ik wil eens stout zijn, laat mij eens stout zijn; ndak atanya, ik wil eens vragen, laat mij eens vragen. Wegens de beteekenis is het waarschijnlijk dat de vorm bestaat uit nda (da) en t (= at) en k of ak, zoodat hij eigenlijk beteekent "dat ik". Dit k of ak is de kortste vorm van 't voornw. als voorvoegsel, dat in bepaalde gevallen, zoowel voor actieve en intransitieve als voor passieve stammen gebezigd wordt, vooral in verbinding met an of yan "wanneer, dat"; ta (of tan) "niet"; apa(n), "omdat, dewijl"; waardoor ontstaan ak, yak, tak (wel te onderscheiden van tak = ndak), apak [1]. Bijv. haywa malaråk-parekang alas, weest niet bedroefd dat ik naar de wildernis ga; yak-anon, wanneer ik zie; yak-ton, wanneer ik het zie; in beide voorbeelden "zie" met klem uit te spreken. Bij transitiefbegrippen zijn bedoelde vormen steeds passief; bijv. ndak-warah ta kita, laat ik u dan onderrichten. Adip. 35; ndak-warah ta kiteng dharmmadeçanå, ib. 96.

De Oj. pronominaalprefixen, zooals wij die verkorte vormen zullen noemen, zijn in de eerste plaats te vergelijken met die in 't Bimaneesch [2]; verder met die in 't Makassaarsch en Boegineesch, terwijl het gebruik van enkele er van in 't Nieuwjavaansch zeer beperkt is geworden, en ze met uitzondering van 't samengestelde dak, tak in 't geheel niet meer vóór intransitieven kunnen voorkomen.

Uiterlijk komt Oj. k of ak overeen met Iloko ak en met voorgevoegd si, si ak, en met Ibanag ak, dat echter altoos achter

---

[1] Of men yak, tak, apak moet verklaren als ontstaan uit yan-k, tan-k, apan-k, of wel uit ya, ta, apa is moeielijk uit te maken. Dat een nasaal uitgestooten (of liever geassimileerd) kan worden, mag men opmaken uit hetgeen in 't Tagalog geschiedt; bijv. katamisat kapaitan voor katamisan t(=at) kapaitan.

[2] Vgl. Jonker, Biman. Spr. § 208 en § 228, vgg.

het werkwoord gevoegd wordt om het onderwerp of voorwerp te kennen te geven; bijv. mattúddu ak, ik onderwijs; umáyak, ik ga. Daar het accent niet verspringt, is het twijfelachtig of men dit ak een aanhechtsel mag noemen. Hetzelfde geldt van 't Mak. en Bug. à, met scherpen klank, als zijnde uit ak ontstaan; bijv. mángey-à, ik ga; túnrung-à, ik sla. Ook Sangirsch i-ạ(iyạ) bevat ditzelfde ak, doch is tengevolge der verbinding met i een zelfstandig vnw.

Als beleefde uitdrukking voor den 1 ps. dient ugwang (eig. ng wwang, de mensch), te vergelijken met Skr. ayaṁ janah, of ons «mijn persoon»; even beleefd, maar iets deftiger is sangwang, dat van ngwang in zooverre verschilt, dat sang een deftiger, hooger lidwoord is dan ng. Dit ngwang, hetwelk in dichterlijk Jav. als ngong voortleeft, is, behoudens het voorgevoegde lidwoord, identisch met Sund. urang en komt ook in 't gebruik hiermede overeen, wordt dus gebezigd als men beleefd, of in geval van een meerdere tot een mindere, vriendelijk wil spreken. «De plaats van Sund. urang», zegt Coolsma i. v. «is tusschen kaula en kami in.» Even als urang kan ngwang een mv. zijn, en wel inclusief, bijv. ngwang kâlih, wij beide (Bhâr. Y. 539). De genitief is ni of i ngwang; de locatief en datief ri of i ngwang.

Een nederige uitdrukking, althans oorspronkelijk, voor den 1 ps. enk. en mv. is nghulun, eig. de onderhoorige, dienaar, slaaf, ofschoon op te merken valt dat hulun eenmaal ook «mensch, man, persoon» moet beteekend hebben, blijkens Lampongsch ulun, Malag. ulună, Day. olon, mensch; Day. olo, mensch, lieden, men, iemand [1]. Nghulun, waarvan sanghulun een deftiger vorm is, mag men dus gelijkstellen met Nj. kawula en kula, Sund. kaula, dat gebruikt wordt als men beschaafd spreekt tegen gelijken. Uit beleefdheid zegt Prins Râma nghulun van zich zelf, terwijl hij tot de burgers spreekt (Râmây. 153). Het is dus geheel een beleefdheidsvorm geworden; in 't Atjehsch is ulun zelfs het gewone vnw. 1 ps., hoewel de beteekenis «dienaar» nog niet verloren is; drukt men zich zeer beschaafd uit of spreekt

---

[1] Het is niets bijzonders dat één en hetzelfde woord de begrippen „man, mensch" en „onderhoorige, knecht" uitdrukt. Men denke aan 't Engelsche „my man", d. i. mijn knecht. Ons „knecht" is zoowel „jongen" als „slaaf, dienaar", en hetzelfde woord als Eng. knight. — Dat lat. mas, nghulun ook als „mensch, persoon" opgevat kan worden, blijkt uit Balin. tiyang, hi-tjang, ik; vgl. Jav. ꦠꦶꦪꦁ.

men tot meerderen, dan bezigt men in 't Atjehsch ulun tuan. Nauwelijks verschillende van nghulun is pinaka-nghulun, eig. „als uw dienaar te beschouwen" (Âdip. 9, a). De gen., dat. en loc. worden uitgedrukt op dezefde wijze als bij ngwang.

Een bepaald nederige term is pinun en si pinun; pinun i kita, uw nederige dienaar; sapi ning pinun, het rund van mijn persoon, of zooals men in 't Duitsch zou kunnen zeggen: „meiner Wenigkeit;" uit het lidwoord ng blijkt dat pinun hier nog als een zelfstandig gebruikt tegenw. deelw. passief van een stam pun gevoeld wordt. Van dit pun is afgeleid punpunan, de geheele boedel (Âdip.); pinuni, beheerscht wordende; kapunpunan, overheerd, in bezit genomen (Bhomak. 121, 16); sakapunpunan, zoover 't gebied strekt, het geheele beheerschte gebied (Sutas. 127, a); amunpuni, bezitten, verwerven (Sutas. 5, a). Vgl. Nj. mumpuni.

Als beleefd of onderdanig vnw. 1 ps. dient wijders manĕh-ta, bijv. Arj. Wiw. 343; Bhār. Y. 316; ook manĕh rahadyan (Âdip. 27, a); ook manĕmanĕh-ta, dat men met „uwe onderdanigste dienaresse" (Bhār. Y. 605) zou kunnen vertalen. Naar den vorm te oordeelen, behoort manĕh bij wanĕh, doch de gewone beteekenis hiervan, nl. „voldaan, verzadigd" past niet recht, tenzij men al de beteekenissen er aan toekent van Skr. âpta, „voldoende, geschikte, vertrouwde," en het in verband brengt met Njav. wanuh, manuh. In dit geval zou manĕh te vergelijken zijn met Mal. saya, hetwelk uit Skr. sahâya, gezel, makker, is samengetrokken; intusschen heeft in 't Mal. sahaya den zin aangenomen van „slaaf". Vgl. ook Sund. manöh „gewone plaats", dat vormelijk identisch is met Oj. manĕh, manöh. Met Sund. maneh heeft manĕh in geen geval iets te maken [1].

Als gewone substantieven, evenals ons „uw dienaar, dienaresse" zijn te beschouwen uitdrukkingen als patik-ta, patik narendra e. dgl.

Naast aku moet eenmaal ook als vnw. bestaan hebben akĕn, angkĕn, beantwoordende aan Tag. akin (uit akĕn), Bis. akon, Iban. sakan (uit sy akan), doch reeds in de oude taal komt dit akĕn, angkĕn alleen in afleidingen voor, gelijk in 't Njav.

[1] Dit behoort bij waneh; de begrippen „een ander, iemand, lichaam, zelf," hebben zich uit eén hoofdbeteekenis ontwikkeld; vgl. de begripsovergangen van iba in de verwante talen.

Met Iban. sakan komt wat de voorvoeging van si betreft, overeen Oj. sy aku, doch mogelijk is dit z. v. a. „mijn lieve ik" of „mijn geringe ik."

't Meervoud van den 1 ps. exclusief is kami, of ook wel si kami. In 't algemeen kan si vóór elk vnw. geplaatst worden, ten minste in den nominatief. Bij sommige vnw. is hier en daar de vorm met si de eenig gebruikelijke, bijv. in 't Sund., Tag., Bis., Bikol siya, in Oj., Burusch sira, Tag. sila, enz. [1]. Duidelijk komt de exclusieve beteekenis uit bijv. in kami kâlih, wij tweeën (met uitsluiting van den aangesprokene) in Âdip. 158. Het wordt ook evenals „wij", en nagenoeg in dezelfde gevallen gebezigd door iemand in 't enk.; het is deftig of plechtig, maar niet grof; in 't Sund. is dit gebruik van kami het gewone. Kami is zóó verbreid in de verwante talen, dat het overbodig is voorbeelden daarvan aan te halen. De datief, ook als accusatief gebruikt, is ri kami, bijv. amatyana ri kami, B. Y 159. Een enkele maal heb ik mami in den nominatief gevonden, (BK. 50) en in den accus. tumon mami (Âdip. 96), een gebruik dat zich in de nieuwere taal bestendigd heeft. Ook in 't Fidji is kei-mami nom. en accus.; vgl. Bim. nami instede van den nom. kami.

De verkorte vorm van kami is kam, in dezelfde gevallen gebruikt als k en andere verkortingen. Bijv. atha ri sĕḍĕng mayajña sira sang rĕṣi kam-palayû, daarna terwijl de ziener offerde, gingen wij op de vlucht (met klem), Râm. 326; kam-rĕmuk hyang pṛthiwî, wij willen de (geheele) Aarde verdelgen, 1276; kami kâm, ik voor mij (eig. wij voor ons) 822. Vormelijk komt met dit kam overeen Mak. kang, Bug. kĕng (beide uit kam), met dit verschil dat deze alleen achter aangevoegd worden [2]. Kam is ook vervat in 't Mak. kambe, welks laatste bestanddeel m. i. = beh is, de stam van O. en N. Jav. kabeh, Sangirsch kĕbbi, Malag. aby, iaby, ziaby, alle; kambe is dus eigenlijk „wij alle."

In plaats van kam wordt ook het vollere kami wel eens als pronominaal prefix gebezigd; bijv. in de Tantu kami-pĕgĕng sang hyang Âditya „ik wil (of: laat ik) de Zon tegenhouden"; doch dit heb ik niet in oudere geschriften aangetroffen.

[1] Dit heeft v. d. Tuuk niet begrepen, daar hij s. v. asih in den zin rakryan humĕnĕnga si kita „prins, houd gij u stil" een asi waant te ontdekken.

[2] Door voorvoeging van i, kan Bug. ikĕng zelfstandig optreden.

De 1 ps. mv. inclusief is kita; zoo ook Mal., Bul. kita, Bis. kitá, Bat. kita (hita), Fidji kenda, Nias, Samoa ita (uit kita), Pampanga, Day. ita, enz. Het Tag. kitá is een dualis, en bet. „gij en ik;" evenzoo Iban. itta. Ook het Day. heeft een bepaalden dualis, doch in vorm afwijkend van kita, nl. koä. Mak. katte moet ontstaan zijn door omzetting uit ketá.

Kita, gelijk ook 't aanhechtsel ta, nta is niet altoos 1 ps. mv. inclusief, en wordt soms van een enkelv. ps. gebruikt om min of meer beleefd, maar toch voornaam „ik" uit te drukken [1]. Meer hierover onder de Bezittel. Voornaamwoorden. Soms, schijnt het, wordt kita gebruikt wanneer men met opzet in 't midden laat of men den toegesprokene mede insluit al dan niet; zoo zegt bijv. Tâṭakâ tot Râwaṇa sahanahananta mâtya kita denya si Dâçarathi, „wij zullen al te gader omkomen door hem, dien zoon van Daçaratha."

Het vnw. 2 ps. enk. is ko. Deze uit ouder kau ontstane vorm is identisch met Mak. kau, ko, Dairisch ko, Tobasch ho, Bulusch kou, Fidji ko (alleen in nom.). Meestal neemt kau een nader bepalend woordje, i, an of si vóór zich; dus Fi. iko, Day., Sang. ikau, Tag., Bis. ikao, Iban. sikau (alleen in nom.; dat., acc., ni-kau), Malag. hi-anao (in nom., anders anao (uit an + hao), Mal. angkau (d. i. an + kau). Uit onderlinge vergelijking dezer vormen mag men opmaken, dat si (Malag. hi) dient om een nom. te doen uitkomen, en dat i en an synonieme, nader bepalende of nadrukgevende woordjes zijn. Dat i en an gelijkwaardig zijn als suffixen, behoeft geen betoog, maar ook als voorgevoegde versterkingsmiddelen zijn ze synoniem. Dit blijkt als men bijv. vergelijkt Oj. hantělû, antělû, ei, Day. hantěloh, Malag. atody, Bul. atělu (voor attělu, antělu) met Tag., Bis. itlug, terwijl in 't Mal. tělor zonder voorvoegsel in gebruik is; vgl. Jav. timun, Mal. timon, Malag. tsimundry, Fi. timo, Dair. tjěmun, met Mal., Day. hantimon, Lamp. antimun, Bat. ansimun, Bis. atimun. Ook in andere gevallen nemen i en an elkaars plaats in; vgl. bijv. Mak. antu, die, dat, Bal. ěnto (naast to) met Mal. itu, Bul., Tond., Tonsea itu, Benten. itui, itue (naast tui, tue), Tag. ito, Iloko itoi (naast toi); Mak. anne, deze, dit, met Mal. enz. ini.

[1] Zoo ook in 't Bataksch; zie v. d. Tuuk, Tab. Spr. p. 223, en in het Tag. wordt de dualis kita, wij (gij en ik), en kata, hetz., deftig als enk. gebruikt. Voorts is kata ook z. v. a. „men."

De vocatief ko wordt dikwijls gevolgd door een substantief in bijstelling, in welk geval dit laatste het lidwoord ng vóór zich pleegt te nemen. Bijv. ai kong nîca, o gij, ellendeling! B. K. 208, 3; kong wĕk tan awirang iking!, gij varken, onbeschaamde! By. 428. Zoo ook in 't Grieksch σύ, ὁ φίλος! gij, vriend! Hetzelfde gebruik in 't Fransch. Misschien heeft zich hieruit een vocatiefvorm kong ontwikkeld, bijv. ai kong cumbwa, Sutas. 67, b, doch dit verdient nader onderzoek. In allen gevalle treedt kamung meermalen naast kita op, altoos als Vocatief.

Soms vindt men ko als mv. gebruikt, vooral wanneer met geringschatting gesproken wordt, bijv. ai kong nâga kabeh, o gij, slangen, alle! (Âdip. 41); intusschen ook kong kumâra (gij, prinsen!) syapa mânaki kita (ib. 71).

Nu en dan komt de vorm ngko voor; bijv. ah, mati ngko de-ngku, ha, gij sneeft door mijne hand (Tantu). Dit zal wel uit ĕngko ontstaan zijn, dus aan 't Mal. angkau beantwoorden.

Van 't gewestelijk Jav. kowĕn heb ik uit de oude taal geen voorbeeld opgeteekend. Het moet ontstaan zijn uit kohĕn, ko-ĕn; het achtervoegsel hĕn of ĕn is zeer gewoon bij de aanwijzende vnw. iki, ika, dus ikihĕn, ikahĕn; een soortgelijk toevoegsel vertoont het Maori en Tonga ko-e, Samoa 'o-e, en Dairisch ko-no; alsook het Jav. kowe.

Een ander vnw. 2 ps. enk. is twa, bijv. BK. 225, 11; paramârtha Çiva twa nirâwarana, waarachtig Çiwa (de goedgunstige) zijt gij, vrijmachtig; AW. 101. In den voc. met bijstelling behandeld als ko; dus twang kuhaka! gij, schelm! BY. 82. Wegens de groote overeenkomst met Skr. twam, ligt het voor de hand te vermoeden, dat het ontleend is; dat de neusklank verwaarloosd is, laat zich wel verklaren, want in de onzijdige woorden, wier stam op a uitgaat, gebeurt hetzelfde. De vraag is of men het Sund. tuwang „een woord waardoor men, sprekende tot een meerdere, vaak het bezittelijk voornw. voor den 2den persoon vervangt” (Coolsma) met gezegd twa gelijk mag stellen. Het is opmerkelijk, dat dit tuwang vóór het substantief geplaatst wordt, in afwijking van de overige pronom. aanhechtsels; dus tuwang bumi, uwe woning. Doch dit is in de verwante talen niet zonder voorbeeld en zeer gewoon in de Filippijnsche talen; bijv. men kan evengoed zeggen ang iyo ng kaluluwa, als kaluluwa-mu, anima tua. Intusschen dient Sund. tuwang, in denzelfden zin als salira, tot beleefd voorvoegsel voor titels,

bijv. tuwang pandita. Ofschoon Oj. twa, evenmin als Skr. tuam bepaald als beleefde term gebezigd wordt — het is boven zulke onderscheidingen als beleefd en onbeleefd verheven — maakt het feit dat de Sundanees zijn tuwang min of meer als synoniem met salira beschouwt, den indruk dat tuwang inderdaad met Oj. twa in verband staat, daargelaten de vraag of het woord aan 't Skr. ontleend is al dan niet.

Als omschrijving van den 2 ps. enk. komt namelijk in 't Oj. voor çarîra met voorgevoegd lidwoord; bijv. don i-ng çarîra, uw taak (Sutas. 45, b.) Dit gebruik komt vrijwel overeen met dat van Nj. kang sĕlira, als beleefd Madya; en Sund. awak, salira, als men een mindere minzaam aanspreekt. Hoewel het woord çarîra Skr. is, is het begrip van „eigen persoon, persoonlijkheid,” die het in 't Oj. enz. heeft aangenomen, daaraan vreemd. Eerst nadat men daaraan al de beteekenissen had toegekend, die de inheemsche woorden voor „lichaam” hadden, kon het als plaatsvervanger van 't vnw. gebezigd worden, want ang çarîra is niet op te vatten als „het (d. i. uw) lichaam,” maar als „het (uw) eigen zelf”. In dezen zin is het eene vertaling, om zoo te zeggen, van awak, maneh, diri, ḍewe, en dgl. Er valt op te merken dat het gebruik van een woord voor „zelf” om beleefd een 2 ps. enk. uit te drukken ook elders voorkomt; zoo bezigt Hindi en Hindustâni âp, zelf, ontstaan uit Prâkrit atpa, en dit uit Skr. âtmâ, eigen persoon, ziel, het zelf.

Voor den 2 ps. mv. bestaan twee verschillende woorden: kamu en kita. Naast kamu staat kamung ook als nominatief, zoodat het in geval het als vocatief voorkomt, moeielijk te beslissen is of de ng het lidwoord is al dan niet; bijv. astu kamung mantuka ring swargga, het zij zoo, keert gij terug naar den hemel (Tantu 30, b); mangunakĕna tapa kamung rumuhun, gij zult eerst ascese oefenen (ib., 28, b); als vocatief: kamung hyang kabeh! gij, goden, altemaal! KO. Bepaald nominatief is ook kamung in apunggung dahat kamung, sang Droṇa, gij zijt zeer dwaas, Droṇa; BY. 105: maar kamu + lidwoord kan bedoeld zijn in kamung (of kamu ng) nâgini! Âdip. 27. Meermalen schijnt kamung als vocatief van kita gebezigd te worden, o. a. KO. VII, 6: pamangmang-mami ri kita, kamung hyang kabeh.

In eenige van bovenstaande voorbeelden slaat kamu, kamung op een persoon in 't enkelvoud. Zoover men kan nagaan, is zulk

een kamu volstrekt niet beleefd; zoo spreekt Jaratkâru in toorn zijn vrouw aan met sampe-nyu, kamung nâgini, pinakastri; in dit geval kan men het thans niet meer als beleefd geldende Hoogduitsche Ihr vergelijken; doch men vindt ook udah kamung, hyang Agni, kita hana enz., eilieve, god Agni, gij zijt enz. Âdip. 19, en hier wordt kamu niet uit geringschatting gebezigd, eer als Vocatief. De regel die in 't Bataksch gevolgd wordt, wanneer hamú (kamú) of hamuna als enkelvoud optreedt is, dat het gebezigd wordt "jegens personen, die in zulk een betrekking tot den spreker staan, dat zij tot een andere marga behooren of als zoodanig moeten beschouwd worden"[1]. Dit schijnt, oppervlakkig beschouwd, niet toepasselijk te wezen op het geval van Jaratkâru en diens vrouw, want de vrouw gaat in den stam des mans over, doch zij behoort toch oorspronkelijk tot een anderen stam, en t. a. p. wil de man wellicht juist door de toevoeging van pinakastrî "als (mijn) vrouw", met haar als kamu aan te spreken, te kennen geven dat zij uit een vreemden stam door hem tot vrouw is genomen.

Kamu als oorspronkelijk mv. bestond klaarblijkelijk reeds in de grondtaal; Bul., Mal. kamu, Tag., Bis. kamú; Iban. kamu en als nom. en voc. ook si kamu, Bat. hamú, hamuna, Fidji kemun-drau, gij beide; kamu-ni, gij (velen), Tonga kimo-ua, gij beide; kimou-tolu, gij (drieën); Mahaga gamu, Jaluit kom; enz. Het Tag. heeft nog een tweeden vorm, nl. kayo, dat ook uit beleefdheid tegen een enk. ps. kan gezegd worden, beantwoordende aan een Spaansch Usted; ook het Pampanga heeft káyo, i kayo; Iloko kayo, da kayo.

Met dit kayo is te vergelijken Oj. kanyu, dat niet alleen na een voorzetsel gebruikt wordt, als sake kanyu BY. 259, maar ook als nominatief voorkomt, o. a. Tantu 17, a; 19, a. Het is duidelijk dat kamu en kayu, kanyu op dezelfde wijze gevormd en dat mu en yu, nyu van oudsher synoniem geweest zijn. We zullen yu, evenals nyu, dat de genitiefvorm van yu is, ontmoeten onder de bezittelijke voornaamwoorden.

Als pronominaal voorvoegsel komt voor zoowel kanyu, bijv. kanyu-sĕngguh masâdhya, Tantu 27, a, als kam; Râm. 1689: laku kam-pareng musuh, gaat, op den vijand af!

Het beleefde, zelfs hoffelijke vnw. 2 ps. mv. en tevens enk. is kita, dat dus de waarde heeft van 't Fransche vous en van het

[1] Zie v. d. Tuuk Tob. Spr. 224.

ta; bijv. mijil ta ya. Het is niet in alle gevallen gemakkelijk te bepalen of dit ta de voortzettende partikel „dan, voorts" (vgl. Wedisch ha en Grieksch δέ) is dan wel of ta ya „dezelve" beteekent. Het eenige middel om dit uit te maken is, te beproeven of de zin zou toelaten mijil ta sira, want in dit geval kan ta niet anders dan de partikel zijn.

Het mv. van ya (eigenlijk van siya) is sira, Burusch sira, Tag. sila, Bik. siuda, Bis. silla, Sang. i sire, Bat. na-sida. In stede van si hebben sommige talen het gelijkwaardige i; dus Pamp. ila (ook zonder i: la), Iloko ida, Fidji ira, (Samoa la, Maori ra). Bul. heeft sera.

Als enk. gebezigd, is sira het beleefde vnw. bij uitnemendheid. Men kan dit vergelijken met het Hoogd. Sie als 3 ps. enk. bijv. „Sind der Herr zu Hause?" Antwoord; „Sie sind zu Hause." Voorbeelden van sira als beleefd, zelfs hoffelijk vnw. 3 ps. enk. komen om zoo te zeggen op elke bladzijde voor.

Men kan ya, sira als het eigenlijke vnw. van den 3ps. beschouwen, maar er zijn ettelijke aanwijzende voornaamwoorden, die in 't gebruik in plaats treden van 't pers. vnw. en hiervan nauwelijks te onderscheiden zijn, evenals ons die, en 't Latijnsche ille, hetwelk in de Romaansche talen uitsluitend als pers. vnw. dienst doet. Vooral in de verbogen naamvallen nemen aanwijzende voornaamwoorden het karakter van een pers. vnw. aan. Zoo is bijv. het Skr. ayam, deze, een aanw. vnw., en het blijft dit ook in de verbogen naamvallen, mits het met het accent wordt uitgesproken, maar toonloos uitgesproken is het een pers. vnw. Ons hij is ook eigenlijk een aanw. vnw. beteekenende „deze" (nog over in heden, huidig), doch is in verloop van tijd geheel pers. vnw. geworden, zóó zelfs dat het, met accent uitgesproken, pers. vnw. blijft.

Als zulke aanwijzende voornaamwoorden in 't Oj., welke het karakter aannemen van een prs. vnw. zijn te beschouwen rasikă, rasikĭ, rasike. Door de vervoeging van ra zijn deze woorden voldoende als beleefde termen gekenmerkt. Voorts is het duidelijk dat zij ikă, die; en ikĭ, ike, deze, bevatten; hoe men de s ook te verklaren hebbe, hetzij als de s in Mandailingsch di siya, aan hem, haar; tu siya, tot hem, haar, of als staande voor si, de hoofdbeteekenis is zonder twijfel zoo, dat men rasikă zou kunnen weêrgeven met een Latijnsch „ille, illa", maar met toevoeging van een achting te kennen gevend bestanddeel. Voor zoover ik heb kunnen nagaan, slaan gezegde woorden steeds op een persoon van

wien juist sprake is of pas geweest is, waar de hedendaagsche taal punika wahu (Krama) zou gebruiken. Zoo zegt Koning Janaka van Râma sprekende, rasika, d. i. ille (Râm. 121); rasikâ Râm. 276 is „illa," met achting gezegd; „zij, de genoemde," 311; mv. „zij, de bedoelde heremieten" 265. Rasike, deze (zoo even genoemde) zegt Sîtâ van haar man sprekende; 381. Rasikî wara-Keçarî Hariw. 26, a laat zich vertalen met „ille, eximius Keçarî" [1]. In 't Sks. zou men in al deze gevallen asau gebruiken.

Weinig of niet verschillend van de zooeven genoemde woorden zijn sarikă en sariki. Sarikâ Âdip. 42 slaat op den koning; 58 op Wiçwâmitra; 88 op Bhîṣma; 141 is het „hij, ille" (van wien zoo even gesproken is). Opmerkelijk is het gebruik van sarika 104, waar de Koning hooghartig van zich zelven sprekende het gebruikt. Sariki, deze, o. a Âdip. 141. Als aanw. vnw. zou ik het beschouwen in een volzin als deze: ikang kuṇḍala sarika ta kahyun inghulun, die (d. i. uwe) oorringen, die dan zou ik willen hebben. Ook sarika kan met Skr. asau vertaald worden.

Wat den vorm van sarika en sariki aangaat, zou ik meenen dat rikă en rikĭ bijwoordelijke locatieven zijn, beteekenende „daar" en „hier," vgl. Jav. ngrika en ngriki. Sa is de substantiefvorm van 't bijvoegelijke sang, en het hooge woord voor si. Sarika is dus zoo iets als „Hoogstdezelve daar;" sariki" Hoogstdezelve hier." Het is wel te begrijpen dat een vorst zich zelven aanduidt met „Hoogstdezelve daar," als wilde hij te kennen geven dat hij tẹ hoog en te ver staat om door de tegenwoordigheid van mindere wezens besmet te worden. In 't algemeen schijnt mij sarika een hooger rang of zaken van nog hooger waarde aan te duiden dan rasika.

Het ligt in den aard der zaak, dat een aanwijz. vnw. als persoonlijk vnw. dienst doet, hetgeen gewoonlijk gepaard zal gaan met verlies van 't accent. In de zustertalen van 't Oj. doet zich dit verschijnsel niet minder voor dan elders. Zoo is bijv. in 't Dayaksch tä, nadrukkelijker djetä, die, dat; maar het vervangt ook, vooral in den accusatief, een pers. vnw. [2] en dient ook als

[1] Andere voorbeelden nog bij v. d. Tuuk s. v. rasikâ en rasiki (rasike ontbreekt bij hem). Het eerste komt in 't Middelj. ook als 2 ps. voor, zooals t. a. p. vermeld wordt.

[2] Als zoodanig zal het wel toonloos wezen, doch Hardeland Gramm. p. 106 zegt hieromtrent niets.

bepalend lidwoord. In 't Oj is ta gebruikelijk genoeg, maar voor zoover ik zien kan, is het nooit een pers. vnw. geworden. Ook het Sund. aanw. vnw. eta, die, dat, vervangt niet zelden een pers. vnw. (Coolsma). De nauwe betrekking tusschen aanw. en pers. vnw. is ook zichtbaar in 't Mak. i-ya, dat in dezen versterkten vorm een aanw. vnw. is, te vergelijken met Fransch ce, ça, doch in den korten vorm a (voor ya) als pers. vnw. optreedt. Vgl. ook Bul. iya, hetwelk men ook met een Fransch ce, ça, zou kunnen vertalen, met si-ya, hij, zij.

Tot de voornaamwoorden reken ik niet titels. Ik moet dit hier opmerken omdat in 't Kawi-Bal. Wdb. van v. d. Tuuk woorden als rakryan als vnw. beschouwd worden. Dat berust op eene verwarring van titels met voornaamwoorden: rakryan is evenmin een vnw. als bijv. „Mijnheer" is, bijv. in „Wil Mijnheer mij helpen?" of Uwe Majesteit of dgl. Rakryan — of rakarayăn, dat bij v. d. Tuuk ontbreekt, — hoewel het herhaalde malen voorkomt in de meest authentieke bronnen, Oorkonden XI, YIV, XV — is natuurlijk hetzelfde woord als Mak. karaeng met voorgevoegd vereerend ra [1]. Het beteekent eig. „grootheid"; vgl. Mal. raya. De Chineesche omschrijving luidt Lokilien (GROENEVELDT, Notes p. 143. Ook krayan zonder ra komt voor.

Bezittelijke voornaamwoorden.

Deze worden uitgedrukt door pronominale aanhechtsels, bestaande nu eens uit den stamvorm van 't pers. vnw. al of niet verkort in genitiefconstructie, dan eens uit zulke vormen voorafgegaan door 't genitiefteeken n. Dit genitiefteeken is zeer gebruikelijk in 't Balin. om twee substantieven te verbinden; in 't Oj. komt het ook zoo voor, maar niet dikwijls; in 't Nj. heeft men nog bojo'n mantri, een Mantri's vrouw; zeer gebruikelijk in het Tag., bijv. pintu'n simbahan, een deur van een kerk, een kerkdeur, te onderscheiden van ang pintu nang simbahan, de deur der kerk; Sang. tita'n Duata, een bevel Gods; Fidji lomā-langi (uit loma'n langi), hemelsmidden;. enz.

Het bez. vnw. 1 ps. luidt in 't Oj. ku of ngku (uit n + ku), naar gelang van omstandigheden. Ku staat achter medeklinkers en een lange â; ngku in de overige gevallen; dus tĕkap-ku, balay-ku, hurip-ku, tinût-ku, anaku (voor anak-ku),

[1] Gesanskritiseerd tot karayâṇa in de Buddhistische inscriptie van Kalasan.

wuwusĕn-ku of wuwusĕng-ku, nidrâ-ku; maar ari-ngku rama-ngku, ibu-ngku, de-ngku.

Ten opzichte der aanhechting van ku en ngku volgt het Dayaksch nagenoeg denzelfden regel als het Oj. Ku wordt gevoegd achter woorden die uitgaan op een medeklinker en achter niet éénlettergrepige uitgaande op een tweeklank; dus arut-ku, pisau-ku, akĕng-ku [1] maar huma-ngku, bau-ngku.

In 't Fidji luidt het aanhechtsel steeds ngku, dus no-ngku, ke-ngku; in 't Maori schijnbaar ku, dus na-ku, doch dit ku is ontstaan uit ngku, gelijk waka, boot, uit wangka. De meeste talen der Nieuw-Hebriden en der Salomonseilanden hebben insgelijks nggu (voor ngku); Lifu ng, andere vertoonen ku, doch in de meeste gevallen, zoo niet in alle, mag men ook dit ku uit ngku ontstaan achten. Ditzelfde geldt van 't Malag. ko (ku), bijv vola-ko, mijn geld; want ware het achtervoegsel oorspronkelijk ku geweest, dan zou men volgens de klankwetten van 't Malag. moeten hebben vola-ho; Oj. aku is dan ook Malag. aho (ahu), niet ako. Ook het Biman. ku is zoo te verklaren, want Oj. aku luidt daarin n-ahu. Dit moet ten minste in 't Bim. het geval zijn, wanneer ku op een oorspronkelijken klinker volgt; ging het woord uit op een medeklinker, bijv. ana, kind, ouder anak, dan kan de k in anaku, mijn kind, natuurlijk zijn oorsprong te danken hebben aan assimitalie; d. i. ana-ku, ana-k, kan, en zal vermoedelijk, voortgekomen zijn uit anak-ku, geheel volgens den regel van 't Oj. en Dayaksch [2].

In 't Mak. kan men als algemeenen regel stellen dat alle oorspronkelijk op een medeklinker uitgaande woorden ku, de overigen ngku aannemen; dus bilì-ku, mijn kamer, omdat bilì = Mal. biliq is, maar mata-ngku, mijn oog [3].

De meeste Indonesische talen hebben ngku verloren en gebruiken alleen ku, of verkort k.

Eene eigenaardigheid van 't Oj. is, dat ku en ngku na een conjunctief (futurum) het conjunctiefkenmerk a aannemen. Bijv. mulata ri muka-ngkwa; wuwusĕn-kwa; patya-ngkwa, mijn toekomstige dood.

Soms wordt -ku, -ngku versterkt door een toegevoegd ĭ; dit kan

[1] Voor akĕn-ku, gelijk in O.j. bijv. wuwusĕng-ku e. dgl. Door Hardeland p. 104 verkeerd voorgesteld.

[2] Vgl. Jonker Bim. Spr. p. 255, 257.

[3] Voor enkele uitzonderingen zie Matthes Mak. Spr. § 149.

men meestal vertalen met „van mij hier" of „van mij nu," doch soms schijnt het slechts een meer nadrukkelijk „van mij" te kennen te geven; vgl. Bul. iya-i, iti-i, bijv. um meya iya-i, ana-i [1].

't Bez. vnw. 1 ps. mv. met uitsluiting is mami, dat in dezelfde gevallen als de nomin. kami op een enkelen persoon kan wijzen, bijv. kawitan mami, mijne (statig) voorvaderen „Âdip. 23, a. Als mv. inanti mami AW. st. 229; BK. p. 50.

De vorm mami komt in veel talen van Polynesië en Melanesië voor, en wel als nomin. en acc., en in verbinding met een voorafgaand kei, ka, ika enz, niet evenwel als genitief. Dus Fidji kei-mami, wij (exclusief), Mota, Merlai, Vanua Lava ka-mam, ika-mam, Motlav. kemem, ike-mem, Torres ke-mem, Ureparapara ka-mam, ke-mam, Api mimi [2]. Behalve mami bestaat een vorm mai, die in 't Bul. uitsluitend als genitief (possessief affix) voorkomt, doch elders als pers. vnw., dus Araga ka-mai, ika-mai, Oba ga-mai, iga-mai, Savo mai, Saa mei-lu, ie-mei-lu. Het is duidelijk dat dit mai in dezelfde verhouding staat tot mami, als bijv. Bul. kai, Pampanga ke, Malag. (iza) hay, misschien ook Mak. ki, tot kami. Het Fidji kei-mami, is dus een pleonastische vorm, die oorspronkelijk misschien beteekende „wij voor ons." Hoe het zij, het is duidelijk dat de vorm mami, welke in zooveel wijduiteenloopende en wijd verspreide talen voorkomt, overoud moet wezen en bereids in de grondtaal moet bestaan hebben. Zeer na verwant met mami is nami, als possessief optredende in Bataksch nami, bijv. hutanami, onze kuta; Bim. nami, Espiritu Santo ka-nam, ikanam. Hiermede stemt overeen, wat de beginletter betreft, Tag. namin (uit naměn); Bis namon (uit naměn). Aangezien na voorzetsels amin, amon staat, moet men namin, namon beschouwen als gevormd met genitiefteeken n uit een aměn.

Eindelijk is er nog een korter vorm, nl. mi, te vermelden. Dit mi voor kami heb ik aangetroffen in Âdip. 26; mogelijk is het een schrijffout, doch dit zou ik niet boudweg durven beweren, want het is de eenigste vorm van 't possessief in 't Iban., bijv. kua-mi, onze zaak, het onze; zoo ook in 't Iloko, Pampanga mi.

Als bez. vnw. 1ps. mv. inclusief dient ta of uta. Het gebruik

[1] Niemann, Bijdr. Minah. p. 82.

[2] Codrington, Melan. Languages p. 114.

is hetzelfde als van kita, en de wijze van aanvoeging dezelfde als bij ku en ngku. Dus samaya-nta, ons beider verdrag, Râm. 7, 34; anak-ta, onze of mijne kinderen. Eens heb ik aangetroffen nâtha-ta, onze Heer, Sutas 4, b, doch dit is het eenige voorbeeld [1]. Met ta, nta komt in vorm, gebruik en wijze van aanhechting overeen Mak.. Bug. ta, nta, Bat. ta, nta (Tob uitgesproken tta); Fidji kent alleen nda (gespeld da); Bul., Iban., Bis. hebben alleen ta; ditzelfde ta is uitsluitend dualis in Tag , Pamp., Iloko, schoon het als beleefde vorm ook enk. is in het Tag. [2].

Als een hoog bez. vnw. kan men beschouwen nda, hetwelk, voor zoover mij bekend is, alleen bij verwantschapswoorden gebruikelijk is; bijv. bapa-nda, mijn vader; BY. 486. Nademaal in het Bataksch achter verwantschapswonen, zelfs noodzakelijk bij ama, ina en apa, nta gebezigd wordt, als possessiefvorm van kita (kita), zoowel in den 1sten als in den 2den persoon [3], ligt het voor de hand te veronderstellen, dat dit nda niets anders is dan eene gewijzigde uitspraak van nta. Of ditzelfde nda ook deel uitmaakt van de hooge Mal. woorden ana-nda, ayanda, baginda [4], inangda, is onzeker, daar n-da ook het possessief van 3 ps. mv., z. v. a. Jav. ni-ra zou kunnen wezen.

De omschrijvende uitdrukkingen voor den 1 ps., zooals ngwang, nghulun worden behandeld als gewone substantieven; de genit. luidt dus ni ngwang, ni nghulun, enz. Soms worden ze als bijstelling achter het subst. geplaatst; bijv. manah ngwang, mijn gemoed, BY. 556.

Het possessief van den 2 ps. enk. ko is mu. Dit is zoo algemeen verbreid, dat voorbeelden en vergelijking met andere talen overbodig zijn. Alleen in een paar talen vindt men nnu, nu; hierop zullen we terugkomen bij 't mv. — Even als ku, ngku neemt mu, wanneer een conjunctief (futurum) voorafgaat, het conjunctiefkenmerk a aan; dus patya-mwa, tĕwasa-mwa, irangiranga-mwa.

Het possessief van kamu, hetzij dit als mv. of als enk. gebruikt

---

[1] Vgl. echter zulke uitzonderingen op den algemeenen regel als indu-ku voor indu-ngku in 't Dayaksch (Hardeland p. 184); of zou men moeten aannemen dat de u van indu lang is?

[2] Totanes, Arte § 40, vg.

[3] Zie v. d. Tuuk Tob. Spr. p. 248.

[4] Jav. bageṇḍa schijnt uit het Maleisch overgenomen.

wordt, is gewoonlijk nyu; bijv. sampe-nyu, kamung nâgini Âdip. enk.; mv. in patyana-nyu ya, worde hij door u (gij goden) gedood; de-nyu, door ulieden, Tantu, KO. I, 3; enk. met verachting pupû-nyu, zegt Bhîma tot den gehaten Duryodhana, BY. 651. Daar kamu en kita meermalen onmiddellijk naast elkaar staan, bijv. KO. VII, 6, a: pamangmang-mami ri kita, kamung hyang kabeh, zoo kan ook ta voor nyu dienst doen, bijv. in dezelfde KO. 6, b: patyana-nta, kamung hyang!

In plaats van nyu, d. i. genitiefteeken + yu, wordt zeldzaam de stam gebezigd; bijv. âtma-yu Râm. 332.

Met nyu identisch is Ibanag nu, dat regelmatig voor ñu staat, en ñu is eene natuurlijke ontwikkeling van nyu. Tag. en Bis. vereischen vóór nyo, ño de genitiefpartikel ni; dus ninyo, ni-ño, terwijl inyo, ino na sa en anderszins als zelfstandige vorm staat. In 't Bul. luidt het possessief iyo, waarvoor de slotmedeklinker van het woord waarbij het behoort verdubbeld wordt; achter een klinker neemt het den vorm miyo aan. Waarschijnlijk moet men, zooals Niemann doet [1], van een vorm miyo uitgaan, die op zijn beurt door invloed van mai uit niyo is voortgekomen.

Uiterlijk lijkt Mak. 2 ps. enk. nu, achter oorspronkelijke klinkers nnu, sprekend op Iban. 2 ps. mv. nu, Oj. nyu. Toch is die overeenkomst vermoedelijk slechts toevallig, want zelfs het naverwante Bug. heeft mu. Intusschen kan de overgang van mu in nu bevorderd zijn geworden door de omstandigheid dat er eenmaal ook in 't Mak. een mv. nyu bestond. Aangezien in enkele zustertalen de stam yu bepaald enk. is, nl. in Tag. iyo, sa iyo, van u, ofschoon het affix ook hier mo luidt; verder in ka-yo = ka-mo (Pomp alleen ka-yo [2]), is het volstrekt niet onmogelijk, dat het Mak. eenmaal in 't enk. iets dergelijks als i-yu bezeten heeft. Ook het Sang. heeft enk. nu (na oorspronkelijke medeklinkers u). Ik vermoed dat u uit wu, verzachting van mu ontstaan is; de n kan denzelfden oorsprong hebben. Maori, Niasch u zal ook wel uit wu verklaard moeten worden; in de taal van Nggao wisselt u af met mu; op Vanua Leva m met n.

---

[1] Bijdr. Min. p. 81.

[2] Ka is blijkbaar een soort collectief aanduidend prefix, beantwoordende in alle opzichten aan ons ge. — Een verbinding mu-yu of mu-nyu komt voor in 't Mandailingsch; v. d. Tuuk, Tob. Spr. p. 249.

't Possessief ta, nta voor den 2 ps. wordt geheel en al behandeld als het gelijkluidende voor den 1 ps. inclusief. Dus çoka-nta, „ulieder droefheid," (zegt Wyâsa tot de Pâṇḍawa's) BY. 677; warayang-ta „uw schicht," als beleefd enkelvoud.

Als possessief van den 3 ps. enk. en mv. dient nya. Dit leeft in de nieuwere taal voort als ne, hetwelk, zooals men weet, alleen staat achter woorden die op een klinker uitgaan en enkele andere als bapak-ne, enz. Anders maakt het Nj. gebruik van e, uit ya, dus van den stam des pers. vn. woords zonder behulp van 't genitiefkenmerk n. Het gaat dus in dit geval te werk als het Oj. bij ngku en ku.

Met nya komt overeen Mal. ña (uit nya), dichterlijk Jav. ña, Bugotu, Nggao ña. In verreweg de meeste zustertalen luidt het possessief-na (of wel nna), o. a. in de Filippijnsche talen, de Melanesische [1], de Polynesische, Mak., Bug., Sund., Bim. na, Malag. ny (voor na). Dat in de meeste der bedoelde talen, zoo niet in alle, na, volgens bekende klankregels, uit nya ontstaan is, kan kwalijk betwijfeld worden. Voor de Filippijnsche talen en het Fidji bijv. kan men het met zekerheid zeggen, vermits de stam van 't vnw. 3 ps. hierin ya, niet a luidt. Voor 't Makassaarsch wijst de uitspraak nna achter een oorspronkelijken klinker op een oudere consonantverbinding, welke geen andere dan nya kan geweest zijn. Wat het Sund. betreft, hiervan kan men niet zeggen dat het ny in ñ, en verder in n laat overgaan, doch het verwart ñ met n, zegt bijv. ñawah voor nawah, van sawah, e. dgl. Trouwens ook het Jav. vertoont hetzelfde verschijnsel. Het Day. pers. vnw. e kan niet anders dan uit ya ontstaan zijn, gelijk ook Jav. e. Ook als possessief, bijv. in kikah-e, zijn vrees; bua-e, de vrucht er van, beantwoordt het aan Jav. e, daar gelaten dat het Jav. na klinkers ne bezigt. Hoe is het nu te verklaren, dat in het Dayaksch woorden op n voor e hun n verliezen, zoodat men bijv. van aken, neef, krijgt akä-e (spr. akè-e)? Ik denk op deze wijze: uit een ouder aken-ya is door assimitatie akèyya, voorts akeya, eindelijk akè-e (akä-e) geworden. Hoe het zij, het Dayaksch bezit wel niet den genitiefvorm nya, maar ook geen anderen stam dan ya, en het behandelt het possessief van den 3 ps. op dezelfde wijze als Nj. ku; zegt dus mata-e, zijn oog, wat in het Jav. mata-e zou wezen, doch ongebruikelijk is.

[1] Codrington op. cit. p. 125.

Het hoffelijke vnw. sira heeft als genitief en possessief nira of ira, welk laatste eigenlijk een datiefvorm is, doch achter woorden op n ook zeer wel uit °n-nira kan ontstaan zijn [1]. Nira of ira kan natuurlijk als mv. voorkomen, doch altoos als hoffelijk of hoog woord; bijv. de nira dewî mahârâja, van haar, de vorstelijke gemalinnen des grooten konings; Râm. 31. Feitelijk komt ra (ouder ḍa) overeen met het mv. possessief, dat Fidji ndra (uit ṇḍa) luidt, dat evenals Pampanga da (uit ṇḍa), want de stam ra(ḍa) is in Pampanga la, het genitiefteeken n bevat, terwijl Oj. ni-ra de vollere genitiefpartikel ni heeft, gelijk ook het Tag. ni-la, Bul. ne-ra. In 't Iloko luidt het aanhechtsel da; dit kan evengoed voor ṇḍa staan als eenvoudig de stam zijn, aangevoegd op de wijze van Jav. e. Het Bis. heeft nilla (uit niṇḍa), Haraya na-nda (uit nya, er van, met toegevoegd meervoudteeken), Bikol ni-nda. Of ṇḍa hier eenvoudig een genasaliseerd ḍa is, dan wel een genitief n-ḍa, verward met den stam ḍa, is moeielijk uit te maken. Het Iban. aanhangsel is da, en hiervan is het niet twijfelachtig, dat het de genitiefpartikel n bevat, en dus voor nḍa (geassimileerd tot ḍḍa) staat, want de nominatief luidt i-ra; bijgevolg, eenvoudig ḍa gaat in ra over.

Bij rasikă, rasikĭ, zoowel enk. als mv., wordt de genitiefverhouding alleen door bijstelling uitgedrukt; bijv. gati rasikâ-prang, deszelfs wijze van vechten, BY. 283; Pradyumna nâma rasikâ, Pradyumna was de naam van gezegden (persoon) Hariw. 64, b; teki kahanan rasiki, dit is de verblijfplaats van haar (de bewuste prinses) Sutas. 50, a. — Voor rasike, sarika en sariki heb ik geen plaatsen opgeteekend.

In een volgend nommer dezer Bijdragen hoop ik te behandelen 't aanw. vnw., 't lidwoord, 't vragend en het betrekkelijk voornaamwoord.

H. KERN.

[1] Bijv. in gevallen als Bhṛgu ngaran ira, e. dgl.

379ste BESTUURSVERGADERING

VAN 20 MAART 1897.

Aanwezig de HH. Pijnacker Hordijk (Onder-Voorzitter), van der Lith, Spanjaard, Martin, Niemann, Kern, Heeres, Immink, Groeneveldt, de Groot (Penningmeester) en Kielstra (Secretaris).

Afwezig, met kennisgeving, de heer der Kinderen (Voorzitter).

De Onder-Voorzitter opent de vergadering en heet de nieuw benoemde bestuursleden welkom.

Tot Voorzitter, Onder-Voorzitter, Penningmeester en Secretaris worden resp. benoemd de HH. der Kinderen, Pijnacker Hordijk, de Groot en Kielstra.

De notulen der bestuursvergadering van 20 Februari worden gelezen en goedgekeurd; die der algemeene vergadering van 27 Februari jl. worden voorloopig vastgesteld.

Van de volgende HH. is bericht ontvangen dat het lidmaatschap door hen is aanvaard: Dr. J. F. van Bemmelen, Th. J. M. Blanckenhagen, Mr. J. B. Breukelman, Dr. P. H. Bruynings Ingenhoes, W. F. H. Cramer, P. Crans, L. J. Daendels, J. J. Doffignies Jr., Jhr. Mr. W. Th. C. van Doorn, Mr. C. Fock, A. L. Fokker, J. C. van Hattum van Ellewoutsdijk, G. B. Hooyer, C. D. Schucking Kool, Jhr. Mr. I. F. van Humalda van Eysinga, S. Kalff, A. F. Kremer, H. A. Lesturgeon, C. H. de Luissanet de la Sablonière, H. Nijgh, D. F. Scheurleer, Mr. F. W. J. G. Snijder van Wissekerke, H. Hendriks, H. J. J. Hepp, G. G. J. Notten.

Notificatie.

De heer H. T. van Steeden heeft kennis gegeven dat hij met het einde des jaars zijn lidmaatschap wenscht neder te leggen; de leden Jhr. L. de Stuers en H. Ris, dat zij naar Indië vertrokken zijn; Dr. H. F. C. ten Kate, dat zijne contributie kan ontvangen worden bij de HH. Heldring en Pierson, te 's Gravenhage.

Idem.

De Secretaris deelt mede, dat in overleg met de firma Martinus Nijhoff de boekhandelsprijs van het werk van het lid Hendriks over 't Burusch van Mazarete is bepaald op f 3.— per exemplaar.

Van het Geschied-, taal-, land- en volkenkundig genootschap te Willemstad (Curaçao) is bericht ontvangen van de oprichting van dat genootschap, met verzoek om den steun van het Instituut.

Wordt besloten, de toezending der toegezegde statuten af te wachten.

Het bestuurslid Groeneveldt vraagt of de catalogus weldra zal worden voltooid; de Secretaris antwoordt dat de heer Boudewijnse daarmede in den loop van 1897 hoopt gereed te zijn.

De heer Heeres voegt hierbij den wensch dat in den catalogus ook de lijst der aanwezige manuscripten zal worden opgenomen.

De Penningmeester deelt mede dat de bibliotheek en de fondsartikelen met 1°. April a.s. zullen worden verzekerd tegen brandschade bij de assurantie-maatschappij „De Nederlanden"; het Instituutsgebouw en het meubilair bij de Overijselsche Onderlinge Brandwaarborgmaatschappij te Zwolle.

De vergadering wordt gesloten.

380ste BESTUURSVERGADERING
VAN 17 APRIL 1897.

Aanwezig de HH. der Kinderen (Voorzitter), Pijnacker Hordijk (Onder-Voorzitter), Kern, Martin, Spanjaard, van der Lith, Niemann, Immink, Heeres, de Groot (Penningmeester) en Kielstra (Secretaris).

Afwezig, met kennisgeving, de heer Groeneveldt.

De notulen der vergadering van 20 Maart jl. worden gelezen en goedgekeurd.

De President zegt de bestuursleden dank voor de welwillendheid, in de vorige vergadering te zijnen opzichte door hen betoond, en verklaart zich overtuigd dat dezelfde geest van vriendschappelijke samenwerking, die tot nu toe bestond, onder allen zal blijven voortduren.

Tot het lidmaatschap zijn toegetreden de HH. D. R. J. baron van Lijnden, J. S. van Drooge en J. B. Aug. Kessler;

met het einde van het loopende jaar bedanken voor hun lidmaatschap de leden J. H. Anschütz en J. van Dissel;

van de leden Jhr. H. L. van der Wijck, L. van Weelderen, J. J. A. Muller en H. E. Steinmetz is opgaaf ontvangen van veranderd adres.

Notificatie.

De Secretaris deelt mede dat van Dr. K. W. M. Montijn ten geschenke zijn ontvangen drie handschriften, afkomstig van Dr. C. J. van der Vlis, en omschreven sub II, III en IV van Dr. Montijn's opstel in de Januari-afl. van het Tijdschrift van Ned. Indië van 1870.

Den schenker is bereids dank betuigd.

Idem.

Door het bestuurslid Prof. Niemann wordt verslag uitgebracht over het ter uitgave aan het bestuur aangeboden werk van den

heer J. L. van der Toorn: Minangkabausch-Maleische spraakkunst. De conclusie van het verslag, waarmede het bestuurslid Prof. Kern zich geheel vereenigt, luidt dat na eenige wijzigingen en verkortingen, waaromtrent de heer Niemann zich met den Schrijver zal verstaan, de uitgaaf gaarne wordt aanbevolen.

De vergadering vereenigt zich met deze conclusie; met een bepaald besluit omtrent de uitgaaf zal nog worden getoefd totdat het overleg van de heeren Niemann en van der Toorn zal hebben plaats gehad.

Van het lid Ko-mo-an te Djocjakarta is ontvangen eene korte Javaansche gamelan-beschrijving, ter opneming in de *Bijdragen*.

In handen van Prof. Kern.

Naar aanleiding van de ter zake verspreide circulaires wordt besloten, het Instituut te doen deelnemen aan het a. s., te Parijs te houden Oriëntalistencongres, en wordt Prof. Kern uitgenoodigd, aldaar als vertegenwoordiger van het Instituut te willen optreden.

De heer Kern verklaart zich hiertoe bereid.

De vergadering wordt gesloten.

381ste BESTUURSVERGADERING

VAN 15 MEI 1897.

Aanwezig de HH. der Kinderen (Voorzitter), Spanjaard, Immink, Heeres, Groeneveldt, Niemann, de Groot (Penningmeester), Kielstra (Secretaris).

Afwezig, met kennisgeving, de HH. Pijnacker Hordijk, (Onder-Voorzitter), Kern en Martin.

Van de HH. Mr. J. van Assen, J. J. Benjamin, Mr. A. F. van Blommestein, J. Goslings, Mr. P. H. Fromberg, W. F. Heskes, N. C. van Heurn, H. Th. Kal, G. Kruys, L. C. A. F. Lange,

P. van Leersum, Jhr. H. Loudon, Mr. J. A. Nederburgh, Mr. C. H. Nieuwenhuys, J. M. G. Numans, J. L. Pierson, A. Stoop, A. F. van Suchtelen en F. J. A. Voogel is bericht ontvangen dat zij het lidmaatschap van het Instituut hebben aanvaard;

van de leden Bik, Kramp, Lesturgeon, de Meijier, Uytterbroeck, de Lussanet de la Sablonière en van den Broek d'Obrenau, opgaaf van veranderd adres.

Notificatie.

Van den Commissaris Brandes te Batavia is ontvangen zijn schrijven van 4 April jl., waarbij een wissel van f 131.78 ter afrekening tot ult° Maart 1897.

In handen van den penningmeester.

Van het lid Dr. Ph. S. van Ronkel is bericht ontvangen dat hij bereid is zijne benoeming tot Commissaris te Batavia te aanvaarden.

Notificatie.

Het bestuurslid, Dr. Niemann, deelt mede dat er, na bespreking, tusschen hem en den heer van der Toorn geen verschil van gevoelen meer bestaat omtrent de inrichting der Minangkabausch-Maleische grammatica. Met den druk zal echter eerst over eenige maanden een aanvang kunnen worden gemaakt.

Het bestuur, genegen de uitgave op zich te nemen, besluit daartoe, zoodra het werk persklaar is, bij den Minister van Koloniën eene subsidie van duizend gulden aan te vragen.

Ter tafel wordt gebracht de juist ontvangen brief van den algemeenen Rijks-archivaris dd. 15 Mei 1897 n° 124, waarin deze, naar aanleiding van het door het Instituutsbestuur gedaan verzoek, zijne meening te kennen geeft omtrent den reeds door Mr. W. Roosegaarde Bisschop in het India Office verrichten arbeid en den deswege verder te bewandelen weg.

Uit dien brief blijkt, dat de weg, in zijn Verslag (zie *Bijdragen* 1897 bl. 183 en vlg.) door den heer Bisschop aangewezen, geheel die is welke ook door den Rijks-archivaris als de beste wordt geacht; zoodat eerst lijsten behooren te worden vervaardigd van al wat in de archieven van het India Office belangrijks voor onze geschiedenis aanwezig is, voordat men verder tot copiëeren overgaat.

Het bestuur, zich met dit advies vereenigende, besluit, aan den

Minister van Koloniën goedkeuring te vragen op de aldus door de ondervinding aangewezen, maar van het oorspronkelijk plan min of meer afwijkende werkwijze; en stelt verder vast dat de vervaardigde lijsten te goeder tijd in het Rijksarchief zullen worden gedeponeerd met de bedoeling om, wanneer alle lijsten, op eenzelfde tijdvak betrekking hebbende, bijeen zijn, deze door den druk algemeen bekend te maken.

Namens den schrijver, den heer Dr. J. R. Callenbach, biedt het bestuurslid Heeres een exemplaar aan van de dissertatie: Justus Heurnius, eene bijdrage tot de geschiedenis des Christendoms in Nederlandsch Oost-Indië.

Onder dankbetuiging deponeeren.

Ten behoeve der bibliotheek biedt het bestuurslid Groeneveldt de volgende werken aan, welke in die boekverzameling ontbraken:

Mr. W. de Gelder, Het strafrecht in Ned.-Indië, 2 dl.

J. P. A. Grevers. Handleiding voor de militaire rechtspleging in N.-I.

J. J. van Oosterzee, Het beheer van landsgoederen in N.-I.

P. H. van der Kemp, De administratie der geldmiddelen in N.-I., 4 dl.

Handelingen der N.-I juristen vereeniging, 3 dl.

Report of the Royal Commission on opium, 7 dl.

S. van Deventer, Het landelijk stelsel op Java, 3 dl.

Dupuis, Origine de tous les cultes, 10 dl. met atlas.

De Voorzitter zegt, namens de vergadering, den heer Groeneveldt dank voor zijn belangrijk geschenk.

De heer Groeneveldt biedt verder ter uitgaaf aan zijne verhandeling over de Hollanders in China, eerste gedeelte.

Na discussie wordt besloten dit stuk op te nemen in de Bijdragen en daarvan ook afzonderlijke afdrukken (100 exx.) in den handel te brengen.

De vergadering wordt gesloten.

———

382ste BESTUURSVERGADERING

VAN 19 JUNI 1897.

Aanwezig de HH. Pijnacker Hordijk (Ondervoorzitter), Spanjaard, Groeneveldt, Immink, Martin en Kielstra (Secretaris).

Afwezig, met kennisgeving, de HH. der Kinderen (Voorzitter), de Groot (Penningmeester) en Heeres.

De notulen der vergadering van 15 Mei 1897 worden gelezen en goedgekeurd.

Van de HH. Jhr. H. de Kock, J. van Oldenborgh, M C. Boon, Th. A. L. Heyting, H. Borel, A. D. J. Groenemeijer en C. P. J. van Vliet is bericht ontvangen dat zij het lidmaatschap des Instituuts aanvaarden;

Van de leden J. P. de Vries, K. F. H. van Langen, Jhr. J. Æ. A. van Panhuys en P. R. Bos, dat zij met het einde van het loopende jaar hun lidmaatschap wenschen te doen eindigen;

Van de leden Vrijburg van der Hell, Hepp, R. C. Kroesen, Schmidhamer (met toezending van een postwissel ad f 12.— voor contributie over 1896), J. J. A. Muller en H. van Steeden, opgaaf van veranderd adres.

Notificatie.

Op voorstel van den Secretaris wordt benoemd tot lid van het Instituut de heer D. J. Hulshoff Pol, Officier van Gezondheid te Medan.

Van den Minister van Koloniën is bij schrijven van 2 Juni jl. La A 1 n°. 22 bericht ontvangen dat Z. Exc. de gevraagde toestemming verleent tot het vervaardigen van lijsten van het in het India Office voor onze Indische geschiedenis belangrijk materiaal, alvorens de copieering van archiefstukken te hervatten.

Door den Secretaris is hiervan bereids aan den heer Roosegaarde Bisschop mededeeling gedaan.

Op verzoek van het lid, Dr. Brandes, stelt de Secretaris voor,

De Voorzitter deelt mede dat hij naar aanleiding dezer uitnoodiging, welke aan de bestuursleden werd overgebracht, met de HH. Groeneveldt en Kielstra namens het Instituut de feestviering heeft bijgewoond, en vestigt de aandacht op het Gedenkboek, even belangrijk van inhoud als keurig van vorm, door de Ingenieurs bij deze gelegenheid uitgegeven.

De Secretaris deelt mede dat hij de door den heer Kusters samengestelde woordenlijst van de Key-eilanden (zie de notulen van September 1896) op verzoek van den Schrijver heeft teruggezonden.

Goedgekeurd.

Van den Commissaris Hoetink te Batavia is een postwissel ad f 130.— ontvangen bij zijn schrijven van 16 Juni jl., waarin hij het verzoek doet het voor hem bestemd exemplaar der Bijdragen en werken per mail te ontvangen.

De postwissel is aan den Penningmeester ter hand gesteld, aan vermeld verzoek zal worden voldaan.

Namens den resident van Bali is dd. 21 Juli jl. door den controleur J. C. van Eerde het verzoek gedaan, eenige door het Instituut uitgegeven, over Bali handelende stukken ten geschenke te ontvangen.

Daaraan is bereids, voor zoover de voorraad strekte, door den Secretaris gevolg gegeven.

Goedgekeurd.

Van den boekhandelaar firma M. Nijhoff is de afrekening over 1896 ontvangen.

In handen van den Penningmeester.

De Penningmeester deelt mede dat hij uit Indië een wissel van f 1764.— heeft ontvangen ter gedeeltelijke voldoening van de Contributiën over 1897.

De Secretaris deelt mede dat ten behoeve der Bibliotheek, van de firma Brill te Leiden een exemplaar is ontvangen van Prof. Martin's geologische beschrijving van Ambon en de Uliassers.

De vergadering wordt gesloten.

384ste BESTUURSVERGADERING
VAN 16 OCTOBER 1897.

Aanwezig de HH. der Kinderen (Voorzitter), Pijnacker Hordijk (Onder-Voorzitter), van der Lith, Groeneveldt, Spanjaard, Martin, Kern, Heeres, Immink, de Groot (Penningmeester) en Kielstra (Secretaris).

Afwezig, met kennisgeving, de heer Niemann.

De notulen der bestuursvergadering van 18 September jl. worden gelezen en goedgekeurd.

Ingekomen zijn de volgende mededeelingen:

van den heer Aymonier te Parijs, dat hij de benoeming tot buitenlandsch lid met erkentelijkheid aanvaardt;

van de leden van Borssele, Guyot, Hesselink van Suchtelen, Kruseman, Prager en Lugt, dat zij hun lidmaatschap met ulto. 1897 wenschen te doen eindigen;

van de leden Niermeijer, Breymann, Uyttenbroeck en Henny, betreffende hun veranderd adres.

Notificatie.

De Secretaris deelt mede dat de voor de Zusterinstelling te Curaçao bestemde uitgaven zijn geëxpedieerd, en dat het vierde deel der Bijdragen, bevattende het eerste stuk van „De Nederlanders in China”, aan de leden is verzonden en ook afzonderlijk in den handel is gebracht.

De Voorzitter zegt den heer Groeneveldt dank voor den geleverden omvangrijken arbeid en uit den wensch dat het vervolg zich niet lang zal laten wachten.

Na een kort wederwoord van den heer Groeneveldt wordt de vergadering gesloten.

385ste BESTUURSVERGADERING
VAN 20 NOVEMBER 1897.

Aanwezig de HH. der Kinderen (Voorzitter), Pijnacker Hordijk (Onder-Voorzitter), Kern, van der Lith, Groeneveldt, Spanjaard, Immink, Niemann, de Groot (Penningmeester) en Kielstra (Secretaris).

Afwezig, met kennisgeving, de heer Heeres.

De notulen der vergadering van 16 Oct. jl. worden gelezen en goedgekeurd.

Ingekomen is het bericht van de HH. J. C. N. Drossaers en H. C. Voorhoeve, dat zij, te beginnen met het jaar 1898, het lidmaatschap des Instituuts aanvaarden;

van de leden Breukelman, Terwogt, Stibbe, Engel, Wiercx, Kleijntjes, Ruyssenaers en de Lussanet de la Sablonière, dat zij met het einde des jaars voor het lidmaatschap bedanken,

benevens mededeelingen van de leden Fanoy, B. W. F. Fokker, Meyer Ranneft en Neumann betreffend hun veranderd adres.

Notificatie.

De Secretaris deelt mede dat de Regeeringstoelage voor de werkzaamheden in het India Office over 1897 is aangevraagd en ontvangen, dat de heer Roosegaarde Bisschop den 8n November zijne werkzaamheden heeft hervat en dat hem f 500.— in voorschot is verstrekt.

Notificatie.

De Secretaris deelt mede dat de catalogus thans zoover gereed is dat de boeken moeten worden uitgezocht en gerangschikt. Hij verzoekt machtiging om, voor gezamenlijke rekening met het Indisch Genootschap, voor de regeling der bibliotheek de vereischte uitgaven te doen.

De gevraagde machtiging wordt verleend.

De Secretaris brengt ter sprake het aantal exx. dat voor 1898 van de *Bijdragen* zal worden gedrukt. — Na gedachtenwisseling wordt het cijfer op 950 exx. bepaald.

Ter tafel wordt gebracht het verzoek van den heer J. F. Niermeijer, om den steun te erlangen van het Instituut voor eene reis naar Java (ten behoeve der omwerking van het Geographisch gedeelte van Veth's Java) door hem, zoo mogelijk, te ondernemen.

Na breedvoerige gedachtenwisseling wordt besloten den heer Niermeijer mede te deelen dat het Bestuur bereid is, voor het beoogde doel eene bijdrage van f 300.— te verleenen.

De vergadering wordt gesloten.

386ste BESTUURSVERGADERING

VAN 18 DECEMBER 1897.

Aanwezig: de H.H. der Kinderen (voorzitter), Pijnacker Hordijk (onder-voorzitter), Spanjaard, Niemann, Martin, Kern, de Groot (penningmeester) en Kielstra (secretaris). Afwezig, met kennisgeving, de H.H. Immink en van der Lith.

Na opening der vergadering vraagt de Onder-Voorzitter het woord om den president geluk te wenschen met den dag van 10 December jl., waarop hij eene halve eeuw geleden werd bevorderd tot doctor in de beide rechten. Moge de heer der Kinderen, zoo sprak de heer Pijnacker Hordijk, nog menig jaar gespaard blijven voor Indie, Nederland en zijn gezin, en zijne krachten kunnen blijven wijden ook aan ons Instituut. (Toejuichingen)

De Voorzitter bedankt den spreker voor zijne hartelijke woorden en de verdere bestuursleden voor hunne instemming daarmede, en beveelt zich in aller voortdurende vriendschap aan.

De notulen der vergadering van 22 November jl. worden gelezen en goedgekeurd.

Ingekomen zijn:

berichten van de leden H. J. Bool, S. Kalff, A. L. J. Melvill van Carnbee, Jhr. Mr. J. Roëll, Mr. A. Loudon, M. van den Ent en L. A. Bakhuis, dat zij met het einde des jaars hun lidmaatschap wenschen te doen eindigen;

bericht van het overlijden van het lid A. C. Wertheim;

opgaaf van veranderd adres van de leden H. Hendriks en J. F. Scheltema;

bericht van het lid D. Grivel, dat hij voor verkochte Minangkabausche woordenboeken per postwissel f 66 heeft overgemaakt en de nog aanwezige 17 exx. heeft overgegeven aan zijn opvolger, den heer G. J. F. Biegman te Fort de Kock die zich, met den

heer C. A. van Ophuysen, gaarne verder met den verkoop zal belasten;

bericht van het bestuur van het Bataviaasch Genootschap voor Kunsten en Wetenschappen, dat het de toezending eener beschrijving van de residentie Grissee (zie notulen van 19 Juni jl) zeer op prijs stelt;

dankbetuiging van de leden Snelleman en Niermeijer voor de in de vorige bestuursvergadering toegezegde subsidie.

Notificatie.

Door de firma H. L. Smits wordt, onder mededeeling dat hare zaak met 1° Januari a. s. wordt geconverteerd in eene naamlooze vennootschap genaamd de Nederlandsche Boek- en Steendrukkerij, voorheen H. L. Smits, het verzoek gedaan dat het met haar gesloten contract worde voortgezet met die vennootschap.

Geene bedenking.

Ter tafel wordt gebracht de begrooting voor 1898, welke, na toelichting door den Secretaris, wordt goedgekeurd.

De Penningmeester deelt mede dat hij van de firma Heldring & Pierson de afrekening over 1897 heeft ontvangen.

Van de Indologische Vereeniging te Delft is eene doorloopende uitnoodiging voor de bestuursleden van het Instituut ontvangen voor de in 1897—98 te houden lezingen.

Notificatie.

Her bestuurslid Kern uit den wensch dat, althans bij belangrijke uitgaven, steeds vooraf met de schrijvers omtrent honorarium en present-exemplaren worde overeengekomen.

Dienovereenkomstig wordt besloten.

De vergadering wordt gesloten.

387ste BESTUURSVERGADERING

VAN 15 JANUARI 1898.

Aanwezig alle bestuursleden.

De Notulen der vergadering van 18 December 1897 worden gelezen en goedgekeurd.

Ingekomen zijn:

a. bericht van den heer J. A. Vetter, dat hij het hem aangeboden lidmaatschap, in te gaan met het jaar 1897, alsnog gaarne aanvaardt;

b. mededeelingen van de leden Altmann, Kalshoven, Plantenga, Quartero, Schmidhamer en Schucking Kool, dat zij met het einde des jaars 1897 voor het lidmaatschap bedanken;

c. opgaaf van veranderd adres van het buitenlandsch lid Aug. Barth en van het lid J. A. van der Loeff.

Notificatie.

Het lid J. D. Oortman Gerlings heeft dd. 4 Januari jl. het verzoek gedaan, niet meer als lid van het Instituut te worden beschouwd, en dd. 10 Januari d. a. v alsnog nader op afvoering van de lijst aangedrongen.

Na discussie blijken alle bestuursleden van meening dat aan het verzoek eerst met het einde van 1898 kan worden gevolg gegeven, met het oog op de laatste alinea van art. 6 van het Reglement.

Van het Geschied-, Taal-, Land- en Volkenkundig Genootschap te Willemstad (Curaçao) is dd. 10 December 1897 eene dankbetuiging ontvangen voor de gezonden boekwerken, met de toezegging dat het eerste Jaarlijksch Verslag van het genootschap zoodra mogelijk aan het Instituut zal worden toegezonden.

Notificatie.

De Penningmeester brengt ter tafel zijn rekening en verantwoording over het afgeloopen jaar.

De Voorzitter noodigt de HH. Immink en Heeres uit, een en ander namens het bestuur na te zien, terwijl door het bestuur de gewone leden G. J. van Kooten en Mr. W. Dolk worden benoemd om in de a. s. Algemeene Vergadering, na onderzoek, verslag uit te brengen conform art. 4, slot, van het huishoudelijk reglement.

De Voorzitter herinnert dat het verdienstelijk oud-bestuurslid Dr. B. F. Matthes morgen zijn 80en verjaardag viert, en stelt voor, dat het bestuur daarbij een bewijs geve van belangstelling.

Met algemeene instemming wordt dienovereenkomstig besloten, en worden de Voorzitter, Penningmeester en Secretaris uitgenoodigd, als deputatie van het bestuur den jubilaris geluk te wenschen.

De heer Niemann brengt verslag uit omtrent de door den heer J. L. van der Toorn samengestelde Minangkabausch-Maleische Spraakkunst (zie de notulen van 17 April 1897), welk werk in overleg met den heer Niemann geheel is herzien, zoodat zijns inziens de uitgaaf thans onvoorwaardelijk kan worden aanbevolen, zoo mogelijk in denzelfden vorm (formaat, druk en letter) van het woordenboek.

De heer Kern vereenigt zich geheel met dat advies.

De vergadering beslist dien overeenkomstig, en besluit tevens, in afwijking van het in de bestuursvergadering van 15 Mei 1897 besprokene, dat aan het Departement van Kolonien een subsidie zal worden gevraagd van f 500, zijnde ongeveer de helft der geraamde kosten.

Namens de vergadering zegt de Voorzitter den heer Niemann dank voor zijne bemoeiingen ten deze, terwijl eindelijk wordt bepaald dat in de algemeene vergadering zal worden voorgesteld, art. 13 al. 2 van het Reglement op dit boek toe te passen.

De heer Kern biedt ter uitgaaf aan een opstel van Dr. G. A. J. Hazeu, getiteld De nâga Arddhawalîka bij de Javanen.

Tot plaatsing in de Bijdragen wordt besloten.

De vergadering wordt gesloten.

388ste BESTUURSVERGADERING

VAN 19 FEBRUARI 1898.

Aanwezig de HH. der Kinderen (voorzitter), Groeneveldt, Spanjaard, Niemann, Kern, Immink, de Groot (penningmeester) en Kielstra (secretaris). Afwezig, met kennisgeving, de HH. Pijnacker Hordijk (onder-voorzitter) en van der Lith.

De notulen der vergadering van 15 Januari worden gelezen en goedgekeurd.

De Voorzitter deelt mede dat hij, met de HH. de Groot en Kielstra, ingevolge de opdracht van het bestuur, den 16en Januari jl. den heer Dr. B. F. Matthes heeft geluk gewenscht.

Van Dr. Matthes is naar aanleiding daarvan een brief van dankbetuiging ontvangen, welke door den Secretaris wordt voorgelezen.

Ontvangen zijn:

1°. van den heer B. A. J. van Wettum, bericht van het overlijden van het lid S. W. Tromp;

2°. opgaaf van veranderd adres van de leden P. de Roo de la Faille en J. J. Meijer, en

3°. mededeeling van de leden Mr. F. Alting Mees en H. J. Dompierre de Chaufepié, dat zij met ult° 1898 hun lidmaatschap wenschen te doen eindigen.

Notificatie.

Door den heer L. Serrurier, leeraar aan de afdeeling B van het Gymnasium Willem III te Batavia, is het verzoek gedaan aan die inrichting een exemplaar der uitgaven van het Instituut af te staan.

Na discussie wordt besloten aan het verzoek te voldoen en den directeur van het gymnasium daarvan kennis te geven.

Van het bestuur der Nederlandsche Boek- en Steendrukkerij voorheen H. L. Smits is dd. 27 Januari jl. een schrijven ontvangen waarbij het verklaart te aanvaarden en over te nemen de rechten

en verplichtingen voor de firma H. L. Smits, voortvloeiende uit het contract dd. 19 December 1885 met het Instituut gesloten.
Notificatie.

De Voorzitter deelt mede dat door hem, met den Penningmeester en Secretaris, met evengenoemde Vennootschap eene overeenkomst is gesloten voor den druk van de Minangkabausch-Maleische spraakkunst, ingevolge art. 8. slot van het Huishoudelijk Reglement.
Notificatie.

De Secretaris leest het door hem opgesteld Jaarverslag over 1897, hetwelk wordt goedgekeurd.

De Voorzitter herinnert dat de bestuursleden Pijnacker Hordijk, Groeneveldt en van der Lith aan de beurt van aftreden zijn en noodigt de vergadering uit, over te gaan tot de samenstelling van drietallen ter hunner vervanging in de e. v. algemeene vergadering.
Na bespreking wordt besloten, voor de vervulling der vacatures de volgende drietallen voor te dragen:

I. Vacature—Pijnacker Hordijk:
de leden Mr. J. E. Henny.
Dr. J. F. van Bemmelen.
L. Wessels.

II. Vacature—van der Lith:
Prof. Dr. A. C. Vreede.
Prof. C. Poënsen.
Dr. A. A. Fokker.

III. Vacature—W. P. Groeneveldt.
Prof. Dr. J. J. M. de Groot.
H. Nijgh.
J. F. Niermeijer.

Op voorstel van den Secretaris wordt de datum der a. s. Algemeene Vergadering gesteld op 26 Februari 1898.

Van den heer Jhr. mr. J. K. W. Quarles van Ufford is een schrijven ontvangen ten geleide van een voor de Bijdragen bestemde vervolg-lijst van Academische Proefschriften over Koloniale onderwerpen.
Tot opneming dier lijst in de Bijdragen wordt besloten.

Ook namens den heer Heeres brengt de heer Immink verslag uit omtrent de opneming van de kas en de verantwoording over 1897 van den penningmeester.

Hij deelt mede dat de administratie in volkomen orde is bevonden.

De Voorzitter bedankt den heer Immink voor zijn verslag.

Naar aanleiding van eene circulaire van Januari 1898 van de Bijzondere Commissie voor groep XVII (Kolonisatie) van de Nederlandsche Afdeeling der Wereldtentoonstelling te Parijs in 1900 wordt besloten, door het Instituut aan die tentoonstelling te doen deelnemen door expositie harer werken.

De heer Kern deelt mede dat hem door den Hoogleeraar Chantepie de la Saussaye, voorzitter van het Ned. Bijbelgenootschap, de vraag is gesteld of het Instituut wellicht bereid zou zijn, voor deze gelegenheid met het Genootschap samen te werken.

Na bespreking wordt de Secretaris opgedragen, den heer Chantepie mede te deelen dat tegen die samenwerking in beginsel geen bezwaar bestaat.

De heer Groeneveldt brengt onder de aandacht dat, volgens de Notulen van het Bataviaasch Genootschap van 6 April 1897, van de basreliefs van den Brahma- en den Wishnoe-tempel te Prambanan photographieën (van elk 27 stuks) zijn vervaardigd door de zorg van de Archaeologische Vereeniging te Djokjokarta; het zou z. i. wenschelijk zijn, aan deze vereeniging het verzoek te doen, een stel dier photographieën, tegen betaling, aan het Instituut af te staan.

Dienovereenkomstig wordt besloten.

Tot leden van het Instituut worden benoemd:

a. In Nederland, de HH.:

Jhr. mr. H. M. J. van Asch van Wijck, te Utrecht; Jhr. mr. L. H. J. M. van Asch van Wijck, te Veenendaal; A. W. K. ter Beek, te 's-Gravenhage; mr. C. H. baron de Bieberstein, te Sittard; K. de Boer Czn., te Assendelft; G. L. Bosch, A. Bouman, dr. H. C. Colenbrander, J. D. Donker Duyvis, E. A. Engelbrecht, J. Th. Gerlings, te 's-Gravenhage; mr. J. A. van Gilse, te Arnhem; mr. H. Goeman Borgesius te 's-Gravenhage; H. F. Groen van Waarder, te Amsterdam; S. baron van Heemstra, te Hilversum; dr. K. Heeringa, te Schiedam; Carel Henny, te 's-Gravenhage; B. M. H. Heuveldop, te Maastricht; H. J. Hofstede, S. L. Huizer,

mr. G. W. M. Jellinghaus, te 's-Gravenhage; A. E. van Kempen; te Leiden; G. L. der Kinderen, te 's-Gravenhage; F. N. Knoch, te Leiden; A. Knijff, te Bodegraven; H. H. van Kol, te 's-Gravenhage; mr. H. Kuneman, te Amsterdam; mr. J. W. van Lansberge, te 's-Gravenhage; mr. J. A. Loeff, te 's-Hertogenbosch, H. G. Lorch, te 's-Gravenhage, J. H. Menten, te Haarlem; R. Metelerkamp, te Breda; P. Nolting, te Amsterdam; H. G. von Oven, C. F. Pabst, A. K. W. Prins, te 's-Gravenhage; G. H. Pannekoek, te Amsterdam; J. H. Pannekoek, J. P. Peereboom Voller, te 's-Gravenhage; mr. E. E. van Raalte, te Rotterdam; Jhr. mr. A. J. Rethaan Macaré, te Haarlem; mr. W. Roosegaarde Bisschop, te Londen; E. A. Rovers, G. P. Rouffaer, J. W. Th. van Schaik, L. Smit Jz., te 's-Gravenhage; Ph. Verhagen Metman, te Rijswijk; mr. J. W. A. Versteeg, te 's-Gravenhage; dr. J. Th. de Visser, te Amsterdam; J. H. de Waal Malefijt, te Breukelen en J. W. Wilbrenninck, te 's-Gravenhage.

b. In Nederlandsch-Indië, de HH.:

G. C. Ph. d'Arnaud Gerkens, J. Berman, G. M. Bleckmann, G. J. F. Biegman, L. G. Bertsch, E. Th. Th. van Bentheim van den Berg, A. E. J. Bruinsma, J. C. Castens, A. J. M. A. ridder Van der Does de Bije, E. Den Dooren de Jong, J. J. K. Enthoven, B. Erkelens, A. Ernste, J. L. J. F. Ezerman, mr. D. H. Van Gelder, S. Van Hamel, H. G. Harloff, P. W. Hartelust, B. Th. W. Van Hasselt. J. H. Hiebink-Rooker, dr. J. W. Hofman, Jhr. W. J. Th. Hora-Siccama, A. A. De Jongh, D. De Jongh Hzn., C. J. De Jaager, Th. M. Keulemans, mr. R. W. Kleijn, J. Kluiver, Jhr. W. H. W. De Kock, J. W. Kramers, mr. J. F. Krämer, mr. D. C. J. V. Kropveld, E L. Kruseman, J. H. J. Laats, mr. S. J. Lagerweij, H. J. W. Van Lawick van Pabst, J. A. T. Lublink Weddik, J. L. Van der Made, L. Th. Mayer, mr. R. Tj. Mees, dr. R H. Mertens, J. W. Mesman, H. J. Monod de Froideville, F. B. Nunnink, mr. J. F. Phitzinger, mr. F. A. Reitz, P. F. Sijthoff, mr. W. C. Veenstra, D. Vooren, B. A. J. Van Wettum, G. L. Weijnschenk, J. W. Young en A. C. Zeeman.

De vergadering wordt gesloten.

JAARVERSLAG OVER 1897.

Het Bestuur bestond in het afgeloopen jaar uit de HH.: mr. T. H. der Kinderen (voorzitter), mr. C. Pijnacker Hordijk (ondervoorzitter), J. H. de Groot (penningmeester), E. B. Kielstra (secretaris), Prof. Mr. P. A van der Lith, W. P. Groeneveldt, Prof. Dr. K. Martin, Prof. Dr. G. K. Niemann, Prof. Dr. J. H. C. Kern, Prof. Mr. J. E. Heeres en Mr. A. J. Immink.

Van deze bestuursleden zijn thans de HH. Pijnacker Hordijk, van der Lith en Groeneveldt aan de beurt van aftreden.

Het aantal leden nam, ondanks het overlijden van betrekkelijk velen en het bedanken van anderen, eenigszins toe, en bedraagt thans 566, zijnde 15 meer dan een jaar te voren. Onder hen, die ons door den dood ontvielen, noemen wij het oud-bestuurslid H. J. Bool, Prof. J. A. van den Broek, mr. J. Heemskerk Az., R. C. Kroesen, G. A. de Lange, mr. H. O. van der Linden van Snelrewaert, C. L. J. Martens, A. C. Wertheim, J. Bensbach, R. Fennema, J. C. Keller van Hoorn, S. W. Tromp, J. de Vogel; eene rei van mannen, waarvan de meesten althans hebben uitgeblonken als geleerden, of als staatslieden, of als baanbrekers op het gebied der industrie. Hun zij te dezer plaatse nog een woord van hulde gebracht.

Van de Buitenlandsche leden overleden Sir J. W. Maxwell en Graaf G. H. J. Meyners d'Estrée; het aantal dier leden bedraagt thans 31, tengevolge van de benoeming als zoodanig van den heer E. Aymonier te Parijs.

De Commissarissen van het Instituut te Batavia, de HH. B. Hoetink en dr. Ph. S. van Ronkel verplichtten ons bestuur wederom door de geregelde behartiging onzer belangen in Oost-Indië. Gelijk uit de notulen blijkt, trad laatstgenoemde op als vervanger van Dr. J. L. A. Brandes, die met verlof naar Europa

vertrok. Een woord van waardeering voor de wijze, waarop deze gedurende verscheiden jaren het commissariaat waarnam, mag hier zeker niet ontbreken; ons Instituut zij ook verder in zijne welwillende belangstelling aanbevolen.

De werkzaamheden van het Instituut bestonden in het afgeloopen jaar in de uitgaaf van twee deelen der *Bijdragen* en van het in het vorig jaarverslag vermeld werk van den heer Hendriks over 't Burusch van Màzarète. De Bijdragen bewogen zich grootendeels op historisch gebied; het XLVIIIe deel der geheele reeks bestond uitsluitend uit het eerste gedeelte der door het Bestuurslid W. P. Groeneveldt samengestelde geschiedenis van *De Nederlanders in China*, en werd ook afzonderlijk in den handel gebracht.

Voor zoover daarover thans reeds kan worden geoordeeld, zullen de Bijdragen van 1898 wederom voor het grootste deel betrekking hebben op de geschiedenis van den Indischen Archipel

Door het bestuur is onlangs besloten tot de uitgaaf eener door den heer J. L. van der Toorn bewerkte Minangkabausch-Maleische Spraakkunst.

Aan den heer J. F. Niermeijer werd eene bijdrage van f 300 uit de kas van het Instituut toegezegd voor het geval hij, in het belang der goede nieuwe bewerking van het geographisch gedeelte van Veth's *Java*, eene reis naar Java mocht ondernemen.

Omtrent den stand der onderzoekingen van Mr. W. Roosegaarde Bisschop in het *India Office* te Londen naar aldaar aanwezige bescheiden, voor onze koloniale geschiedenis van belang, kan in de eerste plaats worden verwezen naar zijn in de Bijdragen gepubliceerd Verslag. In overleg met den Algemeenen Rijks-archivaris werd de goedkeuring gevraagd en verkregen van den Minister van Koloniën om, alvorens voort te gaan met het doen vervaardigen van copieën van archiefstukken, lijsten te doen maken van de aanwezige bescheiden.

Het werk ging in 1897 traag voort, ten gevolge van de omstanheid dat de heer Roosegaarde Bisschop langen tijd uit Londen afwezig was. Het is echter in November jl. weder aangevangen, en het laat zich aanzien dat in 1898 met dubbele kracht zal kunnen worden gewerkt.

De *catalogus* der Bibliotheek is thans in hoofdzaak door den heer Boudewijnse voltooid. In de eerste plaats is thans noodig het uit-

zoeken en ordenen van den aanwezigen boekenschat, waarvoor wij nog wachten op de ons toegezegde deskundige hulp. Daarna zal, naar wij hopen, weldra met den druk kunnen worden aangevangen.

Door de welwillende medewerking van den heer G. P. Rouffaer werd onze kaarten-verzameling nauwkeurig geïnventariseerd.

Wat den financieelen toestand onzer Instelling betreft, — volgens de op ult° 1897 afgesloten balans bedragen hare bezittingen thans:

Waarde van het gebouw	f 20.000
〃 〃 de bibliotheek	- 11.000
〃 〃 het boekenfonds . . .	- 5.500
〃 〃 〃 meubilair	- 1.500
Effecten.	- 19.400
Saldo in kas	- 248.17
Totaal . .	f 57.648.17

terwijl bovendien op genoemden datum nog f 1281 58 beschikbaar was van het Gouvernements-subsidie voor de bovenbedoelde werkzaamheden in het India Office.

Bij vergelijking van deze cijfers met die van het voorgaande jaar is wederom vooruitgang te constateeren. Die vooruitgang blijft *noodig*, nu telken jare, door de steeds toenemende uitbreiding onzer bibliotheek, eenigszins genaderd wordt tot het oogenblik, waarop verhuizing naar een ruimer gebouw bepaald noodzakelijk wordt. Met het oog op die toekomst, welke een belangrijke geldelijke uitgaaf zal mede brengen, blijft ook de toetreding als lid gewenscht van allen, die belangstellen in Indië en in de Indologische wetenschappen.

Met den wensch dat het ons bestuur aan den krachtigen steun van leden en belangstellenden ook in den vervolge niet moge ontbreken, eindig ik dit beknopt verslag.

ALGEMEENE VERGADERING

GEHOUDEN OP ZATERDAG 26 FEBRUARI 1898.

Aanwezig de bestuursleden der Kinderen (voorzitter), Pijnacker Hordijk (onder-voorzitter), Spanjaard, Immink, Heeres, J. H. de Groot (penningmeester) en Kielstra (secretaris), benevens de gewone leden Deijkerhoff, Fokker, van Kooten, Matthes, Dozy, Telting, van der Toorn, de Meijier, Jhr. A. L. F. Th. van der Wijck en het correspondeerend lid Schmeltz. Afwezig, met kennisgeving, het lid Alberda van Ekenstein.

De notulen der Algemeene Vergadering van 27 Februari 1897 zijn door het bestuur voorloopig vastgesteld en in de *Bijdragen* afgedrukt. Daar niemand over die notulen het woord verlangt, worden zij definitief gearresteerd.

De Secretaris leest het door hem samengesteld jaarverslag, hetwelk tot geene opmerkingen aanleiding geeft. De Voorzitter zegt den Secretaris dank voor de goede zorgen, door hem steeds aan de belangen van het Instituut gewijd.

Ook namens Mr. W. Dolk brengt de heer G. J. van Kooten, daartoe ingevolge de slotalinea van art. 4 van het Huishoudelijk Reglement uitgenoodigd, verslag uit omtrent de rekening en verantwoording van den Penningmeester over het jaar 1897. Aangezien daarop geene aanmerkingen zijn gevallen, stelt hij voor, den Penningmeester acquit en decharge te verleenen onder dankbetuiging voor zijn nauwkeurig beheer.

Dienovereenkomstig wordt besloten.

De Voorzitter herinnert, dat eenige jaren geleden door het lid van der Toorn een Minangkabausch-Maleisch-Nederlandsch Woordenboek werd samengesteld, met het voornemen, dit werk

door eene Minangkabausch-Maleische Spraakkunst te doen volgen. Deze spraakkunst is thans voltooid, en verdient naar het eenstemmig oordeel van de deskundigen, Prof. Kern en Niemann, allen lof, zoodat het Bestuur tot de uitgaaf besloot.

Na den heer van der Toorn dank te hebben gezegd voor zijn ijver ter bevordering van de kennis van de in een belangrijk deel onzer koloniën gesproken taal, stelt de Voorzitter voor, de Spraakkunst, zoodra deze het licht ziet, voor de leden beschikbaar te stellen tegen den halven boekhandelsprijs.

Dienovereenkomstig wordt besloten.

Aan de orde is de verkiezing van drie bestuursleden, ter vervanging der aftredende Heeren Mr. C. Pijnacker Hordijk, Prof. Mr. P. A. van der Lith en W. P. Groeneveldt, aan wie de Voorzitter dank zegt voor hunne toewijding aan de belangen van het Instituut.

Tot stemopnemers worden benoemd de HH. van Kooten en Fokker.

De uitslag der stemming is dat met groote meerderheid worden gekozen de leden Mr. J. E. Henny, Prof. Dr. A. C. Vreede en Prof. Dr. J. J. M. de Groot, aan wie van hunne verkiezing zal worden kennisgegeven.

De Voorzitter bedankt de HH. stemopnemers voor hunne moeite.

De Secretaris leest de lijst der nieuw benoemde Instituutsleden, waarna de vergadering wordt gesloten.

389ste BESTUURSVERGADERING
VAN 19 MAART 1898.

Aanwezig zijn de H.H der Kinderen (Voorzitter), Kern, Spanjaard, Heeres, Immink, Vreede, J. J M. de Groot, J. H. de Groot (Penningmeester) en Kielstra (Secretaris).

Afwezig, met kennisgeving, de H.H. Henny, Niemann en Martin.

De Voorzitter opent de Vergadering en richt, na mededeeling dat de H.H. Henny, Vreede en J. J. M. de Groot de benoeming tot bestuurslid hebben aangenomen, tot hen, voor zoover aanwezig, een hartelijk woord ter verwelkoming.

De notulen der Bestuursvergadering van 19 Februari en die der Algemeene Vergadering van 26 Februari worden gelezen en (voor zoover de laatste betreft voorloopig, in afwachting der bekrachtiging door de Algemeene Vergadering) goedgekeurd.

Tot Voorzitter, Onder-Voorzitter, Secretaris en Penningmeester worden resp., met algemeene stemmen, gekozen de H.H. der Kinderen, Kern, Kielstra en J. H. de Groot.

Door de Heeren: Jhr. Mr. H. M. J. van Asch van Wijck, G. L. Bosch, Dr. H. C. Colenbrander, J. D. Donker Duyvis, E. A. Engelbrecht, J. Th. Gerlings, H. F. Groen van Waarder, Dr. K. Heeringa, Carel Henny, B. M. H. Heuveldop, H. J. Hofstede, S. L. Huizer, A. E. van Kempen, G. L. der Kinderen, H. H. van Kol, H. G. Lorch, J. H. Menten, H. G. von Oven, C. F. Pabst, A. K. W. Prins, J. H. Pannekoek, Mr. E. E. van Raalte, Mr. W. Roosegaarde Bisschop, G. P. Rouffaer, J. W. Th. van Schaik, L. Smit, J. B. Verhey, Mr. J. W. A. Versteeg, Dr. J. Th. de Visser, E. den Dooren de Jong, J. W. Kramers en G. L.

Weijnschenk is bericht gezonden dat zij het hun aangeboden lidmaatschap van het Instituut aanvaarden.

Notificatie.

Met het einde van het jaar 1898 hebben de H.H. Prof. Dr. G. Schlegel, H. Massink en Taco Henny het verlangen te kennen gegeven, het lidmaatschap neder te leggen.

De H.H. Guido Cora (buitenlandsch lid), Dr. J. L. A. Brandes en H. Zondervan hebben bericht gezonden van veranderd adres.

Notificatie.

De Penningmeester deelt mede dat door den heer J. F. Niermeijer, onder mededeeling dat hij er in geslaagd voldoenden steun te erlangen voor zijne reis over Java ten behoeve van den nieuwen druk van Prof. Veth's Java, over de hem vanwege het Instituut toegezegde subsidie ad f 300.— is beschikt.

Notificatie.

Van den Minister van Koloniën is, in antwoord op het dezerzijdsch verzoek van 17 Januari jl., d.d. 25 Februari 1898 La A. 1 n° 11 bericht ontvangen dat omtrent het verzoek om subsidie voor de uitgaaf der Minangkabausch-Maleische spraakkunst in overleg is getreden met den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië.

Notificatie.

Naar aanleiding van eene circulaire van het buurtcomité wordt besloten, dat, bij versiering van de Heerengracht bij gelegenheid der a. s. Septemberfeesten, het Instituutsgebouw daarin zal deelen, en wordt de Penningmeester gemachtigd de ter zake noodige uitgaven te doen.

De Vergadering wordt gesloten.

390ste BESTUURSVERGADERING VAN 16 APRIL 1898.

Aanwezig de HH. der Kinderen (Voorzitter), Kern (Ondervoorzitter), Niemann, Immink, Spanjaard, Henny, J. J. M. de Groot, J. H. de Groot (Penningmeester) en Kielstra (Secretaris).

Afwezig met kennisgeving, de HH. Vreede en Heeres.

De Voorzitter opent de Vergadering en verwelkomt het bestuurslid mr. J. E. Henny, die voor het eerst als zoodanig aanwezig is.

De notulen der Vergadering van 19 Maart jl. worden gelezen en goedgekeurd.

Van de leden Breyer, van Wijk, Breijmann, mr. J van Assen en J. J. A. Muller is opgaaf ontvangen van veranderd adres; van de leden mr. J. van Assen en Dr. G. van Vloten bericht, dat zij met het einde des jaars het lidmaatschap wenschen neder te leggen.

De Secretaris herinnert, dat indertijd besloten werd tot den herdruk van de Babad Tanah Djawi. In 1884 verscheen daarvan de eerste helft, maar de druk van de wederhelft bleef achterwege, ten gevolge van den dood van Prof. Meinsma en ook, tijdelijk, uit financieele overwegingen. Hij meent, dat alsnog aan het besluit volledig uitvoering behoort te worden gegeven en stelt dus voor, den herdruk te voltooien.

Dienovereenkomstig wordt besloten.

De Secretaris vraagt machtiging tot het doen drukken van den inventaris der kaartenverzameling, welke inventaris door de welwillende zorg van het lid Rouffaer thans geheel gereed is.

De gevraagde machtiging wordt verleend, terwijl den heer Rouffaer de bijzondere dank van het Instituutsbestuur zal worden betuigd voor zijne even ijverige als belangelooze medewerking ten deze.

Het lid Dr. de Groot stelt voor, ten behoeve der bibliotheek aan te schaffen de encyclopaedie van Britsch-Indië, van Balfour.

Goedgekeurd.

De Ondervoorzitter, Prof. Kern, deelt mede dat de heer Lemire te Parijs bereid is zijne belangrijke verzameling afbeeldingen der gedenkteekenen in het land der Tjams — welke gedenkteekenen met die op Java veel overeenkomst hebben — ter beschikking van het Instituut te stellen, ten einde daaruit eene keuze te doen en ze, voor zoover gewenscht, te reproduceeren.

Wordt besloten, den heer Lemire, onder dankbetuiging, mede te deelen dat het Instituutsbestuur gaarne de bedoelde afbeeldingen ter inzage zal ontvangen ten einde van deze eventueel de voornaamste uit te geven.

De Penningmeester vraagt en verkrijgt machtiging tot het doen der noodige uitgaven voor de vernieuwing van de vloer- en wandbekleedingen in de vergaderzaal en leeszaal.

De Vergadering wordt gesloten.

391ste BESTUURSVERGADERING.

VAN 21 MEI 1898.

Aanwezig de HH. J. J. M. de Groot, Heeres, Vreede, Immink, Spanjaard, J. H. de Groot (Penningmeester) en Kielstra (Secretaris). De heer Niemann treedt later binnen.

De HH der Kinderen, Kern en Martin hebben kennis gegeven, de Vergadering niet te kunnen bijwonen.

Bij afwezigheid van Voorzitter en Ondervoorzitter opent de heer Immink de Vergadering, ingevolge art. 3 van het Huishoudelijk Reglement; waarna de Secretaris het woord vraagt en verkrijgt.

Deze, herinnerende dat de heer Dr. G. K. Niemann op den 13den Juni a. s. gedurende vijf en twintig jaren is verbonden geweest aan de Indische Instelling te Delft, nadat hij te voren reeds gedurende een even lang tijdperk zich te Rotterdam had gewijd aan het onderwijs in de Indologische vakken, meent dat het In-

stituut dien dag niet onopgemerkt mag laten voorbijgaan. In verband met de vele diensten, door den heer Niemann jaren lang als bestuurslid aan het Instituut bewezen, stelt hij daarom — na overleg met Voorzitter, Ondervoorzitter en eenige andere bestuursleden — voor, dien heer aan eene bijeen te roepen Algemeene Vergadering voor te dragen tot Eerelid onzer Instelling.

Dit voorstel vindt algemeene instemming, waarna de datum der Algemeene Vergadering wordt vastgesteld op 4 Juni a. s.

De notulen der Vergadering van 16 April jl. worden gelezen en goedgekeurd.

Ingekomen zijn berichten:

a. van de HH. Mr. J. W. van Lansberge, Jhr. E. Th. Th. H. van Bentheim van den Berg, J. J. K. Enthoven, A. Ernste, C. J. de Jaager, A. A. de Jongh, D. de Jongh Hz., Th. M. Keulemans, Mr. D. C. J. H. Kropveld, E. L. Kruseman, Mr L. J. Lagerwey, H. L. W. van Lawick van Pabst, J. A. Th. Lublink Weddik, J. L. van der Made, J. W. Mesman, P. F. Sijthoff, Mr. W. C. Veenstra, B. A. J. van Wettum en A. C. Zeeman, dat zij het hun aangeboden lidmaatschap aannemen:

b. van het lid Jhr. Mr. D. Roëll, dat hij met het einde des jaars voor het lidmaatschap bedankt, en

c. van de leden Dr. J. Pijnappel Gz., A. D. J. Groenemeijer, L. van Weelderen en J. F. Scheltema, houdende opgaaf van veranderd adres.

Notificatie.

Van den Directeur van het gymnasium Willem III te Batavia is dd. 28 Maart jl. N° 39 eene dankbetuiging ontvangen voor de toezegging van een present-exemplaar onzer edita ten behoeve der bibliotheek van de afdeeling B der onder zijn beheer staande instelling.

Notificatie.

De heer Niemann, binnenkomende, neemt als oudste in jaren het presidium over.

Van den heer Mr. W. Roosegaarde Bisschop is dd. 20 April jl. een verslag ontvangen van den stand zijner werkzaamheden in het

India Office, waaruit blijkt dat het werk thans vlugger vooruitgaat en eene verhooging van het subsidie der Regeering gewenscht zoude zijn om den geregelden voortgang van den arbeid te waarborgen.

Met het oog op de omstandigheid, dat voor 1898, behalve over het voor dit jaar beschikbaar subsidie nog kan worden beschikt over hetgeen van het vorige jaar is restant gebleven, acht de Vergadering, na bespreking, het oogenblik voor den aanvang van een hooger subsidie nog niet gekomen en meent zij zich te moeten bepalen tot den wensch dat het tegenwoordig verleend subsidie voorloopig behouden blijve; eerst later, wanneer het blijkt dat de geldmiddelen niet toereikend zijn en de arbeid te hooge financieele eischen aan onze Instelling stellen zou, kan met grond op een verhoogd subsidie aangedrongen worden.

Wordt besloten, in dien geest den heer Bisschop te antwoorden.

Van den Commissaris te Batavia, Dr. Ph. S. van Ronkel, is dd. 12 April bericht ontvangen dat zijn medecommissaris de heer B. Hoetink naar China vertrekt ter voldoening aan eene regeeringsopdracht, en derhalve het commissariaat heeft nedergelegd.

Naar aanleiding daarvan wordt besloten:

1°. den heer Hoetink onder dankbetuiging voor de diensten welke hij wel als Commissaris aan het Instituut wilde bewijzen, van die functie te ontheffen, en 2°. den heer Dr. Brandes uit te noodigen, wederom het commissariaat te willen aanvaarden.

Van het bestuur der Archaeologische Vereeniging te Jogjakarta is dd. 10 April 1898 n°. 221 ontvangen de collectie photographieën van de Tjandi Wishnoe en Tjandi Brahma, waarom blijkens de notulen van Februari jl. gevraagd was. Het kostende ad f 36.— is door dat bestuur reeds voldaan en wordt te goeder tijd terug verzocht.

De Secretaris deelt mede, dat hij bereids aan den Commissaris te Batavia heeft verzocht, genoemd bedrag aan den Secretaris-Thesaurier der Archaeologische Vereeniging over te maken.

Goedgekeurd.

Tot teleurstelling van het bestuur blijkt echter dat de ontvangen photogrammen niet allen naar nieuwe opnamen vervaardigd zijn; er bevinden zich onder, die reeds in het plaatwerk Tjandi Prambanan, door het Instituut uitgegeven, werden gereproduceerd.

Van den heer Ko-mo-an te Djocjocarta is een opstel ontvangen ter plaatsing in de Bijdragen.

In handen van het bestuurslid Dr. de Groot.

De Secretaris deelt mede dat voor den herdruk van het tweede stuk der Babad Tanah Djawi, ingevolge art. 8 van het Huishoudelijk reglement, eene overeenkomst is gesloten met de Ned. Boek- en Steendrukkerij, — welke overeenkomst geheel gelijk is aan die, voor den herdruk van het eerste stuk aangegaan.

Notificatie.

De Secretaris deelt verder nog mede dat de photogrammen van den heer Lemire, waarvan in de vorige vergadering sprake was, in orde zijn ontvangen, en dat hij zich voorstelt, omtrent het daarvan te maken gebruik later een voorstel te doen.

Notificatie.

Namens de heer G. P. Rouffaer brengt het bestuurslid Spanjaard ter tafel een voor de *Bijdragen* bestemd opstel over de Beeldende kunst in Indië. Wordt besloten dit stuk in handen te stellen van het bestuurslid Kern.

Van het Koninklijk Oostersch Instituut te Napels is ontvangen het 2e stuk van eene Hindostani-spraakkunst van Prof. Taglibue, met verzoek wederkeerig de edita van ons Instituut te ontvangen.

Op voorstel van den Secretaris wordt besloten, alsnog de toezending van het 1e stuk te verzoeken en de beleefdheid van het Napelsch Instituut te reciproceeren met de toezending van een exemplaar der Tjandi Prambanan.

Nadat de Voorzitter den Penningmeester nog namens de Vergadering dank heeft betuigd voor zijne goede zorgen ter zake der vernieuwing van muur- en vloerbekleeding in de vergaderzaal en leeszaal, wordt de bijeenkomst gesloten.

ALGEMEENE VERGADERING

VAN ZATERDAG 4 JUNI 1898.

Aanwezig de bestuursleden: Kern (Ondervoorzitter), Henny, Immink, Spanjaard, Vreede, J. J. M. de Groot, Martin, J. H. de Groot (Penningmeester) en Kielstra (Secretaris), en de gewone leden G. P. H. H. Gronggrijp, J. R. P. F. Gonggrijp, Heyligers, Poensen, L. W. C. van den Berg, de Roo en van Gelder.

De Ondervoorzitter opent de Vergadering met de mededeeling dat hij het betreurt, door de ongesteldheid van den Voorzitter daartoe geroepen te zijn, en met den wensch dat Mr. der Kinderen in het buitenland weldra volkomen herstel moge vinden.

De notulen der Algemeene Vergadering van 26 Februari jl. zijn reeds in de *Bijdragen* opgenomen, zoodat niemand meer voorlezing verlangt. Zij worden thans definitief vastgesteld.

De Ondervoorzitter deelt mede dat deze buitengewone algemeene vergadering is belegd tot behandeling van een voorstel van het bestuur om den hoogleeraar Dr. G. K. Niemann, die dezer dagen zijn zilveren feest viert aan de Indische Instelling en reeds sedert eene halve eeuw aan het onderwijs in Indische taal-, land- en volkenkunde verbonden is, het eerelidmaatschap van het Instituut aan te bieden. Het bestuur was met algemeene stemmen van oordeel, dat Professor Niemann alleszins aanspraak mocht maken op dit bewijs van waardeering voor de groote diensten, door hem aan de Indologische wetenschappen en ook aan ons Instituut bewezen, en vraagt thans de beslissing der Vergadering.

Met algemeen applaus wordt het voorstel goedgekeurd.

De Ondervoorzitter deelt nog mede, dat het diploma van het eerelidmaatschap den heer Niemann zal worden aangeboden op 13 Juni a. s.

De Vergadering wordt gesloten.

BUITENGEWONE BESTUURSVERGADERING

op Zaterdag 4 Juni 1898.

Aanwezig de H.H. Kern (Onder-Voorzitter), Spanjaard, Martin, Immink, Henny, Vreede, J. J. M. de Groot, J. H. de Groot (Penningmeester) en Kielstra (Secretaris).

Afwezig, met kennisgeving, de H.H. der Kinderen en Heeres.

De Onder-Voorzitter stelt voor, enkele photographieën, welke van den heer Lemire ontvangen zijn maar aan den eigenaar, den heer Brière, te Parijs, moeten worden teruggezonden, hier te doen photografeeren.

Goedgekeurd, met bepaling dat de beslissing, van welke platen aldus duplicaten zullen worden vervaardigd, wordt overgelaten aan de H.H. Kern en J. J. M. de Groot.

De Heer J. J. M de Groot brengt verslag uit over het in zijne handen gestelde opstel van het lid Ko-mo-an. Zijne conclusie is, dat het meer voor een anthropologisch dan voor ons tijdschrift geschikt is en onder dankbetuiging aan den schrijver behoort te worden teruggezonden.

Dienovereenkomstig wordt besloten.

De Heer J. J. M. de Groot brengt ter tafel een handschrift over Hindostan in 't begin der 18e eeuw, door hem van het lid Mr. J. de Louter ontvangen, met voorstel dat stuk om advies in handen te stellen van het bestuurslid Heeres.

Conform besloten.

Op voorstel van den Secretaris wordt besloten, een in de handschriftenverzameling aanwezig Journaal van Louis Dammaert, betreffende eene reis naar de kust van Guinea en zijn verblijf aldaar in

1652—56, aan te bieden aan het Rijksarchief, waar het z. i. beter op zijn plaats is.

Op voorstel van den Secretaris wordt tot lid van het Instituut benoemd de Heer C. van de Velde, controleur 1e klasse, tijdelijk te 's-Gravenhage.

De Vergadering wordt gesloten.

De Bijdragen van het Koninklijk Instituut verschijnen in driemaandelijksche afleveringen van 8 à 10 vel druks. De prijs wordt berekend à 20 cents per vel druks, en à 10 cents per plaat. Bij de 4e aflevering van ieder deel ontvangen de inteekenaren titel en inhoud voor het geheele deel. Iedere aflevering is afzonderlijk verkrijgbaar.

De Bibliotheken van het Instituut en het Indisch Genootschap (Heerengracht, n°. 21) zijn voor de leden toegankelijk van 10 tot 12 en van 2 tot 4 uur op alle werkdagen, behalve des Donderdags.

Heeren Leden, vooral in Indië, worden **dringend** verzocht, bij verandering van woonplaats of bij niet geregelde ontvangst der Bijdragen en Werken, daarvan kennis te geven aan den Secretaris.

